HISTORIE
LITERATUR SLOVANSKÝCH.

SEPSALI

A. N. PYPIN a V. D. SPASOVIČ.

PODLE DRUHÉHO

ZCELA PŘEPRACOVANÉHO A DOPLNĚNÉHO VYDÁNÍ

Z RUŠTINY PŘELOŽIL

ANTONÍN KOTÍK.

DÍL I.

V PRAZE.
NÁKLADEM KNIHTISKÁRNY FRANTIŠKA ŠIMÁČKA.
1880.

OBSAH.

Slovo k českým čtenářům.

Přítomné dílo, vyobrazujíc duševní život všech národů slovanských od historického úsvitu až na naše dny, zvláště pokud se v literatuře jevil, tak jest znamenité i podstatou svou i spůsobou, krom toho tak velice se nás jako Slovanův i jako Čechů dotýká, že národní povinnost velela přisvojiti je české literatuře, tím více, když v jistém smyslu je pokládati lze za pokračování a dovršení díla Šafaříkova o starožitnostech slovanských, kteréž, jak známo, podle předsevzetí samého slavného původce zůstalo nedokončeno.

Pročež uposlechnuv hlasu vnitřního, jenž k vykonání vlastenecké té povinnosti mě nabádal, pustil jsem se do českého výkladu té knihy, nikoli bez rozpaků některých a pochybností, jsem-li s takové provedení toho úkolu, aby hodno bylo vysoké ceny díla.

Páni spisovatelé, k nimž jsem se uchýlil s prosbou, by vydání převodu českého dovolili, slovy velice laskavými odpověděli, kterak ani nebylo potřebí žádati jich za svolení k překladu *českému*, ježto prý velice jsou tím potěšeni, že milí bratří Čechové díla jejich si všímají, a vyjádřili jen přání, aby čím dál tím častější obcování nás pojilo na vzájem.

P. Alexandr Nikolajevič Pypin nad to se vzácnou ochotou sdělil se mnou některé opravy, jichž vhodnost po vyjití teprv knihy ruské byla shledána — abych ve vydání českém jich mohl užiti; krom toho pak hojnými vysvětlivkami stále mně byl nápomocen,

tak že vydání české v tom smyslu poněkud za opravené a doplněné proti ruskému považovati se může.

Skládaje mu zde za všelikou laskavost veřejné díky, nemohu při tom vděčně nevzpomenouti též přátelských služeb dra. *Jos. Perwolfa*, universitního professora ve Varšavě, a *Jana M. Černého*, sekretáře Českého Musea, kteříž mně, vzdálenému všelikých pomůcek, mnohou platnou pomocí při práci té přispěli.

Snaha má byla, tlumočiti věrně, duchem českým a co možná hladce. Pokud jsem předsevzetí tomu dostál, jiným jest souditi. Ale v příčině první znám se, že jsem vědomě na dvou třech místech toliko uchýlil se od slov originálu, jmenovitě v literatuře srbsko-chorvatské při výkladu snah illyrských a jednou v kapitole o Rusínech, kdež opatrnost kázala voliti totiž slova jemnější nebo pokrytější místo ostrých poněkud vyjádření v originále. Podobně zase, jakož čtenáři neujde, také sám spisovatel v kapitole o nové literatuře maloruské zde onde napolo jen a víc na dovtip se vyjadřovati musil z ohledu na censuru.

S jedné strany bylo mně raděno k jistým změnám v uspořádání látky, jmenovitě abych literaturu jihoruskou, jež vřaděna jest po jihoslovanské a před polskou, přiřadil k ruské. Ale nehledě k tomu, že by obecenstvu českému dlouho bylo čekati na uveřejnění té kapitoly, ježto literatura ruská, která jakožto díl III. přítomného díla vyjíti má, podle vyznání p. spisovatele za nějaký rok teprv dospěje k vydání: měl jsem za to, že překladateli ani nenáleží měniti co v díle spisovatelově; neboť jinak se nyní rozumí povinnosti překladatelské než na př. za středověku, kdež v obyčeji bylo svobodné zpracování a takřka předělání knihy původní. Ale mimo to spisovatel té části, p. A. N. Pypin, s nímž také jsem o tu záležitost vešel v potaz, důvody hodné mi vyložil, ze kterých takové a ne jinaké uspořádání učinil, a zmocnil mě, abych pro ukojení těch, kteří by se nad tím spořádáním snad pozastavovali, důvody jeho též přednesl českému obecenstvu.

»Myslí-li kdo,« tak psal, »že vnější změnou něco se získá, jest na omylu. Vnější uspořádání — jaká to malicherná věc! Ale mně bylo takové uspořádání vhod dílem z příčin *vnějších*, ježto III. díl, kdyby obsahoval písemnictví ruské i maloruské, dopadl by nepoměrně veliký, vyložiti pak zevrubněji literaturu maloruskou

zdálo se mně býti věcí nezbytnou, zvláště s ohledem na obecenstvo ruské, které významu té literatury málo dosud rozumí; dílem však vážily tu i příčiny *vnitřní.* Vznik nové literatury maloruské mnoho má podobného se slovanským »znovuzrozením,« což se při literatuře velkoruské nespatřuje. Písemnictví maloruské jest v podstatě jiné nežli velkoruské. Knize maloruské Velkorus jen málo rozumí· Velkorusi maloruskou literaturu vůbec buď málo znají, buď jí ani naprosto neznají, jakož ji ani za svou nepovažují, nýbrž za »chochláckou.« Mimo to k literatuře maloruské (a nikoli k velkoruské) těsně přiléhá písemnictví Rusínův halických a uherských, jež u nás jmíno jest za cizí a zcela jest neznámo. Pročež s uvážením těch okolností nelze bylo o literatuře jihoruské zvlášť nepojednati. Ostatně já plně uznávám těsnou vnitřní spojitost *naší* maloruské literatury (totiž ukrajinské, nikoli ovšem halické a uherskoruské) s velkoruskou a také k ní všude ukazuji; nepopírám, že časem snad »postranní literatury jazyka ruského« splynou s ruskou literaturou panující; ale mně psáti jest historii literatury minulé a přítomné, nikoli budoucí. Posléze podotýkám, že kritikové ruští mně výčitek pro takové spořádání látky žádných nečinili.«

Zbývá mně připomenouti něco o spůsobu, jehož jsem v knize této šetřil při psaní jmen a vůbec slov jinoslovanských, což při té okolnosti, že při dokladech bulharských, srbských, ruských a maloruských pro pohodlí jak čtenářstva tak tiskárny místo písma cyrilského zvolena byla latinka, nebylo bez některých nesnází.

Slova ruská piši spůsobem takým, že věrně kladu písmě za písmenem české místo původního cyrilského, nemaje zření k výslovnosti. Při slovech maloruských šetřil jsem pravopisu, jejž pro jazyk ten v písmě latinském sestrojil a ve své srovnávací mluvnici pěkně provedl Miklošič. Tolikéž při psaní slov bulharských držel jsem se spůsobu, jakým Miklošič píše bulharštinu v řečené mluvnici Vyjadřování srbštiny písmem latinským dáno jest chorvatštinou a nečinilo tedy nesnází žádných. V polštině, chorvatštině, slovenštině uchylovati se od pravopisu, v tom kterém jazyku obvyklého, nebylo potřebí. Jakési rozpaky působila mně ještě jen otázka, jak psáti jména osob, hlavně tedy spisovatelův, o nichž v knize jest řeč: českým-li pravopisem či tak, jak piší se v tom jazyku, kterému ten onen spisovatel náleží. Rozhodl jsem se pro spůsob druhý·

Vím sice, že staří naši předkové tak nečinili, psavše na př. Paprocký, Ostrožský, Kobylic místo Paprocki, Ostrožskij, Kobilić, — a snad to i duchu českému bylo příhodnější, jakož zdá se mně, že nový ten spůsob, byť kázán byl obecným již pravidlem, že vlastní jména psáti sluší pravopisem původním, při jmenech slovanských v češtině přec jen vypadá podivně; také mně známo, že ostatní Slované jména taková posud všickni svým spůsobem psávají: ale já nejsem první, jenž novotě té se podrobuji, krom toho v historii literatur slovanských spůsob ten zvláště vhodným se býti vidí, ježto tak čtenáři vnější hned podoba jména každého ukazuje, kterému národu ten onen spisovatel náleží. Toliko při jmenech spisovatelů maloruských dopustil jsem se úchylky. Nepsal jsem totiž, jakož bych podle pravidla psáti měl, Kostomariv, Biłozerśkyj, Didyckyj atd., nýbrž spůsobem ruským Kostomarov, Bělozerskij, Dědickij, dílem že čtenářstvo české *této* podobě jmen obvyklo, dílem že spisovatelé jihoruští na literatuře maloruské nepřestávají, nýbrž mnozí stejnou láskou i písemnictví ruské pěstují, tak že by výlučnost maloruská, ve psaní jmen jejich znatelná, se stavem věcí se nesrovnávala. Ruským psaním těch jmen zobrazena jest tedy celistvost ruského národa ve všech jeho nářečích. Jen v maloruských *textech* jména ta, jakož samo se rozumí, čtenář v podobě maloruské najde.

Citátů v poznámkách, pokud jiným jazykem spatřují se psány v originále nežli ruským, nepřekládal jsem; toliko doklady a ukázky neruské, v textě samém položené, česky jsem kladl, maje za to, že čtenářstvu tak bude pohodlnější. Z té příčiny i jinoslovanské názvy spisů, pokud by Čechovi nebyly srozumitelny, v závorkách kladl jsem tam vyložené po česku.

Poznámkami pod čarou, jež jako překladatelovy poznamenány jsou, chtěl jsem text, kde toho potřeba se ukazovala, povysvětliti neb doplniti. Žel, že při vzdálenosti mé od Prahy leckterý doplněk mně ušel. Tak při národních písních bulharských hodno bylo poznamenati, že sbírku jich v českém přeložení vydal nedávno Josef Holeček; při Preradovići a jiných spisovatelích jihoslovanských slušelo podotknouti, co do češtiny z nich převedeno a kde tištěno. Ale při nastalém rozkvětu našeho písemnictví a početnosti našeho časopisectva, jež zvláště obsahuje mnoho materiálu, jednotlivci při

nejlepší vůli nelze již zachovati přehled všeho, co kde se vydává, tím méně tomu, jenž žije mimo střediště literární.

Ačkoli v originále při díle I. není rejstřík jmen a teprv má vyjíti při II. a zahrnovati jména spisovatelů v obou svazcích obsažená, odhodlal jsem se přičiniti v českém vydání každému dílu svůj rejstřík, což zdá se mi býti z mnohých důvodů příhodnější.

A tak naději se, že dílo přítomné příznivě bude přijato a přispěje, čehož sobě hlavně žádám, k rozhojnění a utvrzení v národě našem vzájemnosti slovanské.

V květnu 1880.

Překladatel.

Z předmluvy spisovatele A. N. Pypina.

Kniha přítomná měla býti druhým vydáním »Obzora istorii slavjanskich literatur« (1865), jenž dávno již vyšel z prodeje. Ale přistoupiv k jeho přehlížení, shledal jsem, že bude potřebí značně jej rozšířiti. Třeba bylo vyplniti mezery, jež v prvním vydání uvázly, hlavně pro nedostatek pomůcek — teď byl jsem v té příčině lépe již opatřen; třeba bylo užiti výskumů, jež od té doby objevily se, a v mnohých případech historický výklad a část knihopisnou doplniti; třeba bylo vzíti též zřetel k novějším zjevům samé literatury. A tak povstal konečně spis skoro docela nový a objem jeho vzrostl do dvou svazkův. Účel při tom podržela kniha týž: nepouštějíc se do podrobných vyšetřování, jimž není místa v rámci takovém, chce posloužiti obecnému rozhledu čtenářů nespecialistů, těm pak, kteříž by chtěli blíže seznámiti se s předmětem, býti má spolu rukovětí, na hlavní zjevy jim ukazující a po cestě študia je provázející.

Ve svazku druhém (jenž jest v tisku) část o literatuře polské týmž spůsobem V. D. Spasovič přepracoval.

Co se týče literatury ruské, uznal jsem za dobré učiniti změnu. Při prvním vydání měl jsem na zřeteli čtenáře jen ruské, pročež slušně na stručném toliko náryse ruské literatury přestati jsem mohl, věda, že čtenář podrobnosti najíti může ve zvláštních výkladech její dějin a ve množství pojednání speciálních. Když však jsem potom shledal, že kniha našla i čtenářstvo slovanské: s těmi bylo již jinak, těm krátký jen nárys stačiti nemohl; pročež odhodlal jsem se položiti tuto jen výklad »postranních literatur jazyka ruského,« jež souvisí se slovanským »znovuzrozením« a s ním z části běží souměrně, vyložení pak literatury ruské zcela zvlášť ponechati a vydati o sobě. Však k sepsání jeho přikročiti mohu po dokončení teprv díla přítomného . . .

V listopadu 1878. *A. Pypin.*

ÚVOD.

Slovanské literatury, hledíme-li na ně se stanoviska všeobecné historie vzdělanosti, nemají tak závažného významu, jako čelnější literatury Europy západní. Ještě do nedávna byli Slované skoro úplně vzdáleni toho ruchu všelidského rozvoje, jehož činnými původy byli národové západní: Slované hráli větším dílem úlohu podřízenou, nesamostatnou, anebo, zaměstnáni jsouce svými bližšími záležitostmi, nebyli s to, aby spoluúčinkovali při důležitostech člověčenstva a stvořili zde něco vlastního. Již Herder, jeden z prvních spisovatelů, kteří počali hájiti historického práva kmene slovanského, a proto velmi vážený u vlastenců západoslovanských, byl podotkl, že „slovanští národové více místa zaujímají na zemi než v historii.“ Činnost jejich dějinná ukazuje se nám hlavně v dvou zjevech: v hájení své národní osobnosti, jež v běhu dějin octla se v nebezpečí buď zahynouti se vším anebo zaniknouti v cizí národnosti; a v šíření známé civilisace — prostřednictvím ruského plemene — na europský i asijský Východ. Pro stěžejní postup vzdělanosti zjevy ty měly význam jen druhého stupně. Na západ, kdež hlavně dál se historický vývoj europský, působnost Slovanů skoro ani nesáhala.

Slovanští někteří theoretikové krajní tvrdili, že Slované již svou povahou národní vnášejí na svět novou civilisaci s jinými, lepšími základy, která musí vystřídati civilisaci europskou (jednak již přežívající se, jednak i odpornou přirozenosti slovanské), tak jako druhdy vzdělanost řecko-římská zaměnila se křesťanskou. Netřeba šířiti slov, že tato tvrzení jsou posud daleka skutečnosti, tím více, že ani není potřebí, vyhlazovati europskou civilisaci: ona ještě plným právem zůstává civilisací panující, ona nevyřkla ještě

svého posledního slova — a to, co bylo již vyřknuto nejlepšími její zastupiteli, souvěké to výsledky její snahy, ještě daleko není podemleto theorií jinou a tím méně theorií slovanskou. Ostatně slovanská theorie dosud není objasněna historicky jakožto něco nového, dokonalého a kulturně působivého: dějepis zná Slovany co dávno rozdělené na několik národností, s rozličným rázem vzdělání a působení, jež dosud nepostavily zvláštního, jim všem společného kulturního principu.

Než ačkoli posavad Slované méně druhých národův účastnili se práce o vyšších úlohách vědy, společenského řádu a umění, jsou přece v těsném spojení s rodinou europskou: víží je k ní jeden původ, základní ráz plemene, závdavky z minulosti a ideály budoucnosti. Jako svou hmotnou silou a dělností národové slovanští vměšovali se přímo v dějiny Europy a vahou svou zasahovali v její osudy, tak i v dějinách jejich literatury najdeme případy, kde síly slovanské braly účasť v ruchu ideí europských, ba i případy úplně samostatné činnosti, mající hluboký význam v dějinách civilisace. Na příklad postačí uvesti zde, co nejznamenitější událost v středověké kultuře slovanské, hnutí husitské, jež položilo první jasný a rázný odpor středověkému podání náboženskému a bylo mohutným základem následovavšímu rozbřesku v ponětích náboženských a společenských. Ten jediný případ by dostačil, aby se slovanské literatuře přiřkl vážný podíl v historii civilisace člověčenstva. Ten příklad energické snahy, a to v době, kdy Europa byla poddána utlačující autoritě papežství, ukazuje dostatečně, že kmen slovanský jest plémě kulturní a tedy historicky zajímavé. Pravda, takových rozsáhlých projevů účinné a pokročilé snahy nebylo mnoho; avšak uvidíme, že v plemeni slovanském jevila se u spojení s myšlenkou europskou schopnost smělého provedení, kteráž může býti dobrou předzvěstí. Slovanský svět přispěl přímo i nepřímo k zásobám člověčenstva svým bohatým podílem duševního snažení, básnické nálady, zápasu za svobodu myšlénky — a to tvoří jeho neodcizitelné právo historické. Zvláštní stav slovanského rozvoje vůbec a literatury zvláště byl zevně určen dvěma historickými ději. Slovanstvo vystoupilo na jeviště historické později než druzí národové evropští a sotva vycházelo teprv ze stavu patriarchálního, když galská a germanská plemena již počala přejímati podání starověké civilisace i křesťanství a když románští národové vzdělávali se již pod přímým účinkem toho i onoho. Dále, dřív než slovanští národové mohli se zříditi v mocné říše, větší část jich, jmenovitě východní a jižní (Rusové, Bulhaři a Srbové) upadli v porobu hrozných podmanitelů

asiatských; jiní buď téže doby buď ranněji ještě klesli v zápase s Němci a Uhry. Takovým během vnější položení kmene slovanského bylo na nejvýš nepříznivé: toliko jedno z plemen slovanských zbudovalo mocnou, nezávisle rozvíjející se říši; mnohá zahynula, ztrativše svou národnost, jiná podnes musí zápasiti za svůj byt národní; některá zůstávají ještě na stupni patriarchálním svého rozvoje anebo v plné periodě epické, jako Černohorci. Při všem tom Slovanstvo zachovalo mnoho zdravých sil: u národův, kteří nevyspěli podnes z bezprostředního stavu patriarchálního, síly ty projevily se v nadobyčejně svěžím a života plném básnictví národním; u jiných, zvláště Rusův a Polákův, literatura vykazuje ve svých nejlepších talentech vysoký stupeň básnického a literárního významu. V novější době nastala národům slovanským nová, originální perioda v jich rozvoji: v rozdělených tak dlouho od sebe plemenech, že skoro úplně zapomenul druh na druha, vyskytl se směr ku sjednocení a soustředění, ku samostatnému přisvojení všelidského pokroku — směr k *osamostatnění celé slovanské národnosti.*

Takž po širším rozhledu u věci a po bližším seznámení se s ní historie literatur slovanských poskytne i historiku europskému mnoho zajímavého, jakožto obraz duševního života plemene, vlastním rázem nadaného, mnohými svazky spojeného s osudy soudobé kulturní společnosti lidské a nastupujícího právě úlohu aktivní. Pro Slovanstvo pak samo historie ta plna jest nejvyšší zajímavosti co vylíčení intellektuální a poetické činnosti kmene samobytného a nadaného, co zrcadlo rozličných dob a stupní jeho rozvoje, co osvětlení jeho ideálův a čistolidských snah: pravý přítel národa může bráti z ní poučení i pro chvíli přítomnou, jelikož v historii může se naučiti cenit národní osobnost a její skutečné potřeby.

Ve výkladu svém hodláme podlé možnosti ukázati, v jakých spůsobách se historicky jevil duševní život toho hromadného plemene, k jakým zásadám dospěl ve svých šťastnějších dobách a u šťastnějších větví, jaký význam má jeho znovuzrození a posléze v jakém poměru se nachází všecka kultura slovanského plemene ke kultuře europské. [1])

---

[1]) Původní díla o historii slovanských literatur: *Pavel Jos. Šafařík*, Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen 1826 (zvláště s bibliografického hlediště). — *Talvj* (paní Robinsonová), Historical view of the Slavic language in its various dialects. From the Biblical Repository, conducted by Edw. Robinson, D. D. Andover (v Sev. Americe) 1834; 2. vyd.: Hist. view of the languages and literature of the Slavic nations, with a sketch of their popular

poetry. New-York 1850. Německý překlad: Übersichtliches Handbuch einer Gesch. der slav. Spr. etc., übertr. von B. H. Brühl. Leipzig 1851 — *E. v. O. (Olbrecht)*, Geschichtliche Übersicht der slav. Sprache ... und der slav. Literatur (podlé Šafaříka a Talvj) 1837. — *Mickiewicz*, Vorlesungen über slawische Literatur und Zustände. Překlad z francouzského od Siegfrieda. 1843—45, 4 sv. — *V. Grigorovič*, Kratkoje obozrěnie slavjanskich literatur (v Učen. Zápiskách Kazaňské Univers. 1841. kn. I.); Opyt izloženija literatury Sloven v jeja glavnějšich epochach, Kazaň, 1843. — *Kirkor*, O literaturze pobratymczych narodów Sławiańskich. Kraków 1873 (mimo literaturu polskou). — Poezija Slavjan. Sbornik lučšich poetičeskich proizvedenij slav. narodov (v ruských překladech)· Izd. Gerbelja. Spb. 1873. — Bohatá historicko-literární látka roztroušena po časopisech a publikacích slovanských učených společností: „Časopis českého Museum“ čili „Časopis Musea království Českého,“ od r. 1827. — „Čtenija Mosk. Obščestva drevnostej rossijskich“ od r. 1846. — „Izvěstija II. Otdělenija Spb. Akademii Nauk,“ od r. 1852 (deset let) a jiné publikace téhož Oddělení. — *Jordan* und *Schmaler* (Smolér), „Jahrbücher für slaw. Literatur, Kunst und Wissenschaft,“ od r. 1843. — „Glasnik društva srpske slovesnosti“ v Bělehradě, od r. 1847. — „Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti“ v Záhřebě od r. 1867. — *Miklosich* u. *Fiedler*, Slawische Bibliothek,“ 2 sv., Wien 1851—1858. — „Slovník Naučný“ red. dra. Riegra, XI. svazků, v Praze 1859—74. — *V. Jagić*, „Archiv für slawische Philologie,“ od r. 1875. — Konečně spisy mnohých slavistů, mající za předmět buď celé Slovanstvo nebo některé jeho větve, jako díla Šafaříka, Palackého, Boďanského, Grigoroviće, Srezňevského, Hilferdinga, Jagiće a j.

I. Udaje národopisné a statistické.

Majíce na zřeteli pouhý nárys literatury slovanských národův, nebudeme zdržovati se dlouho při nejdávnějších osudech kmene, přestanouce tu na krátkém toliko nástinu dřevních jeho sídel i stavu jeho nynějšího. Máť historie literatury v širším smyslu velmi úzkou spojitost se vší mravní fysionomií národa, s jeho starověkostí (tedy i s jeho mythologií, archeologií atd.) neméně jako s celým postupem jeho osudů historických. Avšak obmezujíce se na užší obor, na vylíčení jen literární činnosti Slovanův, odkazujeme čtenáře podrobností starožitnických žádostivé k pracím speciálním.

Původem svým kmen slovanský náleží k veliké arijské či indoeuropské čeledi lidstva, jako k ní náleží i všichni ti národové europští, kteří byli hlavními tvůrci starověké i nynější vzdělanosti. [1]) Novější

---

[1]) Z všeobecných děl o slovanském starověku mohou zde býti uvedeny následující spisy (některé důležity jen pro dějepis toho předmětu): *Dr. Anton*, Erste Linien eines Versuchs über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse. Leipzig, 1783—89, 2 sv. — *Schlözer*, Nordische Geschichte. Halle 1771. — *Z. D. Chodakowski*, O Słowiańszczyźnie przed Chrześciaństwem (1818) Kraków, 1835. — *W. Surowiecki*, Śledzenie początku narodów Słowiańskich. Warszawa 1824. (Ruský překlad v Čtenijach Mosk. Obščestva Ist. i Drevn.) — *Šafařík*, Über die Abkunft der Slawen nach Surowiecki. Ofen 1828. Slovanské Starožitnosti, v Praze 1836 (s zevrubným ukazatelem literatury slov. starožitností; ruský překlad od Boďanského: „Slav. Drevnosti“ v 5 kn., M. 1848). *W. A. Maciejowski*, Historja prawodawstw Słowiańskich, 2. vyd., Warsz. 1858—62 (ruský překlad v „Čtenijach“). — *V. Makušev*, Skazanija inostrancev o bytě i pravach Slavjan s VI. po X. věk. SPb. 1861. *Garkavi*, Skazanija musulmanskich pisatelej o Slavjanach i Rusi do konca X. věka. SPb. 1870. — *Gr. Krek*, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden. Graz 1874. (s hojnými výkazy literatury toho předmětu). — Co se týče tak zvané předhistorické doby, tu *předně* slouží výskumy srovnávací filologie. Slovanským jazykům bylo u prostřed indoeuropských místo vykázáno již v prvních plodech novějšího jazykozpytu, v dílech Boppově, Grimmově, Pottově, Schleicherově a j. V přítomné chvíli věda snaží se ukázati přímou posloupnost rozvoje indoeuropských jazyků z kořene arijského. Stůjtež zde: *A. Schleicher*, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. 2. vyd. Weimar, 1866. — *Kuhn* u. *Schleicher*, Beiträge zur

jazykozpyt objevil nejužší příbuzenství slovanských jazykův s prajazyky arijského původu a vynesl na světlo první počátky slovanské kultury ještě z věku, jenž přímo následoval po společné kolébce arijské. Již to mohlo by důkazem býti plné rovnoprávnosti slovanského plemene uprostřed europských národův, kdyby jí s dostatek nedokazovaly skutečná účasť a platné přičinění Slovanstva při rozvoji člověčenstva. Zmiňujeme se o tom, poněvadž Západ europský, následkem vzdálení se od něho východního a jižního Slovanstva za středověku, dlouho cizil se slovanského světa a obě strany vůbec málo přiznávaly mezi sebou společného. Vědecké nálezy z pravěku europských národův a činné vystoupení Slovanstva za novější doby opět sbližují je v jednorodý spolek a v solidaritu . . .

Věda nám dosud neobjasnila postupného rozrodu plemen z arijského prapůvodu, avšak badatelé svorni jsou v tom, že nejbližší skupinou, ku které Slovanstvo náleželo, byla skupina germansko-litevsko-slovanská: z ní potom vyvinuly se tři zvláštní typy kmenové, jež dle toho jsou spolu v nejbližším příbuzenství. Posléze i jazyk slovanský oddělil se co osobitý celek, stav se nápotom sám původním kořenem mnoholičných nářečí, z nichž mnohá trvají podnes, některá již vymřela.

Otázka, kde byla nejstarší sídla Slovanů v Europě, po tu dobu není rozřešena. Podlé domnělé posloupnosti, v jaké se jazyky od sebe oddělovaly, Slované nacházeli se as blíž asiatské pravlasti než Germáni, následovně od nich na východ. Pokládá se, že prvotným hnízdem jejich byla krajina mezi vrchovišti Donu a Dněprem, a za Dněpr až k východnímu břehu Baltického moře a k prostřední Visle, na jih pak nic dále než k Pripeti. Odtud rozprostraňovala se sídla jejich směry severním, jižním a západním. Na severu a na východě žila čudská plemena, na západě Germáni, na jihu byly římské osady, na jihovýchodě, k Černému moři, proháněly se hordy původu nearijského, jež

---

vergleichenden Sprachforschung, od r. 1858. — *Max Müller*, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. Deutsch von C. Böttger. Leipzig, 1863. — *Šleicher*, Očerk do-istoričeskoj žizni sěvero-vostočnago otděla indogermanskich jazykov (příloha k VIII. svazku Zápisek Akad. Nauk). Sib. 1865. — *Curtius*, Zur Chronologie der indo-germ. Sprachforschung (v Abhandlungen Saské společnosti učené, sv. V. 1868). — *Fick*, Wörterbuch der indogermanischen Grundsprache. Gött. 1868 (s předmluvou Benfey-ovou). V posledních rocích vychází 3. velmi rozšířené vydání: Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas. Gött. 1873. — *Geiger*, Zur Entwickelungsgeschichte der Menschheit. Stuttg. 1871. — *Cuno*, Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde. 1er. Theil. Die Skythen. Berlin, 1871. — *Joh. Schmidt*, die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen. Weimar, 1872. — *Za druhé* vlastní archeologická bádání o kamenném, bronzovém, železném věku, o hradištích a kurhanech, o názvech plemen, zemí, měst, uročišť, o pozůstatcích a stopách předhistorického života i o mythologii. Viz publikace ruských archeologických společností, archeol. sjezdů, archeol. komisí (o vykopávkách na jihu Rusi), české „Památky Archeologické,“ práce českého učence *Vocela* (jedna z nich objevila se v ruském překladě Zaděrackého: „Drevnějšaja bytovaja istorija Slavjan i Čechov v osobennosti,“ Kiev, 1875), hr. A. S. *Uvarova, Kotljarevského* atd.

byly ze svých sídel vytištěny od Skythův a Sarmatův, posledních to arijských přistěhovalců v Europě.

Jakým během vykonalo se osídlení slovanského plemene po příchodu jeho do Europy a kdy ten se stal (v každém případě na několik století před Kristem), zůstává též nevysvětleno. Rusové uchránili toliko temnou upomínku o příchodu svém ze Zádunají; Čechové zachovali v paměti, že předkové jejich přišli do české vlasti přes tři řeky; Srbové a Chorvaté věděli jen o příští svém z Bělosrbska a Bělochorvátska za Karpátami; ale jak žili dříve, odkud a kdy vyskytli se v té své dřevní vlasti, toho snad si již nebyli ani vědomi v té vzdálené době, do které naše památky sáhají. Z těch dob až do nynějška udála se větším dílem jen nepatrná, částečná přesídlení, s výjimkou ovšem plemene ruského, jež nově celou spoustu zemí na východě zachvátilo, pak plemene Pobaltických Slovanů, kteří zanikli v zápase s Němci.

První dějepisnou událostí, jež nám jasně ozařuje historii plemen slovanských, bylo křesťanství. Hlavní doba jeho uvedení k Slovanům byla IX. a X. století, ačkoli první jeho počátky dlužno klásti do času rannějšího (u Slovanů západních a jižních), a konečné jeho ustálení do pozdějšího. Věk ten byl i dobou tvoření říší čili aspoň těsnějšího politického shloučení národních mass, jež zaujímaly již toho času bez mála tatáž místa, která zaujímají nyní. V nejstarších písemných památkách lze při největší přiblíženosti jazyka k jeho prvotnému tvaru nicméně již rozeznávati ta hlavní nářečí, v která se slovančina rozpadá za našich dob. Slovem, historický život zastihuje slovanská plemena již rozvětvena v rozdílné typy, jichž různotvárnost se ovšem dostatečně vysvětluje rozdílnými přírodními poměry zeměpisného jich rozdělení — od severních novgorodských pustin až do kvetoucích krajů Balkánského poloostrova i adriatského Přímoří — jakož i rozličností jejich styků dějinných s národy jednak krajního Východu europského a z druhé strany s kmenem germánským, s Římem a Byzancií.

Svými ethnografickými zvláštnostmi, jazykem a osudy dějinnými dělí se veškerenstvo Slovanstva ve dvě hlavní třídy: v Slovany jihovýchodní a v západní. K prvním náleží: Rusové se svým rozvětvím (Velikorusi, Malorusi a Bělorusi), Bulhaři, pak Srbové se svými oddíly (vlastní Srbové, Chorváti a Slovenci či Korutané). K západním: Lechové či Poláci, plémě České se svým rozvětvím (Čechové, Moravané, Slováci), Lužičané (Horní a Dolní) a zaniklé plémě Slovanů Polabských a Baltických. Tato odlišnost slovanských národů pořád více vynikala v běhu historického jich života, jenž způsobil jim rozličná položení, dával různý směr jich národním povahám a tím silněji odstínil prvotné rozdíly plemenné.

Ruské plémě, soustředěné z počátku v Polanech, na Jižní Kyjevské Rusi, pozvolna, následkem vlastní pohyblivosti i nutkavých okolností dějinných, rozšířilo se na sever a východ daleko za ty hranice, v kterých zavírala se jeho prvotná sídla. Tento jediný příklad širšího rozprostranění plemene slovanského vysvětluje se hlavně tím, že zde na východě Slované setkávali se s národy stojícími na nižším stupni vzdělanosti, anebo i hmotně slabšími. V tom roztažení plemene tají se pak z části i onen nedostatek intensivnosti, kterým vyzname-

návají se dějiny ruské starší doby a jenž překážel Rusům až do samého XVIII. století sebrati mravní síly národní a počíti svůj vnitřní rozvoj ve smyslu europském. Pošinutí politického těžiště na Východ vzdalovalo od europské civilisace. — Když se dál onen pohyb na východ, vykonávaný větví velkoruskou, která svůj střed měla v Moskvě, zatím na jihu a západě utvářely se druhé dva typy ruského celku: Malorusi čili Rusíni a Rusi Západní. Na dlouhý čas i samy dějiny jejich odloučily se od velkoruských, ježto octli se v závislosti nejprvé litevské, potom polské; po pádu Polsky připadli jen dílem říši ruské nazpět, díl dostal se germanské říši Rakouské. Hranice sídel *Velkoruské* větve objímají celý střed Rusi europské, končiny severní, Volžský a Donský východ, Sibiř; porůznu, u větších neb menších hromadách Velkorusové roztroušeni jsou skoro po všech končinách ruské říše. Názorně hranice ty (v Rusi europské) naznačeny jsou na mapách národopisných Šafaříkově (1842), Köppenově (1852) a zvláště na mapě ruské zeměpisné společnosti (1875). Konečně různí vystěhovalci rodu velkoruského žijí v rozkolnických osadách v pomezních krajích Pruska a Rakouska (Filiponi a Lipované), v Rumunsku, v turecké Dobrudži (Nekrasovci), ano i v Malé Asii. Nevelký zbytek ruských osad jest i v Kalifornii a Aljašce. *Malorusové* (pod různými jmeny: Ukrajinci, Jihorusi, Čerkasi, Zaporožci; v Haliči Rusíni, Haličané, Rusňáci, Karpatští Rusi; Huculové a Bojkové v hornaté části Haliče) zaujímají v západních krajích Ruska nevelikou část Grodenské a Minské gubernie, celou Volyňskou a Podolskou, v jižních krajích celou Chersonskou, Kyjevskou, Poltavskou, Charkovskou, Černigovskou gubernii, části Kurské a Voroněžské, Jekaterinoslavskou, třetinu Taurické a krajiště Kubansko-Černomořského vojska; v Polště obývají polovici Lublinské gubernie, konečně v Rakousku větší díl Haliče, žijíce mimo to ve více méně četných osadách v Uhřích (Karpatská, Uherská Rus), na Bukovině a na jižních hranicích Rakouska. [1]) *Bělorusi* — druhdy národ západoruských knížectví, potom poddáni Litvě a Polsce — po rozdělení Polsky octnuvše se v říši velkoruské, zaujímají značnou část tak zvaných západních gubernií: Mohylevskou, Minskou, většinu Vitebské a Grodenské, díl Vilenské a též Augustovské v Polště.

Druhá větev východního Slovanstva, *Bulhaři* v dřevních časích zaujímali mnohem větší prostranství než nyní: v době rozkvětu starého bulharského carství, před příchodem Uhrů, Polovců a Pečenėgů do Pannonie a Sedmihrad, slovanské plémě sídlelo i v těchto krajinách na severu Dunaje: totiž ve Valašsku, Sedmihradsku, v nynějších Uhřích až k Pešti a na druhé straně až ke Karpatům u pramenův Tisy —

---

[1]) „Osnova" 1861 květen; 1862 leden. Jmenované krajiny ostatně nejsou šmahem obydleny Malorusy: v Haliči a Lublinské gubernii vyšší třídy a měšťané jsou větším dílem Poláci, podobně v guberniích západních a Kyjevské skoro všichni statkáři a částečně i měšťané; v jižních guberniích žijí Němci kolonisté, Bulhaři, Srbové a j.; v Charkovské jest mnoho osadníků velkoruských, po celém západním kraji mnoho Židů; v Kurské a Voroněžské gub. Malorusi pomíšeni jsou s osadníky velkoruskými. Mimo ty hranice Malorusi žijí v slobodách a osadách gub. Saratovské a Samarské i jinde.

v zemích, kde nyní panují Uhři a Rumuni. Na jih hranice sídel slovanských sáhaly také dále, i před dobou carství bulharského: první osady jejich na Balkánském poloostrově, od III. a IV. století počínajíc, táhly se přes Thrácii a Macedonii do Thessalie, Epiru, Řecka ano i na Peloponnés, kdež podnes zachovalo se drahně místních názvů slovanských. Slované pohlceni jsou zde sice cizími národy (Řeky, Rumuny, Albánci), ale zanechali po sobě sledy při utváření novořecké národnosti.[1]) Příchodem Uhrův a pádem bulharského carství súžily se ovšem hranice národa, jenž nicméně i v přítomné době zaujímá ohromné prostranství od řeky Timoka na srbské hranici a od ústí Dunajských z jedné strany až po Soluň a hranice Albánské na druhé straně, t. j. celou dřevní Moesii, Thracii a Macedonii; v Rumelii jdou bulharské osady až k samému Cařihradu. Mimo tyto starobulharské země žije drahný počet Bulharů v sousedních krajinách knížectví Podunajských a říše Ruské, kamž utekli se před tureckým útiskem. Nepatrná část bulharského obyvatelstva nachází se též v Banátě a Sedmihradsku.

Na západ od Bulharů rozložilo se plémě *Srbské.* Dosahujíc k moři Adriatskému zaujímá plně a netržitě severozápadní část Balkánského poloostrova a jižní končiny říše Rakouské. Druhdy plémě to mělo několik svobodných, nezávislých států (jakož byly: carství Srbské, Bosna, Hercegovina, království Chorvatské, dalmatské republiky atd.); ležíce však u prostřed mezi Řeky a potom Turky s jedné, Benátkami, Uhry a říší Německou s druhé strany, všecky tyto svobodné srbské země byly přinuceny nejprvé hranice své súžiti a potom i úplně utratily svou samostatnost. Výjimku činí neveliká Černá Hora a na počátku nynějšího století povstalé knížectví Srbské co druhý svobodný stát toho plemene. Všecek ostatní národ obývá plně neb v značné míře rozličné provincie říše Turecké a Rakouské. Vlastní *Srbové* zaujímají kromě knížectví Srbského a Černé Hory, Bosnu, Hercegovinu, turecké Chorvátsko, Dalmácii, část Istrie, Slavonii, Vojenskou Hranici, Srěm, Bačku a Banát a sahají daleko do samých Uher, kamž v XVII. století udalo se srbské vystěhovalstvo s patriarchou Arseniem Černojevićem, utekši tureckému utlačování. Slují vesměs Srbové, Bosňáci, Hercegovci, Černohorci, Dalmatinci, Dubrovčané, Čičové (v Istrii), Uskoci, Hraničáři atd. Ale i mimo hranice těch zemí žijí Srbové: co kolonisté v Chersonské gubernii (potomci vystěhovalců ze Slavonie a jižního Uherska z let 1751—53), pak v Turecku mezi Bulhary a mezi Albánci v „Staré Srbii." Druhá srbská větev, *Chorvaté* čili *Charváti*, zaujímají ve vlastním Chorvátsku stolice (županije) Varaždinskou a Križeveckou a značnou část Záhřebské, Zaladské a Šimiďské; vedle toho osady jejich též zasáhají do vlastního Uherska západního až k samému Prešpurku, lišíce se poněkud mluvou od vlastních Chorvatův. Jméno Chorvatův ostatně překročilo daleko meze vlastního plemene; znamenáť též srbské obyvatele tureckého Chorvátska a obyvatele severního adriatského Přímoří a sousedních ostrovů. Třetí srbská ratolesť, *Korutané* (Vindové,

---

[1]) O těch řeckých Slovanech viz zvláště díla *Fallmerayerova:* Geschichte der Halbinsel Morea. Stuttg. 1830, 2 sv.; Über die Entstehung der heutigen Griechen. Stuttg. 1835; Fragmente aus dem Oriente. Stuttg. 1845, 2 sv. — *Hilferding,* Sobr. sočin. SPb. 1868, sv. I.

Slovenci, Štajři, Krajinci atd.) zaujímají část Štyrska, Korutan, skoro celou Krajinu, země illyrského Přímoří, díl vlastního Chorvátska, Istrii. Nejkrajnější sledy slovanských osad v tom směru dostaly se do jižní Italie. [1])

Západní polovice kmene slovanského rozsídlila se v bezprostředním sousedství Němců, kterážto okolnost rozhodně působila v povahu jeho kultury a v dějinné jeho osudy. Slovanské plémě zaujalo v západní Europě země, jež právě byli opustili Němci v dobu stěhování národův, a patrně rozšířilo se z počátku i přes hranice sídel německých: sáhalyť slovanské osady ke klášteru Fuldskému a podle domnění některých i k Rýnu. Setkání bylo nepřátelské; nával Slovanů vítězně odrazili Němci, jichž zbraní v tom případě bylo i římské křesťanství, uváděné s mečem v rukou horlivými missionáři německými. Doba Karla Velikého již nese na sobě ráz toho věčného soupeřství a záští, jež od té doby až podnes rozděluje národy slovanské a německé; tehdáž položen byl i základ germanisaci, která posud jest nezměnným znakem německé politiky vzhledem k Slovanům. Plémě *Slovanů Polabských a Baltických*, nejbližší Němcům, již za středověku padlo za oběť mezinárodní té nenávisti: druhdy mocné a četné, pěstující rozsáhlý obchod a mořeplavectví (znamenité město Baltických Slovanů Volin čili Vineta) a vytvořivší, dříve všech plemen ostatních, jistou kulturu se znakem ještě pohanským, již dávno buď skoro venkoncem vyhlazeno jest buď národnost svou utratilo. Místní názvy v severním přibaltickém Německu až k samému Lüneburgu, podnes hlásají o slovanském svém původu a kdesi v těch stranách i žijí ještě nepatrné, zanikající zbytky bývalého národa.

Nejčetnější z plemen západních jsou *Poláci*. Styky jejich středověké s Němci nebyly tak časté a nebezpečné, oni uchránili svou národní samostatnost a svým vzděláním a katolictvím vstoupili v pořadí národův europské civilisace. Další osud jejich jest znám: měli svou stkvělou historii, někdys daleko rozšířili své politické panství, tak že sáhalo od moře Černého k Baltickému, avšak postaveni jsouce mezi mocnými sousedy a nedovedše vytvořiti trvalých řádů socialních, politickou celistvost a nezávislost ztratili v XVIII. století několikerým rozdělením. V přítomné době kromě vlastního království Polského tvoří značnou část obyvatelstva v ruských západních guberniích, v Haliči, v rakouském Slezsku, Bukovině, dále v Pomořanech, Poznaňsku a pruském Slezsku. Jsou to: Velkopolané, Malopolané, Pomořané, Mazuři, Kujaváci, Slezáci atd. Polský národ zavírá v sobě málo místních oddílů; jediní toliko *Kašubové*, starožitný štěp polský, ztracený skoro v Pomořansku, patrněji odlišují se jazykem od kmenového typu polského. Obyvatelstvo polské však nejeví se ve všech jmenovaných zemích čisté: v ruských západních guberniích tvoří jen vyšší vrstvu na bělorusko-

[1]) Slavjanskija poselenija v Neapolitanskom korolevstvě, v Čteních Moskevské Společnosti 1858. — V překladě přidržujeme se páně spisovatelova názvu „Korutané" co názvu historického, následujíce v tom P. J. Šafaříka, ač nemíníme tím otvírati širší průchod názvu tomu na újmu národního jmena „Slovenců," které za nynější doby přičiněním časopisectva nabývá vrchu. (Pozn. překl.)

litevském podkladě, ve větší části Haliče jest také jen vrstvou mezi Rusíny; v pruské části Polska do území polské národnosti počíná víc a více vnikati proud Němectva, jehož úsilí napomáhá namířená k tomu účelu správní soustava.

Druhý rozsáhlejší štěp západoslovanský, plémě *České* (Čechové, Moravané a Slováci), také z prvních dob svých dějin byl v blízkém sousedství a v nepřátelských stycích s Němci. Prvotní slovanské křesťanství i zde, jako v Polště, musilo již záhy ustoupiti katolictví římskému; Čechy vstoupily v těsný politický svazek s Říší Německou a již za středověku v značné míře poddaly se působení německé kultury. Působení tomu v stejné míře poddáni byli i Moravané, v jichž bývalé říši mělo počátek slovanské křesťanství věku Cyrilla a Methoděje. Moravané a Slováci měli stejný činný podíl v české literatuře a i do poslední doby udržoval se svazek národní přes rozdělení politické. Času nynějšího české plémě trvá bez mála v týchže mezích, v kterých bytovalo v dřevní minulosti, zaujímajíc větší díl Čech a Moravy, severozápadní část Uher a jihozápadní cíp pruského Slezska. *Čechové* vlastní obývaji střed a větší část Čech, obklíčeni jsouce od severozápadu německými osadami a značně s Němci promícháni v městech; nějaký počet jich nachází se také v Dolních Rakousích a Vojenské Hranici. *Moravané* přebývají na Moravě, kdež rovně jako Češi, bydlí pospolu s nemalým počtem Němců, a v části rakouského Slezska (Moravci, Horáci, Hanáci, Valaši atd.). Sídla *Slováků* rozprostírají se hlavně v severozápadních Uhrách; nějaké číslo jest jich též na Moravě, ve Vojvodině, Banátě a Dolních Rakousích.

Zvláštní, nevelikou ratolest západoslovanského štěpu tvoří *Lužičané* (Srbové neb Vendové lužičtí), zlomek to dřevního širého národa Polabských Srbův, jichž jazyk hlaholil od Sály přes Labe až k Odře a kteří skoro veskrz jsou poněmčeni: pozůstaly jen chatrné zbytky, rozdělené dvěma nářečími (hornolužickým a dolnolužickým).

Národopisná statistika kmene slovanského [1]) posud jest učencům kamenem úrazu a skutečně jest nesnadno sestaviti číslice, jež by věrně

---

[1]) Hlavnější statistická díla o Slovanstvu jsou: *P. J. Šafařík*, Slovanský národopis (s národopisnou mapou), 1842; 3. vyd. v Praze 1849. Ruský překlad Boďanského vyšel v Moskvě 1843. — *Czoernig*, Die Vertheilung der Völkerstämme in Oesterreich. Wien, 1856 (s národopisnou mapou); Ethnographie der österreichischen Monarchie. Wien, 1857. — *Ficker A.*, Bevölkerung der österr. Monarchie in ihren wichtigsten Momenten statistisch dargestellt. Gotha, 1860 (s 12 mapami); 1869. — *Brachelli*, Statistik der österr. Monarchie. Wien, 1857; Handbuch der Geographie und Statistik des Kaiserthums Oesterreich. 1861—1867; Statistische Skizze der österr. Monarchie. Leipzig, 1872. – *V. Křížek*, Statistika císařství rakouského, v Praze 1872. — *Schmidt*, Statistik des österr.-ungar. Kaiserstaates, Wien, 1872. — *Biedermann*, Die Ungarischen Ruthenen. Innsbruck, 1862. — *Ubicini*, Lettres sur la Turquie. Paris, 1853. — *Ubičini i Kurteil*, Sovrem. sostojanie Ottomanskoj imperii (ruský překlad), Spb. 1877. — *F. Ungewitter*, Die Türkei. Erlangen. 1854. — *Lejean*, Ethnographie de la Turquie d'Europe. 1861. (Etnografič. Sborn. Russk. Geograf. Obščestva. vyp. VI. Spb. 1864.) — *Thömmel*, Beschreibung des Vilajet Bosnien. Wien, 1867. — *Roskiewicz*, Studien über Bosnien und Herzegovina. Wien 1868. — *N. Dučić*, archimandrit, Crna Gora. Beogr., 1874. — *Pleteršnik*, Slovanstvo. Ljubljana, 1873 (o Slo-

nakreslily statistické poměry Slovanstva. Některé větve nacházejí se v okolnostech bádání statistickému nanejvýš nepříznivých, na př. Bulhaři a turečtí Srbové; jinde zas, kde čísla i stanovena jsou vědeckým a úředním vyšetřením, nadmítá se pochybnost o jich hodnověrnosti. Tato poslední poznámka týče se Slovanů rakouských, jichž počet — podle výroků slovanských národopisců — úmyslně se ztenčuje vládní statistikou, jež by ráda důležitost slovanských národností umenšila naproti panujícímu Němectví. Uvidíme i další příklady podobných statistických nedorozumění. Že nesouhlasí čísla, jež na světlo vynesla dosavadní statistika na př. o Bulharsku, jesti zcela pochopitelno, ježto nikomu dosud nebyla dána možnost, aby se zabýval přísným jich vyšetřováním; ba do poslední chvíle ani topografické rozložení bulharského národa nebylo známo. Rakouské Slovanstvo bylo sčítáno několikrát: z jedné strany postavil své číslice Šafařík, z druhé postavili svoje statistikové více méně úřední (Czörnig, Brachelli a j.); udaje těchto však (zvláště prvního) zmenšují počet rozličného obyvatelstva slovanského někdy až o 20%. My pokládáme vůbec větší o Slovanstvě čísla za hodnověrnější, jelikož není pochybnost, že na př. v Rakousku statistika vládní snižuje počet slovanského obyvatelstva, zapisujíc mezi Němce každého Slovana, který má jakési německé vzdělání; v Turecku podobně přistřihoval se počet Bulharů ve prospěch Řekův atd. V Rakousku nalezá se v pravdě celá neurčitá třída obyvatelstva, poloslovanská poloněmecká (jmenovitě v městech), která stejně může se počítati k oběma: národní statistikové vedou třídu tu (skládající se z úředníkův, obchodníkův a podobných lidí, kteří z potřeby musí uměti německy) v čísle Slovanů, vládní připisují ji k číslu Němců; kdo má pravdu, těžko vlastně rozhodnouti, poněvadž germanisace má rozličné stupně. Vzhledem k této pochybné třídě my nicméně spíše kloníme se k straně statistiků národních, ježto ze skušenosti známo, že germanisace nebývala vždy tak pronikava, jak vláda předpokládala: původní národnost té pochybné vrstvy vyšla vždy na vrch, kdykoli okolnosti jí vracely svobodu a občanskou platnost. Tak v rocích 1848—49 Praha náhle se ukázala tak málo německou, že to nepředvídali ni sami Čechové. Podle toho statistika má plné právo, dávati přednost — ovšem s jistým obmezením — původní národnosti před přijatou.

Číslo *Bulharů* podnes není s jakous takous jistotou ustanoveno. V rocích dvacátých Šafařík napočítal jich jen k 600.000;[1]) později, toto patrně chybné číslo vzrostlo u Ami-Boué-a do $4^1/_2$ millionu, což opět zdálo se pravdě nepodobným Šafaříkovi. V r. 1842 on sám napočítal jich 3,587.000 duší, z nichž 3,500.000 kladl do Turecka, 80.000 do Ruska, 7.000 do jižních Uher (Czörnig čítá v Banátě 22.780, v Sedmihradech 207; Brachelli ve Vojvodině 27.000, v Sedmihradsku

vencích). — *Jakšić*, Državopis Srbie. Beogr., 1869. — *Miličević*, Kneževina Srbija. Beogr. 1876. — *Neumann*, Das Deutsche Reich, Berlin. 1872 (o Slovanech v Prusku a Sasku). — Národopisné mapy od Šafaříka, Köppena (Rusko), Czörniga, Lejeana, Fickera, Mirkoviče, a druhé vydání „Karty“ poslednějšího od Ruské Zeměp. Spol. 1875, při níž Statistické Tabulky od A. Budiloviče, v Petrohradě 1875.

[1]) Gesch. der slaw. Sprache u. Literatur, 1826, str. 26.

205). Lidé speciálně se zabývající bulharským národem cení jeho počet v nynější době mnohem výš, počítajíce mu jedni 6, druzí 7, jiní až 7 ½ millionu; poslední číslo sami Bulhaři udávali v petici, r. 1856 sultánu deputovanými předložené. [1]) Podle náboženství Šafařík je rozdělil takto: 3,287.000 pravoslavných, 50.000 katolíků a 250.000 bulharských poturčenců (zvaných Pomáků), kteří ač se přiznávají k mahomedánství, svému jazyku národnímu nicméně věrni zůstali.

Podle nových počtů (v „Statistických Tabulkách" Budilovičových) čítá se Bulharů do 5,120.000; z těch žije 4,500.000 v Turecku, 500.000 v Rumunii, 97.000 v Rusku a 27.000 v Rakousko-Uhersku. [2]) Podle náboženského vyznání počítá se pravoslavných Bulharů 4,638.000, uniatův (řecko-sjednocených) 30.000, katolíků 50.000, protestantů 5.000. [3])

Bohužel třeba podotknouti, že události posledních dvou let měly za následek hrozné spustošení bulharských krajů a spolu i ztenčení obyvatelstva.

Srbské plémě vůbec Šafařík páčil na 7.246.000 duší a počítal 4,546.000 v Rakousku, 2,600.000 v knížectví Srbském a tureckých zemích, 100.000 v Rusku; co do náboženství 3,803.000 katolíků, 2,880.000 pravoslavných, 13.000 protestantů a 550.000 poturčenců, pak nepatrnou částku uniatů v Dalmácii, Chorvatsku a Slavonii.

Hledíc k třem odvětvím, na něž se dělí Srbstvo, objevují se nám následující číslice:

Vlastních *Srbů* jest k 5,294.000. V zemích Balkánského poloostrova 2,600.000 (a sice v knížetství 950.000, v Bosně, Hercegovině a jiných tureckých provinciích 1,552.000, na Černé Hoře 100.000), v Rusku 100.000, v Rakousku 2,594.000 (u Czörniga v okrouhlé sumě jen 1,427.000, u Brachelliho bez vojska 1,554.000). Rakouští rozděleni jsou takto: ve Vojvodině a Banátě 532.000, v Slavonii a Slavonské Hranici 738.000, v Chorvatsku a Chorvatské Hranici 629.000, v jižní Krajině 40.000, v Istrii a chorvatském Přímoří 254.000, v Dalmácii 391.000. Podle náboženství jest pravoslavných (v Rakousku, Turecku, Srbsku) 2,880.000, katolíků (v Rakousku a Turecku, jmenovitě v Bosně a Hercegovině) 1,864.000, mahomedánů (v Bosně, Hercegovině a staré Rase) 550.000; tito poslední zachovali svůj srbský jazyk.

Větev *Chorvátská* — výhradně katolíci, vesměs v Rakousku — čítá podle Šafaříka 801.000, podle Czörniga (Sloveno-Chorváté, Srbo-Chorváté a dalmatští Chorváté) 1,330.000, podle Brachelliho (v týchže hranicích) bez vojska 1,554.000 duší.

Podle nových svědectví Srbo-Chorváté pospolu představují číslo

---

[1]) *Palauzov* „v Sěv. Pčele" 1860, č. 120; Slovník Naučný, článek „Bulhaři"; *Rakovskij* Pokazalec atd., Odessa 1859, č. I., str. 28.

[2]) Drobná čísla zaokrouhlujeme v rovné sumy.

[3]) Srovnej bulharská udání v bulh. časopisu „Periodičesko Spisanie" 1870, II. str. 31., poznam. O Bulhařích uherských připomíná se zde, že se tam přistěhovali na počátku XVIII. století. O Pavlikiánech — katolících tamtéž, str. 66. Podle Jirečka jest Bulharů do 5½ millionů. (Geschichte der Bulgaren, str. 574—578).

5,940.000; z toho připadá na Rakousko 2,960.000, na knížectví Srbské 1,150.000, na Turecké země 1,700.000, na Černou Horu 123.000 a na Rusko 8000. Nářečím a vyznáním dělí se takto: Srbů pravoslavných 3,523.000 a poturčených (mohamedánů) 500.000; Chorvátů, veskrz katolíků, 2,407.000, kromě 9500 uniatův.

Slovenců (neboli Slovinců, Vindů, Korutanů) Šafařík napočítal 1,151.000, Czörnig 1,172.000, Brachelli (bez vojska) 1,248.000. V případě tomto, rovněž jako u Chorvátů, poslední čísla jsou zajisté spolehlivější udajů Šafaříkových; rozdíl z části vysvětluje se různou dobou sčítání (1842, 1851, 1854), pak neurčitostí národnostních odlik zde zhusta jedna do druhé přecházejících. Z počtu toho připadá: na Štyrsko 378.000, na Korutansko 84.000, na Krajinu 398.000, na illyrské Přímoří 247.000, na Furlánsko 22.000 a na Uhry 52.000. Všickni jsou katolíci, s výjimkou 13.000 protestantů v západních Uhrách.

Nejnovější udaje počítají Slovenců 1,260.000 v Rakousko-Uhersku, kromě 27.000 Rezjanů či benátských Slovenců v království Italském. Jsou veskrz katolíci mimo 15.000 protestantů.

Co se týče *Českého* plemene, zde udání úřední statistiky opět jsou nižší čísel, sestavených Šafaříkem. V celku udává Šafařík číslo 7,167.000 duší (z těch 44.000 v pruském Slezsku, ostatní v Rakousku, pak 6,223.000 katolíků a 944.000 protestantů), kdežto podle Czörniga české plémě v celosti nepřevyšuje 5,854.000 duší, podle Brachelli-ho (bez vojska) 6,278.000.

Tato různost vyskytuje se ovšem i při jednotlivých odvětvích: my zde vytýkáme ji z té příčiny, že číslice ty jmenovitě byly předmětem českonárodních stesků a umenšení jich ve vládní statistice zdálo se býti Čechům přímým zkracováním jich národnosti.

Vlastních *Čechů* Šafařík počítá 3,016.000, kdežto Czörnig napočtl jich toliko 2,635.000, Brachelli (v jediných Čechách, pominuv několik tisíc roztroušených po celé říši) 2,847.000. V r. 1857 úřední statistika udávala počet obyvatelstva království Českého na 2,925.000 Čechů, 1,766.372 Němců a 86.339 Židů. [1])

Moravanů Šafařík čítá 1,354.000, Czörnig (na Moravě a v rakouském Slezsku) 1,278.000, Brachelli (v témž objemu) 1,481.000.

V ohledu náboženském Češi i Moravané (s 44.000 pruskými) podle Šafaříka dělí se na 4,270.000 katolíků a 144.000 protestantů.

Podle nejnovějších udání počítá se Čechomoravanů do 4,815.000, z nichž hlavní jádro žije v Rakousko-Uhersku, 60.000 v Prusku a k 7.500 v Rusku. Skoro všickni jsou katolíci, vyjma 150.000 protestantů.

Snižujíce číslice slovanské, vládní statistikové, jak jsme již podotkli, zveličují počet německého obyvatelstva: tak na př. číslo Němců v Čechách Šafařík r. 1842 udal na 1,145.000, úřadní dáta z r. 1857 vykazují je již s 1,766.000.

Odnož *Slováků* podle Šafaříka čítá 2,753.000 duší, z nichž 1,953.000 katolíků, 800.000 protestantů; podle Czörniga a Brachelli-ho jen 1,900.000 všeho všudy (okrouhlou sumou).

---

[1]) Slovník Naučný, čl. Čechy.

Novější udaje uvádějí 2,223.000 Slováků, veskrz v Rakousko-Uhersku, a z nich 1,583.000 katolíků a 640.000 protestantů.

Lužičtí Srbové podle Šafaříka představují úhrnem 142.000 duší a dělí se takto: horních Lužičanů jest 98.000 (60.000 v Sasku, 38.000 v Prusku), mezi nimi 88.000 protestantů a 10.000 katolíků; dolních Lužičanů (v Prusku) 44 000, veskrz protestantů.

Zprávy, jež sdělil Bogusławski, uvádějí tato úhrnná čísla: v Horní Lužici saské 50.000, v pruské 37 000 (v kterémžto čísle 10.000 katolíků); v Dolní Lužici v Prusku 60.000 Srbův. S přičtením duší, přebývajících vně vlastních Lužic, mezi obyvatelstvem německým, dosahuje počet Srbův úhrnem 167.500.

Podle nejnovějších udání čítá se Hornolužičanů do 96.000, z nichž 52.000 připadá na Sasko, 44.000 na Prusko, v tom 86.000 protestantů, 10.000 katolíků; Dolnolužičanů klade se 40.000, vesměs protestantů, v Prusku.

Počet *Poláků* Šafařík na r. 1842 ustanovil takto: úhrnem 9,365.000, z nichž pod vládou ruskou 4,912.000 (v království Polském 3,728.000, v západních guberniích 1,184.000), v Rakousku (bez území Krakovského) 2,341.000 (v Haliči 2,149.000, v Slezsku 192.000), v Krakovské svobodné Obci 130.000, v Prusku 1,982.000. Z úhrnné sumy připadá 8,923.000 na katolíky a 442.000 na protestanty.

Statistika Kolbova (ruský překlad vyšel v Petrohradě 1862; I., str. 179) počítá Poláků v království a západních guberniích na 5,250.000. Číslice o západních guberniích z nejnovějších dob obsahují udání sporná, nač zde můžeme jen poukázati. [1])

Czörnig stanoví počet Poláků rakouských na 2,056.000, Brachelli (bez vojska) na 2,224.000.

Podle nejnovějších udajův počítá se Poláků 9,492.000, z nichž 4,633.000 v Rusku, 2,404.000 v Prusku, 2,444.000 v Rakousku a k 10.000 v Turecku. Co do náboženství, jsou katolíci, vyjma 500.000 protestantů.

K polskému plemeni náleží též *Kašubové* v počtu 111.000, kteří žijíce v Prusku jsou katolíci.

Nejrozsáhlejší konečně plémě slovanské, *Rusy*, Šafařík r. 1842 páčil na 51,184 000, rozdělených mezi Rusií (48,410.000) a Rakouskem (2,774.000); podle vyznání je roztřídil na 47,844.000 pravoslavných, 2,990.000 uniatů a 350.000 katolíků.

Vlastních Rusů či *Velikorusů* Šafařík počítal 35,314.000. Statistika Kolbova uvádí 34,000.000 Velkorusů, 12,000.000 Malorusů (v ruské říši) a 4,000.000 Bělorusův.

Odštěp *maloruský* dle Šafaříka čítá 13,144.000 duší, z nichž v Rusku 10,370.000, v Rakousku 2,774.000, jmenovitě v Haliči 2,149.000, v Uhrách 625.000.

Novější statistikové kladou úhrnný počet Jihorusů jedni na 14,300.000, druzí až na 20 milionů. [2])

---

[1]) Viz o tom zprávy Rittichovy a Erkertovy a udání polská.

[2]) „Osnova“ 1861, květen; *Čubinskij*, Trudy Ekspedicii atd. Spb. 1877, VII. 454.

Czörnig udává číslo Rusů rakouských (Rusínů haličských a karpatských, Huculů atd.) na 2,940.000 a rozděluje je dle zemí takto: do Haliče (vlastních Rusínů neb Červenorusů, a horních Rusínů neb Bojků a Huculů) klade 2,280.000, do Bukoviny 142.000, do Uher (uherských Rusínů, Lemáků, Lišáků) 440.000, do Vojvodiny 6.700, na vojsko počítá 65.900; konečně velkoruských Lipovanů v Bukovině udává 2.300.

U Brachelli-ho tyto číslice takto se jeví: v Haliči 2,510.000, v Bukovině 165.000, v Uhřích 487.000, Vojvodině 7.500, všech (bez vojska) 3.160.000.

V ohledu náboženském dělí se Malorusové dle Šafaříka na 10,154.000 pravoslavných a 2,990 000 uniatů (v Rakousku 2,774.000, v království Polském 216.000).

Větev *běloruskou* Šafařík páčí na 2,726.000 duší skoro výhradně pravoslavných (dle Platera a j. jest mezi nimi však 350.000 katolíků).

Novější dáta o veškerenstvu Rusů všech nářečí předvádějí nám tyto číslice: úhrn všech 61.200.000; na Rusko z toho připadá 57,900.000, na Rakousko-Uhersko 3,223.000, na Rumunsko 20.000, na Turecko 50.000, na Prusko 1.200. Co do náboženství jest pravoslavných a starověrců 54,520.000, rozkolníků 3,074.000, uniatů 3,108.000, katolíků 500.000. Číslo rozkolníků, povždy velice nejisté v naší statistice, jiní uvádějí od 3 do 8, ba i do 11 milionů.

II. Slovanská nářečí.

Jakož výše podotknuto bylo, náleží jazyk slovanský k čeledi arijské čili indoeuropské, tudíž k čeledi jazyků formálně nejdokonalejších a bohatým rozkvětem literárním vynikajících. Příbuznost jazykův čeledi té objevuje se zvláště jasně, když porovnávají se starší tvary jazyka slovanského, jak je v starobylých památkách nalezáme, se staršími formami druhých jazykův, na př. se starogotskými, starořeckými atd. V posloupném rozvětvování kmene indoeuropského rozcházely se i jazyky v odštěpné odnože, kteréž opět samy na nové větve se dělily, tak že každá odnož zavírala v sobě zárodek celé skupiny dalších ratolestí. Takovým spůsobem odštěpila se i odnož, jež skupinu germansko-litevsko-slovanskou v sobě chovala. Když pak jazyky skupiny této oddělily se — a sice nejprv odloučil se jazyk germanský, kdežto litevský a slovanský zůstaly ještě nějakou dobu pospolu co zvláštní skupina, až i potom také rozešly se — tu slovanština sama zas rozvětvila se v celou skupinu svých ratolestí, jež tvoří nynější řadu rozličných jazykův, nářečí a podřečí či krajomluvů.

Slovanský jazyk rozštěpil se nejprv na dvě větve: jihovýchodní a západní. První rozvětvila se v tři ratolesti: v ruskou, bulharskou a srbskou. Druhá se rozrostla v ratolest českou, polskou, lužickosrbskou a polabsko- i balticko-slovanskou. Názorně se to spatřuje na této tabulce: [1])

[1]) Slovník Naučný, čl. Slované

Slovanštiny

- **A. rameno jihovýchodní**
  - *a)* ruské
    1. velkoruština s nářečím
       - *α)* moskevským
       - *β)* novgorodským a severním
       - *γ)* sibiřským
       - *δ)* středoruským
    2. maloruština s nářečím
       - *α)* východním
       - *β)* západním
       - *γ)* karpatským
    3. nářečí běloruské
  - *b)* bulharské
    1. bulharština stará a církevní
    2. bulharština nová s nářečím
       - *α)* hornomoesijským
       - *β)* dolnomoesijským
       - *γ)* makedonským
  - *c)* srbsko-chorvátsko-slovenské
    1. srbskochorv. s nářečím
       - *α)* jižním neb hercegovským (spisovným) } štokavština (što=co)
       - *β)* srěmským } štokavština (što=co)
       - *γ)* resavským } štokavština (što=co)
       - *δ)* přímořním = čakavština (ča=co)
    2. slovenština s nářečím
       - *α)* hornokrajinským } kajkavština (kaj=co)
       - *β)* vnitrokrajinským } kajkavština (kaj=co)
       - *γ)* dolnokrajinským } kajkavština (kaj=co)
       - *δ)* štyrským } kajkavština (kaj=co)
       - *ε)* uherským } kajkavština (kaj=co)
       - *ι)* rezjanským a slavontským } kajkavština (kaj=co)
       - *η)* chorvatsko-slovinským } kajkavština (kaj=co)
- **B. rameno západní**
  1. čeština s nářečím
     - *α)* českým
     - *β)* moravským
     - *γ)* uherskoslovenským
  2. polština s nářečím
     - *α)* mazovským
     - *β)* velkopolským
     - *γ)* slezským
     - *δ)* kašubským, počítaným též k vymřelé slovanštině baltické;
  3. srbština lužická s nářečím
     - *α)* horním
     - *β)* dolním
  4. vymřelá slovanština polabská a baltická.

„Dělení to," podotýká český filolog, [1]) „nemá a nebude míti konce." A v skutku, jakož nynější soustava jazykův jeví se býti výsledkem dějinného pochodu, tak i v budoucnosti tytéž příčiny přirozeného vývoje účinkovati budou. V každém rozsáhlejším jazyce, ovšem přesném a neporušeném, jeví se jisté odstíny, jež časem v oddílná nářečí vzrůstají a dále mohou pomalu rozvinouti se i v osobité jazyky dřívějším rodákům méně srozumitelné. Týmž přirozeným spůsobem sílí se v novější době i snahy jednotlivých nářečí, pěstovati vlastní literatury. Pročež působení proti snahám takovým, ač má na zřeteli zachránění národní jednoty, zdá se nám býti bezplodným násilím na přirozené potřebě dalšího vývoje: svůj jazyk rodný z dětského věku může býti

[1]) Dr. Gebauer. (Pozn. překl.)

člověku zrovna tak drahý jako mu jest milý domov, a svobodný rozvoj místních literatur svými konci může jen přispěti k rozkvětu literatury základního jazyka. [1])

Slovanské jazyky zachovaly, jakož to srovnávací jazykozpyt dokazuje, zvláště ve svých starých památkách a krajových nářečích mnohé sledy nejdálnější dávnověkosti, kterými sblíženy jsou formálně k starému sanskritu. U porovnání pak s druhými jazyky europskými vynikají tou vlastní známkou, že, kdežto v těchto převládají formy tak zvané analytické (kdež se na částky rozkládá stará původní forma), v slovanských naproti tomu mají převahu starší formy synthetické (na př. skloňování, místo pomocí předložek, způsobem pádových koncovek; staré formy v konjugaci časoslov atd.). Slovem, jazyky slovanské značí se rázem velice konservativním, pročež i staré naše památky jsou nám mnohem dostupnější než jsou takovéž německé Němcům. Rozkládání tvarů synthetických se nicméně také objevuje v jazycích slovanských, jmenovitě v novobulharském, jenž ztratil koncovkové skloňování, mnohé tvary časoslovní atd.

Nynější nářečí na první pohled velmi se od sebe odchylují, avšak blízká příbuzenství jejich lehko shledá se v jich starších formách, kterýmiž nad jiné vyniká staroslovanský jazyk církevní. Naučiti se některému nářečí není těžko, jakmile učící se jednou rozpoznal se v tom, jakým směrem děla se proměna hlásek v rozličných nářečích u porovnání se staroslovanským. Jakousi obtíž při učení působí jen slovník nynějších jazyků. K staré zásobě slov, těm jazykům podnes

---

[1]) Názor tento jest vší úcty hodný a liberálnost jeho dělá p. spisovateli co Velkorusu s ohledem k snahám jihoruským čest. Nicméně nemůžeme zde potlačiti poznámku, že jakož v oboru Slovanstva snad jen Rusem mohl býti vyřknut, tak zdá se nám, že i jen na ruské poměry se hodí, nikoli na poměry jiných Slovanů. Jinak zajisté na snahy jihoruských národovců pohlížeti mohou Rusové u vědomí své mohutnosti, než my na př. se díváme na odštěpný směr Slováků. Velkorusové, čítající k 40,000.000 duší, tvořící veliký a mocný stát, mající bohatou, bujně rozkvétající literaturu, nemusí se ohlížeti na odštěpné literární snahy Jihorusů, jichž nepojí s kmenem velkoruským jediná toliko literatura, ale i svazek jednoho státu, jednoho náboženství i jedné administrace, pásky to mnohem mocnější. Mimo to, pokud známo, snahy jihoruské nenesou se v celku ani k naprostému odtržení se od literární jednoty, nýbrž jen k pěstování *místní* literatury *vedle* celonárodní a *při* ní. Konečně i úplné rozštěpení literatur velkoruské a maloruské, kdyby v budoucnosti snad přirozeným rozvojem té odstředivosti jihoruské k němu došlo, by nebylo pro jeden ani druhý národ žádným snad neštěstím, ježto oba jsou dosti četni a mohutni, aby své literatury veliké míti mohli. Jinak věci se mají na př. s Čechy a Slováky. Jsou rozděleni státně i administrativně; náboženství, to přemocné pojítko Rusů, netvoří mezi nimi žádné citelné pásky; literatura byla jediným úvazkem národní jednoty; jsou jedni i druzí o sobě nečetni a slabi. a jedni i druzí nacházejí se v položení politickém, národním i sociálním velmi nepříznivém; naprosté odštěpení se Slováků od společné dosud literatury české, ku kterémuž někteří směřují, jest nebezpečno samé existenci národní obou kmenů, předkem ale Slováků samých co číselně i politicky slabších. Z týchž důvodů by se stejně bránili Poláci literárnímu odštěpení na př. Poláků slezských neb východopruských, kdyby nějaké obmýšleno bylo. (Pozn. překl.)

společné, přibyly v každém jisté novotvary: při úplné rozdílnosti dějin novotvary ty rozličně utvářely se, zhusta i pod vplyvem druhých kulturních a sousedních jazyků. V polský a český vtrousilo se mnoho slov německých anebo utvořena nová po německém spůsobu; v srbský, zvláště pak v bulharský, přešlo mnoho slov tureckých, řeckých a albánských; řeč dalmatských Srbů nasákla italštinou. Při novém probuzení literatur slovanských dostalo se do jazyka spisovného zvláště mnoho slov novodílných, nová ponětí vyjadřujících a namnoze z němčiny, latiny atd. převedených.

Vědecké skoumání slovanských nářečí v jejich svazku vzájemném i dějinném nastalo s nynějším stoletím a dostalo se mu hlavně popudu novou vědou srovnávacího jazykozpytu. První, jenž zahájil bádání na tom poli, byl znamenitý Dobrovský; jeho nejbližšími nástupci byli Vostokov a Kopitar; Vostokov zvlášť vrhl jasné světlo na historický rozvoj slovanských jazykův, právě té doby, co Jak. Grimm počínal své práce o jazyku německém. Študie německých srovnávacích filologů Boppa, Potta, Kuhna a v novější době Joh. Schmidta, Ficka a j. dotýkaly se též jazyka slovanského v jeho příslušnosti ku kmenu indoeuropskému. V novém pokolení slovanských filologů vynikli zvláště Fr. Miklosich a A. Schleicher pracemi svými o veškerých jazycích slovanských. Částečná bádání o jednotlivých jazycích a nářečích konali: o ruském jazyce Buslajev, K. Aksakov, Potebnia, Žiteckij; o starobulharském Vostokov, Miklosich, Sreznevskij, Biljarskij, Geitler; o srbském Jiří Daničić a Jagić; o českém Šafařík, Hattala, Gebauer; o polském Małecki; o slovinském Janežič; o lužickém, Pfuhl a j. [1])

III. Historické osudy slovanského kmene. Otázka národní jednoty.

Takž tedy již za nejstarší historické doby Slovanstvo bylo rozdrobeno v tolik rozdílných národností, rozptýleno po tak ohromném prostranství, zmotáno a politickými svazky spoutáno s tak různými plemeny cizími, že ani v těch dobách nelze již mluviti o slovanské

[1]) Nyní vůbec přijaté třídění slovanských nářečí na dvě skupiny — severovýchodní a západní — zakládá se na některých charakteristických rozdílech v hláskách a v tvoření slov. Roztřídění to první učinil Dobrovský (Instit. linguae slav., 1—2), ačkoli rozdílů těch zcela zevrub neprokázal. Šafařík přijal totéž rozdělení, Grimm a Pott však prohlásili se proti němu. Nejsilněji proti odznakům, jak je byl Dodrovský postavil, šermoval Naďeždin (Wiener Jahrb. der Literat. 1841, sv. 95, str. 184 a násled.); odchylná tvrzení jeho spočívala na pravdě, ale podstaty roztřiďování Dobrovského nevyvrátil. Krek, Einleitung, str. 56 až 57; Daničić, Dioba slovenskich jezika. Beograd, 1874. — Díla o slovanských jazycích v jich úhrnu jsou tato: *Fr. Miklosich*, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. I. Lautlehre, Wien 1852; III. Formenlehre, W. 1856; IV. Syntax, W. 1868—74; II. Stammbildungslehle, W. 1875. — *Fr. L. Čelakovský*, Čtení o srovnávací mluvnici Slovanské. V Praze 1863.

jednotě, ačkoli v národních mravech a řádech a též v jazyku udržovala se na počátku doby historické ještě původní nerozdílnost.

Za naší doby s novým probuzením slovanských národností a literatur obrátily se mysli v ty dávné věky, kde Slovanstvo bylo dle domnění dokonale přesno a jednotno, a národní idealismus počal se snažiti o navrácení oné jednoty. Slovanští vlastenci všech národností jali se s láskou studovati starožitnosti a národní byt plemene svého i plemen druhých a pracovati o obnovení touženého sjednocení. V potřebách svých sociálních a politických shledávajíce výdatnou oporu svým snahám v jednotě veškerého Slovanstva, očekáváním svým předstihovali skutečnost.

Protož na počátku výkladu literatury vidí se býti potřebno objasniti, co východiště současného hnutí literárního, skutečný stav otázky kmenové jednoty, jak se jevil v celém průběhu slovanské historie. [1])

Cit plemenný, jsa přirozeným pudem fysiologickým, bývá i v životě oddělné národnosti silou mocně působící, tak jako cit národní. Může býti důležitým činitelem i u vzájemných stycích celých národů jednoho plemene, kteří se již rozdělili; avšak zde má své meze a ohrady a pouhý cit plemenný není ještě plemennou „ideou", hotovým programem kulturních snah, jak se zhusta chce tvrditi. Dějiny neprošly marně národům a rozdílné jich osudy stvořily přehrady, jichž nelze smazati. Podle toho může se o slovanské jednotě v našem věku mluviti jen pod výminkou, béře-li se náležitý zřetel k dějinám rozdílných národností.

Původní jednota Slovanstva počala se již rozpadávati, jak jsme byli pověděli, s prvním rozsídlením jeho. Do historie vstupuje Slovanstvo již rozdělené, s patrnými odstíny, které musily stávati se tím silnějšími, čím rozdilnější byly poměry, v kterých jim bylo žíti. A dějiny skutečně vodily národy slovanské po různých cestách, sesilujíce jich národní odličnosti. Na samém již počátku připoutáni jsou k rozličným typům europské osvěty i náboženství: jedni k byzantskému východu, druzí k románsko-germánskému západu. Plemena jihovýchodní (s výjimkou Chorvatův a Korutanů) přijala východní pravoslaví, západní — římské katolictví. K tomu všemu i rozličné sousedstvo mělo mocné účinky, působíc i celé převraty netoliko v dějinách zevnějších ale i ve vnitřní povaze plemen. Na západě sousedy těmi byly Německo, Uhry, Italie;

---

[1]) Od té doby, co vyšlo 1. vydání přítomného díla, objevil se spis p. Perwolfův, věnovaný výhradně tomuto předmětu: „Slavjanskaja vzaimnosť s drevnějších vremen do XVIII věka. Spb. 1874." Spisovatel vyšetřoval vzájemné styky národů slovanských a dospěl k závěrce, že „Slované, byť i utratili národní jednoty, neztratili s ní zároveň vědomí společného rodu a nikdy nepřestali považovati se za členy jedné rodiny. Vědomí to zračí se netoliko v duševním a literárním jich životě ale projevovalo svou sílu i v politických jejich stycích"; přes všecky naskytlé rozpory konečně přicházeli vždy k přesvědčení, že jim jest žíti „v svornosti a věčné, nerozdílné lásce bratrské, jako lidem jednoho jazyka a národa slovanského." Spisovatel velmi pilně sbíral fakta, jež mu měla dokazovati jeho tvrzení, avšak sestavení jich, jak poznamenal jeden z nejlepších znalců slovanské minulosti, nedokazuje daleko toho, co se jim připisuje. (Viz Jagić, Archiv für slav. Philologie, I. 530.)

na jihu Byzancie a pak Turecko; na východě mimo Byzancii kmenové čudští a říše tatarské.

Křesťanství způsobilo první rozsáhlý převrat v životě zevnějším i vnitřním světa slovanského. Jím se především zavřela doba pohanské starověkosti. Dále, poněvadž za příčinou zeměpisného rozložení Slovanů uvedeno bylo k nim z dvou rozličných pramenů, z Byzancie a z Říma, způsobilo novou rozluku v Slovanstvě, rozdělíc je na dva nepřátelské tábory náboženské. Rozdíl náboženský v dobách středověkých národy mnohem více rozlučoval než v dobách pozdějších, tak že, ovšem spolu s příčinami politickými, způsobil zde dva různé směry v společenském rozvoji Slovanstva. Byzancie s právem svým kanonickým zanesla k východnímu Slovanstvu i své řády politické, jež nepochybný měly účinek na úpadek starého demokratického zřízení obcí slovanských. Byzantská ponětí o autoritě moci politické ujímala se tak silně na půdě slovanské, že jich nelze pominouti, mluví-li se o východoslovanské minulosti. Bulharsko a Srbsko následkem těch vplyvů představují se nám jen co drobný obrázek byzantské vlády a byzantského dvora. Moskevský cař jest byzantský zjev polotheokratického rázu. Na západě zas římské katolictví a německé sousedství přičinily se k rozvoji feudalismu, jenž v domácí šlechtě slovanské našed horlivé přívržence, pozvolna ji od národa odloučil a zcela zaměnil staré národní řády a obyčeje. Z Byzancie vycházelo působení řecko-církevního písemnictví; s katolictvím šířila se latinsko-germánská vzdělanost.

Stará nesjednocenost nevěstila slovanským národům vítězství nad překážkami, obklopujícími jich život národní, a již záhy ukázali se její škodní následkové v zevnějších osudech jednotlivých větví. Polabané, neuživše podpory soukmenovců, úplně zanikli anebo v Němce se převrátili. Na závěrce středověku Slovanstvo nově rozděleno jest nebezpečími, z rozličných stran hrozícími jednotlivým jeho plemenům, nuceným hájiti již i své existence národní: Rusům bylo se brániti proti Tatarům, pak proti Litvě a Polsce; Bulharům a Srbům proti Byzancii a Turkům, jimž také i podlehli konečně, odsouzeni jsouce prožíti celé věky pod jich těžkým jhem; Čechům bylo zápasiti s Němci, v kterémžto boji národ český na počátku XVII. století doznal tak strašlivé porážky, že běželo až o jeho národní život. Slovanům, kteří byli podrobeni moci turecké, odňata byla i všeliká možnost národního hnutí; všickni ostatní měli co činiti sami s sebou, zaneprázdněni jsouce otázkou vlastního bytí a záležitostmi vnitřního rozvoje. Jednota národní roztrhovala se dál a dále a Slovanstvo již na dobro rozešlo se v různé strany.

Stejnou měrou co v oboru politickém jevilo se rozdělení i na poli duševním i literárním: literární život rozvíjel se jen tam, kde byl život národní poněkud pojištěn. Literatura jihovýchodního Slovanstva vzdělávala se pod vplyvem byzantským a shasnuvši v říších jihoslovanských s jich pádem v XIV. a XV. století, udržovala se jen na Rusi. Literatura západoslovanská poddána jsouc vplyvům latinsko-europským, rozkvětla jmenovitě v Čechách a v Polště; zvláštní ruch literární proudil v svobodném Dubrovníce. Někteří slovanští učenci chtěli dokazovati jistou parallelnost mezi těmi rozličnými literaturami,

v pravdě však směry literární byly naprosto rozdílné: neboť kdežto na Rusi pořád ještě přelévaly se tradice byzantské a jihoslovanské, panovala v Polště literatura katolicko-šlechtická s novoeuropským nátěrem, Čechové vedli neústupný boj za reformu náboženskou a společenskou a Dubrovník podlehal vplyvům italským. Jistá spojitost a podobnost byla jen mezi nejbližšími větvemi Slovanstva, jež měly něco společného: tak byl jistý svazek mezi Rusy a Jihoslovanstvem, spojenými jednou církví a církevní literaturou; dále mezi Čechy a Poláky; konečně mezi rozličnými větvemi srbského plemene. Posléze, na počátku nového věku, obraz se opět mění: literatura česká, po politickém úpadku národa v první čtvrti XVII. století, přerývá se; literatura dalmatská plna jest nápodobení vzorův latinských a vlaských, z kterého konečně zajímavým spůsobem propracovává se k národně-básnickému obsahu; literatura ruská v XVIII. století teprvé, následkem reformy, zanechává starobyzantských podání a výlučnosti národní a seznamuje se s europskou vzdělaností . . . .

Opakujeme tedy: slovanští národové objevili se nám v rozdílných položeních; často nemívali ani vědomosti jeden o druhém; svazkové jich byli rázu náhodného a obmezovali se jen na bližší sousedství, v každém případě pak postrádali pásky jakési vespolné národní ideje.

V čemže záleží ta národní jednota Slovanstva, na které zakládá se literatura novějšího probuzení slovanského? Vlastenečtí theoretikové slovanští přiznávali, že vnější osudy národností jednotlivých byly rozličné (jako by rozličnost těch národností obmezovala se jen na ten vnější stav), ale tvrdili stále, že jednota měla i má dosti základů v společenství jazyka, národních podání, obyčejů a řádů a že zmohutníc v době nynější, přinese oslavu kmenu slovanskému. Ideály takovými tak velice jsou prodchnuty novější literatury slovanského „znovuzrození“ a národovci slovanští tak vytrvale spatřovali v omlazující se jednotě všecek smysl dějin slovanských, že my nemůžeme té otázky pominouti na počátku svých výkladů.

Příbuzenství jazyka, podání a jiných známek národních u slovanských národův jest mimo všecek spor; jedná se jen o to, zdali a pokud ona sourodost může míti skutečný, t. j. praktický význam. Jazyky francouzský a vlaský mají mezi sebou též mnoho společného, neméně než nářečí slovanská mezi sebou; ale srovnalost jejich nestala se základem národního sjednocení Italie a Francie. Filologická sourodost jazyků poukazuje sice k dřívější jednotě, ale není dostatečnou pákou k obnovení té jednoty v takové době, kde v praktickém užívání jazykové ti stali se již nesrozumitelnými jeden druhému a kde národové rozešli se i v prošlé minulosti i v souvěkém stavu politickém.

Stupeň slovanského příbuzenství národního jest takový, že poznává se teprv učením, historickou restaurací. V bezprostředních stycích činí smutný dojem: dva Slované zřídka mohou si dobře rozuměti, netoliko příčinou jazyka ale i příčinou spůsobu živobytí. Při různotvárnosti slovanských typů národních porozumění jest tím nesnadnější. Tudíž jak jednotlivci tak i celé národnosti přicházejí k poznání jednoty toliko učením, nikoli pouhým instinktem.

Za prvních, historicky známých dob *slovanští jazykové* ovšem zajisté mnohem bližší sobě byli než jsou nyní. Vidí se to v památkách, jež pozůstaly ze staré té doby: bulharština Ostromírova Evangelia není tak valně daleka korutanštiny Frisinských Zlomkův atd., jako jsou nyní ta nářečí od sebe vzdálena. Avšak přece i ze starých těch památek viditelno, že slovanština již tehdáž rozdělena byla v nářečí a že nářečí ta byla od sebe dosti odchýlna. Během času se odchýlnost ta v té míře, jak se plemena slovanská dějinami od sebe rozcházela, pomalu sesilovala. Prvotné bohatství forem mizí a místo nich ujímají se v každém nářečí formy nové rozličných tvárností, čím dál tím více se vzdalující počátečního pramene. Následkem těch proměn jeví slovanská nářečí nyní největší rozmanitost v zvukosloví, v skloňování, v skladbě, v přízvuku, tak že oči nezvyklé nepozorují ani jakýchsi známek původní jednoty. Tolikéž změnil se i slovník: z původní společné zásoby slov zachovalo se v jednom nářečí jedno, v druhém druhé. Nový pramen slov nacházelo každé nářečí u těch sousedů, které mu dějiny určily, tak že jazyk ruský bohatil se slovy východními, bulharský a srbský tureckými, český německými, chorvatský uherskými atd. V novější době znovuzrození slovanských literatur otevřelo nový pramen leksikální různosti: tvoření nového spisovného jazyka mělo v zápětí množství nových slov, vyjadřujících nová, v jazyku patriarchálních věků neznámá ponětí, a slova ta zase každé nářečí tvořilo svým spůsobem. Rozdílnost slovanských nářečí našeho věku ukázala se spůsobem zvláště zjevným r. 1848, když členové rozličných národností slovanských, většinou lidé obeznámení u věcech slovanských, shromáždivše se v Praze na slovanském sjezdě co zástupci ideje slovanské jednoty, shledali, mluvíce každý svým jazykem, že si nerozumějí. Byl tehdáž pronešen úsměšek, že všeslovanský jazyk jest němčina.

Jakož k poznání jednoty jazykové pozorovatele slovanského přivádí toliko študium, tak podobně se věc má i s *národním básnictvím*, jež zahrnuje v sobě národní báje, podání a obyčeje.

O básnictví národním starých Slovanů soudíme hlavně jen podle zachovaných úryvků, kladouce toliko tam, kde původních památek není, své hypothésy. Nelze pochybovati, že v básnictví národním nejstaršího věku jevila se u rozličných plemen slovanských tatáž těsná sourodnost jakáž panovala tehdy v jazyce. V prvních těch dobách chovaly se prvotné báje celého kmene ještě v živé paměti a obsah básní národních setkával se as všude na jedněch thematech; ale jak vlastně věci se měly skutečně, o tom víme velmi málo.

Obecné formy slovanského básnictví byly epos a lyrická píseň; drama zjevuje se teprv později, a to v umělé formě, přejato byvše ze západu. Náboženské představy, na nichž se zakládalo epos slovanské, braly původ svůj z pantheistického zbožňování přírody, jako u všech europských národů; slovanské bájesloví však, pokud známo, nevyvinulo se do té míry, jako na př. germanské. Osoby pohanských bohů v národních podáních a písních nemají žádné určité tvářnosti, není tu té báječné historie, jež mythologii jiných národův naplňuje ději božskými: patrně postupovala pohanská kultura slovanská velmi zvolna, než aby mohla světu báječnému dáti celou organisaci. Podání zachovalo jen

nemnohé zmínky o bozích starého bájesloví, rovněž i dějepis slovanský jich málo zná. Perun, Svatovid, Dažboh atd. zůstávají pro nás temny; pohanská báje o stvoření světa popletena pozdějšími představami křesťanskými a kalnými podáními cizího původu. Takové jest na př. bogomilské vypravování dualistické o stvoření světa dvěma principy, dobrým a zlým; taková i pohádka o spadlé s nebe „holubiné knize.“ [1]) Mnohé jiné pověry a báje v národě žijící, na př. o divotvorné moci rozličných věcí, o nadpřirozených bytostech atd. jsou patrně původu nového a cizího, nemajíce nic s původním bájeslovím.

Slovanské národní básnictví nemá ani jedné staré památky, jež by porovnávati se mohla s Eddou, Nibelungy a jinými výtvory středověké epiky germánské; naše „Slovo o pluku Igorově“ padá obsahem svým do mnohem pozdější, již historické doby; rukopis Králodvorský i s Zelenohorským zůstávají nad to podnes z nejedné stránky záhadnými ano za nejnovějších časů šíři se mínění o jich podvrženosti i na místech kompetentních. Ten pramen pak našeho poznávání starobylých bájí, jenž zavřín jest v epických zpěvích lidu slovanského, teprv za nynější doby otvírá se náležitým spůsobem. Zpěvy národní, jež sebrali Rybnikov a Hilferding, odkryly mnoho nového i pro ruskou národní poesii, kteráž přece více jest proskoumána než jiná; bulharské písně zapisují se teprvé v posledním čase . . . . Avšak i při všech nových objevech zůstává mythologie i kosmogonie slovanská pořád ještě temna a kusa.

Slovanské básnictví výpravné záleží především v básních hrdinských a historických, v nichž zmínky bájeslovné vyskytují se jen nahodile. Básně hrdinské vznikaly v dobách rozličných, některé i v nejnovějších, a zachovaly se jen u některých Slovanů, postrádajíce skoro všude písemné formy . . . . Národní epika vůbec uchovala se jen tam, kde národ věrnějším zůstával staré patriarchálnosti a méně dotknut byl civilisací, jež národní život z konservativní odloučenosti ven vyvádí. Z té příčiny národní epos slovanské uchovalo se jen u plemen východních, u Rusů, Srbův a Bulharů.

Každý z těchto tří národů v epose svém spracoval jen své národní dějiny. Ruské hrdinské zpěvy utkvěly hlavně na dobách knížete Vladimíra a bohatýři toho kruhu procházejí všecky periody národního života, připodobňujíce se až i k pozdějším bohatýrům — loupežníkům. Řídčeji zastavuje se epika národní při druhých epochách historických — tatarského podmanění a carství Moskevského; nové dějiny jí jsou skoro cizí. Nový stát, ještě více centralisovaný než byla Rus moskevská, na dobro zarazil vývoj národní epiky, jež projevila se jen malým počtem historických zpěvů. Druhá větev plemene ruského, Malorusi, nalezli v době svých bojů s Tatary a Poláky novou periodu samostatné činnosti národní a staré podání epické o cyklu Vladimírově jest skoro bez sledu zapomenuto, zastíněno byvši novou epikou hrdinskou, jež vzbuzena byla národní válkou maloruského kozáctva v XVI. a XVII. století. Znamenité „dumy“ maloruské vytvořily i novou formu epického

[1]) „Golubinaja kniga“ jest stará sbírka ruských veršův obsahu kosmogonicko-mythologického, jenž zakládá se na směsi učení biblického, středověkých názorův na svět i prastarých národních podání bájeslovných. O ní ostatně bude pojednáno v „literatuře ruské.“ (Pozn. překl.)

básnictví. Podle toho ani mezi básnictvím malo- a velkoruským, tedy i vnitř hranic jednoho plemene, není již jednoty; ideály jejich rozrůznily se jako se rozrůznily jich povahy národní.

Bulharské národní básnictví jest posud málo známo; z toho však, co zaznamenáno jest novějšími sběrateli, vidí se již, že ono mělo též svou dobu rozkvětu. Souvěká píseň uchovala z části vzpomínku na staré bulharské caře, jindy zase má hrdiny se srbskými zpěvy společné, hrdiny národního zápasu s Turky.

Nejbujněji rozkvetlo hrdinské básnictví výpravné v národě srbském, jenž má ve svých zpěvích složenu celou historii svou, zvláště z dob bitvy Kosovské až na naše časy. Národ srbský osvědčil nejvíc houževné síly proti útisku tureckému a boj s Turky byl stálým předmětem básnění, nepozbývaje nikdy živé zajímavosti. Srbské básnictví epické, jediné v celém Slovanstvě, zachovalo až do nejnovější doby svou tvůrčí sílu, živíc se historickou dělností národa, jež stvořila pro ně výhradnou, jemu toliko vlastní říši poetických ideálů a národních tužeb. Dřevní obsah obecno-slovanské (domnělé) epiky ustoupil do pozadí před novým zvláštně-národním předmětem, a jednota rozrušila se opět.

Dokládáme konečně, že i tam, kde ještě nedávno chtěli v epických básních národních spatřovati ohlasy předhistorických bájí — v samé vlasti totiž básní těch — pečlivější rozbor odkrývá v nich sledy středověkých pověstí knižných. [1])

Na druhé straně, na západě slovanském, Poláci a Čechové nadobro zapomněli své staronárodní epické tradice, o nichž my nyní souditi můžeme jen podle úryvků zachovaných a podle letopisných svědectví. Poláci a Čechové byli již záhy šumnou historickou skutečností oderváni od upomínek starého pohanství a jeho bájesloví. V století XV. česká starověkost zasloněna byla bouřlivými ději hnutí husitského a klesala v zapomenutí před novými ideami, jež cele zachvátily národní život Čechův v této pozoruhodné jich době hrdinské; dějnost národa byla nejvýš napjata, ale nebylo v něm již žádné patriarchálnosti, a na jeviště vystupují snahy jednotlivců — protivné vší povaze epiky národní. Za doby nynější český národ nezná již nijakých podání hrdinského básnictví; jsou dokonale zapomenuta. Podobný úkaz sběhl se i v Polště: lid, utištěný a samostatné hybnosti zbavený, pozbýval smyslu i pro starobylá podání; vyšší stavy je zapomněly účinkem latinské vzdělanosti, která nebyla nijak přízniva památkám prostoduché poesie národní. Jestliže, jakož pozorovati u letopisců, události i vyzývaly epickou tvornost, ona přestávala jen na kusých básnických pokusech, jež neměly znaku národní poesie.

Jakožto jediná skoro forma básnická zbyla těm národům lyrika, snadněji lnoucí k měnivosti dějin. Písní domácího života a obřadných jest veliké množství v každém národě slovanském a podržely větší životnost i tam, kde se nejméně zachovala původní soustava národní poesie. Různost národních povah a dějin ukazuje se i zde. Národové, kteří se méně odcizili starému stavu patriarchálnímu, zachovali též

---

[1]) Srovnej stran ruské „byliny“ jednak úvahy Afanasjeva, Buslajeva, O. Millera, jednak pojednání Veselovského a Jagiće.

věrněji i dřevní lyriku, s její podkladem mythickým a osnovou z národního života; ti pak, kterých se více dotknul ruch dějin, dávají své písni i ráz nových mravů. Takž nová lyrika u Čechův vyniká zvláštnostmi, jakých zajisté nebylo v lyrice dřevní: milostná píseň stává se na př. frivolní. U Rusův naproti tomu národní píseň uchovala ještě množství starožitných podrobností a v odlehlých zákoutích ozývá se v plné síle životní; zaniká však tam, kde selský lid poddává se vplyvům městským: místo národní písně ozývají se tu zkažené verše knižné, místo národního nápěvu motivy romancí a písní cikánských.

Takž tedy i národní básnictví slovanské pozbylo již dávno své jednoty: učenci vyhledávají v něm sice společných motivů, pozůstalých ze starověkosti, ale jest to taková práce, jako restaurace dřevního jazyka. Tutéž nesrovnalost nalezáme i v jiných stránkách slovanského života národního, *v obyčejích a společenských řádech.* Novější výskumy, ostatně daleko neúplné ještě, dokazují, že v dostupné nám starověkosti plemena slovanská byla sobě velmi blízka ve svých domácích řádech a mravech. Společenský typ, kterým se rázně vyznačuje celý kmen slovanský, byly obce demokratické, s knížetem v čele, s národními sněmy (věcemi), s patriarchální vládou v rodině a s právní solidaritou obcí (honitva, újezd u Čechův, opole u Polákův, okolina u Srbův, verv u Rusů). Právní názory, jež zračily se v právě obyčejovém plemen slovanských a zachovány jsou v starých památkách slovanského zákonodárství (Ruská Pravda, Zákonník caře Dušana, česká Práva Kunratova atd.), jeví mnohou podobnost, jež se společným původem vysvětluje. Takové jsou na př. názory o poměrech rodinných, o postavení ženy, jež za dřevních dob těšila se jisté samostatnosti a rovnoprávnosti, o obecné poruce, o peněžité pokutě za hrdelní přestupky atp. Pročež staroslovanské zákony dobře se vysvětlují jedny druhými. Kde patriarchální život nevzal veliké proměny běhy dějinnými, tam národní obyčeje podnes jeví mezi rozličnými větvemi slovanskými velkou srovnalost, a to nejen v oboru právním, ale i v jinakých zjevech života, jako v svátcích, obřadech, hrách atd., jež vyprýštily se z náboženských názorů pohanských. Slovanský národopis posud ostatně málo pozornosti věnoval té parallelnosti obyčejů a neodkryl celého objemu jich příbuzenské srovnalosti.

Avšak národové slovanští již od počátku octli se v tak rozličných položeních dějinných, že i zde nastalo rozrůznění; dřevní základy národního života bez toho nikde vlastně k svému vyvinutí náležitému nedospěly, byvše buď cizími společensko-politickými řády vytlačeny nebo přirozeným historickým pochodem v jiný směr převráceny. V říších jihoslovanských zavládl byzantský absolutismus spolu s feudálním rozdrobením země; potom i samy ty říše padly. V dřevní Rusi staré právo veřejné, jež jevilo se v sněmích („věče"), v obecní samosprávě, ve volbě knížete, v řádech soudních atd., bralo za své v té míře a zároveň, jak celá země z úvazku federativního převracela se v centralisované carství; moc knížecí zatemnila všeliké staré právo obyčejové a carství moskevské stalo se neobmezenou byzantsko-východní despotií. U Čechův řády domácí ustoupily zřízení feudálnímu; Polska rozvíjela se v šlechtickou oligarchii atd. Tak zvané „pravidelné zákonodárství"

těch zemí, kde žili Slované, vůbec náramně málo řídilo se národními názory právními: přihlíželo k feudálním tradicím staré Europy, ke kusům práva římského, k novějším nálezům byrokratickým, někdy i k zdravým výsledkům theoretické nauky, ale nejméně k právním a společenským názorům a podáním lidu. Tak bylo netoliko na slovanském západě ale i na východě. Na jihu Slovanstvo musilo jednoduše podrobovati se bezpráví a libovůli tureckého panství a mahomedánského fanatismu . . . . Právní názory národní, jestliže se kde zachovaly, udržely se jen pouhou náhodou v rozličných obyčejích národního života, kde zákonodárce na ně zapomínal.

Krajní stoupenci „národnosti" zakládají si obyčejně na nevyhladitelné životnosti zásad národních a přesvědčeni jsou, že jednou musí zvítěziti idey společenské, jež vzrostly z původního citu národního a z ideálu pravdy; však, pohříchu, v skutečnosti věky míjejí bez toho vítězství, a národní zásady není tak lehko stanoviti, poněvadž život prožitý, dávný i nedávný, s jeho dobrem i zlem, vtiskl již národu jiný ráz. Naši slavjanofilové a západní panslavisté mimo to nenaznačují, z kterého věku idey národní mají se považovati za národní ideál; co se týče Rusi, obyčejně poukazují k věku moskevského carství, ale věk ten byl vlastně již dobou pozvolného úpadku „zásad národních;" bylať to doba nastávajícího nevolnictví selského lidu, tedy události, jež jest v přímém odporu se zásadami národními.

Slovem, i zde musíme přiznati historické faktum: staroslovanské zřízení společenské vzalo již za dávných dob za své; místo demokratických obcí povstávají říše s ústřední vládou, stavy atd., a povstávají netoliko následkem toho, že Slované stávali se nevěrnými své starobylosti, ale mocí historického pokroku, dobré i zlé přinášejícího. Nezbývá než uznati to a bráti zřetel k *hotovému* stavu národností.

Konečně bylo i rozdělení *náboženské.* Ve jmenu jednoty celá řada slovanských vlastenců prohlašovala to dělení za nepravé a nicotné, rozhodujíc, že plémě slovanské musí se navrátit k jednotě pravoslaví, jelikož druhdy bylo křesťanství k Slovanům přišlo hlavně z Byzancie a východní církev kromě u jižních Slovanů a na Rusi měla své kořeny i u Čechův, ano i v Polště; pak že římské katolictví ve své podstatě jest bez toho náboženství protislovanské a musí padnouti. V příčině té budiž dovoleno podotknouti, že mnozí národové slovanští s římským katolictvím prožili celou svou historii. Katolicismus může býti protislovanským tak dalece, jak byl i protiněmeckým, a boj proti němu může býti jen bojem proti klerikálnímu tmářství, kteréžto však nalezá se i v druhém táboře. Nyní máme jej zde co hotovou věc, co příslušnost národní nejednoho plemene slovanského.

Takž tedy slovanské dějiny nepodávají žádných dát bezprostřední jednoty slovanské. Jednotlivá plemena žila rozdílným životem, jsouce rozervána již na počátku různými interesy a obklíčena poměry naprosto rozdílnými. Následkem toho vytvořilo se množství odstínů slovanského typu, kteréž postupem dějin konečně náramně se vzdálily od prvotního původu svého. V zástupech *lidu* těžko určiti společný typ, sjednocující Bělorusa, Velkorusa, Čecha, Černohorce atd.; v *třídě vzdělané* těžko

směstnati v jakousi slovanskou jednotu současné snahy veřejné Rusa, Poláka, Čecha, Srba atd.

Na to však nehledíce, theoretikové slovanské jednoty tvrdili, že dějiny slovanské při vší rozdělenosti podávají dosti příkladů, mocnost idey slovanské a vědomí kmenového příbuzenství dokazujících, a že mnozí silní duchové ještě za starších dob přicházeli k vědomí solidárnosti slovanské, kteráž jest předmětem snah novějšího panslavismu. Pravda, některé takové příklady mohou se uvesti a také se uváděly (jsou sebrány v jmenované již knize Perwolfově); avšak pozorný rozbor jich vede k poznání, že příklady takové potřebí bráti s největší opatrností. Takž ukazovalo se na vyčtení slovanských plemen u letopisce Nestora: národní názvy, kterými je pojmenovává, dokazují, že známosti o nich nečerpal z knih; z čehož prý plyne, že měl živé vědomí kmenového příbuzenstva. Národopisné vědomosti Nestorovy skutečně jsou na ten čas pozoruhodny; že však byly jen jemu výhradně vlastní, poznává se z toho, že jeho vrstevníci i nástupci ruští, jakož i letopisci druhých Slovanů málo prozrazují známosti podobné svého kmene. Jako tito, tak i pozdější pisatelé naopak velmi řídké činí zmínky o svých soukmenovcích, anebo, jmenují-li je, zdají se nevěděti o svém s nimi pokrevenství, zvláště když tito žili daleko. Dalmatští básníci doby květoucí zmiňují se někdy o sourodých bratřích slovanských, sem tam i s jistým pocitem národní hrdosti, ale vše to jest příliš nahodilé a vzácné a mnohem známější jsou jim jich bližší (cizí) sousedé. Jedním z nejpádnějších příkladů vědomí všeslovanského ze starší doby jest Srb Jiří Križanič, jenž v XVII. století přijel na Rus a spisy svými hleděl v Rusích probuditi vědomí slovanské národnosti, připomenouti jim soukmenovců, podrobených cizozemcům, a ukázati jim na úkol osvoboditelů a sjednotitelů kmene slovanského. Križanič jest úkaz zajisté zajímavý; avšak jeho panslavismus byl zase tak výhradný, že nejen neměl žádného účinku, ale byl snad i příčinou pronásledování, jehož mu bylo zakoušeti na sourodé Rusi. V ruské literatuře XVII. století zůstal naprosto osamělým. Rusové té doby tak velice uzavřeli se od celé Europy, že řeči Križaničovy byly jim zcela neobyčejny a divoky jich sluchu. Že přišly Križaničovi do hlavy panslavistické zámysly s Ruskem, není tak velice divno u muže osvíceného, který sám očitě seznal západoslovanské země, slyšel o mocném carství Moskevském a pak, uviděv je sám, mohl se přesvědčiti, že při svých prostředcích ono by skutečně mohlo poskytnouti pomoci strádajícím soukmenovcům. Myšlenka ta však nedošla ohlasu. Příkladem opačným jest zase chorvatský básník z konce XVII. a začátku XVIII. století, Vitezović, vrstevník Petra Velikého, na jehož také oslavu sepsal panegyrickou báseň. Jesti známo, že jmeno Petra Velikého rozneslo se po všech slovanských zemích. Když Rusko vešlo v spolky se státy evropskými a pozornost na se větší obracelo než kdy dříve, ve slovanských národech rozjiskřila se poprvé ta instinktivní naděje, s kterou potom tak často pomýšleli na Rusko a ruskou pomoc. Mohlo by se tedy očekávati, že slovanský veršovec té doby, píšící báseň ke cti Petra Velikého, se jmenovitě při té stránce předmětu pozastaví a že opěvuje ruského caře dotkne se též kmenového příbuzenství a společné věci

národní, jakož byl před tím činil Križanič. Ale Vitezović zůstává chladnokrevným k národnímu sourozenství. Jestliže slovanští básníci a vlastenci později jinak se chovali k myšlénce kmenové jednoty, mělo svou příčinu v změněných již okolnostech, ačkoli i tenkráte k idei jednoty měli zření ne z vrozené náklonnosti ale z pudu sebezachování.

Namítne se však, že bylo mnoho historických událostí, jež jsou důkazem, kterak mocným se jevil cit souplemennosti v dějinách slovanských. Na příklad: že cit ten působil při nejdůležitějším ději dřevní historie slovanské, při uvedení křesťanství, jež k rozličným národům slovanským přišlo jako do jedné rodiny, rozcházejíc se z Bulharska na Rus jako z jedné části jednoho a téhož národa k druhé; že Rusové přijali bulharské písmo a knihy jako svoje; že ta vzájemnost pravoslavné Rusi s pravoslavným jižním Slovanstvem trvala celé věky a podnes udržuje mezi nimi svazky příbuzenské a přátelskou náklonnost; že takové byly i svazky Čechů s Poláky za středověku a v době husitské. Dále se uvádějí práce slovanských přátel reformace XVI. století, kteří působili u jihozápadních plemen slovanských, u Chorvatův a Slovencův; příklady příbuzenského soucitu, s jakýmž Bulhaři a Srbové přijímali ruská vojska ve válkách tureckých; konečně i nejnovější události let 1875 – 77.

Vše to skutečně jest výmluvným důkazem plemenného citu, jehož jsoucnosti nikdo nepopírá; my chceme jen říci, že cit ten ještě nevyspěl — ani za dob nejposlednějších — u vědomou ideu národní jednoty. Styky staré Rusi s jižním Slovanstvem zakládaly se na blízké pokrevnosti národní; Rusové mohli dobře knihy bulharské přijímati, poněvadž jazykové ruský a bulharský byli sobě tehdáž velice blízci. Ale podstata těch styků a jich trvalost nezakládá se na jednotě národní, nýbrž náboženské. Moment náboženský účinkoval tehdáž nezávisle od národního, ano i mocněji než tento, a jakož Rusy sjednocoval s Bulhary a Srby, tak je sjednocoval i s byzantskými Řeky, ano s těmito ještě úžeji. Co se týče Bulharů, zřetel náboženský byl podporován jednoplemenností, ale v oboru politickém nenastalo žádné sblížení. Jižní Slovanstvo zůstalo nám blízkým ne tak proto, že s námi bylo jednoho rodu, jako proto, že s námi bylo jedné víry. Stránka náboženská jest zcela nezávislá a může i odporovati stránce národní, když části jednoho národa drží se rozličných vyznání náboženských. Takž Rusové zajisté byli blízci stejnověrným Srbům a Bulharům, ale daleko stranili se všeho ostatního Slovanstva, jen proto, že bylo katolické, a činili tak netoliko v dobách dřevních, ale činí pohříchu i za dnův našich. Rusové vzdalovali se i svých vlastních rodáků, kteří jsou jim přec bez porovnání bližší než Srbové a Bulhaři, proto jen, že byli katolíky a uniaty. Takový byl na př. poměr staré Rusi k Litvě, t. j. k Jiho- a Bělorusům; pravoslavný Rus XVI—XVII. století by se jich zrovna tak odřekl, jako jiných slovanských katolíků.

Týmiž příčinami náboženskými vysvětlují se i svazky mezi Čechy a Poláky v prvních dobách křestanství a pak za věku husitského a reformačního. Národní příbuzenství napomáhalo ku sblížení, ale základem jeho byl zřetel náboženský: husitství vnikalo do Polsky a obě strany spojily se v jednom snažení, ne proto že byly jedné krve, nýbrž proto,

že nalezaly se v podobném kulturním položení a že katolicismus v obou zemích doháněl k reakci; příbuznost plemenná jen usnadňovala dílo. Čeští husité měli na zřeteli jen propagandu svého náboženského přesvědčení, neměvše záměrů národních. Když později „čeští bratří“ vyhledávali historických základů svému učení, poslali své učené důvěrníky netoliko do Cařihradu (jakž Rusové rádi připomínají, vidouce v tom památku slovanského pravoslaví), ale i k Valdenským na západ Europy i do Asie, kdež doufali nalezti původní křesťany v domnělé říši kněze Jana. [1])

Když na Rusi v století XVIII. začali si zase vzpomínati na svazky s jižním Slovanstvem, hrálo tu opět stejnověrství vedle záměrů diplomatických. Války turecké byly vedeny ze zřetelův čistě ruských; avšak přítomnost pravoslavného obyvatelstva slovanského byla výhodna při válečné rozvaze a proto mezi důvody, jimiž se vojna ospravedlňovala, uváděla se též ochrana Slovanů. Ale i tu obyčejně mluvilo se o „stejnověrných,“ strádajících pod tureckým jhem; „jednorodost“ zůstávala buď neznámou anebo se připomínala teprv na druhém místě. Ruské vojsko dlouho nepřinášelo z těch vojen žádných dojmů národně-slovanských; rovněž sami Slované (jmenovitě Bulhaři) nejednou byli obětováni turecké pomstě.

Příkladové národního spojení a společného vystupování dvou národností obmezují se skoro jen na nejbližší sousedstvo. V takovém sousedství spatřují se někdy Rusko s Bulharskem, Bulhaři se Srby, Čechové s Poláky. O vzdálených soukmenovcích se vůbec málo vědělo: Rusové jedva že znali Čechy a Chorvaty, Češi Bulhary atd. Ale to sousedství nepřekáželo, že sobě bývali i nejhoršími nepřátely, jakož jest příklad na Rusích a Polácích, Srbech a Bulharech.

Tak bylo za starších dob, pokud ještě nebyl vznikl ideální obraz slovanské jednoty, sesnovaný duchem času a bádáním učenců. Tehdáž, pokud národové slovanští žili ještě v bezprostředním vědomí své sourodosti, nepřicházely jim ještě do hlavy sny panslavistické: považovali druh druha za spolurodý, však přece rozdílný národ; měli vzájemné spolky mezi sebou, pokud byli sousedy; pěstovali náboženské sympathie, pokud hlásili se k jednomu vyznání, jako na př. Rusové s Bulhary a Srby; ale více nic. Ve všem jiném pokládali se za cizí sobě navzájem, a v pravdě také byli sobě cizí. Národnosti nynějšího Rakouska (Češi, Moravané, Slováci, Srbové, Chorváti, Haličané, Slovenci) při všem tom, že mají společné střediště politické a jsou skoro všechny jednoho vyznání náboženského (katolického), do samého nynějšího století žily každá sama pro sebe. Odtud se vysvětluje i ten zvláštní úkaz, že říše rakouská, ač obsahuje menšinu Němců, nazývala se německou a podle vůle nakládala s ohromnou většinou slovanskou. Vlastenci slovanští s pobouřením ukazovali na ten stav, ale věc se nezměnila ani teď ještě, leda že v dualistickém Rakousko-Uhersku nyní s Němci společně hospodaří též Maďaři, Slovanstva snad horší oněch nepřátelé. [2])

---

[1]) Záhadná, ne-li báječná osobnost středověku, jež dle víry tehdejší kralovala původním křesťanům, zachovalým kdesi v Asii u prostřed nevěrných národů. (Pozn. překl.)

[2]) Psáno v r. 1878. Bude-liž platit ten výrok i dále? (Pozn. překl.)

Na závěrce těch dějů, trvavších mnohé věky, myšlénka jednoty znova obrozuje se, a již dosti zřejmě. Poprvé se objevila v tak zvaném panslavismě. Slované rozličných národností po cestách rozličných přišli k panslavismu. Nejprvé byl pouhým nálezem učenců, asi tak jako objevení příbuzenství čeledi indoeuropské. Učená bádání, v kterých bralo počátek vědomí slovanského společenství, pokračovala velmi tiše, a nejdříve objevovala se u těch národností, kde byla možna jakás činnost vědecká a kde mimo to ranněji prociťovalo uvědomění národní, duchem času vzbuzené. Tak bylo u Čechův (Dobrovský, Šafařík a j.) Konec XVIII. a první polovice XIX. století vyznamenávají se všeobecným, ač ne všude stejně pokročilým znovuzrozením národností slovanských, jehož neposledním pramenem bylo větší rozšíření vzdělanosti a osvícených snah minulého věku. Tam kde s touhou po národním vzdělání jevila se i žádost politických práv národních (osvobození Srbska, snaha o národní rovnoprávnost s Němci u Čechů, s Maďary u Slováků a Srbů, s Řeky u Bulharů), národové bezděky ohlíželi se do své minulosti, hledajíce mravní podpory v pomyslu všeslovanství; slabi jsouce sami o sobě, doufali v sílu celku; historie a archeologie připomínaly jim dřevní jich samostatnost a jednotu — a nadšený panslavismus byl hotov.

Počav z archeologických študií, jevil se nejdříve jen co romantický idealismus, ale pomalu účinkem okolností přijal na se ráz politický. Hlavní potravou mu byl zápas národností v Rakousku. Bez všelikého pocitu plemenné hrdosti na počátku, lichotila jim jen mohutnost jediné říše slovanské — Ruska: pak jali se na ní zakládati své naděje — a od té doby veřejný tisk europský přičítá Rusku panslavistické zámysly a úklady, kterých skutečně nikdy nebylo. V Rusku panslavismus jevil se co slavjanofilství a — ne-li účinkem europských výkladův — projeveno očekávání, že „slovanské řeky slijí se v ruském moři.“ Však u západních Slovanů nebyla jen ta jedna kombinace; naopak, ne všichni pomýšleli na „ruské moře.“ Mnozí z nich, sdílejíce se v mínění europském o Rusku co o zemi barbarské a despotické, nepomýšleli na to, aby je postavili v čele Slovanstva; Čechové se domnívali, že oni, jakožto nejvzdělanější, stanou se předáky v Slovanstvě; Poláci pěstovali myšlénku, že hlavou Slovanstva bude jmenovitě Polska, jakožto „hradba Europy proti barbarskému Rusku.“

Idea čili fantasie panslavismu ostatně měla menší politický účinek než jakého od ní očekávali v letech třicátých a čtyřicátých. Rozličnost historického života, rozdílnost přítomného položení — vše ještě leží mezi národy slovanskými a překáží žádoucímu spojení. Národové zůstávají si u veliké ještě míře cizími a nepodařilo se jim posud nalezti jedinou všem společnou formuli politickou, na které by mohli stavěti svou vzájemnost a své sjednocení. Roztříštěni jsouce ve více státech, s jednou toliko říší nezávislou a mocnou, zbaveni jsou všeliké příležitosti k společnému politickému činu a žijí, zaujati rozličnými vezdejšími potřebami, rozděleni rozličným stupněm a směrem vzdělání.

Postačí poukázati na položení, společenské vzdělání a snahy Bulhara, Bosňáka, Černohorce, Čecha, Poláka, Rusa, aby se vidělo, jak mnoho bude potřebí času a práce, aby předně politické osvobození

rozličně utlačovaných plemen poskytlo jim první možnosti k svobodnému počinu akce všeobecné, a aby za druhé mezi členy slovanské rodiny zavládlo vzájemné porozumění. Události let 1875—78 spůsobily ovšem značný pokrok v rozvoji vědomí slovanského; však, žel, i v těchto znamenitých rocích jevilo se v světě slovanském truchlivé a škodné nepochopení i svého i všeslovanského prospěchu.

Pokud ještě nesvobodna mnohá z plemen slovanských, pokud v Slovanstvě ještě neutvrdila se vespolná známost a nezavládlo vzájemné si porozumění, těžko mluviti o vzájemnosti a solidárnosti. Jakým směrem půjde někdy rozvoj Slovanstva, toť otázka budoucnosti; předpovídati však, že dá světu novou, nevídanou civilisaci, jest poetický sen, jenž posud jenom škodu přinášel, mámě lidi beztoho až příliš sebeklamem nakažené. Pokud není ještě žádných známek takové civilisace, potud také přisvojení europské kultury neodporuje přirozenosti slovanské. Jednoty a vzájemnosti nedosáhne se sny o fantastické budoucnosti ani o tolikéž fantastickém návratu pravěku, nýbrž péčí o rozšíření osvěty v národě; nikoli brojiti proti europské vzdělanosti, ale přilnouti k ní — na té cestě sejdou se všickni nejdříve. Druhou hlavní péčí jich má býti poznávání se vzájemné: nechť se učí uznávati historickou osobnost každého plemene a vážiti si národních zvláštností při druhém, nechť vyzouvají se z domýšlivosti o své národní neomylnosti — a pak najdou ten základ, na kterém budou moci skutečně dospěti k uzavření bratrského, trvalého spolku.

U prostřed těch nerozhodností, nejasnot a přepjatství, jakýchž nemálo bylo v dospívajícím pokroku slovanského uvědomění, patrna jest však jedna snaha, ustavičně rostoucí: vědecky i prakticky poznati slovanský svět v literatuře všech slovanských národů, a úsilí, objasniti jeho národní povahu a historickou minulost. Na tomto základě toliko může i vzejíti též věrný a pravý přehled vzájemných poměrů Slovanstva.

IV. Křesťanství a písmo.

Příjetí křesťanství bylo, jak jsme již podotkli, první závažnou událostí v historických dějinách Slovanstva. S ním přišlo i první slovanské písmo, první vzdělání, první počátek literatury; neboť o *črtách a řezách*, jakýmiž prý psali Slované v době předkřesťanské, skoro nic se neví. Nehodláme se zdržovati při rozšiřování křesťanství mezi Slovany; chceme jen poukázati na hlavní skutky.

Dějiny slovanského křestanství víží se přede vším k znamenitým jmenům Konstantina (Kyrilla, 827—869) a Methodia († 885), rozencům města Soluně. [1]) Konstantin, pozván byv do Cařihradu svým příbuzným,

[1]) O Cyrillu a Methoději napsána již celá literatura: *J. Dobrovský*, Cyrill und Method, die Slaven-Apostel. Prag, 1823 (ruský překlad od Pogodina, Mosk. 1825). — *Filaret*, episk. rižskij, Kirill i Methodij, slav. prosvětiteli (v Čtenijach Mosk. Obšč. 1846, IV.). — *O. Bodjanskij*, O vremeni proischoždenija slavjansk. pismen (s obšírným rozborem historického materiálu a literatury té otázky), M. 1855; — Kirill i Methodij.

vychováván byl při dvoře spolu s císařovicem Michalem. Maje otevřenu dráhu k důstojnostem, zvolil si jinou cestu: oddal se vědám, byl knihovníkem při chrámě sv. Sofie, vyučoval filosofii, uchýlil se do kláštera a konečně nastoupil úřad hlasatele slova božího. V 24. roce věku svého měl již rozepři s mitylenským emirem, zamítaje mahomedánství. Později spolu s bratrem Methodějem (jenž byl nejdříve vladařem jedné krajiny macedonské, potom uchýlil se do kláštera a posléze spojil se s mladším bratrem k pracím apoštolským) odebral se k Chozarům, kde měl hádání se židy a mahomedány, viděl v Korsuni „evangelium, psané ruskými písmeny,“ nalezl a odvezl z Krymu ostatky sv. Klímenta a dále zabýval se kázaním evangelia u macedonských Bulharů, sestrojováním slovanské azbuky, překladem sv. písma a kněh bohoslužebných; Method křtil Bulhary, a konečně k prosbě Rostislava, knížete mocné tehdáž říše velkomoravské, jenž vyžádal sobě křesťanských učitelů u císaře Michala, Konstantin i Method vydali se na Moravu. Zde počalo se jejich hlavní působení v boji s německým duchovenstvem církve západní, jež papeži bylo žalovalo na slovanské knihy a slovanskou bohoslužbu. Konstantin musil jezditi do Říma, ospravedlňovat a hájit slovanské věci, na druhé pak cestě své v Římě zemřel. Method zůstal biskupem moravským.

Historický význam apoštolování Cyrilla a Methoda takto vykládá jeden z nejučenějších nových slavistův, Hilferding: „Cyrillu a Methodovi určen byl ten vzácný osud, že i po uplynutí tisíce let nenáleží ještě úplně *minulosti;* že i nyní, v století XIX., jméno jejich nerozdílně spojeno jest se záležitostmi, úvahami, strastmi souvěkého světa slovanského. Nikdo jiný z historických činitelů minulosti slovanské nemůže se v tom vzhledě s nimi porovnávati. Tak zvláštní význam dějinný Cyrilla a Methoda jest zcela pochopitelný: byliť za dob minulých jedinými činiteli *všeslovanskými.* Práce jejich náleží rovnou měrou i jižním Slovanům, i západním, i východním. Slovanská Macedonie a Bulharsko počítaji je právem za své, svými jmenují je právem Morava i Slováci i Čechové; a Polákům nejsou cizí, neboť Krakovsko (co část říše Velkomoravské) náležclo pod pastýřskou berlu Methodovu a jakýsi,

---

Sobranije pamjatnikov, do dějatelnosti sv. pervoučitelej i prosvětitelej slav. plemen otnosjaščichsja, v „Čtenijach“ 1863, II. a násl. — *Franjo Rački*, Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda. Zagreb, 1857. — *P. Lavrovskij*, Kirill i Methodij, kak pravoslavnyje propovědniki u zapadnych Slavjan, v svjazi s sovremennoju im istorijeju cerkovnych nesoglasij meždu Vostokom i Zapadom, Charkov, 1863. — Kirillo-Methodievskij *Sbornik*, M. 1865. — *A. Hilferding*, O Kirillě i Methodiě, v „Sobr. Sočin.“ I, 299--340. — *V. Bilbasov*, Kirill i Methodij, 2 d. Spb. 1868—71. — *L. Léger*, Cyrille et Méthode. Etude hist. sur la conversion des Slaves au Christianisme. Paris, 1868 (úvaha od Lavrovského v Žurn. Min. N. Prosv. 1869, leden); Léger, Le Monde Slave, 1873, XXX—XXXI. — *Rettel*, Cyrill i Metody, Streszczenie najnowszych poszukiwań. Paryž, 1871. -- *Fr. Miklosich* und *Dümmler*. Die Legende vom heil. Cyrillus. Wien, 1870 (Denkschriften der Akademie). — Fontes rerum bohemicarum, v Praze 1871, d. I., XI. a 108. — Se stanoviska katolického: *W. Štulc*, Wypsání žiwota swatých bratří Cyrilla a Methoda, 1847; Život sv. Cyrilla a Methodia, apoštolů slovanských, 1857. — *Ginzel*, Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slav. Liturgie. Leitmeritz, 1857. 2. vydání 1861.

jinak nám neznámý, „kňaz silen velmi, sěďa v Vislěch,“ [1]) byl jím nabádán k přijetí křesťanství; ba i na zemi lužických Srbův prostíralo se působení Methodovo. Konečně i těch Slovanů, kteří nazvali se národem Ruským, dotknulo se bezprostřední slovo Soluňských bratří.“

Dějiny Cyrilla a Methoda podnes ještě nejsou dovedeny k náležité jasnosti, obsahujíce mnoho sporných otázek. V životopise jedni považují je za Řeky, druzí rozhodně za Slovany, totiž bulharské; jedni pokládají Methoda za prosvětitele bulharského caře Borisa, jiní spatřují v tom změtení osob i událostí; jedni kladou vynalezení písma na rok 855, jiní k r. 862; jedni prohlašují je za činitele byzantsko-slovanské, druzí za římské. Tolikéž putování jejich k Chozarům, působení v Macedonii, ráz vynalezeného jimi písma, otázka o přeložených jimi knihách atd., vše to posud tvoří předmět sporu. Životopis jejich jest legenda, která ještě nedospěla na historii.

Jazyk, na který nejprvé bylo u Slovanů přeloženo sv. písmo, byl, jak většinou se za to má, nářečí Slovanů bulharských, podle jiných (staré mínění Kopitarovo, z části i Miklošičovo) nářečí Slovanů pannonských čili Korutanů. První mínění mívalo vždy více stoupenců mezi ruskými (a za poslední doby i bulharskými) učenci, druhé mezi západoslovanskými. [2])

---

[1]) Slova z pannonské legendy o sv. Methodovi, kap. XI. Fontes rerum bohemicarum, I, p. 48. (Pozn. překl.)

[2]) Vědecké zpracování staroslovanského (církevně-slovanského, starobulharského, staroslovenského) jazyka obsahují tato díla (starší z nich náleží již jen k dějepisu věci): *Dobrovský*, Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris. Vindob. 1822 (ruský překlad od Pogodina a Ševyreva, 1833—34); Entwurf zu einem allgem. Etymologicon der slav. Sprache, Prag 1813; Slavin, v Praze 1808, 2. vyd. 1834; Slovanka, tamtéž, 1814—15. — *A. Vostokov*, Razsuždenie o slavjanskom jazykě, v „Trudach Obšč. ljubitelej Ross. Slovesnosti pri Mosk. Univ.“ 1820, XVII.; články v „Bibliogr. Listech“ Köppenových, Petrohr. 1827; Opisanie rukopisej Rumjancovskago Muzeuma, Spb. 1842; Ostromirovo Evangelie, Spb. 1843; Grammatika cerkovno-slovenskago jazyka, Spb. 1863; Slovař cerkovno-slovenskago jazyka (v akad. „Izvěstich“ a o sobě); Filologičeskija nabljudenija, Spb. 1865. — *Barth. Kopitar*, Glagolita Clozianus. Vindob. 1836; B. K—s Kleinere Schriften, herausg. v. Miklosich. Wien 1857. — *Fr. Miklosich*, Radices linguae slovenicae veteris dialecti, Lips. 1845; Lexicon linguae Slov. vet. dial. Vindob. 1850, 2. vydání 1862; Monumenta linguae palaeoslov. e codice Suprasliensi, Vindob. 1851; Lautlehre der altsloven. Sprache, 1850; Formenlehre etc. 1850; Altslovenische Formenlehre in Paradigmen, 1874; Beiträge zur altslov. Grammatik 1875, a zvláštní výskumy ve spisech víd. akademie, v Slav. Bibliothek a j. — *A. Schleicher*, Die Formenlehre der kirchenslav. Sprache, erklärend und vergleichend dargestellt. Bonn, 1852. — *A. Leskien*, Handbuch der altbulgar. Sprache. Weimar, 1871 (a jiné práce o spec. otázkách staroslov. mluvnice). — *L. Geitler*, Starobulharská Fonologie se stálým zřetelem k jazyku litevskému, v Praze 1873 (rozbor Potebňův v „Zamětkach po istorič. gramm. russkago jazyka,“ Žurn. Min. 1873 74, a Filolog. Zap. 1875). — *A. Budilovič*, Izslědovanije jazyka drevneslav. perevoda XIII. slov Grigorija Bogoslova, Spb. 1871. — *V. Jagić*, Studien über das altslov.-glagolit. Zographos-Evangelium, v Archivě „für slav. Philologie“ I. — *I. Sreznevskij*, množství pojednání a udajů paleografických a filologických ve vydáních památek staroslovanských a staroruských, o nichž níže. — *V. Grigorovič*, Stat'ji, kasajuščijasja drevne-slavjan. jazyka. Kazaň, 1858; a jiné články.

Historicko-literární význam překladu spočívá v tom, že staroslovanský (bulharský) jazyk po prvé v něm došel literárního vzdělání: při tehdejší sblíženosti slovanských nářečí jazyk ten byl lehce přístupný druhým národům slovanským a stal se obecným *církevním* jazykem pravoslavného Slovanstva; a jakož první spisovatelská činnost zasvěcena byla přede vším církevnímu obsahu, tak stal se i jazykem *literárním*. Tvary jeho panovaly v literárních plodech bulharských, srbských i ruských a přes vše úsilí národních nářečí, aby nabyla literární nezávislosti, udržely se velmi dlouho, ba v církevním písemnictví ozývají se jeho ohlasy až po dnes.

Vynalezení slovanské azbuky klade se jednak na r. 855, jednak k létům 861—862. Vedle této azbuky *cyrillské (kyrillice)* trvala však též z velmi dávných dob ještě jiná slovanská abeceda, zvaná *hlaholská (glagolice)*, v mnohé stránce se s cyrillskou srovnávající, však naprosto zvláštní, umělá a klikatým tvarem písmen velmi strakatá. [1]) Glagolice

---

Vážná otázka o tom, jak staroslovanský jazyk tlumočil křesťanské pojmy a předměty v překladě sv. písma, není dosud ještě vyjasněna. Věnován jí jest spis *F. J. Buslajevův:* „O vlijanii christianstva na slavjanskij jazyk. Opyt istorii jazyka po Ostromirovu Evangelii. M. 1848“; pak pojednání *Miklošičovo:* „Die christliche Terminologie der slav. Sprachen, eine sprachgeschichtliche Untersuchung. Wien 1875.“ Sr. *Boďanského* „O proischoždenii slavjansk. pismen, 229 a sl.; *Drinov*, Zaselenije Balkanskago poluostrova, 140—141.

Rozepře o tom, kterému národu náležel církevní jazyk jakožto jazyk národní, má od časů Dobrovského velmi dlouhou historii. Příčinou nejasnosti té jest předně legenda o Cyrillu a Methoději, z které nevysvítá, kdy jmenovitě a kde zhotovili překlad písma; za druhé ráz jazyka starého překladu, jejž těžko spojovati s pozdějším bulharským, který záhy bral porušení v hláskách a formách. Někteří učenci pokládali, že slovanští věrozvěstové připravovali se k svému předsevzetí v Soluni a přišli na Moravu již s knihami hotovými, že tudy jazyk překladu jest nářečí macedonských Bulharů; jiní měli za to, že dali se do práce teprv v Pannonii, pročež že v překladě má se spatřovati jazyk pannonských Slovanů, jichž další potomci jsou nynější Slovenci čili jinak Korutané. Poslední toto mínění připouští možnost, že „Slověné“ pannonští tvořili druhdy jeden národ se „Slověny“ balkánskými (v starých památkách jmenuje se jazyk „slověnsk,“ od podstatného jmena „Slověnin,“ mn. č. „Slověne“ — pozn. překl.), jenž se tedy rozkládal od Pannonie k Egejskému moři; národ ten však byl rozpoltěn nejprv přestěhováním na jih Srbů a Chorvatů, potom přívalem Uhrů, a bulharští „Slověné“ byli podmaněni od Bulharů, jichž jméno jim i zůstalo. Z té příčiny nářečí slovenské, jakž výše bylo řečeno, jedni počítají k skupině srbsko-chorvatské, druzí staví v bližší příbuzenství s bulharským. Takto veden byl spor o domově církevno-slov. jazyka jako o vlasti Homérově a bojováno tu s více neb méně zjevným záštím a nepřátelstvím, jež pohříchu podnes není usmířeno, dostavši tendenční příchuti (jedné straně přikládána barva rakousko-katolická, druhé rusko-pravoslavná). K rozhledu v té věci viz *Krek*, Einleitung 59—60; *Jireček*, Gesch. der Bulg. 424 a sl.; *Jagić*, Archiv I, 438 a sl.; Slovník Naučný, čl. Miklosich.

[1]) Literatura o glagolici od počátku nynějšího století uvedena jest v knize Šafaříkově „Památky hlah. pís.“ (str. LV.—LVI.) a v pojednání Boďanského o době původu slov. písmen. Hlavní novější díla jsou tato: *Dobrovský*, Glagolitika. Prag, 1807; 2. vyd. 1832; Institutiones; Slavin; Slovanka. — *B. Kopitar*, Grammatik der slav. Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark. Laibach 1808; Glagolita Clozianus, Vind.

za starodávna byla v dosti hojném užívání u Slovanů jižních, zvláště u Bulharů a dalmatských Chorvatův; však hlaholské rukopisy nalezaly se také v Rusku a v Čechách. V pozdějších dobách stala se příslušenstvím Jihoslovanů západní církve.

Původ té azbuky halí se v mraku nevědomosti: mínění učencův o jejím stáří a počátku velmi se rozcházejí, tak že někteří (Kopitar, Grigorovič, Šafařík) pokládali glagolici za starší kryllice, ano i tvrdili, že glagolice vlastně byla Cyrillem vynalezena a pak, Klímentem zjednodušena byvši a upravena, v nové své podobě teprv neprávem nazvána kyrillicí. Jedni považují Bulharsko za vlast její, druzí přímořské Chorvatsko, kdež nejvíce (ne-li výhradně) byla v užívání v prvnějším čase.

Ať již nedíme o úplném nedostatku všelikých určitých podavků historických, přispívá k většímu zatemnění věci ještě ta okolnost, že glagolice trvala u Bulharů a Chorvatů současně s kyrillicí, že jedno i druhé písmo podávalo *jeden* překlad posvátných kněh a že obě azbuky shledávají se někdy pospolu v jednom a témže rukopise. Nejvíce pravděpodobnosti má do sebe to mínění, že glagolice byla vynálezkem Slovanů dalmatských, kteří (snad následkem pronásledování slovanské bohoslužby útočiště hledajíce u pravoslavných Bulharův) zanesli ji do Bulharska, kdež potom, jak se podobá, našla též nemálo přívrženců. U těchto Slovanů dalmatských zachovala se také potom výhradně. Hlaholské knihy obsahovaly nejdříve jen pouhé přepisy cyrillských textů sv. písma a knih církevních; potom, když pravoslavná bohoslužba stíhána byla v Dalmacii zápovědmi a pronásledováním, knihy ty pozměněny jsou v duchu církve římské a bohoslužba konala se podle římského obřadu. V nové této podobě, nejsouce již nebezpečny duchovenstvu katolickému, knihy hlaholské zůstaly až do nynějška v liturgickém užívání u jisté části Srbů a Chorvatů dalmatských, ačkoli počet hlaholitův (čili glagolášů) za poslední doby velmi se ztenčuje.

Hlaholité byli dle toho jediní katolíci, u kterých zachovala se (ač v podobě poněkud jiné) slovanská bohoslužba. Jinak vůbec slovanská bohoslužba s kyrillicí náležela Slovanům pravoslavným; u katolických panovala v bohoslužbě latina a latinská abeceda v písmě slovanském.

Dvojí písmo, latinské i slovanské (hlavně cyrillské, jen částečně hlaholské), odpovídá též dvojí povaze slovanského křesťanství.

1836 (posudek od Grimma v Gött. Gel. Anz., 1836, No. 33—36). — *Fr. Miklosich*, Zum Glagolita Clozianus, Wien, 1860; článek „Glagolitisch“ v encyklop. Erschově a Gruberově („Izvěstia“ Akad. IX.) *P. Prejs* v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1848, kn. 3. — *V. Grigorovič*, Očerki putešest. po Jevrop. Turcii, Kaz. 1848; v Žurn. Min. 1852, kn. 3. „Statji“ 1852. — *V. Hanka*, Ostatky slovanské bohoslužby u Čechův, v Praze 1859. — *P. Šafařík*, Památky hlaholského písemnictví, v Praze 1853; Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus, Prag 1858 (rozbor jeho posledních mínění od A. Viktorova v Lětopis. russk. liter i drevnosti). — *J. Berčić*, Chrestomathia linguae veteroslovenicae charactere glagolitico, Pragae 1859. — *I. Sreznevskij* Drevnija pišmena slav., v Žurn. Min. 1848, kn. 7.; přečetné články v „Izvěstiích“; Drevnije glagoličeskije pamjatniki sravnitelno s pamjatnikami kirillicy, Spb. 1866. — *A. Hilferding*, Kirillica-li izobrětena Kirillom? v Sebr. Spis. 1868, I, 315—329.

Křesťanství rozešlo se k Slovanům z dvou pramenů, z byzantského a římského: z prvního přišlo k Bulharům, Srbům a Rusům a přineslo liturgii v jazyku národním; z druhého dostalo se Čechům, Polákům, západním Srbům a Korutanům a zaneslo k nim katolickou latinu. Z prvopočátku zaujímalo řeckovýchodní křesťanství mnohem širší území, zahrnovavši nejen Moravu, kdež Cyrill a Method působili, ale i Polsko a Čechy, [1]) odkudž však odevšad již záhy katolickým duchovenstvem vypuzeno bylo. Nároky Říma nepřestaly však na tom: moc jeho nezřídka zasahovala i k Slovanům jižním, k Bulharům a Srbům (netoliko dalmatským ale i srbským a bosenským). Působení Říma v těch zemích začalo ještě před roztržkou církevní, když papežové usilovali o zahrnutí jich ku své eparchii (západní Srbové sídleli právě v těch krajinách, kde hranice území byzantského a římského se stýkaly) — a nepominulo ani po roztržce, když poměr papežův k Byzancii stal se již nepřátelským: slovanští panovníci, císařové Bulharští, carové Srbští a králové Bosenští, velmi často náboženské otázky mezi katolictvím a pravoslavím používali k záměrům politickým, tu přecházejíce na stranu Říma, když jim bylo potřebí jeho záštity aneb když chtěli dosáhnouti tytulu a církevního posvěcení své vlády, tu zas podobným spůsobem vracejíce se k Byzancii. Dlouhý čas bylo jihoslovanské křesťanstvo sporným mezi Byzancií a Římem. Konečně v Bulharsku a Srbsku dostalo pravoslaví převahu, v Bosně drží se obě vyznání v rovnováze, v Dalmacii však převaha katolictví jest již rozhodná.

Toto rozdělení náboženské zůstavilo hluboké sledy v celých dějinách kmene slovanského, rozšířivši mezery v porušené jeho jednotě a davši různý směr prvním zárodkům jeho vzdělanosti. Moskevská škola na té rozličnosti sestrojila celou theorii o národním rozvoji Slovanstva. Podle theorie té jest jen pravoslaví pravým náboženstvím slovanským: jeho učení obsahuje původní a pravé podání obecné církve; hlásáno byvši Cyrillem a Methodem všemu Slovanstvu, zjevilo se s první slovanskou azbukou a se slovanským překladem písma a liturgie. Slované pravoslavní prý jsou praví nositelé slovanské idey; Slované katoličtí ji ztratili a mají-li slaviti své znovuzrození, nezbývá jim než vrátiti se k pravým základům duchovního života, které zachovány jsou ve víře pravoslavné. Hle, jediná mocná říše slovanská, Rusko, jest pravoslavné; ono také jest pravým zástupcem čistého Slovanstva; jeho ideím náleží prvenství a panování. Z dvou starých historických forem křesťanství jesti jedna — nezměnitelným základem slovanské přirozenosti a národnosti, druhá — konečnou záhubou té přirozenosti: první z těch forem jest pravoslavné křesťanství, druhá křesťanství římské. Pravá slovanská národnost musí nutně pojiti se s pravoslavím; která se s ním nepojí, jest porušena a pokažena. Na takovém hle učení staví se dále celá

---

[1]) V české literatuře převládá mínění, že oba sv. Soluňští bratří nemohou býti počítáni výhradně ani k římské ani k byzantinské církvi, poněvadž působení jich padá do doby ještě, kde roztržka obou církví, ač připravovala se, nebyla ještě zjevnou a dokonalou. Že však nebyli jednateli odštěpného byzantinství, dokazují jich cesty do Říma a jednání s papeži. Viz též pojednání od J. Krbce v Čas. Čes. Mus. r. 1847—I. (Pozn. překl.)

historie slovanského kmene: východoslovanskému pravoslaví přičítají se mravní a obecné zásluhy o východní Slovanstvo a o zachování starých jeho národních základů; západoslovanskému katolictví, jež pokořilo se před lživou autoritou západu, připisují se nejen úpadek národnosti, ale i všeliké záhubné úkazy v životě Slovanův západních, jako: jich nepřirozené řády společenské, feudalismus, úpad obcí atd. Nejdůležitější událost v náboženských dějinách západního Slovanstva, husitství, jeví se s tohoto stanoviska co národní slovanský protest proti Římu, protest, který vyplynul z upomínek na bývalé pravoslaví české. Zkrátka, celá historie Slovanů západních představuje se co jeden hřích, za který oni trpí ponížením své národnosti a své váhy politické: západní Slovanstvo může obnoviti v sobě mravní sílu jen návratem k východnímu pravoslaví.

Zdálo se nám býti nutným, zmíniti se zde o tom stanovisku, jež s tak jednostranným fatalismem líčí historii slovanskou, poněvadž stoupenci toho názoru posud v ruské literatuře nejvíce o slovanských národních záležitostech hovořívali, tak že západní Slované se domýšleti musili, že v Rusku panuje jen tento jeden pohled na Slovanstvo, a poněvadž i do dějin samého ruského národa vnášejí se ty výlučné zásady. Bludnost učení toho záleží v tom, že ono jednomu skutku starších dějin, a to, jakož jsme viděli, velmi neúplnému (t. j. hlásání křesťanské víry Cyrillem a Methodem *všemu* Slovanstvu) přikládá takový význam, jako by jím konečně a na dobro bylo rozhodnuto již napřed o životě celého kmene, zapomínajíc při tom na dějiny předchozí a následující. „Národnost“ slovanská trvala již před křesťanstvím; následující po něm tisícileté dějiny nemohou býti vyškrtnuty, ani pro ostatní Slovany ani pro Rusy. Prvopočátečného stavu nezřídíme a žádoucí nyní solidárnost musí vyhledávati základu svého nikoli v jednom (neúplném) skutku minulosti, nýbrž v celých dějinách, musí uznávati hotové slovanské individuality a utvrzovati spolek mezi nimi ve smyslu novověkého čistělidského rozvoje.

Slovanská národnosť ustanovovala se dávno před křesťanstvím — za těch dávných věků, kde kmen slovanský odděloval se od původní skupiny německo-slovansko-litevské. Domácí řády a názory starých Slovanů, v rozdělených již plemenech, vytvářely se ještě na dlouho před křesťanstvím a potom zachovávaly se v starobylosti své i v dobách křesťanských, tak že i za našeho věku národopisec nachází v lidu sledy pohanského pantheismu. Náboženské vztahy Slovanstva měly ovšem značný vplyv na jeho dějiny, avšak kromě nich utvářela se slovanská historie ještě účinkem mnohých jiných příčin: národové obsazovali jisté krajiny, jež působily v povahu jich kultury svými přírodními poměry; nalézali rozličné sousedy, kteří často zcela určitý směr dávali jich rozvoji (na př. sousedství Čechův s Němci, dalmatských Srbů s Itálií atd.); pak ocitovali se též v rozličných svazcích politických. Hmotná poroba ničila svobodu všelikého rozvoje, byť byly náboženské vztahy jakékoli; pravoslaví nechránilo souvěrcův od nejmrzčejší poroby mravní (utlačování Bulharů fanariotským řeckým duchovenstvem). Blízké sousedství kulturního národa mohlo účinkovati neodvisle od vztahů náboženských a cizí kultura pojila se druhdy i s nejživějším vědomím národním (Hus a jeho následovníci). Úpadek starých řádů společenských dokonával se zcela neodvisle od náboženských poměrů a s feudalismem

německým může do jedné řady býti staven feudalismus byzantský; postavení pak selského lidu bylo stejné v státě německy feudálním jako v carstvě moskevském XVII. století atd. Kde více stíral se původní ráz slovanské národnosti a kam mohla dospěti při svobodném rozvoji, těžko rozhodovati. Slovanstvo východní jako západní podalo v minulosti mnoho smutných příkladů národního úpadku, jichž nikterak nevysvětlí historie církevní. Katolický Řím žádal pokoření-se papežské autoritě, za to však podával značnou míru osvěty; západní latina nebyla jen jazykem duchovenstva, nýbrž i jazykem europské vzdělanosti. Duševní vývin východního Slovanstva za středověku i skoro do našich časů byl vůbec na nižším stupni než u Slovanů západních. Byzancie, podle přiznání samé školy moskevské, jež ráda zveličuje její význam, po tom jediném skutku — vyslání Cyrilla a Methoda — zůstala déle nečinnou při duševním rozvoji pravoslavného Slovanstva, jež nekořistilo ani z její učených pokladů, přenešených na západ v době renaissance. Sektářství, ve smyslu více méně národním, zjevuje se u Slovanů východních jako u západních, jenom že u oněch bylo méně vyvinuto: takovými kacířskými zjevy východního Slovanstva jsou bogomilství u Bulharů a Srbův, strigolnictví a židovství, bludařství Baškinovo čili později rozkol a za našich dnů molokanství, štunda atd. mezi Rusy; [1]) na druhé straně, v západním Slovanstvě, znamenitý ruch husitský v Čechách a pozoruhodný úspěch protestanství u Čechů, Moravanů a Slováků v, u Chorvatův a Slovenců, ba i u Poláků v. Konečně společnost novověká dávno vyzouvá se z názorů, jež za středověku panovaly, a pravý pokrok, obecný i národní, nevyhledává se v staré uzavřenosti, nýbrž v šíření náboženské snášelivosti a svobodné vědy.

Podle domnění řečené školy lze pravý základ slovanské národnosti najíti toliko v ruském národě; západní Slované prý poddavše se kultuře západoeuropské, utratili ryzost národních názorův, obyčejův a podání, jež tvoří původní národnost Slovanstva. Tato ponětí o neporušené slovanské národnosti zakládají se na nedorozumění. Národnosti takové, aby se neměnila, na světě není; nemění se ovšem rychle a pozorovatelně, leda jen u kmenů v divokém stavu živoucích; ale v každém národě vzdělání schopném béře tak zvaná národnost proměnu s každou periodou jeho dějinného života. Národnost ruská nemůže se považovati za slovanskou od kořene již proto, že prvotný ráz slovanský přede vším velikou proměnu vzal křesťanstvím. Dále vpád tatarský, carství moskevské, nevolnictví, reforma Petrova atd., vše to vtiskovalo nový a nový ráz ruské národnosti, zajisté ochýlný od prvotního. Z toho, že ruský národ jest nyní největší na počet, také ještě neplyne, že jeho národnost jest nejpůvodnější slovanská. Jestliže v ruském národě neuchoval se ráz národní neporušen, ač zde byla k tomu všecka příležitost v jeho ustraněném položení, tož i druhé národnosti tolikéž měnily podobu svou v běhu dějin: okolnosti byly rozličné, rozličné byly i následky, ale jedni i druzí vlastně vzdálili se tak daleko od původní své podstaty, že zůstala z ní jen historická vzpomínka. Pravda, v Slo-

[1]) Čtenář, žádostivý poučení bližšího o těch sektách, najde je v Slovníku Naučném. (Pozn. překl.)

vanstvě západním účinkovaly živly cizonárodní mocněji, avšak jestliže ono účinky ty ztrávilo beze ztráty národní osobnosti, pak to znamená, že tato vzala na se novou podobu, a to takovou, jaké schopna byla jen slovanská přirozenost. Hlavně tu však na váhu padá, že i ruská národnost nebyla prosta cizích vplyvů, národních i kulturních, tak že i jí nelze přisuzovati prvotné čistoty, jakož vůbec nemožno jí přisouditi ani jedinému národu evropskému. Nezavíráť se obsah dějin na nehybné tradici (kterou tak velice vychvalují při východním Slovanstvě stoupenci výše jmenované školy), nýbrž na rozsáhlé zkušenosti, na živé a rozvíjející se činnosti hmotných i mravních sil — což vlastně také národnosti dodává skutečné vážnosti a záslužnosti v dějinách osvěty.

Již na počátku Slovanstvo rozešlo se po dvou různých cestách; opětné jeho setkání a sjednocení nelze hledati v nemožné obnově jednoty bývalé, předhistorické, nýbrž v přisvojení všeobecné vzdělanosti, v povznešení lidu k uvědomělému životu občanskému.

Tato snaha jest skutečně také viditelna v historii světa slovanského. Západní a částečně i jižní Slovanstvo, již následkem zeměpisné polohy své, dostalo se v bezprostřední styčnost se středověkým europským západem. Čechy, Polsko, jihozápadní srbské země potaženy byly záhy do středověkých dějin střední Evropy a staly se, s výjimkou Polska a nejkrajnějšího jihozápadu, též i údy římsko-německé Říše. Svazek politický obrážel se i v rozvoji vzdělanosti a literatury. Nejcharakterističtější byl stav Čechův: katolická latina nebyla na závadu, že se u nich jevily pozoru hodné plody národní literatury. Latina, jež u Čechů, Poláků, dalmatských Srbův za středověku i dlouho potom ještě panovala, byla jazykem tehdejšího vzdělaného světa a scholastické vědy. Ona uváděla mysli Slovanstva západního v kruh ideí europských a v tom neležela žádná nevěrnost k zásadám slovanským, protože nijaké jiné, vlastní slovanské vědy nebylo a každá snaha po vzdělání na tu cestu uhoditi musila; uhodilo na ni, jen že mnohem později, i východní Slovanstvo, jmenovitě ruská literatura v XVII. století. Věda mluvila jazykem latinským a ten zahostil se tak dobře u Slovanů jako u Němců, kteříž nevzdali se ho ani potom, když se byli vzdali katolictví. Doba „znovuzrození“ (renaissance) dodala mu nové síly. Prostřednictvím latiny sbližovalo se západní Slovanstvo s europskou vzdělaností a literaturou.

Slovanstvo východní spojeno bylo mezi sebou jednotou církve a církevně-literárním jazykem. Na všecky větve jeho dolehal však tu silnější tu slabší vplyv Byzancie, buď prostředkem přímých vztahův církevních, buď skrze literaturu. Bulhaři, Srbové i Rusové následkem toho obdrželi jedno vzdělání, rázu církevně-byzantského. Starší doba jich literatury a počátek střední ukazují nám úplnou jednotu v jich základním obsahu. Společné knihy náboženské; hojné styky církevní, jež bulharské a srbské duchovníky k Rusům přiváděly; svazky s horou Athos, kde každá z těch větví národních měla své kláštery, své zástupce, horlivce a kněh pisatele; jednota společného staro-slovanského jazyka, jenž se stal jazykem jich obecné literatury — vše to dopouští, že můžeme do jisté značné míry všecky tři literatury v jednotě uvažovati. Bulharská literatura, oné doby nejbohatší ze všech, byla spo-

lečným majetkem též Srbů a Rusů; plody její byly jim stejně přístupny; bylof jedněm i druhým snadno jazyk knih měniti podle zvláštností svých nářečí.

Pohříchu osvěta byzantská, čili vlastně jedna část její, která se dostala východnímu Slovanstvu za podíl, přinesla mu málo užitku. Nedostatek svobody učení učinil z Byzantinců kompilatory a rhetory; také oni neuměli těžiti z dědictví starověké vzdělanosti; svobodný vědecký ruch přestěhoval se na západ. Bylof to přirozeno při tom neladě společenském, jaký nám ukazuje byzantská historie té doby: historie ta státu tak rozsáhlého byla špatným příkladem svěžím národům slovanským, jimž souzeno bylo, přijímati první počátky civilisace od Řekův byzantských. Pravda, v byzantinské literatuře přechovávala se ještě známost klassických výtvorů slavné starověkosti, avšak — jakož jsme byli podotkli — další rozvoj té známosti dokonal se již západní renaissancí; mimo to, což jest hlavnější, literatura klassická zůstala cizí slovanské vzdělanosti, která příliš byla mladistva, než aby mohla nalezati zálibu v Platonově filosofii. Z byzantské kultury odnesli si Slované dosti chatrnou zásobu kusých byzantinských vědomostí, jimiž naplňovaly se potom „chronografy“ (letopisy), „azbukovníky“ (slabikáře), „sborníky“ atd. Duch výhradně církevní byl převládajícím znakem té vzdělanosti; literatura byla z větší části jen opakováním a nápodobením byzantské; jediné toliko letopisectví (a to skoro jen u Rusů) vypadalo jako samostatný směr literární. Krásná literatura, jež v západním Slovanstvě tak bohatě se rozvíjela při vší jeho latině, zde, s jedinou snad výjimkou „Slova o pluku Igorově“, úplně mlčela, a jestliže ve východním Slovanstvě povstávala potom jakás kusá literatura poetických pohádek prostonárodních, tož básnický ten ruch, v němž národní prvky sloučily se s bohatou zásobou europských, západních i východních bájí a pověstí, pohyboval se zcela neodvisle, ano na úkor písemnictví církevního; byl to jakýsi výstřelek národního pudu básnického, kterýž v církevním písemnictví nenalezl žádné opory, by se mohl šířeji rozvinouti.

Společný literární život východního Slovanstva, spojeného jedním církevně-literárním jazykem a jedněmi knihami, trval do pádu říší jihoslovanských, kdež jižní Slované se ztrátou nezávislé bytnosti pozbyli i všeliké možnosti dalšího vzdělávání-se. Rusové ovšem nepřestali i nadál hýbati se v tom směru až do polovice XVII. století, kdež skrze jihozápadní kraje počínala z Polsky vnikati latinská učenost scholastická s první září europské vzdělanosti co předchůdkyní reformy Petrovy.

V XVIII. století počal se v světě slovanském historický obrat k národnímu obnovení a přerození. Obrat ten přinesl již mnoho znamenitých výsledků, spůsobil však těžké boje vnější i boje uvnitř slovanské uvědomělosti samé; boje ty trvají do dnešní chvíle, stanovíce základní ráz novějších dějin slovanských.

Část první.

Bulhaři.

Za našich dnů bulharská literatura sotva jeví známky nově počínajícího života. Však za starých dob slovanské vzdělanosti bylo písemnictví bulharské první literaturou pravoslavného Slovanstva — první co do času i co do dějepisného významu [1]) Staré ty doby jsou

[1]) V příčině země- a národopisu bulharského viz: *Ami Boué*, La Turquie d'Europe. Paris, 1848. 4 tom. — *Grisebach*, Reise durch Rumelien, Göttingen 1841. — *C. Robert*, Les Slaves de Turquie, Paris 1843, 2 vol. — *Hipp. Desprez*, Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, Paris 1850, 2 vols. — *Jukić*, Pregled turskog carstva v Europi. Zagreb. 1850. — *A. Blanqui*, Voyage en Bulgarie. Paris 1843. — Bulharsko, v českém „Slovníku Naučném." — Unsere Zeit, 1858, 2, 99—121; Oesterreichische Revue 1864. — *A. A. Paton*, Researches on the Danube and the Adriatic. Leipzig, 1861, 2 vol. — *Mary Ad. Walker*. Through Macedonia to the Albanian Lakes. Lond. 1864. — *H. Barth*, Reise durch das Innere der europ. Türkei im Herbst 1862. Berlin 1864. — *G. Muir Mackenzie* and *A. P. Irby*, Travels in the Slavonic Provinces of Turkey in Europe. Lond. 1867; 2. vydání s přídavkem o Bosně z let 1875—77, v Lond. 1877. — *G. v. Hahn*, Reise von Belgrad nach Salonik, 2. Ausgabe, Wien, 1868; Reise durch die Gebiete des Drin und Vardar. Wien 1869. — *F. Kanitz*, Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien. Wien 1868; Donau-Bulgarien u. der Balkan. Leipzig, 1875—77. Tři svazky. — *Hochstetter* v Mittheilungen vídeňské zeměp. spol. 1870 a sled. — *St. Zachariev*, Geografiko-istoriko-statističesko opisanie na Tatar-Pazardžiškъtъ kaazъ. Věna, 1870. — *H. F. Tozer*, Rev., Researches in the Highlands of Turkey, including visits to the Miridite Albanians etc. London 2 vols. — *St. Clair* and *Ch. A. Brophy*, Twelve years Residence in Bulgaria. 2. vyd. Lond., 1876. — *H. C. Barkley*, Five years among the Turks and Bulgarians, between the Danube and the Black Sea. Lond. 1876; Bulgaria before the War, Lond. 1877. — *Vik. Makušev*, Zadunajskije Adriatičeskije Slavjane. Spb. 1867. — *Ljuben Karavelov*, Pamjatniki narodnago byta Bolgar. Kn. 1. Moskva, 1861. — Nejlepší zeměpisná mapa od Kanitze, 1877; národopisná mapa od Ami-Boué v Berghausově Physikal. Atlase, VIII. odd., č. 19, též od Lejeana v Etnogr. Sborn. Geogr. Obšč., sešit VI., Petrohr. 1864.

Vzhledem k historii: *Raič*, Ioann, archimand., Istorija raznych Slavenskich narodov, najpače že Bolgar, Chorvatov i Serbov, iz tmy zab-

podnes velice temny: pohromami, jakéž národ stihly v minulosti, dlouhou jeho porobou pod tureckým jhem, přišlo množství památek jeho literatury na zmar a konečně bylo i pásmo jeho literárních tradicí úplně přerváno. Za časův novějších, v době obecného vzkříšení národův slovanských, ovšem i u Bulharů objevily se známky života, však slabší než u kteréhokoli jiného národa slovanského, poněvadž nižádný z nich nebyl tak velice podáven krutým jhem.

Bulharské plémě vytvořilo se co zvláštní národ teprv potom, když dřevnější slovanské obyvatelstvo nynějšího Bulharska bylo podmaněno národem vlastně „bulharským", národem to kočovným uralsko-čudského původu. První nájezdy a počátek podmanění padají do VII. století, státní však vláda zřizovala se v bulharském Slovanstvě teprv v století IX.; podmaněný lid poslovanil své přemožitele a zřídil se v bulharské carství, kteréž mělo své bouřlivé dějiny, bylo zapleteno v mezinárodní nepřátelství se sousedními Srby i s jinými národy, druhdy zase osudy své s jejich spojovalo, činilo výboje i ztrácelo je, bývalo postrachem Byzancie i samo zas od ní trpělo. V druhé polovici IX. věku bulharský kníže Boris-Michal přijal křesťanství; panování jeho syna, prvního caře bulharského, Simeona (892—927) bylo skvělou dobou bulharské osvěty.

Historické osudy bulharského národa byly v politickém i kulturním ohledu připoutány těsně k Byzancii. Od ní Bulhaři přijali též první zástavu vzdělanosti — v křesťanství. Řekové nemohli odolati útokům Bulharů zbraněmi; aby se tedy zabezpečili před nimi, odhodlali se účinkovati na ně náboženstvím; pro bulharský národ pak byla to jediná cesta k osvětě. Byzantské křesťanství zapustilo silné kořeny v národě, zároveň s ním však vnikly k Bulharům vplyvy státní a mravní Řekořímanů, jež neblaze působily v osud říše bulharské. Nejen dvůr přisvojil si pyšnou a zbytečnou ceremoniálnost byzantských císařů, nýbrž celý ústroj vládní přispůsobil se podle vzoru byzantského.

---

venija izjataja i v svět istoričeskij proizved ennaja. V Vienně, 1794—95, 4 sv.; 2. vyd. v Budíně 1823. — *Engel*, Geschichte der Bulgaren in Moesien. Halle 1797. — *V. Grigorovič*, Očerk putešestvija po Evrop. Turcii. Kazaň, 1848. — *A. Hilferding*, Pisma ob istorii Serbov i Bolgar. Moskva, 1855—59 (v Sebraných Spisech s v. I. Petrohr. 1868). — *E. Golubinskij*, Kratkij očerk istorii pravoslavnych cerkvej bolgarskoj, serbskoj i ruminskoj. M. 1871. — *Krъstъvič*, Istorija bъlgarska, sočinena ot Gavriila Krъstъoviča, člen ot vrъchovnogo c. sudilišče Divan-i Achkam-i Adlie. T. I. Carigrad 1869 (1871). — *M. S. Drinov*, Zaselenije Balk. poluostrova Slavjanami, M. 1873 (ze „Čtení Mosk. Obšč."); Južnyje Slavjane i Vizantija v X. věkě. M. 1876 (tamtéž); Pogled vrъch proischoždanje-to na blъgarskij narod i načalo-to na blъgarska-ta istorija. Věna, 1869; Istoričeski pregled na blъgarska-ta cъrkva ot samo-to načalo do dnes. Věna, 1869. — *Ilovajskij*, Razyskanija o načalě Rusi. M. 1876 („Bolgare i Ruś na Azovskom pomorě"; „O slavjanskom proischoždenii dunajskich Bolgar"). — *Konst. Jos. Jireček*, Geschichte der Bulgaren, Prag, 1876 (vyšlo i po česku a později co nové vydání po rusku). — *Franz Crousse*, La Péninsule greco-slave. Son passé, son présent et son avenir. Bruxelles, 1876. — (Nejnovější díla o bulharských dějinách: *Sokolov*, Iz drevnej istorii Bolgar, Peterburg 1879. — *Uspenskij*, Obrazovanije vtorago bolgarskago carstva, Odessa 1879. — Po sdělení p. Perwolfa překladatel).

Nechť jakkoli kdo nyní hájí významu Byzancie, její řády politické musily rušivě působiti v mladistvé národnosti: starověká vláda patriarchální zvrhla se v byzantský despotismus a v utiskování lidu, a té okolnosti dlužno přičísti, že bulharský národ nedovedl propracovati se k trvalým základům, jež by byly udržely jeho přesný, nezávislý byt. Ten stav věcí nezůstal nicméně bez protestu, kterýž projevil se jednak v snažení Bulharů, by dosáhli církevní nezávislosti od Byzancie (ačkoli i nezávislá církev bulharská zachovávala uvnitř týž byzantský formalismus), jednak v národním hnutí náboženském — v kacířském „bogomilství". Snaha po církevní samostatnosti počala již v prvních dobách křesťanství bulharského: Boris za nedlouho po pokřesťanění svém obracel se k papeži (neboť církevní roztržky ještě nebylo a papež nepřestával vkládati se v záležitosti pravoslavných Slovanů, zvláště na Balkánském poloostrově, kde obvody církve západní a východní se stýkaly), žaluje na zlořády řeckého duchovenstva a prose k vůli lepšímu upevnění nové víry jakož i pro lepší církevní pořádek, by byl pro Bulharsko jmenován patriarcha. Papež Mikoláš odepřel mu z toho důvodu, že Bulharsko nebylo ještě úplně na víru obráceno. Církevní rozkol Fotiův pozaclonil záležitost bulharského patriarchátu, věci však se nezměnily a vojny caře Simeona s Řeky měly nejen politické, ale i církevní příčiny: řecký patriarcha Mikoláš v listech svých k Simeonu činí mu výčitky, že „vyhání ze své državy cařihradské duchovníky a svoje dosazuje." Bulhaři, jak viděti, nechtíce čekati, až jim bude přiznán od Řekův, sami si prohlásili svého arcibiskupa za patriarchu: car Simeon, vyrovnav se tytulem řeckým císařům, nechtěl nechati i církve bez patriarchy, tím méně, že podle mínění samých Řekův car nezávislý, jakýmž byl car bulharský, nemohl dopustiti, by jeho církev byla jiné podřízena. Kromě této politické příčiny byla však ještě jiná, jež k dobývání samostatnosti církevní povzbuzovala: byly to církevní zlořády, na něž vedl již Boris nářek. Tyto snahy Simeonovy nabývají zvláštního významu tím, že car tento, nabyv svého vychování v Konstantinopoli, velmi dobře znal Řeky a mohl proto důkladněji požadovati církevního oddělení Bulharův od Konstantinopole. My uvidíme, že tytéž snahy po neodvislosti církevní od Cařihradu došly následování i u Srbův.

Neodvislá hierarchie byla i také skutečně zřízena. Za caře Petra, syna Simeonova, v první polovici X. století, byl v důstojenství bulharského patriarchy uveden otec Damián, za souhlasu císaře Romana Lakapina a s potvrzením rady císařské.

Avšak nezávislý patriarchát bulharský dlouho se neudržel. V r. 1019 padlo carství bulharské: válka s Řeky skončila se převahou strany řecké a císař Basilius, zvaný Bulharobijce (jenž mimo jiné dal oslepiti 15.000 Bulharů), učinil Bulharsko řeckou provincií; Bulharský patriarcha David byl ovšem sesazen. Řekové neuznávali již ani nástupců Damiánových za patriarchy, ačkoli práva „autokefalie", t. j. svéprávnosti či nezávislosti od řeckého patriarchátu jim ani teď nepopírali. Stolice této autokefalné církve stála v Ochridě, kdež na sklonku prvního carství bylo sídlo patriarchy. V myslích Bulharů nabyla proto Ochrida jakési slávy co dřevní stolice národního života, asi jako u Rusů Kyjev; však neprávem. Věc má se tak, že autokefalie Ochridská při podmanění

carství převrátila se z bulharské v řeckou a v Ochridě pak navždy zakotvilo se — nikoli středisko duševního života Bulharů, nýbrž církevní panování Řekův nad nimi. Ochrida stala se ohniskem ne podpory ale zádavy slovanské národnosti (Golubinskij, 40).

Počalo panování Byzantinců. Však nepodařilo se Řekům, úplně udusit svobodu bulharskou: každé chvíle vznítilo se nějaké povstání nespokojenců a konečně, po půldruhu stu let poroby, podařilo se dvěma bratřím, Asěnu a Petru, obnoviti carství bulharské (1186), jež za jich nástupce Jana Asěna II. opět povzneslo se k nebývalé dříve mohutnosti. Bulharští caři nazývali se té doby caři „všech Bulharů a Řekův“.

Nové toto carství mělo svou skvělou dobu v XIII. století, kdež bylo postrachem samé Byzancie; ale v celku nemělo dlouhého trvání. Jednota jeho nesesílela následkem zřízení feudálního a různic náboženských; hranice se úžily pořád více; v slabosti své klesalo pod moc sousedů; několik let byvší též v závislosti tatarské, poddalo se potom mocným Srbům a konečně bez nevelkého odporu přemoženo od Turků v r. 1393.

Druhé carství bulharské obnovilo úsilí o církevní nezávislost, jež tudíž vracelo se pokaždé, když národ cítil se býti politicky silnějším. Poněvadž svéprávná Ochrida zůstala v moci Řeků, zřízena jest nová samostatná církev bulharská v Trnově, v stolici druhého carství bulharského; zpočátku jmenovala se arcibiskupstvím, pak patriarchátem. Tenkráte bylo položení velmi příznivé: císař byzantský, nucen byv přenesti svůj stolec z Konstantinopole, křižáky obsazené, do Nikéji, hledal pomoci u caře bulharského, vešel s ním v svazky příbuzenské a musil tedy povolovati jeho žádostem. Stará pověsť bulharská takto líčí caře, jenž obnovil bulharskou patriarchii (jest to typické vylíčení starověkého caře jihoslovanského, v němž nelze neviděti rysů byzantského původu): „Jan Asěn, car veliký a nábožný, syn starého Asěna, maje velikou lásku k bohu, proslavil a osvítil bulharské carství nade vše caře, kteří před ním byli: zakládal kláštery, okrášlil je zlatem a perlami i drahým kamením a všecky svaté i boží kostely obdařil dary mnohými, nadav je čistou svobodou; veškeren duchovenský stav, archijereje, jereje i diakony odměnil velikými poctami; nejvíce však se proslavil tím, že s plamennou touhou obnovil patriarchát carství bulharského.“ Trnovský patriarchát dosáhl potvrzení císařské rady i obecných patriarchů a prvním patriarchou byl Jáchym, vyvolený a vysvěcený v Lampsaku r. 1234. Řada trnovských patriarchů běží potom do konce XIV. století; posledním byl Euthymius, sedě na stolici trnovské za času tureckého výboje.

Dějepisci rozličné příčiny udávají pádu Bulharska. Na prvním místě vplyvy Byzancie, jež dala Bulharům církevní vzdělání, zákony, obyčeje, avšak zároveň též svou zkaženost. Zvláště byzantské panování v mezidobí obojího carství otevřelo průchod nákazám, jež se později ještě rozmohly. Další příčinou úpadku bylo bogomilství: toto mračné učení živilo v národě rozlad a svým nepřátelstvím k společnosti podrývalo i lásku k vlasti, tak že pronásledovaní bogomilci mohli pohlížeti na Turky jako na své osvoboditele. Třetí konečně příčinou bylo feu-

dální zřízení. Bojarstvo, zde rovněž jako v Srbsku i Bosně, směřovalo k nezávislosti, čímž zemdlívala politická moc říše; prospěchy tříd vyšších a nižších se rozcházely. Národ nacházel se v tom stavu utlumení, který činí jej lhostejným k veřejným záležitostem, následkem čehož pak veškerá společnost jeví se mdlou v době nebezpečí. [1]) Z té příčiny také v národě s takovým úspěchem šířilo se bogomilství, v němž nemálo silný byl též proud sociální: úspěch toho učení byl do jisté míry výrazem odporu národního proti útlaku státnímu i církevnímu. Konečně pak jako zlé fatum nějaké zjevil se vpád turecký. Úspěch jeho sotva lze počítati na vrub slabosti Bulharů nebo vůbec balkánského Slovanstva: toto nalezalo se ještě v době tvoření, když na ně ta pohroma přikvačila, a nával byl tak mocný, že Turci stali se postrachem i samé střední Europy: po Bulharsku a Srbsku padla sama Byzancie, pak byly podmaněny Uhry, Rakousy platily Turkům daň a hranice Turecka dotýkaly se až Polsky a carství Moskevského. Byl to jeden z proudů asiatských návalů, jakéž bylo nejednou snášeti světu europskému, a Bulharsko bylo rozdrceno jen co první překážka. Však nezahynulo . . .

Vpádem tureckým vzaly za své nejen politický byt Bulharska, ale i církevní jeho nezávislost a počala dvojnásobná poroba. Těžko říci, co bylo hroznější životu národnímu, zda útisk turecké loupeže a libovůle anebo útlak cařihradských fanariotův, kteří opanovavše bulharskou církev, odnímali národu i poslední jeho majetek i možnost jakéhosi vzdělání. Řecká hierarchie, zabývajíc se jen svými peněžními záležitostmi, nepomýšlela na duševní pokrok národa anebo alespoň na zachování dřívějšího stavu, a Bulharsko upadlo v nejkrajnější hmotnou i mravní chudobu. Tento stav věcí, počav za nedlouho po opanování tureckém, trval až po nejnovější dobu, tvoře podstatný ráz položení Bulharska.

První problesky znovuzrození objevují se na konci minulého století, když šťastné vojny Ruska s Tureckem dávaly první vzdálenou naději. V století nynějším naděje ty vzrůstaly, když po řadě dokonávalo se osvobození Řecka a Srbska. Určitější ruch nastal v letech 1820—30 a teprvé v posledních desítiletích jeví se uvědomělá myšlénka osvobození ode jha tureckého i od jařma cařihradských fanariotů co zárodek trvalého znovuzrození národa.

Hlavní události z bulharských dějin.

III.—IV. stol. První osazení Slovanů na poloostrově balkánském.
679— Založení první bulharské říše v Moesii.
802— 807. Nastoupení Kruma na trůn († 815).
852— 888. Boris-Michal († 907). Pokřesťanění Bulharů.
893— 927. Simeon. Rozkvět bulharské říše.
927— 968. Petr. Rozdělení říše na východní a západní.
976—1014. Samuel.
1018— Pád prvního carství bulharského.
1186— Povstání bratří Petra a Asěna a druhé bulharské cařství v Moesii.
1197—1207. Kalojan. Společná válka Bulharů a Řeků proti Frankům, dobyvším Konstantinopole.

[1]) *Jireček*, (něm. vyd.) 373—4; *Hilferding*, Sočin. I, 136—138.

1211— Pronásledování bogomilců.
1218—1241. Jan Asěn II. Doba rozkvětu druhého carství bulharského.
1257— Zavraždění posledního bulharského Asěnovce, Michala.
1258—1277. Konstantin-Asěn, Srb.
1280—1292. Jiří Terterij, zakladatel nové dynastie. Nájezd Tatarů.
1331—1365. Jan Aleksandr. Rozdělení Bulharska na carství Trnovské a carství Bdinské (Vidinské). [1353. Příchod Turků do Europy.]
1365—1393. Jan Šišman III., poslední car Trnovského Bulharska.
1393— Dobytí Trnova Turky. Pád bulh. carství i samostatné církve.
1398— Pád Bdinského Bulharska. [1444. Bitva u Varny. 1453. Dobytí Konstantinopole skrze Turky.]
1762— Paysij Samokovský. První počátky znovuzrození.
1858—1872. Bulharská církevní otázka.
1876— Srbská válka. Plovdivské vraždění.
1877—1878. Válka rusko-turecká.

I. Doba nejstarší.

Literatura bulharská byla první a obecnou literaturou pravoslavného Slovanstva. Zde objevují se nejstarší spisovatelé v tom jazyku, kterému přikládá se název staroslovanského a který podnes zůstal církevním jazykem slovanského pravoslaví.[1])

[1]) V uvedené výše literatuře staroslovanského jazyka nalezají se též svědectví o literárních památkách. V řadě jejich naleza se hojný počet památek čistě církevních (překladů sv. písma, otců církevních atp.) a bohoslužebných, které vlastně nenáleží k našemu výkladu. Zmiňujeme se o nich jen potud, pokud sloužiti mohou za svědectví o rozsahu a směru literární činnosti jižních Slovanů. Ve spisech níže uvedených podávají se zprávy o památkách přeložených i původních, církevních i světských, a z části též jich znění. Ačkoli toto odvětví slovanské literatury již značně bylo zpracováno novějšími učenci, přece daleko jestě není úplně vyšetřeno a vypsáno. Zmínky hodny jsou tyto práce a sbírky: *Šafařík*, Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku, Čas. Česk. Mus. 1848; Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův, v Praze 1850; 2. vyd. 1873. — Jmenované výše spisy o Cyrillu a Methodu, o hlaholském písemnictví. — *K. Kalajdovič*, Ioann, Ekzarch Bolgarskij, Spb. 1824, fol. — *P. Köppen*, Sobranije slovenskich pamjatnikov, nachodjaščichsja vné Rossii. Spb. 1827. — *S. Palauzov*, Věk bolgarskago carja Simeona, Spb. 1852; Gramota patr. Kallista („Isvěstija“ VII.); Sinodik carja Borisa („Vremennik“ M. Obšč. 1855, kn. 21). — Vydání památek v „Izvěstiich“ petrohradské akademie, v „Čteních Mosk. Obščestva“, v srbském Glasniku, v chorvatském Radu, ve spisech Vostokova, Miklošiče, Račkého, Jagiće, Bodjanského, Buslajeva, Tichonravova, Lamanského a j. — Celá řada vydání a pojednání *Srezňevského*: Drevnije pamjatniki pišma i jazyka jugo-zapadnych Slavjan. Spb. 1865; Drevnije slavjanskije pamjatniki jusovago pišma. Spb. 1868; Svěděnija i zamětki o maloizvěstnych i neizvěstnych pamjatnikach. Spb. 1866—76. (LXXX článků). — *Andrej Popov*, Obzor chronografov russkoj redakcii, 2 d. M. 1866—69; Izbornik. M. 1869. — Inventáře rukopisných sbírek hr. Tolstého, Carského (nyní hr. Uvarova), knihovny Mosk. Obščestva, sestavené od *P. Strojeva* (první spolu od Kalajdoviče), zvláště pak podrobné katalogy a popisy rukopisů, jako: *Vostokova* Opisanije rukopisej Rumjanc. Muzeuma. Spb. 1842; *Gorského* a *Nevostrujeva* Opisanije slav. rukop. Mosk. Sinod. biblioteki. M. 1855—71; Slavjano-russkija

Po Methodově smrti na Moravě (885) nastalo jeho učenníkům pronásledování od duchovenstva římsko-německého, tak že nuceni byli uchýliti se do Bulhar, kdež působení jejich základ položilo širému rozvoji staroslovanské literatury. Učenníci ti sluli: Klíment, Gorazd, Naum, Angelar a Sava, a poněvadž i se svými učiteli Cyrillem a Methodem tvoří počet sedm, nazývají se v církvi pravoslavné svatí sedmipočetníci. Nad jiné působením svým vynikal Klíment.

Věk caře Simeona byl zlatým věkem bulharského písemnictví. Simeon sám, vychován byv v Konstantinopoli, obdržel název Polo-Řeka pro svou byzantinskou učenost; v městě tom stal se také horlivým milovníkem knih křesťanských. Byl ochráncem novému osvícení svého národa, vyzýval k pracím bohosloveckým, k překladům z řečtiny a t. d.: souvěkovci jeho, jako n. př. sestavitel známého Simeonova (Svatoslavova) „Izbornika", činí o něm chvalořeči pyšně po byzantinsku vyšňořené. Pozorováno bylo ne bez důvodu, že v překladech, které byly z jeho nařízení zhotoveny, nejeví se nahodilost, nýbrž dobře umyšlený výběr a že on patrně žádal si široce přeštípiti do Bulhar řeckou osvětu. Nejen že sám nalezal čas k pracím překladatelským, ale shromáždil okolo sebe celý kruh vzdělaných mužů a dle svědectví jednoho z nich „naplnil knihami své paláce". Věk Simeonův byl tudíž velmi příznivý jak utvrzení křesťanství tak i rozšíření literatury; zde byl jí i trvalý základ položen.

Učenníci sv. Cyrilla a Methoda, nalezše v Bulhařích útočiště, působili zde předně co šiřitelé křesťanství, jakož památka jich do poslední doby se zachovala zvláště v jihozápadním kraji Bulharska, za druhé pak účinkovali i na dráze literární.

Jakož řečeno, sám car Simeon zabýval se literárními pracemi. Jemu připisuje se překlad obšírné sbírky řečí Jana Zlatoústého (počtem 135), pod nápisem „Zlatostruj" (t. j. Zlatotok, nejstarší rukopis z XII. stol.), ačkoli podobá se, že jich on sám, alespoň ne všechněch, nepřeložil.

Klíment, jemuž v tytulech jeho spisů dává se název „biskup slovenský", byl biskupem Velickým a zůstavil hojně děl, která nic méně podnes úplně nejsou vydána a vyšetřena († 916). Jsou to kázání, chvalořeči ke cti svatých a — jakž se za to má — též životy slovanských apoštolův (tak nazvané pannonské životy) i pochvaly na jich počest. Působení jeho není ještě dosti objasněno a někteří učenci (n. př. Golubinskij) pochybují, byl-li opravdu učenníkem Cyrilla a Methoda.[1])

O Gorazdu, jednom ze sv. Sedmipočetníkův, Šafařík uznává za možné, že sepsal pannonský život sv. Methoda. Známo jest o něm toliko, že slynul co muž velmi učený, zběhlý dokonale v jazycích řeckém a slovanském, a že byl nejčelnějším spoludělníkem Methodovým.

---

rukopisi *V. M. Undolského* (s přídavky *A. Viktorova*). M. 1870; Ondřeje *Popova* Opisanije rukopisej bibl. A. I. Chludova, v M. 1872 a první přídavek v M. 1875; V. *Lamanského* Opisanije někotorych slov. rukopisej, chranjaščichsja v Bělgradě, Zagrebě i Věně, Spb. 1864; atd.

[1]) *Undolskij* v Čtenijach M. Obšč. 1848 č. 7; téhož Ob otkrytii i izdanii tvorenij Klimenta v „Besědach" milovníků Slovesnosti, M. 1867, I., 31—38; *Palauzov* Věk c. Simeona, 86; *Golubinskij* 169, 569.

Druhý veleplodný spisovatel doby Simeonovy byl Jan, známý pod jmenem „exarch bulharský“, od něhož pochází: překlad bohosloví Jana Damaskina pod názvem „Nebesa“; „Šestodnev“, obsahující výklad prvních kapitol prvé knihy Mojžíšovy o stvoření světa; překlad řecké grammatiky Damaskinovy, přistřižený k potřebě slovanského jazyka; překlad téhož dialektiky neboli filosofie; a konečně několik poučných řečí. U Jana patrně směr učený převládá. Šestodnev sestaven podle byzantských pramenů a vzorů: Basilia Velikého, Jana Zlatoústého, Severiana Gabalského, a zachovává úplně jich spůsob; citováni jsou v něm též pohanští mudrcové řečtí, jako Platón, Aristotelés, Tháles, Diogenés a j., však jen za tou příčinou, aby se nepravda pohanských pojmů o tom předmětu mohla dokazovati. V předmluvě té knihy obrací se Jan k caři Simeonu; na počátku šesté řeči vypisuje velkolepost carských paláců, chrámů a velebnost samého panovníka.

K církevnímu poučení hledí také práce biskupa Konstantina, jenž jmenován bývá tolikéž v počtu učenníků sv. Cyrilla a Methoda a činných účastníků věku Simeonova. Přeložil kázání Athanasia Alexandrijského proti Ariánům, řeči Zlatoústého atd. s vlastními přídavky, a konečně napsal modlitbu ve verších, v které mezi jiným řeč jest i o nedávno sběhlém křestu slovanského národa — první to v slovanském písemnictví památka umělého veršování.

Připomeňme zde ještě mnicha Chrabra, jehož pojednání „o písmenech“ stalo se potom klassickým pramenem starých bukvářů (slabikářů) podávajíc nejstarší svědectví o vynalezení a spůsobě staré slovanské azbuky. Chrabr psal za té doby, kdy „byli ještě živi lidé, kteří viděli Cyrilla a Methoda“, tudíž v X. století.

Bylo zajisté i více jiných spisovatelův a překladatelův; jména jich jsou neznáma, však výsledky práce jejich jeví se nám v přečetných jiných překladech otců církevních, jež do této nejstarší doby bulharské literatury klásti dlužno; zachovalyť se z části i v přepisech velmi starých. Takž do X.—XII. století musí býti kladeny překlady řečí Jana Zlatoústého, Řehoře Bohoslovce, Efraema Syrského, Cyrilla Jeruzalémského, Theodora Studita, „žebříka“ Jana Klimaka čili Lěstvičníka, „pandektu“ čili poučných řečí Antiocha, výkladů žaltáře (jež se připisují Athanasiu Alexandrijskému), některých jiných výkladů na rozličné knihy sv. písma; překlady „prologu“ čili sbírky krátkých životů svatých, a některých jiných obšírnějších životův.

Vedle vlastně církevních knih poučných objevují se v této literatuře i jinaká sepsání. Jakož v pracích Jana Exarcha obráží se úmysl, bulharské literatuře přisvojiti díla učená, takž jiným svědectvím té snahy jest znamenitý Simeonův „Sborník“, jenž přepsán byl potom v r. 1073 pro ruského knížete Svatoslava a z té příčiny také pod jeho jmenem uváděn bývá. Obsahuje „sbírku mnohých otcův, krátce složenou, na paměť a na hotové objednání“ (cara Simeona) a nalezají se v něm výtahy ze sv. otců a ukázky z rozličných odvětví tehdejší vědy. [1])

---

[1]) Obecné přehledy této literatury najdeš po Šafaříkovi u Jirečka (v Děj. bulh.) a Golubinského („Ist. cerkvi“); podrobné zprávy ve zvláštních pojednáních, jmenovitě Srezněvského, Gorského a Nevostrajeva atd.

Dále sluší jmenovati celou řadu sepsání historických, jmenovitě překladů byzantských listopisců (při výčtu jich zajdeme však i za hranice nejstarší doby). Spisem takovým jest kronika Jana Malaly „Izloženie o lětěchъ miru“. Text slovanský není pouhý překlad řeckého originálu, nýbrž zvláštní kompilace; Malala doplněn jest z jiných pramenů, jmenovitě z „Paleje“ čili ze starého zákona, a z „Aleksandrije“ čili z báječné historie o Alexandru Macedonském. Za překladatele Malaly pokládá se obyčejně kněz (presbyter) Grigorij, ale jmeno jeho spatřuje se v kompilaci na tom místě, kde již přestal text Malalův, pročež za práci jeho spíše lze považovati doplňky ze starého zákona. Překlad však dle vší pravděpodobnosti náleží věku Simeonovu; ve století XII. ho již používali letopiscové ruští. Více ještě se v ruském letopisectví ozývá kronika Georgija Hamartola. Známy jsou dva rozličné její překlady staroslovanské: jeden původu bulharského („Vrěmenьnikъ vъ prostě“ atd.), druhý srbského („Lětovnikъ vь kratcě“ atd.); první sloužil mimo jiné za pramen staroruskému letopisu tak zvanému Nestorovu a jest domnění, že sám ten překlad byl zhotoven nikoli v Bulharsku nýbrž na Rusi, Oba překlady mají se k sobě tak, že nejčelnější skoumatel jich, Undolskij, předpokládá jim dva rozličné originály řecké a činí rozdíl mezi „Georgijem grěšnikem“ (Hamartolem) redakce bulharské a „Grigorijem mnichem« redakce srbské. Konečné objasnění věci stíženo jest však tou okolností, že slovanský Hamartol rovněž jako Malala posud nebyl ještě vydán. Nevydán také ještě jeden pozoru hodný překlad bulharský — řeckého letopisu Konstantina Manasse, jenž ostatně náleží již do střední doby bulharské literatury, a sice do polovice XIV. století. Na jihu vznikl též překlad kroniky Simeona Metafrasta, jenž nese název: „Sъpisanije mira otъ bytija i lětovnikъ“. V kompilaci Malalovy kroniky nacházejí se značné úryvky z Josefa Flavia, jež připouštějí domnění, že i ten historik byl záhy na jazyk bulharský převeden. Konečně zasluhuje zmínky též krátká chronologie Nikeforova (vytištěná při vydání ruských letopisů). [1])

Níže uvedeme ještě jiné zjevy bulharské literatury, které rovněž spadají do nejstarší doby. Ale již památky dosud jmenované odkrývají nám historickou důležitost bulharského písemnictví co panující literatury pravoslavného Slovanstva v staré době. Nechť jakémukoli plemeni zvláště náleží staroslovanský jazyk, Bulharům neodvolatelně přísluší zásluha, že v jazyku tom vzdělali značnou literaturu, která šmahem přešla k Rusům a Srbům, poskytnouc jim hotové opory k rozvoji vlastní literatury. Svazek ten zosnován na mnoho věkův; výtvory starobulharských spisovatelů podržely svou důležitost po celou starší dobu pravoslavno-slovanské literatury; jazyk jejich stal se obecným jazykem spisovným, měně se ovšem účinkem nářečí místních v zvucích a tvarech, zachovávaje však obecnou osnovu.

Historický význam obsahu této literatury lze naznačiti slovy, jež pronesl jeden z nejlepších znalců souvěkých slovanské literatury, Jagić,

[1]) Podrobnosti viz u Ondřeje *Popova:* Obzor chronografov; a *Jagiće:* Beitrag zur serb. Annalistik (Archiv II.).

řka: „Jestliže Byzantincům skoro jednosvorně přiznává se alespoň ta dobrá vlastnost, že byli pilnými kompilatory duševních pokladů svých předků, tož slovanským jich učenníkům, až někdy Europa pozná jich středověkou literaturu, rovněž ochotně vzdána bude aspoň ta skromná pochvala, že byli zase pilnými překladateli byzantinské učenosti. Neníť zajisté kromě latinské žádné jiné literatury, která by staroslovanské zároveň (t. j. v její bulharské, srbské a ruské ratolesti) mohla prokázati u velmi starém překladě celou tu ohromnou zásobu biblických, bohosloveckých a bohoslužebných děl křesťanských Řekův. Povzneseme-li se nad úsudek nynější doby a vžijem-li se v názory časů tehdejších, kde nebylo zaměstnání nad toto posvátnějšího, pak horlivé té činnosti překladatelské slovanského středověku nelze upříti jisté kulturní důležitosti. Arciže s našeho stanoviska bychom mnohé folianty theologického haraburdí velmi rádi dali za tenký sešitek středověkých písní národních neb za něco podobného". [1])

Pro obecný dějepis literatury jest známost písemnictví staroslovanského ještě i tím důležita, že přijavši literaturu byzantskou zachovalo sledy jiného proudu, kterého nelze venkoncem prostopovati v řeckých výtvorech, zachránilo (jakož dále uvidíme) památky nad míru zajímavé pro poznání europských pověstí středověkých.

Staré rukopisy ruské z doby starší i střední obsahují drahně památek: otečníků (životů sv. otců), kázání, legend, životopisů, apokryfů, písemných podání národních, byzantských letopisů atd., které buď zcela určitě táhnou se k bulharskému prameni anebo aspoň nesou na sobě známky původu jihoslovanského. Bulharské pratvary těchto sepsání jsou nyní velmi vzácny, jelikož rukopisy bulharské se v pohromách pozdějších dějin bulharských ztrácely anebo i úmyslně mařeny byly od Řeků za dob tureckého poddanství; ruské však přepisy, v kterých se ony zachovaly, dopouštějí souditi o rozšířenosti starobulharské literatury po všech vlastech starého pravoslavného Slovanstva. Většinou neznáme ani letopočtu těch památek, tak že dějiny jich jen obecnými rysy mohou býti naznačeny.

Povšechný ráz starší a pak střední literatury bulharské, jakž se již u prvních spisovatelů vyznačil, byl církevně dogmatický, legendární, historický, v smyslu byzantském. Byly to nejčastěji překlady církevních spisovatelů řeckých, pak i též původní sepsání v téže obecné manýře, která větším dílem nedovoluje ani pátrati po zvláštním národním původu pisatele. Jazyk církevní, ustáliv se trvale po prvních pracích bulharských spisovatelův, činil plody ty přístupny všem čtenářům slovanského pravoslaví. Církevní styky Rusů s Bulhary a s horou Athos, nejbližší sousedství Srbů s Bulhary způsobily mezi nimi výměnu rukopisů. Hora Athos měla neobyčejně důležitý úkol v té literární vzájemnosti; každý pravoslavný národ slovanský měl tam svůj klášter (Bulhaři Zograf, Srbové Chilendar, Rusové Panteleimonov); kláštery ty byly cílem náboženských poutí, shromažďovaly značné dary a oběti a měly činné účastenství v ruchu literárním. Zde shromažďovalo se

[1]) Archiv für slav. Philol. II. 2.

a přepisovalo množství rukopisů; odsud rozcházely se do rozličných zemí slovanských; kláštery Athonské měly i několik svých spisovatelů.[1])

Později, když padla obě carství, srbské i bulharské, a literatura jejich octla se v krajním úpadku, udržovala se zde ač slabá podání minulosti, a jako někdy přicházely knihy ze slovanského jihu na sever, takž nyní dostávaly se sem staré i nové knihy církevní ze severu. Srbským a bulharským spisovatelům střední doby — podotýká právem jeden historik — bylo zajisté úplně neznámo ledacos, co před několikem věků bylo u nich již přeloženo a naší době dochovalo se jen v ruských přepisích pozdějších, anebo i v samých originálech velmi záhy již přestěhovalo se na Rus a toliko tam i podnes ještě nalezeno býti může.

Avšak jakkoli pozoruhodný byl tento „rozkvět“ slovanské literatury v Bulharsku, přece objevily se již od počátku při něm dvě slabé stránky, které rovnou měrou obrážejí se i v ruském a srbském písemnictví. Bulharská literatura obdržela z Byzancie příliš málo vědeckých známostí; Byzancie sama nic nečinila, aby v tom ohledu přispěla Slovanstvu, jež tak těsně poutalo se k ní v učení církevním, ačkoli měla k tomu úplnou příležitost, poněvadž Řekové bývali hierarchy netoliko na slovanském jihu ale i v Rusku. Bulharskému písemnictví dostalo se odtud jen církevních písmáků, církevních stylistů, ale žádných vědomostí vědeckých. Jižní Slovanstvo nestvořilo samostatné literatury; jeho politický stav nikdy nebyl dlouho trvalý a nedovoloval jakéhosi zorganisování duševních potřeb a sil; blízkost Byzancie činila je přístupným všeliké odtamtud plynoucí nákaze; lesk Konstantinopole zaslepoval je a činil jen slabými napodobovateli. V literatuře mladistvých národů jeví se známky staré zkaženosti — panegyrika, nadutý sloh, pyšné pohrdání prostým lidem, prázdnota obsahu. V ruském písemnictví co v říši mocnější, rozvinulo se aspoň bohaté letopisectví. Na jihu nebylo ani toho; pouhý překlad řeckých kronikářů nevzbudil záliby dějepisné: viděli v nich převážně jen náboženskou stránku a oblíbena byla jen kronika s náboženskou úpravou. Nenalezáme v písemnictví jihoslovanském žádné dychtivosti ani po světské, politické historii Byzancie ani též po spisovatelích, kteří pojednávali o dějinách samých Slovanů, jako byl Konstantin Porfyrogeneta.

Tento převážně církevní neboli církevnický ráz literatury spůsobil i druhý její nedostatek: nevšímavost k národnímu životu. Literatura chovala se k němu nepřátelsky: život národní byl z počátku příliš

---

[1]) O hoře Athos sepsána již celá literatura. Vypsání její viz u *Grisebacha*, *Fallmerayera* (Fragmente aus d. Orient, Stuttg. 1845, II. Bd.); dále: *Proust*, Voyage au Mont Athos, s pěknými rytinami v „le Tour du Monde“ 1860; *Pischon*, die Mönchsrepublik des Berges Athos, v Histor. Taschenbuchu Raumerově, IV. 1. Leipz. 1860, 3—88. — O stycích ruské církve se svatohorskými obyvateli viz Pribav. k Tvor. sv. otec, 1848, I.; O žizni Russkich na Athoně, Christ. Čtenije 1853, č. II.; Snošenija Rossii s Vostokom, Spb. 1858; Istorija Athona, bisk. Porfirija Uspenského, v Trudach Kiev. Akad. 1871. Se zvláštním zřetelem k slov. starožitnostem a rukopisům zprávy Grigoroviče, Petkoviče, srbské knihy Avramoviće a j.; se stránky mravopisné v nynější době: „Athon“ od N. Blagověščenského, Petrohr. 1864.

pohanský, pročež písmař hleděl s vysoka na nevzdělanost prostého lidu a hlasatel asketické mravnosti pokládal mravy a obyčeje lidu za hříšné a ďábelské. Písmaři zůstali hluši i k lepším stránkám národního života a nesestoupivše k prostotě národních pojetí, ba i k prostotě pouhých požadavků křesťanských, odcizili se národu. Z té příčiny národní básnictví neprojevilo se ani v literatuře, kteráž vůbec zůstala jen strojenou říší vlastní církevních písmařů. Týž rozsmek s národním životem ukazuje se i v literatuře srbské (zvláště) a ruské (méně).

Proto však poetické potřeby nemohly býti nadobro utlumeny a také skutečně projevily se celou řadou plodův původem sice knižných však brzy znárodnělých, jež jednak zůstavily své sledy v národním podání jednak samy též prosákly tím podáním. I tyto plody staro- a středobulharské (dokázané i tušené) staly se společným majetkem též srbského i ruského písemnictví. Jsou to pověsti a povídky hrdinského a romantického obsahu a pramenem jich byla rovněž Byzancie. Zásoba poetických povídek, zakládajících se na pověstech západních i východních, byla dosti hojna v řecké literatuře a skrze ni přešly mnohé i do literatury jižních Slovanů. Takové byly na př.: *Knihy o Alexandru*, pověstná domněle Kallisthenova historie o Alexandru Macedonském, jež v Europě zrodila celou řadu hrdinských románů a v staroslovanské literatuře známa jest v třech rozličných redakcích. Nejstarší sepsání těch „knih" nalezá se při letopise Malalově z XV. století, přepsaném z rukopisu od r. 1261, překlad však musí býti ještě starši; z té i z jiné, srbské redakce přešla do ruských rukopisů, jdoucích až do XVIII. století. [1]) Dále, vypravování *o válce Trojánské*, jež vešlo již v známost Malalovou kronikou v X. století; mimo to byla i zvláštní redakce té historie, jež nachází se vložena v středobulharském překladu Manasséovy kroniky (z polovice XIV. století) ve sbírce Vatikánské. Nazývá se zde takto: „Pověsti o izvěstvovanychъ veštechъ (věcech) ježe (též) o kralěchъ pritčę (vypravování) i o roždeniichъ i prěbyvaniichъ," a v přečetných ruských sepsáních nese název: „Pověsť o sozdanii (vystavení) i plěnenii Trojskom i o konečnom razorenii (vyvrácení)." Historie ta, rozdílná od znamenitého za středověku vypravování Daresova a Diktisova, byla podle mínění Vostokova prostonárodním podáním historie Trojánské a již Vostokov předpokládal jí západní, latinský pramen. Později nalezly se ještě chorvatsko-hlaholské texty té pověsti, jež těžko bylo uznati za přepisy textu starobulharského; Jagić pak došel k závěrce, že původní znění „Pritče" (povídky) povstalo někde v Bosně neb severní Dalmácii, kdež latinské prameny mohly býti na blízku. [2]) Dále sem spadá též zajímavá pohádka

---

[1]) O této knize jakož i o následujících viz můj Očerk liter. istorii star. pověstij i skazok russkich, Spb. 1857, kdež i některé texty vydány; dále Lětopisi r. liter. i drevnosti od *Tichonravova*, zvláště pak četná pojednání *Jagićova* (v chorvatských publikacích „Književniku", „Radu jugosl. Akad.", „Starinách", v „Hist. Knjiž.", v Archivě für slav. Philol. a *A. N. Veselovského*.

[2]) Novější vydání u *Jagiće:* Primjeri starohrvatskoga jezika, Zagr. 1866; Prilozi k hist. knjiž. Zagr. 1868; *Miklošič* vytiskl text „pritče" z Vatikánského rukopisu Manasseovy kroniky v „Starinách" III. 1871. Viz též *Drinova* v Period. Spisanii II. 61.

z Tísíce a jedné noci: *Sinagrip, král Adorův a Nalivské strany* (v nových ruských sepsáních „Slovo o přemoudrém Akyru“). Nalezá se v téže znamenité sbírce, v které našlo se i Slovo o pluku Igorově. Nejstarší známé sepsání z XV. století, i jazykem i skladbou prozrazuje jihoslovanský původ té povídky, jež z Východu dostala se do Byzancie a odtud přešla v slovanské písemnictví. Překlad jest ovšem mnohem starší než zachovaný nejstarší přepis. Obsahem svým charakterisuje poetický vkus doby: jest plna moudrých naučení, hádanek a fantastických divů; patrně líbila se čtenářům (počet ruských sepsání jest velmi značný) a zanechala po sobě stopy i v souvěkých nám pohádkách jihoslovanských, které na př. vypravují o létání na ptáku nohu, jež se vypisuje v této povídce, jen že to vypravují o jiném hrdinovi pohádkovém, Šalomounovi. Řecké znění posud nebylo objeveno. V téže sbírce, v které zachovalo se Slovo o pluku Igorově, nacházel se ještě jeden velice vzácný byzantský román hrdinský, jenž byl námi nalezen v novějším ruském přepise: jest to *Devgenievo Dějanije* (Devgeniovy skutky, „Dějanije prěžnich vremen [starých časů] i chrabrych čelověk, o derzosti i o chrabrosti i o bodrosti prekrasnago Devgenija“), jež rovněž dostalo se na Rus bez pochyby ze staré literatury bulharské. Z obsahu vysvítalo, že to jest překlad nějakého hrdinského románu řeckého: osoby i události v něm líčené náleží Řecku; hlavní osnova povídky zakládá se na protivě mezi zemí řeckou a saracénskou i arabskou; hrdinové bojují za víru atd. — což se úplně hodilo na příhody bojů byzantských se Saracény. Vypravování vyniká čistě epickým tónem, jejž i jihoslovanská redakce velmi živě opětuje. Domněnky o původu té památky potvrdily se nedávným objevením řecké epopéje z X. stol., kteráž byla i vzorem našeho Devgenija. [1]) Zajisté, že bulharským prostřednictvím dostaly se do pravoslavnoslovanské literatury i jiné výtvory středověkých pověstí: tak známá legenda o *Varlaamu a Joasafu*, rozšířená i v literaturách západní Europy pod názvem Barlaam a Jozafat (rukopis z XV. století); pak *Stefanit a Ichnilat*, proslulá v středověku pohádka, jež původ svůj má v indické Pančatantře, přešla pak perským překladem do europských literatur v nejrůznějších úpravách. Slovanský překlad vzdělán z řeckého upravení XI. století a uchoval se hlavně v ruských přepisech; jest však i známa srbská redakce z XIV. či XV. století. K počtu památek patrně jihoslovanského a nejspíše bulharského původu náleží též fantastické pohádky *o králi Šalomounu a o Kytovrase* („Skazanija o carě Solomoně i Kitovrasě“), jež rovněž vešly v známost hlavně jen ruskými rukopisy. Jest to celá řada báječných podání o králi Šalomounu, na Východě proslulém svou moudrostí, která mu i kouzelnou moc nad duchy propůjčovala — opět předmět, jenž zpracován byl i v západo-europských básních středověkých. Bulharského sepsání těch báchorek není, zachovaly se však velmi dobře u Srbův a Rusův, jednak v rozličných písemných úpravách jednak v ústním podání národa. Novější bádání objevilo, že pověst

---

[1]) Viz text „Devgenija“ v mém „Očerku,“ Petrohr. 1857; *Veselovského* Otryvki vizantijskago eposa v russkom, „Věstn. Jevr.“ 1875, kn. 4; Les Exploits de Digénis Akritas, epopée byzantine du dixième siècle. Par C. Sathas et E. Legrand. Paris. 1875.

o Šalomounovi se velmi hojně vyskytuje i v ruských „bylinách.“ K tomu cyklu náleží: „Pověsť carja Davida i syna jego Solomona i o jich premudrosti,“ kdež spůsobem pohádkovým vypravuje se o útěku Šalomounově z domu otcovského, o jeho příhodách, o vydobytí otcovského království, o uchvácení Šalomounovy ženy králem Porem a chytrém jí navrácení; dále „Pritča carja Solomona o cari Kitovrasě,“ kde Kytovras zaujímá místo krále Pora z předcházející povídky; „Pověsť o Kitovrasě,“ podivném netvoru, jenž byl Šalomounem přemožen a k stavbě jeruzalemského chrámu upotřeben; „Skazanije o premudrosti carja Solomona i o južskoj (jižní) caricě i o filosofěch,“ kdež mezi jiným moudrost Šalomounova dokazuje se vtipným rozlušťováním hádanek; „Pověsť o carě Darijaně;“ konečně slavné „Solomonovy Sudy“ (soudy).[1]) Řecké texty hlavních pověstí o Šalomounovi také ještě nejsou známy.

O pověstech obsahu a směru převážně nábožného bude řeč dále.

Takový byl tedy skvělý počátek bulharského písemnictví, jenž spůsobil, že Bulharsko mělo vážný úkol v rozvoji druhých pravoslavných Slovanů. Avšak nezávisle od úředně-církevní osvěty, která byla nejen vyučováním ale i násilím šířena (pokoření bojarského povstání proti Borisovi), šel svou cestou svobodný ruch národní, jenž vzrostl konečně v oposici zvláštního spůsobu: byl to instinktivní projev lidu, žádajícího zachovati stará podání anebo unášeného jiným učením, jež bylo více po jeho vkusu než byzantinské písmařství a jeho formalismus. Tak povstaly bulharské *báje*, které rovněž jako církevní literatura přecházely k druhým pravoslavným Slovanům a spůsobily svého času takový účinek, že poslední jich ohlasy podnes žijí v národním podání. V bájích těch, obsahujících národně-náboženskou mythologii, a v uvedené literatuře pověstí zavírá se vlastně jediný čistě slovesný živel starobulharské literatury. Dějepisné skoumání teprv za poslední doby obrátilo zřetel svůj k tomuto národně-literárnímu oboru a již vyneslo na jevo výsledky, jež jsou pro historii středověkých názorů národních na svět velmi zajímavé.

Ačkoli již Boris, dle slov jednoho chvalořečníka, „ozářil Bulharsko sedmisvětelným svícníkem,“ založiv sedm biskupských kostelů, přece současníci Simeonovi, na př. Jan exarch, žalují na „šeredné manichejce a pohanské Slovany.“ Jest patrno, že pohanství nenáhle ustupovalo křesťanství a že, jakož všude bývá, noví obrácenci nemohli se hned odloučiti od představ pohanských, s kterými národ prožil tolik věkův. Tak se stalo, že vedle křesťanských trvala v celku i pohanská podání o národní mythologii a kosmogonii. To byl asi jeden živel, který dal vznik výše dotčenému zjevu. Druhým živlem bylo bogomilství. Pokládá se, že mezi oběma nastalo sblížení a sloučení.

Kacířství *bogomilův*,[2]) jež se rozšířilo v Bulharsku stejnou dobou

---

[1]) Pozoruhodnou študii o těch pověstech zavírá v sobě kniha *Veselovského:* Slavjanskija skazanija o Solomoně i Kitovrasě i zapadnyja legendy o Morolfě i Merlině“ Spb. 1872. O poměru těch pověstí k ruské „bylině“ viz zajímavé pojednání Jagićovo v Archivě I., 82—133.

[2]) O dějinách bogomilství viz: *Euthymii Zygadeni* Narratio de Bogomilis, ed. Gieseler, Gött. 1842. — *Petrus Siculus*, Historia Manichaeorum, ed. Gieseler, Gött. 1846. — *Schmidt*, Histoire et doctrine de la secte des

s uvedením křesťanství, bylo povahy dualistické a zanešeno bylo z Asie. Prvním dalekým pramenem bogomilství bylo manichejství (jež vzniklo v III. stol.), z něhož povstalo později pavlikiánství; pramenem druhým byl blud messaliánský. [1]) Nejbližší příčinou vzniku bogomilství byla ta okolnost, že císařové byzantští v polovici VIII. století k ochraně svých hranic severních přestěhovali z Arménie a Malé Asie do Thracie (jež byla Bulhary obydlena) arménské pavlikiány. Boris za nedlouho po svém pokřtění již psal do Říma, že po Bulharsku chodí arménští kazatelé; pravoslavné křesťanství ještě se nezakořenilo, když blud již se rozšiřoval. Jan Exarch, který žil při dvoře caře Simeona, kárá pozůstalé pohany a kacíře: „nechať se stydí, neboť jsou všickni pobloudilí a šerední Manichejci a všichni pohané Slované a všickni jazykové zlověrní." Za Simeona, zvláště pak za jeho nástupce Petra, bogomilové již nemalou starost působili horlivým víry vyznavačům. Za panování caře Petra objevil se znamenitý arcikacíř, pop B o g o m i l, (onť to nepochybně ten pověstný „Jeremij, pop bolgarský,") jehož jméno dalo název celé sektě. Jeho propaganda zastínila všecky předešlé pokusy manichejství, propůjčivši sektě její zvláštní, slovanský a národní ráz. Bogomil vyvolil si mezi svými učenníky *apoštoly* a kázaní jeho mělo veliký úspěch. Bogomilství šířilo se tehdáž patrně zcela svobodně; podle zpráv dějepisných sám syn caře Samuela, Gabriel, i manželka jeho byli bogomily. S touže mocí přešlo bogomilství i do XII. století: celé kraje bulharské přiznávaly se k tomu učení. Církev ovšem stále zavrhovala a odsuzovala kacíře i v Bulhařích i v Řecku; později zdviženo proti nim kruté pronásledování, kteréž nic méně nevyplenilo toho kacířství.

V čem záleží historický význam bogomilství? Dějiny jeho předvádějí nám pozoruhodný a vzácný úkaz hnutí, vycházejícího od Slovanů a vnikajícího v dějinný život západní Evropy. Poslední účinek manichejského bogomilství byl, že Bulharsko stalo se jižní Evropě vřídlem, z kterého nový rozkol pod názvem Patarenů, Katharů, Albigenců a j. roztékal se netoliko po slovanských zemích poloostrova Balkánského ale i po Italii a jižní Francii, kdež kacíři tohoto směru udržovali i přímé styky s bogomily jihoslovanskými. V jiných slovanských zemích poloostrova, v Bosně a Dalmácii, bogomilství zapustilo tak mocné kořeny, že se k němu přiznávaly po dlouhou dobu i rodiny bánův a králů, ba i vyšší duchovenstvo.

Ta okolnost, že dějepisci novější zvláštní zřetel obrátili k bogomilství, zdá se, že nynější Bulhary přiměla spatřovati v něm jednu z nejznamenitějších událostí svých dějin a jakýsi předmět hrdosti národní,

---

Cathares ou Albigeois. — *Gieseler*, Lehrbuch der Kirchengeschichte. — *Hilferding*, Pišma ob istorii Serbov i Bolgar, Sobr. Sočin. t. I. — *Kollár*, Cestopis (Spisy Jana Kollára, vyd. 1860, sv. 3.), str. 199—207. — Novější výskumy: dr. Božidar *Petranović*, Bogomili, crkva bosanska i krstjani. U Zadru 1867. — *N. Osokin*, Istorija Albigojcev, Kazaň 1869. — Fr. *Rački*, Bogomili i Patareni, „Rad jugosl. Akad." t. VII, VIII, X. — *Levickij*, Bogomilstvo, bolg. jeres X—XIV. v., SPb. 1870; *Golubinskij*, Istorija cerkvi 154—165, 567 a sled., 706; *Rajčo Korolev*, O bogomilstvě, „Period. Spis.," Braila, kn. III—VIII.

[1]) Bližšího poučení o těchto bludech podá čtenáři „Slovník Naučný" (Pozn. překl.)

tak že hotovi jsou považovati je za plod národního ducha a za historickou zásluhu.[1]) Tu však sluší na paměti míti: předně, že podstatné kusy bogomilského učení byly již hotově převzaty z dřívějších sekt, z manichejského pavlikianství a od Messalianův či Euchytův, že tedy bogomilství bylo jen odrůdou a výstřelkem těchto sekt; za druhé, že souvislost bogomilství s národními názory na svět posud s určitostí není vytknuta. Není pochyby, že leccos *z* bogomilství vniklo v ducha národního, nevíme však, mnoho-li v *ně* dostalo se ze živlu národního, na př. z domnělého slovanského dualismu Učení to počalo se v bulharském Slovanstvě šířiti zároveň s křesťanstvím; jeho úspěch lze přede vším vysvětlovati tím, že podávalo něco vyššího než bylo národní pohanství. Dále nalezalo důvod k své opposici ve vadách úřední církve a občanského zřízení.

Naproti tomu povážlivější historikové bulharští, dějinnou důležitost té sekty vůbec uznávajíce, při tom bogomilství za škodné svému národu pokládají. „V západní Evropě“ — dí právem Drinov — „bogomilství dobře mezi národy účinkovalo, ježto od té doby počíná se onen boj proti vládychtivé hierarchii římské, který potom národy vybavil z duchovní i hmotné poroby římského papeže . . . Oni ochotně přijímali bogomilské učení, jež zavrhovalo tu vládu co plod zlého ducha. Toto dogma bogomilské zvláště osvojovali si a se zvláštní zálibou pěstovali západoevropští bogomili či „bulgarští“ kacíři (vskutku jim dáváno též jméno Bulgari); druhých dogmat nepřijímali anebo jim rozličné dávali výklady . . . V Bulharsku, kdež se jiné stránky bogomilství rozvíjely, jmenovitě jeho věrouka a asketismus, učení to mělo velmi škodlivé následky.“ [2])

Nemnohé památky zachovaly nám sledy bojů, jež vedlo pravoslaví s bogomilstvím. V čele spisovatelů toho druhu stojí kněz K o z m a, poslední zástupce živé doby bulharské literatury. Žil, jak se za to má, za panování caře Samuela, na konci X. století; o Janu Exarchu mluví jako o člověku, kterého ještě pamatovali za jeho času. Kozma sepsal celou řadu článků polemických, v nichž horlivě bojuje proti bogomilství a též jiné vyzývá k boji proti kacířství. Jsou to „nehodného kněze Kozmy řeči proti nově vzniklému kacířství Bogomilovu“; všeho jest od něho známo 13 řečí čili „besed“, jichž polovice přímo hledí k bogomilství. „Besedy“ tyto jsou zároveň hlavním, protože původně bulharským, pramenem k poznání jak povahy tak učení bogomilův X. století.[3])

Druhým odpůrcem bogomilství byl jakýsi A t h a n a s i j, mnich jeruzalemský, po němž pozůstalo: „Slovo o drevě razumněm dobru i zlu“ (o stromu poznání dobrého a zlého), řízené k jakémusi Pankovi; dále „Slovo o nauzěch (kouzelných páskách) i o strělcě gromněj“

---

[1]) Setkáváme se v nové literatuře bulharské i s takovými výroky, že „v bogomilském učení a jeho literatuře hlavně vtělila se národní filosofie, národní názor světa“ atd. Period. Spis. II. 32.

[2]) Istorič. Pregled, str. 51—54.

[3]) „Besědy“ vyšly tiskem v Pravosl. Sobesědnikě 1864, kn, 4—8, podle rukopisu XV. věku. Dvě vydány v Kukuljevićově Archivě, kn. 4., podle rukopisu novějšího a nesprávně. První a hlavní z těch vydání zůstalo tajno Golubinskému.

(střele hromové). Též se mu přičítají články o „krestě (kříži), iže na zemli i na ledu pišuť“ a o „krestě Christově“ (čili o podnoží kříže); oba bývají obyčejně pohromadě s dvěma prvními, které poznamenány jsou jmenem Athanasiovým. Přepisy všech těch článkův nalezají se u velikém počtu v ruských sbírkách. V první řeči obrací se Athanasij k Pankovi: „i se (to) slyšachom: tvoriši Christa postavlena popom, plugom i dvěma voloma oravše“ (ustanoveného za popa, pluhem a dvěma voly orajícího); Athanasij prohlašuje to za blud latiníkův; „a iže to počel jesi (četl jsi) slovo Jeremĕja prozvitera (kněze), ježe o drevě čestněm i o izvěščenije (zvěstování) svjatyja trojca, ot nego že navyk zvjažeši (naučil jsi se těm tlachům), to basni lživyja čel jesi“.[1])

V druhé polovici XII. století objevil se protivníkem bogomilství Ilarion, biskup meglinský neboli moglenský († 1164). Po třicet let spravoval moglenskou eparchii (v střední části Macedonie), kdež většina obyvatelstva náležela k sektám manichejské, arménské a bogomilské. Ve vypsání života Ilarionova, jež pochází od Euthymia, patriarchy trnovského v XIV. století, jsou spory jeho s kacíři uvedeny. Život ten i spory jsou velmi známy v ruských rukopisech.

Prospěch bogomilství vysvětluje se těmi jeho vlastnostmi, na které lze soudit z hlasů jeho protivníků. Národu líbilo se i zevnější chování bogomilův i učení jejich. Co se prvního týče, byli, podle přiznání samých odpůrcův, nábožni, odříkali se všelikých marností a rozkoší, ano vynikali přísným asketstvím. Protivníci hledali v tom přetvářku a klam, avšak bogomilové, zdá se, oddávali se zcela upřímně fanatickému asketismu; a to mívalo vždy a všude účinek na lid. S druhé strany, v učení bogomilův bylo množství podrobností, které lid vábily: jakož uvidíme, vysvětlovali každému, kdož si přál, tajemství náboženská, stvoření světa, spasení duše, život budoucí. K podobným vysvětlivkám zřídka se odhodlávali pravověrní učitelé, bojíce se, aby se neuchýlili od písmene věrouky; bogomilové naproti tomu hojně činili zadost národní fantasii, jež všude při takých otázkách vyhledává makavého vysvětlení. V záležitostech pozemských bogomilové zavrhovali úřední hierarchii (církevní jich zřízení nápodobeno bylo onomu původního křesťanstva) a zamítajíce ji zavrhovali zároveň i všeliké panující řády společenské: „učí, že není nikdo povinen, poslouchati svých vladařův, tupí bohatce, rodičův nemilují, rouhají se starším, urážejí bojáry, za mrzké před bohem prohlašují ty, kdož caři slouží a neveli robům pracovati pánu svému.“ Takové demokratické nauky nemohly minouti se účinku v lidu, zvláště když byly podporovány známostí božských tajemství, kterou se bogomilové vychloubali a která byla nepovědoma úřední církvi. Jestliže se podrobovali pronásledování duchovenstva i světské vrchnosti, považováni jsou za mučenníky pravé věci.

Jakož jsme podotkli, otázky o stvoření světa, o spasení duše, o osudu člověka v životě záhrobním docházely u bogomilův určitých odpovědí, jež

---

[1]) Otištěny v „Ložnych i otreč. knigach,“ vydaných spisovatelem tohoto díla, pak od archem. Leonida v Mosk. Eparch. Vědomostech 1871, číslo 3.

byly s to, aby vyhověly nábožensko-poetickým potřebám národu. Žel, že známe jen neúplně podrobnosti bogomilského učení a jeho představ o stvoření světa. Byla tu zajisté veliká rozmanitost u víře, jako všude v náboženstvích národních, kdež mnohé věci zanechávají se libovůli rozličných učitelů. Jeden z odpůrcův bogomilství nucen byl vyhledati si člověka, od kterého by mohl zevrubně vyzvěděti učení těch kacířův. Jiný, Kozma, dává na srozuměnou, že i o nejpodstatnějších kusech učení panovala neshoda: „jedni — praví on — nazývají ďábla stvořitelem člověka a všeho božího stvoření . . .; druzí nazývají jej padlým andělem; třetí křivě pokládají jej za řiditele . . . protože řeči jejich se nesrovnávají a vlekou se v různé strany jako shnilé sukno.“ Vůbec dělilo se bogomilství na dvě školy čili církve: jedna, církev Dregovičská (ordo de Dugrutia, Drogometia a pod. u západních spisovatelů) přidržovala se staré pavlikiánské nauky o společné a prvopočátečné vládě dobrého i zlého principu; druhá, církev Bulharská (ordo de Burgalia), zjemňujíc dualistický názor, vyznávala jednoho vrchního dobrého Boha.

Základem učení bogomilskému byl manichejský dualismus — uznávání dvou principů při vládě světa; dobrého a zlého, rovně mocných a spolu zápasících. Bogomilové dávali určitou odpověď na temnou otázku: „proč Bůh popustil ďáblu moc nad lidmi?“ Bogomilství uznávalo trojici; ale jako té tak i jiným naukám křesťanským, o vtělení, o pozemském životě Spasiťelově atd. rozuměli svým spůsobem. Starý zákon zavrhovali jakožto plod zlého ducha; knihám Mojžíšovým a jiných proroků nevěřili, za to majíce, že do příští Kristova lidé zlému duchu poddáni byli a od něho zákon přijímali. Moc Boží na zemi počala se teprv příchodem Spasitele. Děj stvoření světa i člověka vypravovali rozmanitým pohádkovým spůsobem; v celku tak, že mocný duch, jejž Spasitel nazval Satanem, sám byl synem Boha Otce a jmenoval se Satanael; svržen byv s nebe pro svá pyšná pokušení, podržel přece tvorčí sílu a podle toho, jak Bůh stvořil nebe i zemi, Satanael se svými anděly uzavřel stvořiti druhé nebe a druhou zemi a dále i veškero tvorstvo, jež naplňuje zemi. Slepil potom tělo člověka, smísiv zemi s vodou, nemohl vně však vdechnouti duši: dechl v Adama, ale duch prošel skrz tělo a vyletěv palcem pravé nohy ven, přeběhl do hada, který proto, že do něho vešel duch Satanaelův, stal se moudrým mezi živočichy. Tu Satanael vida, že marně se trudil, prosil Boha, aby sám vdechl duši člověku, a sliboval, že živý člověk bude stejně náležeti jim oběma. Avšak později Satanael usiloval nabyti moci nad pořád větším počtem lidí; dal zákon Mojžíšovi, mluvil skrze proroky a lidé byli v moci jeho po celý čas starého zákona. Pokolení lidské bylo z moci ďáblovy vyproštěno teprvé Kristem, jenž zvítěziv nad Satanaelem, zavřel jej v propastech pekelných a nazval jej Satanem.

Bogomilství mělo i svou literaturu — ačkoli nelze vždy přísně ji vyloučiti z řady nábožensko-fantastických spisů, jež se v starých rukopisech chovají, a znárodnělých legend a pověr, jež se ústním podáním dochovaly naší době. Sledy knih bogomilských spatřují se v tom druhu památek starší i střední doby bulharské, kteréž nad jiné hovíce vkusu národnímu posléze tvořily zvláštní prostonárodně básnickou lite-

raturu, které církevní písmaři neuznávali, od dávna ji přísně zapovídajíce. Jsou to tak zvané „zavržené“ čili „lživé knihy,“ z části temného východního původu, staro- i novozákonního, z části byzantské, z části snad bulharské a bogomilské.

Lživé knihy [1]) nazývaly se vůbec v starém věku: předně starodávné apokryfické (t. j. podvržené) knihy i pověsti o osobách a událostech starého i nového zákona, jež nebyly přijaty do křesťanského kanonu; za druhé knihy pozdější, obsahující fantastická podání z téhož oboru; dále legendární sepsání, jež se nedala obmezovati poúkazy církevními; konečně knihy kouzelnické a hadačské, pověry atd. Lživé knihy starého původu východního čili vlastně staré apokryfy byly stejnou měrou po celém světě křesťanském, jak východním tak západním, rozšířeny, od literatury ethiopské a syrské až do francouzské, německé i anglické, ačkoli církev je všude přísně odsuzovala a zapovídala. Středověk rozmnožil tu literaturu novějšími legendami a pověrami. Byzantinská literatura byla zvláště bohata na lživé knihy a odtud, při blízkém sousedství a stálých stycích, knihy ty přicházely do Bulhar. V písemnictví bulharském zásoba ta rozvinula se v celou písemno-národní, nábožensko-básnickou literaturu.

Slovanské pozůstatky lživých knih, přeložené i původní, byvše až do poslední doby málo známy, odhalují nám celou říši národní poesie náboženské pravoslavného Slovanstva starověkého. Za nynější doby vešly nejvíce v známost staroruskými rukopisy, jichž vůbec zachovalo se mnohem více než bulharských a srbských. O jihoslovanském původu ruských sepsání dnes již nelze pochybovati a ukáže se ještě světleji, až budou konečně sebrány a objasněny zachované rukopisy srbské a bulharské, jež podnes jsou velmi málo známy. Ze lživých knih došel nás jen skrovný počet v starém sepsání; vyskytují se nicméně památky až do XII. věku [2]) sáhající a vynikající touž formou staroslovanskou, jaká se jeví v literatuře bulharské nejstarší doby.

Lživé knihy docházely patrně velké obliby u nově obrácených křesťanů. Jich pohádkový, skoro vždy fantastický ráz, jich náklonnost, vysvětliti jmenovitě i nejživotnější záhady víry křesťanské, dodávaly jim půvabu, jenž činil je na dlouhou dobu oblíbeným čtením, ne-li jakýmsi zákonníkem víry. Největšího úspěchu došly ty z nich, které jak formou tak obsahem byly lidu nejpřístupnější.

---

[1]) O literatuře „lživých knih viz dílo spisovatele této knihy: „Ložnyja i otreč. knigi rus. stariny“ (v „Pamjatnikach star. rus. lit., SPb. 1862, 3. sešit), pak jeho „Očerk liter. istorii pověstej i skazok russkich“; — *Buslajeva* Istorič. očerki russkoj narodnoj slovesnosti i iskusstva, 2 sv., M. 1861; — *Tichonravova* Pamjatniki otreč. literatury, 2 sv. M. 1863, a „Lětopisi rus. lit. drevnosti“; — *N. Lavrovského* Obozrěnije vetchozavětnych apokrifov, v „Duchovn. Věstnikě“, 1864, sv. IX.; — *I. Smirnov* Apokrif. skazanija o Božijej Materi i dějanijach sv. apostolov, v „Pravosl. Obozr.“ 1873, kn. 4.; — *I. Porfirjeva* Apokrif. skazanija o vetchozavětnych licach i sobytijach, Kazaň, 1873, a téhož Ist. rus. Slovesn. 2. vyd. Kazaň 1876, 224—286; díla *Srezněvského*, rozličné spisy *Jagićovy* a pozoruhodná pojednání *A. N. Veselovského.*

[2]) Takové jest npř. „Chození bohorodice po mukách,“ v rukopise XII. století, vydané od Srezněvského („Akad. Izvěstija“ 1862.)

V té literatuře obsaženo jest množství rozmanitých podání. Jsou tu apokryfy starého zákona, dílem hebrejského, dílem křesťanského původu; dále zvěsti z doby novozákonní, poetické legendy, nábožné pověry prvních křesťanů; mimo to nalezaly se v počtu našich apokryfů zázračné legendy o svatých, které již za starých dob za víry nehodné a báchorkovité byly uznány; konečně knihy čarodějnické, hvězdářské, hadačské, bylinářské, sbírky tajných znamení, pověrečná říkadla, domnělá církevní pravidla atd. Novým křesťanům zajímava byla podání o stvoření světa, o Spasiteli a jeho učennících, o svatých a mučennících, o konci světa a posledním soudě. Ze starého zákona zajímaly čtenáře pověsti o stvoření, o zlém duchu, o osudech prvního člověka: zde byl i počátek církevní historie vykoupení; mimo to daleko unášející kosmogonie. Jedním z nejoblíbenějších kusův lživého čtení byly apokryfické zvěsti o Adamovi, jež dosud kolují v ústním vypravování lidu. Druhá starozákonní osobnost lživých knih, jež svým fantastickým rázem velice jímala mysl, byl král Šalomoun: na jeho jméno setkáno bylo množství bájí jak na východě starověkém tak i na středověkém západě, jež na Rusi i u jižních Slovanů přešly i do národních pohádek. Ještě více pozornost poutaly apokryfy křesťanské: v nich vystupovaly známější osoby křesťanských dějin a křesťanského učení, ale vše bylo okrášleno báječnými podrobnostmi, jakých čtenář nenašel v žádné knize kanonické. Bylo tu hádání Krista s ďáblem, chození rodičky boží po mukách, byly tu zázračné příběhy apoštolův a poslání s nebe samého Krista, dávajícího lidem naposledy přikázání spasitelná. K zvláštnímu úspěchu toho čtení mezi lidem přispívala ta okolnost, že v něm byly probírány jmenovitě ty články víry, o kterých lid usiloval dojíti uspokojivého vysvětlení: totiž otázky o podrobnostech stvoření, o žití posmrtném, o posledním soudě a trestech pekelných atd. O všem tom v apokryfických spisech vypravováno s takovou zevrubností a dokládáno takovými autoritami, že čtenář nezkušený musil jim úplně věřiti. Prostý způsob výkladu, záležící v přímém, určitém vypravování, v krátkých otázkách a odpovědech atp., činil ty památky nad míru přístupnými, tak že mocně vštěpovaly se v paměť národa. V té snaze, aby se vše plně vysvětlilo, knihy apokryfické při výkladech rozličných předmětů sv. písma užívaly i libovolné symboliky, kterou tak snadno uspokojuje se mysl dětinná.

Taková byla tedy v povšechném nástinu všecka ta „slova,“ „vypravování,“ „chození,“ „otázky,“ „řeči“ atd., kteráž v drahném počtu zachovala se v starých rukopisech ruských a u většině pocházejí z pramenův bulharských. Jich původ bulharský dlouho se pamatoval na Rusi a apokryfické pověry nazývány vůbec „bulharskými báchorami.“ [1])

Církev záhy obrátila zřetel svůj k těm lživým spisům, aby pravověrné uchránila od poblouzení. Za tím účelem sestaven byl „index,“ známý na Rusi pod tytulem „O knigach istinnych i ložnych“ (O knihách pravých a lživých), jenž vyčítaje jedny i druhé poskytuje zajímavého seznamu knih zapovězených. Základem toho spisu byly řecké indexy, v nichž vyčteny byly nekanonické knihy starého i nového zákona

[1]) Vypsání Rumj. Musea, str. 242.

kromě těch však nalezají se tam i nové zápovědi, jimž patrně příčinu zavdala skutečná soustava lživé literatury slovanské. Doba sestavení spisu toho posud není určitě zjištěna; později byl (aspoň v ruských přepisích) mnohokráte doplňován a měněn; není však pochybnosti, že prvotný původ jeho byl v Jižním Slovanstvu, jmenovitě v Bulharsku. Nejstarší známý text jeho spatřuje se v staroslovanském „Nomokanonu" (sbírce církevních zákonů) XIV. století, kdež původcem mnohých lživých knih udává se již Jeremij, pop bulharský. [1])

Vědecký výskum „lživých knih" počal se teprv nedávno a již poskytl drahně zajímavých vysvětlení k středověkému bájesloví křesťanskému. Většina památek jest již vyšetřena, ale výskum jich daleko ještě není úplný; další jich propátrání rozšíří, jakož lze již nyní viděti, velice naši známost dřevního života národního a podá spolu důležitých vysvětlivek k starobyzantské i západoeuropské literatuře básnictví prostonárodního. My pozastavíme se při některých z nich, abychom čtenáře seznámili se směrem národní fantasie a zároveň ukázali, jaké místo zaujímalo ve „lživé" literatuře bogomilství. Podotýkáme ještě jednou, že ačkoli používáme zde ruských rukopisů, máme činiti s památkami bezesporně jihoslovanskými; v nich odkrývá se před námi křesťansko-národní básnictví a bájesloví netoliko Bulharů a bogomilů, nýbrž vůbec pravoslavného Slovanstva staršího věku, v kterémž, až do samého XVIII. století, lid byl u veliké míře oddán lživé literatuře.

Většina památek známa jest z novějších ruských sepsání střední doby (XV.—XVII. století); některé však nalezly se již v staroslovanských rukopisech, sáhajících do XII. století, a v sepsáních jihoslovanských, bulharských a srbských, tak že literární spojitost skutkem samým se dokazuje.

Příběhy ze starého zákona představeny jsou v následujících lživých knihách: *Vypravování o Adamovi*, obsahuje mnohé z bible neznámé podrobnosti o životě Adama a Evy v ráji, o jich z ráje vypuzení, o pokání Adamově, o úpise daném ďáblu, o nemoci Adamově atd. se symbolickými narážkami na příští vykoupení. Z *knih Enocha spravedlivého:* úryvek, v rukopise XIV. století. Vypravování o *Lamechu*, *Melchisedechu*. Vypravování o *Abrahamu:* „zjevení" jeho, v rukopise XIV. století, a vypsání jeho smrti. *Závěti dvanácti patriarchův*, rukop. XIV. století. *Výchoz Mojžíšův*. Vypravování o *Šalomounovi*, výše uvedená: v slovanské literatuře staré či pozdější látka ta zpracována byla patrně samostatně, davši vznik pověstem, v nichž převládala stránka ne tak náboženská jako spíše báječně zázračná a svého spůsobu romantická. V ruských sepsáních známy jsou povídky o Šalomounu a Kytovrase, o Polední čili Sábejské královně atd. již od XV. století; byly rozšířeny v takové míře, že přešly až v básnictví národní, srbskými „skazkami" a ruskými „bylinami." *Paralipomena proroka Jeremiáše. Vidění Izaiášovo* (obě v rukop. XIV. stol.). Slovo *o dřevě*

---

[1]) Texty toho indexu viz v Lětopisi zanjatij Archeograf. kommisii, roč. 1861, str. 1—55; srovnej „Objasnenija k pamjatnikam drevnej russkoj literatury," v Rusském Slově 1862. O literatuře původních řeckých, latinských a j. apokryfů a jich vydáních viz spisy výše vyčtené o staroslovanských lživých knihách.

kříže — jeden z nejrozšířenějších apokryfů, o kterém bude řeč ještě později.

Též k příběhům nového zákona táhly se přemnohé lživé knihy. Vypravování *Afroditianovo* o divu, jenž se stal v Perské zemi: vypisuje, kterak kouzedlníci perští zvěděli o zrození Spasitele a šli přivítat ho s dary (rukopis z XIII. stol.). *Poslání Avgariovo* k Ježíši Kristu. *Evangelium sv. Tomáše* o dětství Ježíšově (rukop. XV. stol.). *Evangelium Nikodémovo* o utrpení a smrti Spasitelově. *Zapsání Ježíše do stavu kněžského. Poslání Pilátovo* k císaři Tiberiu o Ježíši. *Chození apoštolův* Petra, Ondřeje, Matouše, Rufa i Alexandra. *Chození Zosimy* k Rachmanům. Dále celá řada divných zjevení, neznámých knihám kanonickým. *Otázky* apoštola Bartotoměje k Spasiteli po jeho vzkříšení, o tom, kterak Kristus sešel do pekel, a k rodičce boží o tajemství jejího početí (rukop. XIV. století). *Chození rodičky boží po mukách:* velmi poetické vypravování o tom, jak rodička boží navštívila peklo a prosila za mučené hříšníky (rukop. XII. století). *Otázky Jana Bohoslovce*[1]) k Ježíši na hoře Tábor (rukop. XIV. století). *Otázky Jana Bohoslovce* Abrahamovi o životě záhrobním. *Chození sv. Pavla* po mukách. *Slovo Methoda Patarského* o říši pohanské posledních dob: jedna z nejvíce rozšířených památek jihoslovanské starožitnosti, známá u velmi rozličných redakcích; zachovaná sepsání pocházejí z XIV. století, ale památka ta byla povědoma již dřevním ruským letopiscům. Dále celá řada *životův*, jež odchylovaly se tak daleko od vůbec přijaté legendy anebo tak velice fantasií oplývaly, že již za těch dob byly zapovězeny co lživé. Sem patří: *mučení Jiřího* (rukop. z XIV. stol.); *Nikytino*, *Ipatiovo*, *Irénino mučení;* život *Theodora Tirona;* vypravování o *poustevníku Makariovi*, jenž žil na 20 honů od ráje a viděl, kde nebe se zemí se stýká.

Dále jsou v počtu lživých knih zapovězených rozličné články a traktáty o předmětech nábožensko-kosmogonických, jako: „Beseda tří světitelů,“ „Otázky, z kolika částí byl Adam udělán“ atp.; „hubení nomokanunci“ s domnělými pravidly církevními; lživá říkání; „Epištola o neděli,“ list, Ježíšem Kristem prý sepsaný o počítání dne nedělního a s nebe spadlý (rukop. XIV. stol.); znamení šťastných a nešťastných dnů; konečně knihy hvězdářské a hadačské, na př. *Gromnik*, *Molnijanik*, *Kolednik*, *Zvězdočtec*, *Trepetnik* atd.

Jmenované zde památky, jež teprv nedávno tiskem vydány byly, všeho obsahu indexu nevyčerpávají; mimo to index sám nezahrnuje celé zásoby nábožensko-fantastické literatury; tento znak nesou často i legendy, které do indexu pojaty nebyly anebo naopak do řady „knih pravých“ vpočteny jsou, ač velmi málo liší se od toho, co pokládalo se za „lživé a zavržené.“ K takovým náleží na př.: „Vypravování o království Babylonském a třech otrocích;“ „Život Nifontův“ (rukop. XII.—XIII. stol, jehož „pravost“ ostatně jinými byla brána v podezření), velmi pozoruhodný to obrázek mnišského blouznění; rozličné jiné kusy legendární literatury, na př. „Div sv. Mikuláše,“ kdež objevuje

[1]) Příjmí Jana evangelisty, poněvadž evangelium jeho počíná výkladem, že Bůh byl slovo. (Pozn. překl.)

se co jednající osoba také onen král Sinagrip z pověsti výše jmenované, atd.

Promluvili jsme již o historickém významu té literatury. V staroslovanských překladech dochovala se celá řada památek byzantských, které buď se nezachovaly buď posud se nenalezly v řeckých prvopisech; anebo uchovaly se v nich zvláštní redakce, jež mohou sloužiti k vysvětlení řeckých textů. Takové jsou na př. pověsti o Šalomounu a králi Sinagripovi; do nedávna jen staroslovanský „Devgenij“ (v pozdním ruském sepsání) poukazoval na jsoucnost jakéhosi byzantského „Digenisa“; vypravování o „království Babylonském“ posud zůstává takovou poukázkou na neznámý text řecký; apokryfického „Vidění Izaiášova“ není též známo plné řecké znění atd. Při tom stavu věcí rozbor památek staroslovanských podává niť, svazující pověsti východní se západními, a historikové literatur středověkých našli by v našich textech hojně důležitých vysvětlivek. [1]) Mimo to jest studium slovanských památek staré i střední doby důležito částečně pro poznání bogomilství a svázaných s ním haeresí západních. Konečně mají ty památky svou podstatnou váhu ve vlastní historii literární pravoslavného Slovanstva.

Viděli jsme, že úřední církev nevšímavě i nepřátelsky chovala se k životu národnímu, k jeho řádům a obyčejům patriarchálním i k jeho poesii. Tak bylo u Bulharů i Srbů jako u Rusů. Ale duchovenstvo nemohlo nadobro vyhladit „běsovských“ písní; básnická nálada nemohla býti utlumena a národ, jakož z jedné strany chránil a tvořil svou vlastní říši poetických podání, tak na druhé straně zase z podavků křesťanských vybíral si nejraději zvláště ony básnické motivy, které úřední církev zavrhovala. Zápovědi indexu málo účinkovaly; duchovenstvo z větší části bylo málo vzdělané a středověká osvěta vůbec byla málomocna oproti fantastičnosti, tak že ta hojným tokem v mysl národní vplývala. Mimo to duchovenstvo málo mohlo bogomilství překážeti při tom postavení, které zaujímalo: stav kněžský příliš brzo počal se utvářeti co kasta a co spojenec knížat a šlechty, tak že bogomilství se svými, byť podivnými asketicko-demokratickými názory musilo prospívati jakožto odvolání-se na cit národní.

Bogomilové byli prý zvláštními milovníky a šiřiteli „lživých knih.“ Některé z knih těch požívaly neobyčejné vážnosti u nich, jiné byly vlastním jich výplodem.

V indexu zaznamenána jest mezi jiným kniha: *Otázky Jana Bohoslovce k Pánu.* [2]) Apoštol tento docházel zvláštního uctění u bogomilův, kteří jej za anděla považovali; pročež apokryfické „otázky“ neposlední as místo zaujímaly v knihách bogomilských. Jesti patrno, že ani kanonické Zjevení, ani apokryfická Apokalypsis (z řečtiny přeložená) mystické mysli bogomilů nedostačovaly, a to bylo asi příčinou sepsání knihy, jež učení jejich blíže vykládala a takřka za jeho kodex jmína býti může.

---

[1]) Poukazujeme na př. k rozpravě p. Veselovského o bájích Šalomounských, o Methodu Patarském a pověsti císařské (Kaisersage), o Babylonském království, o Epištole, o Snech krále Mamera a j.

[2]) Vydány v rozličných redakcích v Tichonravově díle o zavržených knihách, II, 174—192.

Podobná apokryfická kniha Jana Boho-lovce u veliké vážnosti byla u Albigenců, ku kterým přenešena byla z vlasti bogomilů, z Bulharska. Latinskou redakci její tiskem vydal dominikán Benoist ve svých dějinách Albigenských a pak ji Thilo otiskl. [1]) V rukopise latinském nalezá se poznámka, že „tato tajná kniha kacířův Konkorézských přinešena byla z Bulhar Nazariem, jich biskupem, a jest plna bludů.“ [2]) Podle toho latinská kniha přechovává bogomilskou památku, která v této podobě nebyla posud objevena v slovanských rukopisech, a může zde nalezti místo co ohlas bulharského bogomilství, jmenovitě té jeho stránky, u které ostrý manichejský dualismus jevil se v podobě více zjemněné. Kniha Konkorézská zavírá v sobě Janovy otázky a Kristovy k nim odpovědi; Kristus rozmlouvá s Janem na počátku o zlých duších až do jich pádu, pak o stvoření světa a člověka a konečně o druhém svém příští. Jedna redakce ruských apokryfických „Otázek“ odpovídá druhé polovici spisu latinského.

Latinská kniha tato poskytuje materiálu nad míru zajímavého pro dějiny sekty albigenské i bulharských Bogomilů; ježto pak zanešena byla z Bulhar, umožňuje pátrání po bogomilství v našich památkách písemných i v národním podání.

Po první otázce ptá se Jan Bohoslovec Krista, v jaké slávě Satan býval před svým pádem. Velel nebeským mocem — odpovídá Kristus — a sestupoval s nebe do nejspodnější propasti a odtud vstupoval k trůnu neviditelného Otce. Zhrdl pak a uzavřel povstati proti Němu a vzbouřil jiné anděly. „I viděl slávu pohybujícího nebesy a umínil si postaviti své sedadlo nad oblaky nebeskými, chtěje býti roveň Nejvyššímu. A když sešel ve vzduch, pravil andělu vzduchu: Otevři mně dvéře vzduchu. A ten otevřel jemu dvéře vzduchu. A spěchaje dále, našel anděla, držícího vody, i řekl jemu: Otevři mně dvéře vod. A otevřel jemu A prošed pod zemi, našel *dvé ryb*, ležících na vodách, a byly spojeny jako voli v pluhu a *držely celou zemi* přikázáním neviditelného Otce od západu až do východu slunce.“ [3])

Tyto ryby, držící celou zemi od východu k západu, možná že nejsou jen tak náhodou podobny oněm znamenitým velrybám, na kterýchž podle ruské národní báchorky celá země spočívá. Vykladač tohoto místa hledá pramen tomu podání o rybách ve čtvrté knize Ezdrášově, kdež v kapitole VI., verších 47—52., prorok vykládaje o stvoření světa, při pátém dni zmiňuje se o dvou zvířatech, Begemotě a Leviathaně (z nichž jedno pokládá se za slona, druhé za velrybu). Byla prý umístěna na rozdílných koncích světa, protože sedmá část jeho, kdež vody shromáždily se, nemohla směstnat obou: Begemot postaven jest tam, kde země byla oschla třetího dne stvoření, a bylo mu tam zůstávati uprostřed hor; Leviathan umístěn jest v sedmé části světa,

[1]) J. *Benoist*, Histoire des Albigeois, 1, p. 283—296; *Thilo*, Codex apocryphus Novi Test. p. 884—896.

[2]) Hoc est secretum Haereticorum de Concoresio portatum de Bulgaria a Nazario, suo episcopo, plenum erroribus.

[3]) Et transcendens subtus terram invenit duos pisces jacentes super aquas, et erant sicut boves juncti ad arandum, tenentes totam terram invisibilis patris praecepto ab occasu usque ad solis ortum.

kdež vody byly shromážděny, a bylo mu někdy pohltit to, co Bůh odsoudil na vyhlazení. Podotýkáme, že i jedna středověká památka literatury anglosaské — rozmluva Šalomouna se Saturnem — též pokládá Leviathana za velrybu. K otázce Saturnově: kde svítí slunce v noci? Šalomoun tam odpovídá: „Povím ti, na třech místech: nejdříve v břiše velryby, jež slove Leviathan, pak v pekle a posléze na tom ostrově, jenž slove Glith, kdež trvají duše svatých očekávajíce soudného dne.“

V celé naší latinské památce zřejmě se spatřuje dualistické učení bogomilův (neboližto jich předchůdcův), kteří věřili, že svět stvořen byl Satanem (čili Satanaelem, jakž se jmenoval do pádu svého), jenž byl od Boha vládu na sedm dní obdržel. V knize vypravuje se pak dále, že Satan, stvořiv viditelnou přírodu, udělal z hlíny tělo člověka a velel andělu třetího nebe, aby v ně vešel; pak udělal tělo ženštiny a velel andělu druhého nebe, aby v ně vešel; načež pak je naučil tělesnému obcování (et praecepit opus carnale facere in corporibus luteis). V slovanských podáních, jak dále uvidíme, zachovaly se sledy podobné zvěsti o stvoření světa; čert zjeví se hned na začátku stvoření a chce míti v něm účastenství. U bogomilů ona zvěst, že ďábel naučil Adama a Evu tělesnému obcování, souvisela zajisté přímo s jich zamítáním manželství, jež náleželo k podstatným kusům jejich učení Kněz Kozma vypravuje, že podle mínění bogomilův ďáblovo jest „povelení, ženy pojímati . . . ženící se muže a živoucí na světě Mamoninými služebníky zovou“; dětí prý nemilovali, zovouce je „mamoničišta“ a „diavoličišta“ (mamončaty a dibličaty). Konečně mnich Kremonský, Moneta, uvádí toto mínění Katharův: „Satan jiného anděla zavřel do těla ženy, jež byl udělal z boku Adama spícího; s kterouž zhřešil jest Adam; byltě pak ten hřích Adamův, jakž udávají, hřích tělesný“.[1]) Tento poslední předsudek podnes žive v srbském národě, dle jehož ponětí manželství hřích jest: v epických básních syn obyčejně otce nazývá svým roditelem „po grijechu“, t. j. skrze hřích.

Dále: příběhy starého zákona vylíčeny jsou v knize latinské, zcela po bogomilsku, co dílo ďábla, jenž, vydávaje se za Boha, všecky patriarchy oklamal; teprvé příchodem Spasitele nastala člověku nová doba, doba jeho spásy. Shledávají tam i narážku na to učení Valdenských a Katharův, že lidé předstoupí na soud v podobě dokonalých mužů a v věku 30 let a ženy že změní pohlaví.[2]) A hle, toto mínění nachází se do slova v druhém apokryfu staré naší literatury, totiž v „Otázkách Jana Bohoslovce k Abrahamovi“, kdež na doplnění toho tvrdí se ještě, že mnohé dítě bude na onom světě růsti do třiceti let, aby mohlo objeviti se na soudě posledním co dospělý muž.

Po tom, jak Satan našel dvé ryb, držících zemi, spustil se a našel visutá oblaka, držící hladinu moře; a když spustil se dolu, našel

---

[1]) Sathan alium angelum inclusit in corpore muliebri facto de latere Adae dormientis, cum qua peccavit Adam; fuit autem peccatum Adae, ut asserunt, fornicatio carnalis. *Hahn*, Geschichte der Ketzer im Mittelalter, Stuttg. 1845 I., str. 68.

[2]) *Eberhard* v knize contra Waldenses: affirmant, quod in specie viri perfecti et in aetate XXX annorum ad judicium veniamus et mulieres suum permutent sexum.

svůj *ossop*, což jest druh ohně, a potom již nemohl sejíti hloub pro plamen ohně plápolajícího. [1])

Těžko říci, co asi znamená nesrozumitelné slovo *ossop*, není-li to snad pozůstatek staroslovanského textu anebo omyl písaře. V takovém též pořádku spořádány jsou živly zemské v legendární rozmluvě kosmogonické, kterou v rukopise bulharském z XVI. století nalezl Grigorovič: „Otázka: „Pověz mně, co drží zemi? Odpověď: Voda vysoká. — A co drží vodu? Veliký kámen. — A co drží kámen? Čtyři zlaté velryby. — A co drží zlaté velryby? Řeka ohnivá. — A co drží ten oheň? Druhý oheň, *jenž jest požéci* (?), toho ohně dvě části“. [2])

V starém srbském variantě praví se o druhém ohni, že jest „horčejší nad něj dvanáctkráte (z čehož Jagić tvrdí, že „požéci“ jest komparativ „požešte“). Řečená kosmogonická rozmluva (známá na Rusi pod názvem „Besědy trjoch svjatitělej“, Rozmluva tří světitelů), jež se zde přibližuje k apokryfické apokalypsi knihy latinské, byla nad míru rozšířena v středověké poesii legendární. [3])

Sledy bogomilského učení o stvoření zachovaly se z druhé strany i v jedné ruské národní pověsti kosmogonického obsahu a apokryfického rázu, jež podnes koluje v rukopisech. V novějších sepsáních sluje ta pověst *Svitek božských knih* — název to patrně pozdní a náhodný, výklad však o stvoření světa, zde zahrnutý, nalezá se v hlavních rysech již v starých rukopisech XV.—XVI. století.

Vypravování počíná ještě před stvořením světa, kdež „byl Hospodin Sabaoth v třech komorách, na vzduchu, v velebnosti, král od počátku, nepovědomého tajemství“ . . . „Tehda bylo světlo od líce Hospodina Sabaotha sedmdesát sedmkráte světlejší světla tohoto; řízy jeho byly bělejší sněhu, skvělejší nad slunce“. Následuje pak ustanovení Trojice. Svět ještě nebyl: „nebylo tehdy ni nebe, ni země, ni moře,

---

[1]) Et cum descendisset, invenit nubes pendentes, tenentes pelagum maris. Et cum descendisset deorsum, invenit suum *ossop*, quod est genus ignis, et postea non potuit descendere deorsum propter flammam ignis ardentis.

[2]) *Buslajev*, Očerki, I., 498.

[3]) Rozmluva ta ještě není prozkoumána. K uvedenému místu shledány byly parallely z památek latinských, provençalských, španielských. V rozprávce latinské (viz Kemble, The Dialogue of Salomon and Saturnus, Lond. 1848, str. 212 a sl.) případné místo čte se takto: Quid sustinet coelum? Terra. Quid sustinet terram? Aqua. Quid sustinet aquam? Petra. Quid sustinet petram? Quatuor animalia. Quae sunt illa quatuor animalia? Lucas, Marcus, Matheus, Johannes. Quid sustinet illa quatuor animalia? *Ignis*. Quid sustinet ignem? *Abissus*. Quid sustinet abissum? Arbor, quae ab initio posita est, ipse est Dominus Jesus Christus. (*Jagić*, Archiv, I., 95, 127—128, 335 - 336.) — V bulharské sbírce z počátku XVIII. stol., psané národním nářečím, toto místo Besedy tří světitelů čte se takto: Otázka: Na što stoi zemlja-ta? Odpověď: Na voda tvьrde golema. — A voda-ta na što stoi? Na kamenь ploštatь. — A kamika na što stoi? Reče, na 4 kitove zlatni. — Na što stojat kitove-to zlatni? Reče, na reka ognena. — Na što stoi ognena-ta reka? Reče, na drugi ognь pogorešь. 12 četa. — Na što drьži dno-to ogovo (ognovo)? — Reče, na že(le)zen dan, de to je najnapret posaden, a korenu mu stojat na sila Božija. (*Novaković*, Starine, 1874, VI., 48.).

ni andělův, ni archandělův, ni cherubínů, ni serafínů, ni řek, ni jezer, ni studní, ni pramenů, ni lidí, ni příbytků, ni chlumův, ni oblak, ni hvězd, ni světla, ni zvěři, ni ptactva, ni větru, ni záře: jen byla tma, a nebylo tehdy ani dní ani nocí..." Po té předmluvě přichází vypravování o stvoření. „Vece Hospodin: budiž nebe jako křišťál na vzduchu stvořeno a budiž záře i oblak, i hvězdy i oblaka, a větry vydul z ňader svých, i ráj štípil na východě, i východ, i západ, i sever, i jih — a Bůh sedí na východě, u velebnosti svrchované slávy své, i sedm nebes slovem svým stvořil Hospodin; a mráz — od líce Hospodinova; a hrom — hlas Hospodinův, na voze ohnivém utkvělý; a blesk — slovo Hospodinovo, z úst Božích vychází; a slunce — vnitřní šat Hospodinův." Pak Bůh stvořil množství sloupů na vzduchu, a sloupy byly nepohnutelné, svázány od počátku věku; „a na sloupě kámen nepohnutelný"; pak stvořena země, i peklo s veřejemi železnými a měděnými vraty, „pod peklem propast bezedná..." „I vece Hospodin: buďtež tmy (množství) sloupů měděných a kamenných, a na kameni země; i učiněn jest zespod písek, a na dně stvořil Hospodin slovem (svým) kámen i křemení... a na té zemi moře Tiberiadské, břehův nemělo. I sešel Hospodin na moře po vzduchu ... i spatřil na moři kačera plovoucího, kterýž jest nazván Satan; zapletl se byl v bahně mořském. I vece Hospodin Satanaelu, jako by nevěda kdo by byl: Ty, ký jsi člověk? I vece jemu Satan: Já jsem bůh. — A mě jak nazůveš? Odpověděl Satan: Tys Bůh bohem a Hospodin hospodinem. Kdyby Satan neřekl tak Hospodinu, tuť by Hospodin jej skrušil na moři Tiberiadském. I vece Hospodin Satanaelu: Ponoř se v moře a vynes mně písku a křemen. Satanael pak poslechl Hospodina a ponořiv se v moři vynesl písku i křemen, i rozsívaje po moři Tiberiadském pravil: Budiž země hrubá i prostranná. A vzav Hospodin křemen, přelomil jej na dvé; v pravé ruce Hospodin (ponechal) u sebe a z levé ruky odevzdal Satanaelu. I vzav Hospodin písek, počal bíti do toho křemene, i vece: Vyletujte andělé i archandělé i všecky mocnosti nebeské, k obrazu a k podobenství. I začaly z toho křemene vyletovati jiskry s ohněm, i stvořil Hospodin anděly i archanděly i všech devět řádův. A vida Satanael, co Hospodin stvořil, i jal se ten křemen bíti, jejž Hospodin dal mu z levé ruky; i začali Satanaelu vyletovati jeho andělé, i stvořil Satanael mocnost na nebesích. Potom učinil Hospodin Satanaela náčelníkem nade všemi řády andělskými; Satanovu mocnost pak — jeho tvorstvo — přičetl v desátý řád." (V sepsání p. Buslajevově vypravuje se věc poněkud jináče: Satan vynesl ze dna mořského kámen, ten kámen přelomil se na dvé, a z jedné polovice jeho po udeřeních božského žezla „vyletovali duchové čistí," z druhé polovice pak Satan „natloukl běsovskou bezpočetnou sílu bohův *smyslných*," t. j. nečistých. Na moři Tiberiadském stvořeny třicet tři *velryby*; na těch velrybách byla upevněna země i stanula na nich „hrubá, široká i prostranná.") Satan uviděv, že jest ctěn, vzhrdl a zachtěl býti podoben Nejvyššímu. Tehdy Bůh přikázal archandělu svrhnouti zlou mocnost; ale oheň od Satana popálil archanděla a on vrátil se, nevyplniv přikázání. Bůh učinil za to archanděla mnichem a nazval jej Michaelem (v jiném sepsání dodáno, že Bůh vložil naň roucho řeholní

„s kříži *prostými*, znameními Krista syna Božího“). I poslal Bůh po druhé Michaela: ten udeřil žezlem mocnost Satanovu, i spadla na zemi jako déšť. Michael ustanoven pak náčelníkem nade všemi řády andělskými a archandělé řekli: amen. Toto slovo zastihlo zlé duchy jednoho v horách, jiného v řekách, jiného létajícího ve vzduchu, ten uvázl nohou, ten rukou v oblaku — a tam přebývají i podnes. Načež následuje známé odjinud vypravování o stvoření člověka z osmi částí atd.

Uvedený úryvek „Svitku“ jeví mnohou podobnost se slovanskou národní poesií. Zmínka o ponoření ďábla v moře a stvoření země z písku opětuje se v ruských legendách (u Jakuškina, Afanasjeva); v karpatské koledě (u Kostomarova) dva holubi dostávají písku ze dna mořského a tvoří zemi; v jiné karpatoruské pohádce čert podobným spůsobem dostává písku ze dna mořského a béře účastenství v stvoření; v srbské pohádce čert uvádí se parallelně s andělem. Tytéž motivy opakují se i v maloruských povídačkách.[1]) Poměr Satanaela k Bohu nemá tu do sebe nic pravověrného. Z vypravování celého jde na jevo, že se ďáblu přičítá jakási nezávislost; on jen slabší Boha. I u bogomilův zlému duchu nedařilo se při stvoření, an nemohl stvořiti člověka bez boží pomoci; stvořil jen zvíře — hada, tak jako v pohádce srbské stvořil straku.

Jsou však i určité, v dějinách zaznamenané *písemné* památky bogomilského učení.

Památkami těmi jsou — „lživé“ a kacířské spisy *Jeremija* popa bulharského. Jeremij žil dle obecného domnění za času caře bulharského Petra, 927—967. V „indexe“ několikkráte se připomíná jeho jmeno, s poznámkou: on „selhal“ mnoho zavržených knih a báchor. Z toho, co v indexe uvedeno, lze sestaviti následující řadu lživých sepsání popa Jeremija: o dřevě kříže; o sv. Trojici; o Kristu, kterak jej popem učinili; kterak Kristus pluhem oral; vypravování, kterak Probus Krista přítelem nazýval; otázky Jeremijovy k rodičce boží(?); otázky a odpovědi o tom, z kolika částí stvořen byl Adam; říkání nad třesavkou čili zimnicí a nad nežity.

Osobnost tohoto plodného rozšiřovatele bogomilských bájí jest jinak velmi málo známa. Index ukazuje jej v takovém světle, jako by byl jediným zákonodárcem kacířského učení, pročež se obyčejně myslí, že v indexe pod jmenem popa Jeremija tají se sám „Bogomil,“ pověstný původce bulharské sekty,[2]) a že Bogomil bylo jen názvisko, po kterém sekta dostala svého pojmenování.

Po tu dobu vyskytla se tuším jen jedna zvěst, jež činí z Bogomila a Jeremija dvě osoby;[3]) ale i ta ukázka jest bezpochyby jen

---

[1]) Osnova, 1861, červen, str. 59—60; *Dragomanov*, Malor. nar. predanija. Kiev, 1876, str. 89. a j.

[2]) V lěta pravoslavnago carja Petra — dí kněz Kozma — byst pop imenem Bogumil, a po istině Bogu ne mil, iže nača *pervije* učiti jeresi v zemli bolgarstěj. Domnívají se, že prvním nazval jej Kozma jakožto nejrozhodnějšího hlasatele bludařství, které počalo se dříve.

[3]) Jest to synodální exemplář indexu z konce XVI. stol., kdež se dí: „Tvorci byša jeretičeskim knigam v Bolgarskoj zemli pop Jereměj da pop Bogumil, i Sidor Frjazin (Jakub Cencal?), Frjazin-že, i inych množestvo imeny pisany v velikom Manakanuně“ atd. (*Gorského i Nevostrujeva* Opis. II., 641).

pozdější domnění. Obyčejně obě ty osoby jsou jmíny za jednu, tak že co v jedněch svědectvích o Jeremijovi se praví, v druhých na Bogomila se slyší. Byzantské spisy obranné, kněz Kozma, později synodik caře Borila (1210 r.) mluví o popu Bogomilu; Kozma jmenovitě nemohl by propustit tak důležitého šiřitele bludův, jakým byl Jeremij, kdyby naň nebil pod jmenem Bogomila. Mimo index nalezá se pop Jeremij pod svým vlastním jmenem u Athanasia, mnicha jeruzalemského, uveden co kacíř bogomilský. Index z r. 1608 sjednocuje obě osoby takto: „Jeremija, pop bolgarskij, pače že Bogu nemil," vztahujíc k Jeremijovi slova kněze Kozmy, o Bogomilu pronešená.

V ruských památkách písemných zachovaly se v skutku podání o dřevě kříže, říkání nad zimnicemi a apokryfický výklad jich původu, legendy o Kristu, otázky o tom, z kolika částí stvořen byl Adam a j., slovem všecky ty „báje," které starý index v Nomokanoně XIV. stol. a další jeho redakce až do „Kyrillovské Knigy" XVII. stol. Jeremijovi připisují. Za posledního času „báje" Jeremijovy objevily se také v starých rukopisech srbských a bulharských.

Konečně nalezl se i spis Jeremijův o dřevě kříže a ostatních věcech s jeho jmenem. R. 1873 Jagić vydal tiskem podle středobulharského rukopisu spisek s neurčitým záhlavím „Slovo Pochvalenije Mojseovo o izvytyji [rozvití] drěva pevgy [chvojky] i kenьdrě [cedru] i kyparisě" [cypřiše], o němž dle obsahu soudil, že jest to „lživý" výtvor popa Jeremija [1]). R. 1875 Ondřej Popov vydal tiskem jiný exemplář téhož spisu podle novgorodského pergamenového sborníku z XIV. stol., s jiným záhlavím a — se jmenem původce: „Slovo Jeremija kněze o dřevě čestném i o projevení svaté Trojice i na památku Mojžíšovu." Tento pozoru hodný objev poprvé určitě dokázal spisovatelství popa Jeremija, potvrdiv úplně domysl Jagićův. [2]) „Slovo" Jeremijovo ostatně obsahuje několik apokryfických pojednání. Vypravování počíná dobou Mojžíšovou, jak třemi dřevy, cypřišem, chvojkou a cedrem, jež Mojžíšovi anděl ukázal, dokonal se první div Židům na poušti, totiž že vložením dřev těch do vody, kteráž byla hořká, sladkou se stala. Po některých episodách vykládá se pak, jaký úkol měla ta dřeva při stavbě Šalomounova chrámu a kterak se předpovídalo, že dřev těch bude použito ku kříži Spasitelovu. Posléze přenáší se děj do časů Kristových, a tu následuje celá řada legend o tom, jak nalezena byla hlava Adamova a pohřbena na Golgotě; jak Kristus pluhem oral; kterak Probus, syn krále Seleukia stal se přítelem Kristovým; kterak Avgar, kníže Edesský, poslal ke Kristu poselství a obdržel obraz Kristův na ubruse; kterak Krista popem udělali; o setníku Longinu; konečně jak se dokonalo Kristovo ukřižování.

Všecky tuto vyčtené kusy jsou v staroslovanské „zavržené" literatuře známy i kromě „Slova" Jeremijova; ale „Slovo" je částečně podává ve zcela zvláštní spůsobě. Tak na př. známá dosud čtení o dřevě kříže jen v málu podrobností srovnávají se se „Slovem"

[1]) Starine, kn. V. Zagreb, 1873, str. 83—95.
[2]) *A. Popov*, Pervoje Prib. k Opis. ruk. A. I. Chludova. Moskva 1875, str. 31—44.

Jeremijovým, vypravujíce tu pověst jinak; též příběhy s Probem [1]) a Avgarem, s ustanovením Krista za popa, srovnávají se se „Slovem“ jen látkou nikoli provedením. Ale ačkoli dle toho „Slovo“ stojí samostatně, nezávisíc na vůbec rozšířených (pozdějších?) redakcích té apokryfické legendy, přece zdá se, že málo podává čehosi vlastně bulharského a bogomilského; vzalť Jeremij látku z hotových pramenů. Legend o dřevě kříže byla vůbec veliká hojnost a episody v „Slově“ položené táhnou se (jakož i vše ostatní) k pramenu řeckému. I vzácná jinak legenda o tom, „jak Krista popem učinili,“ známa jest ze spisů řeckých [2]).

Pop Jeremij nebyl tudíž původcem těch bájí; snad že jen on první je na bulharsko přeložil anebo v jeden celek sebral, nebo konečně jim dal zvláštní odporučení mezi svými učenníky. Pověry o zimnicích a říkání nad nimi náleží k těm národním obyčejům, kterým nyní zažehnávání říkáme; věci ty tak jsou povědomy všem věkům a národům, že těžko dopátrati se jich původce: Jeremij zajisté i zde užil jen hotových pověr národních, sepsal je a pustil do světa. Zajímavo jest, že mnich Athanasij, čině zmínku o kusích v „Slově“ zahrnutých a vyjmenovávaje je po různu, jenom při jednom z nich připomíná jmeno popa Jeremija, o druhých prohlašuje, že jsou vzaty od Latiníků [3]). Jest možno, že pramenem „bájí“ takových bývaly mezi jiným i knihy latinské a že legendy, o nichž se Athanasij zmiňuje, kolovaly porůznu a bez jmena Jeremijova. Co se týče latiny, té bylo dosti po zemích jihoslovanských za těch časů, kde papežové se s byzantskými patriarchy ještě nebyli rozdělili o vládu nad nimi a kde jednotlivé krajiny přecházely tu k Římu, tu zas k Byzancii.

Index sděluje ještě jednu podrobnost o Jeremijovi, jež charakter jeho doplňuje ryze národním spůsobem. Chtěje vylíčiti jeho zavržení, praví index, že pop Jeremij „byl v navěch na Verziulově kolu.“ Naši archeologové domnívali se, že slovy těmi chce se naznačiti, jako by pop Jeremij byl (aspoň od protivníků) považován za čaroděje, vlkodlaka, upíra. Co se týče čarodějnictví, byl pop Jeremij kromě toho, že šířil kacířství a „lživé knihy,“ též spisovatelem říkadel, zažehnával zimnice a nežity i jiné neduhy; jakožto kacíř pak musil ovšem zemříti bez křesťanského požehnání. Pročež, pokud byl „v navěch,“ t. j. umrlcem v hrobě, musilo se proti němu, aby zůstal klidně v hrobě ležeti, užiti jedině možného prostředku — osykového kolu.

Více pravdě podobnější jest jiné vysvětlení, jež nedávno podal Jagić. Podle jeho domnění slova „na Verziulově kolu“ znamenají totéž co „Vrzino kolo“ v srbských národních pověrách, totiž: místo, kde

---

[1]) Jenom co se týče legendy o Probu (vydané v Kostomarových Pamjatnikách, sešit I: legenda o bratstvě) lze se domýšleti, že pochází ze „Slova“ Jeremijova a během času se pozměnila.

[2]) *Suidas*, sub verbo *Ἰησούς; — Migne*, Dictionnaire des Apocryphes, II., 383. Sr. *Tichonravora* Otreč. knigi, II., 164—173.

[3]) „A iže to počel jesi slovo *Jeremėja prozvitera*, ježe o drevě čestněm i o izvěščenie svjatyja Trojca . . . to *basni lživyja* čel jesi“; před tím pak praví: „I se slyšachom: tvoriši Christa postavlena popom, plugom i dvěma voloma oravše — poslušestvuješi *Latině*, ich že i sam chuliš.“

čarodějníci, kouzelníci a „grabanciáši“ [1]) vzdělávají se ve svém tajném umění k jakémusi mistrovství. Kolo mohlo znamenati též čarodějné kolo neb čarovný kruh, což obojí má nemalý úkol při učení čarodějském. Co se týče „Verziulova, Verzilova, Vrzina“ kola, pod jmenem tím skrývá se podle soudu Jagićova jmeno slavného básníka Virgilia (neboli Vergilia), který v dobách středověké temnoty slynul v pohádkách co kouzelník a čaroděj. U Jihoslovanů mohlo jmeno jeho v jakousi známost vejíti předkem mezi duchovenstvem (u katolických Srbův), jak známo málo tehdáž vzdělaným, při čemž snadno italské slovo Vergilio [2]) mohlo tak divně se zkomoliti. Středověká pověst o černokněžnictví Virgiliově prošla několikem stupňů, u jižního Slovanstva pak těžko hledati v oněch dobách té osvícenosti, jaká se jeví v literaturách západních.

„K jižním Slovanům mohla zvěst o černokněžníku Virgiliu vniknouti jen skrze italsko-dalmatské a bosenské mnichy (Dominikány a Františkány), tudíž ve spůsobě nejsprostší pitvory. Jestliže tito i něco věděli o Virgiliovi a jiným dále vypravovali, líčili jej zajisté jen co „maleficum daemonum cultorem“ (t. j. co zločinného ctitele duchův), jakž v jednom středověkém životopise nazván jest. Podle jejich představ Virgilius musil býti něco takového jako zlý kouzelník a černokněžník, obcující s ďáblem, v pekle přebývající [3]) a tam s čarodějným kolem a kruhem čarovným kouzla provádějící . . . . [4]) V této hrubé spůsobě byl slavný Mantovan Jihoslovanům představen; v literatuře jejich neobjevil se žádný lepší jeho obraz, který by tu nestvůru zvrátil neb nemožnou učinil, a tak ubohý nevědomý národ s vděčností přijal i to nemnohé, co se mu podalo, zachovav až do našich časů jmeno „Ver-

---

[1]) „Grabanciáš,“ zkažené slovo z nekromant, nigromant; běžné u Chorvatů a v dalmatském Přímoří. „Kolo“ po srbsku znamená kolo, kruh, tanec. V pověrách o grabanciáších — kteří prošedše 12 škol teprvé v 13té docházeli čarodějnických vědomostí — činí se zmínka též o jakémsi kole, na kterém jim vypadal los čarodějnického umění, a o kruhu, v kterém se shromažďovali. Vuk Karadžić ve svém slovníku takto vysvětluje „Vrzino kolo“: Srblji pripovijedaju, da neki djaci (t. j. žáci duchovních škol, seminaristé) kad izuče dvanaest škola, otidu (nji 12 mora biti) na *vrzino kolo* (da dovrše sa svim i da se zakunu? A dje je to vrzino kolo? i šta je? Bog bi ga znao), i ondje nekakvu osobitu knjigu čateći nestane jednoga izmedju nji dvanaest (odnesu ga djavoli ili vile), no oni ne mogu poznati koga je nestalo. (Taj je bio i na vrzinu kolu — govori se za čoveka koji je mlogo učio.) Takovi djaci zovu se poslije Grabancijaši, i idu sa djavolima i sa vilama i vode oblake u vrijeme grmljave, oluje i tuče.“ — Toho „Vrzina kola“ povšimli si i naši archeologové, ale porovnání zůstalo nerozvinutou záhadou při nedostatku podrobností, které vynesl na světlo teprv Jagić.

[2]) Vyslov Verdžilio, z čehož povstalo Veržil, Verzil, Vrzil; viz zpotvořená jmena Bažilio, Šokrat, Šaserdot anebo zkomolená jmena letopisův Trojánských atd.

[3]) Slovo „v navěch“ (staročesky „v navi“ — pozn. překl.) Jagić překládá: v říši mrtvých, v pekle.

[4]) Kdož by si tu nevzpomněl na Dante'ova Virgilia, provádějícího pěvce italského po pekle? „Božská komedie“ Dante'ova se svým Virgiliem zajisté jest v jakési souvislosti s oněmi středověkými bájemi o Virgiliu. (Pozn. překl.)

zilovo, Vrzino kolo" ve smyslu čarodějského kola čili, je-li tak libo, čarodějské školy [1])."

Zbývá jen objasniti, kterak pověst ta od srbsko-chorvatských františkánů mohla se dostati do Bulhar. Historické styky mezi Bulhary a Srby, jmenovitě kterak tu země bulharské dostaly se v područí Srbův tu zase naopak, jsou známy; styky ty měly v zápětí ovšem i svazky literární a poetické, a to nejen v oboru staroslovanského církevního písemnictví. V slovích výše uvedených mnicha Athanasia zavírá se jakási narážka na přejmutí „bájí" od Latiníkův; v synodálním indexe jmenují se vedle Jeremija skladateli lživých knih též dva Frjazinové [2]); i ten přechod bogomilství na západ, přede vším do zemí srbských, svědčí o živém obcování obou národův. Další proskoumání jihoslovanského písemnictví zajisté lépe osvětlí tyto posud temné stránky dřevních svazkův mezinárodních jakož i dějiny národních bájí a pověr.

Sepsání z oboru národních pověr tvoří druhé oddělení spisů popa Jeremija. Jich osud literární jest ten, že my, seznámivše se s nimi v bulharských dějích X. století, nalezáme poslední jich sledy v současných jihoslovanských a ruských pověrách. Udržely se s nadobyčejnou životností v patriarchálním a temném lidu prostém, u kteréhož byly došly ochotného příjetí. Nejstarší index pronáší se o nich takto: „. . .Přirozený neduh, jejž nazývají zimnicí, hle jak vykládá Jeremij, pop bulharský. Praví tento zatracenec, že prý sv. otec Sisinnij seděl na hoře Sinajské a přivolal anděla Sichaela, — k zavedení mnohých lidí, a bájil on, zlý člověk, o sedmi zimnicích, dceřích Herodesových, ačkoli ani evangelisté ani žádný svatý neznali jich sedm, nýbrž byla toliko jedna, jež vyprosila, by usekli hlavu Janu křtiteli; a o té známo jest, že byla dcera Filipova, ne Herodesova. Veliký pak Sisinnij, patriarcha Konstantinopolský, ve svých řečech prohlašuje se takto: Nemějte mne za toho Sisinnija lživého, o kterém psal Jeremij pop, k obalamucení nerozumných . . ."

Lživý spis Jeremijův, na který index naráží, posud koluje na Rusi i mezi Jihoslovany co ústní podání [3]) a spolu co zaříkávací formule nad dvanácti zimnicemi (dvanáct — číslo znamenité jako sedm, tři). Podání to nachází se zhusta též ve starých i nových rukopisech, ve sbornících a knihách lékařských. V jedné staré knize lékařské spatřuje se báje Jeremijova se všemi podrobnostmi vypravována.

„Při moři Červeném stojí sloup kamenný (hora Sinai), na sloupě sedí svatý veliký apoštol Sisinnij [4]) a patří — vzbouřilo se moře do oblak a vychází z něho dvanáctero žen prostovlasých, proklatý zjev ďábelský (v národních pohádkách: z ohnivého sloupu). I hovoří ty

[1]) Archiv für slav. Phil. II., 470—478.
[2]) Původně as Frezinové, Franzinové, kteréž jmeno patrně ukazuje na cizince (pozn. překl.)
[3]) Skoro v plné své formě sepsáno bylo podle ústního vypravování v Sibiři p. Guljajevem (Očerki Južn. Sibiri, v Bibl. dlja čten. 1848, č. 8., str. 51).
[4]) Rozumí se tu jeden ze 40 Sebastijských mučenníkův (9. března). Konstantinopolský patriarcha, jmenem také Sisinnij (na konci X. století), prosil, by nebyl směšován s tímto Sisinnijem.

ženy: My jsme zimnice, dcery Herodesa krále. I otázal se jich svatý Sisinnij: Ďáblové zatracení! proč jste přišli sem? Ony pak odpověděly: Přišly jsme trápit rodu člověčího: kdo nás přepije, k tomu se přivinem a přichytíme, pomučit ho, a kdo jitřní zaspává, Bohu se nemodlí, svátkův nesvětí, a vstávaje pije a jí časně — ten náš miláček [1]). I pomodlil se Bohu sv. Sisinnij: Pane, Pane, zbav rod člověčí od zatracenců těch. I poslal k němu Kristus dvé andělův, Sichaela a Anosa, a čtvero evangelistův. I jali se zimnice bíti čtyrmi kyji železnými, dávajíce jim po třech tisících ran na den. A daly se do modlení zimnice: Svatý veliký apoštole Sisinniji, i Sichaeli i Anose i čtyři evangelisté Lukáši, Marku, Matouši, Jene! nemučte nás! kde vaše jména svatá uslyšíme, a v kterém rodu jména vaše budou proslavena, od toho rodu utečeme na tři dni daleko, na tři hony" . . .

Toť dějepravná část pověsti. Dále následuje vylíčení povahy každé zimnice. Apoštol Sisinnij ptal se jich po jmenech a ony, jmenujíce se, vypisují i své vlastnosti, pochopitelné ostatně z názvů samých: jedna nazývá se Třasule, druhá Ohnile, třetí Ledule atd.; Nevule [2]) představuje se co ona tanečnice, která si vyprosila hlavu Křtitelovu. Konečně následuje zaříkávání: všecky zimnice vyjmenovávají se a zaklínají jmény apoštola Sisinnija a j. „Utecte od služebníka božího N. N. na tři dni, na tři hony, a neutečete-li od služebníka božího N. N., přivolám na vás velikého apoštola Sisinnija a svaté Sichaela a Anosa a čtyři evangelisty Lukáše, Marka, Matouše, Jana, [3]) i začnou vás mučit, dávajíce vám po čtyrech tisících ran na den."

Dále připisuje index Jeremiju „po modlicích knížkách říkání nad zimnicemi, nežity a neduhy". „Nežit" znamenal za starodávna bytost démonickou, zosobnění všech nemocí a svízelů; v živoucím ruském jazyku zachovalo se slovo to podnes v podobném významu. [4]) Říkání o nežitě nalezeno bylo v jednom pololomeném, pergaménovém, tudíž zajisté velmi starém rukopise *srbském* a spojuje v sobě, rovněž jako podání o zimnicích, báječný děj se zažehnáváním.

„Sestupoval nežit od suchého moře a sestupoval s nebes Ježíš. I řekl mu Ježíš: Kam jdeš, nežite? Odpověděl nežit: Sem jdu, pane, v člověčí hlavu, mozku sušit, čelisti přelomit, zubů potrácet, šíje křivit, uší ohlušit, očí oslepit, nosu ohuhňavit, krve jejich prolit, víček vysušit, úst zkřivit, údův seslabit, žil umrtvit, těla zhmoždit, krásy změnit a běsem mučit. I vece mu Ježíš: Vrať se nežite, jdi v pustou horu a na poušť, najdi tam jelení hlavu a usaď se v ní — ta vše strpí a snese . . . Vejdi do kamena, ten vše snáší, zimu i vedro . . . on od přirození tvrd a silen a vydrží tě. A tam, nežite, měj svoje bydlo

---

[1]) V jiném variantě stojí: „My poslány jsme od Herodesa krále na svět, mezi rod člověčí, kostí jich krušit, vlasů jim studit, žil jim táhnout, jich samých ohněm pálit". Tento variant snad je i starší.

[2]) Nevule snad od řeky Nevy. (Pozn. překl.)

[3]) Číslo dvanáctera zimnic bezpochyby se později objevilo místo sedmerky, kteráž odpovídajíc počtu řečených svatých zdá se býti původní.

[4]) Na př. v Oloňecké gubernii jmenem nežit vyrozumívá se podnes všeliké strašidlo vesnického života, jako lěsovik, vodník atd. (Maksimov, God na Sěv., II. 512.).

tak dlouho, pokud nebe a země se nesejdou a konce jim nebude, a odejdi od služebníka božího N. N."

V jiné ukázce vypravuje se, kterak Michael Gabriel, vzav železný luk a železné střely, vyšel si střílet na jelena a lani, ale nenašel jich, nýbrž našel nežita, an sedí rozštípiv kámen. To vlastně rozštípil člověčí hlavu, aby mohl žéci mozek a prolévati krev. Michael Gabriel také zaklel jej hrozbami, aby nechal lid na pokoji a skryl se v horu.

Při skládání říkadel pop Jeremij — ač byl-li jich skladatelem — následoval národní duch a vkus. Lid nevědomky mátl křesťanství se svými pohanskými pověrami, čině na př. Eliáše proroka hromovládcem, sv. Jiřího jakýmsi báječným pánem živočišstva atd. Jména křesťanská nalezla místo v pohanských říkadlech; podle jakési analogie objevují se i v národní písni pospolu s vilami, samodivami atd. Osnova podání byla zajisté i zde stará, pohanská; národ uznával je v nové spůsobě a to přičiňovalo se nemálo k jich úspěchu; zapsána byvše do „lživých" knížek, prošla celé pravoslavné Slovanstvo, nacházejíce všady onu polokřesťanskou polopohanskou půdu. Shledáváme se s nimi od starého Bulharska začínajíc až i v souvěkém ústním podání daleké Sibiře. Církev působila sice proti těm „lživým" pohádkám, jež tak velice unikaly jejímu područí, ale, jakož jsme viděli, zákazy neúčinkovaly a báje ty prožily celé věky, prošly celými národy slovanskými.

Konečně uvádí jestě index celou řadu rozličných knih čarodějnických a hadačských: Martoloj čili Ostrolog, Čarovnik, Gromnik, Molnijannik (Bleskovník), Kolednik, Carovi Snovidci, Myšlennik, Volchovnik (Čarovník), Putnik (Poutník), Zvězdočtec atd., jež rovněž duchovenstvem byly stihány, protože pověry v nich zatemňovaly v myslích národa i samo náboženství. Podle soudu Šafaříkova knihy ty vznikly též v době bogomilské. [1]) Stanoviti to ještě nelze, pokud víme posud toliko, že jen některé z knih oněch (přeložené z řečtiny) měly jihoslovanský a starý původ. [2])

Historický význam celé té literatury záleží v tom, že byla jakýmsi doplňkem a z části i protivou toho úředně církevního písemnictví, které již od počátku davši se strhnouti dogmatickou scholastikou, nadutým slohem a formalismem Byzantincův, nevěnovala náležité péče ani předmětům vědeckého vzdělání ani potřebám národa v živém poučení a v potravě básnické. Lidé zběhlí v umění písma nenalezajíce uspokojení v takových knihách, s radostí sáhali po „lživé" literatuře, od fantastických zaklínání bogomilského popa Jeremija až do báječných a někdy i v skutku poetických plodů starokřesťanského apokryfu. Od lidí v písmě znalých dostaly pak se „lživé knihy" do lidu. V národní této literatuře bylo, žel, zhusta mnoho pověrčivosti ale byla i někdy opravdová poesie.

---

[1]) *Šafařík*, Kurze Uibersicht der ältesten kirchenslav. Literatur. Leipzig 1848 (v Jordánových Slavische Jahrbücher), str. 21.

[2]) K uvedeným ukázkám spisů popa Jeremija viz ještě *Jagiće* Hist. knjiž., 82 a sled.; *St. Novakoviće* Primeri, 511 a sled.; o zimnicích Period. Spis. XI - XII., str. 43 – 44, poznam.; Drevne-russkija otrečennyja věrovanija i kalendař Brjusa, *F. Kerenskij*, v Žurn. Min. Nár. Osv. 1874, kn. 3—4; *Buslajeva* Očerki, a j.

Všecek ten obsah literatury bulharské stal se obecným majetkem Slovanstva, pokud cyrilského písma užívalo. U Bulharů samých zachovalo se málo památek, jež by nám posloupně předváděly literární historii těch skládání; těžký osud národa zmařil mnohé v jich domově a pozůstatky jich často jen se uchránily v pravoslavném sousedstvě.

Chronologie památek výše vytčených jest posud velice temnou: krom spisův několika známých osob obyčejně nevíme ani, kým a kdy byly různé ty překlady byzantských památek zdělány; jsouť to veskrz díla bezejmenná, sine loco et anno (bez místa a roku). Dle toho zůstává perioda, jdoucí od časů Simeona a Petra až do polovice XIV. století, velice temna. Do věku toho mohou se klásti i některé životy bulharských světců;[1] „Synodik" čili sborník, „přepsaný" z řeckého jazyka na bulharský přikázáním caře Borila čili Borisa r. 1210 a zavírající v sobě mnoho vážných záznamů historických.[2])

Z *dějepisného* oboru starého písemnictví bulharského velmi málo naší známosti došlo. Že byly jakési bulharské letopisy, jest mimo pochybnost. Car Kalojan psal r. 1202 papeži, že Petr a Samuel obdrželi korunu z Říma, „jakož jsme v *knihách našich* nalezli zaznamenáno" (sicut in libris nostris invenimus esse scriptum); a po druhé r. 1204: „prohledal jsem *zápisy a knihy předkův našich* jakož i zákony blahé paměti císařův našich předchůdcův« (inquisivi antiquorum nostrorum scripturas et libros et beatae memoriae imperatorum nostrorum praedecessorum leges). K nejstarším letopisům bulharským přičísti se může zajímavý seznam prvních knížat bulharských s poznámkami v jakémsi neznámém jazyku sepsanými, jenž se zachoval v tak zvaném „Jellinskom (Hellénském) Letopisci", zvláštní to spůsobě kroniky. Seznam ten, doplňující svědectví Byzantinců a na vzájem jimi potvrzovaný, doveden jest až do druhé polovice VIII. století a po dnešní dobu zůstává předmětem učených rozepří a rozpaků.[3]) Grigorovič vynesl na světlo jiný doklad bulharského letopisectví: citát ze starého Nomokanonu, kdež se děje odvolání k jakémusi letopisu o Janu Asěnu. Mimo to tvrdí Grigorovič, že bulharské letopisy uchránily se z části v rumunském překladě. Kronikář předešlého století, Paysij, o němž nám bude později řeč, odvolává se k Trnovskému letopisu. U Jirečka nalezáme zvěst, že v knihovně anglického cestovatele, Roberta Curzona, nacházejí se dva bulharské rukopisy s podobiznami Asěnovců, do ud ostatně žádným slavistou neohledané: „jsou to kroniky či životopisy, jichž vydání by bylo události v slovanském dějepisectví."[4])

Než podnes letopisy bulharské žádné se nevyskytují. „Podlehnuvše zničení — dí Grigorovič — jemuž podobného nenalezáme leč jen u Čechův, knihovny Bulharů sotva jen zachránily pozůstatky těch

---

[1]) Viz o nich zvláště *Golubinského*, ve výčtu bulharských svatých, str. 656—669. Připojiti tu třeba jednu redakci životopisu Jana Rylského, tištěnou u *Hilferdinga*. Sobr. Soč. I., 124—131 pozn.

[2]) Sr. *Palauzova* ve Vremennikě Mosk. Obšč. Ist. 1855, kn. XXI.

[3]) Spisek ten vydán od *A. Popova* v Obzorě Chronogr. I., 25 26. Sr. *Hilferdinga* Sobr. Soč. I., 20—24; *Ilovajského* Razyskanija o načalě Rusi, M. 1876.

[4]) Gesch. der Bulgaren, 442.

letopisů.“ Ale již velmi dávno jsou pohřešovány. V záhlavích ruských letopisů z počátku XVI. století děje se obyčejně zmínka, že příběhy jich vzaty mezi jiným z letopisů „srbských a bulharských“, ale po vyšetření shledává se, že vzaty jsou nikoli z letopisů, nýbrž ze zvláštních sepsání historických, z životů totiž, neb z pramenů docela nahodilých, jako na př. z doslovů ke konci rukopisů přidávaných. Posud nalezly se jen kusé památky, jež by se mohly vpočísti do třídy letopisů, [1]) a zdá se, že zavládne mínění, kterak nejen u Srbův ale i u Bulharů letopisectví nikdy se nerozvinulo do té míry jako na př. u Rusův, u Bulharů pak ještě méně než u Srbů. Z oboru dějepisného lze na nejvýš vytknouti jen kompilaci kronikářskou pod názvem: „Jellinskij Lětopisec“; složena jest z příběhů biblických, z byzantských kronik Malalovy a Hamartolovy a neznámého pokračovatele této poslední, konečně z „Aleksandrie“ domnělého Kallisthena. Jinak těžko udati, kdy a kým byla ta kompilace sestavena. Posléze, doplněna byvši z jiných pramenů, stala se zřídlem vlastně tak zvaných „chronografů“ ruských, jichž nejstarší redakce padá k roku 1512 a jež vedle dějin všeobecných a církevních obsahují připojené zprávy o událostech ruských, bulharských a srbských [2])

Nové oživení bulharského písemnictví nastalo v druhé polovici XIII. století, za panování caře Jana Alexandra. K jeho nařízení přeložena byla výše již jmenovaná byzantská kronika Konstantina Manassé. Jeden exemplář její, chovaný v knihovně Vatikánské, ozdoben jest sedmdesáti obrázky, představujícími události z dějin bulharských a rodinu Jana Alexandra. [3]) Pro něj bylo též sepsáno několik církevních knih a sborníků, z části i dosud zachovaných (mezi jiným po knihovnách moskevských). Doba caře Alexandra vyznamenávala se bouřlivými projevy kacířskými: bogomilové, hesychasté, adamité, židé rozšiřovali své učení, a to v době, kde za Balkánem již hospodařili Turci. K nejhorlivějším obráncům pravoslaví náležel Theodosij Trnovský, jeden z nejznámějších světců bulharských, [4]) jenž mezi jiným i bojoval proti bogomilům na sněmě r. 1350. Jan Alexandr horlivě se zabýval záležitostmi církve, dával bohaté dary znamenitým klášterům bulharským Rylskému a Zografskému (na sv. hoře Athos), vystavěl klášter ve Vitoši, kde vznikal celý bulharský Athos (bylo tam víc než 14 klášterů, jež nyní větším dílem leží v rozvalinách). Čas byl příznivý činnosti církevní a Theodosij vychoval si několik učenníkův, kteří byli vroucnými jeho následovníky. Jeden z nich byl Dionysij, jenž přeložil tehdáž více řečí Jana Zlatoústého, mezi nimi šest proti Židům. [5]) Druhý,

---

[1]) *Jirečkovy* Geschichte der Bulg. 442—443.

[2]) Proskoumání těch památek stalo se v „Obzorě Chronografov“ *A. Popova.*

[3]) O rumunském překladě staroslovanského textu Manassé-ova z r. 1620, doplněném podle jihoslovanských a rumunských letopisů, viz *Grigorovice* „O Serbii.“

[4]) O jeho životě a působení viz *Jirečka*, 312—315; *Golubinského*, 663—664. Golubinskij opomenul podotknouti, že „život,“ po řecku sepsaný přítelem Theodosijovým, konstantinopolským patriarchou Kallistem, otištěn v „Čteních“ (1860—I.) v *novém* překladě slovanském.

[5]) „Starine“ I. str. 52. O něm v „životě Theodosija Trnovského“ (Čtenija, 1860, I.).

mnohem znamenitější učenník a spoludělník Theodosijův byl Euthymij, posléze patriarcha Trnovský, jemuž bylo souzeno býti posledním patriarchou carství bulharského a spolu svědkem tureckého podmanění.

Patriarcha Euthymij, jehož život a skutky teprv za nejnovější doby docházejí objasnění, náleží k nejznamenitějším a nejdůstojnějším osobnostem historie i literatury bulharské Zvolen byv za patriarchu r. 1375, za posledního caře Jana Šišmana, jenž jako jeho otec Alexandr byl ochráncem osvěty církevní, byl bezprostředním svědkem úpadku své vlasti. Sám car bojoval s Turky na jiném místě, když syn Bajazetův, Čelebi, oblehl Trnovo. Patriarcha byl hlavní osobou v městě. Po tříměsíčním obležení hlavní město bulharské bylo dobyto 17. července 1393. Následovalo úžasné spustošení. Euthymij, nezastrašen hrůzami barbarství, vyšel k tureckému veliteli a učinil naň dojem svým vážným, klidným vzezřením; Čelebi vyslyšel jeho prosby, však dlouho svých přípovědí nedržel. Uniknuv sotva trestu smrti, musil Euthymij jíti na vyhnanství do Macedonie, kdež Turci již panovali. S ním zároveň šla tlupa nejčelnějších a nejbohatších Trnovců, jež Bajazet poslal na přesídlení do Malé Asie. Přešedše Balkán, rozloučili se s patriarchou a přijali jeho poslední požehnání. V Macedonii po celý čas kázal svým spolurodákům, rozdával chudým zlato, jímž jej bojáři dařili, nabádal lid, by zachovával víru svých otcův; po několika letech vyhnanství umřel v Macedonii a vpočten jest do řady bulharských svatých. Literární působení Euthymijovo upomínalo na věk Simeonův a došlo ohlasu ve vší tehdejší literatuře pravoslavného Slovanstva.

Od něho pochází celá řada spisův (do 18), obsahujících životy bulharských svatých, nábožné povídky, pochvalné řeči a listy. Mezi jiným sepsal též život sv. Jana Rylského, pak život Ilariona, biskupa Meglinského či Moglenského, jenž žil v polovici XII. století a o němž jsme již výše řeč měli. V životě tomto uvedeno jest též „Hádání“ Ilarionovo s manichejci (bogomily) a armény, k němuž ostatně látka vzata z „Panoplie“ Euthymia Zygabena (či Zygadena), sepsané v XI. století. Po znovuzřízení říše bulharské za Asěnovců pečovali caři bulharští o povznešení nového svého stoličního města, Trnova, stavíce v něm chrámy a kláštery a přenášejíce do nich ostatky svatých bulharských i řeckých: Euthymij složil k památce jejich řadu chvalořečí a životopisů. Pro tuto činnost přirovnává A. Popov Euthymija co sběratele církevně-národních podání k ruským arcibiskupům novgorodským XV a moskevským XVI. století.

Euthymijovi náleží i jiná zásluha — kterou též předešel církevní pastýře ruské — oprava knih. Podrobnosti jsou ještě málo objasněny; však souvěkovci jeho, na př. Řehoř Camvlak (jenž k poctě Euthymijově napsal chvalořeč), mluví o něm s nejvyšší chválou; též něco později živší Konstantin Kostendžský přičítá Euthymiju velikou zásluhu o obnovu písemnictví. Knihy zajisté, jakož bylo i na Rusi, kazily se nevědomostí přepisovačů; kromě toho v jazyku samém dála se důrazná proměna historická. Staroslovančina čím dál tím více podlehala účinkům řeči národní; bulharština středověká se ostře odlišuje úbytkem starých hlásek a forem; zvuků nosových, kterými tak zvláště vyniká jazyk staroslovanský, užívá se již nepravidelně, rovněž tak i jiných charakte-

ristických hlásek a forem. Již v rukopisech XII. století pozoruje se počátek té pokázy starého jazyka. Vedle toho pak jazyk národní uchyluje se i od dřevní přesnoty, působením sousedů Řekův, Albánců v i Valachů. V století XV. byla ta porušenost již velmi patrna a Euthymij podnikl nápravu zkaženého slohu písemného v duchu starého jazyka, jenž byl církevním a tedy zdál se i posvátným. Podle slov řečeného Konstantina byl Euthymij veliký znalec „slověnskychъ pismenь“ a toho času „v Trnovskychъ stranachъ pismena pogybla (pohynula) byla sutь“; Euthymij tedy ustanovil pravidla „na jich utvrzení“, a kdo jich neuměl ostříhati, tomu bylo zakázáno psáti posvátné knihy („vъzbranenie bystь nevěždamъ ježe ne pisati božestvenna pisania“). Car Jan Šišman podporoval Euthymija svou světskou mocí: porušenost knih či „záhuba písmen“ jest napravena a „patriarchъ i carь prosvětiša“ (stali se osvětiteli), tak že dílo jejich prý navždy se utvrdilo, prospívajíc nejen zemi bulharské ale i okolním krajinám („saždenie ichъ i osnovanie vьsegda jestь i daže i do nynja i okrьstnaa carstvija prosvěštaetь“.[1])

Ale naděje toho ctitele Euthymijova se nevyplnila. Pád carství zadal osudnou ránu písemnictví bulharskému. Tím pozoru hodnější jest, že působení Euthymijovo jevilo se i v těchto zlých časech: „Dobryje trnovskie izvody“, t. j. rukopisy z trnovské školy byly slaveny té doby netoliko v Bulhařích ale i v Srbsku. Učenníci Euthymijovi i po jeho smrti řídili se jeho směrem. Přítel jeho, ruský metropolita Kyprián (rodem Bulhar), došel slávy co „obnovitel osvěty“ na Rusi (totiž vlastně v Moskvě). Listové Euthymijovi vešli v širší známost i v starém písemnictví ruském, dějepisný pak materiál jeho spisův stal se podle běžného obyčeje součástkou ruských letopisův.[2])

Z učenníkův Euthymijových Řehoř Camvlak (neboli Samvlak) počítá se charakteristickým spůsobem k spisovatelům ruským, bulharským i srbským. Byl rodák Trnovský, žil na hoře Athos, pak byl igumenem (převorem) znamenitého kláštera srbského v Dečanech, knězem při moldovalaské cerkvi v Sočavě, konečně pozván byv metropolitou Kypriánem (jenž byl jeho strýc) na Rus, stal se zde metropolitou nové od Moskvy oddělené diecése Kyjevské. Sepsal mnoho chvalořečí a několik životů, jevě se co pokračovatel prací Euthymijových. Ruští církevní historikové chválí jeho „čistou slovanskou“ řeč, jež byla ovšem plodem školy Euthymijovy; než Camvlak příliš velice napodobil vzory byzantské, hově nadutě zkroucenosti slohu, jenž činí spisy jeho sem tam i nesrozumitelnými. Srbské literatuře náleží co spisovatel života caře Štěpána Dečanského.[3])

---

[1]) Na jiném místě praví Konstantin: „Se bo pisania vьsa rastlěnna sutь ne tъčiju vъ straně edinoj, no vъ Romanii vьsoj i do Bělgrada i Soluna. Trъnovstii bo ispraviše se blagodatiju Christovoju i pospěšeniemъ drьžavnago; se chotetь i Srьbsti ispravitese.“ *Grigoroviče* Stati, kas. dr. slov. jazyka, str. 47. V Srbsku chválí Konstantin „izvody resavskie.“

[2]) O Euthymiji psali arch. *Leonid:* Poslědnij patriarch bolgarskago carstva blažennyj Evfymij i jego sočinenija („Čtenija“ 1870, IV., Směś, 13—18); *A. Popov*, Obzor Chronogr. II., 26—38; *Golubinskij* 84—89, 172—175; *Jireček*, Gesch. 347—349, 444; bulh. „Period. Spisanie“ II., 17—18.

[3]) Istorija rus. cerkvi, *Filareta* i *Makarija; A. Popov* II., 38—40; *Golubinskij* 507—508; Camblakovo „Žitije Evthymija“ v Glasniku, XXXI., 1871, 243—292.

Podobným během náleží literaturám bulharské i srbské spisovatel první polovice XV. století, Konstantin Filosof či Kostendžský. Jsa rodem Bulhar, působil v Srbsku; ale směr jeho prací prozrazuje školu bulharskou; jeho učitel, jakýsi Andronik, byl bezprostředním učenníkem Euthymijovým. Po pádu Bulharska odebral se Konstantin do Srbska, kdež pracoval, žije na dvoře srbského „despoty" Štěpána, syna to slavného a nešťastného caře Lazara. K vyzvání Štěpánovu sepsal Konstantin pojednání o slovanském jazyku[1]) a přeložil „Učitelnoje Evangelije"; nejdůležitější však prací jeho jest životopis jeho ochránce, despoty Štěpána Lazareviče, jenž vešel i do ruských letopisů.[2]) Spis tento, složený r. 1431, na čtyři roky po smrti despotově, jest vynikajícím zjevem jihoslovanské literatury střední doby. Není to „život", biografie běžného tehdáž způsobu, nýbrž celé dílo dějepisné, vyličující osudy Srbska ve stoletích XIV. a XV. i jeho vztahy k světu moslemínskému, k Byzancii a jiným sousedům. Za tou příčinou dílo Konstantinovo nabývá i širšího historického významu: jest váženo co svědectví současníka o časích zahoštění se Turků na poloostrově Balkánském, svědectví tím pozoru hodnější, že jest starší než podobná sepsání řecká Dukovo, Frantzovo, Chalkokondylovo, vzniklá teprv po pádu Cařihradu. „Spis Konstantina Filosofa", praví A. Popov, „maje velikou důležitost historickou, jest nemenší váhy i v ohledu literárním, ježto podává svědectví, jaké výše dostoupila literární vzdělanost v Srbsku v první polovici XV. století. Ne nadarmo obdržel Konstantin od vrstevníků svých příjmí Filosofa, vládnoucího uměním výmluvnosti. Ale výmluvnost ta nezáležela v pouhém nahromadění výrazů šroubovaných ani v obratech řečnických, nýbrž v jemu vlastním způsobu výkladu a v učené sečtlosti. Tak na př. dříve než přistoupí k vypsání života despoty Štěpána Lazareviče, vylíčí předběžně zeměpisnou polohu Srbska i jeho přirozené bohatství, při čemž jeví velikou sběhlost v knihách měřických. Nelze nepřiznati, že takovýto způsob u spisovatele „života" jest velice originální, blíže se obyčeji dějepisců nové školy. Dále, v samém životopise despoty Štěpána nepřestává na vypsání osobních jeho osudův, nýbrž vypravuje o nich, přihlédaje stále k dějinám těch národův, s kterými se Srbsko stýkalo. Dle toho nalézáme v životopise zevrubný nákres dějin tureckých od sultána Orchana až k Mahomedovi, při čemž nepominuty ani děje Tamerlánovy, jehož život vypravován od narození až do smrti. Častá dovolávání-se byzantskych spisů dějepravných, letopisův Trojánských, bájek Ezopových, knih měřických atd. svědčí, že srbské literatuře XV. století nastávala nová doba, nad směr středověký povznešená." Z tohoto díla Konstantinova vešly do ruských letopisův a kronik dvě části: o Amuratu a bitvě Kosovské a pověst o Tamerlánu, jež dlouho byly považovány za ruská sepsání.[3])

Zbývá nám ještě jmenovati dvě, tři jmena: Joasafa, metropolitu

---

[1]) *Grigorovič*, „Statji" atd.; *Daničić* v Starinách I., 1869, 1–44.

[2]) Podle rukopisu z XV. stol. vydán *Jankem Šafaříkem* v Glasníku XXVIII; podle jiného rukopisu z XV. stol., v Trojické Lavře chovaného, otiskl jej v „Izborniku" *A. Popov* 92–130; o Konstantinu a jeho životě Štěpánově pojednal *Jagić* v Glasniku, XII., 1875.

[3]) *A. Popov*, Obzor Chronogr. II., 40, 45—53; *Jireček*, 446.

Bdinského (Vidinského), bezpochyby též učenníka Euthymijova; Vladislava příjmím Grammatika; a mnicha Theodosija, spisovatele životů, čímž se zavírá seznam bulharských spisovatelů staré doby, pokud jména jich se dochovala naší paměti.

Než oživení, jež Euthymij vdechl písemnictví bulharskému, nepřineslo žádoucího ovoce: turecká poroba přervala pásmo života národního, odňavši hlavní podmínku jakéhokoli prospěchu literatury. Při tom i tato škola byla příliš vzdálena života národního.

2. Věk turecké poroby a počátek znovuzrození.

S tureckým podmaněním počal všeliký život duševní v Bulharsku hynouti a konečně na dobro utuchl pod dvojnásobným útiskem: vláda turecká dusila jej svou barbarskou svévolí a násilím, Řekové svou „duchovní péčí“ o stádce bulharské.[1])

Ze starších svých dějin zachovali Bulhaři jediný toliko živel společný, který v této době udržoval jich národnost: bylo to křesťanství.

---

[1]) O bulharském *písemnictví* střední doby a novějším vzkříšení viz kromě jmenovaných již Jirečka, Golubinského a j., ještě: *Jurij Venelin*, Drevnije i nyněšnije Bolgare v jich otnošenii k Rossijanam. M. 1829—41, 2 sv.; 2. vyd. M. 1856; O zarodyšě novoj bolgarskoj literatury, kn. 1. (jediná). M. 1838; Vlacho-bolgarskija gramoty. SPb. 1840. — *V. Aprilov*, Dennica novo-bolgarskago obrazovanija. Odessa 1841. — V. *Lamanskij*, O někotorych slavjanskich rukopisjach v Bělgradě, Zagrebě i Věně. SPb. 1864. (Zapiski Akad. N. VI.); Neporěšennyj vopros: I. Ob istoričeskom obrazovanii drevnjago slavjanskago i russkago jazyka. II. Bolgarskoje narěčije i piśmennosť v XVI—XVII. věkach (dvě stafji). III. Bolgarskaja literatura XVIII. stolětija (v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1869). — *J. K. Jireček*, Knigopis na novobъlgarska-ta knižnina — 1806--1870. Vídeň, 1878. V předmluvě prokázán všecek dřívější knikopisný materiál o nové bulharské literatuře; k tomu pak třeba připojiti ruská sepsání, jež uvedl Mežov v „Bibliogr. mater. po istorii slovesnosti.“ SPb. 1872, str. 520—523. — *Ljuben Karavelov*, Stranicy iz knigi stradanij bolgarskago plemeni. Pověsti i razskazy. M. 1868. — *K jazyku* hledí: *P. Biljarskij*, O sredne-bolgarskom vokalizmě (Suďby cerk. jazyka, II.) Spb. 1848 2. vyd. 1858. — *V. Lamanskij* Neporěšennyj vopros. — *Neofit*, Bolgarska grammatika, Kragujevac 1835. — *Christaki Pavlovič*, Dupničanin, Grammatika slaveno-bolgarska. V Budíně 1836; 2. vyd. Bělehr. 1845 — *A.* und *D. Kyriak Cankof*, Grammatik der bulg. Sprache. Wien, 1852 (latinkou; sr. Boďanského O proischožd. slav. písmen, 268, XCIII.). — *J. Grujev.* Osnova za blъgarskъ grammatikъ. Plovdiv 1862; 4. vyd. ve Vídni 1869. — *Iv. Momčilov*, Blъgarska grammatika. Za novo-blъgarskyj jezyk. Rusčuk 1868; Beleški vrъch grammatika-ta za novobъlg. jezyk. Rusčuk 1868. -- *N. Prvanov*, Izvod iz bъlgarska-ta gramatika. Rusčuk 1870. — *M. Drinov*, Za novobъlgarskoto azbuke. Periodič. Spis. 1870. II., 9—29. — *Fr. Miklosich*, Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Wien 1856. — A Grammar of the Bulgarian language with exercises and English and Bulgarian Vocabularies. Galata-Constantinople. Printed by D. Cankoff. 1859. — *Najden Gerov* Russko-bolgarskij Slovař (nedokonč., v „Izvěstijach“ II. Oddělení Akad. Nauk) — *J. A. Bogorov*, Frensko-bъlgarski i bъlgarsko-frenski rěčnik. (I. odd., 2. vyd.) Věna, 1869—1873. — *Aug. Dozon*, Chansons popul. bulgares inédites. Paris, 1875. Při tom slovník str. 347—416.

Literatura, představovavši jen kvašení ideí náboženských, nemohla se státi vůdkyní národa; život nebyl se propracoval k trvalým základům. Podmanění přikvačilo na Bulhary náhle. I na přátely národa bulharského a nového jeho vzkříšení činí dějiny bulharské, při všech jich skvělých a hlučných událostech, dojem neutěšený. „Nehledíc k tomu, že Bulhaři již v IX. století jeví se co národ nezávislý“ praví Palauzov, „dějiny jich uvázání-se v zemi, které právně přiznáno jest, jakož neméně i další osudy toho národa nepodávají nic utěšitelného se stanoviska pokroku lidského. Vzdělávajíce se pod výhradným vplyvem Řekořímanů, nebyli Bulhaři s to, aby mravními silami svými dopracovali se jakýchsi pevných základů, na kterých by bezpečně spočívala budoucí jejich bytnost. Náboženství křesťanské a osvěta křesťanskobyzantinská odročily ovšem politický úpadek Bulharska, ale jen na několik století, a Boris či Simeon sotva mohli udržeti pohanství v sousedství pravoslavné Byzancie. Tudíž nikoli vnitřní zřízení Bulharska, nikoli pravidelné ústrojí a výkony plodných jeho sil, ani státnický věhlas jeho vládců udržovaly napnuté jeho trvání až do času poroby turecké, nýbrž křesťanské náboženství, jež i v nynější době pevně kotví v tom povrženém národě jihovýchodní Europy.“

Jeden z nejlepších znatelů Slovanstva a též bulharské starobylosti, Hilferding, došel také k závěrce málo utěšitelné. „Podivný a hořký byl los Bulharska!“ — praví v příčině dřevních jeho dějin. „V třetím století jeho bytu, v době, kde podle obyčejného běhu věcí stát teprv počíná svůj život dějinný, Bulharsku nastal již věk úplného rozvoje. Slavné, osvícené panováni Simeonovo na pohled věštilo celé věky rozkvětu, zatím však bylo předsíní rozpadu, a jestliže Bulharsko pak vyvázlo ze své ztrnulosti, stalo se to jen na čas, jen vznětem jakési zimničné činnosti, více méně vytrvalým a skvělým, však chabým stvořiti něco pevného, ustoupivším konečně mrákotě čím dál tím hlubší... Jesti v starším rozvoji Bulharska cosi předčasně vyspělého a netrvanlivého, cosi chorého a nepřirozeného. Předčasná ta zralost a choroba, ejhle toť obecný a snad i podstatný ráz dějin bulharských.“

Hilferding shledává příčinu brzkého úpadku v tom, že stát bulharský byl založen na výboji, a ukazuje na protivu jeho dějin s dějinami říše ruské, jež založena byla na „připojení“ („prizvanii,“ podle známé theorie). Ale vždyť se tvrdí, že výbojníci již v IX—X. století slili se v Bulharsku se slovanským národem? Nemají se hledati příčiny zjevu toho v něčem jiném? a jmenovitě ve stycích Bulharska s Byzancií? Podivnéť to obcování národa patriarchálního, samorostlého, s říší, kde příznaky zlé porušenosti byly zjevny, ať si cokoli mluví novější obhájci a ctitelé Byzancie. Všecky mladistvé počiny rozkvétajícího národa přikrojeny jsou na byzantský spůsob; státní správa vypůjčila si z Byzancie zákony, církev přijala odtamtud svou formalistickou, chladnou, hrdou povahu. Odtud přišla též ona nevšímavost k prostému lidu, který zvláště v tom svém stavu patriarchálním potřeboval jakési péče a jakéhosi vychovávání; Byzancie ovšem nepodávala návodu k takové pečlivosti. Když pak kvas v národě kynoucí propukl bogomilstvím, působeno proti němu zbraní církevních odsudků a kleteb, a nikoli péčí o osvícení národa neb přihlédnutím, co as je pravého

v tom pudu národním. Nepomstilo-liž se Bulharsku jeho státní a církevní byzantinství?

Národ bulharský pevně stál, pravda, v křesťanství, jež zachránilo i do nynějška jeho národnost; ale Byzancie není totožna s křesťanstvím. Historické následky dlouho trvají, a když později, za panství tureckého, Řekové zase zmocnili se vlády církevní nad bulharským národem, obnovil se jen bývalý poměr: Řekům byli Bulhaři předmětem pohoršlivého církevního vykořistění, Bulharům byli Řekové předmětem zapřisáhlé nenávisti.

Ostatně pozoruhodné, ba skvělé důkazy osvěty středověké, jichž podalo staré Bulharsko, nasvědčují, že národ ten schopen byl vzdělání a že mohl míti budoucnost.

Budiž však tomu jakkoli, Bulharsko podlehlo cizímu jhu uprostřed toho nestejného a nestálého kvašení historického, o kterém jsme právě jednali. Národ bohužel nebyl ještě dodělal se pevných základů bytu a osvěty, by s větší vytrvalostí mohl jho nésti. Ostatně, bylo-liž to i možno? Měl jedinou toliko oporu ve svém křesťanství; však i samo to křesťanství stalo se příčinou jeho útrap.

Věky tureckého panství v Bulharsku jsou posud temny v dějepise. Leč jho bylo úplné a strašlivé. Vyšší třídy, na kterých spočívala politická moc národa, byly buď vyhlazeny anebo přešly k mahomedánství, jež jim ponechalo jich postavení, však odtrhlo je úplně od národa, postavivši je do řady nejhorších jeho utiskovatelů. Z daně krve, odváděné v slovanské mládeži, zřídil se strašlivý sbor janičárský, jenž stal se konečně bičem říše a byl vyhuben od samých Turků. Bulharsko bylo odřezáno od celého světa; těžko mluviti o tom, byla-li jakás možnost, aby mělo účast v europské vzdělanosti, které jmenovitě od XV. století nastala nová doba skvělá. Slovanské síly, bulharské i srbské, obráceny k utvrzení tureckého panství: noví moslemíni slovanští stali se tureckými velmoži, vojevůdci, vezíry; podle svědectví cestovatelů z počátku XVI. století všickni skoro janičáři mluvili slovansky. Sultán Selim II. sám vážil si slovanského jazyka, panujícího na ohromném prostranství jeho zemí balkánských i sousedních. Srbský dějepisec Mijatović podotkl ne bez důvodu, že tehdejší Turecko se svými sultány, hovořivšími po srbsku, se srbskými vezíry, paši a janičáry vypadalo jako hotové mahomedánské carství slovanské. Než potom se úplně poturčili, jakož národu byli cizí od samého počátku.

Za prvních dob, praví se, že panství Turků nebylo tak obtížné jako později. Byl čas, kde Turci byli na slovo vzati pro své soudnictví, o kterém došla pověst až na starou Rus. Avšak od polovice XVII. století, kdež nastal vnitřní rozlad v životě i vládě Turků a když tito přesvědčení nabyli o úplném porobení Slovanstva a nemožnosti jakéhokoli odporu jeho, los Slovanů tureckých stává se čím dál tím neutěšenější: šíří se nevědomost a chudoba, kostely pustnou, pozůstatky starých knih mizí, duchovenstvo sprostačí; národ stává se na dobro oním němým otrokem, jakým jsme jej viděli až do dnů posledních.

Jinak podrobeni byli Bulhaři moci patriarchátu cařihradského, byvše cílem ustavičného a bezmezného církevního vykořisťování. Po pádu carství bulharského a trnovského patriarchátu Bulharsko pod-

řízeno jest patriarchu cařihradskému; po dobytí Cařihradu obdržel patriarcha od Porty kromě své vlády duchovní též vládu občanskou nad těmi národy říše turecké, kteří se přiznávali k pravoslaví. Cařihradský patriarcha učiněn jediným prostředníkem mezi státní mocí a národem, jenž byl mu tedy odevzdán na milost a nemilost: starý zápas živlu slovanského s řeckým skončil se naprostým podlehnutím onoho. Od té doby Bulhaři již nedostupovali vyšších hodností duchovních, ač rodáci jejich činili největší část pravoslavných poddaných patriarchy. Církevní ten útisk došel vrchole svého vládou tak zvaných fanariotů, z konce XVII. století.

Fanarioté (nazvaní tak po cařihradské čtvrti Fanar čili Fener) stali se pohromou Slovanstva bulharského, jež nic neodevzdala útisku samých Turků. Oni nejen že vyssáli poslední hmotné síly národa, nýbrž ohrožovali i národní bytnost jeho. „Ta bezmravná společnost převrhlého byzantinismu — podotýká nový jeden dějepisec — ti úkladníci, u nichž všecko umění diplomatické záleželo v pletichách a pomluvách, všecka soustava vládní ve vyhledávání prostředků k osobnímu vzbohacení, byli poznamenáni znakem hanby ode všech spisovatelů bez rozdílu, kterým přišlo o nich mluviti.“ Úskoční fanarioté stali se hroznými spojenci útisku tureckého; byliť účastníky vlády turecké, jejími peněžníky, dragomany, v knížectvích Podunajských gospodáry, v Bulharsku biskupy, v Cařihradě patriarchy. Církevni vláda stala se pouhým pachtem. [1])

Fanariotská hierarchie, neznajíc ni řeči ni mravů národa, nedbajíc nijak jeho potřeb a povrhujíc jím, olupovala jej všelikým způsobem, a aby připravila národ i o samo vědomí jeho stavu, udržovala jej úmyslně — a zcela v duchu vlády turecké — ve tmách, ničila vše co připomínalo mu jeho národnost, vypuzovala slovanskou bohoslužbu uvádějíc nesrozumitelnou národu liturgii řeckou, ano v posledních dobách zlomyslně pronásledovala učiliště bulharská, nutíc jen k učení řeckému, vyhlazovala slovanské knihy a rukopisy a k závěrce přinucovala ubohý národ, aby platil jí ještě za její choutky a nezřídka hnusnější ještě záliby. Vše to provázeno bylo drzým a zcela nekněžským pohrdáním národa. Hrabivost fanariotů neznala nižádné míry; poroba národa a nevědomost byla svrchovaná. [2])

Hle v tom i záleží celá historie národa bulharského po dlouhé ty věky. Národ byl v stavu nejbídnějším tak že dávno již hledal spásy v přesídlení do sousedních zemí. Nejvíce stěhovali se Bulhaři do Va-

---

[1]) Pruský vyslanec tak vyličuje Fanar r. 1779: „Le quartier est la demeure de ce qu' on appelle la noblesse grecque, qui vivent tous aux dépenses des princes de Moldavie et de Valachie. C'est une université de toutes les scélératesses, et il n'existe pas encore de langue assez riche, pour donner des noms à toutes celles qui s'y commettent. Le fils y apprend de bonne heure à assassiner si adroitement son père pour quelque argent, qu'il ne sauroit être poursuivi. Les intrigues, les cabales, l'hypocrisie, la trahison, la perfidie, surtout l'art d'extorquer de l'argent de toutes mains y sont enseignés méthodiquement.“

[2]) Zprávy o fanariotech viz u *Palauzova* „Rumynskija gospodarstva. SPb. 1859, 123-136; *Jirečka* 468-470, 505 a sled.; *Drinova* Istor. Pregled na blъgarska ta cьrkva. 139—157.

lašska a Multan, pak (od polovice minulého století) na jižní Rus, též do knížectví Srbského a do Banátu. Jiní se dali na „hajductví,“ mstíce se za útisk loupeží a vraždou; národ viděl v hajducích své jediné zástupce a hrdiny, ač zástupci ti někdy přepadali i svoje rodáky. Konečně jali se Bulhaři obraceti se k unii, by zbavili se nenáviděné vrchnosti patriarchy cařihradského. Unie ostatně není zjevem v dějinách bulharských novým; již car Jan Asěn, chtěje učiniti přítrž zlořádům řeckého duchovenstva, hleděl přiblížiti se k papeži. Unie i zahostila se na čas v novém carství bulharském, v prvních rocích XIII. století. Nyní byla snaha po sjednocení s Římem vzbuzena fanariotským útiskem. Jedna část Bulharů přijala katolictví; jest to obec tak zvaných pavlikiánů (bývalých bogomilů), žijících v okolí Plovdiva a Svištova, ostatně jen do 50.000 duší četná. Posléze mnoho Bulharů dalo se též na mahomedánství, mnoho jiných poturčilo se zas ve svých mravech a v poměrech k lidu; lidé majetnější a poněkud vzdělanější přijímali jazyk řecký nebo rumunský.

Jesti pochopitelno, že při takovém stavu věcí nelze bylo pomýšleti na nějakou činnost literární. Avšak staré písemnictví nevyhynulo náhle. Za prvních časů udržovaly se ještě staré rukopisy, žili ještě zběhlí v písmě církevníci. U tureckých Srbův, jimž prospívalo bezpochyby sousedství svobodných rodákův, ještě v XVI. století tiskly se knihy církevní: bylyť tiskárny v Skadru, Bělehradě, klášteře Gračanici. U Bulharů jest posud jen jeden příklad podobný znám: Jakub Krajkov ze Srědce (Sofie) s Jeronýmem Zagurovičem z Kotora vytiskli Žaltář r. 1569 a Modlitebník r. 1570, ovšem v Benátkách. Nepohynul též starý význam jazyka bulharského v sousedním Valašsku a Multansku: Rumuni těchto zemí, živše druhdy v područí Bulharů a přijavše od nich křesťanství, po dlouhé věky užívali jazyka církevno-slovanského při bohoslužbě i v písemnictví svém, snad proto, že to byla prvotné řeč národa panujícího a že jazyk domácí dlouho nedošel písemného vzdělávání. Tak tomu bylo až do polovice XVII. století, kdež potom vedle staroslovanštiny počala v užívání vcházeti i rumunština v písemnostech úředních i občanských; v církvi udržel se jazyk staroslovanský až do XVIII. věku. [1])

Bulharských rukopisů z dob tureckého jha jest po řídku; viděti z nich, že udržují toliko obsah staré literatury v nových snůškách; [2]) nějakých samostatných sepsání z toho věku není, alespoň nebylo posud nic toho nalezeno. Lamanskij považoval za samostatný plod doby této „Slovo o strašném soudě,“ jež objevil v bulharském sborníku z první polovice XVII. století v knihovně Lublanské. [3]) Ukázalo se však, že to jest překlad z Damaskina, a památka ta zůstává toliko

---

[1]) *Venelin*, Vlacho-bolgarskija Gramoty, kdež jsou též úvahy o zvláštnostech jazyka, str. 319; *Golubinskij*, 393 394.

[2]) Několik rukopisů této doby popsali *Jagić* (Starine V.), *St. Novaković* Starine VI.); rukopisy Kalifarovský a Bělkovecký popsal *Slavejkov* v časopise „Bъlgarski knižici“ (Cařihrad, 1859, II., 259—269). Rukopis Bělkovecký jest velmi zajímavý svým pohádkovým a národně-apokryfickým obsahem; žel že vypsání jeho málo uspokojuje.

[3]) V úvaze „Neporěšennyj vopros.“

zajímavým důkazem literární činnosti v živé řeči národní. [1]) V tomtéž sborníku nalezl Lamanskij také domnělou řeč Jana Zlatoústého „o duševním pokání,“ nejspíše též z řečtiny přeloženou a tím pozoruhodnou, že se v ní vypravuje legenda, která až do nejmenších podrobností se srovnává s epickým zpěvem srbským o „Nachodu Simeonu.“

Plody takovými udržovala se aspoň ač slabá niť, tradice staré literatury bulharské spojující s výtvory posledních roků XVIII. století, jimiž se počíná zárod nového vzkříšení národního.

Za dob tureckého jha měli Bulhaři několik nových svatých: byli to mučenníci, zahynuvší od Turků, zavraždění neb upálení; nikdo však již nesepsal jejich životů; jména jich chovají se toliko v kalendářích. [2])

Úpadek národní byl tak hluboký, že byla již v nebezpečí sama národnost. Vše, co jen poněkud povýšeno bylo nad nízkou úroveň dělnické třídy, odříkalo se své národnosti a přilepovalo se k Řekům. Fanarioté pohrdali Bulhary se starou pýchou Byzantinců a v předvídavosti zloby své usilovali zničit i samu možnost příštího probuzení. Za tím účelem řečtí duchovníci (a po nich druhdy, žel, také nevzdělaní duchovní bulharští) usilovně ničili knihy bulharské. Uvedli jsme již výrok Grigorovičův, že nikde v celém Slovanstvě, leda snad jen u Čechův (kdež v stoletích XVII. a XVIII. řádili jezovité), neprovádělo se tak úžasné ničení starožitností a starého písemnictví, jako u Bulharů. Na hoře Athosské, kdež bývalo druhdy literární ohnisko jižního Slovanstva, rukopisy přicházely na zmar nevědomostí mnichů; v Bulhařích duchovenstvo řecké soustavně ničilo slovanské rukopisy, strojíc z nich auto-da-fé; národ nerozuměl co se to koná. [3]) Jen něco bylo schráněno pro knihovny učenými cestovateli slovanskými; mezi posledními zvláštních zásluh získali si o zachování jihoslovanské literární starožitnosti Rusové Grigorovič a Hilferding.

Pádem carství a úpadkem slovesné vzdělanosti nastal v literárním obcování pravoslavných Slovanů úplný převrat. Jihoslované, kteříž druhdy Rusko zásobovali duchovníky, písaři, zpěváky, malíři, rukopisy, nyní sami pomoci potřebujíce, hledali jí na Rusi: od XVI. století Bulhaři přicházejí na Rus — pro almužny a pro knihy. Z počátku dostávali rukopisův, potom církevních knih tištěných. Tak nabyli jediné opory k zachování starých podání církevních. Svou vlastní minulost tak dalece zapomněli, že i ty knihy církevno-slovanské, které kdysi od nich na sever přišly, za knihy ruské pokládali.

---

[1]) *Sreznevskij*, v XV. „Otčetě ob Uvarovskich premijach,“ Petrohr. 1874, str. 231, 329 a sled.

[2]) K vůli úplnosti připojujeme, že r. 1651 *Filip Stanislavov*, jenž nikopolské pavlikiány na katolictví obrátil, vydal pro ně polobulharský polosrbský Modlitebník (modlicí knihu) velmi podivného sestavení. (*Jireček*, Gesch. 464. *Novaković* Istor. srpske knjiž., vyd. 1871, str. 103.) R. 1802 jakýsi *Hadži-Daniel* z Moschopole vydal „Tetraglosson,“ v němž mezi jiným nalezají se bulharské rozmluvy (otištěny v Researches in Greece, by Leake, London 1814; Jireček str. 506). O životech bulh. svatých viz vůbec *Golubinského*, str. 656—669. Život Jiřího Sofijského († 1515), připomenutý tam na str. 666, vydán byl *Hilferdingem* v Letopise zanjatij Archeogr. Komm., seš. 2., příl. 1—24.

[3]) *Jireček* 513, pozn. 515—516. Srovnej též vypravování novějších cestovatelů *Kanitze* a paní *Mackenzie* a *Irby*.

Takž jedva se vlekl život národní, když politické události poprvé zachvěly mocí tureckou. Od konce XVII. století vojny rakousko-turecké vzbuzovaly první naděje Bulharů; od polovice XVIII. věku naděje ty přenešeny jsou na Rusko. Ale nadějím těmto bylo souzeno, dlouho nedojíti splnění. Události míjely: Turecku odňaty Uhry, později jih Ruska a Krym, v nynějším století Srbsko, Řecko, knížectví Podunajská; však o Bulharech nikdo ani nevzdechl. Vojny roků 1828—29 a válka Krymská neměly vlastně za účel osvobození Bulharska, byla řeč jen o úlevě balkánským křesťanům; u Bulharů mohly ovšem přirozeně buditi se národní touhy a naděje, setkaly se však s hrozným zklamáním a na Bulhary především vrhala se pokaždé msta turecká. Po krymské válce ujaly se europské mocnosti protektorátu nad křesťany tureckými; než reformy, tureckou vládou prohlášené, zůstaly na papíře. Stav zůstal rovněž neutěšený, jako byl dříve, až do vojny r. 1877.

Slovem, od pádu carství bulharského, tedy od konce XIV. stol., byli Bulhaři úplně v Europě zapomenuti. Jsouce v útisku svém opuštěni a co vnitřní provincie od světa ostatního odloučeni, nepřipomínali se ani Europě vzbouřeními, a slechy o povstáních a tureckých repressáliích do Europy ani nedocházely. Sotva že o Bulharech vědělo stejnověrné Rusko; [1]) když za věku Kateřiny II. vznikla myšlénka, vyhnati Turky z Europy, zrodila se ve formě „řeckého projektu;“ na Slovany se zapomnělo a splnění „řeckého projektu“ by bylo pro ně velikou pohromou.

Bulhaři byli tak důkladně zapomenuti, že i velmi vážení učenci na závěrce minulého a na počátku nynějšího století měli velice smutná ponětí o tom národě a jazyku. R. 1771 vzpomněl na ně Schlötzer, podotknuv, že by známost nového bulharského jazyka mohla přispěti k vysvětlení, jaký to národ byli staří Bulhaři. [2]) Patriarcha novější slavistiky, Dobrovský, pokládal bulharštinu, kteréž ovšem naprosto neznal, za nářečí srbské. [3]) Kopitar r. 1815 věděl jen, že v bulharštině jest člen a že se klade na konci slova. [4]) První zprávy o jazyku bulharském veřejnosti podal slavný Vuk Karadžić na počátku let dvacátých. [5]) Šafařík r. 1826 domníval se, že Bulhaři žijí toliko mezi Dunajem a Balkánem, a číslo jich páčil na 600.000; r. 1842 pak ve svém Národopise slovanském předložil velice podivnou ukázku bulharštiny. [6]) Jiní za to měli, že bulharský jazyk již úplně zanikl v zemích starého carství bulharského.

Bulharské „znovuzrození,“ národní i literární, počíná se teprvé

---

[1]) Viz úvahy *Lamanského*: O někot. slav. rukop. atd. 115—120; ale příklady, jež uvádí na důkaz toho, že na Rusi pamatováno na Bulhary, mají málo přesvědčující moci, již proto, že jsou příliš osamotnělé.

[2]) Nordische Geschichte 334; „Nestor, Russische Annalen“ II., 326.

[3]) Dobrovský, Slovanka, Prag, 1814, I. 194.

[4]) Kleinere Schriften, Wien 1859, 319.

[5]) Dodatak k S.-Peterb. sravnit. rječnicima atd. Vídeň 1822.

[6]) Gesch. der slaw. Sprache, 223; Slov. Národopis, vyd. 1849, str. 160. V „Věstniku Jevrop. 1877,“ červenec, str. 380, text ten z omylu nazván padělkem. Jest to však jen — divně volená ukázka. Sr. „Starine,“ IV. 1872, 83—84.

v letech dvacátých a třicátých nynějšího století. Však první přípravy k němu lze stopovati až na sto let nazpět.

V století XVIII. národ bulharský klesal k nejhlubšímu stupni úpadku. Zde právě k dřívějším bědám tureckým přistoupil ještě útisk fanariotský. Fanarioté „jako černí havrani" vrhli se na národ bulharský a bez lítosti trhali jej. „Náš národ — dí bulharský dějepisec — byl od počátku XVIII. století mrtev: Bulhaři nebyli národem, byl to jen tlum lidí utlačených, porobených, na mizinu uvedených. I to slovo národ (po starobulharsku „jazyk") ztratilo se, ustoupivši řeckému slovu „chora," jež znamená kraj čili venkov, lid vesnický, odsouzený k nejtěžším pracím a lopotám . . Pakliže někomu i podařilo se, dojíti lidštějšího, občanského živobytí, takový přestal již býti Bulharem, za Řeka se vydávaje, ježto nikoli Bulharu, nýbrž jen Řeku příslušelo žíti životem občanským. Bulhar měl zůstati vesňákem, zrozeným k těžkému lopocení . . ." [1])

Jest pravda, v Ochridě byl patriarchát, jenž, by byl chtěl, bulharskému národu mohl se státi duševním ohniskem a mravní oporou; však v XVIII. století byl jen dle jmena bulharským, v skutku pak dávno byl v rukou Řeků. Konečně fanarioté ani té pochybné upomínky starobylosti bulharské nechtěli ponechati, a tak ochridská autokefalní církev r. 1767 zrušena. „Bez porovnání šťastnější Bulharů," dí Golubinskij, „byli účastníci jich běd v porobě, bratří Srbové. Při ztrátě carství podařilo se Srbům zachrániti svůj patriarchát a shloučeni okolo něho jakožto pozůstalého zastupitelství národa nepozbyli ani na chvilku, jakož se to Bulharům přihodilo, živého vědomí své národnosti, tak že, aby střásli jho cizozemské, neměli zapotřebí pracovati teprv, by ze sebe stvořili bývalý národ k válčení s ujařmiteli." [2])

V polovici minulého století věc národa bulharského byla beznadějná, ale právě té doby setkáváme se s dílem pozoruhodným, od kterého se počítá obyčejně počátek znovuzrození bulharského. R. 1762 chilendarský kněz řeholní a proigumen *Paysij* dokončil a do světa pustil k rozšíření mezi Bulhary spis historický pod názvem: „Istoria slavenobъlgarskaja o narodach i o carěch i svjatych bъlgarskich i o všech dějanijach bъlgarskich." Kniha ta spůsobila veliký účinek mezi Bulhary písma znalými, kteří neztratili ještě citu národního, a byla prvním popudem znovuzrození.

O Paysijově životě máme jen ty zprávy, které lze vyníti z jeho knihy. Pocházeje rodem z eparchie Samokovské, byl mnichem v Chilendarském klášteře, kdež bratr jeho Lavrentij byl igumenem. Později přestoupil do kláštera Zografského. Všude, kdekoli mohl, sbíral zprávy dějepisné, jezdil po Bulharsku, byl i v „Němskoj" zemi, t. j. nepochybně v jižních državách Rakouských. „Užírala" jej „lítost a žalost" nad rodem bulharským, že „nemá žádné historie o přeslavných dějích dřevních svatých a carů," a podnikl to dílo povzbuzen byv k němu i úsměšky mnichů srbských a řeckých, vyčítavších Bulharům, že nemají žádných dějin národních. Knihu svou psal slohem starých letopisců

---

[1]) *Drinov*, Per. Spis. IV. 4.
[2]) Istorija pravosl. cerkvej, 176—177.

kompilativních; hlavním jeho pramenem byl spis Dubrovničana Maura Orbinia „Regno degli Slavi, 1601," jejž znal z ruského překladu z r. 1722 a jenž ostatně ho neuspokojoval; kromě toho čerpal také z církevního dějepisu Baroniova, jenž mu v známost vešel též ruským překladem z r. 1716. Z pramenův místních poznal toliko nemnohé památky staré a legendy. Práce Paysijova nemá valné ceny kritické, ale v tom také nespočívá její význam. Vážna jest svým úkolem: měla sloužiti „ku prospěchu rodu bulharskému," neměvšímu vlastních dějin; měla přesvědčiti „otcerouhače," kteří se zapomněli nad svým rodem; měla býti odpovědí na potupy cizích. Za tím účelem lopotil se její skládáním, aby vzkřísil památku slavné minulosti svého národa, památku mocných carů a znamenitých světců; v jeho starověkosti ukazuje národu předmět jeho hrdosti, podnět k zachování věrnosti svému rodu a k odporování nepřátelům.

Máme za to, že nebude na závadu, uvedeme-li zde několik úryvků z té knihy, jež náleží k nejprvnějším objevům znovuzrození slovanského. Spis původní bez toho podnes v celotě nevyšel tiskem. [1])

V doslovu Paysij pronáší se jako nějaký starý písmař takto o svém díle:

„Já Paysij, řeholní kněz a proigumen chilendarský, sebral jsem a napsal, z ruské řeči prosté na bulharskou řeč prostou i slovenskou obrátil. Nemálo užírala mě lítost a žalost nad rodem mým bulharským, že nemá historie v celosti složené o přeslavných dějích prvních věků rodu našeho a svatých i carů. Též i tupili nás mnohdy Srbi a Řekové, že nemáme své historie. Já zřel jsem ve mnohých knihách a kronikách o Bulharech mnoho zvěstí napsáno. Pročež jal jsem se po dvě léta sbírati pomalu mnohou historii a též do země Německé vícekráte za tím účelem chodil jsem. Tam obdržel jsem historii Maurobirovu (t. j. Mauro-Orbiniovu) o Srbsku a Bulharsku; o cařích krátce, o svatých pak nic nepsal; latiník byl, nectí svatých bulharských a srbských, kteří se proslavili potom, když se byli oddělili Latiníci od Řekův. Ale i o srbských svatých zle píše a křivě, a o bulharských nijak se nezmiňuje. Takž já nedbal svého hlavy bolení, jakýmž jsem za mnoho časů strádal, též i útrobou velice jsem trpěl, a to od lítosti mnohé, kterou jsem míval — nedbal jsem toho a mnohověké, zahrabané a zapomenuté věci jedva jsem sebral . . . Neučil jsem se ni grammatice ni politice nijaké, nýbrž prostým Bulharům prostě jsem i napsal. Nebylo mým úkolem řeč grammaticky skládati a slova vymýšleti, nýbrž složiti v celosti tuto historii . . ."

O bulharských pramenech promlouvá Paysij v předmluvě: „Bulhaři měli jsou i historie carské i knihy archirejské . . . i životy a pravidla bulharských svatých v počtu mnohém, ale nebylo té doby tisku slovanského a lidé z neváznosti jich neukládali, nýbrž na málo

[1]) Kniha psána podivnou smíšeninou jazyka novobulharského s ruskou církevní slovanštinou. V ruském originále položeny úryvky v původním znění, snad proto, že ruskému čtenářstvu jsou jakž takž srozumitelny; českému překladateli nevidělo se tak učiniti, ježto našemu obecenstvu by již málo byly přístupny, a proto klade je v znění českém, s šetřením všemožným původního slohu prostého. (Pozn. překl.)

místech se takové knihy nalezly.“ Promluviv o spustošení kostelův a klášterů, carských i arcibiskupských paláců za doby úpadu carství, vypravuje pak o hubení historických památek bulharských: „A v tu dobu ztratily se ony historie carské a též mnohé svaté životy a pravidla, a nyní již není oněch knih letopisných, jež byly tak obšírně sepsány pro veškeren národ i pro caře bulharské. Jáť jsem mnoho knih a přemnoho pročetl a prohledal za mnohou dobu pilně a nemohl jsem nikde nalezti rukopisův a knih tištěných, nýbrž málo a po řídku i krátce nalezají se.“

Podotkli jsme, jak bolestně se Paysija dotýkaly úkory Srbův a Řeků; ale ještě více rozhořčoval se nad těmi Bulhary, kteří zapomínali na svůj rod a zapírali jej: „Viděl jsem mnoho Bulharů, že jdou za cizím jazykem a mravem a svůj jazyk tupí, proto jsem to zde napsal; a oni otcerouhačové, kteří nemilují rodného svého jazyka, napsal jsem, aby se poznali . . .“ Několikráte obrací se k těm lidem, „kteří se otáčejí po cizí politice a nepracují pro jazyk bulharský, nýbrž se učí čísti a hovořiti po řecku a stydí se, když je nazývají Bulhary. Ó nerozumní a pošetilí!“ volá k těm odpadlíkům, „pověz, co se stydíš, když se jmenuješ Bulharem, a nečteš ve svém jazyku a nemyslíš? Což neměli jsou Bulhaři carství a říši? . . . Avšak praví se: Řekové jsou moudřejší a političtější a Bulhaři jsou prostí a hloupí a nemají řeči politické, proto prý je lépe býti Řekem. Avšak viz pošetilče, jest mnoho národů moudřejších a slavnějších než jsou Řekové: zdali pak zanechá některý Řek svého jazyka a učení i rodu, jako ty, nemoudrý, jenž zanecháváš svého a nemáš žádného užitku z řecké moudrosti a politiky? Ty, Bulhare, neoklamávej se, znej svůj rod a jazyk a uč se svým jazykem; lepší jest bulharská prostota a nezloba . . .“ Řekové — toť prý chytří, pyšní špekulanti a úkladníci, v tom záleží celá jich přednost před Bulhary; neznají však ni rodinných ni občanských cností a mysl jejich vyhledává jen oblouzení a ošizení prostých lidí. Praví-li se, že Bulhaři nemají spisovatelův, učených a slavných mužů, že to pouzí dělníci a pastuchové, na to Paysij odpovídá poukázáním na slavné doby, jakéž mívali Bulhaři: „Či nemívali jsou Bulhaři carství a říši, kdež tolik carstvovali a k obdivu byli všem zemím a mnohokráte od silných Římanův i od moudrých Řeků daň brali, a dávali jim carové a králové své carské dcery k manželství, jen aby měli mír a lásku s caři bulharskými? A ze všeho slovanského národa nejslavnější byli Bulhaři: první jsou patriarchu měli, první se pokřestili, nejvíce zemí si osvojili, též ze všeho národa slovanského nejsilnější a nejčestnější byli, i první svatí slovanští z rodu a jazyka bulharského se proskvěli, jakož po řadě vše v tuto historii jsem zapsal, a mají o tom Bulhaři v mnohých historiích svědectví.“ Bulhaři arci nyní jsou jen samí dělníci a pastuchové, ale k tomu je přivedla jen zloba týchže Řekův. Paysij nemohl pominouti toho útisku, jejž snášeli Bulhaři od řeckého duchovenstva, ač při svém stavu duchovním mluví o tom mírně; nicméně obvinu přímo pronáší. Řecké duchovenstvo jest prý vinno úpadkem a mizinou národa. „Ta křivda Bulharům od řecké církevní vrchnosti přichází, a mnoho násilí nespravedlivého od řeckých biskupů snášejí v tuto dobu . . . Než Bulhaři ctí je jako své arcikněze a dvojnásob

platí jim náležitosti jejich, za to pak jich prostota a dobrota dojdou odplaty od Boha; také i oni arcikněží, kteří násilím a ne kněžským řádem činí Bulharům veliké křivdy . . . i oni za své dílo a bezsvědomí přijmou mzdu svou od Boha, jakož řečeno jest: každému odplaceno bude podle zásluhy jeho.“

V počtu těch, kteří se Bulharům posmívali, byli „Srbové, Rusi a Moskalé.“ Srbové byli to ti, kteří ze jha se vyprostili vystěhováním do Rakouska, kdež nalezli možnost žíti svobodněji a nějaké školy založiti. Paysij připomíná jim, že za starověku, kde Bulhaři těšili se již vysokému vzdělání a měli mocné caře a patriarchy, Srbové ještě ani křesťany nebyli, ba že oni sami mají ještě bratří v Turecku, kteří mnohem jsou prostší ještě a chudší Bulharův; a dokládá: „Onino Rusi a Srbové nechať děkují Bohu, že je uchránil pokoření . . . a řecké vrchnosti církevní. Co Bulhaři snášejí, kdyby jen oni toho málo zkusili — tuť by Bulhary velice blahoslavili, že při tolikém strádání a násilí drží svou víru nezměnitelně.“

Spis Paysijův šel z ruky do ruky a učinil patrný dojem. V tuto chvíli známo jest několik starých přepisů se značnými varianty; nějaký neznámý čtenář doplnil jej také novými podrobnostmi, zvláště pak prudkými nájezdy na Řeky. Kniha byla i v nynějším století ještě přepisována, až posléze Christaki Pavlovič (Dupničanin) vydal ji v Pešti r. 1844, ovšem valně pozměněnou pod záhlavím: „Carstvennik, ili (čili) istorija Bolgarskaja, kojato (která) uči, ot gdě sa (jsou) Bolgare proizošli, kako (jak) sa kralevstvovali, kako že carstvovali i kako carstvo svoje pogubili i pod igo podpadnali.“ [1])

Učenníkem Paysijovým nazýván bývá Sofronij biskup Vračanský. Sofronij, světským jmenem Stojko Vladislavov (nar. 1739, um. 1815 či 1816), prožil život nanejvýš nepokojný, jenž poskytuje nám názorného obrazu o stavu Bulharů na rozhraní minulého a nynějšího století. Co člověk v písmě zběhlý zvolen byl od čorbadžijů [2]) města Kotle za správce duchovního a byv ovšem znamenitějším v obci, vydán jest všelikému násilí turecké libovůle. Řecká vrchnost církevní ostatně vážila si Stojka a r. 1794 ustanovila jej biskupem v městě Vraci pod jmenem Sofronij. Doba byla nanejvýš bouřlivá Pasvan-Oglu učinil se nezávislým pašou ve Vidině a Sofronij octl se mezi dvěma ohni: řádiliť v tom kraji i kirdžalijové i turecké sbory vojenské; biskupu bylo chrániti se jedněch i druhých. Již dříve chystal mu šibenici jeden z vladařů tureckých; po druhé spasil se toliko útěkem od smrti; potom strávil tři roky ve Vidinském vězení. Konečně vyváznuv z vazby r. 1803 usadil se v Bukurešti. Poslední roky života svého věnoval činnosti spisovatelské. R. 1804 sepsal své Zápisky, [3]) r. 1806 vydal sbírku naučení,

---

[1]) O Paysiji viz Бълg. Knižici 1859, II., 540–541; článek od *Drinova* v Period. Spis. IV. 3—26; sr. tamtéž III., 30—34; *Golubinského* Ist. cerkvi 709—710.

[2]) Čorbadžija — slovo turecké, znamená hospodáře, souseda. V bulharštině se ho jinak též užívá k naznačení lidí majetných, dobře vypasených, kteří něco u vlády mohou a pouze zisku svého vyhledávajíce, žádných k cíli vedoucích prostředků se neštítí. (Pozn. překl.)

[3]) Originál v knihovně Grigorovičově. Vydány byly nejprvé *Rakovským* v „Dunavském Lebedě“ 1861, pak v „Period. Spis.,“ kn. V—VI., 3—103.

ze staroslovanského a řeckého přeložených, jmenem *Kyriakodromion* (v Rymníce 1806, v Novém Sadě 1856, v Bukurešti 1865), jež podnes jsou oblíbena. Byla to první kniha tištěná v novobulharském jazyku.

Ruch na počátku nynějšího století povstalý nalezl nové působitele mezi bulharskými kupci a vystěhovalci ve Valašsku. Kupci bulharští již v předešlém století začali jeviti velikou podnikavost, rozšířivše své obchody až do Smyrny a Vídně. Vynikajíce jistým vzděláním v duchu řeckém, pomalu naklonili mysli své národu vlastnímu, a na začátku nynějšího století vyskytli se již někteří mezi nimi, jenž pomýšleli na založení škol a literatury svému národu. Takými byli: gabrovští kupci Mustakovi, kteří srbskému knížeti Miloši obstarávali jeho záležitosti v Bukurešti, Genovič, Bakaloglu a jiní; spisovatelé: Anastás Stojanovič z Kypilova (umř. 1868), jenž přeložil z ruštiny „Posvátnou kytici“ (v Pešti 1825) mimo jiné knihy; Vasil Nenovič, jenž téže doby vydal „Svaté příběhy“; Petr Sapunov a otec Serafín Iskyzacharenín (t. j. z Eski-Zagrije) vydali překlad Nového Zákona r. 1828; Petr Berovič (čili Beron, 1797—1871) vytiskl r. 1824 v Brašově pomocí jednoho kupce „Bukvář,“ jenž posud se u Bulharů velice cení. V předmluvě k němu vytýká Berovič školám bulharským, že držíce se známé staré methody, učiti podle „Časoslova“ (t. j. knihy hodinek duchovních, podobné latinskému breviáři), ničemu nenaučí; i pojal do své knihy články přírodopisné s obrázky a odporučoval soustavu vzájemného vyučování, jež od těch časů také vskutku valně se rozšířila. [1])

Než to byly jen osamělé, slabé pokusy. Nabyly teprv tvářnosti určitého, mocného hnutí působením původního spisovatele, jenž nejsa rozený Bulhar, nicméně oddav se věci bulharské zaujal vynikající místo v dějinách nového vzkříšení bulharského. Byl to Venelin.

Jiří Venelin (1802—1839) byl rodem karpatský Rusín ze severních Uher. Jmenoval se vlastně Jiří Huca; teprv když ve Lvově dlel na vysokých školách, přijal jmeno Venelin, snad proto, aby zakryl sledy po sobě, chtěje ujíti na Rus. Na vysokém učení lvovském zabýval se nejvíce dějinami slovanských národů. R. 1823 přesídliv se na Rus, žil nejprvé v Bessarábii, kdež jej u sebe přátelsky přijal proslulý generál Nizov, jenž vděčnou vzpomínku po sobě zůstavil co opatrovník vystěhovalců jižních krajů, mezi nimiž ovšem bylo i mnoho Bulharů. [2]) Zde se Venelin seznámil s Kyšenevskými Bulhary a od té doby výhradně zaměstnával se osudem bulharského národa, starého i nového. Odtud odebrav se do Moskvy, k radě přátel vstoupil zde na universitu a študoval medicinu, načež r. 1829 študie dokončiv stal se lékařem. V témž roce již vyšel první díl jeho spisu: „Dřevní a nynější Bulhaři,“ jenž vzbudil pozornost světa učeného, při tom pak mocný měl účinek na hrstku oněch lidí, kteří tehdáž tvořili obecenstvo bulharské, jakož i na některé z oněch Bulharů, jimž posud ani na mysl nepřišlo starati se o svou národnost. Roku následujícího ruská

---

[1]) Nekrolog o Berovići v „Period. Spis.“ IV., 130—132. — Vzájemným vyučováním míní se Bell-Lancasterská methoda vyučovací podle které žáci mladší vyučováni jsou dospělejšími pod dozorem učitele. (Pozn. překl.)

[2]) Srovnej „Bъlgarski Knižici“ 1859, I., 239—244: „Za russko-bessarabsky-ty Bъlgary.“

akademie poskytla Venelinu pomoci k cestě do Bulhar, kdež ovšem blíže seznámil se s národem, kterému snahy své zasvětil.

Cesta spojena byla s náramnými obtížemi. Venelin vstoupil na tureckou půdu ve Varně a shledal tam největší nepořádek, nepokoj, hlad, choleru. Ruské sbory vojenské táhly po válce nazpět; ze Zádunají přicházeli bulharští vystěhovalci; na horách objevovaly se sbory hajducké. Pozůstalé památky starobylosti vzaly za války za své anebo byly roztahány; vzdělanější Bulhaři, kteří byli by mohli přispěti cestovateli, byli z domu pryč; u ostatních setkával se s tupou nedůvěrou a s podezřením. Podle vlastních jeho slov „nucen byl za každou titěrkou sem tam se honiti a skoro vše jen lapati takřka letmo;“ za tehdejších trudných okolností bylo mu i nejednou podstupovati opravdové nebezpečí osobní. Ale přes to dokázal velmi mnoho: sebral hojnost rukopisů, s velikým úsilím napsal drahně písní národních, naučil se živému jazyku, složil mluvnici (ač ovšem nedokonalou, seznav jediné toliko nářečí severní) atd. Stýskal si často, že práci jeho kladli překážky sami Bulhaři. [1]) Nejednou již napadalo jej zoufalství, tak že chtěl všeho nechati; ale nadšení bralo zase vrch a tak odhodlával se pracovati dále. Konečně došla do Bulhar jeho kniha, jež na ty, kteří schopni byli oceniti význam její, učinila dojem hluboký. Venelin nalezl posléze u vlastenců bulharských vřelý soucit a dočkal se, že počali na něj vzkládati své naděje: v knize jeho shledali Bulhaři první vyložení dějin národních, básnické vylíčení své staré slávy, nadšené povzbuzování ku vzkříšení. Již to jediné bylo nad míru důležito.

Když Venelin práce své počínal, bylo potřebí rozřešiti především základní otázky děje- a národopisu bulharského. Viděli jsme, jak málo o Bulharech věděl Šafařík, toho času nejlepší znatel slovanských národův. Venelin měl tedy nejpřednější úkol, vysvětliti, že ten jazyk, v kterém objevilo se Slovanům sv. písmo, náleží Bulharům. Za „Dřevními a nynějšími Bulhary“ následovaly pak jiné spisy, věnované větším dílem témuž studiu jižního Slovanstva, starého i souvěkého; některé z nich vyšly teprv po jeho smrti.

Již tehdy a pak i později vytýkán zhusta Venelinovi nedostatek historické soudnosti, anobrž jméno jeho na roveň kladeno s dějepisnou fantasií. To však jeho zásluh o národ bulharský neujímá. „Nevšichni náležitou měrou cení a pochopují velikou zásluhu, jakéž si o Bulhary získal Venelin“ dí Golubinskij. „Ježto výskumy jeho o dějinách bulharských jsou se stránky vědecké na mnoze matny a tudy neuspokojují,

---

[1]) Jeden Bulhar násilím vzal mu „Carostavnik,“ (starosrbskou knihu o posloupnosti carův), jejž míti si Venelin náramně přál. Jindy mu na závadu byla „vrozená Bulharům jakási nedůvěřivost s nevzdělaností spojená.“ „Nabyl jsem té zkušenosti“ praví, „že někteří přede mnou skutečně i skrývali své knihy, jež při nedostatku tištěných velmi draze si cení... Lakomíce svými knihami nelehko odhodlávají se za peníze postoupiti jich; jiní, chtějíce těžiti, za nevelkou knížku doufají dostati celý majetek.“ S písněmi to bylo také tak. „Pokaždé, když jsem pánů Bulharů prosil, by mně diktovali nějakou píseň, divili se, nechtějíce rozuměti, k čemu to; konečně usoudili, že za tím něco tajného vězí, a naprosto mně odřekli... Jedni popouzeli druhé, by mně písní nedávali; jiní nahlíželi mně do kapsy“ atd.

nadmítá se, že úcta Bulharů k jeho památce — jež rovná se téměř zbožňování — jsouc přepiatá a dětinská, více na jich nevědomosti zakládá se, než na čemkoli jiném. A však tomu zhola není tak. Pravda nepopíratelná ovšem jest, že rozpravy Venelinovy v ohledu vědeckém chovají velmi mnoho nedostatkův, jakož v nynější době ovšem také skoro docela zastárly; ale hlavní zásluha jeho nezáleží v tom, že stvořil dějepis bulharský (ačkoli i zde práce jeho, a ne čí jiné, sloužívati budou vždy za východiště), nýbrž že stvořil či vzkřísil sám národ bulharský, že byl původcem nového zrození zahynulé již na dobro bulharské národnosti. Zásluha ta jest zajisté převeliká, jakováž jen může býti přinešena národu; a proto vším právem hoden jest té hluboké úcty, v jaké jmeno jeho Bulhaři chovají."

Venelin byl muž znamenitého nadání. Byl to nadšenec myšlénky národní, pracovavší pro Bulhary v tu dobu, co Vuk Karadžić, Šafařík, Čelakovský, Kollár a j. pracovali pro Srby, Čechy, Slováky atd. K tomu nebylo tak potřebí sil vědeckých jako plamenné lásky k národu, básnického oživení minulosti, snahy po povznešení důstojnosti národní v přítomnosti. Tou láskou k národu a básnickou nadšeností byl Venelin bohatě obdařen. Pracoval mnoho, vládl hojnými vědomostmi, ale neuměl obmeziti se na suché, neúplné rozbírání jednotlivých dějů. Mimo to dle stavu tehdejších vědomostí neměl ani dostatečného materiálu, aby mohl přísně historicky vzbudovati minulost; však před rozníceným jeho citem mysl malovala mu obraz za obrazem a on uchvacoval je jako výsledky svého výzpytu. Jednou za dob putování svého po Bulharsku jal se za prázdné chvíle vypisovati jakési město, jež mysl jeho překrásnou polohou neobyčejně zajímalo. „Náhle," vypravuje sám, „přenesl jsem se v dobu XIV. století, kde město to Turci oblehali; na prostoře před mými okny představili se mně Turci onoho času a tlupa Bulharů, a z vypisování mého pošla první kapitola románu." Tať byla vynikající stránka jeho povahy spisovatelské. Jeho vylíčení Atilly, jejž za rusko-bulharského hrdinu pokládal, jest hotový román, živý a malebný. Venelin — toť národní publicista, utajený v archeologu; smysl a cíl činnosti jeho byl, probuditi v národě mravní důstojnost vzpomínkami minulosti a ukázati možnost lepší budoucnosti. V tom záleží celý význam jeho. [1])

Působení Venelina co archeologa a národopisce mělo mocně povzbuzující účinek při díle bulharského vzkříšení. Z let třicátých počíná zde živější činnost. Bulharské knihy jsou pořád sice ještě vzácností: do r. 1840 vyšlo všeho jen ke třiceti knih; ale trvalý základ byl již položen. Podstatných zásluh o osvětu v bulharském národě dobyli si bulharští vystěhovalci, v Odesse usedlí; dva z nich, V. Aprilov a

---

[1]) Spisy Venelinovy o Bulharsku jsou tyto: „Drevnije i Nyněšnije Bolgare v političeskom, narodopisnom, istoričeskom i religioznom ich otnošenii k Rossijanam." M. 1829—1841; 2. vyd. 1856 s životopisným nástinem od Bezsonova; „O charakterě narodnych pěsen u Slavjan Zadunajskich" M. 1835; „O zarodyšě novoj bolgarskoj literatury" M. 1838. Po jeho smrti vyšly: „Vlacho-bolgarskija ili Dako-slavjanskija gramoty" SPb. 1840; „Kritičeskija izslědovanija ob istorii Bolgar," 2 d., M. 1849; „Někotoryja čerty putešestvija v Bolgariju" (vyd. od Bezsonova) M. 1857.

N. Palauzov, byli nad jiné horlivými ctiteli Venelina. Aprilov (umř. 1848) podporoval zprvu, jako většina tehdejších Bulharů vzdělaných, řecké školy a řecké revolucionáře, potom však, poznav r. 1831 spis Venelinův, stal se horlivým zastancem vlastní národnosti. Aprilov a Palauzov usnesli se, že založí bulharskou školu v proslulém nyní Gabrově, rodišti svém, nevelkém to městečku mezi Trnovem a Šipkou. Úmysl ten také vykonali: již v lednu r. 1835 otevřeli učiliště to, pojistivše mu roční důchody a za učitele na ně povolavše kněze Rylského kláštera Neofyta, jenž tehdy již i potom ještě dále dobyl si zásluh velikých o národní vzdělání bulharské a vůbec o život národní. Zakladatelé školy gabrovské, první to europské školy v Bulharsku, postarali se též o vydání nevyhnutelných knih učebních. Přese všecky překážky, strojené od Řekův a bulharských jich nášlapníků, učiliště gabrovské se nejen udrželo ale i velmi prospívalo. Příklad zakladatelů jeho působil pak i na jiné, vyskytly se nové oběti, a za šest let po otevření školy gabrovské založena celá řada nových učilišť bulharských v Kazanlyku, v Karlově, Panagjurišti, Kalofeře, Sofii, Trnově, Kotli či Kazani atd., kteréž všecky z Gabrova obdržely nutné učební pomůcky. Od těch dob bylo počáteční vzdělání národní již zabezpečeno.

Působení Venelinovo bylo zde bezprostřední. V. E. Aprilov, jenž později také co spisovatel byl činný (vydal: „Bulharští spisovatelé“ v Odesse, 1841; „Dennice novobulharské osvěty“ v Odesse 1841; „Mysli za segašno-to bъlgarsko učenie“ v Odesse 1847, a j.), sám vyznal, že byl to jmenovitě Venelin, jenž „vzbudil v něm lásku k národnosti.“ [1]) Zajisté probudil ji Venelin i v mnohých jiných. Objevilo se u Bulharů horlivé úsilí o rozšíření osvěty v národě a z let čtyřicátých knihy bulharské — skoro výhradně náučné a vychovatelské — přestávají již býti vzácností.

Jedním z nejčinnějších spisovatelů toho národně vzdělavatelného směru byl dotčený Neofyt, řeholní kněz kláštera Rylského, jenž od dávna byl ochranným strážcem starobulharské tradice a slovanského písemnictví. [2]) Když se zakládala škola gabrovská, poslán byl do Bukurešti, aby se tam seznámil se soustavou vzájemného vyučování a aby nutné knihy pořídil. Jakož v skutku také mnoho knih učebných sepsal: katechismus, mluvnici bulharskou, mluvnici řeckou, tabulky k vzájemnému učení, kteréž všecky péčí jednoho z výše zmíněných Mustakových vytištěny byly v knížecí srbské tiskárně v Kragujevci bezplatně, r. 1835. Na to vydal Neofyt, jenž, ač samouk, naučil se byl důkladně staré i nové řečtině, staroslovančině, srbštině a ruštině, překlad novobulharský Nového Zákona (ve Smyrně 1840), nákladem americké společnosti biblické.

Druhá po řadě škola byla v Svištově (či Sistově), kdež působili

---

[1]) Srovnej *Suškova* „Zapiski o žízni mitr. Filareta,“ 163.

[2]) Potom se stal Neofyt archimandritem Rylského kláštera, jejž spravoval až do nedávného času (je-li živ posud, není nám povědomo). Mezi jiným pracoval též o obšírném slovníku bulharském; ukázky z něho vytištěny jsou v „Bъlg. Knižicach;“ teprv vyšla část první. O Rylském klášteře a o Neofytu viz vypravování p. Mackenzie a Irby v „Travels,“ 2. vyd., I., 145—158.

Christaki Pavlovič Dupničanin (sepsal „Pismennik obštepolezen [všeužitečný],“ „Razgovornik greko-bъlgarskij“ v Bělehradě 1835 a j.) a jiný Neofyt, archimandrita kláštera Chilendarského (sepsal „Slavenobolgarskoje dětovodstvo,“ jakási menší školní encyklopedie, v Kragujevci 1835; „Kratkaja sv. Istorija,“ v Bělehradě 1835). Téže doby pracovali o knihách učebních Rajno Popovič („Christoithija i Blagonravie [křesťanská mravouka a dobromraví],“ v Pešti 1837 a j.) a J. A Bogojev čili Bogorov, jenž mimo jiné vydal také nevelikou sbírku písní.

Za deset let po založení učiliště gabrovského bylo v Bulharsku již 50 národních škol. V té míře i čtenářů přibývalo, takže v rocích čtyřicátých mívaly již knihy k 2000 předplatitelův. Mezi spisovateli objevují se již lidé, kteří nabyli vzdělání za hranicemi. Vznikaji bulharské tiskárny: r. 1839 v Soluni, založená archimandritem Theodosijem; r. 1840 ve Smyrně, kdež byla kupecká osada bulharská; r. 1843 v Cařihradě, zřízená Srbem Ognjanovićem. V letech čtyřicátých vyšla opět celá řada spisů vychovatelských: čitánek, knih učebních, vychovatelských rukovětí, překladů spisů pro mládež. K. Ognjanovič vydal almanah („Zabavnik,“ v Paříži 1845); K. Fotinov jal se i vydávati časopis „Ljuboslovie“ (ve Smyrně 1845). Výběr cizích spisů ke čtení nebýval vždy zdařilý, vkus býval často naivní, ale pomalu dodělávala se literatura obsahu čím dál vážnějšího.

Jakož viděti, byla nová literatura bulharská rázu převážně ne-li výhradně vzdělavatelného: hlavní úkol její byl, podati národu základních vědomostí a probuditi národní vědomí. Od r. 1840 okolnosti se obrátily již k lepšímu: mnozí Bulhaři nabyli více méně širšího vzdělání, dílem v Cařihradě v americkém ústavě „Robert College,“ dílem za hranicemi, jmenovitě v Paříži, v Odesse, Kyjevě, Moskvě, Bukurešti, Bělehradě, Záhřebě, Vídni a zvláště v Praze. Zároveň objevilo se u nejlepších mužův národa vědomí zvýšených potřeb národních. Již nepřestávali na škole národní; v literatuře i životě zjevily se stěžejní otázky národního bytu: záležitost samostatnosti církevní a politické. V otázce církevní, která v letech padesátých spůsobila nebývalý ruch v Bulharsku, ideální snahy prvních křisitelů národa nabyly praktické podstaty.

Vyložili jsme již, jak stála církevní záležitost v Bulharsku. Zřízení škol a rozšíření vědomí národního, konečně určitější potřeby národního vzdělání čím dál tím více vymáhaly jejího rozřešení. Aby věc národa mohla prospívati, nutno bylo především osvoboditi se ze jha fanariotského, které nejen utlačovalo národ hmotně ale úmyslně překáželo i jeho osvětě. Styky s Fanarem cařihradským již v létech čtyřicátých přecházely v zjevné nepřátelství. Bulhaři žádali národních biskupův, Řekové nikterak nechtěli ustoupiti. Bulharský národ byl hlavním pramenem důchodů fanariotského duchovenstva a odloučení Bulharův od patriarchátu řeckého by mělo v zápětí hotový finanční úpadek Fanaru. Povznešení školství bulharského hrozilo přetrhnouti úspěch hellenisace, jež posud tak mnoho sil duchovních i hmotných dovedla odciziti bulharskému národu. Jesti zřejmo, že Řekové všemi silami musili dokazovati nezákonnost nezávislé hierarchie, kteréž Bulhaři svému národu požadovali.

Myšlénka církve národní vyskytla se u Bulharů s prvními rozbřesky národního uvědomění. Již mnich Paysij vystupoval proti ducho-

venstvu řeckému a vůbec proti Řekům, jakož i proti těm Bulharům, kteří přijavše řeckou „politiku“ a řeč zapomenuli se nad svým „rodem bulharským.“ Řekové zrušivše autokefalii Ochridskou, zničili poslední stín staronárodní tradice; přičiňovali se všemožně, by v Bulhařích všeliké vědomí národní udusili; pálili rukopisy bulharské a zajisté dovedli spůsobiti velikou újmu bulharskému znovuzrození (ještě r. 1825 metropolita trnovský, rodilý Řek, sežehl objevenou náhodou knihovnu starého trnovského patriarchátu); ale tím zároveň vzbuzovali odpor Bulharů a snahu, stůj co stůj vyprostiti se ze jha jejich. Již v rocích čtyřicátých Bulhaři počali žádati si národních biskupův; ruch ten rozvinul se však hlavně teprv po roce padesátém. Na základě hattihumajuma z r. 1856, vydaného po válce Krymské, v němž Turecko slibovalo všeliké svobody a náboženskou rovnoprávnost, obrátili se Bulhaři k vládě turecké s přímou žádostí za ustanovení bulharské hierarchie. Od té doby nastal zjevný boj, v němž Bulhaři dokázali nemalou vytrvalost a neustupnost. Jedním z nejvřelejších zastanců jich věci byl onen Neofyt Bozveli, archimandita Chilendarský, kterého jsme již výše uvedli mezi pracovníky na poli bulharské osvěty národní. Řekům běželo tu o hmotné i národní panství nad Bulhary; nehledíc k výhodám, jichž poskytovalo církevní panování nad Bulhary, jednalo se též o to, by Bulhaři, na řecko jsouce přemalováni, zachováni byli pro budoucí císařství Byzantské, o jehož obnovení Řekové blouznili. Ujišťovaliť Bulhary ode dávna, že není žádného národa bulharského, že jsou jen Řeky, mluvícími, žel barbarským jazykem. A tento podivný důvod předstírali i nyní, hájíce hierarchie řecké v bulharských zemích. Bulharům naproti tomu v zápase tom šlo o jednu z obou stěžejních záležitostí života národního: v popředí stála vždy samostatnost politická, vysvobození ze jha tureckého; nyní však nutnost kázala vymaniti se ze jha církevního a duchovního.

V speciálních spisech najde čtenář podrobnosti církevního hnutí bulharského a shledá, že použito bylo i zákonů kanonických (jen že Řekové zapomínali na ty, které velí „zavrhovati“ duchovní vladaře, postavené „na mzdě“ a vynikající takovými vlastnostmi, jaké se nezřídka spatřovaly při řeckých vladařích duchovních) i diplomatických tůček i všelikých pletich a násilností. Jen v jednom případě Řekové mohli míti pravdu — když totiž nastupovali na svolání obecného sněmu církevního; ačkoli těžko si představiti, jakým by mohl býti ten obecný sněm v době nynější, pojatý v přísném významu toho slova. Ruská vrchnost církevní zachovala se k věci bulharské velmi příchylně. [1])

---

[1]) V příčině dějin bulharské pře církevní viz *Drinova* „Pregled;“ *Jirečka* 544—562. V ruštině jest již celá literatura sepsána o bulharské záležitosti církevní: vytýkáme tu jen některá sepsání: Články p. D. (Daskalova) v „R. Věstn.“ 1858, kn. 2; v „R. Besědě“ 1857 a sled. — Otvět „R. Věstniku“ po bolgarskim dělam. SPb. 1858. — Po voprosu o bolg. patriaršestvě. Berlin 1860, 45 str. (Spisek ten prý zmizel z prodeje. Zároveň s předchozím hleděl hájiti stanoviska fanariotův.) — Články v „Sěv. Pčelě“ 1860, č. 120, 122, 132, 142; 1861 č. 22, 32 (od S Palauzova). — Články v časopise „Deň.“ — *T. Filippov*, Vselenskij patriarch Grigorij VI. i greko-bolgarskaja rasprja. SPb. 1870 (z Žurn. Min. Nar. Prosv.); obrana to pp. fanariotů. — *P. Tjosovskij*, Greko-

Konec konců byl, že sultán z vlastní moci věc rozhodl: ustanovil v únoru r. 1870 zřízení *bulharského exarchátu*. Bulhaři jásali, patriarcha odpíral provedení fermanu. Konečně r. 1872 vyvolen za exarcha Ilarion, věrný spoludělník Neofyta Bozveliho. Než starý ten bojovník za církev bulharskou neudržel se dlouho na místě; po několiku měsíců vystřídal jej Anthym. Cesta jeho z Vidina do Cařihradu podobala se jízdě triumfální. V září téhož roku patriarcha vyobcoval z církve duchovenstvo bulharské i jeho přívržence.

Záležitost církevní spůsobila velmi mocné hnutí v Bulhařích a dala ovšem podnět k mnohým výkladům a polemikám v literatuře, a sice jak ve zvláštních spisech tak i v časopisech. Nám postačí ukázati k dvěma příkladům. První spisek o při církevní, jenž došel velikého ohlasu, vyšel r. 1852 v Praze pod názvem „Prijatelskoje pismo ot Blъgarina kъ Grьku.“ Novějším plodem té polemické literatury jest rozprava „Mati Bolgarija“ od Neofyta Bozveliho [1]) — zvláštní to úvaha psaná podivným, polonárodním polocírkevním jazykem, proniknutá však pravým nadšením vlasteneckým. Bulharské časopisy a noviny té doby stále obracely zřetel ku při církevní.

Původem *časopisectva* bulharského nazývají výše dotčeného Fotinova, jenž v r. 1844—46 vydával ve Smyrně *Ljuboslovie*. Dále zakládaly se, však neudržely, časopisy v Lipsku. R. 1849 objevil se v Cařihradě první politicko-literární list jmenem *Caregradskij Věstnik*, vydáván byv nejprvé I. Bogojevem, potom A. Eksarchem, a držel se až do r. 1861, bojuje za dob církevní rozepře proti katolické propagandě. K vůli této založen byl list *Bъlgarija*, vydávaný D. Cankovem. [2]) Obranu národních snah a národní církve vedl časopis *Bъlgarski knižici*, jenž od r. 1858 do 1861 vycházel v Cařihradě péčí D. Mutь-

---

bolgarskij cerkovnyj vopros. SPb. 1871 (trefná odpověď na předešlý spis). — *M. Drinov*, Bolgare i konstant. patriarchija. V „Besědě,“ 1871, IV, 324—360. — *Kurganov*, Greko-bolg. cerkovnyj vopros. V „Pravoslav. Sobesědniku,“ 1873 atd. — Konečně velmi zevrubné pojednání, s ukázáním literatury, u *Golubinského*.

[1]) V žurnále „Periodičesko Spisanie,“ kn. IX—X., 1—41, a kn. XI—XII, 74—104. Bulharská literatura o záležitosti církevní jest velmi rozsáhlá a zavírá se hlavně na množství článků časopiseckých. O sobě vyšlé knížky a brožurky vykázány jsou u *Golubinského* a *Jirečka*, „Knigopis“ č. 308, 417, 420—422, 475. K bibliografii tohoto posledního dlužno připojiti ještě: Otvět na někoji si točki iz statija-tъ atd. (odpověď na články časop. „Sъvětnik“ č. 38—48) od T. S. V Braile 1864. — *B. Bogomolec*, Proizšestvie vъ Skopska eparchija ot 1860 do 1865 godina. Braila 1865. — Projektъt na vselenska-ta patriarchia za rěšenie-to na bъlgarskijъt vъpros. Bukorešt, 1867. — Bratsko objasnenie na Bъlgarin kъmъ bratijata mu Bъlgare. Bukur. 1867. — Pravoslavnij glas protiv protestanskijъt prozelitizъm vъ Bъlgarijъ. Rusčjuk 1869. — *Ἀντίῤῥησις εἰς τὸ ἐπιστολ. ὑπόμνημα τοῦ πατριαρχείου* atd. Konstantinopol 1871. — Dějanija na svjatijъt velikij sobor atd. Carigrad 1872. — Opravdatelen otgovor ot jedin Bъlgarin atd. (na článek řeckého časopisu „Iris“). Russe 1872 (překlad z řečtiny). — Bъlgarska-ta pravda i grъcka-ta krivda, ot † S. M. Carigrad 1872.

[2]) „Toliko slepí“ vyjádřila se mezi jiným „Bъlgarija,“ „nemohou rozeznati čistě křesťanského díla Římské propagandy od *čistě ďábelského* díla panslavismu a panhellenismu“ (sr. „Bъlg. Knižici“ 1859, II. 498). Panslavismus tuším ještě nezasloužil takové charakteristiky.

eva, J. Bogojeva — Bogorova, G. Krьstьoviče a Stojanova Burmova. Vyskytl se i list vládní, *Turcija*, N. Genoviče, vychvalující vladařství turecké. R. 1860 několik bulharských študentův university moskevské podniklo vydávání časopisu, čili lépe sborníku jmenem *Bratskij trud* (2 sv., v Moskvě 1860—62), čehož účastnili se hlavně Žinzifov, Karavelov, K. Miladinov. R. 1865 objevil se malý lístek *Zornica*, obsahu mravně poučného, vydávaný americkou missionářskou společností. Konečně vycházely, arci že ne v Turecku, listy rozhodně svobodného směru, který v Turecku jmín byl za revoluční. Nejprvé *Dunavskij Lebed* (Dunajská Labuť, 1860—62) v Bělehradě péčí Rakovského, jednoho z nejznamenitějších mužů nové literatury bulharské; pak v Bukurešti *Buduštnost* r. 1864 péčí téhož; *Narodnost* J. Kasabova tamtéž 1866—69; *Svoboda* Karavelova, 1870—1872 a téhož *Nezavisimost* 1873—74; *Otečestvo* (Vlast) 1869—71 směru konservativního; listy humoristické *Tъpan* (Buben) a *Budilnik* (Budíček). Z posledních let dlužno tu jmenovati ještě *Makedonii*, list P. R. Slavejkova, od r. 1867 v Cařihradě vycházevší; pak menší časopisy *Čitalište* Balabanova od r. 1870 tamtéž; *Učilište* R. Blъskova v Bukurešti od r. 1870; *Věk* Balabanova, r. 1874 v Cařihradě, a zvláště orgán Bulharského literárního Družstva v Braile *Periodičesko Spisanie* (vyšlo posud od 1870—76, 12 svazků).

Srbské události let 1875—76 došly v Bulharsku ohromného ohlasu, vzbudivše vlastenecké touhy a naděje, záměry povstání a nové časopisy. Vyskytly se nové publikace vlastenecké, více méně horoucně k povstání vyzývající, na př. *Bъlgarskij Glas* J. Ivanova v Bolgradě, v první polovici r. 1876; dále v květnu či červnu téhož roku *Nova Bъlgarija* Bělobradova a Poparkova, v Gjurgjevě; *Stara Planina* pp. S. Běžana a Veselinova v Bukurešti od srpna 1876, s úvodními články i francouzsky psanými. Jiné-li ještě listy vycházely, nevešlo nám v známost.

Bulharské publikace rozlišují se jedny od druhých velice podle místa vycházení. Tisky cařihradské, jež vycházely pod censurou, byly, jakž pochopitelno, zbaveny všeliké možnosti pojednávati o stavu věcí a o pravých potřebách národa, majíce povinnost vládě se klaněti a podkuřovati jí, byť prováděla skutky nejhanebnější. Podivno bylo čísti v bulharském jazyku pochvaly „moudré a osvícené vládě," která „neúnavně pečuje o blaho všech svých poddaných" a pod jejíž „světlou ochranou" prospívá národ bulharský i jeho osvěta atp. Nicméně nebyli aspoň spisovatelé jejich obmezováni ve své polemice proti Fanariotům a v té příčině se plná pravda mohla psáti i v tiscích cařihradských.

Mohli bychom uvesti zde mnoho dokladů strašlivého zášti Bulharů k Řekům. Postačí však jeden příklad. Cařihradské „Bъlg. Knižici," promlouvajíce o nutnosti širšího vzdělání národa, hovoří takto: [1])

„Než od koho a kde můžeme nabyti takových vědomostí? Od našich-li pastýřů duchovních? Nikoli, neboť nemáme ještě národního

---

[1]) Bulharský text těchto ukázek, v originálu umístěný, podává se zde v českém překladě. (Pozn. překl.)

duchovenstva, aby vyhledávalo našeho dobra! Nynější pastýřové naši nejsou-li věční národa tryznitelé, kteří hledí vyhladiti z tváře zemské naši vlast, již namáhají se zlomyslnou politikou svou pořečtit? V chrámech-li našich? Nikoli, neboť tam jsme ještě neslyšeli hlásati přirozeným a srozumitelným jazykem pravdy evangelia. Nemáme jiného místa, kde bychom slyšeti mohli nauky, krom těch bídných našich učebních ústavů!" (Бълg. Kniž. 1859, III., 559).

A spisovatel vyzývá spoluvlastence, by zanechajíce všelikých svárův a rozmíšek spojili se všickni k zvelebení školství.

V r. 1870 Bulhaři s týmž rozhořčením mluvili o utlačov ní řeckém, byli však již přesvědčeni o zdaru své věci: „. . . A proto (totiž za příčinou vyhlazení národnosti bulharské potlačováním jazyka národního, ničením památek národních atd.) byly od starodávna řeckými biskupy páleny naše historické památky; proto stihán byl náš jazyk v kostele i ve škole; proto byl pronásledován všemi možnými klevetami a lžemi náš učelivý lid. Všecka ta úsilí Řekův byla namířena k tomu, by z nás nadělali divochův, by udusili v nás všeliký národní cit a národní vědomí, by potom mohli s námi si zahrávati jak by chtěli. Úspěch, jakého docílili v tom snažení, dodával jim naděje, že dostihnou plně vytknutého cíle; avšak za poslední doby, k jich velikému pohoršení, zmařily se, na dobro se zmařily jejich naděje zlaté." (Period. Spisanie 1870, I., 23).

V rozpravě „Máti Bulgarie" spisovatel osopuje se na zlobu a úskočnost Řekův a bulharských odrodilců slovy nejvybranějšími. Jednání Řeků jest „simonisticko-krádežné bohu protivné kouzlomamičské zlodějství, zrádecko-jidášovské Kristoprodávání a Annášo-Kaifášovské Kristokupování, saducejsko-farizejské mudrování, belzebubsko-satanášské řádění, jedootravné a dušezhoubné předělané pátersko-sněmovní řekopletichářství! Pekio a záhuba! Tartarská propasť!" Jako Řekové, tak odporni mu byli i „jich popští soudruzi, tajno-úkladní odrodilí a nesvědomití grekomano-čorbadžijové;" toť prý „posatanělí duchové a poběsilí sluhové, nenasytní vyjídači, na obecní útraty žijící nesvědomití prodájci a zrádci, nestydatí pomluvači a lháři, nelidští a surówí všenárodní zhoubcové a tryznitelé" atd. (Tamtéž 1876, XI—XII., 79, 81—82).

Dále následuje obrázek fanariotských berní: „Oblečeni v popské a postitelské dlouhé cáry, s přivěšenými dlouhými vousy, povsedali na dobře hlídané koně, svaté kříže po vsích trousíce, sbírat pšenice, ječmene, žita, prosa, kukuřice, ovsa, cibule, česneku, řepy, cvikly, póru, zelí a pepře, bílého a černého bobu, hrachu, čočky a od všelijakých šťáv i ovoce, též lnu, vlny, kozlečin i kozin a všeho jiného, co jim kdo dá . . . Ejhle těch řeckobiskupských popů a duchovníků: národních užitečníků, sinajských, božíhrobských a svatohorských postitelů!" . . . Spisovatel, sám Svatohorec avšak horlivý zastance svého národa, neostýchal se s trpkou ironií vylíčiti Athoské mnišstvo řecké i lehkověrnost prostoduchého, nevědomého lidu: Ti postitelé prý šíří v národě pověry, jakých nenajdeš ani u egyptských dervišů; odvracejí národ od učení, „kážíce, kdo učením jsou vzdělanější, ti že jsou bezbožni, protože nevěří, že na Sv. Hoře (Athos) není ani ptáčka ženského, nýbrž cokoli jich se tam nachází, ti že jsou všickni mužšti a jakási

svatohorská semínka jedí, a ačkoli jsou mužští, však že ku podivu vejce snášejí a je míchají a vylupují! . . . a nevěří, že tam mniši v povětří lítají a často s anděly rozmlouvají a budoucí věci znají atd. atd.!“ (Tamtéž, str. 93, 95.)

Připojíme ještě prohlášení Panajota Hitova. V prohlášce tohoto praktického revolucionáře-hajduka jeví se neméně nenávisti k Fanariotům než v uvedených právě polemikách bulharského archimandrity: „. . . Ano, kdo by chtěl hájiti turecké krutosti a fanariotského práva církevního, ten nemůže slouti synem Evy. Fanariotská kutna a turecké bubny tak dodaly národu bulharskému, že pozbyl tvářnosti lidské; národ ten podoben více stroji, který žne a shromažďuje, aby jiné nakrmil.“

Polemické spisy proti Řekům v příčině pře církevní plny jsou podobných výrazů národní nenávisti, jež zplodily dlouhé věky útisku.

Bulharské časopisy skoro všecky měly jen krátké trvání. Hlavní příčinou toho byl, jakž pochopitelno, sám stav národa. Bulhaři, na několik částí po rozličných státech roztříštění a nemajíce nikde panujícího střediska, mimo to vyššího vzdělání postrádajíce (vyšší jich učiliště nesáhala přes naše gymnasia a semináře), nemohli poskytnouti stálého čtenářstva. Mimo to tisky vně Turecka vycházející Bulharů nedocházely anebo bývaly co revoluční přísně zapovězeny, byť v nich i nic revolučního nebylo. R. 1872 Čolakov, vydávaje „Národní Sborník“, teprve v čas tisku jeho spatřil poprvé „Památky“ Karavelova (1861), i podotýká: „O jsoucnosti té knihy skoro nikdo u nás v Bulharsku nemá vědomí.“ A jako čtenářstvo, tak i spisovatelé byli velice rozptýleni: jedni pracovali v Cařihradě, v Ruščuku, druzí v Bělehradě, Bukurešti, Braile, v Odesse, Moskvě, Praze atd. Zatím co jedni přímo mluvili o vysvobození ze jha tureckého a ukazujíce k nevyhnutelnosti povstání vyzývali k němu, druzí musili vychvalovati blahodárnou „ochranu“ vlády turecké a každému stínu snah svobodomyslných se vyhýbati, poněvadž sic Řekové hned vše donášeli. Nemálo rozličný byl též stupeň vzdělání: kdežto jedni, jmenovitě Bulhaři zahraniční, vynikali dokonalým vzděláním vědeckým, jiní — a mezi nimi i spisovatelé — zůstávali prostoduchými polovzdělanci.

V řadě novějších spisovatelů bulharských nad jiné proslul Petko Rajčov S l a v e j k o v (nar. okolo 1825). Jsa samouk, věděl získati si rozličných vědomostí a jeví se v literatuře co básník, co novinář, co satirik, co spisovatel pedagogický ano i co učenec. Nejprvé vystoupil s knížkou veršů (v Bukurešti 1852) a s „Basnenikem“ (1852), kterýmiž dobyl si jména nejlepšího básnika bulharského. R. 1857 přijel za příčinou řecko-bulharské pře církevní do Cařihradu a tu počala se jeho širší činnost literární. V rocích 1857 a 1861 vydal satirické kalendáře, jež zjednaly mu veliké populárnosti v národě bulharském: s řízným sarkasmem líčil v nich směšné stránky obcí bulharských a zle tepal fanarioty. Záslužně působil též na poli žurnalistiky národní, přese všecky obtíže, s kterými jí bylo zápasiti. Počal r. 1863 vydávati neveliký list satirický pod názvem „Gajda“ (t. j. Dudy); po dvou letech pak podnikl vydávání politicko-literárního listu „Makedonija“ (vycházela od r. 1867 do prvních let sedmdesátých). Byl to jeden

z nejlepších časopisů, jakéž vycházely v Bulharsku tureckém, a spolu jeden z nejoblíbenějších. V listě tom, věnovaném (pokud lze bylo) záležitostem bulharského vzkříšení, Slavejkov mimo jiné přihlížel zvláště k probuzení národního vědomí u Bulharů macedonských, kdež působení fanariotův a bulharských pořečtilců bylo mocnější než kdekoli jinde. Vedle bulharských přijímal do listu svého sem tam i články řeckým jazykem psané anebo dopisy a zaslání v nářečí macedonském řeckým písmem, poněvadž mnozí tamější Bulhaři, zvláště starší, neznali písma slovanského. I zde byl řízný vtip hlavní zbraní Slavejkovou v boji s vrahy fanariotskými a v obraně věci bulharské. Posléze „Makedonija“, byvši několikráte zabavena, na dobro jest potlačena a Slavejkovu zapovědíno vůbec vydávati nějaký list. Slavejkov jal se tedy sbírati národní písně, zpytoval a vypisoval mravy a obyčeje národní, psal rozpravy dějepisné, překládal povídky a poučné spisy atd. Před začátkem bulharského vraždění byl v Trnově učitelem.

Najden Gerov, rovněž co básník proslulý, narodiv se v Koprivštici, študoval v Odesse, byl po několik let v Plovdivě učitelem, na to ruským konsulem v tom městě, na počátku pak vojny přidělen byl knížeti Čerkasskému k civilní správě Bulharska. Jeho neveliká báseň „Stojan i Rada“ vyšla v Odesse již r. 1845, jiné skládání, jmenem „Pěsnopojče“ r. 1860 v Cařihradě. Pracoval též o školních knihách a o rusko-bulharském slovníku (vyšla však jen první písmena). Od něho pochází též spisek: „Několko mysli za blъgarskij jazyk i za obrazovanie-to u Blъgary-ty“ (Několik myšlenek o bulharském jazyku a o vzdělanosti u Bulharů), vydaný v Cařihradě 1852, v němž hájil slovanského a starého původu nynější bulharštiny proti útokům řeckým.

Rovněž v Rusku, jmenovitě v Moskvě, študoval Ks. Iv. Žinzifov (Rajko, 1838—1877), rodem z Velesa v Macedonii. Hlavní práce jeho jsou: „Novoblъgarska sbirka“ (v Moskvě 1863), obsahující krom jeho vlastních básní původních též překlady (na macedonské nářečí) Slova o pluku Igorově, Libušina Soudu a Kralodvorského rukopisu, pak některých básní Ševčenkových; dále povídka veršem „Krъvjana riza“ (Krvavá košile, v Braile 1870), prodchnutá ohnivým vlastenectvím a žádostí pomsty.[1]) Ljuben Karavelov, z Koprivštice rodilý a študovavší též v Moskvě, pokládá se za nejlepšího vypravovatele; psal též rusky a srbsky (od něho jsou povídky „Babuška Neda“, „Dončo“, „Hadži Načo“). Stejně proslul i co politik a vydavatel listu „Svoboda“ od r. 1869. „Směr listu toho“ dí Žinzifov, „jest protiturecký v plném smyslu toho slova a má za úkol — dokázati Bulharům, že naděje své musí vzkládati jen na sebe samy a nic dobrého neočekávati od vlády turecké. Jesti k politování, že dovoz toho znamenitého listu do Ruska byl v měsíci květnu r. 1870 zakázán, ačkoli vždy velmi přátelsky se k Rusům zachovával.[2])“ Později proměnil se list ten v orgán polosocialistický pod názvem „Nezavisimost“ a vycházel tak až do poslední doby. Vasil Drumjev, od r. 1874 biskup a co takový Klíment nazván, sepsal román z dob kirdžalského vzbouření („Neštastna familija, bъl-

[1]) Krátký nekrolog jeho vyšel v „Mosk. Vědom.“ 1877 v čísle 41.
[2]) Poezija Slav., Petrohr. 1871, 302.

garska narodna pověst", vyšla nejprve v Bъlg. Knižicích 1860 a potom o sobě 1873) a drama ze starých dějin bulharských („Ivanku, ubojecъt na Asěnja I.", t. j. Ivanku, vražedník Asěna I., v Braile 1872). Co dramatický spisovatel znám jest i D. Vojnikov („Pokrъštenie na Prěslavskij dvor", t. j. Křest na Přeslavském dvoře, 1868; „Veleslava, bъlgarska knjaginja" 1870" a j.), jehož kusy provozovaly se na soukromém divadle v Braile. Velice se ceni od bulharských čtenářův I. Blъskov, spisovatel povídky „Zločesta Krъstinka" (v Rusčuku, 1870) a jiných, poučných a mravopisných. Jiný Blъskov, R., sepsal povídku „Izgubena Stanka", z dob tatarského řádění v Dobrudži (v Bolgradě 1866, v Ruščuku 1867) a vydával časopis „Učilište" v Bukurešti. Třetí znám jest co překladatel. V počtu mladých básníků bulharských jmenují se zvláště Čintulov, V. Popovič, Ivanov a j.

Spisování a překládání (hlavně z ruštiny) knih učebných bylo i dále jednou z hlavních péčí literátů bulharských. K dřívějším jmenům připojujeme zde Parthenia, Zografského archimandritu, potom arcibiskupa, I. Grujeva, D. Mančeva, D. Vojnikova, J. Momčilova, S. Radulova, J. Mihajlovského, A. Robovského, A. Mutъjeva, N. Bončova. Spisovatelé ti zabývali se z části i překládáním z cizích literatur: objevili se v bulharštině Fénélon, Molière, Voltaire, Lessing, Schiller, Bulwer, Veltman,[1]) Gogol, Ševčenko a j.

Jeden z nejoriginálnějších spisovatelů bulharských nové doby jest Jiří Stojkov Rakovskij (1818—68). V jeho činnosti se zvláště zrcadlí současné smýšlení, potřeby života národního, snahy po vzdělání národním a spolu i nedostatky tohoto. Byl básníkem, dějepiscem, národopiscem, archeologem, novinářem, církevním i politickým agitátorem a revolucionářem. O jeho životě málo jest povědomo.[2]) Narodil se v Kotli co syn zámožného rolníka bulharského; študoval v Cařihradě, Athénách, Paříži, potom i, jak se praví, v Rusku, vládl několika jazyky: ruským, srbským, rumunským, tureckým, staro- i novořeckým, psal francouzsky. Spisovatelská jeho činnost zahájena po krymské válce vydáváním „Blъgarské Dnevnice" v Novém Sadě, kteráž však vládou rakouskou byla potlačena. Tehdáž vydal též spisek: „Předvěstník horského poutníka" a báseň „Horský poutník" (Gorskij pъtnik v Novém Sadě 1857). Ve spisku onom vyložil své myšlénky o událostech v Bulhařích za doby krymské války; vlastenecká báseň jeho došla v Bulharsku ohromného úspěchu. R. 1858 usadil se v Odesse, jsa vychovatelem mladých Bulharů, v tamním semináři študujících; roku 1860 pak již jej nacházíme v Bělehradě, an vydává politický list „Dunavskij Lebed" (1860—62); když pak r. 1862 nastalo bombardování Bělehradu a schy-

---

[1]) Alexandr Fedorovič *Veltman* jest spisovatel ruský, u nás téměř neznámý. Zemřel nedávno u vysokém věku. Svého času (v rocích 1830. a čtyřicátých) býval na Rusi na slovo vzat co původní románopisec a co archeolog, ačkoli na poli starožitností hovíval někdy fantasii jako někdy náš Jan Kollár. Mezi jiným sepsal též povídku ze starých dějin bulharských, ku které se i táhne hořejší udání. (Pozn. překl.)

[2]) Krátké zprávy životopisné v „Poeziji Slavjan," v Petrohr. 1871 a v českém „Naučném Slovníku;" u Jirečka, Gesch. 552, 557, 570; v „Rusském Archivě" od Barteneva, 1863, čís. 3-4.

lovalo se k povstání a k válce s Turky, tvořil v Bělehradě bulharskou legii. Na to usadil se v Bukurešti a vydával tam r. 1864 žurnál „Buduštnost“. R. 1866, za dob nastalého ruchu v knížectvích Podunajských, opět zřizoval legii bulharskou, načež musil uprchnouti do Ruska. Umřel v Bukurešti r. 1868.

Vedle této činnosti novinářské a revoluční zabýval se též pracemi vědeckými. Za pobytu svého v Odesse uveřejnil prvý svůj spis toho druhu: „Pokazalec ili Rъkovodstvo“ atd. (t. j. navedení, jak by se měly vyhledávati a vyšetřovati staré památky našeho národního života, jazyka, národnosti, staré naší správy, slavné naší minulosti atd., 1859). Dále vydal: „Několko rěči o Asěnju Pьrvomu, velikomu carju bъlgarskomu, i sinu mu Asěnju Vtoromu“ (v Bělehradě 1860); pak „Bъlgarska Starina“ (v Bukurešti 1865). Všecky ty spisy obsahují podivnou směs cenného materiálu vědeckého a smělých fantasií. Rakovskij znal dobře život národní i starobylost bulharskou, ale nevedl si při tom vědecky; plamenný cit vlastenecký nutkal jej vylíčiti „slavnou minulost“ národa, i naplnil ji fantastickými smyšlenkami. „Pokazalec“ z většího dílu obsahuje zajímavé líčení národního života, v předmluvě však a v programu zabíhá spisovatel do nemožných představ o starověkosti bulharské. Co pravý národovec bulharský nechce slyšeti o Řecích a zamítá i staré spisovatele řecké; pátraje po původu národa bulharského, hledá kolébky jeho i nejbližšího jeho příbuzenstva v pravlasti národův europských, v Indii; sanskrit prý (podle Rakovského „samoskryt“) a jazyk bulharský se liší jen málo od sebe; bulharská národní mythologie jest ryze indická atd., z čehož plyne ovšem, že Bulhaři jsou v Europě národ přesný a prvotný. V „Bulharské Stařině“ osnova ta se rozpřádá dále. Hrozná přítomnost národa pudila bezmocného vlastence pohřížiti se do bájí, aby aspoň tam našel ukojení cit jeho, toužící dobyti národu slávy, platnosti a svobody.

Jiný dějepisec bulharský, Gabriel Krьstьovič, pracoval na poli literárním ještě na závěrku let třicátých a náležel k hlavním jednatelům v církevní záležitosti; jeden čas také byl vydavatelem „Bъlgarskich Knižic“. Jeho „Istorija blъgarska“ (posud vyšel jeden díl, v Cařihradě 1869—71) prozrazuje sice větší rozhled v pramenech historických, není však přece prosta národního nadsazování: mezi jiným spatřuje spisovatel počátek dějin bulharských, jako i Venelin, v historii Hunnův a Atilly. Vážnější a již zcela po europsku vzdělaný historik jest Marin Drinov, rodem z Panagjurišta (nar. 1838), vychovanec vysokých škol moskevských a nyní professor v Charkově. On jest toho času nejlepší znatel bulharské starobylosti v slovanské literatuře. Hlavní díla jeho o starých dějinách bulharských, o dějích bulharské církve a j. uvedena jsou výše ve výčtu pramenů; mimo to v „Period. Spisaniich“ vydal články o Paysiji a Sofroniu, o pramenech dějepisu bulharského chovaných po italských knihovnách a archivech, o novobulharském písmě, uveřejňoval písně národní, úvahy kritické atd.

Zcela zasloužené vážnosti u čtenářstva bulharského požívají velice originální zápisky bulharského hajduka Panajota Hitova. Jsa syn bohatého ovčáře (nar. 1830) a člověk zmužilý, zkušený a spolu dobrodušný, rmoutil se nad útiskem národa a odhodlal se hledati štěstí na

Balkáně: stal se vůdcem hajdukův, byl ve spojení s Rakovským a obmýšlel povstání r. 1862. Povstání však se nezdařilo; Panajot musil se dlouho toulati po Balkánu s nemnohými soudruhy svými za kruté, bouřlivé zimy. Vypravování o tom životě hajduckém jest obsahem jeho knihy: „Moje-to pѣtuvanie po Stara Planina“ (v Bukurešti 1872). Spisovatel teprvé v dospělém věku naučil se písmu, což však nebylo na újmu knize, jež vyniká originálním a živým vypravováním.[1])

„Novobulharská literatura“, dokládá Jireček, „představuje nyní (r. 1876) k 800 knih a 51 tiskův periodických; průměrně tedy připadá na rok okolo 50 spisů. V mladé té literatuře nelze přehlédnouti jisté nezralosti, jež pochází z neúplného a jednostranného vzdělání většiny spisovatelů; za to samostatná díla let posledních opravňují k větším nadějím do budoucnosti.“

Základní příčina té nezralosti jest toliko jedna: nesnesitelný stav společnosti pod tureckým jhem, tudíž nemožnost zakládání a udržování vyšších škol a odloučení Bulharů tureckých od zahraničných, při čemž svobodná literatura byla oněm zcela nepřístupnou a nuceni byli nejhoršímu nepříteli svému ještě pochlebovati, tito pak, jsouce pravými zástupci tužeb svobodných, byli odtrženi od vlasti.[2])

Nezralost literatury obráží se i v stavu řeči spisovné, která podnes nedospěla k jakés ustálenosti.

Nová bulharština není posud vědecky ustanovena; jak minulý tak i nynější stav její v nářečích rozličných vědeckého proskoumání teprv očekávají. Podotkli jsme již, že v památkách písemných ze začátku XVII. století (jako jest na př. Lublanský sborník, ohledaný Lamanským) jeví se bulharština již s těmi známkami, které jsou nynějším její příslušenstvím a jichž počátku dlužno v starší ještě době hledati. Za našeho času jazyk bulharský pokládá se za „nejzkaženější“ ze všech nářečí slovanských, a sice jak pro porušenost jeho tvarů tak pro nedostatek písemného vzdělávání.

Přede vším vzal veliké porušení v hláskách. Jakož jsme byli výše ukázali, má se obyčejně za to, že stará bulharština jest to ten staroslovanský jazyk nejstarších památek písemných, který tak velice vynikal bohatstvím a plnotou zvukův a forem. Ale již v památkách století XI. a XII. znamená se jakási nepravidelnost v užívání hlásek nosových, která čím dál tím více se vzmáhá, tak že v bulharštině střední

---

[1]) O Panajotu Hitovu a Zápiskách jeho obšírně psal Konst. *Jireček* v pražské „Osvětě“ ročn. 1875 v rozpravě „Na Balkáně.“ V tomtéž časopise, roč. 1878 (sešitech květnovém a červnovém) nalezá se od téhož historika článek o novém knížectví bulharském. (Pozn. překl.)

[2]) Stránce té věnoval pozornost hlavně Jagić (Archiv für slav. Philol. I. 560). Na doklad uvádíme zde jeden rys: „Ve spisech Bulharů svobodných (emigrantů) ozývá se jen jedno théma, turecké jho a myšlénka povstání a svobody; v domácí literatuře, cařihradské nebo ruščucké, nejen že neděje se o jhu žádná zmínka, ale turecká ochrana se vychvaluje nejvděčnějšími výrazy (jinak by spisovatele třeba náhodou oběsili). Mravopisné povídky Karavelovy nejsou leč řada tragických příběhů; v povídce Blѣskova „Zločesta Krѣstinka,“ v Ruščuku vydané, při líčení bulharského života není ani zmínky o jakémsi poměru k turecké vrchnosti; jen jednou objeví se Turek, co „pravdy milovný moslemín,“ hájící spravedlivosti! Tón však povídky jest přece velmi truchlivý.

doby hlásky ty všelijak se matou.[1]) V nové bulharštině bývalé nosovky převrhly se v jakési temné zvuky; spolu i jiné samohlásky pozbyly své jasné určitosti.

Ve své formální soustavě nová bulharština došla k rozkladu synthetických forem, tak řídkému ve slovanských jazycích: jest v ní člen, povstalý z ukazovacího zájmena (příklad podobného užívání zájmena nalezá se v starých letopisech ruských a v nynější mluvě běžné), a přivěšovaný na konec jmen podstatných a přídavných; skloňování pádové vzalo za své a určuji se rozličné vztahy předložkami; časoslovo ztratilo neurčitý způsob, příčestí a t. p. Konečně vzal náramnou proměnu slovník: Bulhaři měli nejbližšími sousedy Řeky a Turky a jelikož jedni i druzí nad nimi panovali s úplným ponížením bulharské národnosti, vtrousilo se do bulharštiny množství slov tureckých a řeckých, kteráž divně opestřují slovanskou osnovu.

Dlužno doložiti, že v místních nářečích zachovalo se mnoho archaismů. Poznání jich kdož ví nevrhne-li nové světlo na dějiny řeči bulharské a nepřispěje-li k rozřešení otázky, komu vlastně náleží „staroslovanský“ jazyk prvotných památek? Tak na př. objeveny v místních mluvách ještě zachované nosovky [2]) a uchránila se tam mnohá starobylá slova atd.

V jiných jazycích, na př. v ruském, netržitost literárního vzdělávání (ačkoli ani zde nebylo zcela přímého rozvoje) způsobila, že přechod ze starých forem písemných k novější spisovné řeči dál se s jistou posloupností, tak že spisovná řeč přirozeně zachovala některé živly k plnosti vyjádření vhodně napomáhající, ačkoli mluva národní již na ně zapomínala. U Bulharů jakož i u Srbů bylo jinak. Stará jejich literatura ukončila se v století XIV. a XV.; chudičké spisovnictví přidržovalo se potom obecného jazyka církevního (vzatého k tomu z knih ruských, kdež dostal jakési ruské tvářnosti), a přechod k literatuře nové byl skokem (asi jako v ruštině by byl skok od Josefa Volockého a Maksima Greka ke Gogolovi). Pokusy literární byly tak vzácné, že neměly žádného širšího účinku. Původce Lublanského sborníku psal prostou mluvou lidu; Paysij proplítal jazyk církevní prostonárodním. Novější spisovatelé podnes nerozhodli té choulostivé otázky. Tak bylo i u Srbů do počátku nynějšího století; tam však Vuk Karadžić postavil se rozhodně na stranu národního jazyka (v hercegovské jeho podobě), tak že týž povýšen za nový jazyk spisovný. Bulharské písemnictví vázne posud na tom stupni, na kterém bylo srbské do Vuka. Bulhaři mají před sebou — na jedné straně literární tradici s hotovou zásobou forem a slov církevně-slovanské a ruské vzdělanosti, málo však již srozumitelných nynějšímu pokolení národa; na druhé — živou řeč lidu, které se však nedostává potřebného vytříbení a ušlechtění. K tomu ke všemu řeč národní není upravena ještě ani v jednu, vůbec uznávanou formu — postrádá jednoho pravopisu.[3])

[1]) Viz o tom úvahu Lamanského v pojednání „Neporěšennyj vopros.“

[2]) Na př. viz o Kosturském podřečí „Period. Spis.“ XI—XII., str. 163; také sedmihradská bulharština vyniká mnohými zvláštnostmi.

[3]) Podivno na př. čísti (v předmluvě k „Nešťastné familii“ Drumjeva) vyznání spisovatele, že v novém vydání upotřebil členu, jehož v prvním vydání nebylo.

3. Národní písně bulharské.

Známost bulharského básnictví prostonárodního jest nedávného původu. Z té příčiny, jakož ovšem i pro obmezené rozměry literární vzdělanosti, nemělo takového účinku na rozvoj slovesnosti, jako na př. u Srbů. Také není posud předmět ten náležitě probádán. Značnější sbírky písní národních objevily se teprv za posledních let. Znamenitý srbský sběratel Vuk Karadžić byl první, jenž ve své „Pjesmarici Srbské" (ve Vídni 1815) a v „Dodatku k S. Peterb. sravnit. rječnicima" (ve Vídni 1822) uveřejnil několik písní bulharských, jmenovitě ženských. V r. 1842 Ivan A. Bogojev (čili Bogorov) vydal svou sbírku,[1]) ve které nalezá se dvanáctero památných zpěvů starobylých. Několik písní bylo též otištěno v „Moskviťanině" r. 1845 (části VI., čís. 12.). V rocích čtyřicátých značnou část písní bulharských sebral V. Grigorovič, ale jen díl jich vydal tiskem, jednak v chorvatském „Kole" (1847, kn. 4. a 5.). jednak v „Kazaňských Gubern. Vědomostech". Některé písně uveřejněny byly též v „Izvěstiich" petrohradské akademie ze sbírek S. Palauzova a Najdena Gerova.[2]) P. R. Slavejkov vydal „Bolgarskija pěsni" v Petrohradě r. 1855. Bulhar Hadži Najden Jovanovič nevelikou sbírku pod názvom „Novi bъlgarski narodni pěsni" vydal v Bělehradě (1851). Mimo to bylo mnoho písní národních uveřejněno po bulharských časopisech, jako: v „Caregradském Věstníku", v „Bъlgarských Knižicích", v „Obštem Trudě" Ikonomova, zvláště pak v „Period. Spisanii" a j. První větší sbírku vydal P. Bezsonov pod názvem: „Bolgarskija pěsni iz sbornikov Jur. J. Venelina, N. D. Katranova i drugich Bolgar" (v Moskvě 1855), připojiv rozpravu o srbském a bulharském básnictví výpravném a pojednání o bulharském jazyku. Dále srbskobulharský archeolog Štěpán J. Verkovič vydal „Narodne pjesme makedonski Bugara" (v Bělehradě 1860, XIX. a 373 str.), ohlásiv, že to teprvé první díl, obsahující písně ženské; druhý však posud nevyšel. Konečně velice pozoruhodnou sbírku vydali bratři Miladinovi.

Dějepis znovuzrození bulharského s úctou zaznamenává jména Miladinovců jakožto mučenníků věci národní. Pocházeli rodem ze Strugy, nedaleko Ochridy v Macedonii. Starší z nich, Dimitrij, horlivě působil pro národní věc v Macedonii, kdež znovuzrození velmi ztuha a zvolna pokračovalo pro odpor Řeků, kteří zemi tu již za nerozdílnou část Hellady, byť pod vrchmocí tureckou, počítali. Miladinov byl učitelem, nejprvé v Prilepě, kdež jeden čas byl Žinzifov jeho pomocníkem, potom v Kukuši, malém městečku blíž Soluně, jež veskrz bylo obydleno Bulhary. Zde přičiněním jeho zavedena byla v chrámě slovanská bohoslužba; bylo to na konci let padesátých, když s církevním rozporem nastal živý ruch v národě. Mladší bratr Konstantin nacházel se té doby v Moskvě na vysokém učení, kdež času toho shromáždil se hlouček

[1]) Bъlgarski narodni pěsni i poslovici, kn. 1. V Pešti 1842 16°, 63 str.
[2]) Později se objevily ještě v „Pamjatnikach i obrazcach nar. jazyka i slovesnosti russkich i zap. Slavjan," Petrohr. 1852—56. Jsou tam i dvě sbírky přísloví, D. Mutъjeva a Bezsonova.

študentů bulharských, budoucích to bojovníků národních. Dimitrij zatím uvalil na se působením svým strašnou nenávist Polanského biskupa Meletia, zuřivého fanarioty, jenž byl potom sice odtud přesazen, však za nedlouho zjevil se opět v Macedonii a sice co metropolita Ochridský. Roku 1861 Dimitrij, nacházeje se letní doby doma ve Struze, zatčen jest na obvinění fanariotů, že kuje velezrádu, a zavezen do Cařihradu. Mladší bratr, dokonav študia universitní, právě zaměstnán byl tiskem písní národních v Záhřebě, kteréž oba bratři byli sebrali a jež nyní na světlo se vydávaly nákladem slavného chorvatského biskupa a vlastence Stroszmayera. Sotva tisk dokončil, pospíšil do Cařihradu, aby bratra vysvobodil. Nedbaje hlasů varovných navštívil Dimitrije ve vězení; ale již sám z něho nevyšel. Stroszmayer přičiňoval se skrz rakouskébe vyslance horlivě o vysvobození bratří Miladinovců; též ruská vláda činila kroky: Porta vydala rozkaz k propuštění Miladinovců, ale bylo již pozdě; fanarioté věděli dokonati skutek svůj — oba bratři nalezeni ve vězení otráveni, v listopadu 1861.[1])

Sborník bratří Miladinových[2]) jest dosud nejbohatší sbírkou bulharských písní národních.

K seznamu tomuto přičísti sluší též spisy Rakovského, v nichž při líčení národního života a mravů mezi dějepisnými a bájeslovnými úvahami a fantasiemi také několik písní se nalezá („Gorskij Pъtnik“, „Pokazalec“, „Několko rěči“, „Bъlg. Starina“); pak Lj. Karavelova „Pamjatniki narodnago byta Bolgar“ (vyšla toliko jedna část, v Moskvě 1861); dále zvláště knihu Vasila Čolakova,[3]) někdy druha Miladinových, jenž byl rovněž učitelem, potom pak mnichem v Rylském klášteře; konečně i francouzskou knihu Aug. Dozona „Chansons populaires bulgares inédites“, vyšlou v Paříži 1875.[4])

Materiál ve sbírkách těchto naskládaný nebyl posud vědecky spracován, vyjímaje jedinou rozpravu Bezsonova. Bulharská píseň národní a zvláště bulharské epos byly takřka novým nálezem: tak málo se o nich vědělo do poslední doby; ba i lidé, kteří se o podobné věci starají, nevalnou měli jich povědomost. A však i dnes ještě obsah bulharských básní národních není úplně znám. Vydané dosud sbírky daleko ještě přehojného materiálu nevyčerpávají; bratři Miladinovi na př. ukazovali k neobyčejnému bohatství písní v jich domově, v Macedonii, kdež sborník jejich skoro výhradně byl shledán.

---

[1]) Viz *Jirečkovu* Gesch. 554—555; „Slovník Naučný“ čl. Miladinov (kdež mezi jiným nalezá se též zajímavá zmínka o úsudku Konst. Mil. stran Ruska); Poezija Slavjan“ str. 308—309; „Deň“ 1862 čís. 21, 22, 46, 48.

[2]) Bъlgarski narodni pěsni, sobrani ot bratja Miladinovci, Dimitrija i Konstantina. Zagreb 1861 (s věnováním Strossmayerovi). VIII. a 538 str.

[3]) Bъlgarskij Naroden Sbornik. Sъbran, nareden i izdaden ot Vasilija Čolakova. Bolgrad, 1872. Č. I. XXIV. a 356 str. — V „Period. Spis.“ V—VI., 340 a sled. činěny Čolakovu příkré výčitky, že si nevedl dosti vědecky; ale v celé literatuře bulharské byli posavad dva tři lidé, kteří si osvojili vědecký spůsob, což mělo by bylo mírniti přísnost kritiky. Kde pro bůh se měl bráti ten spůsob vedecký?

[4]) V r. 1869 vydal Srb M. S. *Milojević* v Bělehradě „Pjesme i običai ukupnog naroda srpskog,“ kdež umístěno též drahně ryze bulharských písní, na srbsko přeložených přispěním Bulhara Stojana Vezenkova. (Period. Spis. V—VI., 341).

Národní poesie bulharská má mnoho společného se srbskou. Tytéž řády domácí, podobnost historického osudu, jenž oba národy učinil účastny jedněch poměrův a sloučil oba pod jedním jhem, stejná poloha přírodní — vše to vyznívá nám jedním tónem a zhusta i jedním obsahem z písní národních. Národní rozličnost projevuje se jen ve zvláštních podrobnostech, ostatně posud nedosti vyměřených. Písně bulharské motivy svými zasáhají někdy do šeré dávnověkosti a dějepisec slovanských obyčejův a starobylého života najde v nich mnoho zajímavého materiálu.

Písně bulharské se dle podstaty své stejně rozdělují jako srbské: jsou zde písně ženské — písně to osobních citů, pak písně obřadní, a písně mužské či výpravné. Miladinovci třídí je takto: písně samovilské, církevní, junácké, ovčářské (pastýřské), smuteční, žertovné, milostné, svadební, Lazarské a žatevní (Sborník Milad., str. VI.).

„Samovilskými" jmenují ony písně, v kterých co jednající osoby vystupují samovíly či samodivy — nadpřirozené ženské bytosti, v horách přebývající, totožné se srbskými vilami. Písním těm přiznává se veliká starobylost, jelikož samovíly a judy (vodní bytosti) za pozůstatky starého bájesloví se pokládají.

Písně „církevní" odpovídají našim písním duchovním a legendám. Obsahem svým jen z části náleží církevním knihám, většinou legendárním, apokryficko-národním pověstem. Některé látkou svou ozývají se v písních srbských, jiné upomínají na ruská podání. Hlavní jejich osoby jsou Matička Boží, „star svetij Ilia", sv. Jiří, „sveta Petka i sveta Nedelja", sv. Nikola, sv. Petr. Osnova jejich představuje zhusta velmi svobodné a poetické spracování legendy.[1]) Lze-li souditi ze známých ukázek, legendární písně bulharské zavírají v sobě asi mnoho zajímavého; jest jich však málo vydáno a ještě méně jsou proskoumány.

„Junácké" písně Bulharů odpovídají junáckým písním u Srbů, ale u Bulharů je zpívají i ženské. V obsahu těch i oněch jest, jakož jsme podotkli, mnoho společného; příbuznost srbských a bulharských básní výpravných mezi jiným přiznána tím, že v XV. a XVI. století junácké písně u Srbů západních (v Dalmácii) sluly zprosta písněmi bulharskými (bugarkine, bugarštice).

Objem hrdinského („junáckého") eposu bulharského není posud náležitě vytknut. Bezsonov vyměřil mu tři historické doby, rovnoběžné s periodami eposu srbského. Toto pak rozdělil na tři hlavní věky: první zaujímá dobu samostatného carství Srbského až do kosovské bitvy; druhý zahrnuje hrdiny, kteří přežili tu bitvu nebo nalezali se opodál ní anebo teprv po ní se objevili; třetí obsahuje dobu jha tureckého, periodu hajductví, sahající od konce XV. do XVIII. (vlastně do XIX.) století. Eposu bulharskému může se rozuměti jen, poro-

[1]) Taková jest na př. „Koledarska pěseň za jedno čudo, s koje-to svetij Nikola vozdivil si svetii, koga-to tě prazdnuvale krštenje-to na mlada Boga" (Kolední píseň o jednom divu, kterým sv. Mikoláš zadivil všecky svaté, když slavili křest mladého Boha), zapsaná *Drinovem* („Period. Spis." XI—XII., 157—158). Její pramen jest legenda o sv. Mikoláši (v Rum. Zlatoustě 1523, čís. 181, l. 308—309, a ve Vypsání rukop. Chludova, str. 358—360).

vnává-li se se srbským. Bulhaři a Srbové byli sobě tak dlouho sousedy, tak často setkávali se spolu v míru i válce, žili v tak velice podobných poměrech vnitřních i vnějších, že poesie jejich přirozenou měrou nemůže leč mnoho podobností vykazovati. Ale bulharské epos zachovalo se jen v skrovnější míře a bylo také méně plodné, jakož vůbec povaha bulharská jeví méně statečnosti a houževnatosti, snad proto, že Bulharům bylo mnohem těžších zkoušek přestáti. Za prvních dvou věků srovnalost bulharských písní výpravných se srbskými zavírá se jen na povšechném rázu, na několika tradicích a na epické manýře. Srbské epos té doby nezřídka zabývá se bulharskými událostmi a hrdinami, kdežto samy básně bulharské skoro ani neznají těch dvou period. Národ bulharský utratil již upomínku těch dob a jestliže někde i zachovala se kusá památka věku báječného, tož historická perioda Bulharského carství zdá se, že na dobro jest zapomenuta. Nejstarší písně znají jen krále Šišmana, posledního caře Bulharského (sbírka Miladinovců str. 73), opěvujíce veskrz hrdiny pozdější, jako jsou: Stepan, Jiří Arnaut, Stojan, Dojčin, Jankul (Jan Hunyad), Sekula, Bogdan, Bojana a j. Nejznámější jsou Marko královič, slavný v písních srbských, a hajduk Stojan.

Marko králevič rovnou skoro měrou náleží Bulharům jako Srbům. Historicky jest sloučen s jedněmi i druhými, byv knížetem či „králem“ v bulharsko-srbském úhlu Macedonie. Jest to zástupce doby přechodné; po pádu obou carství držel se ještě dobu nějakou co kníže polo neodvislé, ale s Turky již neválčil. Podání bulharská i srbská představují jej v rozličných podobách hrdinských, ve kterých zrcadlí se rozličné položení národa. Jeho epická sláva jest tak veliká, že lid jméno jeho poutá k rozmanitým místům vlasti srbsko-bulharské, po všem širém prostranství Balkánského poloostrova, od Prilepu, kde vladařil a kdež podnes ukazují jeho zámek na kopci, až do pověstné Šipky, na jejímž úpatí ke Grabovu také ukazují „Marko-králský hrad“. Písní o Marku králeviči jest veliké množstvi v tom počtu junáckých zpěvů bulharských, který naší známosti došel.

Věk poroby turecké zplodil větší díl obsahu bulharského eposu, Do prvních jeho časů klásti dlužno památnou píseň o braní dětí k janičárům.[1]) Z těch dob také asi pocházejí písně o činech hajduckých.[2]) Hajduci, tito společní hrdinové básnictví srbského i bulharského, náleží ještě i novějším časům. Pod panstvím tureckým zanikla síla národa, staří rodové vymřeli a proti Turkům povstávají jen jednotliví smělci — hajduci. Jsou to lidé, kteří působí mimo národ, uprchše v tlupách i porůznu do hor a tam vedouce nekonečnou válku partyzánskou proti Turkům. Bulharské epos zná hlavně již jen tyto hajduky, tak že i hrdiny starověké představuje v této pozdní hajducké podobě. Možno tedy říci, že epos bulharské všecky doby svého rozvoje slilo v jednu

---

[1]) Uveřejněna *Drinovem* v „Period. Spis.“ XI—XII., 147—150.
[2]) O bulharském hajductví viz *Jirečkovu* Gesch. der Bulgaren; pak spisek *Rosenův*: Die Balkan-Haiduken, Leipzig 1878 (brožurka turkofilská); zvláště pak oznámené výše vypravování Panajota *Hitova* (u Rosena přeložené), kdež nalezá se drahně zajímavých písní a zvěstí o hajducích.

a všecky své hrdiny spodobilo v hajduky. Platí tu výrok Bezsonova: „Neznajíce eposu srbského, neporozumíme bulharskému: neboť jen v onom shledáváme starší motivy epické, jen v onom jasně zříme ty hrdiny, o kterých u Bulharů namnoze matná a porušená již vzpomínka se zachovala. Z té příčiny epos bulharské stále musíme doplňovati srbským; seznámivše se s osobami a událostmi u Srbův, musíme u Bulharů roztroušené jich památky pracně shledávati, starověké jejich hrdiny poznávati v hajducích, prostrannost bývalých oborů viděti súženu na úzký kruh jedné upomínky.“ V době pozdější jeví se ovšem již odchýlní hrdinové bulharští, ačkoli hajductví má u Srbův i Bulharův jeden ráz. Při všem tom, že hajductví tu i tam vyvíjelo se zcela samostatně a neodvisle, jest na obou místech velmi podobné, vzniknši z jednostejných poměrů slovanského kmene k Turkům.

Ale jsouc daleko za srbským co do starobylosti a plnoty podání historických, neustupuje mu nijak epos bulharské v epické manýře a formě. „V té stránce“ dí Bezsonov, „srbské i bulharské epos se velice srovnávají, jedno druhé doplňujíc, jedno druhým jsouc urozmaniceno, jedno druhému neustupujíc. Neodevzdává epos bulharské srbskému též nic co se týče krásy, pokud ta se spatřuje v harmonickém výraze všech zvláštností epických. Tak v srbských zpěvích o pozdějších hajducích znamenáme často ochablost síly a krásy v líčení, porovnáváme-li je s písněmi, jež k starším dobám se táhnou . . . kdežto v hajduckých zpěvích bulharských nalezáme někde místa, jež nejlepším kusům ze starších dvou věků srbských se vyrovnávají. V příčině pojmu epické krásy třeba se však určitěji vysloviti . . . Kdo by v epose bulharském hledal bohatosti, rozmanitosti, něžnosti, líbeznosti, jemnoty, kterými se tak vyznamenávají písně srbské, zmýlil by se: místo toho všeho najde u Bulharů prostotu, někdy až k drsnotě se přibližující, hloubku, sílu a větší stručnost. V té drsnotě jako by se někdy ozýval ohlas doby daleko starší, než z jaké pocházejí zpěvy srbské, a nejednou uvádí se nám na paměť Iliáda a Odysséa. Jesti to zcela přirozeno: epos bulharské neproběhlo tolik stupňů rozvoje, nepropracovalo se k tak jemné dokonalosti, za to však vyniká původní zachovalostí. Na doklad nechť se porovná na př. srbské a bulharské líčení domácího života, oděvu, jídla a pití . . .“ [1])

K závěrce sluší zmíniti se o zvláštním sborníku písní bulharských, vydaném r. 1874 Št. Verkovičem pod hlučným názvem „Veda Slovanů“ a obsahujícím bulharské zpěvy předhistorické a předkřesťanské. [2]) Vydané tuto písně činí jen malou část celé sbírky, jež zahrnuje prý 250.000 veršů. Objevily se tu zpěvy z tak hluboké dávnověkosti, jakou se žádný druhý národ europský nemůže honositi; jsou tu přímé upomínky z pravlasti indické, vzpomínky na příchod Bulharů do jich země atd. Slovem, jest to velkolepý nález, jenž by zvrátil celou my-

---

[1]) *Bezsonov*, Bolgarskija pěsni, str. 101—103.

[2]) Veda Slovena. Bъlgarski narodni pěsni ot predistorično i predchristijansko doba. Otkril v Trakija i Makedonija i izdal Stefan J. Verkovič. Kniga I. V Bělehradě 1874. XVIII. a 545 str. S francouzským překladem en regard (Le Veda Slave etc.).

thologii a historii slovanskou a otevřel netušený výhled do starobylosti slovanské, Bulhaři pak by objevili se co chovatelé toho věkovitého podání. Sběratelem nebyl sám Verkovič: písně zapisoval rodilý Bulhar, bývalý učitel v Kruševě, jmenem Ekonomov, a místem, kde se nalezl ten bohatý pramen, jest Rhodopský kraj obydlený mahomedánskými Bulhary, tak zvanými Pomáky.

První ukázku svého nálezu dal Verkovič na veřejnost r. 1867, v čas pověstné Moskevské výstavy národopisné. Poslaltě do Moskvy zpěv o Orfeu.[1]) „Dřevní píseň" již na první ráz učinila jiný dojem na ochotníky, jiný na učence. Nová řada zpěvů z nálezu Rhodopského, uveřejněná v Slovanské Vedě, vzbudila již přímé podezření mystifikace. Francouz Dozon zabýval se zevrubným rozborem té věci a dospěl k přesvědčení, že „Veda" jest pravá;[2]) dokázal aspoň tolik, že Verkovič skladatelem těch písní není. Pravosti „Vedy" hájil také Alexandr Chodźko. Proti ní však povstali rozhodně jiní, jmenovitě J. Jireček, k němuž přidal se i spisovatel „Dějin bulharských."[3]) Na archeologickém sjezdě v Kazani, v srpnu 1877, měl zvláštní přednášku o „Vedě" Sreznevskij.

Pokud nevydány na světlo nové ukázky „Vedy"[4]) a neprovedena jinaká pátrání, potud nelze platně se vysloviti o povaze toho nálezu. Mystifikace zdá se býti nepochybnou; běží však o to, zdali a pokud v písních těch nejsou obsaženy motivy skutečných pověstí národních, což vždycky jest možno. Krom té nepodobnosti, že by se mohly zachovati tradice, ať nedím indické, ale i jen staromacedonské v národě bulharském, poukazuje na mystifikaci též zvláštní souhlas „Vedy" a výkladů Verkovičových[5]) s oním „programem" starožitnosti bulharské, který Rakovskij vyložil v „Pokazalci" (1859), jakož i s úvahami, jež rozpředl v „Bulharské Stařině" (1865). „Nález" Verkovičův vypadá jako vyplnění toho prcgramu. Theoretická pohnutka jest jasna. V předmluvě, jež se při vydání písně o Orfeu nalezá (od Žinziťova?), čteme:

[1]) Drevnjaja bolgarskaja pěsnja ob Orfejě. Otkrytaja Stefanom Verkovičem, serbskim i bolgarskim archeologom. Izdanije V. A. Daškova. Moskva 1867, 49 str. Zde uvádí Verkovič, že ji sám sepsal podle vypravování 105letého starce. Ruský překlad, při bulharském připojený, pořídil Žinzifov.

[2]) Les Chants populaires Bulgares. Rapports sur une mission littéraire en Macédoine, par M. Auguste Dozon. Paris 1874. 84 str.

[3]) *Jireček*, Gesch. der Bulg. 568. — Vševol. *Miller*, čl. ve Věstníku Eur. 1877, červenec (s mou poznámkou), str. 364—381, a Zamětki po povodu sbornika Verkoviča v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1877, č. CXCIII. (při psaní tohoto článku měl spisovatel značný díl celé sbírky rukopisné pod rukama.)

[4]) V r. 1878 dr. Geitler vydal v Praze nové ukázky z Verkovičovy sbírky se svými úvahami pod názvem „Poetické tradice Thráků i Bulharů" (str. 102). Kloní se k mínění, že jsou pravé. — V lednu 1880 vyjíti má podle ohlášky pražského „Světozora" (1879 čís. 51) v Petrohradě nový svazek Verkovičovy sbírky. V listě, redakci „Peterb. Vědom." zaslaném, ohražuje se sběratel, že by památky ony byl padělal, udávaje, komu libo přesvědčiti se o jich pravdivosti, že může sám slyšeti je z úst rhodopských Pomáků; ostatně prý u každé písně poznamenán jest zpěvák, od něhož ji sběratel slyšel. (Pozn. překl.).

[5]) Viz jeho listy k N. A. Popovu z května a června 1867, a pojednání v Záhřebských „Narodne Novine" od 29. listop. 1869 do 24. ledna 1870.

„Píseň ta uvádí staré Bulhary ve společnou rodinu plemen indoeuropských, přibližujíc báječná jich podání pověstem řeckým a zpěvům Rigvedy o Orfeu. Aby bylo možno pochopiti, jaké city nález Verkovičův vzbudí mezi jeho rodáky v Turecku, třeba věděti, že mezi přemnohými potupami, jaké na Bulhary vymýšlejí jich nepřátelé, nemalé váhy jest důmínka, jako by pocházeli odkudsi z Asie od volžských a kamských Bulharů a tak byli v jakémsi pokrevenství s Turky, kteří je tak utlačují. Tím vysvětlují se i slova Verkovičova v listě jeho: My nesmíme zapomínati na překrásná slova Obradoviće řkoucího: vězí a bude vězeti v porobě ten národ, který nezná, co jest *hrdost národní.*"

Jest k politování, že národní té „hrdosti" někteří vlastencové bulharští rozuměli příliš prostomyslně. Rakovskij a Verkovič uznávali za potřebné dokazovati, že Bulhaři přišli do Europy přímo z Hindostanu na mnoho století před Kristem; že nynější bulharština velmi málo se liší od sanskritu a zendštiny, od učenců za mrtvé považovaných; že Ormuzd jest bulharské slovo i božství; že jazyk bulharský bohatší jest než řecký; že staří Řekové byli též Bulhary a teprv později se oddělili ve zvláštní kmen; že řečtí mudrcové vzali své idey z Indie, vlastního to a skutečného domova Bulharů; že řecké musy byly bulharské samodivy atd. Posléze Rakovskij přímo se pronesl, že jsou „národní výpravné písně bulharské, které bytnost Bulharů na Staré Planině (na Balkáně) již na 300 let před Kristem dokazují." (Pokaz. XXI.).

Taková vlastenecká nálada, spojená s nenávistí k Řekům, kteří vypadali jako uchvatitelé cizí moudrosti a cizí slávy, pak naprostý nedostatek vědecké kritiky otvíraly široký průchod jak příliš troufalé sebedůvěře tak i fantasii. Jestliže Rakovskij, Verkovič a bezpochyby i mnozí jiní oddávali se té víře, že zachovaly se staré písně bulharské s upomínkou na Indii a na hrdiny starořecké i thrácko-macedonské, kteří jmíni jsou za bulharské, a jestliže v tom vyhledávali „hrdosti národní," není pak divu, že mohl se někdo vyskytnouti, jenž odhodlal se zaopatřiti Bulharům takové národní památky. „Slovanská Veda" (v tom co již je tištěno, více pak ještě, jak slyšeti, v tom co zůstává dosud v rukopise) jich dosti podává, vyplňujíc tak program Rakovského. [1])

* * *

Když jsme před dvanácti lety pojednávali o literatuře bulharské, [2]) pravili jsme, že v církevním sporu spatřujeme první širší hnutí národa

---

[1]) Nesetkali jsme se ještě s úsudky bulharských spisovatelů o „Vedě," krom s jediným, mimochodně pronešeným od *Drinova.* V „Period. Spis." (XI—XII., 152—157) uveřejnil píseň, kterou byl sám zapsal: „Ženidba na sъlnce-to;" jiný její variant vydali Rakovskij a Dozon (Chans. pop. 1875, 17). Ve sborníku Verkovičově nalezá se také dlouhá píseň „Sonceva ženitba so moma Vъlkana," kteráž — podotýká Drinov, „tvъrdě malko prilіča na naša-ta, i vidi se, če je *sočinena* ili pone *prěmajstorěna* ot někoj *prěkalen bъlgarski patriot.*" Drinov chtěl ve zvláštním pojednání promluviti o sborníku Verkovičově, posud to však neučinil.

[2]) V prvním vydání tohoto díla, r. 1865 vyšlém pod tytulem „Obzor istorii slavjanskich literatur." (Pozn. překl.)

bulharského k osvobození, a projevili jsme očekávání, že po něm dostaví se otázka osvobození politického. Nyní otázka ta jest zde. Rozhoduje se právě o výsledcích války, co tyto řádky píšeme; v životě bulharského národa dokonává se veliký, rozhodný převrat — národ bulharský založí na něm svou budoucnost. Ten ruch, který jsme dosud stopovali, jest jen počátečným úvodem k národnímu vědomí a vzdělání a nelze národu činiti výčitky pro to, co bylo nedostatečného, slabého, fantastického ve směru a činnosti jeho vůdcův: hroznoť ohlédnouti se na tu minulost, jiż prožíti bylo bulharskému národu, a slušno vzdáti mu tu spravedlivou chválu, že za takové tísně se vůbec zachoval a europského rázu svého nepozbyl.

Tenkráte ruský národ soukmenovcům svým, obhajuje jich bytnosti, přinesl ohromných obětí; během však posledních událostí ukázalo se nejednou, že společnost příliš málo zná ten národ a tu věc, za které žertvy války byly kladeny. Přejeme si, aby nadál zavládlo lepší porozumění a aby vznikající život národa bulharského nacházel mezi námi více opravdového soucitu a mravní opory, než toho bylo dosud. Jednou z hlavních cest k tomu jest studium dějin a národního bytu. Bulharsko — země i národ — jest předmět, jehož se bádání vědecké sotva dotknulo a jenž by nám měl býti zcela blízký netoliko za příčinou přerozmanitých jeho vztahů k naší vlastní minulosti, nýbrž více ještě za příčinou poměrů nynějších. Těm, kdož na věci pohlížejí hlavně se zřetele národního, naše vespolné sblížení s bulharským národem musí jeviti se zvláště důležitým: neboť na tom, jak poměr svůj k němu zařídíme, záležeti bude, vezmou-li vrch v budoucnosti národa toho svazky rusko-slovanské či má-li se objeviti, že jsme jej osvobodili pro západo-europské vykořistění. Netřeba si tajiti, že možno i nakloniti si ten národ i odpuditi jej od sebe.

Jediným základem, na kterém skutečné sblížení jest možné a také jedině žádoucí, může býti jen svobodná věda a rozvoj veřejného života. U nejlepších lidí společnosti bulharské patrný jest směr k jednomu i k druhému. Jest žádoucno, aby směr ten bral ve společnosti bulharské posilu z povznešení školství a vzdělanosti, jež musí býti nejpřednějším předmětem péče nově vzkříšeného národa. [1])

---

[1]) Listy tyto byly již tištěny, když v Petrohradě vyšel II. svazek „Slavjanského Sborníka“ (1877), jenž přinesl několik nových, původních i přeložených, rozprav o věcech bulharských a sice: „Pridunajskaja Bolgarija“ od A. N. *Mošnina*, (I., 346-404); „Abagar, pervyj pečatnyj pamjatnik novobolgarskoj literatury“ od M. *Petrovského*, (II., 1—12); „Bolgarija nakanuně jeja pogroma“ od M. S. *Drinova* (III., 23—46); „Avtobiografija Sofronia Vračanskago“ (IV., 1—28); „Zapiski Panajota Hitova“ (IV. 49—125) s předmluvou o bulharském hajductví.

Část druhá.

Jihoslované.

I. Srbové a Chorvaté.

Jmenem Srbův a Chorvatů značí se celé plémě, nazývané druhdy illyrským nyní pak jihoslovanským, jež zahrnuje kromě vlastních Srbů (v knížectví Srbském, Bosně, Hercegovině, Černé Hoře, Starém Srbsku) též Dalmatince rozličných pojmenování, Chorvaty a Slavonce; k Illyrům neboli Jihoslovanům počítají se též blízcí ač jinorodí Korutané neboli Slovenci. V následujícím výkladu dějepisném přidržíme se předkem jen plemene vlastně srbského. [1])

[1]) O zeměpise, statistice a národopise zemí srbských jednají: *Ami Boué*, *C. Robert*, *H. Desprez*, *A. A. Paton*, *M. Mackenzie* and *Irby*, *Hahn*, *Šafařík*, *Lejean* v dílech již dříve jmenovaných. Dále: *Berghaus*, Physikal. Atlas, 8. odděl. č. 10., národop. mapa Rakouska a č. 19. mapa Turecka od Ami Boué. — *Ubicini* (et *Chopin*), Provinces Danubiennes; „Univers Pittoresque" sv. 39; Les Serbes de Turquie, études historiques, statistiques et politiques sur la Principauté de Serbie, le Montenegro et les pays Serbes adjacents. Paris 1865. — Jov. *Gavrilović*, Rječnik geografijsko-statistični Srbije. Beograd 1846. — (Mat. *Mažuranić*) Pogled u Bosnu ili kratak put u onu krajinu, učinjen 1839—40 po jednom domorodcu. Zagreb 1842. — Das Land d. Ungarn mit Kroatien, Slavonien, Siebenbürgen und d. Militärgränze. Leipzig 1849. — V. *Karadžić*, Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona. Beč, 1849 (jiná jeho díla vyjmenována budou při jeho životopise). — *Jukić*, Banjalučanin, Bosanski prijatel. Zagreb, 1850—51; Zemljopis i poviestnica Bosne. Zagreb 1851. — *Hilferding*, Bosnija, Hercegovina i Staraja Serbija. SPb. 1856. (V sebraných spisech sv. III. Petrohr. 1873). — G. *Thömmel*, Beschreibung des Vilajet Bosnien. Wien 1867. — J. *Roskiewicz*, Studien über Bosnien und die Hercegovina (s mapou). Leipzig 1868. — Jihoslované, obraz historicko-statistický. Z „Naučného Slovníka" Riegrova. V Praze 1864. — F. *Kanitz*, Serbien. Historisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1859—1868 Leipzig 1868. — *Rajacsics*, Das Leben, die Sitten und Gebräuche der im Kaiserthum Oesterreich lebenden Südslaven. Wien, 1873. — N. *Popov*, Položenije raji v sovremennoj Bosnii. (Slavj. Sbornik. SPb. 1875, I., 318—413). — *Miličević*, Kneževina Srbija. Geografija, arkeologia atd. Beograd 1876. Veliký svazek, 1253 str. — Arthur G. *Evans*, Through Bosnia

Zprávy o příchodu Srbův a Chorvatů ze severního Bělosrbska a Bělochorvátska a o prvním jich osazení na poloostrově Illyrském, jež sběhlo se v první polovici VII. století, jsou posud velice temny. Jisto jest jen, že národ ten rozložil se zde po několika rozdílných zemích a utvořil více jazykem sice stejných, však od sebe nezávislých obci a menších říší pod vládou bánů, županů, knížat atd Takové oddílné země byly krom vlastního Srbska (Rasy) Dukla (Zeta) či nynější Černá Hora; Travuň a Konavlje (jihovýchodní kout Hercegoviny); Záchlumí (větší kus nynější Hercegoviny); Neretva, na adriatském Přímoří, mezi řekama Cetynou a Neretvou, a na poblízkých ostrovech atd. Vlastní Srbsko rozkládalo se dále na jih než nynější knížectví, zahrnovavši též nynější tak zvanou Starou Srbii, jejíž střediskem byla Rasa (nyní Nový Pazar). Stálo pod správou vrchního knížete či velikého župana Srbského, jenž ostatně v druhých zemích provozoval vládu buď slabou nebo docela lichou, jsa i s nimi závislý od císaře byzantského. Křesťanství proniklo k Srbům nejprvé v polovici VII. století, kdež císař Heraklius přiměl je, by křest přijali od římského duchovenstva; ale časné to křesťanství nemělo zdaru, snad proto, že nebylo hlásáno národním jazykem; většina úporně držela se svého pohanství. Po druhé

---

and the Hercegovina on foot during the insurrection, Aug. and Sept. 1875, etc. London, Longmans, 1876.

O dějinách: Archim. *Raić*, Istorija raznych slovenskich narodov atd. (viz výše); Kratkaja istorija Serbii (Překlad z němčiny). Víděň 1791. — Max *Schimek*, Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Rama. (od r. 867 po 1741). Víděň 1787. — *Pejacsevich*, Historia Serviae. Coloc. 1799. — *Engel*, Geschichte von Servien u. Bosnien. Halle 1801. — *Davidović*, Dějanija k istorii serb. naroda. Víděň 1821. — *Vidaković*, Istorija sloveno-serb. naroda. Bělehrad, 1833—1835. 4 č. — *Milutinović*, Istorija Serbije od 1813 do konca 1815 god. Lipsko, 1837. — *Possart*, Fürstenthum Serbien etc. 1. Historisches und Geographisches; 2. Das Leben des Fürsten Milosch und seine Kriege. Stuttg. 1838. — *Medaković*, Povjestnica srbskog naroda od najstarši vremena do godine 1850. Novi Sad, 1851—54 4. č. — L. *Ranke*, Die Serbische Revolution. 2. Ausgabe, Berlin 1844. (Ruský překlad od Barteneva, v M. 1857; 2. vyd. 1876). — *Cunibert*, Essai historique sur les révolutions et l'independance de la Serbie, 1804—1850. Leipz. 1855. 2 vols. — Die serbische Bewegung in Südungarn. Berl. 1851. — *Hilferding*, Pišma ob istorii Serbov i Bolgar (v sebr. spisech svaz. I., řada článků o souvěkých záležitostech Srbska, ve sv. II.). — A. *Majkov*, Istorija serbskago jazyka po pamjatnikam, pisannym kirilliceju, v svjazi s istorijeju naroda. M. 1857. — V. *Grigorovič*, O Serbii v jeja otnošenijach k sosědnim deržavam, preimuščestvenno v XIV. i XV. stol. Kazaň, 1859. — Fr. *Rački*, četné a pozoruhodné práce jeho o srbských a zvláště chorvatských dějinách roztroušeny jsou po „Književniku" a „Radu jugoslav. Akademije." — N. *Petrov*, Istorič. vzgljad na vzaimnyja otnošenija meždu Serbami i Russkimi v obrazovanii atd., v „Trudach" Kyjevské Duchovní Akademie. 1876, listopad. — *N. Popov*, Rossija i Serbija. Istoričeskij očerk russkago pokrovitelstva Serbii s 1806 po 1856 g. Moskva 1869. 2 sv. — *E. L. Mijatovics*, History of Modern Serbia. Lond. 1872. — Les Serbes de Hongrie. Leur histoire, leurs priviléges, leur église etc. Prague, 1873. — Vydání pramenů, histor. sepsání, letopisů, listin od Karano-Tvrtkoviće, Nikoliće, P. J. Šafaříka, Janka Šafaříka, Miklošiče, Daničiće, St. Novakoviće, Makuševa, Lamanského a j. Speciální pojednání od Čed. Mijatoviće, Niketiće, N. Dučiće a j. v srbském „Glasniku" atd.

bylo křesťanství uvedeno duchovníky, od císaře Basilia vyslanými, za času, jak se zdá, knížete Muntimíra (okolo 868—870).

Děje doby této jsou velmi spletené: Srbové tu nacházejí se v poddanství řeckém, tu zas vybavují se z něho; tu válčí s Bulhary, tu zmítáni jsou vnitřními sváry, doma i se sousedními srbskými zeměmi. R. 924 Srbsko kleslo co oběť kruté války mezi Řeky a Bulhary, zápasivšími o vládu nad Thráckým poloostrovem; Srbové dílem utekli se do Chorvatska, dílem odvedeni jsou do země Bulharské. Po některých však létech zbytkové Srbů zřídili s přispěním Řeků nové knížectví, jež opět poddává se císaři byzantskému a pohybuje se v týchže kolejích válek s Řeky a Bulhary a svárů domácích. R. 1038 či 1039 Štěpán Bojislav vyhnal císařské náměstky, syn pak a nástupce jeho, Michal, jenž jak se podobá žil v Dukle, prohlásil se za krále Srbského, k čemuž od papeže Řehoře VII. obdržel i znaky královského důstojenství. Okolo r. 1120 vstoupil na knížecí stolec Bela Uroš, podle zpráv pozdějších letopisců zakladatel dynastie Nemanićův, kteráž první pojistila národní bytnost Srbska. Úvazky závislosti od Řeků slábly víc a více. Nejposléze se projevil vplyv Řeků na vnitřní záležitosti Srbské uvedením na stolec velkožupanský vnuka Urošova, Štěpána Nemani, mladšího to syna Těši či Těchomila (nar. 1114, panoval od 1159—1195), čímž porušen byl obyčejný řád posloupnosti, podle

---

O jazyku: *V. S. Karadžić*, Srpski rječnik (a mluvnice). Vídeň 1818; 2. vydání 1852. — *P. J. Šafařík*, Serbische Lesekörner oder historisch-kritische Beleuchtung der serb. Mundart. Pesth, 1833. — *Dj. Daničić*, Rat za srpski jezik i pravopis. Beč, 1847; Srpska grammatika, Beč 1850 (7. vyd. Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika. Zagreb 1874); Rječnik iz kniževnih starina srpskih, Beogr. 1863-64 2 č.; Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika do svršetka XVII. vijeka Beogr. 1876. — *Stojan Novaković*, Srpska sintaksa, 3. vyd. Bělehrad 1874, a rozličná pojednání. — *Fröhlich*, Grammatik der serb. Sprache, Wien 1850; Serb. Wörterbuch, Vídeň 1852—53. — P. *Lavrovskij*, Serbsko-russkij slovarj. SPb. 1870.

O dějinách literatury staré i nové: *P. J. Šafařík*, Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův, v Praze 1851; nové vyd. 1873; Geschichte der südslavischen Literatur, 4 d., v Praze 1864—65 (I. Slovenisches und Glagolitisches Schriftthum; II. Illyrisches und kroatisches Schriftthum; III. 1—2. Das Serbische Schriftthum); O slovanských, jmenovitě cyrilských tiskárnách v zemích jihosl. v XV—XVII. stol. v Časopise Česk. Musea 1841 (Sebrané Spisy, v Praze 1865, díl III.) ruský překlad v „Čtenijach" 1845—46. — *V. Jagić*, Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. I. Stara doba. Zagr. 1867 (ruský překlad od Petrovského, v Kazani 1871); Prilozi k Hist. knjiž. atd. Zagreb 1868; Primjeri starohrvatskoga jezika, Zagreb 1866, II. d.; četné rozpravy v „Starinách," v „Književniku," v „Radě," v Archivu für slav. Philologie. — *St. Novaković*, Istorija srpske književnosti, 2. vyd. Bělehr. 1871; Primjeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga. Beograd 1877; Srpska bibliografija za noviju književnost 1741—1867. Beograd 1869. Doplňky k ní v „Glasniku" sv. XXVI., XXVII., XXXI., XXXV., XL., XLI. — *V. Lamanskij*, Serbija i južnoslavjanskija provincii Avstrii. SPb. 1864. — *J. Subbotić*, Einige Grundzüge aus der Gesch. der serbischen Literatur, 1850 (brožura); Cvjetnik srbske slovesnosti, 2 svezka. Beč 1853. — *Ristić*, Die neuere Literatur der Serben. Berlin 1852 (brožura). — K jiným spisům bude na svém místě ukázáno.

kterého stolec knížecí náležel vždy nejstaršímu z rodu. Nemaňa všecku vládu potáhl na svůj rod, sjednotil jakž mohl všecky země srbské a položil jim státní základ. Obdržev pak zemi otcovskou, musil podniknouti boj se staršími bratry, konečně pokonal je, stal se velikým županem v Rase, osvobodil srbské země od Řekův a po dlouhém panování opustil samoděk trůn a šel do kláštera. Nastavěl mnoho kostelův, obnovil slavný klášter Chilendar („carská lavra“) na Athose a umřel tam r. 1200. Jím počíná se hodnověrná a skvělá doba dějin srbských pod vládou Nemanićův, jež trvala do r. 1367.

V ohledu kulturním Srbové nevykročili ještě z původního stavu patriarchálního. Letopiscové nazývají Štěpána Nemaňu upevnitelem pravé víry a „vyhubitelem kacířství své vlasti,“ t. j. sekty bogomilské — patarenů; životopisec jeho Domentián prozrazuje, že v Srbsku tehdáž ještě žilo pohanství: Nemaňa prý „vyvrátil běsovské chrámy.“

Nástupcem byl mu jeho syn Štěpán Prvověnčený (do r. 1224), za něhož rozmíšky rodinné byly opět příčinou bouřek vnitřních. Opětovaly se též vojny s Bulhary, s císařem Řeckým a s Uhry, kteří dříve již, od polovice XII. století, byli zmocnili se severního kraje Srbska, tak zvané Mačvy. Snad k vůli tomu, by pojistil sobě proti Uhrům spojence, vyžádal si k manželstvi vnučky benátského dože Dandola a vešel v přátelské svazky s papežem, aby od něho korunu obdržel. Papež kázal v skutku korunovati jej za krále r. 1217, načež Štěpán nazval se „prvověnčeným“ králem Srbské (Rasské) a Pomořské země, Dukly a Travunie, Záchlumí a Dalmácie. Toto vkládání se papeže do věcí srbských, jež bylo se již dříve počalo, mělo ovšem za účel získati srbských zemí pro diecési římskou. Druhý syn Nemaňův, Rasťko, který ještě za živobytí otcova stal se byl mnichem a co takový přijal jméno Sáva, nevrle pohlížeje na spolky bratra Štěpána s papežem, uchýlil se na Athos. Zvolen byv v Nikéi za arcibiskupa Srbského, vrátil se do Srbska teprv potom, když Štěpán, dosáhnuv svého cíle, odřekl se římského katolictví, načež Sáva podruhé jej na carství korunoval. Jméno Sávy náleží k nejznamenitějším v dějinách srbských: byl prvním arcibiskupem srbským (1219) a spolu zakladatelem samostatné či autokefalné srbské církve; počten pak jest i k znamenitějším srbským svatým.

Štěpán zůstavil několik synů, kteří ujímali se vlády jeden po druhém. Zvláštní zmínky zasluhuje z nich Štěpán III. čili Štěpán Uroš I. příjmím Veliký. On dovedl zachovati celistvost země a mír a odrazil nájezd Mongolů, kteří na dráze své zachvátili část Srbska (1241). Synové Urošovi, Dragutin a Milutin, také jeden po druhém panovali. Milutin (či Milutin Uroš II., 1275—1321) byl obratný politik a podařilo se mu válkami, jež zanášel až k hoře Athos, rozšířiti značně říši Srbskou. K politickým účelům uměl všech prostředků používati: tak několikráte zavrhl své manželky a opět se ženil, když manželství slibovalo mu nových zisků; posléze vzal si osmiletou byzantskou princeznu. Tímto sňatkem Řekové chtěli dosáhnouti, aby nechal jejich země na pokoji; zatím však Milutin právě dělal si laskominy předně na překrásnou planinu Macedonskou, jež všecky krále Srbské vábila, a konečně i na samo Řecké císařství. Dovedl získati si náklonnosti císařovny, jež trůn byzantský proň chystala, obratně znal

odloučiti se od ostatních nápadníkův, činil sliby papeži a jevil oddanost církvi římské, což však nevadilo mu potom, papeže oklamati, když znamenal jeho málomocnost. Nedosáhl však, po čem toužil, skonav uprostřed svých předsevzetí. Po něm následoval Štěpán Uroš III. příjmím Dečanský, tak nazván proto, že vystavěl a bohatě nadal drahocennými skvosty i statky pozemskými velikolepý kostel s klášterem v Dečanech (v nynějším Starém Srbsku), kterýž zachoval se až podnes, jsa jedním z nejpřednějších památníků staré slávy srbské. Za Štěpána opakovaly se zase výjevy svárů v rodě panujícím: Štěpán, jenž sám druhdy býval s otcem na štíru, nalezl svého vraha ve svém zase synu, kterýž, od šlechty jsa popichován, povstal zjevně proti otci; tento, prchnuv z hlavního města, postižen jest a od bojárů zardousen. Příběh to čistě byzantinský. Syn tento jest slavný v dějinách srbských Štěpán Dušan (1336—1355).

Za Dušana Srbsko dostoupilo vrchole své mohutnosti: byzantští spisovatelé sílu jeho divokou a neodolatelnou přirovnávají tu k vzňatému plameni, tu k řece z břehů vystouplé. Řeka moci srbské tu skutečně z břehů vystoupila: kromě vlastních zemí srbských zaujímala říše Srbská tehdáž i Albánii, Aetolii, Epir, Thessálii a Macedonii; vzdorný bán musil Dušanu postoupiti své Bosny; Dubrovník slavně vítal jej a nazýval svým ochráncem; cař Bulharský dávno již uznával vrchmoc jeho. Dušan zamýšlel dobýti i Byzancie (přijalť již tytul císaře řeckořímského a nosil tiáru) a navždy zaraziti příval Turkův; předvídal nebezpečnost houfných pochodů jejich do Europy, kamž je proti nepřátelům svým pozývali řečtí císařové. Dušan nejskvělejším spůsobem uskutečňoval záměry celé řady svých předchůdců na trůně Srbském; však smrt přetrhla jich dokonání. Naproti papeži přidržoval se Dušan obvyklé politiky: stavěl se oddaným stolici papežské, nadívaje se z toho politického prospěchu, při tom však nepřestával býti horlivým vyznavačem pravoslaví, stavě kostely, daře kláštery a v zákonech svých odsuzuje do rudných bání každého, kdož by se přiznával k „latinskému kacířství.“ Konečně proslul v dějinách srbských co zákonodárce a co zakladatel Srbského patriarchátu, jehož k dovršení samostatnosti Srbské bylo potřebí. Zřídil jej ze své vlastní moci, bez jakéhokoli jednání s patriarchy řeckými a nemaje strachu, že bude od cařihradského patriarchy z církve vyobcován. Stolice patriarchátu Srbského nalezala se v Peći (Ipeku) a trvala zde přes čtyři století (od 1346 do 1766).

Takovým během Srbové dospěli k spořádanému státnímu a občanskému životu, dosáhli církevní nezávislosti a rozvinuli vnější sílu; byliť na tom, stanouti v řadě národův europské vzdělanosti. Ale historické okolnosti nedaly dozráti těm počátkům: jednak zjevil se strašlivý nepřítel vnější — Turci, jednak nastaly zas vnitřní různice. Dušanovi podařilo se zadržeti spory rodinné a spolu obmeziti moc šlechty, jež tak vážný podíl mívala při těch svárech; nyní však šlechta, zbavena jsouc dřívější moci stavovské, jala se vyhledávati nového pole své vládychtivosti a vyvyšovala se na újmu samé moci carské. Slabost nástupce Štěpánova, Uroše, dopouštěla, že mohla pomýšleti i na uchvácení carské vlády. Nejsnadnější to bylo vladařům provincií: jeden z nich, Vukašin, Uroše zabiv na honbě, stal se plnovládným pánem

carství Srbského. Ráznost a obratnost, kterou jevil, nezabránila, že provinciální vladaři za jeho příkladem též nesli se k samostatnosti: část zemí jeho uchvátil Lazar; v Zetě, Macedonii a na jiných stranách také se vyskytli nezávislí vojvodové. Takový pořádek ovšem nejméně se hodil k tomu, by vlast mohla býti zachráněna od Turkův již již se blížících, kteříž na konci Dušanova panování byli pevnou nohou již stanuli na poloostrově Balkánském. Vukašín válčil s nimi nešťastně; Lazar zavázal se jim k ročnímu poplatku. Roztříštění Srbů na tom se nezavřelo a sultán Murad zvěděv, že Lazar chystá se povstati proti Turkům, předstihnul jej, vtrhna s ohromnými vojska zástupy do Srbska; Lazar mohl vyraziti proti němu jen s jednou částí Srbstva. Svedena památná, rozhodná bitva na Kosově poli (15. června 1389), kteráž nezávislému Srbsku konec učinivši, dějiny jeho uzavírá.

Jest pravda, jakési samostatnosti i potom ještě Srbsko požívalo: sultán Bajazet ponechal carství synu Lazarovu, Štěpánu, jenž ovšem musil Turkům složiti slib věrnosti. Štěpán slib držel a pomáhal Turkům v jejich bojích, neznamenaje, že tím pracuje jen k záhubě vlastního národa. Válčil po straně Turků (ač nikoli proti svojim) i Marko králevič, pověstný hrdina písní srbských, stejně známý Srbům jako Bulharům. Srbsko zachovalo stín samostatnosti i po Štěpánově smrti ještě, za vladařství rázného „despoty“ Jiřího Brankoviće. Panování Brankoviců trvalo čtyřicet let; zpupnost turecká obmezovala jich vládu, utlačovala národ, a Brankovićům nezbývalo leč činiti se jednou many Uherska, podruhé sluhami sultánovými.

„Brzy nastala národu“ praví Ranke ve svých dějinách Srbska, „ztráta zemanstva, jež zároveň s rodem knížecím nuceno bylo hledati své spásy v přijetí mahomedánství. Odkaz poslední kněžny Srbské, kteráž utekši do Říma, práva svá tam papeži odevzdala — jenž na znamení, že je přijímá, dotknul se podaného mu meče a střevíce — odkaz onen vysvětluje se tím, že děti kněžniny, syn i dcera, přijaly islam a tak zbavily se nástupnictví. Všickni znamenitější rodové, jednak ze strachu, že přijdou o vše, jednak v naději, že zachrání své společenské postavení, následovali příkladu rodiny knížecí. Za to nabyli práva dědičně vládnouti svými statky a zámky a pokud žili ve svornosti, měli i účastenství při vládě zemské; druhdy bývalo jim i dovoleno míti vezíra z prostředka svého. Avšak tím odloučili se od národa, jenž pevně se přídržel staré víry, za to pak vyloučen jest od účastenství při správě veřejné, zbaven práva nositi zbraň a stal se *ráji*, tak jako všickni křesťané Porty Ottomanské.“

„Osud Hercegoviny byl o něco lehčí. Tamní knížata křesťanská, v čele bojovného obyvatelstva, podržela ještě jakousi míru samostatnosti: Porta někdy beraty svými i uznávala práva jejich a pašové musili jich šetřiti. Ve vlastním však Srbsku: na Moravě, Kolubaře a Dunaji, soustava turecká panovala v celé síle své. Sultánovo vojsko každoročně ubíralo se tudy k hranicím uherským a nenechávalo ovšem na pokoji těch zemí. Křesťané z okolí Bělehradu musili chodívati k Cařihradu kosit sena na lukách sultánských. Země rozdělena byla mezi spahy, kterýmž obyvatelé povinni byli všelikou robotou. Nesměli nositi zbraň: na začátku povstání srbského celá zbroj lidu záležela

v dlouhých kyjích. Nemohli držeti si koně: Turci jim je hned pobrali. Jistý cestovatel XVI. století líčí je jako žebráky a vězně, z nichž ani jediný neosmělil se přímo vzhlédnouti. Každých pět let odbýval se odvod chlapců: hoši tito, květ a naděje národa, voděni byli do Cařihradu, kdež jim konati bylo bezprostřední službu u sultána; z nich vyrůstali nejhorší hubitelé křesťanstva.“ [1])

Turecké panování počalo mezi tím již opravdu znepokojovati Europu. Boj se šířil. Jiří Branković (1427—1457) přilnul k Uhrám a k Polsku, ale ani to nepomohlo: bojovné činy Jana Hunyada (jenž v srbských písních slaven jest co Janko Sibiňanin) Srbska nespasily a porážka spojených Uhrův a Polákův u Varny (1444) — ač Branković bitvy té se neúčastnil — potáhla za sebou úplné ujařmění balkánského Slovanstva. Srbům slibována záštita pod výminkou, přiznají-li se ku katolictví; ale ani Jiří Branković ani národ srbský nepřijímali té výminky; mimo to nebyla by jim ani prospěla. R. 1459 Srbsko na dobro kleslo; Brankovići přesídlili se do Uher, kdež po nějakou dobu ještě užívali tytulu „despotův.“ R. 1463 podmaněna jest Bosna, r. 1483 Hercegovina; konečně r. 1521 padl i Bělehrad a Turci hnuli se dále, do zemí uherských a chorvatských. Kraje srbské nalezaly se v bídném položení: stali se jevištěm válek, přecházely z ruky do ruky a Srbové nejednou stěhovali se z provincií tureckých do Srjemu, Banátu a Uher. R. 1690 přešel ze Starého Srbska do državy Rakouské patriarcha Arsenij Crnojević s třiceti sedmi tisíci srbských rodin, jimž vykázána půda a slíbeny výsady náboženské a občanské. Místo po Srbech uprázdněné zaujali Albánci, kteříž přijavše víru mahomedánskou, stali se mocnou Turků podporou. Vláda turecká nechtějíc dopustiti, aby Arsenij duchovní svou vládu vykonával v její zemích, zřídila svým Srbům nový patriarchát; ale národní povstání se opakovala a Porta konečně odňala Srbům právo, voliti si vlastního patriarchu, podřídivši je patriarchovi cařihradskému, o jehož věrnosti nepochybovala. S neodvislostí církve národ ztratil i poslední vážnost občanskou a poslední možnost povstání . . . Krutost jha spůsobila, že mnozí přijali islam. Poturčování nastalo hlavně v Bosně, počavši mezi šlechtou, jež odpadlictvím doufala za nových poměrů zachrániti svou moc a své bohatství.

Druhé země srbské sdílely se v témže osudu: Bosně a Hercegovině konečně také bylo snášeti útisk podobný.

Dějiny Bosny splývají, jakož jsme viděli, velmi často s dějinami Srbska. Bosna měla své nezávislé bány, později i své krále; ale tolikéž nemohla zříditi se v říši pevnou a stálou. V ohledu náboženském poddávala se působení Říma anebo kolísala mezi pravoslavím a patarénstvím; v ohledu politickém přivinovala se to k Byzancii to k Srbsku, hlavně pak k Uhrám. V poměrech vnitřních jeví se týž úkaz, který jsme u Srbska vytkli: přílišný vzrůst moci šlechtické, jenž měl za následek rozdrobení země; zemdlení politické vlády a konečné podlehnutí tureckému jhu. Poturčenství v Bosně nejvíce se rozmohlo; ustavičné

[1]) Ranke, Dějiny Srbské, v Moskvě 1857, str. 25—26.

potácení mezi pravoslavím, katolictvím a patarénstvím činilo mysli k proměně víry náchylnější. [1])

Jihozápadní část Srbska, Zeta čili Dukla (Dioklea, Dioklecie), z níž pošel rod Nemanićův, také nedlouho zůstala svobodnou. Příchod Turků přiměl obyvatelstvo, že uteklo se do hor — a toť počátek slavné Černé Hory, jediné to krajiny srbské, která zachovala se (ač s přetržkami a ne bez těžkých zkoušek) od všeobecné pohromy.

Takž stará doba dějin srbských zavírá se úplným úpadkem národa. Ale nelze domýšleti se, že by katastrofa záplavy turecké byla jedinou toho příčinou; do jisté míry vysvětluje se zjev ten i vnitřním stavem, v kterém se Srbsko nacházelo za posledních časů svého bytu svobodného. Tvrdíme, že v úpadku tom nemalý podíl měla nákaza, jež přicházela z Byzancie. Měli jsme již příležitost znamenati, jak se projevovala v politických řádech státu Srbského i v životě rodin panovnických: jak pronikly tam všecky podrobnosti dvořanských pletich a úkladů, zastřených natvářkou bohabojnosti; jak působil příklad byzantského despotismu, jenž ve velkém směřoval k stvoření rozsáhlé říše a k tomu cíli všecky cesty pokládal za dovolené, v malém pak nesl se k feudální nezávislosti krajův jednotlivých. Obecný běh těchto věcí v XIV. a XV. století přehledně vypisuje Grigorovič takto:

„Slované samostatnost svou zakládali na nepřekonatelné, ač ne vždy uvědomělé snaze, zachovati svou národnost; Byzancie naproti tomu na politice, jež vyplývala z abstraktní theorie římské nadvlády. Feudalismus jen tam vítězil, kde svazek pospolitosti národní bral porušení.

„Slované, kteří nejednou vydrželi rány zjevných nepřátel a v snažení svém, aby zřídili se v samovládné říše, opírali se jen na vlastní mohutnost, byli mocni toliko národní jednotou, silni duchovní samostatností. Než samorostlý, jarobujný život Slovanův, sotva že celistvost státu obhájil proti zjevným nepřátelům, již nakažen byl záhy příměsí zásad cizích, které zhoubnost svou osvědčily v hroznou chvíli vtržení Osmanův.

---

[1]) „Bosna“ praví Lejean, „nalezá se ve zvláštních poměrech společenských. Ve vlastním Srbsku vyvinula se šlechta feudální teprv později a to jen nápodobením řádů západních; v době pohromy turecké potažena byla do neštěstí vlasti a pohynula nebo sklesla na stupeň ráje jako i ostatní národ . . . V Bosně naproti tomu vyšší stavové přijali islam, aby zachránili svá léna, a takž podnes tvoří nejopozdilejší a nejfeudálnější živel celého Turecka, jakož vskutku Bosna neustávala se protiviti se zbraní v rukách reformám Mahmuda II. a Abdul-Medžida. Tato aristokracie, nanejvýš obtížná lidu poddanému, jest sice mahomedánská ale nikoli turecká; zachovává domácí mrav, národní jazyk, rodinné názvy domácí, a cestovatel, který by uměl jen turecky, upadal by do ustavičných omylů, projížděje Bosnu. Z druhé strany rája, utlačená dávkami a daněmi, chápe se přečasto zbraně jmenem víry a hatti-humajuma, a tak vnitřní boje pořád ztenčují lidnatost Bosny, tureckého Chorvatska a zvláště Hercegoviny, kdež křesťané četnější jsou a smělejši z příčiny sousedství Černé Hory.“ Ethnogr. Sborn., str. 30—31. Tak bylo v rocích padesátých. Nesnesitelný útisk vzbudil konečně povstání roku 1875, jež krvavým spůsobem připomenulo Europě (i Rusku), že jest slovanská otázka.

„Byzancie, z různic vlastních pohlížejíc se závistí na vzrůst Slovanů, toužené nadvlády tím dosahovala, že na ně účinkovala svou politikou. Věrna temným podáním Římského císařství a cítíc svou málomocnost, potřebovala záhuby jiných, aby sama se udržela. Jsouc nepřístupna všelikým reformám od kořene a ztrnulá v samolibém domnění své vznešenosti, nedbala o osvícení stejnověrných národů, nýbrž působením svým vnášela rozlad v občanský život jejich, aby tak snáze mohla z jich důvěřivosti kořistiti anebo nad zplozenými z toho vnitřními rozbroji se vyvyšovati. Politika její, daleka mužného uskrovnění, vyhledávala jen cizích obětí, a obětmi těmi byli jí národové sousední. Ježto utratila vnitřní jednotu v životě státním, užívala týchže zásad politiky vnější i ve vlastní správě vnitřní. Původní řecký národ učinivši bezmocným, dávala přednost neživému pojmu Římana, jenž rozptyloval, místo aby jednotil obyvatelstvo. Živíc marnivost svých občanů, kteří zachovávali antické ozdoby světa dávno zavrženého, nevnukovala jim při tom občanských jeho cností. Byzantinci nežili životem veřejným, nemajíce smyslu pro obecnost, nýbrž způsobem sofistů nápodobovali jen po starých účast ke cnostem občanským, v skutku však naplněni byli lichým mudráctvím, vybroušeným na klamivou dovednost skrývati zištné zřetele pod lícem pečlivosti o dobro obecné. Uprostřed nebezpečí, hrozících celistvosti vlasti, Byzantinci nejednou zrádně v šanc dali její prospěch, svěřujíce cizím obranu její a zapomínajíce, že síla říše spočívá v soucitu vlastního národa. Opouštění své národnosti a rozmohlost sobectví — toť hlavní známky Byzancie za času usazování se Osmanův. S tohoto hlediště lze porozuměti zrádnému popouštění kmenových zemí cizincům a lehkomyslné důvěřivosti k Osmanům. S lhostejností k losu kmenového obyvatelstva přirozeně vzmáhal se duch soukromého sobectví, obětující bez ostychu prospěch vlasti zisku osobnímu. Byzantinec, jenž podezřelého jsa leckdy původu, přisvojoval sobě jméno Římana pro chloubu jalovou, úmyslně do říše pouštěl nejrůznější sběř národův, aby nesvár jejich usnadnil mu panování nad nimi. Což divu tedy, že říše měla pak základ lichý a že postrádala zásad životních.

„S tímto směrem Byzancie rozvíjely se stejným krokem řády feudální v její provinciích, v Peloponnésu, v Helladě a přes Thessálii a Epir vnikaly do zemí slovanských. Zůstav zde co památka po panování Franků z XIII. století, stal se feudalismus v stoletích XIV. a XV. zjevným spojencem Byzancie. Nemohši založiti samovlády na národní jednotě, Byzancie pomalu spřátelila se s feudalismem. Vždyť podporoval záměry její politiky, jež brzo poznala, že v rozdrobení, roztříštění velkých držav na malé snadno bude kořistiti ze vzájemných jejich rozbrojů a ve válce buď přemoci je buď získati sobě jich přispění. Byzancie hluboce pociťovala, že feudalismus jednak napomáhá odcizení se mocných šlechticů, jednak ochromuje síly státu, a že osobní statečnost pánů feudálních nevždy odporovala vnadám soukromého zisku.

„Překážeje vzniku přirozených stavů, duse svobodný rozvoj občanstva, feudalismus tam, kde národ bděl nad svou bytností, působil sice nepřímo ale neméně záhubně. Jeho to účinkům přičísti třeba, že u Jihoslovanů povstali svévolní velmožové, kteří mocni jsouce svým šlechtictvím, nadpráví své zakládali na přesvědčení, že síla jest právo

a právo síla. A úkazy vypínavosti takové jeví se zvláště v Srbsku v druhé polovici XIV. století.

„Postaveno byvši mezi dvě síly rušivé, jednu, která rozmítala pospolitost národní, druhou, která rozrušovala celitost státní, mezi Byzancii totiž a feudalismus, Srbsko nemohlo zůstati neotřeseno účinkem to zjevného, to tajného jejich působení. Ejhle, toť příčina, proč Srbsko, ač dosáhlo v XIV. století znamenité mohutnosti, s dokonáním dynastie Nemaničů bylo vzdor národní jednotě trháno rozbroji soupeřů-velmožův, směřujících k rozdrobení vlasti.

„Uprostřed těch rozbrojů bylo Srbsko vyzváno k rozhodnému boji s Osmany . . ." [1])

V boji tom neobstálo a s počátkem turecké poroby končí se historická perioda starověkého, neodvislého Srbska. Dále ukážeme, jak dějiny osvobození a politického vzkříšení Srbska splývají se znovuzrozením národním a literárním, jež počalo se na závěrce XVIII. stol.

Hlavní události srbských dějin.

? —	První slovanské osady na západě Balkánského poloostrova.
VII. stol. —	Usazení Srbů v Moesii za císaře Heraklia.
IX. stol. —	Vláda velikých županů, z části od Byzancie neodvislých. Na západě srážky s říší Karla Velikého.
1078 (asi).	Michal, župan Zetský, obdrží z Říma korunu.
1162 (asi).	Nemaňa spojuje županije v jednu říši.
1219—	Sáva, první arcibiskup církve Srbské.
1222—	Štěpán Nemanić Prvověnčený, král Srbský.
1355—	Smrt Štěpána Dušana.
1389 (15. červ.)	Bitva na Kosově poli. Smrt caře Lazara. [1453. Dobytí Konstantinopole od Turků.]
1459—	Konečné dobytí Srbska od Turků; Srbové utíkají se do Uher pod správou vlastních „despotův."
1463—	Pád Bosny.
1526—	Bitva u Moháče.
1683—	Odražení Turkův od Vídně; turecká moc začíná klesati.
1690—	Vystěhování Srbů ze Starého Srbska, vedením patriarchy Arsenije Crnojeviće.
1711—	Smrt posledního srbského „despoty," Jiřího Brankoviće, ve vypovězení v Chebu.
1718—	Mír Požarevecký (Srbsko do války r. 1737—39 zůstává v držení Rakouska).
1737—	Nové vystěhování Srbů do Rakouska.
1740—	Přesídlení 150.000 Srbů do Ruska.
1791—	Svištovský mír.
1804—	Povstání Srbů vedením Černého Jiří.
1812—	Mír Bukureštský.
1813—	Turci opět Srbsko opanují; Černý Jiří uprchl do Rakouska.
1815 —	Nové povstání vedením Miloše Obrenoviće.
1817—	Národní skupština (sněm) v Bělehradě a prohlášení Miloše za knížete Srbského.
1826—	Úmluvy Akermanské.
1829—	Drinopolský mír.
1830—	Hattišerif sultána Mahmuda, obmezující Turky v Srbsku jen na pevnosti.
1835—	Skupština prohlásila srbskou ústavu.

[1]) O Srbsku a jeho poměrech k říším sousedním, str. 8—11.

1839— Miloš se odříká vlády. — Milan II. — Michal Obrenović III.
1842— Michal Obrenović odchází ze Srbska; za kníže zvolen Alexandr Karadjordjević.
1858— Miloš nazpět povolán.
1860— Miloš umřel; na stolec knížecí vstoupí Michal Obrenović III.
1862 (červen). Bombardování Bělehradu.
1862 (na podzim). Turci opustili vnitrozemské pevnosti.
1867— Turci vyklidili ostatní pevnosti.
1868 (29. června). Zavraždění knížete Michala III. — Vladařství.
1869— Prohlášení srbské ústavy.
1872— Vstoupení na trůn Milana Obrenoviće IV.
1875—1878. Povstání v Hercegovině a Bosně.
1876— Vojna srbsko-turecká. Rušti dobrovolníci.
1877—1878. Válka slovansko-turecká.

V Černé Hoře:

1360— Kníže Balša, nezávislý vládce v Zetě, po smrti Štěpána Dušana.
1405— Smrt Jiřího Balšiće.
1485— Ivan Crnojević, ztroskotav Žabljak, usazuje se na Cetyni, staví kostel a klášter.
1516 – Jeho syn a nástupce Jiří odešel do Benátek a Černá Hora spravuje se národním sněmem a „vladykou."
1516—1697. Vláda „vladyk" z rozličných rodů.
1697—1851. Vladykové z rodu Petrovićů Něgušů.
1852— Danilo Petrović Něguš, kníže Černé Hory.
1860— Na stolec knížecí dosazen jeho příbuzný, kníže Mikoláš.
1876—1878. Válka s Turky.

I. Vlastní Srbstvo v nejstarší a střední době.

Nejnovější historikové srbské a chorvatské literatury, jako V. Jagić a St. Novaković, trvají na tom, že obě ty literatury mají býti uvažovány pospolu.

Srbové a Chorvaté jsou zajisté jeden a týž národ. Roztrženi byvše různými dějinami, pak hlavně náboženstvím (ježto Srbové převelikou většinou náleží k církvi východní, Chorvaté k západní) a písmem (cyrilským u Srbův, u Chorvatův latinským), do nedávna pokládáni byli za dva národy; ale jazyk jejich, nehledíc k nemnohým odchylkám místním (zvláště u tak zvaných provinciálních Chorvatův), jest jediný jazyk srbsko-chorvatský a plody jeho mohou se považovati za společné jedněm i druhým.

Jesti pravda: dějiny po různých cestách vedly obě části národa; ale společenství jazyka i za věků minulých spojovalo je v jednom duševním životě. Literatura dalmatinská, jež kvetla v stoletích XV—XVII., náleží rovným dílem Chorvatům jako Srbům; vznikši z nářečí jednoho, z chorvatského, brzo přechýlila se k druhému, k srbskému, co k libozvučnějšímu. Bohatý poklad srbské poesie národní dostal se poprvé na světlo toutéž dalmatinskou literaturou; byl to katolický kněz XVIII. století, jenž si posléze obral přímo za úlohu, sebrati poetické tradice lidu srbsko-chorvatského, dílo pak jeho bylo pobudkou veledůležité činnosti historické slavného Vuka Karadžiće u Srbů pravoslavných. Od

té doby, co nastalo literární znovuzrození (u Srbů na konci předešlého, u Chorvatů v letech třicátých nynějšího století), počíná sblížení na obou stranách a šíří se poznání, že ti i oni jedno jsou a jedny mají potřeby; za posledních let pak vědomí to projevuje se jednak sloučením historického bádání o minulosti, jednak sjednocením souvěkého písemnictví. Spisovná řeč slila se již na dobro v jednu a spisovatel, ať srbský nebo chorvatský, v jedné i druhé literatuře může pracovati, neboť rozdíl činí jen písmo, tu latinské tam cyrilské.

Avšak v minulosti navalena byla velká přehrada mezi Srby pravoslavné a katolické. Jedni přilnuli k církvi východní a tudíž k literatuře, jejíž základ utvořen byl slovanským překladem písem svatých; druzí k církvi římské a její škole a ke vplyvům literatury západní. Původně byla slovanská bohoslužba uvedena také k Chorvatům, kteří však později stali se římskými katolíky; jen u části jich udržela se ve spůsobě hlaholské, všude jinde vytištěna jest latinou.

Takž Srbové pravoslavní při samém již vzniku své literatury octli se na cestě, po které kráčelo veškero pravoslavné Slovanstvo jižní i východní.

Výše již ukázali jsme, kterak staroslovanská literatura, pokud vyrostla v Bulharsku, stala se majetkem i ostatních Slovanů pravoslavných. Jakmile křesťanství počalo u nich kořeny zapouštěti, přicházely k nim svaté písmo a církevní knihy již hotovy. Tak přišly z Bulharska knihy k Rusům i k Srbům. Původní sblíženost oněch jazyků to přijímání cizích knih velice usnadňovala: písmaři se brzo v nich zdomácnili a jazyk, jakkoli rozdílný od národního, nabýval významu řeči posvátné; ježto pak činnost literární v ty doby přihlížela jen k obsahu bohosloveckému nebo vůbec poučnému, jesti přirozeno, že jazyk knih církevních stal se obecnou řečí spisovnou. Tak dálo se i na Rusi i u Srbů; zde i tam opakovali spisovatelé jen formy staroslovanské. Ale snažíce se psáti po staroslovansku, písaři ti nemohli se zcela vyvětit z upomínek místních nářečí, pročež zvláštnosti jejich vnášeli nejen do vlastních sepsání ale i do svých přepisů knih staroslovanských. Domácí řeč připomínala se jim při každé odchylné formě spisu původního, a tak povědomé známky jazyka prozrazují národnost písaře. Ryzá staroslovanština se pořídku naskytuje v starých památkách, objevujíc se skoro vždy s příměsí nářečí místních. Takovým během vznikla vedle ryze staroslovanských i bulharská, ruská a srbská zpracování překladu sv. písma, knih církevních, poučení, pověstí a vůbec spisů, jež tvoří starou literaturu pravoslavnou.

Přímé přisvojení staroslovanských památek přinášelo tu výhodu, že nové literatuře dostalo se najednou hojné zásoby spisů. Ale mělo to i své nevýhody. Hotová literatura tak velice opanovala mysli všech, kdož se v písmě znali, že stala se opravdovou závadou, překážející rozvoji národních živlů jak v jazyce tak v obsahu.

Jak dalece se řeč národní odchylovala od jazyka církevního, poznává se nejlépe ze zachovaných právních písemností a listin, které, jsouce skutečnému životu bližší, běžné mluvě nemohly se vyhnouti. Listiny ty, ač v literatuře nemají významu, pro dějepis jsou drahocenny, zároveň pak jsou nejlepším pramenem k poznání starosrbského

jazyka. Dosud znám jest již dosti hojný počet listin; a sice jsou *srbské*, pocházející od králů, carů, despotů a jich rozenců; *bosenské*, dané od bánův a králův; *hercegovské* neboli záchlumské a travunské; *turecké*, po srbsku psané; *zetské*, k nimž náleží listiny Skanderbegovy a černohorské; *dubrovnické* a *přímořské*. Nejstarší jsou: list bosenského bána Kulina z r. 1189, a list velikého župana Nemani z r. 1199.

Viděli jsme, že Srbové dosti pozdě z původního stavu patriarchálního se vybavili; teprv od konce XII. století počínají tvořiti národní stát, když Bulharské carství mělo první svou skvělou dobu již za sebou. Památky literární srbského původu také až později se objevují. Obojí ta opozdilost vysvětluje se tuším tím stavem, v kterém se Srbstvo nacházelo. Křesťanství bylo k Srbům uváděno na dvakrát: po prvé as v polovici VII. století, hned po jich příchodu do nové vlasti, po druhé v druhé polovici IX. věku; jednou z Říma (k jehož diecési tehdáž ta krajina náležela), po druhé z Byzancie. Ale jak v VII. tak i v IX. století bylo srbské křesťanství ještě neúplné a vrátké; při politickém roztříštění zemí srbských hlásání nové víry nebylo as valně účinné. Politické sjednocení národa počalo se teprv za Nemani. Staroslovanské a bulharské knihy dostaly se ovšem as dříve již do Srbska; s nimi tam pronikla také ona prostonárodní věrouka, která jest zavřína v bogomilství. Nemaňa činil již přísná opatření proti tomu učení, mezi jiným dal „mnoho knih kacířských“ spáliti — což nasvědčuje, že písemnictví a hnutí náboženské vnikalo již do lidu.

Z pozůstatků starosrbského písemnictví, pokud jsou proskoumány nebo tiskem vydány, možno viděti, že literatura srbská v skutku živila se bulharským obsahem. Bylť to krom písma sv. překlady četných spisů církevní věro- a mravouky a církevní legendy, které z Bulhar přešedše do Srbska, záhy mu poskytly značné zásoby křesťanského čtení vzdělavatelného. Jmenujeme tu na př. srbská zpracování bulharského *Šestodneva* z r. 1263; srbský *Prolog* z XIII. století; *řeči Jana Zlatoústého*, *Paterik* a *bohosloví Damaskinovo* z XIV. století; *řeči Řehoře Bohoslovce*, *Žebřík Jana Klimaka* a j. z XV. století; ať nic nedíme o přepisích evangelií, skutkův apoštolských, knih biblických a bohosloveckých. [1]) Týmž spůsobem dostaly se bez pochyby k Srbům také rozličné jiné spisy, od Bulharů přeložené, na př. byzantské letopisy (Malalův, Hamartolův), jichž srbské redakce také se zachovaly. Literární obcování obou zemí neobmezilo se jen na dobu prvního křesťanství, nýbrž trvalo i dále, tak dlouho, pokavad trval život literární v Bulharsku. Tomu nasvědčují srbskobulharské rukopisy pozdější doby. Jinak mohly některé památky písemné vyrůsti i na půdě srbské, na př. překlady býti vzdělány přímo v jazyku srbskobulharském t. j. v staroslovanském, více méně posrbštilém. Vůbec byl pro písemná díla druhu toho, zejmena pro knihy církevní a spisy věro- i mravoučné jazyk staroslovanský takřka povinný. Stávalo

---

[1]) Viz vyčtení srbských rukopisův u *Šafaříka*, ve spise „Das serb. Schriftthum“; u *Majkova* str. 47; vydání *Sreznevského*, „Drev. pamjatniki jazyka i pišma jugozapadnych Slavjan;“ *St. Novakoviće* „Primjeri;“ *Jagićovu* „Historii Knjiž.“ a jiné dříve již vyjmenované spisy.

se také, že tytéž osoby působily nejen v bulharské, ale i v srbské, ba též v ruské literatuře; jako na př. Řehoř Camblak a Konstantin Kostendžský.

Zároveň s formou pronikal z Bulhar k Srbům také duch literatury. Bulharské písemnictví, následujíc vzorů byzantských, spolu s literární formou stvořilo také jistý zvláštní obor pojmů, vzatých z byzantského církevnictví. Na plodech srbských spisovatelů vyražena jest tatáž pečeť. Možnoť ovšem, že ráz ten byl k Srbům se vzory byzantskými přímo přenešen: známost řeckého jazyka nebyla asi žádnou vzácností při srbských svazcích s Byzancií; spůsob pohlížení na věci přicházel s mravy a obyčeji; a jakož král Srbský přisvojoval si spůsoby císařů Byzantských, tak i srbský krásořečník napodobiti mohl rhetora byzantského. Ale buď tomu jak buď, jazyk staroslovanský, jenž v tom směru již v Bulhařích byl vzdělán, podával se spisovateli za pohodlný nástroj, jistému obsahu již přispůsobený; jakož v skutku srbský spisovatel jeví se nám jen co obecný typ, jakýž spatřujeme i v spisovateli toho druhu bulharském a staroruském.

Nejstarší doba srbské literatury obsahuje velmi málo plodů vlastně srbských, buď původně sepsaných buď přeložených. Jsou to životy svatých, církevní statuty, knihy církevních obřadův a letopisy. Spůsobem životopisů psány jsou též historie panujících osob, knížat a králův Srbských. A jakož členové jedné rodiny byli zakladateli nejen politického ale i církevního života (Nemaňa a jeho synové: prvověnčený král Štěpán a první arcibiskup srbský Sáva), tak i oslava těch knížat a králů stala se spůsobem církevním: jsouť představeni co národní „svatí." Nejprvnějším toho druhu spisovatelem byl sám král či car Štěpán Prvověnčený († 1228), jenž sepsal životopis či spíše „žití" svého otce Štěpána Nemani, klášterním jmenem Simeona. Sv. Sáva, druhý syn Nemaňův, první arcibiskup srbský (nar. 1169, šel do kláštera 1186, † 1237), též vypsal život otce svého. Oba životopisy,[1]) jmenovitě poslední, jsou velmi zajímavými památkami tehdejši vzdělanosti srbské. Štěpán, zeť Řeckého císaře Alexia III., vynikal na ten čas dosti značným vzděláním, nejen staroslovanským ale i řeckým; v Mnichovské knihovně chovají se jeho liturgické otázky k bulharskému arcibiskupu Dimitriju Homatinu (s téhož odpovědmi), jazykem řeckým psané; není divu tedy, že ta známost s Řeky obráží se i ve spise jeho manýrou byzantinskou. Životopis, sepsaný sv. Sávou, jest zajímavější, jsa prostěji a živěji vypravován. Mimo to pochází od Sávy: *Typik* (statut či řád), který dal klášteru Studenickému, jehož byl igumenem; *Služba* (předpis obřadů) témuž sv. Simeonu; a jiná podobná sepsání. Sv. Sáva požívá u Srbů veliké cti a slávy pro svou péči o osvícení národa: bylť zakladatelem znamenitého kláštera Chilendarského na Athose (1192), jenž býval hlavním ohniskem literární činnosti srbské a význam svůj ještě i po pádu carství Srbského uhájil. Jiná podobná ohniska byli klášterové Studenica, Žiča, Mileševa, Dečany, Peć, Djurdjevi Stubovi (Jiříkovy Sloupy), Ravanica: zde se přechovávala církevní osvěta a za krušných dob poroby mívala zde národní tradice jediný útulek.

[1]) Vydal je Šafařík v „Památkách dřev. písemnictví Jihoslovanů."

Týmž panegyrickým směrem psány jsou životopisy, jež pocházejí od učně sv. Sávy, Chilendarského řeholníka Domentiána; jsou to životy sv. Sávy (z r. 1241) a sv. Simeona, t. j. Štěpána Nemani (z r. 1264). Onen první byl ve XIV. století přepracován jakýmsi Theodosijem.[1] Arcibiskupu Danieli (II.), který spravoval církev Srbskou v letech 1323—1337, připisuje se vypsání životův a skutkův („žitija i pověsti dějanij") celé řady králův Srbských, a sice: Radoslava, Vladislava, Uroše I. a královć Heleny, Dragutina, Milutina a Štěpána Dečanského, pak srbských arcibiskupův. Sborník ten, známý pod jmenem „Carostavnik" neboli „Rodoslov," jest přeplněn rhetorickými chvalořečmi a má pro dějepisce cenu jen tenkrát, když nedostává se pramenů lepších.[2] Ostatně nepochází celý od Daniele ani od jeho jinak neznámých učenníkův, nýbrž nepovědomí pokračovatelé jej stále prodlužovali, tak že novější jeden rukopis, v němž Rodoslov doveden až do XVIII. století, také ještě nese jméno Danielovo. Život Štěpána Dečanského o sobě vypsal Řehoř Camblak, též v ruských dějinách známý, jehož působení může býti dokladem jednoty církevního života a písemnictví Bulharů, Srbův a Rusův. O Camblaku a životě jeho mluvili jsme již; v Srbsku byl igumenem slavného kláštera Dečanského, což jej snad i přimělo k sepsání životopisu jeho zakladatele; posléze byl Kyjevským metropolitou (1419). Spis jeho znám jest v bulharském a srbském upravení; původce patrně snažil se psáti jazykem staroslovanským.[3]

Šafařík ve svých dějinách srbské literatury pronáší se, že plody jihoslovanského písemnictví, čím starší, tím byly původnější a vkusnější, a naopak čím novější, tím chatrnější, a na doklad toho uvádí porovnání mezi sv. Sávou, Domentiánem a Camblakem. Spis Domentiánův zdá se mu zvlášť býti „slavnou památkou osvíceného rozumu a veliké učenosti," „dokonalým a původním výtvorem a jednou z nejkrásnějších ozdob veškeré staroslovanské literatury;" že pak spis takový vzniknouti mohl „v mračné celi slovanského poustevníka" v polovici XIII. století, vysvětluje tím, že duch klassické starověkosti, skrytý ve formách křesťanských ideálů, nevymizel ještě na dobro u Řeků a duchovně s nimi spřízněných Slovanů.[4] Naproti tomu mnohem níže klade přepracování Theodosijovo, jenž prý znešvařil výtvor Domentiánův (Šafařík

---

[1]) Obě ty památky vydal *Daničić*: „Život sv. Save, napisao Domentijan" (v přepracování Theodosijově); Bělehrad 1860. — „Život sv. Simeona i sv. Save, napisao Domentijan" (původní sepsání Domentiánovo). Bělehrad 1865. — Jest i třetí redakce spisu Domentiánova.

[2]) Vydání *Daničićovo:* „Životi kraljeva i archiepiskopa srpskih. Napisao archiepiskop Danilo i drugi." Zagreb 1866. Viz též „Glasnik" VI., 25—87.

[3]) Bulharská redakce života toho vydána jest v *Kukuljevićově* „Arkivu za povjestnicu jugosl." VI., 1—29; srbskou uveřejnil Janko *Šafařík* v „Glasniku" XI., 35—93. Mimo to jsou památky ony vydány pohromadě od *Iv. Pavloviće:* „Domaći izvori za srpsku istoriju" v Bělehr. 1877 (Glasnik, odd. II., kn. VII.). O povaze spisovatelů psali *Jagić* v Historii književnosti 176 atd. a zvláště: Ein Beitrag zur serb. Annalistik mit literaturgeschichtlicher Einleitung, Archiv für slav. Philol. II., 1—109; *Hilferding*, Bosna str. 277—279.

[4]) Serb. Schriftthum, 230 a sled.

domníval se, že přepracování to učiněno bylo v XVIII. století). Ale již Daničić ve svém vydání těch památek podotkl, že není mezi nimi tak velkého rozdílu; Jagić pak dokládá mimo to, že rhetoricky rozvláčné vypravování Domentiánovo jest dějem chudši než onen život Nemaňův, který sepsal král Štěpán Prvověnčený; že Domentián jest jen žvavý mnich, který onen první životopis jen krásořečnicky rozvlekl; konečně že při bližším dohlédnutí najde se ve spracování Theodosijově mnohem více zdravého vkusu, jakož že ono vůbec jest příbuznější spisu krále Štěpánovu než dílo Domentiánovo.

Nejpřísnější soud o slohu srbských chvalořečníkův kronikářských vynesl Hilferding. Za příčinou jedné mudrácky sesnované povídky o bitvě Kosovské, v které ni dost málo nezračí se onen hluboce tragický význam, jakýž měla ta událost, obviňuje vůbec staré srbské historiky-chvalořečníky, že příliš libují si v řečech jalových a v hnusném licoměrném pochlebenství, jež všeliký cit mravní udušuje; lichá nábožnost prý dosahovala až k hotovému farizejství. Jak srbští chvalořečníci se vyjadřovali, za příklad uvádí tato řčení: „tomu *bohabojnému* králi Urošovi, jenž *oslepil* syna svého *rozmilého*, Štěpána“; nebo: „ten bohabojný král Uroš třetí pojal *nenávist* k synu svému *milenému*“ atd. Hilferding dokládá, že kdyby podlézavost a licoměrnost nebyly obecnou vlastností aspoň tříd vyšších, nikdy bychom sic nemohli si vysvětliti ten úkaz nápadný, že *všickni* králové Srbští, od Nemani až do úpadku carství, mezi svaté byli vpočteni, ačkoli mnozí z nich chladnokrevně těžké zločiny páchali a nehrubě ctili pravoslaví k vůli prospěchům politickým. „Za to, prý, všickni dřevní spisovatelé srbští prozrazujíce toho ducha, který vládl ve vyšších vrstvách společnosti, jako by neviděli a neznali lidu; nečiní o něm ni nejmenší zmínky.“

Štěpán Dušan, nejmocnější z carů Srbských, zůstal bez životopisce (jen krátce se o něm zmiňuje pokračovatel Danielův), snad proto, že uvaliv na se kletbu cařihradského patriarchy pro zřízení patriarchátu Srbského, netěšil se přízni mnichův Athoských, tehda hlavních spisovatelů. „Život“ posledního Nemaniće, caře Uroše, sepsán byl teprvé v XVII. století od patriarchy Paysija. [1])

Veliká a závažná událost dějin srbských, bitva Kosovská a osud caře Lazara, tolikéž nenalezly důstojného vypravovatele v tehdejší srbské literatuře. Děj ten zajisté zatřásl všemi myslemi a vzbudil soustrast s jeho hrdinou, ale místo životopisu objevily se jen nabubřené chvalořeči. [2])

V první polovici XV. století setkáváme se s životopisem srbského despoty Štěpána Lazareviće (syna a nástupce caře Lazara), složeným od téhož K o n s t a n t i n a K o s t e n d ž s k é h o, příjmím Filosofa, o kterém byla již výše řeč, při vyčtení spisovatelů bulharských školy Euthymijovy; tamtéž položeny jsou i zprávy o tom životopise. V příčině dalších sepsání takových („Životy despoty Štěpána Djordjeviće a man-

---

[1]) Vydal jej *Ruvarac* v „Glasniku“ XXII.
[2]) Vytištěna jich celá řada v „Glasniku“ IX, XIII., XXI. Dějepisný materiál vytáhl z nich Ruvarac v Letopise srbské Matice, sr. 117., v Novém Sadě 1875.

želky jeho Angeliny a synů jeho, arcibiskupa Maksima a despoty Ivana," zemřelých v první léta XVI. stol.), srbští historikové literární tolikéž podotýkají, že jich spisovatelé uměli sice vykládati o bohabojnosti lidí z rodu knížecího, o souženích a potřebách lidu však že mlčí. [1])

Srbské *letopisectví* zjevilo se velmi pozdě, nevyrovnávajíc se mimo to letopisectví ruskému z konce XI. století. První pokusy letopisné padají do konce XIV. a na počátek XV. století; o stoletích předchozích jen to podávají, co bylo lze vyčerpati z výše uvedených životopisů. Zmínky zasluhují: „Žitie i žitelstvo kralj i carej srbskyich, koi po kom ili koliko carstvova" (do r. 1453); „Istoria v kratcě o srbskyich carej" (do r. 1503); „Lětopisьc gospod srbskyich" (Sečenický, do r. 1501), k němuž připojena chronologie obecných dějin od stvoření světa. Rozliční jiní letopisové přestávají na holém zaznamenání let a událostí. [2]) Klášterské ty kroniky nejsou bez ceny pro dějepis srbský, v literatuře však nemají významu: v jich suchém a krátkém výčtu příběhův není živého líčení, není toho plastického odlesku času i osob, který shledáváme na př. v letopisech ruských. [3]) Srbští letopisové skonávají se větším dílem na XVI. století, v některých zaznamenány jsou kalendářním spůsobem též příhody XVII. století. Posledním zástupcem starého letopisectví srbského jest Jiří Branković († 1711), poslední „despota": v době dvacetiletého nevolného pobytu svého v Chebu, v Čechách, sepsal srbskou historii, dovedenou do časův Leopolda I. [4])

Mezi památkami nemnišského původu, jež dle obsahu národními by slouti mohly, velice pozoruhodný a svého spůsobu jediný zjev jest *Zákonník* Štěpána Dušana („Zakon blagověrnago carja Stefana" atd., Hodošský rukopis z r. 1390). Sestaven byl na dvou skupštinách neboli sněmích, r 1349 a 1354, u přítomnosti srbského patriarchy „se všemi archijereji i církevníky, malými i velkými," i caře Štěpána „se všemi vlasteli (zemany) carství, malými i velkými." Tento plod sněmu národního nebyl, jako i mnohé jiné pozůstatky středověkého zákonodárství, osobním dílem jednoho zákonodárce. Zákonník stvrzoval a posvěcoval jen, co již bylo hotovým výtvorem samého života: jednak doplňuje církevní zákonodárství byzantské, které již dříve mělo průchod, jednak potvrzuje zákony předešlých carů, posvěcuje obyčeje národní a propůjčuje jim právní moci. Z té příčiny jest velmi vážný a důležitý pro poznání toho stupně vzdělanosti, kterého Srbsko dostoupilo v nejskvě-

---

[1]) Ovu nesreću srbskoga naroda (t. j. bitvu Kosovskou a úpadek svobody) — praví Jagić — oplaka dostojnije sam narod u svojej poeziji, negoli njegovi učevni ljudi u starosrbskoj književnosti, koji nijesu i u napredak prestali šutjeti o jadih i nevoljah svoga naroda a s velikim bombastom pohvaljivati pojedine primjere pobožnijeh ljudi iz kneževskoga kolena (Hist. knjiž. 190).

[2]) Vydáni od Šafaříka (v „Památkách"), Nikoliće, Vukomanoviće, Srećkoviće, Jagiće a j. v „Glasniku," v „Starinách;" od Grigoroviče („O Serbii") atd.

[3]) Sami srbští dějepiscové nemají valného mínění o těch letopisech. Viz Novakoviće, Ist. knjiž. str. 75—77.

[4]) Není posud vydána, ač používali jí Raić a jiní historikové srbští. Jeden letopis Brankovićův, jenž spolu s jinými sloužil mu za pramen, uveřejněn v latinském překladě Pejačevićově a v Kukuljevićově Archivu, 3, str. 3—30. O Brankoviči samém psáno v Šafaříkově Serb. Schriftthum 129—131 a v knize „Les Serbes de Hongrie" 61—65.

lejší době svých starých dějin. Neúplnost jeho ustanovení dokazuje jen, že v národě žilo ještě mnoho právních obyčejů, všem povědomých, tak že nepotřebovaly písemného potvrzení. Přes to však jest věrným zrcadlem tehdejšího života: ukazuje světle postavení duchovenstva, jež mělo své výsady a sloužilo věci carské; poměry šlechty „malé i velké," jež měla v rukou správu země; položení třídy nižší, připoutané k hrudě země, při tom však užívající jinakých práv osobních; ukazuje řády soudní, pořádek veřejné bezpečnosti atd. Právo hrdelní vyniká ještě starověkou krutostí, jež se bez pochyby udržela příčinou vzorů byzantských; ale i tu zákonodárství učinilo krok ku předu, rušíc svémocné dopomáhání k právu a obyčej krevní msty. Vedle toho však zrační se v něm i snahy humánní: dokladem toho jest povzbuzování k hostinnému přijímání cizích kupců, pak právo útočiště neboli asylu, podle kterého vězeň, když utekl se na dvůr carský neboli patriarší, nabýval svobody. Nechť kdo soudí jakkoli, jisto jest, že zákonník ten choval v sobě zárodky příštího rozvoje. [1])

V této celé literatuře neviděli jsme posud jakéhosi živlu *básnického* Nedostatek takový byl by podivný při národě mladistvém, který svou dělnost historickou osvědčil, byť s nešťastným prospěchem, a který přes několik věkův krutého jařma oplývá skvělými plody epiky národní. Než písemnictví zůstalo cizí té národní poesii, z důvodův, pro které i na staré Rusi nepřálo její vzniku: středověcí písmaři u Srbův jako všude jinde zavrhovali básnictví národní jakožto cosi pohanského anebo příliš nízkého pro literaturu, hlavně náboženskému poučení zasvěcenou. Srbské duchovenstvo zajisté působilo v tom smyslu neméně důrazně jako ruské, bojujíc proti „běsovským," t. j. pohanským hrám a písním národním. Ruská literatura měla aspoň „Slovo o pluku Igorově," u Srbů však nebylo takové literární vzdělanosti a starosrbský spisovatel na národní poesii nedospěl.

Takým během oni, kdož vládli literaturou, buď neměli smyslu pro básnické plody národa, buď je pokládali za nehodné paměti literární, jež sloužila jen poučení. Avšak národ neodříkal se své starožitnosti a tvornost jeho básnická rozvíjela se napořád ve zvláštním svém okruhu, po celé věky zůstavši mimo všeliký styk s písmem.

Kromě však té ústní, v národě živoucí poesie byly i v starší době přece rozličné výtvory písemno-národní, podobné oněm, které jsme viděli v literatuře bulharské: hovíce nábožensko-poetickému vkusu národa splétaly se se starověkými představami báječnými a z části i na nich se zakládaly. Písemné ty památky jsou zase buď ryze bulharského buď smíšeného, srbsko-bulharského původu.

V tomto oboru opět se ukazuje těsná spojitost písemnictví jiho-

---

[1]) „Zákonník" vydán byl několikrát: od *Raiće* v Istorii 4., 242; od *Magaraševiće* v „Srb. Ljetop."; od *Kucharského* v Monum. juris slov. 92; od *Šafaříka* v Památkách písem. Jihosl. 29—50. Novější vydání jsou: *St. Novaković*, Zakonik Stefana Dušana, Beogr. 1870; *Siegel* Zakonnik carja Stefana Dušana, Vyp. I. SPb. 1872. Rozbor obsahu jeho podali *Majkov*, 244—259 a *Palacký*: „Srovnání zákonů caře Št. Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách" v Časopise Česk. Musea 1837, I. (ruský překlad v „Čteních" 1846); viz též „Glasnik" kn. VI., VII.

slovanského s ruským. Studium těch památek, počavši na Rusi, nalezlo za posledních patnácti let horlivé následovníky mezi Srby a odhalilo zde velikou řadu týchž plodů literárních, které na Rusi činí podstatu starého knižného básnictví národního. Srbská starověkost byla sice, co se týče zachováni rukopisů, skoro rovněž tak nešťastna jako bulharská; v novějším čase však shledán tam památek takových počet dosti značný, tak že možno souditi na veliké jich rozšíření v minulosti. Úsudek takový potvrzení svého tím dochází, že ohlasy téže knižné poesie ozývají se v národních tradicích, pohádkách, ano i písních. Takž v starosrbské literatuře nacházíme překlady povídek byzantinských, jako jsou: *Alexandria*, *Historie Trojánská*, *Stefanit a Ichnilat* atd.; zvláště srbská sepsání „Alexandrie" nejsou žádnou vzácností. Lze se domnívati, že Srbové měli i ony povídky, které se posud nalezly jen v ruském zpracování, na př. „Skutky Devgeniovy." [1]) V srbských báchorkách podnes vypravují se rozličné báječné podrobnosti, upomínající na pověsti ony; na př. vypravuje se o Šalomounu, že létal na ptáku nohu, což zajisté jest ohlasem báje o Alexandru Macedonském neb o moudrém Akyru. [2]) Jednotlivé kusy z báchorky o Šalomounu a Kytovrase též zachovaly se v národních pohádkách srbských, tak že i ta pověst známa býti musila v srbském zpracování. [3])

Literatura *apokryfů*, velmi starožitná, byla tolikéž společna všemu pravoslavnému Slovanstvu staré doby. Nebudeme zde opakovati, co jsme již jinde pověděli o její významu pro lid; dosti na tom, že rozšířila se u Srbů za týchže podmínek, co v Bulharsku a na Rusi. I zde měla tentýž půvab poetický i tutéž vážnost, proti kterým marně bojovala tehdejší přísná pravověrnost, jež ostatně sama také prosta nebývala lehkověrnosti. Postačí říci, že apokryfické knihy nalezají se v počtu dosti hojném v srbských sepsáních (těžko udati, zda veskrze z bulharštiny předělaných), jakkoli starosrbských památek vůbec mnoho se nedochovalo dnů našich. Takž máme v srbském zpracování apokryfy staro- i novozákonní, jako: Vypravování o Adamu a Evě, Vidění apoštola Pavla, apokryfické Zjevení sv. Jana; dále apokryfy jiné vrstvy, jako: Chození Rodičky boží po mukách („Obchoždenie mukam prěčistie Bogorodice"), Jména andělů, podvržené životy svatých, na př. legendy o sv. Jiří, Ipatiovo mučení; konečně množství jiných „zavržených" kusů, jež v indexe zapovězených knih vyčteny jsou, jako: Besedy tří světitelů, O dvanácteru pátků, zaříkávání, knihy hvězdopravecké a hadačské (Zvězdočtec, Kolednik, Lunnik, Sonnik, Gromnik, Trepetnik a j.), knihy bogomilské nebo bogomilům drahocenné, jako Slovo o čestném dřevě, Zapsání Ježíše do stavu kněžského atd. Plody ty objeveny jsou, jakož řečeno, u velikém počtu v starých rukopisech, z čehož jde, že tento nábožensko-fantastický druh básní byl as nemálo

---

[1]) Jagić přímo klade je ve svém díle do literatury srbské, ačkoli posud neobjevily se v srbském sepsání.
[2]) Viz *Vuka*, Srp. Nar. Pripovjetke 1853, str. 200; též „Očerk lit. istorii st. pověstej i skaz. russkich" str. 73., a j.
[3]) „Očerk" str. 121—123; *Vuk*, čís. 41—43, kdež Šalomoun částečně změten s Alexandrem Macedonským.

oblíben mezi znateli písma a od nich pak vnikal do lidu. V srbské prostonárodní poesii mnohé sledy těch pojmů a zvěstí pozůstaly.[1])

Též *bogomilské* lživé knihy byly asi záhy v Srbsku valně rozšířeny. Kacířské to učení do vlastí srbského národa, do Srbska, Bosny, Hercegoviny a Přímoří, proniklo z Macedonie a Bulhar. Štěpána Nemaňu nazývají životopisci „vyhubitelem kacířství," t. j. bogomilů, jimž v Srbsku přezděno patarénů; počet jich musil tedy býti již znamenitý, když panovník za hodno uznal pronásledovati je. Nejvíce stoupenců však měla patarénská sekta v Bosně. Tato krajina srbská netěšila se nikdy úplné samostatnosti: tu byla v područí Srbska, tu království Chorvatského, tu zas byla lénem Uher. Křesťanství uvedeno tam bylo konečně v IX. století, a sice z Byzancie, tedy byla Bosna pravoslavnou; ježto však poddána byla říším katolickým, Chorvatsku a potom Uhrám, počal Řím počítati ji k své církevní država a šířiti v ní, nikoli bez prospěchu, své katolictví. Ku konci XII. století přistoupilo k těmto dvěma vyznáním ještě třetí — bogomilství čili patarénství. Bosenský bán Kulin (na rozhraní XII. a XIII. století), jenž podle některých zvěstí měl za manželku sestru Štěpána Nemani, zjevnou patarénku, veřejně ochraňoval to učení, k němuž se přiznával také biskup Daniel. Když pak se papež a král Uherský v to vložili, povolil Kulin jejich hrozbám a odřekl se bludu; příkladu jeho následovali mnozí z národu; proto však kacířství ono nevymizelo, anobrž za nedlouho opět projevilo politickou moc svou. Za Ninoslava, nástupce Kulinova, panovalo již jako dříve, tak že králi Uherskému Belovi IV. zavdalo podnět k válce. V Srbsku byla ta sekta, jak se zdá, za Nemani vyhlazena; v Bulhařích udržovala se sice, však potaji a bez váhy politické; naproti tomu v Bosně vystupovala co zjevná moc. Úkaz ten vysvětlují zvláštním postavením té země: pravoslavná většina nemohla proti sektě té působiti, protože to za své právo katolicismus považoval; a katolicismus nebyl dosti silen, aby zmohl tak četné kacíře. Tak patarénství udržovalo se ve vší své síle i v století XIV., kdež bánové Štěpán Kotromanović a Tvrdko (jenž později stal se králem) byli mu více méně zjevnými ochránci. Papežové namáhali se úsilovně o jeho vyhlazení, pořádali křižácká tažení do Bosny, posýlali své missionáře; ale všecka opatření zůstávala marna: v XV. století vidíme pataény v tomtéž postavení co dříve. Král Tvrdko III. podporoval je a sekta měla své stoupence netoliko v lidu, nýbrž i ve vyšších třídách, mezi despoty a vojevody, tak že nazývala se přímo „církví bosenskou" (crkva bosanska) neb prostě „křesťany." Po smrti toho krále pataréni dosadili na trůn Štěpána Tomáše, jenž byl sám patarénem; viděti z toho, jak mocna musila býti ta strana, když mohla státi v čele říše. Za panování Tomášova nástupce, Štěpána Tomáševiće (zabit 1463), nabyli převahy katolíci; pataréni vydáni byli krutému pronásledování a přes 40.000 jich uteklo se do Hercegoviny, jejíž vládce té doby byl odpadl od katolictví. Pro-

[1]) Mnoho kusů té národně-apokryfické a knižno-básnické literatury vydali Daničić, Jagić, St. Novaković, Karadžić; viz „Glasnik," „Starine," „Književnik," „Archiv für slav. Phil." a j.; též Tichonravova „Pamjatniki otreč. literatury" M. 1862, a spis autora této knihy „Ložnyja i otrečennyja knigi russkoj stariny" SPb. 1862.

následování patarénů nebylo bez následků při pádu Bosny: když se Turci objevili v Bosně s úmyslem, na dobro ji podmanit, města dobrovolně se jim poddávala, doufajíce, že budou snášelivější než římští katolíci. Pohříchu, zklamali se Bosňáci ve svém očekávání: Turci zplatili tu pokoru strašným spustošením a dlouhověkou porobou. Již r. 1439 Štěpán Tvrdko uznati se musil poplatníkem sultánovým. Konečný pád Bosny dokonal se r. 1463. Od té doby vzalo za své též patarénství; zmizelo s příchodem Turkův. Podobá se, že přívrženci té nauky přestoupili na víru mahomedánskou a že většina nynějších mosleminských Bosňáků, jmenovitě zemanů, skládá se z potomků bývalých patarénů.

S úpadem národní svobody nastaly Srbům dlouhé věky strašného jha, v němž i dosud trvají Bosna, Hercegovina a Staré Srbsko. Pásmo literatury přerváno a zanikají i památky dřívější její činnosti. Turci několikráte procházeli země srbské s ohněm a mečem, bořice kostely a kláštery; tak zahynulo mnoho rukopisů, jež potom na zmar přicházely i nevědomostí a nevážností.

Znalost písma byla obmezena na jediné duchovenstvo; staré tradice literární zachovávaly se jen v ustraněných klášteřích, byly-li přirozenou polohou chráněny před loupežnými nájezdy. Smysl pro literaturu obmezen býval jen na obor církevní a církevní jazyk stal se panujícím v knihách, udržuje se dlouho v tom postavení, tak že mluvě národní ustupuje teprv za našich dnů. Pravoslavné země srbské, které od Turků byly svobodny, nemohly mnoho pomoci tomu úpadku; nacházely se samy v krušném stavu a na dlouho byly zaneprázdněny starostí o vlastní národní sebezachování.

Avšak pod tou tíhou a skleslostí tlela jiskra, z níž roznítilo se národní vzkříšení. Bitva Kosovská byla se hluboko vtiskla v paměť národa: stala se předmětem národního žalu a básnického idealisování, ozařovala národu jeho minulost a byla mu podnětem hrdinnosti, mocně povzbuzujicím jeho statečnost národní i za dob nejhlubšího politického úpadku. Výlučně církevní duch staré literatury objevil nyní svůj účinek: národ zapomenul na staré vředy vnitřního pořádku a stotožnil národnost svou s církví; jmeno Srb nabylo významu pravoslavného křesťana, a náboženství, odloučivši národ od jeho utiskovatelův, uchránilo jej od zdivočení a ztráty národnosti.

Vlastní nějaká působnost nebyla možna v těch okolnostech, v jakých Srbové žili. Písemnictví opakovalo jen staré knihy; sem tam vyskytl se toliko nový „život," objevilo se nové zpracování neb doplnění letopisu nebo sepsán nový variant národní legendy. Za prvních dob poroby udržovaly se ještě zbytky dřívější činnosti literární; tehdáž to přicházeli na Rus srbští a bulharští spisovatelé, jako Kyprián, Řehoř Camblak, Pachomij Srbín. Pozoruhodným úkazem jest zakládání slovanských tiskáren na závěrce XV. století, jichž úkolem bylo, poskytnouti s dostatek církevních knih. První knětlačitelé jihoslovanští byli: vojvoda Zetský Jiří Crnojević (vytiskl „Oktoich" [zpěvník] roku 1493—94) a Božidar Vuković. Církevní knihy tiskly se v Cetyni (1493—94), v Gorazdě (1529), v klášteřích Rujanském (1537), Mileševě (1544), Mrkšině (1562), v Bělehradě (1552), v Skadru (1563); mimo to i v cizině, jako v Benátkách (1493), v Tergovišti (1512) a j.

Hlaholský missál vyšel tiskem ještě dřív, než tištěna byla první kniha cyrilská, totiž r. 1483. Ale nadál nemohly srbské tiskárny obstáti pod jhem tureckým. Tehdáž, v době nejhlubšího poklesnutí písemnictví, byly mu oporou knihy ruské, přicházejíce na jih od konce XVI., přes XVII. a XVIII. století. „Každý Srb," praví jeden novější dějepisec srbské literatury, „vděčně musí si připomínati dobrodiní, která v těch bídných okolnostech Rusové národu jeho prokázali; byla to ovšem jakási odplata za to, co Rusové kdysi od šťastnějších bratří jižních přijali, na každý spůsob byla péče ruská v XVII. a XVIII. stol. veliké dobrodiní pro vzdělání národa srbského, aneb lépe řečeno, pro udržení jeho u víře pravoslavné." [1]) S církevními knihami přicházely i jiné a účinkem jich srbský jazyk spisovný osvojoval si tehdejší ruské obraty, tak že, jako na Rusi do Lomonosova panoval v písemnictví jazyk slovansko-ruský, tak i zde v prvních počátcích nové literatury jeví se jazyk slovansko-srbský, t. j. smíšenina rusko-církevního se srbským.

2. Dubrovník a srbskochorvatské Přímoří.

Druhá země srbskochorvatského národa, dalmatské Přímoří, měla své zvláštní a znamenité osudy. [2]) Toto Přímoří a země přilehlé zaujali Chorvaté (na několik let před příchodem Srbů) v době, když plémě srbskochorvatské hnulo se z prvotných sídel zákarpatských; což sběhlo

[1]) Jagić v „Slovníku Naučném," čl. Jihoslované, str. 310.

[2]) O Chorvatech v širším smyslu a o Dubrovníku, viz mimo díla uvedená již dříve o Srbech, v *ohledu děje- a národopisném: Lucii*, De regno Dalmatiae et Croatiae, Amst. 1666. — *Engel*, Gesch. von Dalmatien und Kroatien, Halle 1798; Geschichte von Ragusa, Wien 1807. — *Micocsi*, Otior. Croatiae liber unus. Budae 1806. — *Catancsich*, In veterem Croatarum patriam indagatio philol. Zagrab. 1790. — *Catalinich*, Storia della Dalmazia, 4 v., Zara 1834—35. — *Iv. Kukuljević-Sakcinski*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, 5 knih, Zagreb 1851—1859. *Joh. v. Csaplovics*, Slawonien und zum Theil Croatien, 2 d., Pesth 1819. Abate *Fortis*, Viaggio in Dalmazia, 2 d., Venezia 1774. — Giovanni *Lourich*, Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio del signor Fortis, Venezia 1776. — *Kohl*, Reise nach Istrien, Dalmazien und Montenegro, 2 Bde., Dresden 1851. — *Wilkinson*, Dalmatia and Montenegro, London 1848 (německé zpracování od Lindaua, Leipzig 1849). — *Švear*, Ogledalo Iliriuma. Zagreb 1839—40, 3 d. — *Seljan*, Zemljopis pokrajinah ilirskih, Zagreb 1843. — *Luka Ilić*, Narodni Slavonski običaji. Zagreb 1846. — Gius. *Valentinelli*, Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Zagabria 1855 (2. doplněné vydání). — *Iv. Kukuljević*, Monumenta historica Slavorum meridionalium Zagr. 1863; Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, 6 v., Zagr. 1862-63. — *V. Makušev*, Materialy dlja istorii dipl. snošenij Rossii s Raguzskoju respublikoju s Petra V., v „Čtenijach" 1865, III.; Izslědovanija ob istoričeskich pamjatnikach i bytopisateljach Dubrovnika. SPb. 1867; Zadun. i Adriat. Slavjane, SPb. 1867; Ital. Archivy i chraňaščijesja v nich materialy dlja slav. istorii. SPb. 1870—71. — *Leontovič*, Drevneje chorvato-dalmatskoje zakonodatelstvo 1868. — Množství dějepisných prací o historii a literatuře, vydání starých památek a výskumů objevilo se za posledních let u Chorvatů: sem náleží práce Kukuljevićovy, Tkalčićovy, S. Ljubićovy, Brašnićovy, Mesićovy, Jagićovy, zvláště pak Račkého;

se v VII. století za panování řeckého císaře Heraklia. Byvše povoláni od Řeků proti Avarům, jedna část osadila dřevní Dalmácii, čili nynější země Dalmatskou, Slavonskou, Chorvatskou a západní část Bosny (po řeku Vrbas); druhá Illyricum a Pannonii v nynějších Uhrách. Jižní hranicí chorvatského plemene byla v Dalmácii říčka Cetyna; za ní bydleli již Srbové; několik přímořských měst a sousedních ostrovů zachovalo své staré obyvatelstvo římsko-italské, tvoříce zvláštní obec pod vrchní mocí císaře Byzantského. Obě čeledi chorvatské, dalmatská i pannonská (posávská), mívaly svá vlastní knížata, kteráž spolu žila tu v přátelském svazku tu v nepřátelství. Křesťanství uvedeno bylo k Chorvatům ještě za Heraklia, jen že duchovenstvem k rozkazu jeho z Říma přislaným. Na počátku žili Chorvaté v jakési závislosti od císaře Řeckého, brzo však se vymanili z područí jeho, rovněž jako dotčená stará města pobřežní. Po dvě bez mála století (od 641 do 829) žili pak neodvisle od Byzancie. Z doby té ví se o nich velmi málo; toliko z konce VIII. století dochází zvěst, že Chorvaté posávští podlehli krutému jhu Frankův, které pak zase již svrhli v první polovici IX. věku. V polovici druhé toho století, za dalmatsko-chorvatského knížete Sedeslava, Chorvaté navrátili se dobrovolně pod vrchní vládu Řeckých císařův. Chtějíce pospolu se Srby svazek ten upevniti konečným

---

viz „Književnik," „Rad," „Starine." — *Hilferding*, Istorič. pravo chorvatskago naroda; Vengrija i Slavjane. „Sobr. Sočin." 1868; d. II.

O jazyku: Appendini, Gramm. della lingua illirica. Ragusa 1808. — *Kristianovich*, Gramm. der Kroatischen Mundart, Agram 1837. — *A. J. Berlić*, Gramm. der Illyrischen Sprache, wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist. Wien 1854. — *Babukić*, Ilirska slovnica. Zagr. 1854. — *Micali*, Thesaurus linguae illiricae in quo verba illirica italice et latine redduntur. Laureti 1649; Anconae 1651. — *J. Bellosztenecz*, Gazophylacium s. Latino-illyricorum onomatum aerarium. Zagrab. 1740. — *A. Jambressich*, Lex. Lat. interpretatione illyr., germ. et hung. locuples. Zagrab. 1742. — *P. A. Della Bella*, Dizionario Italiano, Latino, Illirico. Ven. 1728. — *Voltiggi*, Ricsoslovnik illyricskoga, italianskoga i nimacskoga jezika, u Becsu 1803. — *J. Stulli*, Lexicon Latino-Italico-Illyricum, 3 části v 6 dílech, v Budíně a Dubrovníce 1801—1810. — *Parčić*, P. S., Vocabulario italiano-slavo. Zara 1869; Rječnik slovinsko-talijanski, ib. 1874. — *Iv. Filipović*, Novi Rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika. Zagreb 1875—77 (počal v sešitech vycházeti od r. 1873) 2 díly. Druhý oddíl jest německo-chorvatský. — *B. Šulek*, Chorvatsko-něm.-talijanský terminologický slovník. V Záhřebě 1875, 2 d — Důležité spisy Daničićovy o srbskochorvatském jazyku vyjmenovány byly již dříve.

O literatuře: Appendini, Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura dei Ragusei, 2 d., Ragusa 1802. — Galleria di Ragusei illustri. Ragusa 1841. — *A. Mažuranić*, Ilirska Čitanka, Vídeň 1856. — *Iv. Kukuljević*, Stari pjesnici hrvatski XV—XVI. vieka, 3 sv. Zagreb 1856—58; Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita. Zagr. 1869; Bibliografia Jugoslavenska. I. Bibliografia Hrvatska (tištěné knihy) Zagreb 1860. — *P. Šafařík*, Geschichte der südsl. Literatur. II. Illyrisches und Kroatisches Schriftthum. Prag 1865. — *Pavić*, Historija dubrovačke Drame. Zagr. 1871; O dubr. literatuře v „Radu" XXXI., 1875, 134—196. — *V. Jagić*, Trubaduri i najstariji hrvatski lirici. „Rad" IX., 1869, 202—234 — Geschichte des Illyrismus oder des Südslavischen Antagonismus gegen die Magyaren. Leipz. 1849. — *L—skij*, Putešestvije po južnym krajam Avstrii (Russk. Slovo. 1860, kn. 5—6; 1861, kn. 1).

přijetím křesťanství, vypravili poselství k císaři Basiliu Macedonskému s prosbou, by jim poslal duchovníky; což on také učinil. Tak se sběhlo druhé pokřesťanění Chorvatů, z nichž mnozí dosud pohany byli zůstávali, jiní křesťany byvše v době nezávislosti odpadli; tenkráte křest na nich vykonán obřadem řeckým. [1]) Než země Chorvatské byly tak blízky Itálii, tak rozličnými svazky poutány k říším, církevní moc Říma uznávajícím, že již záhy, zejmena za Sedeslavova nástupce Branimíra, r. 879 poddali se papeži, zachovavše nicméně bohoslužbu slovanskou, jež u nich, jak se zdá, z časů Methodových byla panovala. Od počátku X. století byly jak na dalmatských sněmech církevních tak i listy papežskými několikráte zapovídány „Methodovo učení“ a bohoslužba slovanská; přes to však tato udržovala se. Latinské bohoslužebné knihy přeloženy na jazyk slovanský a staroslovanské obřadu řeckého opraveny, písmem pak církevním stala se glagolice; v této podobě konečně papež Innocenc IV. r. 1248 slovanskou bohoslužbu výslovně schválil. Od těch dob hlaholská bohoslužba podle katolického obřadu zachovala se místy až na naše dny.

Politické dějiny národa Chorvatského jsou plny převratův. Pannonští Chorvaté upadli v poddanství Frankův, osvobodili se, mívali s nimi spolky (na př. i proti Slovanům moravským) a podmaněni jsou konečně od Uhrův. Chorvaté dalmatští vydobyli si jisté samostatnosti, knížata jejich počala se i nazývati králi (první Tomislav na počátku X. století): jich dějiny jsou pásmem ustavičných válek, přátelských i nepřátelských styků s Bulhary a Srby, s Byzancií i se západními sousedy. Nejslavnější dobou království Chorvatského bylo panování znamenitého krále Zvonimíra, na konci XI. století. Jeho nástupcem vymřel panovnický rod Držislaviců a tu říše Chorvatská nastalými bouřemi vnitřními octla se na kraji záhuby. Konečně Chorvaté zvolili Uherského Kolomana za krále svého a od té doby (1102) Chorvatsko zůstává spojeno s Uhry až na naše časy. Spojení stalo se dobrovolně a na základě rovného práva: Chorvaté uznali krále Uherského a nástupce jeho za pravé své panovníky, on pak slíbil chrániti je a šetřiti národních jejich práv, svobod a zřízení. Od té doby dějiny chorvatské slily se s dějinami Uher: královští místodržitelé neboližto bánové stojí v čele zemské správy a králové Uherští přijali tytul králů Chorvatských, Dalmatských a potom i Slavonských. Spojení obou národů dlouho bylo nezávadné oběma stranám; Chorvaté těšili se své ústavě, podřizujíce se více méně živlu vládnoucímu; sdíleli se v slávě dějin Uherských i v jejich pohromách (Slavonie od r. 1521 do 1699 úpěla pod mocí tureckou), měli ve válkách s Turky své slavné hrdiny (jež leckdys Uhři i Chorvaté zároveň osobují sobě jako na př. slavného Zrinyiho) a podobně Uhrům dlouho

---

[1]) Šafařík domníval se, že ten návrat ku křesťanství spůsoben byl zavedením slov. bohoslužby u Slovanů pannonských a moravských skrze Cyrilla a Methoda (Starožitnosti II. 2.). Golubinskij však (str. 699) prohlašuje domnění to za bezdůvodné. „Pro slovanské knihy by se byli Chorvaté musili obrátit nikoli do Konstantinopole, kdež po Konstantinově odchodu méně než v Římě se o ně starali, nýbrž na bližší Moravu, kdež právě Method působil a kde slovanská bohoslužba byla povolena samým papežem.“

zachovávali starou jarost plemene svého. Teprv novější doba způsobila rozstrk mezi nimi: Uhři jali si osobovati výhradní panování, čemuž Chorvaté ovšem živě odporovali. Třenice vedly ke krvavým srážkám r. 1848—50, vedle toho pak povzbudily Chorvaty a Srby k novému životu a zahájily novou dobu jich literatury.

Dalmácie od příchodu Slovanů rozdělena byla na dvě části: na jižní, jejíž zástupcem byl Dubrovník, a na severní, jež příslušela k Chorvatsku, nesouc jmeno jeho již od prvního osídlení chorvatského národa na poloostrově Illyrském. Za tou příčinou řeč Dalmatinců nazývala se chorvatskou, ač byl to vlastně tentýž společný jazyk srbský, kterého východní Srbové užívali. Vlastní chorvatské nářečí jest, jakož výše řečeno, zvláštní ratolest jazyka srbského a panuje severněji.

Osudy severní Dalmácie po spojení království Chorvatského s Uherským sloučeny jsou s dějinami Uher. Králové Uherští musili o držení toho Přímoří dalmatského a ostrovů stále zápasiti s republikou Benátskou, jež konečně zvítězila. Po třistaletém panování uherském (od počátku XII. století do r. 1420) nastala vláda Benátek, jež trvala až do r. 1797.

Dubrovník měl své zvláštní dějiny. [1]) Město založili vystěhovalci z Epidauru (nynějšího to Cavtatu, jenž po vlasku slove Ragusa Vecchia, t. j. Starý Dubrovník, od nového vzdálen jsa na tři hodiny cesty), kteří se sem byli před barbary utekli. První osazení padá do polovice III. století po Kristu, poslední do polovice VII., kdež přišli sem obyvatelé Soluně, Slovany rozkotané. Své románské pojmenování (Ragusa) obdržel Dubrovník od skály Rausa neb Rachusa zvané. Prvotní obyvatelé Dubrovníka byli křesťané původu římsko-italského a vynikali jistým vzděláním, což nezůstalo bez účinku při dalším rozvoji té obce. Dalmácie vůbec měla výhodné i nevýhodné položení mezi Byzancií, Benátkami, srbskými zeměmi a Uhry. Benátčané dávno toužili po tom kraji; koncem X. století podařilo se jim podrobiti bojovnou Neretvu, kteráž před tím byla sama Benátkám ukládala poplatek; v tu dobu i Dubrovník na čas uznati musil vrchní moc Benátskou. Jinak sic uměl své neodvislosti hájiti, vzrůstaje v bohatou obec obchodní, jež čím dál tím více rozvíjela síly své. Dubrovník zřídka chápal se zbraní a jen okolnostmi zapleten býval do válek s rozličnými sousedy a nápadníky: v IX. století musil několikráte odrážeti vpády Saracénů; v X. bylo mu se brániti střídavě proti Benátčanům, proti loupežníkům neretvanským, proti Bulharskému caři Samueli a proti císaři Ottonu; v XI. století spolek s Robertem Guiscardem zapletl jej do války s Byzancií a s Benátskem; v XII. válčil s bánem Bosenským a se Štěpánem Nemaní. Z válek těch však vždy se uměl prospěšně vytáčeti, pojišťuje sobě smírnými smluvami nezávislost a obchodní svobodu.

Takových smluv mnoho uzavíral se sousedními panovníky Srbskými a Bosenskými, s nimiž ustavičné míval tu obchodní, tu válečné styky, znaje ostatně udržeti se při nich v samostatnosti a rovnosti. S knížaty Záchlumským a Travunským vstoupil ve smlouvy, které za

[1]) Stručný ale přehledný obrázek bývalého i nynějšího Dubrovníka podán v pražské „Osvětě“ 1879, I. od Konst. Jirečka. (Pozn. překl.)

roční poplatek (v X. století 30 dukátů) pojišťovaly mu obchod s vnitřním Srbstvem. Kupci dubrovničtí požívali v zemích srbských vážnosti. Panovníkům a bojarům srbským býval Dubrovník útočištěm v dobách politických rozbrojů; zde také ukládali své poklady pro doby neštěstí. Jsa městem bohatým a mocným, uměl si Dubrovník dobývati úcty: v srbských listinách měšťané dubrovničtí nazýváni jsou „přáteli, spolurodáky a bratřími věrnými a milými;" Dubrovčané na vzájem prokazovali knížatům „panskou poctivost."

Obchod dubrovnický byl velice rozsáhlý: veden byl netoliko s nitrem Balkánského poloostrova, nýbrž rozšiřoval se pomalu i na Itálii, Sicilii, Španielsko, Řecko, Alexandrii, Levant. Mnohonásobné svazky pěstovány zvláště s Benátskem. Výsady kupců dubrovnických ještě za posledních věků vlády turecké trvaly bez porušení.

Za příchodu Slovanův utekli se římští osadníci Dalmácie do Ragusy, Trogiru, Spalata a jiných měst hrazených; ostatní osady spustly a obsazeny jsou Slovany. Starožitná ona města římská, jež byla klíčem Dalmácie a nemálo vábila Byzantince a potom Benátčany, v XII. stol. samostatnost svou utratila, během času pak s přibýváním slovanského živlu též i románského rázu pozbývala. Ale přes vše to původ římský nepřicházel v zapomenutí, ano později počali živlové italští i jazyk slovanský tísniti: tak v Trogiru, tehdy již slovanském, od XV. stol. ustanovena latina neboli italština za jazyk úřední; v Dubrovníku roku 1472 užívání jazyka slovanského v poradách senátu zapovězeno a místo něho přijata ragusanská latina, zvláštní to nářečí italštiny. Vysvětluje se to stavem, ve kterém se zde nalezala slovanská národnost. Lid slovanský podrobiv sobě na počátku obyvatelstvo tuzemské, během času sám poddal se působení živlův italských, jež tu byly pozůstaly, jakož i nových poměrův. Upomínky římské vzdělanosti, svazky obchodní, nový přítok živlův italských, politické působení Byzancie, Uher a zvláště Benátek — vše to přispívalo k nadvládě dalmatské italštiny v jednáních úředních. V Dalmácii vůbec, zvláště pak v Dubrovníku, jenž povznesl se k vyšší vzdělanosti, na konci středověku jeví se zvláštní směs živlu italského se slovanským, která až podnes charakterisuje obyvatelstvo dalmatské.

Románský živel mohl tím snáze sesíleti, že Benátčané již v X. století výboje činili v Dalmácii, odtud pak stálé s ní mívali svazky obchodní i politické. V XIII. století (od r. 1203) i sám Dubrovník podniká panství benátské. Místo dřívějších „rektorů" staví Benatčané v čelo dubrovnické republiky své hrabi (conte), kteříž přísahali sice ostříhati práv i obyčejů dubrovnických, však za to žádali na Dubrovčanech závazku věrnosti k Benátkám. Ale i kromě toho živel italský byl dosti silen ve vyšších třídách obyvatelstva dubrovnického: většina jmen dubrovnické šlechty prozrazuje italský původ; jiná jeví se ve dvojí spůsobě, v italské totiž a v slovanské, z nichž hned ta hned ona béře vrch; jména italská přeměňují se na slovanskou podobu, jako Gondola, Palma v Gunduliće, Palmotiće atd. Italská osvěta dávno měla své přívržence v Dubrovníku; zároveň s ní však rozvíjelo se potom skvělé básnictví srbské a panští rodové dubrovnických „vlastelinův" stali se předními jeho záštitníky.

Panství Benátčanů v Dubrovníku v druhé polovici XIV. století (1358—1526) vystřídáno jest Uherským. Když pak Turecká moc Uhersku samému začala býti nebezpečnou od té doby, co na poloostrově Balkánském se upevnila, počínají Benátčané opět nabývati větší váhy v Dalmácii, zejmena v XVI. století. Bylo to pro ně tím důležitější, jelikož se na rozličných místech Dalmácie od XV. století zřídily malé obce loupežné, které nemálo Benátčany znepokojovaly. Po porobení zemí srbských od Turkův objevili se totiž v Přímoří Uskoci (uprchlíci), jichž střediskem byla Siň, odkudž výpady činili na Turky i na Benátčany. Uskokové vynikali nadobyčejnou smělostí a prosluli jako výteční mořští loupežníci; činy jejich došly hojného opěvání v srbských národních písních; moc jejich trvala až do druhé polovice XVIII. století. Ochraňujíce před nimi svůj obchod, opanovali pomalu Benátčané skoro celé dalmatské Přímoří (na počátku XVIII. stol.). Jediný Dubrovník se svým okolím svou neodvislost zachoval.

R. 1797 složil vládu poslední benátský dože, Manini. Dalmácie zmocnili se Rakušané, kterýmž zůstala i po smlouvě v Campo Formio uzavřené. Dubrovnická republika pořád ještě stála tu nedotknuta. Po míru Prešpurském 1805 Rakušané musili z Dalmacie ustoupiti Francouzům. Dubrovník hleděl všemožně zachovati neutralitu, ale neprospělo mu to; r. 1808 republika dubrovnická na dobro padla. R. 1809 celá Dalmácie i s Dubrovníkem připočtena jest k tak zvané Illyrii; útvar ten však dlouho neobstál, rovněž jako celé panování francouzské. R. 1814 na Vídeňském kongresse slovanská Dalmácie i slavný druhdy Dubrovník přiřčeny jsou Rakousku.

* * *

V dějinách literatury dalmatsko-dubrovnické setkáváme se již se Slovanstvem katolickým, jehož rozvoj literární postupoval neodvisle od tradic písemnictví pravoslavného. Dalmácie od prvních již věků křesťanských byla odvisla od stolice Římské a také po rozdělení obou církví katolickou zůstala. Jakož povědomo, užívají katoličtí Slované písma latinského; ale Dalmácie vyznamenává se tou zvláštností, že zde byly nejen známy, ale i v užívání všecky čtyři druhy písma slovanského: azbuky cyrilská i hlaholská, bosensko-chorvatská bukvice a písmo latinské. Každé náleželo jistému druhu písemnictví.

Písma *cyrilského* Dubrovčané užívali ve svém obcováni se Srby ostatními. Památky dotyčné psány jsou společným národním jazykem srbským a jdou přes celou dobu samostatného bytu Srbska a Bosny (známy jsou listiny, letopočtem označené, od počátku XIII. stol. až do r. 1465). Cyrilské ty listiny dubrovnické poskytují zajímavého materiálu k starým dějinám té obce, jsouce zároveň obrazem duševního svazku, jenž národ, politikou, mravy a náboženstvím rozdělený, v jedno spojoval. Dubrovník byl, jako i jiná dalmatská města a ostrovy, svobodná obec, v které šlechta měla sice převahu, kde však širší pole uprostraněno rozvoji osobnímu než u soukmenovcův sousedních. Při neustálých stycích Dubrovníka s ostatním Srbstvem mělo právo dubrov-

nické, jež hojně romanských živlů v sobě chovalo, jistý účinek i na právo srbské, a naopak zase z něho samo též přijalo kusy některé.

Na druhé straně, Dalmácie chorvatská byla přední vlastí *glagolice*; zde azbuka tato (totiž chorvatská glagolice, na rozdíl od bulharské, která se poněkud od ní liší) v církevním užívání zachovala se až na naše dny. Nemíníme se vraceti k otázce, kdy a kým byla vynalezena a proč se zde rozšířila; postačí podotknouti, že někteří učenci přímo Dalmácii pokládají za domov glagolice a že písmem tím byly prvotně psány ony starocyrilské knihy církevní obřadu východního, které potom římským duchovenstvem byly pronásledovány. Dalmatští křesťané od dávna slušeli pod církevní vrchnost římskou; nicméně nejspíše působením Cyrilla a Methoděje (nevědomo ostatně, kdy zejmena) vyskytla se záhy v Dalmácii bohoslužba slovanská, kterou papež Jan VIII. uznal r. 880, aby Chorvatska sobě neodcizil. Na počátku X. století nalezala se slovanština v chrámích v plném květu. Tu však latinští biskupové zdvihli o bohoslužbu spor s kněžmi slovanskými a papež Jan X. nabádal chorvatské kníže Tomislava k přijetí liturgie latinské.[1]) Duchovní sněmové dalmatští (925, 1059 a 1064) pilně zapovídali bohoslužbu slovanskou, která nicméně přece se udržovala. Podle svědectví jednoho rukopisu hlaholského z počátku XIII. století jmína byla glagolice již tehdáž za písmo náramně staré. Jedni z učenců jsou toho domnění, že byla původně k tomu účeli vymyšlena, aby katolíci aspoň od písemnictví pravoslavného byli odvedeni, když již nebylo lze jich odvrátit od knih slovanských. Jiní naproti tomu domnívají se, žeť glagolice jest vlastní odkaz Cyrillo-Methodějský, jehož potom pravoslavní písmaři zanechali, azbuku na řeckou podobu přikrojivše. Konečně byla slovanská bohoslužba v rouše hlaholském přispůsobena obřadu římskému a tak bullou papeže Innocence IV. (r. 1248 a pak opět 1252) řádně potvrzena. Z bully té mezi jiným vysvitá, že dalmatští Slované stáří písma svého kladli do časův sv. Jeronýma (ve IV. stol.), jejž zrovna i považovali za vynálezce jeho.[2]) V této nové době svého trvání nabyla glagolice valného rozšíření: celá skoro Istrie, chorvatské Přímoří, část provinciálního Chorvatska a Dalmácie po Cetynu a Neretvu se všemi podlejšími ostrovy byly zaujaty farnostmi hlaholskými. Podle zpráv ze století XVII. a z polovice XVIII.[3]) byl počet hlaholských far onoho času velmi značný. Vedle slovanské trvala tu však i latinská bohoslužba. Za našich dnů církevní glagolice víc a více kloní se k úpadku.

Za dob starších měla průchod netoliko v církvi ale i ve světském jednání: psányť glagolicí listiny i zákony. V XIV. století zašla i za hranice zemí chorvatských: v klášteře slovanském, jejž Karel IV. v Praze chorvatským benediktinům založil, glagolice květla celé téměř století, do r. totiž 1436, kdež ustoupila bohoslužbě podobojích. Roku

---

[1]) Psal mu okolo r. 920 v tato slova: Quis etenim specialis filius sanctae Romanae ecclesiae, sicut vos estis, Slavonica lingua deo sacrificium offerre delectatur?

[2]) „Quod in Slavonia est litera specialis, quam illius terrae clerici se habere a b. Hieronymo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis.

[3]) *Assemani*, Calendaria eccles. univ. 4, 410—411.

1483 vydán, nejspíš v Benátkách, hlaholský „služebník“ (t. j. missál). V polovici XVI. století, když baron Ungnad v Tubinkách přičiňoval se o rozšíření reformace mezi Jihoslovany, Anton Dalmata a Štěpán Istrijanec vydali i několik hlaholských knih na ten úmysl (1561 až 1564). Jakkoli latinské duchovenstvo glagolice nemilovalo, ona přece udržovala se, těšíc se ochraně vyšších duchovních ano i samého papeže. V XVII. století vydán zvláštní řád pro duchovenstvo hlaholské, někteří arcibiskupové jali se pomýšleti i na lepší jeho vzdělání — patrně musilo se ono nacházeti tehdáž v bídném stavu. V první polovici XVII. století nastal vydáváním a opravou hlaholských knih nový ruch. R. 1631 vydal totiž Rafael Levaković hlaholský missál jazykem srbsko-staroslovanským. Papež se pak dověděl, jak se praví, od západoruských uniatů v Římě meškajících, že pravý jazyk slovanský přechovává se toliko na Rusi a v knihách ruských, pročež nařídil, aby hlaholské knihy (do kterých se zajisté bylo nemálo vtrousilo z národní srbštiny) byly podle ruskoslovanských textův opraveny. V tom spůsobu Levaković vydal tedy r. 1648 breviář. Na témže poli pracoval dále Jan Pastrić (1688—1706). Třetím v té věci dělníkem byl Matouš Karaman, jenž schválně za tou příčinou jezdil na Rus; pomocníkem byl mu Matěj Sović (1741—1745). V polovici XVIII. století nalezla glagolice horlivé ochránce v dalmatinských prelátech Vincenci Zmajevići (při kterém pracoval řečený Karaman, jenž stal se potom i jeho nástupcem na arcibiskupském stolci Zaderském) a v Antonínu Kadčići: zřídiliť pro vzdělání hlaholského duchovenstva seminář. Ale založení to nemělo dlouhého trvání, ježto při nedostatku učebných knih vyučování nemohlo valně prospívati. V jiném směru než Karaman a Sović pracoval na poli hlaholštiny Štěpán Rosa (Ružić): tvrdil, že by do knih církevních měl býti uveden na místo staroslovanského jazyk národní, a k tomu konci přeložil na jazyk národní bibli; překlad však zůstal nevytištěn. Známost glagolice z těch dob víc a více mizí, tak že v přítomném století jistý biskup dalmatský nucen byl slovanský missál vytisknouti latinkou místo glagolicí (pod tytulem: Epistolarum et evangeliorum . . . volumen illyricum, *Schiavet* nuncupatum, v Rjece 1819; *schiavet* jest obyčejné pojmenování slovanské knihy).

Hlaholské tiskárny bývaly v Benátkách (1483—1812), v Sini (1507—1508), v Rjece (1531), v Tubinkách (1561—1564) a v Římě (1621—1791). Rukopisy i tištěné knihy obsahují skoro jen bukváře (slabikáře) a knihy bohoslužebné: žaltář (rukopis z r. 1222), evangelia, Nový Zákon, missál (rukopis z r. 1368), výklady sv. písma, modlitby; dále protestantský katechismus, výklad augšpurského vyznání víry, písně duchovní atp. Nicméně, jakož glagolice bývala též písmem úředním, tak zachovaly se i hlaholské písemnosti a listiny ze XIV. (první z r. 1309) až do XVIII. století; činí se však i zmínka o hlaholské listině z r. 1100. Pozoruhodná památka toho druhu jest *Zákon Vinodolský* z r. 1280 (rukopis ze XVI. století), na nejvýš zajímavý pro poznání řádů starých obcí dalmatských. [1]) Podobná pa-

[1]) Vydán v chorv. „Kole“ 1843 a ve „Vremenniku“ Mosk. Obščestva Istorii i Drevn.

mátka jest *Statut ostrova Krku* z r. 1388.[1]) Mimo ty zachovaly se ještě některé jiné památky veřejného života v Dalmácii.

Glagolicí psány jsou i *letopisy*. Nejstarší dějepisné dílo dalmatsko-chorvatské literatury, letopis Popa Duklanského, sepsaný v druhé polovici XII. věku, podle mínění srbskochorvatských učenců psán byl písmem hlaholským (ačkoli jiní mají za to, že mohl býti psán i kyrillicí nebo bosenskou bukvicí). Letopis ten nezachoval se ve svém prvopise hlaholském, znám byv po delší dobu jen z latinského překladu Marka Marulića (Regum Dalmatiae et Croatiae gesta); později však nalezlo se jiné jeho zpracování slovanské, psané latinkou v polovici XVI. století.[2]) Starší historikové letopis ten vážili jako přesné dílo dějepisné; ale historická cena jeho jest skrovná. Jest pln anachronismů, mate místa i osoby; „té doby však“ dí Kulkujević-Sakcinski, „psalo se, jak vypravovali nebo pěli staříci; tehdáž lidé tak skládali historii, jako lid srbský skládá své junácké písně.“ Noví kritikové nehledají v něm přesných událostí, ale cení jej jakožto nejstarší svědectví i ohlas srbských národních tradic a písní.

Známy jsou ze XVI. století ještě některé jiné kroniky hlaholské, jež úryvečností svou podobají se srbským letopisům: uveřejněny byly v Kukuljevićově Archivě (4., str. 30 a sled.).

Obsah hlaholského písemnictví jest, jakož vidíme, velice chudý. Přes to však glagolice nebyla v Dalmácii bez významu: zachovala chorvatsko-dalmatskému katolictvu církevní literaturu a bohoslužbu v slovanském jazyce. Onoho času, když latinská církev, spolehajíc jen na neslovanské části obyvatelstva, základů svých musila v latině vyhledávati, glagolice představovala živel národně církevní a přechovávala národu obřad náboženský ve vlastním jeho rodném jazyku. Ale na tom také význam její se skonává: hlaholská církevní literatura k rozvoji nějakému nedospěla; reformační snahy Antona Dalmaty také nedošly valného úspěchu; hlaholské duchovenstvo, odkázáno byvši na bídné své pomůcky, upadlo v nevědomost, s kterouž ovšem nemohlo přispěti k osvícení svého lidu. V nynějším století hlaholština stále klesá; z hlaholských bývalých seminářů zůstala jen učitelská stolice hlaholštiny v Zadře, kterou nejposléze, od r. 1855, zaujímal Ivan Berčić (1824 až 1870). Učenec tento pěstoval velmi horlivě historické studium chorvatské glagolice a pilně zabýval se ustanovením jejího významu v životě národním. Sestavil hlaholskou čítanku podle 55 rukopisův a knih tištěných od X. století až do nynějška pod názvem „Chrestomathia linguae vetero-slovenicae charactere glagolitico“ (v Praze 1859); pak „Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjiga“ (tamtéž 1862). Po jeho smrti vydala jihoslovanská akademie poslední jeho práci: „Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Cirila

---

[1]) Vydán v Kukuljevićově Archivu, kn. 2.

[2]) Latinský překlad nalezá se v *Luciově* díle „De regno Dalmatiae et Croatiae“ a v *Schwandtnerových* Scriptores rerum Hung., t. 3. Slovanský originál písmeny latinskými uveřejněn v *Kukuljevićově* Archivě I., 1—37. *Jagić*, Hist. knjiž. 113—117. Nové vydání: Iv. *Črnčić*, Popa Dukljanina Ljetopis (latině i horvatsky), v Kraljevici 1874.

i Metuda" (v Záhřebě 1870), k čemuž Jagić připojil nekrolog s rozborem vědecké činnosti Berčićovy.

Vedle glagolice měla v Dalmácii průchod ještě jedna slovanská azbuka, jmenem *bukvice*, kteráž vlastně náležela Bosně. Jest to kyrillice rychlému písmu přispůsobená a v některých kusech pravopisu pozměněná, sem tam i někdy promíchaná písmeny hlaholskými. Novější dějepisci mají za to, že bukvice byla z úmysla z kyrillice překroucena od katolického duchovenstva, jež tím spůsobem prý hledělo se vzdáliti od písma pravoslavného; jinak že by neměla sic žádného účele. Že také v Dalmácii zdomácněla, vysvětluje se tím, že znali tam kyrillici i glagolici. Pokud souditi lze z památek zachovaných, jež jdou až do samého XIX. století, byla bukvice v užívání mnohem rozmanitějším než sama glagolice. Záležíť památky ony v listinách, v snešeních úředních ustanovení a zákonův, v kusích mravoučných a legendárních, v písních atp. [1]) Bukvicí psán mezi jiným *Polický statut* (rukop. z XVI. stol.), důležitý pro dějiny dalmatských obcí; [2]) dále velmi starý rukopis *Alexandrie*; v jednom rukopise z r. 1520 nalezá se bukvicí psaný „*Nauk premudroga Akira*," atd. Bukvicí či kyrillicí tištěny byly i některé plody veršované, jako na př. *legenda o sv. Kateřině*, sepsaná bosenským františkánem Matoušem Divkovićem († 1631), jenž počítán bývá k řadě básníků dalmatských; pak i jiné spisy františkánů bosenských, skoro výhradně bohoslovecké a mravoučné. Jedni psali kyrillicí jak ji národ znal, kromě tedy Divkoviće ještě Štěpán Matijević, Pavel Posilović a j. ze XVII. století; jiní užívali již latinky, jako Bandulović, Glavinić, Ančić atd. [3])

* * *

Zatím co písemnictví pravoslavného Srbstva kráčelo cestou, kterou byla literatura bulharská razila, a co v západních, srbskochorvatských zemích písemnictví církevní — cyrilské i hlaholské — rozvíjelo se v duchu katolickém, zjevilo se s konce XV. století nové, zcela zvláštní hnutí literární v srbskochorvatském Přímoří. Účinkem zvláštních poměrů historických vznikla zde pozoruhodná literatura básnická, jejíž ohniskem byl Dubrovník a orgánem — domácí jazyk národní.

Skvělá doba té literatury trvala od konce XV. přes XVI. a XVII. století. Srbskochorvatské Přímoří projevilo tu nad míru živou činnost slovesnou, jakáž posud nebyla vídána na jihu slovanském.

Výše bylo ukázáno, jak těsně byl živel slovanský sloučen s vlaským. Stálé stěhování to Italiánů do Dubrovníka, to zas Srbů do Venécie

---

[1]) Viz Archiv Kukuljevićův 5., str. 168—170.

[2]) Vydán v témže Archivě 5., str. 241—318; pojednal o něm Šafařík v Časopise Česk. Musea 1854.

[3]) Jména i díla těch bosensko-františkánských, jakož i dalmatských katolicko-církevních spisovatelův uvedena jsou v znamenitém počtu v *Šafaříkově* Geschichte der slav. Spr. u. Liter.; v *Křížkově* přehledu jihosl. literatury v „Časopise Česk. Musea" 1859, 4., str. 520—524; v „Slovníku Naučném" pod čl. Jihoslované IV., 323—330. Zprávy o bukvici tutéž str. 325 a u *Novakoviće* v Istoriji književnosti 167—169.

— v jejíž šlechtě bylo nemálo slovanských rodův dalmatských —, svazky obchodní a politické, konečně náboženské obcování s Římem: vše to přispívalo k utužení těch vztahů vzájemných a otvíralo široký průchod účinkům italské osvěty, jež musila ovšem na svěží, posud málo dotknuté půdě slovanské plně se ujmouti. Osvěta italská působila zde všemi svými prostředky: vědou, náboženstvím, uměním, veřejnými řády, konečně mravy vzdělané, vzácné společnosti. Působení to počalo se ovšem již dávno a dálo se zpovolna; když pak vzdělanost i umění dosáhly v Itálii znamenitého rozkvětu, účinek jich projevil se i v Dubrovníku skvělými úkazy, jimiž od XV. století skoro náhle počíná svérodá literatura národní, naprosto rozdílná od tradic staroslovanských. Svobodný, bohatý a rozmanitý život kupecké společnosti, netísněný ani libovládou králův ani rozbroji vnitřními, jako bývalo v sousedním Srbsku, v době své nejskvělejší (od 1359 do 1526) ponechával nové osvětě plnou svobodu.

Dubrovník již dávno osvojoval si europsko-italské spůsoby, uvyknuv pohlížeti na Itálii jako na metropoli nové vzdělanosti. Mladí Dalmatinci chodili do Itálie za vzděláním svým, kamž je zvláště vábívaly vysoké školy padovánské. Ve společnosti italské, která se pomalu poslovaňovala, jakož i neméně ve společnosti slovanské samé ujímala se záliba ve vědách i v krásné literatuře. Přes Itálii došel sem ohlas všech předních zjevů literárního života europského, kterými značí se závěrek středověku a počátek doby nové. Písemnictví latinské, ještě pod vplyvem středověké církve a jejího učení, mělo své slavné zástupce v Dalmácii a nabylo tam občanského práva. Přes Itálii zalétla sem ozvěna básnictví provençalského s jeho velebením žen i s milostnými canzonami. Též renaissance ozvala se zde svými obyčejnými úkazy, študováním starých klassiků a snahami humanistickými. Takž obrážela se zde celá souvěkost italská v ruchu vědeckém i slovesném. Souběžnost literatur italské a dalmatské počíná se poznáním starých klassikův a latinské učenosti, vedle toho obdivem Petrarky a Boccaccia, a končí následováním Guariniho a Metastasia.[1]) Jakási souběžnost spatřuje se i v úkole, jakýž tu měl národní jazyk: jako v Itálii se vlaština trvale v písemnictví zahostila za panování básníků provençalských a klassicismu, tak i zde za vlády vzorův antických a vlaských vzniká širá činnost slovesná v jazyce čiře národním. Dvojice spisovné řeči v Itálii (vlaštiny a latiny) opakuje se v Dalmácii užíváním trojího jazyka: srbskochorvatského, latinského a vlaského. Všecky tři měly v písemnictví uznané právo občanské; nezřídka všecky tři zastoupeny bývaly jedním a týmže spisovatelem, jakož se to spatřuje u Marka Maruliho či Marulića, u Kabogy, Nalješkovića, Franji Lukarića, Ignáce Djordjića, Maura Urbiniho a j. Básníci dalmatští osvojili si též všecky formy slovesné, které Italiané z dob renaissance pěstovali: jich lyriku, epiku

[1]) *Guarini* Giov. Batt., nar. r. 1587 ve Ferraře, zemř. 1612 v Benátkách; básník italský, proslulý nejvíce dramatem „Il pastor fido.“ *Metastasio* Pietro Bonav., nar. r. 1698 v Římě a umř. 1798 ve Vídni; velice plodný básník, hlavně dramatický. Voltaire jej na roveň kladl Corneillovi. Vyniká líbeznou dikcí a libozvučným veršem, méně šťastnou invencí. (Pozn. překl.)

i drama. Tatáž srovnalost shledává se konečně i v zevnější působnosti a v společenském postavení spisovatelův: okolo spisovatele, jenž nabyl jisté vážnosti, utvořil se literární kroužek — společnost přátel jednomu směru hovících; osobní svazky udržovány básnickými dopisy atd.

Svobodná obec Dubrovnická svým obchodním bohatstvím, vnitřním rozvojem a vysokým vzděláním vynikala nad celým dalmatským Přímořím, pročež právem slove jihoslovanskými Athénami. Hledíc ku vzdělanosti, Dubrovník v skutku jeví se nám ve světle podivuhodném: malá ta republika, jejíž obyvatelstvo čítalo se jen na několik desítek tisíců, vykazuje od konce XV. století tak znamenitý počet pěstovatelů vědy i slovesnosti, a k tomu nezřídka duchů výtečných, že se jí v tom ani lidnaté říše a velicí národové nevyrovnají. Zde neúčinkovala pouze výhodná poloha mezi Italií a Byzancií, nýbrž zajisté i bohatá zásoba sil vnitřních. Znovuzrození klassicismu vznikalo zde netoliko přispěním Itálie, nýbrž i přímým působením řeckým: když padl Cařihrad a učenci řečtí na západ se rozprchli, jedním z přístanišť jejich byl též Dubrovník. Zde žili slavní Chalkokondylas, Laskaris a jiní. Dříve již, od konce totiž XIV. století, přebývali v Dubrovníku humanisté italští a zakládali zde školy. Mimo to Dubrovčané sami, jakož i jiní Dalmatinci, horlivě navštěvovali školy a university italské, vcházeli v úzké svazky s italským světem učeným a literárním, a sami v něm činně vystupovali, docházejíce zde přízně i obdivu a tytýž i slávy europské. Z Dubrovníka na př. pošli: Stoić, jeden z nejznamenitějších bohoslovců XV. století;[1]) Ilija Črjević, jenž v 18. roce věku svého byl již v Římě za básníka korunován (r. 1478) a za nejpřednějšího latinského veršovce onoho času se pokládal; Getaldić, na počátku XVII. století proslulý mathematik; v století XVIII. vynikl v počtářství Bošković, v archeologii Banduri atd. V dějinách umění jest Dalmácie zastoupena celou řadou jmen znamenitých.

Ale jakkoli mocný byl vplyv italský, přece nebyl utlačující. Vysvitá to z toho, že dalmatští spisovatelé, ačkoli je vábily přístupné jim formy latinské a italské, přece s uznání hodnou horlivostí zpracovávali nové látky národním jazykem. Tento vyskytl se v písemnictví právě té doby, když nová ponětí si do něho razila cestu. Literatura nebyla vzory svými unášena až k zapomenutí vlastní národnosti, jako se to leckde stávalo v dobách literárního následovnictví (na př. v dějinách francouzské paklassičnosti); národní látka, osnova z národního života dalmatskému spisovateli zůstaly stále drahocennými.

Značná část básníků dubrovnických a vůbec dalmatinských náležela k panským rodům „vlastelským;“ byli však i spisovatelé z lidu pošlí. Básnická činnost nabyla netušených rozměrů; bývalať druhdy

---

[1]) Z dalmatinských učenců XV. věku nám Čechům nejbližší jest *Jan Stojković*, jenž pocházeje ze vzácné rodiny dubrovnické, vyštudoval v Paříži theologii a stav se tam magistrem i doktorem náležel k nejhlavnějším jednatelům církevního koncilu basilejského, jsa jedním z nejhorlivějších odpůrců Čechů. Horlivé jeho, tytýž i příkré a urážlivé vystupování zavdávalo českému poselství často příčinu k stížnostem a Prokop Veliký mu osobně vytýkal, že jsa Slovan a tedy „krajan“ by se měl také po krajansku chovati. (Pozn. překl.)

příslušenstvím celých rodin, přecházejíc z otce na syna a vnuka: tak rodiny Menčetićův, Gundulićův, Bunićův, Držićův a j. vydaly ze sebe po několiku básníkův.

Jiná zajímavá známka toho duševního ruchu v Dubrovníce byla, že obec tato, jak jeden dějepisec srbskochorvatský podotkl, byla pojítkem netoliko obchodním tehdejšího světa řeckého a římského (obchod dubrovnický sáhal od Levantu a Balkánského poloostrova na jihozápad europský), nýbrž i páskou jich duchovní. V polovici XIV. století Dubrovník vzdělaností svou vysoko vynikal nad východními soukmenovci slovanskými, kteříž i uznávali přednost jeho netoliko pro jeho bohatství ale i pro jeho vědu a umění. V památkách umění, jež z dob starého carství Srbského se zachovaly, spatřuje se vedle byzantinských již drahně výtvorů románských, jako na př. v slavném chrámě Štěpána Dečanského. Tato spojitost se západem, prostředkovaná katolickými Bosňáky a Srby dalmatskými, ukazuje se i v jiných zjevích: poměry carů Srbských k Dubrovníku bývaly vůbec přátelské a možno-li věřiti udáním dubrovnického historika XVIII. století, Serafína Červy, car Dušan vypravil r. 1351 poselství do Dubrovníka s žádostí, aby obec ta poslala mu na carský dvůr dvacet urozených pacholat, sám pak vyslal do Dubrovníka na učení několik předních jinochů své země, ku vzdělání spůsobilejších. [1]) Z vážnosti pak ku vzdělání Dubrovčanů založil car Dušan v Dubrovníku velkou knihovnu, plnou drahocenných knih řeckých a latinských. [2]) V udajích těchto není nic pravdě nepodobného a kdyby brzy na to carství Srbské nebylo padlo, poměry ty by zajisté byly vedly k novým směrům a ovšem k rozšíření vzdělanosti Srbů pravoslavných. Později pak, v souvislosti s tím stavem dalmatské osvěty objevil se v jihozápadním Srbstvu první knihotisk, o sto let dříve než v Moskvě.

Počet dalmatských básníkův od XV. století jest ohromný; ale jen skrovná část jich byla tištěna buď za starých dob, buď nyní teprvé, co počalo nové jich študium. Rukopisy jejich roztroušeny jsou po mnohých dalmatských knihovnách, ano nalezají se i ve větších bibliotékách europských. [3]) Pro poznání jich rázu postačí pozastaviti se jen při předních zastupitelích. [4])

Kromě plodů původních oplývá dalmatská literatura i překlady. Její vzory starověké i noví spisovatelé italští objevili se zde nejdříve

---

[1]) Primarios et ad litterarum studia aptiores suae gentis juvenes.
[2]) *Jagić*, Rad jugosl. Akad. IX., 206.
[3]) Několik rukopisů dalmatských básníkův shledali jsme v knihovně britanského Musea.
[4]) *Appendini*, Notizie storico-critiche etc. (jest tu však mnoho nesprávného, jak v udajích tak v letopočtu). — *Orsat Pučić* (čili Medo Pučić), Anthologia (z dalmatských básníkův), ve Vídni 1844. — *Kuk. Sakcinski*, Stari pjesnici hrvatski, 1856--67, 3 svazky. — *Šafařík*, Gesch. der südslav. Literatur, v 2. svazku podává mnoho zpráv o spisovatelích dalmatských, ostatně nezpracovaných. Jsou i sbírky rukopisné a historie dalmatské literatury z dřívější doby, na př. *Ignatius Georgi*, Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusanorum; *Serafini Cerva*, Bibliotheca scriptorum Ragusinorum a j. R. 1869 počala jihoslovanská akademie pod názvem „Stari pisci Hrvatski“ vydávati řadu dalmatských spisovatelů.

v roušc slovanském. Tak Vetranić přeložil Euripidovu „Hekubu“ (vlastně z italštiny), Zlatarić Sofoklovu „Elektru“ (z řečtiny) a Ovidiovy „Proměny,“ Bunić Anakreonta a Horatia, Hektorević Ovidiovy „Léky na lásku;“ jiní překládali Virgilia, Catulla, Tibulla, Propertia, Martiala; Marko Marulić překládal Petrarku, Soltanović Tassona, Kanavelić přeložil Guariniho hru „Pastor fido“ atd. Mimo vzory antické přisvojovala si dalmatská literatura přede vším ony básnické formy italské slovesnosti, které se tam zjevily účinkem ožilého klassicismu a nového vlaského romantismu. V epickém básnictví znamenají se sledy romantického eposu italského; lyrické písně milostné (pjesni ljuvene, ljuvezne), bez nichž nižádný básník dalmatský se neobešel, jsou ozvěnou canzon Petrarkových a jeho následovníků; drama připomíná církevní mysterie středověké i novodobé vlaské činohry, pastorály a národní komédie. Vyskytly se konečně i verše makaronské, směska latiny se slovančinou.

První znamenitý spisovatel, jenž zahájil tuto periodu literatury dalmatské, jest Marko Maruli čili Marulić, rodem ze Splitu (nar. 1450, † 1524 nebo 1528). Jím obyčejně počínají se její dějiny. Vedle něho uváděna bývá řada jeho soudruhův: Papalić, Martinčić, Natalić, Božičević, Matulić, kteříž byli jeho učni a tvořili první kruh spisovatelů dalmatských. Marulić psal chorvatsky, vlasky a latinsky, zůstavil mnoho spisův archeologických, historických a bohosloveckých a došel veliké slávy nejen ve své vlasti ale i v Itálii; Ariosto podle tehdejšího způsobu mluvy božským jej nazýval. Z básnických prací jeho nejznámější jest *Příběh o sv. Judytě* (vyšel v Benátkách 1522 a 1627); sepsal však i více básní náboženských a též několik dramat. [1])

Řada vlastně dubrovnických básníků začíná se Šiškem Menčetićem a Jiřím Držićem. Šiško čili Šišmundo Menčetić-Vlahović (Sigismondo Menze, 1457—1501) považuje se za praotce dubrovnických básníkův. On jakož i mladší o něco vrstevník jeho Držić byli jmenovitě zástupci onoho *milostného básnictví*, jehož původci byli provençalští trubaduři. Provençalská poesie svršila se koncem XIII. století; ale působení její dlouho trvalo po všem románském jihozápadě Europy; přímý ohlas její ještě v XV. století silně zazníval ve Španielích v básnictví dvořanském; v téže podobě zjevuje se na dvoře Alfonsa V. v Neapoli a potom v Miláně, kdež Alfons pak žil ve vyhnanství. V Itálii slavným její vzorem byl Petrarka a jeho škola. Daleká a účinná spojení obchodní Dubrovčanů razila cestu jinorodé vzdělanosti a cizím mravům; s nimi přišla také románská poesie. Chorvatský jeden historik literární učinil zajímavé a světlé porovnání mezi básněmi Petrarkovými a jeho stoupenců, tudíž mezi provençalskou básnickou theorií lásky z jedné a plody jmenovaných básníků dubrovnických z druhé strany. V skládáních Menčetićových opěvání lásky převládá a jeho „pjesni ljuvezne“ (365 na počet) tvoří celý „cancionero“ spůsobu provençalsko-kastilského a italianského.

Téhož rázu jsou milostné písně vrstevníka jeho Jiřího Držiće

[1]) Jeho chorvatské spisy vydány ve jmenované sbírce akademie jihoslovanské (Stari pisci Hrvatski) pod tímto tytulem: Pjesme Marka Marulića, skupio Iv. Kukuljević Sakcinski. Zagreb, 1869.

(Gjore Dàrzić, † okolo 1510), též Dubrovčana.[1]) Pozdější básníci dalmatští vysoko kladli Menčetiće i Držiće: Ignác Djordjić přirovnává je Petrarkovi a Boccacciu; Ranjina velebí je, že jsouce prvními pěstiteli umy básnické ve své vlasti, nechtěli pracovati na nivě cizí, bez toho dosti vzdělávané, nýbrž odhodlali se psáti rodným jazykem a tak k oslavě jeho přispěti. Jest pravda, že básně jejich při vypůjčené látce i formě nemohly leč v podivném býti odporu se skutečným životem. Ale tu sluší povážiti: předně, že tento druh básní u samých Italiánů XV. století vynikal strojeností, zde pak sloužil za pouhou průpravu; a za druhé, že přední zásluhou dubrovnických básníků jest jejich péče o povznešení národního jazyka. Plody jejich hned od počátku jeví pozoruhodnou ušlechtilost jazyka a plnou krásu srbštiny. Ranjina vším právem ukazoval v tom jejich cenu, ježto před nimi ležela literatura vlaská i latinská. Podobá se také, že prvním těmto básníkům nebyla prostonárodní poesie cizí. V témže rukopise, který sebrané jejich básně přechovává, nachází se i píseň, která není-li úplně národní, jest jí aspoň velice blízka a na podobenství písně národní složena.[2]) Básně Menčetićovy a Držićovy jsou ještě národních vzdáleny; ale již nejbližší jejich nástupci všímali si rozhodně písní národních a zapisovali je, na závěrce pak této dalmatské periody literární, v polovici XVIII. století, setkáváme se se spisovatelem (Ondřejem Kačićem), kterému básnické národní podání bylo předmětem životních snah a jenž proto stal se jedním z předchůdcův literárního znovuzrození srbského.

O málo později prvních těch pěstitelů básnictví dubrovnického žil Hannibal Lučić (1480—1540). Kromě podobných písní milostných složil drama „*Robinja*“ (robyně, otrokyně), jehož látka vzata jest z chorvatských bojů s Turky. Skládání jeho vyšla v Benátkách r. 1556 (potom r. 1638 a konečně v Záhřebě r. 1847). Mezi básněmi jeho zvláštního povšimnutí zasluhují verše, složené na oslavu Dubrovníka. Vyjádřena jest v nich ona hluboká úcta, kterou vzbuzovala ta svobodná obec:

Sam sebi je stavil zakone, po kojih
  Lipoť je upravil sam sebe i svojih,
Njim se je htil dati, a veće nikomu
  Voditi i vladati u dilu svakomu . . .

A zakon je dosta prav i pun razloga,
  Ne manje za gosta negoli za svoga.
Tim ga svak počita, tim su Dubrovčani
  Po sve strane svita ljubljeni, štovani . . .

Moj pisni sbrojiti nikakor nij' moći
  Sve kraje, čestiti Dubrovnik gdi obći.
Kroz gore, kroz luge po svitu svej miče
  Tàrgovce brez druge zabave ni priče;

[1]) Písně Menčetićovy a Držićovy ve jmenované sbírce akademie jihoslovanské nesou nápis: Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića. Skupio V. Jagić. Zagreb 1870.
[2]) *Jagić*, Rad, IX. 214.

Po stranah, ké gleda sunce na daleče,
I koje prik reda, i s redom ké peče,
Svi tàrge primaju, mirno ké donosi,
I ké oni daju, on mirno odnosi . . .
Dostojan je svudi ovi grad da slove,
Da ga Bog i ljudi vazda blagoslove . . . [1])

Vzpomíná i Slovanů, Turky pohubených, vyprošuje přispění božího proti nevěřícím a rmoutí se, že Slované nechávají druh druha bez pomoci.

Marko Marulić a po něm Lučić pokládají se za původce dalmatsko-dubrovnického *dramatu*. Jako všude jinde tak i u Dubrovčanů drama vyrostlo z církevních mysterií. Tyto (zde sluly „prikazanja“ nebo někdy „skazanja“) psány bývaly obyčejně ve verších (osmi- neb dvanáctislabičných); látku k nim podávaly biblické neb legendární příběhy, na př. o Abrahamu a Izákovi, o Jozefu, o zvěstování andělském, o vzkříšení, o svatých, o posledním soudě atd. Pramenem dubrovnických her duchovních jsou obyčejné latinské mysterie středověké; bližší cestou mnohé pořízeny z mysterií vlaských, překladem nebo zpracováním; nicméně i zde spisovatelé dalmatští osvědčili jistou samostatnost. „Prikazanja“ nebyla pouhými kusy ke čtení; naopak psána byla pro jeviště a zpívala neboli představovala se buď v kostele nebo na náměstí před kostelem nebo venku na poli. Při jednom rukopise zachovaly se i noty. Účel mysterií byl, na oči představiti některý příběh náboženský s připojeným mravním naučením. Na jednom starém rukopise hry duchovní nalezá se novější poznamenání, že dávána byla ještě r. 1814.

V Lučićově Robyni zjevuje se nám již pokus ryze národního dramatu: předmětem zde jest únos dívky z rodu znamenitějšího, provedený tureckými loupežníky, načež její milenec ji na trhu dubrovnickém z otroctví vykoupí. Nápadno jest, že v kuse, ač látka hojné k tomu podávala příležitosti, není nijak dotknuto protivy mezi křesťanstvím a mahomedánstvím, jakož vůbec drama dubrovnické protivě té se uhýbá. „Příčiny toho“ dí Pavić, „sluší hledati v mírumilovné a opatrné politice obcí dalmatských, kteréž potaji mnoho činily proti Turkům, moudře však vystříhaly se všelikého zjevného dráždění.“

Jeden z nejproslulejších básníků dubrovnických jest Nikola Vetranić-Čavčić (řeholním jmenem Mauro 1482—1576). Pocházel ze starého šlechtického rodu dubrovnického, byl váženým opatem jednoho kláštera, potom však, nesouhlase s některými opatřeními církevní vrchnosti, uchýlil se do skrovného kláštera na jednom ostrově Přímořském,

---

[1]) Sám sobě dal jest zákony, jichžto lepým řádem spravuje sám sebe i svoje; jimi toliko, a nikým jiným, chtěl se voditi a ovládati dáti v díle všelikém. A zákon jest dosti práv a pln rozšafnosti, stejně pro cizince jako pro svého. Proto jej má v úctě každý, proto jsou Dubrovčané po všech krajích světa ctěni, milováni. Mé písni nelze nikterak, by sečtla všecky kraje, kde šťastný Dubrovník hostí. Přes hory, přes lesy do světa stále vysýlá kupce bez jakékoli závady a překážky; po všech krajinách, na které slunce z dáli hledí, i které ob čas, i které napořád praží, všady přijímají zboží, jež on v míru přináší, a zase co oni mu dají, on v míru odnáší. Hodno jesti to město, by všady bylo slaveno, by bůh i lidé povždy mu žehnali. (Pozn. překl.)

kdež trávil život jako pravý poustevník, oddán toliko svým pracím básnickým a pěstuje svazky přátelské s jinými učenci a básníky. Po smrti jeho mnozí z nich opěvali jej v chorvatských, vlaských a latinských básních a žalozpěvích. Mimo překlad Euripidovy Hekuby pozůstaly po něm mysterie: *Abrahamova Oběť*, *Vzkříšení Kristovo*, *Cudná Zuzana.*

Vetranići podařilo se dostihnouti již znamenité krásy řeči a lehkosti verše. Jeho „Abrahamova Oběť," jedna z nejlepších mysterii, vyniká umělostí v líčení osob a v tvoření situac, některé pak podrobnosti prozrazují, že písně národní nebyly spisovateli neznámy. Na doklad uvádíme zde pláč Sáry nad Izákem, nad míru poetickou to episodu z mysterie jmenované, jež kromě toho živě připomíná onen druh národních písní srbských, které slovou „naricanja" (naříkání).

O dragi moj sinče, dušica ljuvena,
gizdavi jeljenče od luga zelena!
Ko mi te uplaši i s majkom razdieli,
što majku ne utaši, da grozno ne cvieli?
Orle zlatoperi, kamo si poletil,
što majci zaperi u srce jedan stril?
Paune pozlatan, kud zadje po travi,
jurve je tretji dan, da majku ostavi?
Moj sivi sokole, mitaru priliepi,
što majci na pole srdašce prociepi?
Kragujče gizdavi, reci mi boga rad,
u koj si dubravi loveći ostao sad?
Ko mi će ljubiti tve lice pribilo,
i tebe bljuditi, vazamši u krilo? [1])

V básni „*Remeta*" (Poustevník) Vetranić poeticky vypisuje svůj poustevnický život na ostrově. V „*Putniku*" vodí poutníka svého po horách, dolinách a pustinách dubrovnických, vypravuje jejich dějiny a líčí přírodu. Z jiných jeho skládání uvádíme zde ještě báseň *na Itálii:* vyjadřuje v ní své přání, by dosáhla bývalé slávy a svobody „od pohanů" (Turků) a aby jí ani kohout ani orel neklovali (čímž vyrozumívají se Francie a Rakousko), a jako nějaký vlastenec italský žádá jí neodvislosti a jednoty:

Gospoje od gospoj, zatoj se spomeni,
  Sama se posvoji, a tudje oždeni;
Oružni taj zvokot neka se ne čuje,
  I orao i kokot neka te ne kljuje...

Čin', da te ne cvile iztočni pogani,
  I oružjem ne dile tudjini neznani,
Toj li si odluke da se ćeš udati,
  Ne daj se u ruke od mnozjeh vladati.

---

[1]) O drahý můj synku, dušičko rozmilá, krásný ty jelínku z lesa zeleného! Kdož mi tě zaplašil a s matkou rozloučil, že matku nelze utěšiti, by hrozně nekvílela? Orle zlatoperý, kam jsi odletěl, žes matce do srdce vpeřil jednu střelu? Páve zlatitý, kam jsi zašel po trávě? již tě třetí den, co matku jsi opustil. Můj sivý sokole, lepý ohniváku, cos matce srdéčko naveskrz rozerval? Krahujče ty krásný, rci mně pro bůh, v které to doubravě jsi na lovu teď uvázl? Kdož bude líbati tvé líce bíloučké a tebe chovati na klíně? (Pozn. překl.)

Jednoga ti vieri i dàrži za sebe,
A ostale otieri daleče od tebe.
Neka se slobodiš od tugah i jada',
I vesel provodiš tvoj život od sada. . [1])

Takž sloučeno jest u dalmatského spisovatele dvojí vlastenectví: oddanost k Dubrovníku a láska k Itálii, v které spatřoval Dalmatinec kolébku své vzdělanosti. [2])

Petr Hektorević (1486—1572), bohatý „vlastelín" z Hvaru, tím jest památný mezi básníky dalmatskými, že on první určitě obracel zření své k písním národním: do své básně o rybolovství „Ribanje i ribarsko prigovaranje" (Rybářství a rybářské rozmluvy, v Benátkách 1569 a 1638; v Zadře 1846) pojal několik písní ryze národních. [3])

Novou řadu dalmatských básníkův otvírá Ondřej Čubranović († okolo r. 1550), Dubrovničan prostého rodu. Největší slávy došel svou básní „*Jedjupka*" (t. j. cikánka; vytištěna v Benátkách 1599; za nové doby vydána Kaznačićem r. 1838 v Dubrovníku, s životopisem básníka). Báseň skládá se ze sedmi dílů či zpěvů a obsah její jest, že cikánka hádá a rozličné tajnosti vyjevuje šesti rozličným paním. Podle všeho byl kus ten sepsán k masopustnímu veselí. Masopustní a mumrajové verše a drobné kousky divadelní patřily k italskému karnevålu; veselé obyčeje Italiánů ujaly se i v Dubrovníce a básníci tamější tolikéž postarali se o několik skladeb kratochvilných, mezi jinými i Čubranović. „Cikánka" patrně náleží k tomu druhu skládání: zachovala se jedna zvěst, že byla r. 1527 v Dubrovníku veřejně přednášena. Čubranović povznesl se již vysoko nad předchůdce své uhlazeností jazyka a skutečným básnickým provedením; Gundulić a Palmotić verše z jeho „Cikánky" neváhali vkládati do svých sepsání. Báseň ta vůbec takové obliby došla, že v témže století XVI. ještě tři jiní básníci dalmatští obrali si ten předmět, jeden z nich pak, Pelegrinović, do své „Cikánky" (která složena byla v 18 zpěvích) přejal z Čubranoviće celé čtyři zpěvy i úvod.

Nikola Nalješković (1510—1587), Dubrovničan, učený mathematik a hvězdářský odpůrce Galileovy soustavy, v básnictví dalmatském proslul jednak milostnými písněmi, více pak ještě komédiemi a hrami pastýřskými, [4]) jež byly provozovány po domích jeho přátel a též veřejně. Pastýřské hry (pastirska igra, pastirsko razgovaranje) nápodobily vzory italské, jen že místo nymf vystupují v nich domácí víly. Ukázku

---

[1]) Vládkyně nad vládkyněmi, na to se rozpomeň: buď si sama svojí, cizí odežeň. Zbraní třesku nechť dál již slyšet není a orel i kohout nechať tebe neklovou. Dbej, ať nesouží tě východní pohané a zbraní netrhají tě cizinci neznámí. Jsi-li odhodlána někomu se oddati, nedej se od mnohých ovládati. Jednomu se zasnub, jednoho si měj a ostatní od sebe daleko zapuď. Kéž se osvobodíš od žalu a běd a vesele trávíš život nadále. (Pozn. překl.)

[2]) M. Vetr. Hekuba i posvetilište Abramovo. Zagreb 1853; Pjesme Mavra Vetranića Čavčića, skup. Jagić a Kaznačić, 2 díly, Zagreb 1871—72 (v téže sbírce).

[3]) Spisy Hektorevića a Hannibala Lučića vyšly v téže sbírce Záhřebské 1874.

[4]) Skládání jeho vydali Jagić a Daničić spolu se spisy Nikoly Dimitrovića v téže sbírce, v Záhřebě 1873.

hry takové podal již Vetranić, ale Nalješković byl první, který jim dal ráz dramaticky působivější. Historikové rozeznávají dvojí druh pastýřských her: dubrovnické, v nichž láska pastýře a víly představovala se obyčejně spůsobem komickým, a hvarské, jež jsou pravými idylami. Jako spisovatel pastýřských her a komédií nad Nalješkoviće vynikl Marin Držić, rovněž Dubrovničan (1520—1580). Soudruhové jeho chválili při něm „il puro, vago e dolce canto" (hladký, rozmanitý a líbezný verš) Z přečetných jeho kusů divadelních nejznámější jest pastýřská hra čili komédie *Tirena* (vyšla v Benátkách 1547, 1550); dále zasluhují zmínky *Dundo Maroje* (1550) a *Novela od Stanca* (1550). Kromě toho skládal i hry duchovní a ovšem též nevyhnutelné písně milostné. [1])

Znamenitějším básníkem XVI. století byl Dinko či Dominik Ranjina (1536—1607). Pocházeje ze šlechtické rodiny dubrovnické, žil delší dobu v Itálii, kdež z vůle otcovy zabýval se obchodními záležitostmi; vrátiv se pak do Dubrovníka, povolán byl do služby republiky, jež tehdáž byla v stavu kvetoucím, a několikráte byl volen za vladaře. Písně milostné tvoří značný díl jeho básní; kromě nich psal básnická poslání, básně didaktické a idylické, překládal Tibulla, Propertia a Martiala a též některé básníky řecké. [2]) Vrstevník jeho Dinko Zlatarić, též rodák dubrovnický (1556—1610), nabyl vzdělání na vysokém učení padovánském, kdež co mladík 23letý zvolen byl již za rektora universitního gymnasia; [3]) načež žil v Záhřebě a posléze v Dubrovníce. Za mládí byla dámou jeho srdce Flora Zuzzeri neboli Zuzorićova, proslulá v Itálii krásou a duchem a též v dalmatské literatuře básnické neneznámá. [4]) Florentiňané nazývali ji ragusánskou Aspasií. K ní hledí větší část milostných písní Zlatarićových, též některé Ranjinovy. Ještě za pobytu svého v Padově přeložil Zlatarić *Amintu* Tassovu, kterou pod názvem „Ljubmir" vydal v Benátkách 1580. Později přeložil Sofoklovu *Elektru* a *Pyrama a Thisbu* z Ovidia. V písních jeho, jakož i v Ranjinových, převládá didaktičnost. [5]) Mějž zde místo, poněvadž jest souvěký, též spisovatel učený: opat benediktinský Mauro Orbini (též Urbini, † 1614), ač přední jeho dílo, kterým v obecnou vešel známost, psáno jest jazykem vlaským. Srbskochorvatskému písemnictví náleží jen co překladatel *Duchovního Zrcadla* od Angela Nelliho, jež v XVII. století tištěno bylo písmem cyrilským i latinským. Vlaský jeho spis, kterým proslul, jest: Storia sul regno degli Slavi (Historie o království Slovanů, Pesaro 1601). Historie ta psána jest se skrovnou kritičností, jakéž ovšem těžko požadovati za onoho věku, nicméně zasluhuje pozornosti co první pokus dějepisný, jímž jmenovitě na Rusi rozšířila se jakás takás známost dějin slovanských: bylať

[1]) Spisy jeho vyšly ve jmenované sbírce v Záhřebě 1875.
[2]) *Ranjina Dinko*, Piesni razlike, s životopisem, v Záhřebě 1850.
[3]) Almae Universitatis philosophorum et medicorum Patavini gymnasii rector dignissimus, jak hlásá jeho pomník.
[4]) Životopis Flory Zuzorićovy, sepsaný Kukuljevićem Sakcinským, uveřejněn v Illirské Danici 1846, v č. 18—20 (Floria Zuzzeri Pešionia, 1555—1600).
[5]) *Zlatarića* D. Djela, vyd. K. Sakcinským v Záhřebě 1853, ve třech dílech, s životopisem.

kniha ta r. 1722 Theofanem Prokopovičem (anebo aspoň pod jeho dozorem) do ruštiny přeložena.[1])

Svého vrchole dostoupilo básnictví dalmatské Dubrovničanem Ivanem Gundulićem (jenž jinak slul též Gondola, 1588—1638). Počátků vzdělání svého nabyv na gymnasii, oddal se potom študiu filosofie a práv; v předmětech humanistických a ve filosofii byli učiteli jeho jezovité. Dráhu básnickou nastoupil okolo roku 1610; študium básníkův italských vedlo jej nejprvé k některým překladům, z nichžto zvláště památné jest ztlumočení Tassova *Osvobozeného Jeruzaléma*. Hledě vlaskou libozvučnost veršův přisvojiti básnictví dalmatskému, dospěl k takové dokonalosti, jaké ni předchůdci jeho ni nástupcové nikdy nedosáhli. Pak přidružil se ke kruhu mladých básníků, kteří snahy své byli věnovali zvelebení dramatu, a sepsal i z vlaštiny přeložil několik kusů divadelních, jež pak se svými soudruhy provozoval. Jsou to: *Ariadna*, *Proserpina ugrabljena* (uchvácená), *Dubravka*, *Galatea*, *Diana*, *Armida*, *Posvetilište ljuveno* (Oběť lásky), *Kleopatra*, *Adon* a j. Kusy jeho všecky se nezachovaly. Jsou to pastýřské hry, s větší nebo menší přímėsí komiky; z nich nejvýš se cení Ariadna a Dubravka. Dále přeložil několik žalmů, sepsal elegickou báseň *Suze sina razmetnoga* (Slze marnotratného syna) a jiná skládání, konečně pak slavnou v dalmatské literatuře báseň epickou *Osman*, jíž současní nesmrtelnost předpovídali a jež podnes jest chloubou srbsko-chorvatské literatury, jakožto nejkrásnější výkvět doby dubrovnické. Gundulić, jak se praví, vyhledával takové látky, která sama o sobě hodna jsouc básnického zpracování, by vedle toho proslavila národ slovanský, zvláště pak milovaný jeho Dubrovník. Pročež za předmět své epopéje obral si válku polsko-tureckou z r. 1621 a záhubu sultána Osmana, ve vzbouření zabitého. Báseň složena po spůsobu tehdejších epopejí vlaských; Ariosto a Tasso, zvláště tento, sloužili Gundulići patrně za vzor; některá místa připomínají Virgilia, Horatia, Ovidia, Homéra.[2]) Byla to obyčejná daň paklassickému duchu času. Při tom však báseň jeví jiné stránky výtečné: Gundulić zná výborně historické události i zeměpisnou půdu svého předmětu; zná dějiny netoliko Dubrovníka a Polsky, ale i ostatních národů slovanských, zvláště jižních, a pyšní se slovanským básnictvím; konečně jeví se vůbec jakožto vlastenec slovanský, prodchnutý myšlénkou boje rozhodného Slovanův a křesťanů proti sveřeposti mahomedánské. Vlastenecká mysl jeho horuje v poetických promluvách k Dubrovníku:

> Ah! da bi uvěk jako sade
> Živio miran i slobodan,
> Dubrovniče běli grade,
> Slavan světu, nebu ugodan . . .

---

[1]) Zde vůbec pomíjíme latinské a vlaské spisovatele dubrovnické, ježto do srbskochorvatské literatury nenáleží, ačkoli musíme přiznati, že v dějinách dubrovnické vzdělanosti nenepatrné drží místo. Z novějších spisův o té cizojazyčné literatuře zvláštní zmínky hodno jest pojednání *V. Makuševa* „Ob istoričeskich pamjatnikach i bytopisateljach Dubrovnika“ SPb. 1867 (bohaté udaji, ale málo soustavné).

[2]) Na př. XIII. zpěv připomíná velice IV. zpěv „Osvobozeného Jeruzaléma;“ Krunoslava a Sokolica vylíčeny podle vzoru Herminie a Klorindy; cesta Ali paši k Polákům uvádí na paměť podobná místa z Odyseje a Aeneidy atp.

Robovi su tvoji susědi,
Težke sile svem gospode,
Tvé vladanje samo sědi
Na prestolju od slobode. (Zpěv. VIII.)[1]

V jiném zpěvu vrhá básnický pohled na srbské dějiny a jich bohatýry:

U njih (t. j. Srbů) svud se vitez hvali,
Koga krunom kopje obdari:
Štěpan, Uroš i ostali
Od Nemanjske kuće cari.

U njih žive slava obilna,
Kú Obilić steče mudri,
Kad handžarom cara silna
Na Kosovu smèrtno udri.

Prosvětlit se je u njih hajo,
Kudgod světli sunce žarko,
Svilojević još Mihajo
I Kraljević junak Marko . . .

Glasi se u njih sred naroda
Od iztoka do zapada
Věra, gospodstvo i sloboda
Dubrovnika mirna grada atd. (Zpěv. III.)[2]

Z dvaceti zpěvův „Osmana" dva (XIV. a XV.) se ztratily a během času doplňovali je jeho vnuk Petr Sorkočević, pak Marin Zlatarić a za novější doby Jan Mažuranić.[3] V dějinách krásné literatury dalmatské známi jsou dále syn i vnuk Gundulićův.

Pozoru hodnou plodnost osvědčil vrstevník a bratranec Gundulićův, neméně slavný Junius Palmotić (Giono Palmotić čili Palmotta, 1606—1657), ze šlechtické rodiny dubrovnické. Prošed humanistické školy pod správou jezovitů, vynikl nejdříve básněmi latinskými, potom však návodem Gundulićovým přilnuv k básnictví národnímu, jal se horlivě pěstovati jazyk národní. Vida, že týž v Dubrovníce poskvrněn

[1] Ach, kéž by tak na věky jako nyní žil v míru, ve svobodě, ó Dubrovníče, bílý hrade, slavný světu, nebi milý! . . . Sousedé tvoji jsou otroci, kruté násilí všem vládne: tvé jen panování sedí na svobody trůně. (Pozn. překl.)

[2] U nich všady se hrdina slaví, jejž kopí obdařilo korunou: Štěpán, Uroš i ostatní z domu Nemaňského caři. U nich žive sláva hojná, jížto Obilić nabyl moudrý, když handžárem silného caře na Kosově smrtelně proklál. U nich slynouti budou, pokud slunce bude svítit žárné, též Svilojević Michal a králevič junák Marko. Hlásá se u nich po národu, od východu do západu, víra, velebnost i svoboda Dubrovníka, pokojného města. (Pozn. překl.)

[3] *Gundulich*, Suze sina razmetnoga. Sedam pjesnji pokornih atd. v Dubrovníku 1828; Osman, Spievagne vitescko, v Dubrovníce 1826. Vlaský překlad Appendiniho vyšel v Dubrovníku 1827, s historicko-literárním úvodem. — Nová vydání: Djela Ivana Gundulića, Zagreb 1844; Iv. Gundulića Osman, 2. vyd. Zagreb 1854; Diela Ivana Frana Gundulića, ve sbírce „Stari pisci hrvatski" (Záhřeb 1878, redakcí Armina Pavića). — Životopisy: F. M. *Appendini*, Vita di G. Fr. Gondola, Ragusa 1828, a Mažuranićův při vydání spisů.

jest itálštinou, hledal v Bosně ryzých jeho kořenů. Básnické tvoření šlo mu velmi snadně a psal tedy velmi mnoho. Ve výběru látek ostatně neosvědčil se hrubě samostatným: z Virgilia vyňal drama *Ulaz Enee k otcu Anchizu* (Návštěva Eneáše u otce Anchisa v podsvětí), z Homéra *Achilla*, ze Sofokla *Edipa*, z Ovidia *Únos Heleny* (Otmica Helene), z Tassa *Rinalda* a *Armidu* atd.; národní podání o založení Dubrovníka poskytlo mu látky k *Pavlimíru*, Duklanský letopisec k *Captislavě*, v kteréž slaví se hrdinské činy Slovanů. Mnohé kusy jeho se také ztratily. Vedle činnosti dramatické vynikal též jako satirik a znamenitý improvisator. Improvisoval velmi snadně v libozvučné dalmatštině a zhusta, vymysliv drama a shromáždiv přátely, diktoval jim přímo všecky úlohy; anebo zpívaly se jeho písně ve společnosti a tu, zatím co zpívána jedna sloha, on již skládal druhou ještě veselejší. Nábožné jeho vychování projevilo se *Kristiadou* a lyrickými písněmi, hlavně obsahu duchovního. Kristiáda, nejslavnější dílo Palmotićovo, jest svobodné zpracování básně téhož názvu od Jeronýma Vidy; [1]) Palmotić přimísil do ní antické a slovanské bájesloví. Požívá dosud veliké vážnosti v dalmatinské literatuře (vydána v Římě 1670, v Pešti 1835, v Záhřebě 1852; poslední vydání jest se životopisem).

Z rodu Palmotićův pošli ještě dva básníci: bratr Juniův Jiří Palmotić a příbuzný jejich Jakub Palmotić (Jaketa Palmotić-Dionorić, † 1680). Posléze jmenovaný byl šlechtic dubrovnický, jenž vlasti své veliké služby prokázal za času zemětřesení, kterým Dubrovník r. 1667 rozkotán byl; mezi jiným byl vyslancem republiky v Cařihradě a Římě. Literární jeho sláva zakládá se na výpravné básni *Dubrovnik ponovljen*, složené za příčinou zemětřesení. [2])

Tak bohatě tedy rozvíjela se dubrovnická literatura, pokračujíc se zdárným rozvojem společnosti. Společenský život v Dubrovníku vyznamenával se neobyčejnou čilostí: podle italského vzoru sestupovaly se tam literární jednoty (též akademie zvané) s pevnými pravidly, jimž členové se podrobovali, a pěstovány v nich literární a dramatické zábavy: čítaly se básně, zpívaly se skládané písně a pořádala se divadelní představení. Závodění mezi jednotami a jednotlivými básníky přispívalo k rozhojnění literatury, v níž nekvětlo jediné básnictví, nýbrž dařily se i mnoholičné práce učené. Z toho pak všeho prospěch brala celá republika: život dubrovnický proniknut byl ušlechtilým duchem vyšší vzdělanosti, záliba v ní a úspěch její pak dodávaly Dubrovníku zvláštního lesku a významu na jihu slovanském i neslovanském.

Strašlivé zemětřesení 7. dubna 1667 zadalo Dubrovníku ránu, z které se již nikdy nevzpamatoval. V městě i okolí pobořena byla všecka kamenná stavení, zahynulo přes 5000 lidí; po několik dní zuřil požár; lid z okolí drancoval co zbylo, a pobíjel ty, kdož mu bránili. Pohroma ta pohřbila starý život Dubrovníka. Město zbudováno opět sice přispěním papeže, státův italských a Turecka, ale obchody na

---

[1]) Jeronym Vida jest slavný básník latinský z konce XV. a první polovice XVI. století, který k papežově žádosti složil a vydal r. 1535 báseň „Christiadu" v 6 zpěvích. (Pozn. překl.)

[2]) Viz *Makuševo* Pojednání, 240—250; tam se dočteš i o jiných básnících, kteří opěvali hrozné zemětřesení.

padesát let na dobro utuchly a váha politická ovšem též poklesla. Dubrovčané sami také uškodili sobě tím, že k libosti papeže nepřijímali u sebe vystěhovalců bosenských a tak nové zalidnění města zarazili.

Od doby zemětřesení pozoruje se též v literatuře nenáhlé klesání. Gundulić zůstal vrcholem literárního rozkvětu v Dubrovníku; básníci následující nemohli se již udržeti na výši, které dostoupila jeho poesie. Osvojili si lehkost verše a lahodu formy, jež Gundulić k tak znamenité dokonalosti přivedl, ale nepokročili co do obsahu. Básníci doby následující: dva Palmotićové, čtyři Bunićové, Ivanišević, Vladislav Menčetić, Kanavelić, Vitezović, Vitalić, mladší Gundulić a delší řada jiných nebyli s to, aby zadrželi úpadek během XVII. a XVIII. stol. Z básníkův těch zmíníme se jen o přednějších.

Sedmnácté století vykazuje ještě velký počet spisovatelův. Vladislav Menčetić († 1666) sepsal hrdinskou báseň *Trublja Slovinska* (Trouba slovanská, vyšla v Ankoně 1665, nověji zas r. 1844) na počest Jiřího Zrinského, mimo to několik divadel a nějaké písně milostné. Básně skládal i jeho syn Šiško Menčetić mladší. K nejznámějším spisovatelům tohoto věku náleží Iv. Bunić-Buničević († 1658): skládal divadla, písně milostné i nábožné, a bývá s Gundulićem a Palmotićem počítán do trojice nejvýtečnějších spisovatelů dubrovnických. Tři jeho synové rovněž prosluli v dubrovnickém písemnictví.

Ze spisovatelů mimodubrovnických oné doby připomenouti sluší: Petra Kanaveliće, rodem z Krčoly (1600—1690), jenž potom byl v Dubrovníce senátorem; složil epopéji „*Sveti Ivan* biskup Trogirski i kralj Koloman" (vyd. v Osieku 1858), pak básně za příčinou zemětřesení dubrovnického (vyd. 1667, 1841, 1850) a píseň na oslavu osvobození Vídně Sobieským; konečně přeložil Guariniho „Il Pastor fido" a v. j. O něco dříve žil Jiří Baraković, rodem ze Zadru (1548—1628), jenž jest původcem básně *Vila Slovinska* v 13 zpěvích (vyd. v Benátkách 1682), písní duchovních a jedné hry pastýřské. Bern. Karnarutić ze Zadru (1553—1600) sepsal báseň o dobytí Sigetu. Dále zasluhuje zmínky Ivanišević z Bráče (1608—1665) a j.

Ivan Gundulić (1677—1721), vnuk slavného Gunduliće, nazývá se probuditelem „dalmatinských Mus" po zemětřesení, jež zadalo ránu i básnictví dubrovnickému: sepsal několikero dramat, větši jednu báseň a rozličné písně. Antun Gledjević († 1728) z prostého rodu dubrovnického, složil několik her divadelních, satir atd. Skládáním duchovním a didaktickým zabývali se Ardelio Della-Bella, Florentinec, Bernardo Zuzzeri a j.

Během sta let po Gunduliči básnictví dalmatské pozbývalo čím dál tím více své síly. Teprv na počátku věku XVIII. pozdvihl je Dubrovničan Ignat Djordjić (1676—1737). Nabyv svého vzdělání u jezovitů, vstoupil v 22. roce věku svého v jejich řád, pak přešel k benediktinům a dosáhl vynikajícího postavení v obci dubrovnické. Umřel jakožto opat. Djordjić vynikal hlubokou učeností, pilností a plodností: počav latinským a slovanským veršováním, zanechal množství spisů v jazycích latinském, vlaském i slovanském. Z latinských památné jsou: „Rerum illyricarum seu Illyrici historia" (Dějiny Illyrie), pak zpomenuté

již „Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusanorum“ (Životy a básně některých slavných Dubrovčanů); z vlaských uvádíme: „Il novizzo benedittino“ (Benediktinský novic), „Raccolta di varie lettere erudite“ (Sbírka rozličných listův učených), „Poesie varie“ (Různé básně) a j. Básně jeho slovanské jsou převážně poučné a nábožné, na př. *Uzdasi Mandaljene pokornice* (Vzdechy kající Majdalény, vyd. 1728 a v Záhřebě 1851), *Saltjer slovinski* (Žaltář slovanský, vyd. 1729, v Záhřebě 1851); žertovného obsahu jest báseň *Marunko i Pavica.* Ale nový ten podrost básnictví dalmatského neměl úspěchu, protože u pozdějších spisovatelů již dosti síly se nenalezlo k udržení národnosti, ustupující před latinou a vlaštinou. Djordjićovi nástupci: Ivan Franatika Sorkočević (Gianfrancesco Sorgo, 1706—1771), skladatel hymn duchovních a překladatel Metastasia, Molièra, Tassa, Goldoniho; [1]) Betondićové, Josef a Jakub, přeložitelé Ovidiových heroid; Maroje Tudižević (Marino Tudisi), překladatel Molièra; Petr Bošković, jenž přetlumočil Corneillova Cida; jeho sestra Anica Boškovićova, poslední člen slavného druhdy rodu; Lukrecie Bogašinovićova († 1800) a jiní — nepodali ani nového obsahu ani nevynikli duchem básnickým.

Nicméně objevil se v XVIII. století ještě spisovatel, jenž v srbsko-chorvatském písemnictví došel širé pověsti, které se podnes těší, jsa zároveň živým pojidlem starší doby dalmatinské s novou slovesností. Jest to Andrija Kačić-Miošić (1690—1760) starého rodu knížecího z dalmatského Přímoří. Vstoupil záhy do řádu františkánův a dokonav filosofická a bohoslovecká študia v Pešti stal se nejprvé professorem filosofie v klášteře Makarském, potom bohosloví v Šibeniku. Svou filosofii, kteráž ovšem byla scholastická, vyložil ve spise latinském: „Elementa peripatetica juxta mentem subtilissimi doctoris Joannis Duns Scoti“ (Základové peripatetické filosofie podle učení nejsubtýlnějšího doktora Jana Dunsa Škota). Dále složil knihu příběhův starého i nového zákona pod názvem *Korabljica.* Posléze obrátil zřetel svůj k národní minulosti a k národnímu podání. Viděli jsme, že přes všeliké působení cizích literatur smysl pro básnictví národní neutuchl u spisovatelů dubrovnických. Ten cit k národním látkám básnickým, působením knih neutlumený, u nižádného z básníkův dalmatských neprojevil se tak mocně, jako jmenovitě u Kačiće. Byv po dlouhá leta papežským legátem v Dalmácii, Bosně a Hercegovině, na cestách svých po těch zemích pilně sbíral národní písně a pověsti, staré rukopisy a jinaké památky starověkosti. Takto získané vědomosti starožitnické oděl v roucho básní a vydal pod názvem *Razgovor ugodni* (Vděčné rozmlouvání) *naroda Slovinskoga.* Kniha ta, z prosta *Pjesmarica* zvaná, těší se podnes oblibě. Zpěvy jeho musily se líbiti, protože psány

[1]) Jeho syn Petr *Sorkočević* († 1826) doplnil, jakož výše bylo podotčeno, scházející dva zpěvy Gundulićova Osmana. — (*Goldoni*, nar. 1707 v Benátkách, † 1793 v Paříži, proslulý dram. spisovatel italský a reformátor italského divadla ve smyslu Molièrově; místo harlekynád uvedl na jeviště skutečný život s jeho vášněmi a strastmi. Hry jeho přeloženy do všech téměř jazykův europských; též v češtině objevil se jeho „Trufaldýn, sloužící dvou pánů“ překladem Štěpánkovým. — Pozn. překl.)

jsou národním slohem a podávaly v básnické formě dějiny národní. Počav zvěstmi báječnými, z dob na 2000 let před Kristem, vypravuje pak vlastní děje srbského národa a jeho králů, líčí jeho boje s Turky, jeho junáky, hrdiny a úskoky, a to tím básnickým tónem, jakým je představuje národní píseň. Kniha Kačićova dočkala se od r. 1756 do 1851 dvanáctera vydání (v Benátkách, Ankoně, Dubrovníce, Zadře, Vídni, Záhřebě) [1]) — s takovým úspěchem nepotkal se posud žádný plod básnictví dalmatinského. Ale také se dosud národní předmět neobjevil ještě v tak milé národu podobě; Kačić jako by byl předvídal literární potřeby příští doby. Jest pravda: látka národní jeví se zde zpracována epikou samorostlou; ale právě tím kniha jeho první základ položila trvalému svazku mezi literaturou a národem a měla veliký účinek na novější znovuzrození literární. Zpěvy Kačićovy znárodněly. [2])

Po Djordjići a Kačići písemnictví dalmatské, pohybujíc se ve starých kolejích, neslibovalo již nového rozkvětu. Čas jeho již na dobro minul. Ani výtečnější duchové, kteří se v něm objevili, nebyli s to, aby je povznesli při té jeho povaze. Jakož jsme viděli, přestávalo jen na básních a verších; prostomluvy skoro neznalo a to nemnohé, co prosou bylo psáno, zavíralo se na legendě a náboženském poučení. Vědecké vzdělání plynulo jako dříve jen z latiny a vlaštiny; literatuře národní nedostalo se pevného základu, tak že lidé, kteří obmezeni byli jen na její podavky, musili zůstati mimo všeliké vážné vzdělání; kromě toho z latinské a vlaské literatury brány plody zastaralé, přežilé. Nevyskytli se ani duchové, kteří by mocným talentem básnickým život literatury osvěžili. Prosaické spisovatele vyčítati neuznáváme ani za potřebno; byli to skoro samí didaktikové církevní, kteří nic nového nepřinesli a stavu osvěty nezměnili. [3])

Od konce XVIII. století až do třicátých let nynějšího mohou býti ještě tito dubrovničtí a vůbec dalmatinští spisovatelé jmenováni:

---

[1]) R. 1862 vyšlo již vydání šestnácté (v Matici illyrské) a od té doby zas ještě bylo tištěno. (Pozn. překl.)

[2]) Tytul prvního vydání zní tehdejším pravopisem takto: „Razgovor ugodni naroda Slovinskoga, u komu se ukazuje pocsetak i svarha kraljâ Slovinskih, koji puno vikovâ vladasce svim Slovinskim darxavam, s razlicsitim pismam od kraljâ, banâ i Slovinskih vitezovâ, izvadjen iz razlicsitih knjigâ i sloxen u jezik Slovinski po Fra Andrii Kacsichu Mioscichu iz Brista etc., u Mlecih 1756" 8⁰, 396 str. Nejnovější vydání, ostatně méně uspokojivé, vyšlo v Záhřebě 1875. R. 1861 byl u příležitosti stoleté památky Kačićovy vydán „Vienac uzdarja narodnoga O. Andriji Kačić-Miošiću na stoljetni dan preminutja" v Zadře, kdež umístěn obstojný životopis Kačićův a podána charakteristika jeho literárního působení. Jiný životopis, sepsaný *Ivičevićem*, vyšel v Zoře Dalmatské 1846. V pojednání p. *Makuševa* (výše uvedeném) činí se zmínka též o jakémsi biskupu Anselmu *Kattići* (při roce 1754, kterýž ostatně nevíme, k čemu by se vztahoval), jenž prý sepsal báseň o válkách Marie Terezie. Ale uvedený úryvek jeví podivuhodnou srovnalost s podobným zpěvem Kačiće-Miošiće. Sr. Makuševa str. 269—270 a Razgovor ugodni ve vydání záhřebském r. 1875, str. 753 a sled.

[3]) Výčet týchž dalmatských spisovatelů, a spolu s nimi i bosenských františkánů, kteří týmž jazykem píšíce vedle latinky užívali i bukvice, viz u *Šafaříka* v díle již jmenovaném, a v českém „Časopise Č. Musea" r. 1859, 4., str. 519 a násl.

Luka Mihaljević-Bunić († 1778), jenž mezi jiným překládal Horatia a Virgilia; františkán Petr Knežević, duchovní básník a moralista; Bruerović, vlastně Bruère-Derivaux († 1827), rodilý Francouz, syn francouzského vyslance v Dubrovníku, jenž přišed sem r. 1774 s otcem a naučiv se výborně dalmatské srbštině, mimo překlady z Propertia, Catulla, Martiala a j. psal satiry (dvě vydány Kaznačićem r. 1838) a složil jednu veselohru; Jiří Ferić (jinak Gvozdenica, 1744—1824), kanovník, Dubrovničan, psal latinské verše a illyrské „*Pritče*“ (Bajky, několik jich uveřejněno bylo v „Dalmat. Magazině“ 1851) a složil báseň *Dobytí Očakova* (v „Kole“ č. 2.); Marin Zlatarić (1753—1826), též z Dubrovníka, překládal Gessnerovy idyly a skládal též původní básně rozličné; Ivan Salatić († 1829), psal latinsky a slovansky; konečně Jiří Hidja (1752—1833), rodem z Dubrovníka, překládal Catulla, Tibulla, Propertia a Virgiliovu Aeneidu. [1])

* * *

Té doby, co srbská slovesnost v Dalmácii chýlila se k úpadku, počala se zas rozvíjeti ve vnitrozemí, na severu, tak že na rozhraní XVIII. a XIX. století objevili se tam spisovatelé, kteří dále navázali pásmo básnictví dalmatinského.

Z krajů severních byla dosud *Slavonie* úplně cizí ruchu literárnímu. Obyvatelstvo její jazykem velmi málo se dělí od dalmatsko-chorvatskéko. Náboženstvím náleží dílem k pravoslaví dílem ke katolictví: pravoslavní s azbukou cyrilskou přimykali k srbskému písemnictví, katolíci k dalmatsko-chorvatskému. Od počátku XVI. století nastala Slavonii dlouhá doba temnoty, v které nižádná činnost slovesná nemohla se ujmouti. Po pádu Bělehradu (1521) podlehla jhu tureckému (od r. 1524), z něhož vyvázla teprv mírem karloveckým r. 1699. Úplný úpadek národa vzbudil konečně spisovatele, kteří podnikli dílo duševního jeho povznešení literaturou. Byli to katoličtí duchovní. Antun Kanižlić (1700—1777), z Požega v Slavonii, kněz řádu jezovitského, sepsal báseň o svaté Rozálii (*Sveta Rožalia* [či dle tehdejšího spůsobu psaní Roxalia] *Panormitanska*, ve Vídni 1780), a knihu *Kamen pravi smutnje velike* o příčinách roztržky mezi církví východní a západní (v Oseku 1780). Kniha ta byla chválena pro řeč a sloh jako dílo Ciceronské výmluvnosti („opus Ciceronianae eloquentiae“). Jozef Krmpotić, dvorský kaplan vídeňský, sepsal mezi jiným *Radost Slavonie* 1787 a složil veršem *Put u Krim* (1788), vypsání to cesty na Krym panovníků Kateřiny II. a Josefa II. Vid Došen složil didaktickou báseň *Aždaja Sedmoglava* [2]) (Saň sedmihlavá). V polovici XVIII. stol.

---

[1]) Z básníků dubrovnických do češtiny přeloženo velmi málo. „Světozor“ přinášel některé úryvky z Gundulićova „Osmana“ a z „Marnotratného syna“ z péra *Jana M. Černého*, které dílem přešly také do Petrovy poetické čítánky. Kus básně „Dubrovnik ponovljan“ od Jakuba Palmotiće chová týž překladatel ještě v rukopise. (Pozn. překl.)

[2]) Axdaja Sedmoglava, Zagreb 1768. R. 1803 vyšlo v Pešti nové vydání, tištěné církevní kyrillicí a „z dalmatinského jazyka na slovansko-srbský přečištěné“ od G. Mihaljeviće.

vyskytl se spisovatel jiného druhu, jenž obrátil zření své přímo k životu národa. Jest to Matija Antun Relković (1732—1798) z rodiny bosenské, která se byla přesídlila do Slavonie. Za sedmileté války, byv důstojníkem v rakouském vojště, upadl do zajetí. Nesvobody své v Prusku užíval k zdokonalení svého vzdělání: učil se frančině, čítal, pozoroval cizí mravy. Navrátiv se ze zajetí vydal v Drážďanech svého *Satira* ve verších (Satir iliti divi csovik, 1761): porovnání domoviny s lepším řádem cizích zemí probudilo v něm cit vlastenecký, jemuž uvolnil satirickými výlevy. Kniha došla přízně na ten čas neobyčejné; neušla ovšem také pohanám, ku kterým odpověděl řečený Vid Došen veršovaným spiskem: *Jeka planine* (t. j. Ohlas hory), *koja na pisme Satira i Tamburasha Slavonskoga odjekuje i odgovara* (v Záhřebě 1767). Satir zatím vyšel také písmem cyrilským.[1]) Krom toho vydal Relković též Bájky Ezopovy a některé knihy školní, „illyrský" slovník a mluvnici. Podle všeho byl to dokonalý národovec: nazývali jej otcem chudých, vzorem cností; co pak se týče významu jeho v literatuře, porovnávají jej s Kačićem jakožto předchůdce nového života.[2]) Matija Petr Katančić (1750—1825), františkán rodem ze Slavonie, po nějakou dobu professor na universitě pešťské a na slovo vzatý učenec: složil větší počet latinských básní, věnovaných slovanské starobylosti. Pověstnější jest svým překladem bible. Bibli pro katolické Srby překládali již v XVI. století Kašić (Cassius), v rocích 1750—70 Rosa, okolo r. 1800 Burgadelli; práce jejich však nedostaly se na veřejnost. Překlad Katančićův vydán i s latinským textem v Pešti r. 1831 (jazyk svého překladu nazval Katančić „slaveno-illirskim izgovora bosanskoga"). Idylické básně jeho vyšly v knize: „Fructus autumnales jin ugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti" (Plody podzimní na návrších Pannonského Parnassu většinou sebrané) v Záhřebě 1794. Grgur Čevapović (1786—1835), františkán, sepsal bez zvláštního ducha sice, ale aspoň pravidelným národním jazykem, dramatický kus *Josip, sin Jakova patriarke* (v Pešti 1820).

Takto dovedena historická tradice starší dalmatské literatury do nynějšího století, — ale skvělý věk její se již nenavrátil. Její účinek na rozvoj společnosti byl menší, než by se bylo podle začátku dalo očekávati. Osvojivši si jednou ten kruh literárních ideí, který přejala z latinsko-vlaských pramenů, výše nad něj se nevyšinula; v tu dobu, když v celé Evropě již nastalo kvašení nových myšlenek, pořád ještě vydávala duchovní básně, paklassické epopéje, verše milostné a pastýřské hry. Pravdať, že národnosti své se necizila; ale ve své hlavní době a u většiny spisovatelů zpracovávala látky národní v podobě národu nevlastní nebo nepřístupné, nedbajíc rozšířiti jich k tomu významu, by pohýbaly celým národem. Při tom však zůstala opodál onoho ruchu osvětového, který z Francie rozproudil se po celé Europě a který zajisté by byl oživil mysli všech a splynul s věcí národa. Doba rodila

---

[1]) Vydání Satira: r. 1761, 1779, 1822, 1857; posléze ve Vinkovcích 1875: Djela Mat. Ant. Relkovića, izdao M. Seneković. Cyrilská (v překladě na „prostý srbský jazyk"): 1793, 1807.

[2]) Bratr Relkovićův, Josef Štěpán, sepsal veršem „Dobrého hospodáře" („Kućnik" 1796).

veliké otázky občanské svobody; ale dalmatšti Slované ve svém bídném stavu politickém a odtrženi od nejbližších soukmenovců, nebyli ještě s to, aby otázek těch se účastnili a za ně bojovali, a literatura jest jim jen vidinou do života nezasáhající anebo přestává na knihách elementární školy a všedního života.

Přes to však starší dalmatská literatura má svou nepochybnou cenu historickou. Za dob svého bohatého rozkvětu bývala nezřídka pravým básnickým obrazem života svobodného a květoucího Dubrovníka i jiných obcí dalmatských. Podala i důkazů pozoruhodné básnické i umné tvornosti. Její příchylnost k národním látkám vydala hojné ovoce v pracích Kačićových: dubrovnická škola básnická připravila literatuře přístup k národní poesii a vdechla jí lásku k ní v době, kdy europská literatura holdovala ještě liché klassičnosti a s vysoka pohlížela na písně a pověsti lidu — práce Kačićovy byly prvním krokem k národnímu znovuzrození. Dále, učenost starší doby, od Maura Orbiniho až ke Katančićovi, jest vhodným úvodem k novověkým pracím vědeckým o slovanských starožitnostech. Konečně, když v našem století stalo se „znovuzrození“ heslem literatur slovanských, byly Srbům a Chorvatům upomínky slavné minulosti dubrovnické mocným podnětem, a znamenitá vybroušenost jazyka z té doby prospěla nemálo nynějšímu písemnictví. Nová doba literatury západního Srbstva počíná se tenkrát, když ohnisko její přeneseno bylo k Chorvatům a když v nové „illyrské“ literatuře počalo se ozývati všeslovanství — idea to znovuzrození celého Slovanstva, spolu s heslem politické svobody a srbskochorvatského sjednocení.

3. Literatura chorvatská v užším smyslu.

Zbývá nám ještě prodleti při jednom kraji vlastí srbskochorvatských, jenž vynikl vlastním životem literárním. Jest to vlastně tak zvané *Chorvátsko* s obyvatelstvem téhož jména v říši Rakouské.

Jméno Chorvatů sáhalo, jakož výše bylo ukázáno, za starého věku daleko do Dalmácie; chorvatští vlastenci tvrdí, že podnes Dalmatinci, i vzdálenějších krajin, nazývají se Chorvaty. Třeba přiznati, že historické okolnosti propůjčily jménu chorvatskému v skutku většího rozsahu. V užším smyslu jméno to náleží jediné ratolesti kmene západosrbského, kteráž obývá tak zvané provinciální Chorvátsko. [1])

[1]) Nářečí vlastních Chorvatů jest tak zvaná „kajkavština.“ Literatura dalmatská, o které jsme dosud jednali a která též obyčejně chorvatskou se jmenuje (v širším smyslu), psána jest nářečím jiným, „čakavským,“ jež velmi se liší od vlastního chorvatského, naproti tomu pak blízké jest tak zvané „štokavštině“ či bosensko-hercegovskému nářečí, které jest nyní spisovným. Literární dějiny těchto dvou posledních nářečí jsou dosti spletity, hlavně pro jejich i místní i jazykovou sblíženost. Literatura dalmatská na počátku, v století XV., vyrůstala z čakavštiny, později pak přechýlila se k štokavštině, když srbský živel z Bosny a Hercegoviny tlačil se do chorvatského Přímoří. Zevrubnějších zpráv o nářečích těch dočísti se lze v *Jagićově* článku v „Slovníku Naučném“ IV. pod záhlavím „Jihoslované“ 303—304, 306—311, a u *Daničiće*

Nářečí chorvatské v užším smyslu mělo jen skrovnou literaturu. Vlastní Chorvátsko nebylo půdou vzrostu literatury tak příznivou jako byla Dalmácie. Spojením Chorvatska s Uhry přetrhal se politický jeho svazek s Dalmácií a zůstaly jen slabé styky obchodní; od Srbska dělilo je náboženství. Řečí církve, veřejné správy, knih, vzdělanosti stala se, jako i v Uhřích, latina. Nářečí chorvatské dostalo se do knih poprvé v XVI. století, když k Chorvatům a Korutanům pronikala reformace. Nové učení našlo zde na počátku vřelé stoupence a mocné podporovatele v magnátech, tak že chorvatští přívrženci reformace v druhé polovici XVI. století směle mohli se pokoušeti o náboženské osvícení lidu. Jedním z nejznamenitějších ochránců té činnosti byl hrabě Jiří Zrinský († 1603), jenž na svém statku Nedělišti, potom ve Varaždině (1570) založil chorvatskou tiskárnu. Zde tiskl farář Michal Bučić Nový Zákon, Učení Křesťanské a j. knihy; co z toho sám sepsal, neví se, protože záhy nastalo stihání protestantstva a vydané knihy byly, jak se zdá, veskrze zničeny jezovitskou inquisicí. V téže tiskárně vydal Ivan Pergošić svůj chorvatský překlad „Uherských zákonů" (1574). Antonín Vramec sepsal „Kroniku" (v Lublani 1578) a „Výklad evangelií." Bučić veřejně vyznával i hlásal kalvinismus, vydav se tak i s přívrženci svými pronásledování biskupův a synod; toliko mírnost a snášelivost císaře Maxmiliána II. poskytla mu jisté ochrany. Za jeho nástupců však věci vzaly jiný obrat: nejmocnější magnáti uherští jali se brannou mocí hájiti církve římské a nové učení padlo. Chorvaté navráceni jsou církvi katolické; vychování mládeže přešlo do rukou jezovitův a s ním i literatura.

Chorvaté neměli své kněhtiskárny až do samého konce XVII. století. Do poloviny onoho století padají nové pokusy literární. Nebylo ostatně mnoho těch spisovatelů, kteří zření své k národnímu jazyku obrátili; mezi nimi zasluhují zmínky tito: Petr Zrinský, bán Chorvatský (1621—1671), pravnuk slavného hrdiny Sigetského, přeložil báseň, kterou sepsal bratr jeho Mikoláš jazykem maďarským, a vydal pod názvem *Adrianskoga mora Sirena* v Benátkách 1660; Jiří Rattkay, známější svým latinským dílem: „Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae" (Památka králův a bánův království Dalmatského, Chorvatského a Slavonského, ve Vídni 1652); Jiří Habdelić (1599—1678), jezovita, sepsal chorvatský *slovník* (Dictionarium vocabulorum croaticorum), dále „Učení křesťanské" (Kerztchanski navuk), „První otce našeho Adama hřích" (Pervi otcza nashega Adama greh, 1674) a j. Nejznamenitější jest Pavel Ritter či Vitezović (okolo 1650—1713). Zřídiv kněhtiskárnu v Záhřebě, vydal tam mnoho knih latinských i chorvatských; mezi těmito obecnou *Kroniku* (kterou

v Glasniku, sv. IX. — Dalmatští a dubrovničtí spisovatelé nazývali řeč svou rozličně: nejčastěji „illyrskou," v domnění, že jsou potomky dřevních Illyrův; dále „slovinskou" (t. j. slovanskou); též prostě „dalmatskou" nebo „dubrovnickou"; konečně bylo za příčinou svazku politického užíváno i názvu „chorvatská." Za novějších časů náboženské nepřátelství mezi katolictvím a pravoslavím ještě více popletlo národnost; pravoslavní jmenují se vůbec „Srby" a katolíci (třeba byli Srbové) „Latiníky" nebo „Šokci," přijímajíce tak přezdívku, jakou je ctí pravoslavní Srbové; anebo jedni i druzí dávají si jména místní.

Raffay potom dovedl do r. 1744, Lovrenčić a Krčelić do roku 1762), báseň *o obležení Sigetu* (Oddilenye Szigetszko), v které opěván sigetský hrdina, *Chorvatskou Sibillu* a konečně také *slovník* chorvatský. V záhřebské knihovně K. Sakcinského nalezá se též báseň od Vitezoviće, psaná bosensko-chorvatskou kyrillicí, na oslavu Petra Velikého, „severního vlastelina," jejž žádá viděti pánem Cařihradu a osvoboditelem tureckých křesťanův a jemuž i jiní západosrbští básníkové nadšení své věnovali. [1]) Přičinění Vitezovićovo nedošlo však úspěchu; počet chorvatských spisovatelů počíná se teprvé zmahati v druhé polovici XVIII. a na počátku nynějšího století.

Nebudeme vypočítávati spisovatelů — kněží, kanovníků a j. — kteří psali rozličné knížky náboženské a poučné, a zmíníme se o pracích jazykovědeckých. Jmenovaný již Habdelić sestavil slovník chorvatsko-latinský (vydán v Hradci Št. 1670). Od Ivana Belostence (1595 až 1675) pochází slovník latinsko-chorvatský (vyd. v Záhřebě 1740). Andrija Jambrešić složil slovník latinsko-chorvatsko-německo-maďarský (v Záhřebě 1742).

Znamenitý Chorvat Jiří Križanić, jenž v XVII. století odešel na Rus a život svůj v Sibiři dokonal, patří více do dějin literatury ruské. Chorvatským dějinám působení jeho náleží tak daleee, že jest důkazem veliké myšlénky, která se zrodila na té půdě, ale též důkazem záporným, že ve vlasti nenacházel působiště pro snahy své. Byl to první uvědomělý panslavista.

Novým ostnem literární činnosti byly od konce XVIII. století snahy maďarské. Až do té doby totiž konalo se v Uhrách všeliké veřejné jednání po latině; tu však vyskytly se snahy, na místo latiny učiniti maďarštinu panující v zemích koruny Uherské. Ježto v ostatních zemích Rakouských byla němčina řečí úřední, hrozilo tu Chorvatům dvojí nebezpečí a oživnul tudy pud sebezachování. Chorvatští poslanci na sněmích Uherských hájili tedy latiny a doma odpor ten projevil se oživením literatury.

První místo drží zde Toma Mikloušić (1767—1833), opět katolický kněz, jenž může sloužiti za příklad vlastencův a národovců, jací bývali prvními působiteli slovanského znovuzrození. Nebyl původcem jakýchsi znamenitých spisů, ale velmi mnoho pracoval maje na zřeteli jediný cíl — povznešení národního vzdělání; nabádal ke čtení a sám pilně lid zásoboval čtením, spisuje knihy nejrozličnější. Mimo některé spisy latinské psal a vydával čtení z evangelií, knihy modlitební, kázán, katechismus; stoletý kalendář; knihy hospodářské; historicko-literární sborník, v němž obsaženy jsou dějepisné zprávy o Slovanech vůbec a Chorvatech zvláště, sbírka přísloví, seznam chorvatských spisovatelů a j.; kusy divadelní; konečně i domácího lékaře a poučení, jak pomahati od ukousnutí vzteklého psa. Kromě toho sbíral a vydával starší spisy a vůbec byl neúnavně činný pro zvelebení národního jazyka

---

[1]) Rodosudje, iliti osudi iz jmén prejasnoga etc. poglavnika i gospodina, gosp. Petra Aleksijevica, cara moskovskoga atd. s latinským překladem: Geniticon sive fatum etc. ve verších. Viz „Arkiv," sv. 5, 1859, str. 141, 170. Báseň vyšla r. 1710 a chorvatské znění podáno dvojím písmem, latinkou a kyrillicí. Otištěna v Čteních Mosk. Obšč. 1862, sv. 2.

a pro povznešení osvěty národní. Touže drahou kráčeli: Brezovački (1754—1805), pavlánský řeholník, jenž psal žertovné povídky, veselohry atp.; Matěj Jandrić († 1828); Jakub Lovrenčić (nar. ok. 1780), jehož řeč cení se jako klassická; Domin Imbrich atd. Činnosti těchto spisovatelů prospívala ta okolnost, že ji pod ochranu brali záhřebští biskupové, zvláště pak Maxmilián Verhovac (1752—1828), jenž sám jsa spisovatelem, vybízel mezi jiným, a sice zvláštním vyzváním z r. 1813, ke sbírání starých knih, k všímání si písní a obyčejů národních a jich zapisování.

V třetím desítiletí nynějšího století nastala literatuře chorvatské nová doba: stala se skutečným obrazem i orgánem veřejnosti a vykročila z obmezených hranic místního nářečí. Chorvatští spisovatelé, mezi nimi na předním místě dr. L. Gaj, vyvolili za spisovný jazyk ono nářečí, v kterém bylo starší západosrbské písemnictví vzděláváno, čímž působení jejich nabylo důležitého významu pro celý národ srbský, odvětví západního i východního. Domácí chorvatské nářečí zanecháno svému osudu; v něm zřídka jen objeví se nějaká kniha pro prostý lid. Vážné otázky politiky a veřejného života pojednávají se novou řečí spisovnou, které dáno jméno „illyrská“ a jež sjednotit má všecky vedlejší větve Srbstva západního i východního v jeden celek národní. [1])

4. Nová srbská literatura.

První známky nového literárního života objevují se u východních neboli pravoslavných Srbů následkem politických událostí, které sběhly se na konci XVII. a na začátku XVIII. století, když totiž aspoň jedna část národa srbského vybavila se z turecké poroby. Nový život pak trvalých nabyl základův, když na počátku století nynějšího srbské povstání a politické osvobození knížectví Srbského (byť neúplné) zaopatřilo mu opory národní svobody. Vznikající znovuzrození projevilo se nejprvé zakládáním škol, jež dělo se již v duchu nového směru; hnutí to přimyká potom k ideám XVIII. století; ohlasy svobodomyslných snah europských splynuly s projevy národního uvědomění a ve století XIX. srbská literatura již trvale se ustanovuje. Národ zůstal pořád ještě rozdělen: chorvatské znovuzrození vznikalo nezávisle od srbského; Srbové i Chorvaté počali řevniti na se, chtějíce jedni i druzí dosáhnouti výhradného panování ve světě srbskochorvatském; v posledních desítiletích však nastává mezi nimi sblížení, které slibuje alespoň jednotu v národních snahách kulturních.

Jakož řečeno, nastaly příznivější politické okolnosti na konci

---

[1]) K vůli úplnosti zmiňujeme se zde ještě o malinké literatuře zvláštní částky národa Chorvatského, Chorvatův totiž uherských, t. j. žijících v Uhřích mimo Chorvatsko. Nářečí jejich není stejné, měníc se podle sousedství tu Slovenců tu Slováků. Odtrženi od jádra národního, zachovávají ku podivu ještě svou národnost. Od polovice XVIII. století vydáno bylo i pro ně několik knih, náboženských, mravoučných a zábavných. O jich sídlech a písemnictví viz články *Jagićovy* pod záhlavím „Jihoslované“ v Slovníku Naučném str. 291, 351.

XVII. století. Války rakousko-turecké dávaly Srbům první naději osvobození. Srbstvo mohlo býti Rakousku důležitým spojencem; pročež vláda rakouská v uvážení toho pozvala Srby, aby se přistěhovali do držav rakouských. K pozvání tomu několik desítek tisíc rodin srbských s Pećským patriarchou Arseniem Crnojevićem v čele, přesídlilo se r. 1690 ze Starého Srbska do Uher; další proud vystěhovalců přišel r. 1737. R. 1716 nastala nová vojna s Tureckem a mírem Požareveckým dostalo se Srbsko až po Niš — ač jen na dvacet let — pod vládu rakouskou. Srbům nebyly však dodržány sliby, které jim byly učiněny při jich přestěhování; poslední srbský „despota," Jiří Branković, spisovatel letopisu, o kterém výše bylo jednáno, zosnovav plán osvobození vlasti z moci turecké, zavezen byl do Chebu a tam v nevolném ústraní zemřel r. 1711. Praví se, že i ono opuštění staré vlasti bylo vlastně neštěstím Srbů, jelikož po jich odchodu osadili Starou Srbii Albánci a těžko bude kraje toho nazpět dobývati srbskému plemeni. Ale buď tomu jakkoli, zlé nebývá bez dobrého; a tak tomu bylo i zde. V říši Rakouské nalezli Srbové jinaké podmínky bytu, které se s tureckými nemohly porovnávati: shledali zde zcela jiný život občanský, našli zde západní školu a příležitost zříditi sobě školu vlastní. Roku 1708 prosil již srbský metropolita Izaiáš Djaković u dvora Vídeňského, by Srbům založeny byly školy a kněhtiskárna; jiný metropolita, Mojžíš Petrović, zřídil ve svém domě v Bělehradě slovanskou školu a povolal na ni učitele z Rus. Nástupce jeho Vincenc Petrović založil r. 1733 školu v Karlovcích a byli na ni tolikéž dosazeni ruští učitelé z Kyjeva. Srbská národní shromáždění též jednala o potřebě škol, jež i skutečně povstávaly také po jiných městech. Navrácení vlastního Srbska panství tureckému r. 1739 zadalo těžkou ránu těmto předsevzetím, ale nezmařilo jich. Mezi roky 1740—50 založena „kollej duchovní" v Novém Sadě, za jejíž prvního rektora dosazen jest jeden z povolaných učitelů ruských, Emanuel Kozačinskij.

V tom zakládání škol, jímž přetrhlo se dlouhé mlčení duševních snah a literatury, hledati sluší prvních počátkův nového vzkříšení Srbstva. Ale přechod k novým ponětím a k novému věcí pořádku nedokonal se náhle. První směry měly, jako za starodávna, pouhé církevní vzdělání na zřeteli a vládla tu, jakož jsme u Bulharů viděli, opět stará literární vzájemnost. Rusové, jmenovitě kyjevští, dali Srbům první učitele a jak se zdá i školní řády; z Rus přišly církevní a učební knihy. Vlastní tiskárny Srbové dlouho se nedomohli; v celé říši Rakouské nebylo do r. 1771 žádné tiskárny cyrilské. Pavel Nenadović, chtěje vydati Meletia Smotrického mluvnici, musil tisknouti ji v Multanském Rymníce; r. 1758 založena byla cyrilská tiskárna v Benátkách; teprvé r. 1771 zřízena státní tiskárna ve Vídni, jež za nedlouho přešedši do rukou soukromých konečně r. 1796 dostala se Pešťské universitě. Do r. 1830 byla to jediná srbská tiskárna v Uhrách.

Takovým během dostalo se Srbům školy, jakováž tehdy byla v Kyjevě, t. j. církevně-scholastické a latinské. Bylať na Rusi samé škola Kyjevská předním ohniskem vzdělání a osvěty, ku kterému od polovice století XVII. sama Moskva pozírala. Scholasticko-latinská škola tvořila u Srbův týž přechod ze starého písmařství církevního

k nové vzdělanosti, jako jej tvořila i škola na Rusi, vedle toho pak její převážně církevní ráz došel tu i k své platnosti: jako totiž na jižní Rusi škola Kyjevská byla zbrojírnou pravoslavných v boji s katolictvím, takž zbraně tyto hodily se i Srbům, když přestěhovavše se do Uher setkali se zde s vypínavostí katolicismu rakousko-uherského. Byloť právě přední povinností škol a kollejí srbských, by národu zaopatřovaly cvičených kněží a učitelů. V rocích šedesátých XVIII. stol. počali Srbové navštěvovati vídeňskou universitu a brzo na to zříme ten zajímavý příběh, že zástupcové nové srbské vzdělanosti voláni jsou na Rus: tak byl povolán F. I. Janković de Mirijevo, spisovatel známé knihy „O povinnostech člověka,“ jenž potom v komissí pro národní školy, carevnou Kateřinou zřízené, tak velice byl činný; tolikéž professor práv Terlaić a j. [1])

Působením ruských učitelů, ruského školního řádu a církevních knih nové písemnictví srbské nabývalo téže ruské podoby. Vidouce spisovatelé srbští, že jazyk rukopisných knih církevních nemálo jest účinkem národní mluvy pozměněn a též přepisováním pokažen, jali se pravé slovanštiny vyhledávati v knihách ruských (kdež staroslovanština zase ruštinou byla nasáklá) a tak jazyk církevních knih učinili svou řečí spisovnou. Z počátku knihy ruské prostě jen přetiskovali, jako Smotrického mluvnici, knihy bohoslovecké a církevně-náučné; potom i díla ruských kazatelů XVII—XVIII. věku překládali z „ruského“ neboli „moskevského“ jazyka na „slavenosrbský.“ Tato „slavenosrbská řeč,“ směsice to církevní ruštiny se srbštinou, velmi dlouho se u Srbův udržovala co řeč spisovná. Pravoslavní písmaři srbští stejně řeči národní nepřáli, jako ruští přívrženci „starého slohu“ a „slovanštiny,“ za příliš nízkou ji považujíce pro moudrost knih. Zvláštní bývalo jich položení, když hnula se v nich přirozená žádost, aby kořistili z literatury svých katolických soukmenovců, kteří již dávno psali řečí národní. Tak r. 1793 vyšel církevním písmem „Satir“ Relkovićův, roku 1803 vydána „Saň sedmihlavá“ Vida Došena a j.; onen byl „převeden na prostosrbský jazyk,“ t. j. vlastně naopak, prostosrbský jazyk Relkovićův předělán na knižný „slavenosrbský;“ o spise Došenově dí se, že „přečištěn z dalmatinského jazyka na slavenosrbský.“ Z toho stavu dlouhý potom spor vzešel o řeč spisovnou: na obranu čisté národní mluvy povstal Vuk Karadžić, dokazuje, že literatura jen tenkrát může působiti v národě, když k němu bude mluviti živou národní řečí; čemuž však jeho protivníci, stoupenci „slavenosrbské“ školy, nechtěli rozuměti.

Literatura začala, jakož jsme viděli, pouhým opakováním církevně-náučných knih ruských. Po založení škol počaly vycházeti rozličné učebné knihy: bukváře, rukověti „slovanského dobročtení“ a „krásomluvy,“ v nichž církevní slovanština jmenuje se srbštinou (od Zach. Orfelina, St. Vujanovského, Abr. Mrazoviće a j.), a jiné knihy školní; dále rozličné spisy vážného i zábavného obsahu, jež se

[1]) Srovnej *Grigoroviče* „Ob učastii Serbov v našich obščestvennych otnošenijach.“ Odessa 1876. Francouzský přídomek „de Mirijevo“ — podle vkusu XVIII. století — dává na jevo, že rod Jankovićův pocházel z osady Mirijeva v Slavonii.

porůznu vyskytovaly buď v překladech z jiných jazyků, buď v sepsáních původních. Nejznamenitější spisovatel školy slovanskosrbské minulého století jest známý historik Jan Raić (1726—1801). Pocházeje rodem z Karlovce ve Srjemu, z rodiny chudé, vzdělával se ve školách domácích, v nižších u jezovitů, pak v evangelickém lycei, posléze dostal se do kyjevské akademie. Později octl se ještě jednou na Rusi a v Kyjevě odhodlal se psáti dějiny svého národa. R. 1758 odebral se na Athos, chtěje v tamějším Chilendarském klášteře poohlédnouti se po dějepisných pramenech, ale nevědomost a podhlídavost mnichů nedopustila, aby svobodně užíval knihovny. Navrátiv se do vlasti, zastával od r. 1759 rozličné úřady učitelské, načež r. 1772 vstoupil do kláštera. Brzo na to zvolen byl za archimandritu kláštera Kovilského a v hodnosti té, ač mu byla nejednou podávána důstojnost archijerejská, setrval až do smrti. Nebyl to učenec hluboký, ale velice pilný spisovatel. Nejpřednější dílo jeho jest: „Historie rozličných slovanských národův, zvláště pak Bulharů, Chorvatův a Srbův“ (ve Vídni, 1794—95, v 4 dílech, s přídavkem). První díl opětně tištěn byl v Petrohradě r. 1795, tisk dílů dalších však stižen byl zápovědí; nevíme, proč to vydání se dálo ani proč bylo pak zapovězeno. Před tím, r. 1793, přeložil z němčiny „Krátké dějiny srbských království starého času.“ Konečně sestavil sbírku církevních naučení, z ruštiny přeložených, v které znamená se patrná snaha, přiblížiti se k řeči národní. Zůstalo po něm též několik spisů nevydaných. Jeho „Historie slovanských národův“ dlouho byla čítána, v některých kusech dosud není bez ceny, vždy pak zůstává paměti hodna jakožto první pokus nového písemnictví o obnovu historických upomínek. [1])

Jakkoli v plodech školy slovanskosrbské málo bylo toho, čeho předkem bylo potřebí pučícímu vzdělání národnímu, přece knihy ty, jak se praví, došly neobyčejného úspěchu. „Národ,“ dí nový jeden dějepisec literatury, [2]) „ač dokonale nerozuměl jich obsahu a jazyku, přijal spisy ty — což zdá se býti nepodobno — s neobmezenou láskou, váže si jich jako národního pokladu; kde kdo měl jakou, ostříhal jí jako knihy sibilinské.“ Vysvětluje se to vrozenou touhou po vzdělání, jehož cenu pochopuje mladistvý národ. „Slovanskosrbský“ sloh, byť nebyl veskrze srozumitelný, připomínal přece církevní minulost. Pakliže první spisovatelé nevždy mohli zdárně působiti, vysvětluje se to jednak novotou díla, jednak i tím, že mezi spisovateli na pravou cestu uhodí vždy jen duch výtečný aneb aspoň potřebami národními mocně projatý a z vlastní zkušenosti jich sobě vědomý.

Zástupcem takové uvědomělosti jeví se pozoru hodný, nevšední muž, kterým vlastně počíná se nová srbská literatura. Jest to slavný v dějinách srbského vzkříšení Dositej Obradović (1739—1811). V podivu hodném životě toho ryzího národovce jako by se obrážely jednak instinktivně mocná touha po všestranném vzdělání jednak i stupně pozvolného pokroku národa samého. Jméno Dositej bylo řeholní; vlastně

[1]) O *Raići* viz *Šafaříkovu* Gesch. der südslav. Literatur III. 304, 419; krátká autobiografie Raićova uveřejněna v „Glasniku“ I.
[2]) *Subbotić*, Grundzüge, str. 8.

se jmenoval Dimitrij. Narozen v Čakově, v Temešském Banátě, již co dítě osiřel; i vzal jej k sobě strýc, jenž chtěl z něho míti kněze. Jako malý hošek naučil se záhy písmu a přečetl brzy všecky knihy, které se vynašly v městečku, rozumí se že církevní. Životy svatých dojaly chlapce tak hluboce, že umínil si, státi se také svatým. Ale v Čakově nebyla potřebná k tomu „poušť“ a hoch uslyšev, že v Turecku je mnoho pustin, tajně z domu ušel s mnichem kláštera Dečanského, jenž hocha vzal s sebou. Ale strýci podařilo se dostihnouti obou poutníkův a vzav chlapce domů dal jej do Temešváru na řemeslo. Ale i zde nalezl Dimitrij soudruha a r. 1753 uprchl s ním do Hopovského (či Opovského) kláštera na Fružskou Horu.[1] Tamější igumen Milutinović hocha přijal, zamýšleje učiniti jej svým žákem; ale když se přesvědčil, že hoch čítá všecky knihy lépe než on sám, chtěl jej vyhnati, boje se jeho úsměškův; než hoch byl úlisný a přítulný a tak jej igumen podržel. Dimitrij čítal asketické knihy, postil se až do umdlení a za rok postřižen byl za mnicha pode jmenem Dositej, brzy pak na to na jáhna vysvěcen. Po třech letech byl Milutinović zvolen za igumena jiného kláštera; louče se s Dositejem daroval mu, ač sám byl chud, patnácte dukátů, dav mu spolu radu, aby se odebral do Kyjeva a do Moskvy. Dositej rady neuposlechl, ale v klášteře Hopovském, k němuž nic již ho nepoutalo, také nezůstal. Ušel z něho potaji . . . A tu počíná se jeho mnoholeté, neklidné putování, plné přičinlivosti a neúkojné vědychtivosti. Odebral se nejdřív s jedním Chorvatem do Záhřeba, kdež naučil se latině; pak strávil tři roky v Dalmácii, živě se soukromým vyučováním, jež od té doby vůbec bývalo jeho výživou. Odhodlav se potom vydati se na Athos, kamž jej vábila pověst o přednáškách proslulého Eugenia Bulgarisa, zadržán byl v Kotoru nemocí; zde prodlel nějaký čas, dosáhl kněžského svěcení od černohorského vladyky a opět se vrátil do hořejší Dalmácie. Tu přeložil z církevního jazyka do prosté srbštiny řeči Jana Zlatoústého, které velice se zalíbily a horlivě byly přepisovány (okolo r. 1778). Načež přece vypravil se na Athos; ale nebylo mu přáno slyšeti Bulgarisa, jenž pro různice mnichů tamních Athos byl již opustil. Dositej pustil se tedy do Smyrny, kdež učil Řek Hierotheos; kterýž uslyšev z jaké dálky přichází ten učenník, ve vlastním domě jej pohostil. Zde prožil Dositej tři roky, oddán toliko svému učení; Smyrnu opustil, když za nastalé vojny mezi Ruskem a Tureckem život jeho octl se tam v nebezpečí, ježto považován byl za ruského duchovníka. Na cestě přes Řecko tovaryš pouti jeho, Řek, též učenník Hierotheův, onemocněl a

[1]) Fružská Hora (Fruška Gora) jest hornaté, hustými lesy obrostlé, krásné zákoutí v Srjemu mezi Dunajem a Savou a nachází se tam dvanáctero srbských klášterů Když Srbové koncem XVII. století do zemí Rakouských se přistěhovali, dali na jevo svou lásku k staré vlasti tím, že část nové své země odmezili a věnovali národním památkám. Byla to Fružská Hora. Zde nastavěli kostelův a klášterův a pojmenovali je podle těch, které doma opustili; sem přenesli i své skrovné poklady. Ostatky posledního caře srbského, Lazara, jež druhdy odpočívaly v klášteře Ravanici, přeneseny jsou do *Nové* Ravanice na Fružské Hoře. Den Kosovské bitvy („Vidov dan,“ 15. června) slaví se zde jako carův svátek a vábí sem tisíce pobožných poutníkův.

Dositej doprovodiv jej domu dostal se do Albánie. Zde trávil celý rok a vděče se za pohostinství vyučoval po obyčeji svém mladé Albánce. Navštívil rozličné kraje Albánie, naučil se škypetarskému jazyku, ano napsal v něm i něco Albáncům písmem cyrilským, čemuž se oni velice divili. Odtud na ostrov Korfu se odebrav, zabýval se tam čtením řeckých a latinských klassikův, načež přes Benátky a Terst do Vídně se pustil, kdež po šest let srbskou a řeckou mládež vyučoval, sám zanášeje se študováním francouzské, německé a vlaské řeči a literatury. Ale i zde nemaje stání, vydal se na novou cestu přes Itálii do Cařihradu, kdež kupce řecké cvičil ve frančině a vlaštině. Morová rána vypudila jej odtud do Multan a pak přese Lvov do Lipska a Dobrosoli, kdež jsa vychovatelem dvou mladých Rumunův, sám ač 40letý, dal se zapsati na universitu a poslouchal pilně filosofii, aesthetiku a theologii. Vida zde takovou hojnost náuk, takové množství vědychtivé mládeže, rmoutil se, že milí jeho Srbové a Albánci, žijíce v tak požehnané krajině, zbaveni jsou světla vědy a vzdělanosti. Avšak jsa muž činu, nezůstal při pouhém truchlivém přemýšlení; zvěděv, že v Lipsku tisknou se ruské knihy, přesídlil se tam se svými chovanci, maje v úmyslu vytisknouti u Breitkopfa graždanskými literami (t. j. obyčejným ruským písmem) první srbskou knihu. V tu dobu, kde v srbském písemnictví vládu držela škola slovanskosrbská a panoval směr církevní, bylo to smělé předsevzetí, jež mu mnoho nepřátel mohlo zjednati mezi tehdejšími přáteli písemnictví. Jej však ovládala jen touha, by s krajany sdělil se svými životními zkušenostmi a vědomostmi. Vydal tedy roku 1783 „Život a Příhody,“ velmi zajímavě psané; roku pak následujícího „Rady zdravého rozumu“ Těmi dvěma knihami počátek svůj béře vlastní literatura srbská, přímo k národu promlouvající, jeho skutečných potřeb dbalá a k odpomožení jich přinášející hlubokou lásku k vědám a ušlechtilou lidskost. Putování jeho nemělo ještě konce: po roce odebral se do Anglie, ač slova anglického neznal; ale setkal se i tam s pohostinským člověkem, naučil se anglicky a čítal anglické klassiky. Chtěje vydati novou knihu, odebral se zas do Vídně, aby k účelu tomu něco peněz tam získal vyučováním. R. 1788 vyšla pak u řečeného Breitkopfa dosti hrubá kniha pod názvem: „Bajky Ezopovy a jiných rozličných bajkářův, nyní poprvé s užitečnými mravními výklady a naučeními vydané a srbské mládeži věnované.“ Téhož roku byl i na Rusi, kdež chtěl navštíviti krajana svého generála Zoriće. R. 1789 složil píseň o dobytí Bělehradu, r. 1793 vydal ve Vídni „Sbírku mravoučných kusů,“ r. 1802 přestěhoval se do Benátek, kdež mu srbští kupci stálého platu (2000 zl.) poskytli, aby mohl pokojně pracovati pro svůj národ. R. 1807 přesídlil se do Bělehradu, jsa povolán za učitele dětí Karadjordjových a zvolen spolu za senátora, v kterémžto úřadě hlavní péči věnoval školství. Umřel r. 1811. Po jeho smrti vyšlo ještě více jiných spisův jeho: Solarić vydal r. 1818 jeho „Mezimce,“ Magarašević r. 1829 jeho „Listy“ atd. [1])

[1]) Úplné sebrání spisův Obradovićových vykonal Řehoř Vozarović v Bělehradě v 10 dílech, 1833—36, 1845. Pak vyšlo ještě několik vydání, mezi jinými v Novém Sadě 1850 u Medakovice; bělehradské vydání pokládá se za nejlepší.

Jméno Dositeje Obradoviće náleží k nejslavnějším v srbské literatuře, jakožto prvního skutečně národního spisovatele a prvotného štěpitele srbské vzdělanosti v národním smyslu. Pro svůj důmysl v pojímání národního života a jeho potřeb, neméně i pro písemnou formu stojí právem v čele všech následních spisovatelů. Veliká zásluha jeho v tom záleží, že on první ukázal skutkem samým, co a jak se má psáti srbskému národu. Sám pošed z jeho středu, zůstal povždy blízek národnímu životu, znal jeho potřeby a nedostatky a schopiv, odkud a kterak počíti dílo národního uvědomění, jal se mluviti tou řečí, která úplně byla lidu přístupna. Církevní jazyk byl národu málo srozumitelný; aby lze bylo naň působiti, bylo potřebí mluviti k němu jeho jazykem a hlásati nikoli pořád jen to, co národ ve svých starých knihách nalezal. Obradović počínal si tu co úplně vědomý svého úkolu. Mluva jeho není sice ještě zcela prosta zbytkův starého spůsobu, v celku však jest nezáporně národní do té míry, jako u žádného z jeho předchůdcův. Také nebyla věc tak zhola snadna; byloť mu zápasiti s tvrdošíjnými předsudky. Ve svých „Radách zdravého rozumu“ vypravuje Obradović mezi jiným toto: „Když můj igumen viděl, že držím v ruce knížku, graždanskými literami tištěnou, řekl mně zrovna, nebudu-li se takových knih vystříhati, že pozbudu i té trochy rozumu, kterou prý mám. Zdaliž nevidíš (pravil igumen), že v té knize je polovička liter latinských, a zdali nevíš, že každá kniha, v které i jen jedna latinská litera se nachází, je proklata a že od těch dob, co takové knihy vycházejí, lidé jedí hlemýždě? . . . Svět by o několik set let stál déle, kdyby takými knihami nepřivádčli ho na kraj záhuby.“

Ve svých listech i ve vlastním životopise vypravuje zajímavé děje svého cestování a svých snah vlasteneckých: kterak čím dál tím více přesvědčoval se o potřebě vzdělání pro svůj národ, kterak se rmoutil nad jeho nevědomostí a otroctvím a jak přemýšlel o jeho vysvobození ze jha a spojení v jednu mocnou říši. Byl on přímým a bezprostředním původem srbského probuzení.

Uvádíme zde několik úryvků z jeho spisů, jakožto příspěvek k poznání povahy toho národního moralisty křesťanského a vlastence.

Ve „mravním naučení“ při bajce „Vlaštovice a jiní ptáci“ rozpráví Dositej Obradović (připomínáme, že v rocích osmdesátých minulého století) takto:

„Rozličné jsem národy žádal si a hleděl poznati, nejvíce naše slovanské Srbstvo od Banátu do Albánie. V Srbii, v Bosně, v Slavonii, v Dalmácii, v Hercegovině, všude jsou obyvatelé oněch království jednoho rázu; kdokoli jsou a jací jsou, všickni jsou jedna rodina. Kde si dobře stojí, jsou velkodušni, vlasti milovni, mužni, ctihodni, k dobrému náchylni a zdravým, totiž obecnolidským rozumem obdařeni, při tom i pracoviti. Jestliže kde mezi sebou mívají jakési mrzutosti, bývá to větším dílem z té příčiny, že někteří jsou řeckého a někteří římského obřadu a jedni druhým dávají všelijaká urážlivá a potupná jména. První přezdívají druhým šokců, bunjevců, římských a latiníků; tito zas oněm vlachů, hrkatjů a schismatiků. A čestné, svaté a bratrské jméno křesťan každý sám sobě jen přikládá; anebo když jedna strana druhou nazůve křesťané, za zvláštní milost a uctivost se to béře a

považuje; na neštěstí velmi zřídka to bývá.“ Toho by nebylo, dokládá, kdyby duchovenstvo obojí strany bylo „dobře vychované;“ otevřelo by národu oči a vysvětlilo by mu svaté evangelické učení míru a lásky. A nyní vidíme již milost Prozřetelnosti: moc turecká klesá a křesťanská se zdvihá. „Srbie, Bosna i Hercegovina vybaví se časem z moci turecké a osvobodí, ale nepočne-li národ oněch zemí střásati se sebe pověru a nevykoření-li mezi sebou onoho starého a bohomrzkého záští a nepřátelství k vůli náboženství, tož bude sám sobě Turkem a mučitelem.“ (Bajky, v Lipsku 1788, str. 305—6).

Z toho viděti, že Dositej Obradović věci velmi rozumně pojímal, jakož dosud mnozí jich tak nepojímají.

Ve svém životopise vypravuje, jak v mladosti dychtil po vyšším vzdělání a jak se k vůli tomu chystal na Rus. Jeden rozumný stařec mnich, ač sám neučený — jmenem Theodor Milutinović — nabádal jej, by zanechaje mnišství oddal se študiím. „Jakkoli jsem prostý a neučený — pravil onen stařec — mně je milejší viděti učeného mladého Raiće, než čtyři obecné patriarchy, kdyby byli tak neučeni jako já. Viděl jsi jej, jak je mlád a bez brady; ale když počne mluviti, my všickni s dlouhými bradami hledíme naň jako bychom z divé země přišli . . . Věř mi, synku! kdykoli poslouchám mladého Raiće, jak hovoří, vzdychám za svým mládím, a kdybych měl tu moc, všecky bych naše kláštery ve školy a v učiliště proměnil. Pročež poslechni mé poslední rady: vypusť z hlavy to tvé kněžství; já na to sázím svou srbskou víru, že z toho nic nebude; hleď si učení i hladov i žízniv i nah. Přál bych ti raději, by byl na vesnici učitelem malých dětí než v Opově igumenem nebo archimandritou.“ Stařec ten velebil Petra Velikého, že uvedl náuky do svého carství, čímž prý jména nesmrtelného sobě dobyl nade všecky mocnáře; a prosil Boha, aby častěji sesýlal na svět takové „lidumilné císaře a císařovny,“ kteří by mohli „celou Europu, Srbii, Bosnu a Hercegovinu, naši starou, milou vlast, Bulharsko, Řecko i ostatní božímu ráji podobné země od tyranství, hlouposti a svéřeposti zbaviti a osvoboditi.“ Smýšlení toto přijal od starce i Dositej. Ve svém životopise vypravuje, na jaký odpor narazila činnost jeho, kterou prohlašovali za rušení tradic národních; i volá: „Proč nepočneme rozumně a svobodně mysliti jako lidé řečí obdaření? Proč se neodvážíme a neodhodláme užitečnému dávati přednost před neužitečným? Dlouho-liž budou naši rodáci v staré prostotě trvati? Proč medle, když se počne proti starým, zplesnivělým a zrezovatělým obyčejům jednati, křičí se: veta po nás! veta po pravoslaví! Zdaž zahyne již pravoslaví, nebude-li se věřiti v upíry, černokněžníky, čarodějnice a báječné létavce ve vzduchu? Pojde-li z toho bohabojnosti a pravoslaví jakási škoda, když nebude mnichů, kteří jsou jen dle černých hábitů, dle svého bezženství a dle jména mnichy? Nebylo-liž by víře pravoslavné i národu prospěšnější, kdyby ze všech klášterů se nadělalo škol a učilišť? . . . Právo a pravda mohou-liž býti pravoslaví na odpor? . . . Proč jsme obdrželi od Boha rozum a řeč, ne li proto, abychom jich užívali všude, myslíce i uvažujíce?“ (Život a příhody Dimitrije (Dositeje) Obradoviće, v Lipsku 1783, str. 109—120).

Z uvedených ukázek zřejmo, že Obradovićovo smýšlení shodovalo

se s duchem tehdejší „osvícené“ literatury: byl úplně proniknut její humánním a svobodomyslným obsahem, což právě činí Obradoviće zjevem neobyčejným. Mládí jeho vyrostlo z plné bezprostřednosti národních mravův a podání; v prodlení svého dlouhého cestování, učení a pozorování doznával na sobě všecky stupně rozvoje, jež bylo projíti celému národu; na konci jeví se mužem nových ideí, jenž při tom národovcem zůstává, ačkoli nové jeho myšlénky daleko již odchýlily se od toho, co jiní pokládali (a co se obyčejně považuje) za názor národní. Věc je ta, že Dositej z názoru toho vše vymítal, co bylo v něm plodem buď prostoduché buď zlovolné nevědomosti a uzavřenosti; rozuměl, že leccos v národních ponětích jest pouhý toliko následek nedostatku vědy a obmezenosti národní mysli, a nechtěl připustiti, že by ta nevědomost, pošlá z dlouhověké poroby a chudoby, mohla jmína býti za nezměnitelné příslušenství národního života i smýšlení. [1]) Stál na nevyhnutelnosti národního vzdělání, zavrhoval staré předsudky, hlásal snášelivost u víře, ukazoval národu svému cíl ten, aby vyrovnal se osvíceným národům europským. Učení jeho neobešlo se bez krutého protivenství, zvláště od duchovenstva a mnišstva; došlo i na to, že nepřátelé Dositejovi pálili jeho spisy, tak že staly se vzácnými. Naproti tomu knihy ty, jsouce psány prostě a srozumitelně a prodchnuty upřímným přesvědčením, nacházely i horlivých ctitelů; u kterého z nich nalezal se spis Dositejův, ten vážil si ho jako drahocenného skvostu.

Dositej Obradović obratu rozhodného nespůsobil; ale účinkování jeho dlouho se pamatovalo i v jazyku i obsahu literatury: sloh vyzouval se z forem slovanskosrbské strojenosti a v obsahu spatřuje se dále víc všímavosti k potřebám národním. Ale ještě dlouho literatura nedospívala k řádnému pochopení svého úkolu. Byloť, pravda, dosti pečováno o zaopatření knih o vychování, o mravních povinnostech člověka atp.; ale zároveň jevily se nehrubě moudré pokusy, přeštípiti do srbské literatury všeliké europské plody i směry, pro které nebylo ještě dozrálého obecenstva anebo které byly zcela neužitečny. Takým během závěrek předešlého a počátek nynějšího století ukazují nám dobu kolísání, nejasných pokusů, zbytkův směru starého a kvapných, zhusta i povrchních prací v směru novém; — nicméně aspoň se připravovalo čtenářstvo.

V šlépějích Dositejových kráčel Pavel Solarić (1781—1821), však bez jeho praktičnosti. Solarić proslul jako učenec (mezi jiným sepsal první zeměpis srbský; od něhož pochází „Pominak knižeskij“ 1810) a jako překladatel rozličných spisů filosoficko-mravoučných, po spůsobu znamenité knihy Zimmermannovy „O samotě“ atp. V rationalistickém duchu Dositejově psána jsou pojednání pešťského advokáta Jov. Muškatirovića „O svátcích“ a „O postech“ (1786, 1794). Vyskytla se také „Morální filosofie“ (1808) od Lazarevića, též

---

[1]) Na Rusi zjevili se v XVIII. století lidé toho směru, jako byl Dositej, ve vyšších třídách, z čehož jistá škola vyvozovala, že všeliké vzdělání bylo cizí, od národa odervané atd. Příklad Dositejův velmi jasně ukazuje, jak vlastně věc se má, jmenovitě kterak národu, aby se uvědomil a došel vzdělání, právě potřebí jest, by oderval se od patriarchální nevědomosti.

„Logika srbského jazyka“ od N. Šimiće a j. Objevují se také pokusy básnické, čili lépe řečeno veršovnické, a belletristické. Aleksij Vezilić složil veršem „Krátké vypsání pokojného života“ (1788). Výše byla řeč o archimandritu Raići, jenž opěvoval vojnu s Turky („Boj zmaja sa orlovi“ 1791). Řehoř Terlaić, jenž později byl professorem práv na Rusi († 1811), sepsal též ve verších „Zábavu jednoho letního jitra čili obdivování se krásám přírody,“ jazykem ruskoslovanským, jejž aby si osvojili Srbům vůbec odporučoval; přeložil také z ruštiny na slavenosrbský jazyk „Numu čili rozkvétající Řím“ od Cheraskova atd. Vincenc Rakić (1792—1824), kněz církevní, potom mnich, docházel obliby u srbského čtenářstva církevními legendami, jež veršem zpracovával v duchu středověkém. Gabriel Kovačević též legendy vypravoval, kromě toho opěval příběhy z národních dějin, jako: srbské povstání za Kara Djordje („Píseň o náhodném vzbouření, jež v Srbsku se událo,“ r. 1804), a též bitvu Kosovskou („Verše o chování a předsevzetích srbského velikého knížete Lazara proti tureckému vtržení, s rozličnými rozhovory jeho velmožův, a vypsání onoho strašlivého a hrozného sražení mezi Srby a Turky na Kosově poli,“ 1810). Verše tyto dočkaly se r. 1856 již sedmého vydání. Kovačević a Rakić, hovíce prostému vkusu svého čtenářstva, byli velmi oblíbeni. Jiní spouštěli se již na umělejší spisování: tak Ath. Stojković, jenž býval v Charkově professorem a sepsal první srbskou fysiku, skládal romány sentimentálního a mystického rázu, jakýž toho času byl na Rusi v módě; jeden z nich slove „Kandor, čili odhalení egyptských tajností“ (1800). Sudiž každý sám, zdali odhalení těch bylo tehdejší srbské literatuře potřebí. První dramatické pokusy objevily se tolikéž v rouše slavenosrbském. R. 1798 vyšla „Tragédie, to jest truchlivá pověst o smrti posledního caře srbského Uroše Pátého a o pádu Srbského carství,“ se jmenem archim. Raiće: prvotně byl kus ten sepsán Em. Kozačinským, jedním z oněch Rusů, kteří povoláni byli ku zřízení srbských škol, a za dětství Raićova byl dáván na divadle; nyní pak Raić „přečistil a opravil“ jej na „slavenosrbskou“ řeč. Toho času pro divadlo nejvíc pracoval Em. Janković (1758 až 1792), spisuje kusy původní i přeložené; mezi nimi „Vděčný syn“ jest první původní veselohra srbská, a psána „prostosrbskou“ řečí, jak se v tytule udává. Klade se mu za zásluhu, že ze všech spisovatelů minulého století psal nejčistší srbštinou. V prvních letech nynějšího století velice plodným a vůbec pozoru hodným spisovatelem byl Milovan Vidaković (1779—1841). Pocházeje rodem ze Srbska, byl professorem na gymnasii Novosadském a sepsal veliký počet románů, které došly značného úspěchu v obecenstvu. Jmenujeme zde: „Usamljeni junoša“ (Osamělý jinoch, 1810 a 1852); „Ljubomir v Elysium čili Svetozar a Draginja“ (1814, 1817, 1823, 1857—58, ve třech dílech); „Kasia cařice“ 1827; „Silvan a Milena“ 1829. Veršem sepsal „Historii o krásném Josefu,“ „Mladého Tobiáše,“ „Pouť do Jeruzaléma.“ Ačkoli řeč jeho chová v sobě mnoho staroslovanské ještě příměsi, čítán byl velmi dychtivě a měl nemalý účinek v literatuře: on takřka utvořil srbské čtenářstvo; u spisovatelů následních znamenají se dlouho stopy

jeho spůsobu. Sepsal též srbskou „Historii"; jest to pouhé opáčení Raiće bez vědeckého významu. [1])

V druhém desítiletí věku nynějšího zjevil se v literatuře srbské působitel prvního řádu. Jest to slavný Vuk Stefanović Karadžić (1787—1864), jeden z oněch duchů nevšedních, kteří u rozličných národů slovanských podivuhodným spůsobem stanovili epochu národního znovuzrození: pošedše ze samého jádra národa, mužové ti stali se mimovolně, jen pudem jakýms ušlechtilým vedeni, vůdci snah a prací k národnímu vzdělání čelících a prokázali národu i literatuře veliké úsluhy. Vuk narodil se ve vsi Tršići na Drině, v tureckém ještě Srbsku, pocházeje z rodu hercegovského. Za dětského věku již naučil se čísti a psáti, další učení se mu však nedařilo: v okolí žádné pořádné školy nebylo a do Srjemu ho otec nechtěl pustit. Mezi tím vzniklo povstání Černého Jiřího. Vuk byl tehdy již znám co písma znalý a cvičený člověk a proto udělali jej písařem. Zatím Turci vyplenili a vypálili rodnou ves Vukovu; otec přestal jej vydržovati. Vuk odebral se do Karlovců a vstoupil tam do školy; ale dál do gymnasia ho již nepřijali jako vzrostlého. Vrátil se tedy r. 1807 do Srbska a stal se opět písařem v senátě. Toho času dlouho stonal a následkem té nemoci ochroml, kterážto okolnost spolu s jinými připoutala jej k pokojnému životu a ku knize. V Bělehradě udělali jej učitelem a již tehdy uznáván byl za znalce srbského jazyka. R. 1813 ustanoven jest za sudího v Brzé Palance; ale ještě téhož roku bylo mu opustiti kleslé Srbsko, i utekl se do Vídně. Zde náhoda svedla jej s Kopitarem, jemuž Vuk prohlašuje se býti velice povinován při své činnosti, jakož v skutku mu také mnoho povinen jest. Kopitar byl té doby censorem slovanských knih; censuře jeho podrobeny byly též „Srbske Novine," tenkráte právě založené Frušićem a Dim. Davidovićem. Vuk napsal do nich článek o pádu Srbska ve spůsobě listu k Černému Jiřímu: článek ten přišel Kopitaru do rukou a velice jej zajímal skladbou jazyka; bylť psán v řeči národní, která Kopitaru ovšem podivnou se zdála při vůbec tehdy užívané církevnoslovanské srbštině. Kopitar, jenž doby té považován byl za jednoho z nejlepších znalců Slovanstva, nemálo působil na Vuka, dávaje směr pracím jeho; jmenovitě přiměl jej ku sbírání písní a k pracím o srbském jazyku.

Vuk neměl vědecké propravy, ale za to jiné vlastnosti, které spůsobily, že díla jeho dojímala jako nový vynález. Jsa nadán přirozeným vtipem, znal výborně národní povahu, jazyk, mrav, podání a písně lidu a znalost tu projevil velkolepým spůsobem v četných sbírkách písní, pohádek, přísloví atp., jichž účinek daleko za meze literatury srbské zasahoval. R. 1814—15 vydal první svou sbírku národních písní (o dvou částech), jež prodlením času rozmnožila se až do šesti svazků. [2]) Druhé jich vydání, poněkud rozhojněné, vyšedši v rocích dvacátých, obrátilo k písním srbským pozornost celé Europy. Bylo to právě v dobu, kde literatury europské vyhledávaly bezprostřednosti

---

[1]) Úryvek z jeho autobiografie vytištěn v „Glasniku" 1871, XXX, 92—129.
[2]) První svazeček měl takový název: Mala prostonarodnja Slavenosrbska pesmarica." Ve Vídni 1814. 8°, 120 str.

a národního ducha v romantismu a kde s dychtivostí přehrabávány kde které tradice středověkého básnictví: a tu vyskytly se nenadále písně srbské jako živé a samorostlé národní epos, jako pravá Homérovská poesie. Téhož roku vydal Vuk i svou mluvnici. [1]) Tím zahájena řada prací, věnovaných študiu jazyka a básnictví národního, které stanoví epochu v slovanské literatuře. K lepšímu seznání svého materiálu konal Vuk mnohé cesty po Srbsku, Srjemu, Slavonii, Chorvatsku, Dalmácii a Černé Hoře. R. 1818 vydal „Srpski Rječnik" (slovník) s latinským a německým výkladem slov a s národopisnými vysvětlivkami (druhé, velmi rozšířené vydání vyšlo ve Vídni r. 1852). R. 1823—24 vyšlo řečené druhé vydáni písní, ve třech dílech; čtvrtý vyšel ve Vídni r. 1833. Od r. 1826 počal vydávati almanah „Danica" (Dennice) s důležitými vlastními články o srbských dějinách a jazyku Všecky ty publikace byly vážným obohacením srbské literatury a slovanské vědy, kteráž od třetího desítiletí věku nynějšího počala býti mocnou pakou duševního a literárního probuzení jihozápadního Slovanstva.

Od r. 1816 byl Vuk několikráte v Srbsku: zamýšlel tam vstoupiti do služby, potom i zříditi vyučovací ústav na zásadách vzájemného učení; ale záměry jeho se nezdařily. Konečně r. 1828 obdržel od knížete Miloše pozvání, by sestavil sbírku zákonů; prací tou zabýval se v letech 1829 – 30. R. 1831 byl starostou bělehradského magistrátu. Zde zblízka seznal srbskou vládu a lidi, kteří činni byli při osvobození Srbska; ctil Miloše, ale nemohl se dívati turecké jeho libovůli, pročež vzdáliv se do Zemuna napsal mu list, v němž zapřisáhal jej, by změnil způsob svého jednání, a předpovídal mu jeho osud. Vrátit se do Srbska nebylo mu ovšem již možno, do Vídně ledva že jej pustili. V rocích následujících cestoval: r. 1834 navštívil poprvé Dalmácii a Dubrovník a prodlel na Černé Hoře; r. 1837 a 1838 konal cesty po Uhrách, Slavonii a Chorvatsku; r. 1839 nalezal se opět v Srbsku, odkudž Miloš byl již vypuzen; r. 1841 putoval po krajích srbských s Knjaževičem a Nadeždinem. [2]) Ustavičné ty cesty rozšířily jeho původní, bezprostřední známost národního života do takové rozsáhlosti a mnohostrannosti, že se mu v té příčině nikdo nevyrovnal, ani tehdáž ani podnes. Mnoho zpráv národopisných bylo již v „Slovníku" umístěno; zprávy ty rozmáhaly se a poskytly látky k dílům dalším.

R. 1836 vydal Vuk v Cetyni „Srpske narodne poslovice" (přísloví, 2. vydání vyšlo 1849 ve Vídni); r. 1837 vyšlo německým jazykem vypsání Černé Hory (Montenegro und die Montenegriner), bez jeho jména. Již r. 1828 seznámil se s Vukem slovutný potom historik ně-

---

[1]) „Pismenica srbskoga jezika, po govoru prostoga naroda napisana Vukom Stefanovićem Serbiancem." Ve Vídni 1814. Za druhé značně rozmnožené a změněné vydání její možno považovati mluvnici, kterou Vuk připojil k slovníku 1818.

[2]) *Knjaževič* (Dimitrij Maksimovič), ruský pedagogický spisovatel, nar. 1788 v Petrohradě ze srbské rodiny, byl od r. 1837 kurátorem odesského učebního kruhu; † 1844. — *Nadeždin* (Nikolaj Ivanovič), nar. 1804, † 1856 v Petrohradě; znamenitý ruský archeolog, země- a národopisec. (Pozn. překl.)

mecký Ranke; jeho kniha o srbském povstání [1]) vzešla z Vukových rozprávek o srbských událostech. Zpráv Vukových užil též na slovo vzatý zeměpisec turecký, Francouz Ami-Boué. V letech čtyřicátých podnikl Vuk nové vydání písní, rozmnožených již v ohromnou snůšku, pod názvem „Srpske narodne pjesme"; jednotlivé svazky vycházely v r. 1841, 1845, 1846, 1863 (po smrti Vukově vyšly ještě dva svazky, r. 1865 a 1866, podle pozůstalých po něm rukopisů).

R. 1847 vydal v národní řeči překlad Nového Zákona. Již okolo r. 1819 zabýval se tou prací, po jedné cestě své do Petrohradu, kdež mu byla ruská biblická společnost předložení takové učinila; ale tehdáž společnost tato překlad jeho k posouzení a opravě odeslala jmenovanému již Stojkovići, professoru na vysokém učení Charkovském a stoupenci školy „slavenosrbské." Stojković řeči národní nepřál a proto překlad podle chuti své na dobro předělal, tak že vydán byl s jeho jmenem. [2]) Původní překlad Vukův v rukou Stojkovićových zmizel; jaký byl, vidí se z nevelké ukázky, vydané Vukem v Lipsku r. 1824 pod názvem „Ogledi (ukázky) svetoga pisma na srpskom jeziku." V prošlém čase pořídil Vuk překlad nový. Objevení knihy té vzbudilo proti němu pravou bouři. Potřebí podotknouti, že Vuk již dávno nebyl uznáván za „proroka ve vlasti." Činností svou, ač pohybovala se v oboru nevinné na pohled filologie a nikomu nezávadného národopisu, již od počátku spůsobil si tvrdošíjné a nesmiřitelné nepřátelství, jež vedlo až k úřední zápovědi všech jeho spisů v knížectví Srbském.

Prvního původu věci té hledati sluší v novém srbském pravopise, jejž Vuk zaváděl. Přispěním učeného Kopitara, o němž dále budeme jednati, sestavil Vuk nový srbský pravopis, rozdílný od zděděného slovanskosrbského, jehož spolu se „slavenosrbským" spisovným jazykem pořád se přidržovali ještě někteří spisovatelé, nic nedbajíce, že již Obradović přichýlil se k řeči národní. Vuk trval na tom, že má se psáti tak, jak se mluví, a žádaje, aby v písemnictví zavládla ryzá mluva národní, vymýtil z jazyka i pravopisu svého vše, co původně bylo přijato ze slovanštiny ruskocírkevní. Učení svému získal již od počátku mnohých přívrženců, ačkoli zatajiti nelze, že i lidé, kteří věci přáli, sem tam minili, že příliš daleko zašel ve svých požadavcích v příčině národní mluvy; [3]) naproti tomu odpůrci jeho ze „slavenosrbské" školy (hlavně kněží) kladli mu tu opravu zrovna za zločin. V porušení panujícího pravopisu spatřovali pokázu pravoslavné víry; pouhé zavedení písmene *j* připadalo jim jako přiblížení k písmu latinskému, s kterým již katolictví nerozdílným býti soudili.

Protivníci Vukovi svým konservatismem tolik spůsobili, že jeho pravopis i spisy dlouho byly odsuzovány jako škodlivé kacířství; knihy, které se tiskly pro Srby pravoslavné v zemích Rakouských, ještě do nedávna zachovávaly pravopis starý. Hlavní jeho odpůrci byli známí toho času spisovatelé Davidović a Hadžić. Davidović, v rocích třicátých sekretář knížete Miloše, dovedl toho, že Vukovy spisy byly v knížectví

---

[1]) Die serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen von L. Ranke. Hamburg 1829.
[2]) První vydání vyšlo v Petrohradě 1824, třetí v Lipsku 1834.
[3]) Subbotić, Grundzüge 29.

Srbském zapovězeny; zápověď obnovena, když vyšel Nový Zákon. Hadžić, jenž v knížectví požíval jako učenec nemalé vážnosti, pustil se do písemné půtky s Vukem, kteráž trvavši od r. 1838, teprv r. 1847 ukončena jest spiskem Daničićovým, [1]) z kterého vyzírá již příští znamenitý filolog. Vydáním překladu Nového Zákona Vuk zvláště podráždil staré nepřátely. Dovoz knihy té do Srbska zakázán; bělehradské „družstvo srbské slovesnosti" marně v letech 1848—49 činilo vládě představení na prospěch Vukův; marně on sám hájil se literárně a v jednání vcházel s vládními osobami v Srbsku a ve Vídni; staré zápovědi potvrzeny jsou r. 1852. Podzíravost hledala v překladě známky příchylnosti k latiníkům, kterou bez toho již v pravopise byla spatřovala: hledána omylná vyložení míst a pozastavováno se zvláště nad oním, kde Petrovi přiřkuje se vrchní moc nad ostatními apoštoly; tvrzeno, že vydání (jež potom přijala britská společnost biblická) pořízeno bylo za peníze římské propagandy. I mimo Srbsko měl Vuk hojně krutých nepřátel, kteří pověst jeho káleli, činnosti jeho podkládajíce úmysly politické a náboženské (rakousko-katolické).

Zatím Vuk pokračoval ve svých pracích: r. 1849 vydal „Kovčežić (pokladničku) za istoriju, jezik i običaje Srba;" r. 1850 „Pripovijetke" čili příběhy ze starého a nového Zákona; r. 1852 nové, rozmnožené (a mnohem lépe tištěné) vydání „Rječnika;" r. 1853 sbírku pohádek „Srpske narodne pripovijetke," jichž menší sebrání vyšlo již dříve, jmenovitě o sobě r. 1821 a v „Danici" (nové vydání báchorek jest z r. 1870); r. 1857 vyšly „Primjeri (ukázky) srpsko-slavenskoga jezika." Některé poslední jeho práce vyšly až po smrti. [2])

Pronásledování spisův jeho ukončilo se teprv návratem do Srbska knížete Miloše: bylo to v lednu r. 1860, když úřední klatba s nich byla sňata a pravopisu průchod dán — kromě v knihách, pro národní školy vydávaných —; stará nenávist usmířena prodlením času. Vuk zemřel 26. ledna 1864. Teprvé v březnu 1868 propuštěna jazyku a pravopisu jeho úplná svoboda. [3])

Vukovy zásluhy o srbskou literaturu vyniknou zvláště, uváží-li se, jakými činy se působnost jeho zjevila. „Byv času svého jedním z nejvážnějších působitelů v západním Slovanstvě" dí Sreznevskij,

---

[1]) „Rat za srpski jezik i pravopis." V Pešti 1847. Nejúplnější posud přehled prací Vukových o srbském jazyku vzdělal *Jagić* v Književníku I., sv. 4., 457—485 (vyšlo též o sobě, v Záhřebě 1865).

[2]) Mezi jiným i německosrbský slovník (ve Vídni 1877).

[3]) O životě Vukově psal *Sreznevskij* ve slovníku „Bratskaja Pomoč" SPb. 1876, 337—365 (před tím byla první polovice toho životopisu v „Mosk. Sborniku" 1847, po srbsku v „Danici" 1865 a v „Godišnjaku" 1871); též Jov. *Gavrilović* v „Glasniku" XXXIII., 1872. Část korrespondence Vukovy vytištěna v „Srbadiji" 1875, 1-4. Jízlivý hlas o Vuku a jeho učiteli Kopitaru ozval se v bezejmeném spisku (Hilferdingově): Les Slaves occidentaux, Paris 1858, jenž vyšel též po rusku a nalezl místo i v Sebraných spisech Hilferdingových, SPb. 1868, II. (o Vuku na str. 79—81). Pronešen zde ostrý úsudek o Vukovi pro politické jeho a náboženské snahy, k nimž dal se prý navesti Kopitarem (sr. *Jagiće*, Knjiž. 462). Sreznevskij píše o politickém, literárním a náboženském působení Vukově způsobem chvalořečnickým, ale k obvinám Hilferdingovým nemá ani slůvka odpovědi. Viz zvláště str. 348, 360.

„snad nejzdárněji ze všech vyplnil úkol svůj, pojistiv tak sobě v paměti národa i v obecném uznání vzpomínku nad jiné čestnou a trvalou — což odplata jest nejhodnější za účinnou jeho lásku k svému národu.“ Zásluha jeho na tom dvém se zavírá: na reformě spisovného jazyka a na objevení pokladu národního básnictví; obě stránky té činnosti jsou ostatně v těsném spojení vzájemném a doplňují se druhými jeho pracemi, kterýmiž množství cenných zpráv, k dějinám, národopisu a místopisu srbskému hledících, veřejnosti podáno. Co se týče literární reformy, oprávněnost její vyvýšena jest nade vši pochybnost. „Tradice,“ které se tak ujímali jeho protivníci (i Hilferding), má svou váhu, ale má také své meze: Vuk meze ty položil a hájil-li práv mluvy národní v písemnictví, činil jen to, k čemu v ruské literatuře nesli se Karamzin, Puškin, Gogol. Zásluha jeho o sebrání národních písní jest neméně znamenita: bylť zcela novým objevem, jenž mocný měl ohlas a účinek netoliko u Srbů, nýbrž v celém Slovanstvě, ba po veškeré Europě. Srbské epos, Vukem objevené, dobylo vážnosti národu, znovu na jeviště dějin vystupujícímu; bylo drahocenným obrazem národní minulosti a okázkou epiky v národě živoucí; slovanskému pak znovuzrození bylo takřka novým „historickým právem.“ Způsob sbírání, nad míru opatrný, jenž přihlédal jen k původním textům národním, které podezření nemohly vzbuzovati, z těch pak jen ty vybíral, které po bedlivém porovnání za nejlepší byly uznány a za neposkvrněné rozličnými nahodilostmi — způsob ten stal se vzorem a pravidlem jiným sběratelům.

Podotkli jsme, kterak oprávněna byla Vukova oprava spisovného jazyka; naproti odsudkům jeho pravopisu, pronášeným od protivníků jeho srbských i mimosrbských, lze postaviti výrok soudce zajisté vážného (Sreznevského), že pravopis ten „jest vzorný v písemnictví slovanském.“ Spor ostatně byl možný. Unášen nově ustanovenou zásadou, že písmo má věrným býti obrazem mluvy, Vuk někde zacházel do krajnosti. Pře o pravopis nelze rozhodovati onou jedinou zásadou — tam, kde literatura má svou minulost a kde spolu padají na váhu příbuzenské svazky s jinými literaturami. Jazykozpytec, kterému záleží na přesném poznání povahy současného jazyka a proměn jeho hlásek, může snad se soustavou Vukovou býti spokojen (ač vlastně také nezcela); ale věc jinak dopadá s hlediště literatury: zde má svou váhu pravopis historický, a popřáti mu do jakés míry průchodu v nové soustavě, nebylo by tak velice nemístno. Historický ten příčinek by tak ostře nedělil nové knihy od staré a zvláště od církevní; též by méně rozděloval srbskou knihu od ruské. Smysl Vukova díla, jež dnes již hotovým jest skutkem v srbské literatuře, tají se v onom obecném snažení historickém, kterým novější hnutí slovanské tak vyniká: v snaze o vyosobení, o ostré odlišení své individuálnosti; u Srbů snaha ta projevila se odlučností Vukovy soustavy. Jest to zjev obecný; nechť jakkoli kdo o něm soudí s jiného stanoviska, jest to cesta, po které se musilo jíti dřív, nežli se postoupiti mohlo k skutečnému, vědomému sbližování příbuzných literatur.

Stejnou dobou s Vukem působil Dimitrij Davidović (nar. 1789 v Zemuně, od r. 1821 sekretářem knížete Miloše, † 1838). On jal se

k povznešení literatury pracovati veřejným listem, jejž vydával od r. 1814 do 1821; vedle něho vydával též almanah. V těch dvou publikacích sbíhal se veškeren slovesný život té doby: zde podávaly se na veřejnost básně, články dějepisné, kritické a polemické. Okolo Davidoviće skupil se hlouček spisovatelů, v kterém shledali se všickni čelní zástupci literární činnosti, kteří dobyli sobě tehdáž jména u srbského čtenářstva. V kruhu tom přední místo zaujímali Mušicki a J. Hadžić. Lucián Mušicki (1777—1837) študoval na universitě v Pešti, roku 1802 vstoupil do kláštera, stal se pak šišatoveckým archimandritou, konečně biskupem v Karlovci. Za svého života vydal jen menší díl svých básní, ale již ty zjednaly mu velikou slávu u jeho krajanů; kromě toho přičinil se platně k rozvoji literární podnikavosti. R. 1819 vydal „Hlas šišatovecké harfy;" r. 1821 „Hlas národomila." Sbírka básní jeho (ód) vyšla po jeho smrti v Novém Sadě ve 4 svazcích v r. 1838—48. Mušicki učinil hluboký dojem a vzbudil mnoho následovníkův, ostatně již méně šťastných, z plodů jeho poprvé zavanul pravý básnický duch, obrácený k záležitostem národním. Mušicki v srbské literatuře stvořil národní ódu, oslavující jazyk, víru i hrdiny Srbstva. V jazyce jeho zračí se z počátku účinek církevní slovanštiny, později však patrně přechyluje se k slohu národnímu. Než účinkování Mušického zavříno bylo jen v úzkých mezích: poesie jeho jednak pjala se příliš k případnostem dne, jednak se odívala v roucho knižné paklassičnosti. O něco později na jeviště literární vystoupil Jovan Hadžić (1799—1870), známější přijatým jmenem Miloše Svetiće. Roku 1821 vydal první svůj výtvor básnický: „Odpověd mladého Srba na Hlas harfy šišatovecké;" r. 1827 překlad Horatiovy skladby „De arte poëtica" spolu s jinými básněmi. Jeden čas vydával též „Srbský letopis," pak almanah „Golubica," psával o dějinách a filologii, v tomto oboru hlavně polemiky proti Vukovi. Díla jeho vyšla v Karlovci 1858. Roku 1864 vydával „Ogledalo srbsko." V rocích třicátých a čtyřicátých považován byl za velkou autoritu v písemnictví srbském; novější pohlížejí k němu s nevelkou vážností. [1])

Co takto literatura srbská nabývala větší půdy, neopomíjela též starati se o potřeby škol a národního vzdělání: razí si dráhu směr vychovatelský, povstávají rozličné rukověti a knihy populární. V druhém a třetím desítiletí počet spisův takových proti době předešlé velice vzrostl. Vuić přeložil „Přírodopis" a Kampova „Robinzona;" St. Živković „Příhody Telemachovy;" Boić sepsal „Památník" slavných Srbův; P. Atanacković přeložil „Tisíc a jednu noc," Jiří Magarašević sepsal nové srbské dějiny a přeložil „Život Napoleonův;" vycházely rukověti zeměpisu, přírodozpytu, obecného dějepisu, odporučována „Nově objevená škola cnosti" atp.

Hmotné prostředky počínající literatury byly velmi skrovné, kruh čtenářstva neveliký a nebohatý, tak že úspěch každého díla závisel na usnadnění jeho vydání a na jeho rozšíření v obecenstvě; bylo konečně

[1]) Sr. *Jagiće* v Knjiž. 1864, v článku o Vukovi; *Daničićovo* pojednání „O Svetićevu Ogledalu" (z Vidov-Dana), v Bělehr. 1865 a téhož „Miloš Svetić poeta," tamtéž 1865; *Novaković*, Ist. knjiž. 231—234. Viz též *Hilferdingovy* Sebr. spisy II., 225—233.

též potřebí, aby práce literární byla zabezpečena. Všem těm potřebám vyhověti měl ústav, r. 1827 v Pešti založený pod názvem *Matice Srbská*, druh to literárního spolku na akcie, jehož dividendy vypláceti se měly knihami. Zakladateli Matice byli řečený J. Hadžić, Mušicki, Magarašević a Pavel Jos. Šafařík. Za prvních dob neměla Matice mnoho prostředků, přece však vydávala *Srbský Letopis* (od r. 1825), časopis to věnovaný srbským dějinám a národním záležitostem, jejž řídil nejprvé Jiří Magarašević (1791—1830), professor v Novém Sadě. Po jeho smrti převzal vedení Hadžić, potom Todor Pavlović (s přítrží pouze v r. 1835—36), od r. 1850 pak J. Subbotić, jeden z nejznamenitějších nových spisovatelův. Matici se potom dobře dařilo; za posledních let byla nejbohatší ze slovanských literárních spolků v Rakousku. V rocích třicátých ovšem méně hověla potřebám písemnictví: vedla sobě jako učená společnost a v tom domnění také vystupovala proti literární působnosti Vukově. Nejpřednějším podporovatelem Matice byl na slovo vzatý vlastimil srbský Száva Tököly, jenž věnoval jí znamenité sumy. Byl jednoho času i její starostou a také se do sporu s Vukem vkládal, ač se mu nedostávalo náležité soudnosti. Vůbec však bylo působení Matice velice prospěšné, ježto aspoň hmotně podporovala literaturu a přispívala k rozšíření časopisů. Z Matice Srbské vzali si příklad i jiní národové slovanští, u kterých pučící literatura podobné opory potřebovala. Hned po srbské následovalo zřízení Matice České (r. 1831) v Praze, dále Illyrské v Záhřebě (1842), Dalmatinské v Zadře, Halicko-ruské ve Lvově, Moravské v Brně, Slovácké v Turč. sv. Martině, Slovenské v Lublani. R. 1864 přenešena Matice Srbská z Pešti do Nového Sadu.

Počátek *srbského časopisectva* padá do r. 1791, kdež začaly ve Vídni vycházeti „Srbské Noviny“ církevním písmem. R. 1793 proměnily se v „Slavenosrbské Vědomosti“ a tiskly se od té doby graždankou. V r. 1813 (do 1822) vyskytly se dotčené již „Novine srbske iz carstvujuščega grada Vienne“ Davidovićovy a Frušićovy. R. 1825 počal vycházeti „Srbský Letopis,“ jenž trvá ještě podnes.

V r. 1835 počal advokát Todor Pavlović vydávati týdenník „Srbský národní list“ a r. 1837 převzal i řízení ustáleného „Letopisu.“ [1]) R. 1838 objevil se politický list „Srbské Národní Noviny,“ při němž udržoval se i řečený „Národní List“: Todor Pavlović vedl oba do času uherského pozdvižení r. 1848. Druhý denník politický začal r. 1842 vydávati v Pešti Dim. Jovanović. V knížectví založil r. 1834 Davidović „Srbske Novine,“ a sice v Kragujevci, odkudž později přenešeny jsou do Bělehradu, vycházejíce podnes jakožto list úřední; po Davidovići býval jejich redaktorem Miloš Popović, jenž v knížectví založil též první list literární jmenem „Podunavka.“

K těmto časopisům přidružily se *almanahy*. První příklad dal týž Davidović, jenž od r. 1815 do 1836 vydával svůj „Zábavník,“ v němž potom Tirol r. 1837—8 pokračoval, nazývaje jej „Uranie.“ Lehké zábavné čtení, jehož poskytovaly, aspoň k tomu přispívalo, že

---

[1]) O Pavlovići viz úvahu *Subbotićovu* v Letopise Matice Srb. 1872, 114, 203—214.

navykalo knize pořád skrovný ještě kruh obecenstva. Vuk Karadžić vydával almanah „Danici“ (1826—29 a 1834), jež drahně důležitých článků přinesla ze srbského děje- a národopisu. Dále vydávaly almanahy Dim. Tirol, A. Nikolić, Pavel Stamatović, J. Hadžić („Golubica“ od r. 1839—44); v Dalmácii počal dr. Todor neboli Božidar Petranović od r. 1836 v Zadře vydávati „Srbsko-dalmatinski Magazin,“ jenž vycházel potom vedením kněze Jiřího Nikolajeviće a Ger. Petranoviće. Trval až do nedávna, byv dějepisným, národopisným a církevním hlasatelem pravoslavných Srbů v Dalmácii.

V těch listech, časopisech, zábavnících sbíhala se skoro všecka literární plodnost té doby. Zde vycházely neustále verše, články dějepisné o Srbsku, rozpravy mravní a poučné. Ani vydavatelé ani čtenáři nekladli velikých požadavků; ochotně se tu přijímaly první pokusy a věci třeba nezralé a nedostatky jejich přikrývaly se vlasteneckou shovívavostí. Přece však literatura se vzmáhala, šlechtil se jazyk, čtení stávalo se potřebou, vyskýtaly se i výtečnější výtvory básnické.

Do let třicátých a čtyřicátých ruch literární obmezen býval hlavně jen na Srbstvo rakouské. Jesti to pochopitelno: Srbům rakouským kynula lepší příležitost, vzdělati se k spisovatelskému působení; měli zde řádné školy a universitu. V rocích třicátých hnutí literární nicméně počalo se jeviti i v knížectví. Srbská vláda, chtějíc povznesti mravní i duševní vzdělání národa, povolala z Rakouska znamenitější spisovatele srbské do knížectví, načež i zde položeny literatuře nové základy. Takž povoláni byli Davidović, Hadžić, Simeon Milutinović, Jovan St. Popović. O dvou prvních jsme již promluvili.

Simeon čili Sima Milutinović, příjmím Sarajlija, jakž se po svém rodišti Sarajevě v Bosně nazýval, náleží k nejpamátnějším spisovatelům srbským. Život jeho nevšední a bouřlivý těsně jest sloučen s politickými a literárními dějinami nového Srbska, podávaje zajímavého poučení, jak krušně musila sobě cestu raziti snaha po národním vzdělání v první době bojův a na počátku nezávislosti.

Milutinović narodil se v Sarajevě 3. října 1791. Otec jeho Milutin pocházel z užického okresu v nynějším knížectví a přesídliv se do Sarajeva oženil se s Hercegovkou. Sima byl jejich jediný syn. Morová rána vypudila je ze Sarajeva; tu Sima co dítě zažil již loupežné přepadení Turků; druhý mor zahnal je na dobro z Bosny a rodina s velkým nebezpečím dostala se do Bělehradu. Zde desítiletý Sima dán byl do školy; ale již první den bylo mu tam zakusiti tehdejší srbské pedagogie, jež záležela v hrozné metle, a Sima rozhodně odepřel podruhé jíti do školy. Na to byl dán do školy v Segedině; ale i tam, vynikaje živou povahou, po dvě léta snášeti musil takovéže vychování; učitel trýznil hocha, že mu až na zdraví uškodil. Potom ještě pět let pobyl v „latinské škole“ a na gymnásii v Karlovcích; ale dřív než študijní běh mohl dokonati, za jedno větší čtveráctví tak těžce byl od professorův obžalován u arcibiskupa, že Sima jakož i někteří společníci, mezi nimiž byl také Davidović, byli nejen ze školy ale i z města vyobcováni. Konečně našel rozumného pěstouna v učiteli, u něhož v Zemuně cvičil se v novořeckém jazyku, připravuje se k obchodu. Ale zaměstnání obchodní mu nebylo po chuti: r. 1806, když Srbové

dobyli Bělehradu, podařilo se Simovi, že obdržel v senátní kanceláři písařské místo. Po pádu Srbska r. 1813 utekl se do Rakouska, odtud pak do Bosny se odebral k jednomu krajanu. Zatím připravovalo se nové povstání a Sima objeviv se opět v Bělehradě, stal se písařem u srbského biskupa. Na podzim r. 1814 přijal účastenství ve spiknutí proti Turkům, brzo pak přinucen byl vstoupiti za písaře k druhému biskupu. Biskup ten, jmenem Daniel, kteréhož Turci potupně nazývali Deli-Papaz, náležel k nejhnusnějším ohavám fanariotské hierarchie. Byl nejprve loupežníkem, pak sloužil jako pandur a buljubaša [1]) proti Srbům a Rusům, potom vetřel se mezi duchovní služebnictvo bělehr. biskupa, odtud ušel do Cařihradu a vymohl si tam ferman na biskupství v Šabci nebo Užici. Byl to cynik šeredného asiatského rázu, „turecký derviš a Jidáš Iškariotský v jedné osobě.“ Daniel uměl na Milutinovići vyzvídati jeho záměrů vlasteneckých a když povstání propuklo, přešel na stranu Turků a uchvátil s sebou do jich ležení i Simu. [2]) Když Turci přešli do Bosny, Sima jim uprchl a žil až do konce války v družině hajducké, načež opět zaujal písařské místo v Bělehradě. Za nedlouho však vydal se na cesty, hledat svého otce, nejprvé do Valašska, pak do Vidina, ale nenašel ho; v nouzi upadnuv vstoupil do služby k zahradníkovi u Pasvana-Oglu, načež sám stal se zahradníkem (bostandži). Křesťanští obyvatelé Vidinští, zvěděvše o něm, udělali jej učitelem na své škole. Tak prošla zima r. 1816. Na jaře r. 1817 přišli k Milutinovići dva tajní vyslanci z Valašska, zvouce jej do tajného spolku proti Turkům; ale on rozuměl, že běželo zde o to, „rozbíti zeď cizí hlavou a uvrci ne sám sebe ale přítele do tlamy ostrovidovy.“ Řekové, obmýšlejíce povstání, byli by rádi do něho z počátku zapletli Srby, aby pak sednouti mohli za hotový stůl, kdežto v r. 1804—13, za dob povstání Karadjordjova, zůstaly klidnými diváky (podobně se zachovali i v r. 1877—78). Sima nejen odřekl jim, ale dal o tom i návěští Milošovi, jenž mu poděkoval. Zatím oni vyslancové byli ve Valašsku chyceni; došlo i na Simu, který rovněž byl zatčen a do strašlivého žaláře uvržen; vyšetřováním však Turci sami se přesvědčili, že on neměl ve spiknutí účastenství a že mluvil pravdu. Vidinský vezír si jej oblíbil, obdaroval jej a chtěl podržeti při sobě, nicméně byl Sima zavezen do Asie, odkudž r. 1818 navrátiv se do Bělehradu přidělen jest Milošovu bratru Jefremu. Roku následujícího vydal se po Dunaji na vlastní loďce do Bessarábie a našel tam šťastně své rodiče, kteří žili již v domnění, že byl ve Vidině zahynul. Nepokoje ve Valašsku byly na překážku, že nemohl vrátiti se do Srbska; i prožil tak několik let v Bessarábii, užívaje podpory ruské vlády a obíraje se skládáním své znamenité „Srbjanky“ a jiných básní, načež z příčin censurních odebral se do Lipska, aby tam jich vydání obstaral.

---

[1]) Buljubaša, slovo turecké, znamená náčelníka jednoho buljuku, jednoho zástupu vojenského. (Pozn. překl.)

[2]) Milutinović vypravuje o tom Danieli ve své „Istorii“ (str. 201); Karadžić v „Danici“ str. 115—116. Šafařík (Gesch. der südsl. Liter.), nazývaje toho „Delipapu“ ďábelským papežem, radil jeho milosti biskupské (byl tehdy ještě na živě), aby pilně čítal tato místa z Byzantinců: Theophanes, ed. Ven. 120, Cedrenus ed. Ven. 291, Joan. Malalas ed. Ven. II., 58.

Miloš poslal mu k tomu účeli 250 tolarů. V Lipsku Milutinović vytiskl „Srbjanku“ a knížku veršů, [1]) po dvě léta navštěvoval universitní přednášky, zvláště filosofická čtení slavného tehdy Kruga; seznámil se zde s paní Talvj, kteráž potom proslula svými spisy o Slovanstvě a zvláště o srbském básnictví prostonárodním, a pomáhal Vilému Gerhardovi při jeho překladě srbských písní. Paní Talvj věnoval pak „Zorici,“ druhou sbírku svých básní, vydanou v Pešti 1827. Tohoto roku z jara odebral se Milutinović na „skálu svobody,“ na Černou Horu, kdež za příčinou nastávající vojny rusko-turecké myslil najíti práci; ale práce, jakou on na mysli měl, se nenaskytla. Však vládyka Černohorský, Petr I., přijav jej pohostinsky, učinil jej svým tajemníkem, později i vychovatelem svého příbuzného a za nedlouho i následníka, znamenitého potom vládyky a básníka srbského Petra II. Něguše. [2]) Zde sepsal Milutinović dějiny Černé Hory, jež r. 1835 vyšly v Bělehradě pod názvem „Istorija Crne Gore od iskona (od prvopočátku) do noviega vremena“ (času); pořídil znamenitou sbírku národních písní černohorských, jež vyšla potom (r. 1833 a 1837) se jmenem Čubra Čojkoviće, a sepsal hru divadelní „Dijka crnogorska,“ vytištěnou v Cetyni 1835. Zde strávil, jak se zdá, pět let; dále nalezáme jej opět v Bělehradě. Tu sloužil nejprvé u policie, potom obdržel velení nad 2000 mužů k ochraně východních hranic, konečně poručil mu Miloš, aby sepsal děje druhého srbského povstání. Milutinović úkol ten ve třech rocích vykonal; koncem r. 1836 odebral se k vůli tisku do Lipska a již r. 1837 vyšla v Lipště „Istoria Serbie od početka 1813 do konca 1815 god.“ Ježto ve spise svém s pravdou se netajil, nedošel s ním pochvaly v Bělehradě a mohl se tam navrátiti teprv r. 1839. V bouřích r. 1840 sotva životem vyvázl; odsouzen byv k smrti in contumaciam, musil jíti do vyhnanství; ale již r. 1841 vrátil se do Bělehradu. Po odstoupení Michala III., r. 1842, stal se tajemníkem v ministerstvě osvěty. Poslední dílo jeho byla truchlohra „Karadjordje“ (nevydána), jež mu zjednala nové nepřátele. Umřel 30. prosince 1847 v chudobě.

Největší slávy literární došel Milutinović svou „Srbjankou.“ Jest to cyklus lyricko-epických písní, kterými se oslavuje osvobození Srbska v r. 1804—15 za Černého Jiřího a Miloše. Báseň ta hluboce dojímala; vanulo z ní pravé nadšení básnické. Vnější však forma její jest příliš strojená a těžkopádná, tak že báseň prostému čtenáři byla nepřístupnou. Ozývajíť se německá filosofie i poesie, zvláště Wieland a Ramler, jak ze „Srbjanky“ tak i z jiných skládání Milutinovićových. Jest tu plno allegorií, abstraktností a narážek z klassické mythologie; v tehdejším jazyce nedostávalo se básníku sem tam slov, i neváhal sáhnouti k výrazům nepřirozeně tvořeným. Srbští kritikové přiznávali, že by „Srbjanka“ stála výše, kdyby Milutinović byl zůstal úplně svůj a nedal

---

[1]) „Serbianka“ v Lipště 1826, 4 díly; „Nekolike pjesmice stare, nove, prevedene i sočiniene“ v Lipště 1826.

[2]) Vládyka Petr II. věnoval Milutinovići svou báseň „Luča Mikrokozma“ a v básni na smrt Milutinovićovu složené dí:

Ja sam tebi mnogo dužan, dužnosti su ove svete
Ka oltaru priznanosti neka vječno one lete!
Ti m' uvede pogled prvi u zračnijem prostorima.

na se působiti cizí škole. Přes to však „Srbjanka“ zůstává pozoruhodným básnickým pokusem, prvým u Srbů pravoslavných v národním duchu; působení cizí školy bylo nezbytno při mladé literatuře a zvláště německé básnictví, jsouc nejbližší, obráželo se ve skládáních i jiných spisovatelův oné doby.

Druhý z povolaných do Srbska činných spisovatelů byl Jovan Sterić-Popović (1806—1856), rodem z Banátu. Sepsal veliký počet kusů divadelních, jimiž srbská jeviště na dlouho zásobil. R. 1827 dávána jeho činohra „Svetislav i Mileva“; po té objevily se truchlohry: „Miloš Obilić,“ „Nachod Simeon čili Nešťastné manželství;“ veselohry: „Tvrdica“ (Skrblík), „Zlá žena,“ „Ženění a vdávání“; drama „Hajduci“ atd. („Pozorištna djela“ v Novém Sadě 1845—50 ve 4 dílech). Skládal i básně lyrické („Davorje,“ t. j. Zvuky, v N. Sadě 1854), jež počítají se k vážným plodům tehdejší slovesnosti. Kusy Popovićovy dávaly se v Bělehradě, Kragujevci a Šabci a líbily se; předměty jejich, vzaté skoro vždy ze srbských dějin a srbského života, účinkovaly na cit národní a Popović uměl jim přidati divadelní působivosti. Vrstevníkem jeho byl Laz. Lazarević (nar. 1805), jenž sepsal jedno z nejlepších dramat srbských „Vladimir i Kosara“ (1829). Z básníků kruhu toho může býti jmenován ještě Jiří Maletić (roz. 1816), původem z Banátu, jenž žil hned v Rakousku hned zase v Srbsku a potom povolán byl za professora na bělehradské gymnasium. Ze spisův jeho nejznámější jsou „Spomenik Lukianu Mušickom“ (1845) a „Apotheosa Kara-Djordje“ (1847). Miloš Popović, redaktor srbských Novin, vydal r. 1846 sbírku svých veršů pod názvem: „Mač i Pero.“

Přičiněním Jovana Popoviće založeno bylo r. 1842 v Bělehradě *Družstvo srbské slovesnosti* a *museum*. Družstvo, v němž účastenství měli všickni známější spisovatelé knížectví Srbského, mělo za účel vzdělání řeči a šíření věd jazykem srbským. Za příčinou nepokojného stavu Srbska nemohlo za prvních let působiti; teprvé r. 1847 počalo vydávati časopis *Glasnik*, věnovaný hlavně srbským dějinám, v němž drahně památek, důležitých pro historii i starou literaturu, veřejnosti bylo podáno. R. 1850 rozdělilo se na patero tříd; r. 1857 bylo již s to, aby podniklo učenou výpravu, vyslavši dra. Janka Šafaříka, aby v benátských a milánských archivech pátral po pramenech srbského dějepisu. Jalo se konečně i vydávati spisy pro lid, mezi jiným i menši encyklopedii. Za prvních dob pracovali v Družstvě nejvíce J. Popović, tehdejší ministr osvěty, Kosta Branković, Steić, Gabriel Popović (potomní biskup) a j. Janko Šafařík (1814—1876), rodem Čechoslovák a příbuzný slavného P. J. Šafaříka, působě již od r. 1843 v Srbsku, byl jeden z nejčinnějších členův učené společnosti a musea. Byv z počátku professorem fysiky na bělehradském lyceí, pracoval potom výhradně v oboru srbské historie a literatury, vydávaje prameny, přepisuje rukopisy, skoumaje staré mince atd. Velká řada prací těch umístěna v „Glasniku.“ Od r. 1864 přetvořilo se Družstvo slovesnosti v Srbskou učenou Společnost a Šafařík byl její předsedou od r. 1869. [1])

Konečně i srbská vláda jala se přihlížeti k vychovatelským po-

[1]) Nekrolog jeho s vyčtením jeho prací naleza se v „Slav. Ježegodniku,“ v Kyjevě, 1877, 305—307.

třebám literatury a zřídila zvláštní výbor, jemuž bylo se postarati o učebné knihy pro školy srbské. Ve výboru tom pod správou M. Spasiće o rozličných předmětech pracovali K. Branković, Isajlović, Matić, Marinković a j. Vedle těchto snah trval i dále onen směr vzdělavatelný, o němž jsme výše byli se zmiňovali, tak že v rocích 40—50tých shledáváme značný počet spisů prostonárodních: psány a překládány knihy o dějinách obecných i srbských, životopisy znamenitých osob, „Zkušený hospodář," „Slovanský pantheon," atp. V písemnictví převládal zkrátka zřetel k nejbližším potřebám vezdejším.

S oživením literatury v knížectví oživila se i činnost Srbů rakouských, tak že v rocích 40—50tých spatřujeme tu celou řadu jmen, v srbském obecenstvě proslulých. Uvádíme zde Petra Jovanoviće (roz. 1801, vydal „Različne pjesme i besjede," almanah „Bačka vila" 1841—44), kněze Vasila Subbotiće (nar. 1807), N. Gruiće (nar. 1811), především pak dra. Jovana Subbotiće (nar. 1817 ve Srjemě, advokáta v Novém Sadě). Poprvé vystoupil na veřejnost s drobnými lyrickými básničkami, jež pode jmenem „Lyra" vydal v Pešti r. 1837, pak vedl s prospěchem redakci „Srbských Letopisů" a r. 1846 vydal nejčelnější dílo své — epos „Štěpán Dečanský," v němž zdařile zachytil mnohé rysy básnictví národního („Djela" jeho vyšla v Karlovci 1858). V mladém pokolení básnickém formy umělecké poesie počínají se čím dál tím více slévati s látkami národními. Pozoruhodným lyrikem objevil se Branko Radičević, jenž spolu s vladykou Petrem Petrovićem Něgušem slaví se jako nejčelnější všech srbských básníků novověkých. Radičević (rodem ze Slavonie, 1824—1853) vyniká bohatstvím fantasie a citu, lehkou formou a národním rázem, řeč jeho jest vzorem krásné srbštiny (psal nářečím banátsko-srjemským); básně jeho dočkaly se několikera vydání. Jiní nadaní básníci jsou: Jovan Ilić („Pjesme," 1854—1858, dva díly); Zmaj Jovan Jovanović, jenž mezi jiným přeložil též Lermontova „Démona;" J. Jakšić, jenž mimo básně psával i povídky a dramata; L. P. Nenadović; Ognislav Utješenović (jejž počítají k srbské i chorvatské literatuře), skladatel drobných veršů („Vila Ostrožinska," ve Vídni 1847) a větší básně „Nedeljko" (1861), prodchnuté vlasteneckou důvěrou v srbské vzkříšení; proslul i učenými pracemi. Konečně mohou býti ještě jmenováni: Dimitrij Mihajlović, vydal dvě sbírky básní, „Smilje" (v Novém Sadě 1847) a „Vojvoďanka" (v Temešváře 1852), a anthologii z básníkův srbských: „Květy ze srbských písní" (v Karlovci 1859); Štěpán Frušić psal básně a povídky („Slavoljub" v Záhřebě 1851); Milica Stojadinovićova, vydala „Pjesme" (1852—1855) a „U Fruškoj Gori" (3 d. 1861—69); J. Rajković přeložil bajky od Krylova (1854). Objevilo se též několik novellistův, na př. Bogoboj Atanacković († 1858), od něhož pochází sbírka povídek pod názvem „Darak Srbkinji" (1846, 2 d.); Jakub Ignatović a j.

Počala se rozvíjeti i literatura dějepravná: Pavel Jovanović sepsal „Historii důležitějších událostí v Srbsku od r. 1459 do 23. září 1813" (v Novém Sadě 1847); A. Stojačković vydal „Dějiny východoslovanské bohoslužby a cyrilského písemnictví u Slovanů církve západní" (v Novém Sadě 1847) a „Nákres života lidu srbského v zemích

Uherských" (1849); Milorad Medaković sepsal „Dějiny Černé Hory" (v Zemuně 1850); Daniel Medaković „Dějiny Srbského národa" (v Novém Sadě 1851—53).

* * *

Patriarchální a vojenská *Černá Hora* nezůstala cizí srbskému znovuzrození, naopak — ona znamenitou hřivnou přispěla k obsahu básnictví národního.[1]) Zmínili jsme se již, kterak literární činnost již zdávna zapouštěla kořeny v stranách bývalé Zety; bylať na Černé Hoře jedna z prvních slovanských tiskáren na konci XV. století (Jiřího Crnojeviće na Cetyni). Následovaly pak věky bojů, jež tak velice proměnily povahu černohorskou. Spisovateli černohorskými byli „vladykové." Již v minulém století vladyka Vasil Petrović († 1766) dal v Moskvě vytisknouti nevelikou knihu: „Historie o Černé Hoře" (1754). Důstojným zástupcem Černé Hory v slovesnosti srbské a podle obecného soudu jedním z nejlepších novověkých básníků srbských byl poslední černohorský „vladyka" z rodu Něgušů, Petr II. Petrović Něguš (1813 až 1851). Byl příbuzným předchůdce svého, vladyky Petra I. Něguše, jenž již záhy byl jej ustanovil pro černohorský stolec knížecí a biskupský. Jmenoval se vlastně Rade. R. 1825 vzal jej Petr I. k sobě do kláštera na učení. Hoch jevil znamenité nadání, tak že starý vladyka prý předpovídal, že neumře-li, bude z něho slavný hrdina a památný muž. Již tehdy, jako hoch, zaznamenával nejlepší písně černohorské a sám při guslích zpívával. Vládyka, jenž nikomu nic neříkaje za svého nástupce jej vyvolil, poslal mladíka r. 1827 na bohoslovecké

[1]) O dějinách a národopisu Černé Hory viz: *Vasil Petrović*, metropolita černohorský, „Istorija o Černoj Gorě," Moskva 1754; 2. vydání v Čteních Mosk. Obšč. 1860, kn. II. (předml. a 16 str.) — Vlad. *Broněvskij*, Zapiski morskago oficera. SPb. 1818; Piśma morskago oficera. SPb. 1825, 2 d. — Sim. *Milutinović*, Istorija Crne-Gore. Bělehr. 1835. — (Vuk *Karadžić*), Montenegro und die Montenegriner. Stuttg. 1837. — Jeg. *Kovalevskij*, Četyre měsjaca v Černogorii. SPb. 1841 (vyšlo opět 1872 v Petrohr. pod názvem: Černogorija i slavjanskija zemli). — *Stieglitz*, Ein Besuch auf Montenegro. 1841 — A. *Popov*, Putešestvije v Černogoriju. SPb. 1847. — *Wilkinson*, Dalmatia and Montenegro. Lond. 1848 (německé vzdělání od Lindaua v Lipsku 1849). — M. *Medaković*, Povjestnica Crnegore. Zemun 1850; Zivot i običai Crnogoraca. N. Sad 1860. — D. *Milaković*, Istorija Crne Gore. Zader 1856. — *Paić* u *Scherb*, Crna-gora, eine umfassende Schilderung des Landes und der Bewohner v. Montenegro. Agram 1851. — J. G. *Kohl*, Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro. Dresden 1851, 2 d.; 2 vyd. v Drážďť. 1856. — A. *Andrić*, Gesch. des Fürstenthums Montenegro (do r. 1852), ve Vídni 1853. — X. *Marmier*, Lettres sur l' Adriatique et le Montenegro, 1854. — J. *Vaclík*, La Souveraineté du Montenegro, v Praze 1858. (Sr. v násled. knize str. 127, 138; též SPb. Vědom. 1867, čís. 142). — V. *Makušev*, Zadun. i Adriatič. Slavjane. SPb. 1867. — Archim. N. *Dučić*, Crna Gora, v „Glasniku" 1874, XL. — G. *Rasch*, Vom Schwarzen Berge. Dresden 1875 (a jiné jeho články a spisy). — *Frilley* et Jovan *Vlahovitj*, Le Montenégro contemporain. Paris 1876. — K. *Petković*, Černogorija i Černogorcy. SPb. 1877 (z „Vostočnago Sbornika") — Spiridion *Gopčević*, Montenegro und die Montenegriner. Leipzig 1877 (od něho pochází též kniha o poslední černohorsko-turecké válce).

učení k jednomu mnichu, otci Osipu, v Boce Kotorské; měltě příští vladyka státi se dříve mnichem. Po dva roky zabýval se tedy Rade bohoslovím a — básněním; podle nějaké staré knihy ruské složil píseň o válce Kateřiny II. s Turky a píseň ta zpívala se potom po vší Černé Hoře. Rade byl Černohorec nejčistší krve: statečný jonák, v 16 letech vypadal jako jiní v 25, vysokého vzrůstu („na celou mužskou píď byl vyšší než největší Černohorec"), živý, krásný. R. 1829 vrátil se na Cetyň a našel tam druhého učitele, jenž nikterak nebyl podoben otci Osipu. Byl to Sima Milutinović, jehož působení mělo patrný účinek na ráz poesie Petra Petroviće. R. 1830 umřel starý vladyka a 17letý jinoch nastoupil na trůn, proti své vůli, strachuje se těžkého toho povolání a odpovědnosti. Nicméně stal se jedním z nejvýtečnějších vládců Černohorských.

Slovesná činnost jeho záhy se počala. Duch jeho básnický projevil se nejprvé v menších skládáních, blízkých samorostlým písním národním. Působením Milutinovićovým nabývala ta samorostlá poesie rázu více osobního, lyrického. Základní rysy Milutinovićových básní: drsný, rázný sloh bez jemnosti a něžnoty, básnické pojímání dějin zvláště srbských, klassické bájesloví a filosofická vznešenost episodních rozjímání — vše to ulpělo do jisté míry i na originálním básníku černohorském. Výtvory Petra II. vynikají znamenitou silou básnickou, jsouce nad to zajímavy jak národem, z jehož středu vypučely, tak i osobním postavením básníka. Skladatel jest ohnivý vlastenec, naskrz proniknutý epickou povahou svého národa; vedle toho pak jsou básně jeho prostoupeny všude lyrickými ohlasy jeho vnitřního života, touhou po povznešení národa, theoretickými pochybnostmi a projevy osobní nálady.

Tiskem vycházela díla Petra II. v tomto pořádku: r. 1834 zřídil na Cetyni tiskárnu a vytiskl v ní: „Liek jarosti turske" a „Pustinjak crnogorski" (poznamenaný letopočtem 1833); r. 1845 v Bělehradě vydal báseň „Luča Mikrokozma" a sbírku národních zpěvů hrdinských „Ogledalo Srbsko," mezi kterými umístil též několik svých básní; r. 1847 vyšlo nejčelnější jeho dílo „Gorski Vienac, istoričesko sobitje pri svršetku XVII. vieka," od té doby vícekrát přetiskované; konečně r. 1851, po jeho smrti vyšly dvě básně hrdinské, jež k rannějším jeho plodům náleží, „Kula Djurišića i Čardak Aleksića," ve Vídni, a „Lažni car Stjepan mali" v Terstě; r. 1854 konečně vydána „Slobodiada," epická báseň v desíti zpěvích, jež opěvujíc boje Černohorců s Turky od nejstarších časů, též mladému věku básníkovu náleží.

Básnická sláva Petra Petroviće zakládá se na těchto třech čelných dílech: „Paprsek Mikrokosmu," „Horský věnec" a „Lživý car Štěpán Malý" (pověstný samozvanec na Černé Hoře na konci XVIII. století). „Paprsek Mikrokosmu" psán jest za dojmu básně Miltonovy, proto však přece vyniká originální poesií. „Horský věnec" svit jest z řady obrazů, jež v dramatické formě líčí děje černohorské z konce XVII. věku, když za panování vladyky Daniela v strašném převratě vnitřním položen byl základ novému státu Černohorskému. „Věnec" oplývá národními motivy a kypí ryzí silou básnickou; líčení národních dějů jest mistrné a zevšad vane černohorský cit národní svobody. „Lživý car

Štěpán“ podobných obrazů z konce minulého století podává. Ni jedna ni druhá báseň není přísným dramatem; dramatičnost zde i tam prostoupena příliš mnohými živly epickými a lyrickými. Podle soudu srbských kritiků jest „Horský Věnec“ monumentální dílo srbské literatury, učiněná srbská Iliada lyrická, kdež opěvání došly ne tak děje jako národní duch černohorský a slaví se netoliko junáctví a hrdost svobodného národa, nýbrž i nejsrdečnější jeho myšlénky a snahy. [1])

Petr Petrović umřel 19. října 1851, v třicátém osmém roce věku svého. [2]) Do Petra II. nebylo na Černé Hoře škol; jen nemnozí, kteří k stavu duchovnímu připravovali se, učili se čísti a psáti; vladyka založil školy a kázal učiti v nich mezi jiným i dějepisu. V tiskárně, kterou zřídil, tištěny byly jedna kniha Karadžićova, jeden spis Milutinovićův a mimo to vycházel každoročně sborník neboli almanah „Grlica“ (1835—39) redakcí Dim. Milakoviće, „národního sekretáře.“ Ale tiskárna v černohorském vzduchu neměla dlouhého života. Brzo po smrti Petra II., za války knížete Danila s Turky v letech 1852—53, přelito bylo písmo v ručniční kulky.

Byla za knížete Danila později zase tiskárna na Cetyni založena, vytištěn v ní však jediný krátký „Zákonník“ černohorský. Za nynějšího knížete Mikoláše oživlo opět černohorské písemnictví, přičiněním hlavně dalmatského básníka Sundečiće, jenž se byl odstěhoval na Černou Horu. Pravoslavný kněz a professor zaderského semináře Jovan Sundečić (nar. 1825) proslul již záhy jakožto vroucí vlastenec slovanský. R. 1850 vydal v Zadře „Srce ili različne pjesme,“ potom i jiné básně, z nichž ozývá se vřelý slovanský cit, volání po svornosti a smíru a naděje na budoucí svobodu a panování. Směrem tím na se popudil ovšem rakouské úřady a spůsobil si nepříjemnosti, jimž unikaje r. 1864 na Černou Horu se přesídlil; zde vedl správu tiskárny, jsa při tom z části i knížecím sekretářem. Od r. 1865 vydal několik svazků černohorského almanahu „Orlić,“ jenž mimo řadu básní obsahuje články o slovanské věci, prodchnuté týmž duchem svornosti a povzbuzování, kterým všecky práce Sundečićovy vynikají. K „Orlići“ přispívali i jiní spisovatelé: katolický kněz dalmatský Michal Pavlinović, rovněž jako Sundečić stíhaný; archimandrita Nikefor Dučić; [3]) Tersťan Bastian; psali rozpravy o starších i novějších dějinách černohorských a básně. Konečně měli v „Orlići“ též účastenství otec knížete Mikoláše, Mirko Petrović, i sám kníže Mikoláš. Veliký vojvoda a před-

[1]) „Gorski Vijenac“ — dí jistý kritik srbský — „je niz bisera, koji ti se nikad nemože dosaditi gledati. To su svete brojanice pesničke, za trenutke kad se duša poezijom osami. Svako je zrno sveto, i svako je ot čudotvornog drveta života narodnog.“

[2]) O jeho osobě, životě a básních viz Jov. *Subbotiće* „Slovo Petru II. Petroviću“ atd. v Srbském Letop. 1852, d. I.; Ljub. *Nenadoviće* „Vladika Crnogorski u Italii,“ v Srbii 1868—69; Vuka *Vrčeviće* o Černohorských dějinách v „Dubrovniku“ 1871; „Životopis vladike Crnogorskoga Petra II.“ v témže „Dubrovniku“ 1874; Svet. *Vulović* v „Godišnjici Nikole Čupića,“ I., v Bělehr. 1877, str. 310—347; konečně dějiny Černohorské za panování Petra II. a vypravování cestovatelů, jako Ami-Boué, Kohla, Kovalevského, Popova a j.

[3]) O archimandritu *Dučići* viz *Hilferdingův* spis „Bosnija.“ Za posledních bojů byl Dučić jako vojín činný.

seda senátu Mirko Petrović neumí čísti ani psáti; písně své zpívá, jako je pějí pěvci srbští, při guslích, za dlouhých zimních večerů v rodině knížecí. Jsou to básnická vypravování o hercegovsko-černohorské vojně; zapsány byvše archim. Dučićem vydány jsou pod názvem: „Junački spomenik; Pjesme o najnovijim tursko-crnogorskim bojevima“ (v Cetyni, 1864, 221 str.). V „Orlići“ na r. 1867 naleza se píseň Mirka Petroviće o bitvě Grahovské r. 1858. Kníže Mikoláš (nar. 1841, študoval krátký čas v Paříži, nastoupil vládu r. 1860) v „Orlići“ uveřejnil několikero básní lyrických, jež opěvujíce národní svobodu svědčí o hlubokém citu a nadání; pak i verše epické ve známém slohu junáckých písní, konečně úryvek z truchlohry „Vukašin,“ z doby pádu Srbského carství. [1])

Od r. 1870 vychází v Cetyni politický list „Crnogorac,“ jenž později byl pojmenován „Glas Crnogorca.“

* * *

Literární činnost pravoslavných Srbů v *Dalmácii*, písma cyrilského užívajících, lze přičísti stejnou měrou k písemnictví srbskému jak chorvatskodalmatskému.

Jako všude jinde, tak i v Dalmácii projevilo se národní probuzení snahami o pojištění národnosti a študiemi národopisnými a starožitnickými. Ze spisovatelů, kteří v tom smyslu v Dalmácii působili, jmenováni buďtež: Na prvním místě dr. Todor neboli Božidar Petranović (1809—1874) ze Šibenika; vydával od r. 1836 „Srbsko-dalmatinski Magazin,“ věnovaný národním dějinám, srbskému zeměpisu, básnictví atp.; vůbec sbíhala se v něm všeliká slovesná činnost pravoslavných Dalmatinců. Za dob novějších Petranović mnoho pracoval v oboru církevních dějin své vlasti a v oboru historie práva a kultury u Jihoslovanův; měli jsme již napřed příležitost, zmíniti se o jeho díle o bogomilstvi. [2]) Dělníkem na témže poli byl dubrovnický „prota“ (t. j. protojerej) Jiří Nikolajević (nar. 1807), ze Srjemu: r. 1840 vydal pozoruhodný svého času sborník listin „Srbski Spomenici,“ pod přejatým jmenem Pavla Karano-Tvrdkoviće; od r. 1842 až do 1861 (s delší přítrží v rocích 50.) vedl redakci „Magazinu,“ kterou pak přejal archim. Gerasim Petranović. Jovan Sundečić, o kterém jsme již mluvili, počítá se rovnou měrou k pravoslavnosrbské jako k chorvatskodalmatské literatuře. Dotčený sekretář vladyky Petra, Milaković, pocházel z Dubrovníka a sepsal dějiny Černé Hory. [3]) Velice plodný spisovatel dalmatský jest Matija Ban (nar. 1818) z Dubrovníka. Život jeho byl pln rozličných příběhů: v r. 21. opustil domov a usadil se v Cařihradě; pak žil v Malé Asii, jmenovitě v Brusse;

---

[1]) Překlady básní kníž. Mikolášových najdeš u *Makuševa*, u *Frilleye* a *Wlahovitje*; v „Poezii Slavjan“ nalezají se překlady z písní Mirka Petrovićových na str. 279—281 a z básní kn. Mikolášových na str. 290—292.

[2]) O jeho pracích viz *Račkého* v „Radě“ 1875, XXX. 179—193.

[3]) „Život i Djela Dim. Milakovića“ od Jiř. Nikolajevića (19. sv. Srbskodalmat. Magazinu), ve Vídni 1860.

r. 1844 přesídlil se do Bělehradu. Spisovatelskou dráhu nastoupil již v Brusse, sepsav tam jazykem italským jedno drama a několik truchloher, z nichž vyšla tiskem jen jedna, tragédie „Il Moscovita.“ V Srbsku byl vychovatelem dcer knížete Alexandra, z kteréž příčiny sepsal knihu o „ženském vychování“ (1847). R. 1848 napsal stručné „navedení k vojenství“ ku prospěchu Srbův, kteří Knićaninovým vedením šli rakouským svým rodákům pomahat v jich boji s Uhry. R. 1849 odebral se Ban do svého rodiště a počal tam nákladem Illyrské Matice vydávati časopis „Dubrovnik,“ jenž ostatně dlouhého neměl trvání. R. 1855 uspořádal k tisku sbírku svých básní. Básnická jeho tvornost hlavně dramatem se obírala: jeho tragédie „Mejrima,“ „Uroš V.,“ „Car Lazar“ počítají se k nejlepším výtvorům jihoslovanské Musy dramatické. [1])

Konečně vyskytly se i pokusy literární činnosti v *Bosně*. Vyšlať r. 1866 v Sarajevě neveliká kniha „Naravoučenije o čoveku i njegovi dužnostima“ (Mravoučení o člověku a jeho povinnostech), z řečtiny přeložená Jiřím J o v a n o v i ć e m. Byla to první kniha, jež v Bosně vyšla tiskem. Téhož roku počal vycházeti úřední list „Bosna“ srbským a tureckým jazykem. R. 1869 vyšel „Prvi bosanskosrpski kalendar“ (8^0, 58 str.); vycházel též týdenník „Sarajevski Cvjetnik“ po srbsku a po turecku atd. Stav té „literatury“ v Sarajevě, na blízku tureckých pašů, byl takový jako jsme viděli v Bulharsku.

O pracích národopisných, jež Bosně byly věnovány a vycházely v Záhřebě a Bělehradě, promluvíme na jiném místě.

* * *

V předchozím výkladu uvažovali jsme jednotlivé zjevy literatury srbské podle známých rozdílů místních: počavše u Srbů rakouských, přešli jsme do knížectví, odtud na Černou Horu, pak do Dalmácie a konečně do Bosny. Takový spůsob výkladu podával se sám sebou. Páska národní často sice zastírala tu místní rozdílnost, činíc nejznamenitější zjevy společným majetkem všech zemí srbských: básně rakouského Srba Branka Radičeviće a vladyky černohorského Něguše jsou společným ziskem a chloubou vší literatury; přes to však literatura byla přec daleka jednoty, i co se týče působení i co se týče její prospěchů. Nebyla to rozličnost škol, nýbrž různost místních podmínek a rázů. Nejznamenitější působitel, jenž literatuře srbské služby veliké prokázal, Vuk Karadžić, zůstal skoro až do konce života svého pod ostrakismem té země srbské, která, jsouc politickou kolébkou budoucího vzrůstu národa, byla by právě měla býti místem nejráznějších projevů znovuzrození literárního. Ukázalo se však, že Karadžići více svobody k působení popřívalo Rakousko nežli vlastní Srbsko. Vládla zde tehdáž menší vzdělanost než v Srbstvu rakouském. Obrážela se v literatuře i rozdílnost položení politického: jiné úkoly měli v knížectví, kdež běželo o založení vnitřní svobody uprostřed srbského národa samého; jiné v Rakousku, kdež potřeba kázala klásti odpor německému abso-

[1]) „Mejrima ili Bosnjaki,“ tak zní ruský překlad „Mejrimy,“ vytištěný v „R. Věstniku“ 1876, sv. 6.

lutismu i maďarské národní vypínavosti; jiné konečně v Dalmácii, kdež Srbům i Chorvatům [1]) šlo o svobodný rozvoj národnosti, netlumený nadvládou číselně nicotného italianismu, Srbům pravoslavným pak zvláště o zachování pravoslaví; na Černé Hoře literární činnost přilehala přímo k patriarchálně epickému životu, kladouc spolu základy budoucímu rozvoji národní osvěty. Takž každá část národa měla své vlastní úkoly a své nejbližší záležitosti; kterážto okolnost při politickém rozdělení a nesvobodě národa nejvíce zdržovala veliký pokrok vzdělanosti a literatury. K tomu přistoupil ještě rozbroj uprostřed srbskochorvatského národa samého. Stará rozdvojenost v letech třicátých v nové síle ožila, když hnutí „illyrské“ u Chorvatů povzbudilo spor o prvenství mezi dvěma částmi národa . . .

Při všem tom byl v té rozdělené, politicky nikoli zabezpečené literatuře pokrok přec jen patrný: pozvolna sílilo se vědomí jednoty a vzájemnosti a znovuzrození druhých literatur slovanských poskytovalo mu širší, všeslovanské opory. Neobyčejně mocného podnětu dostalo se uvědomění národnímu událostmi r. 1848, jakož vždycky bývá v prudkých nárazech živlů historických. Boj s Uhry vzpružil Srbstvo k tuhému odporu; prohlásili stará svá práva a povstáním oživili v sobě snahy po svobodě národní; Srbové rakouští zapomenouce na domácí svár s Chorvaty, uzavřeli s nimi spolek proti cizorodému nepříteli společnému; Srbové z knížectví též se ozvali, poslavše za Dunaj sbor dobrovolníků. Jesti známo, jak výpadek zklamal očekávání Srbův i Chorvatů; než vlastenecké nadšení těch let nezůstalo zcela bez účinku. Literatura vůbec oživila se od té doby: po Něguši a Branku Radičevići vyskytla se celá řada básníků, z nichž některé již jsme jmenovali: Jovanović, Jakšić, Ilić, Ljubom. Nenadović, Štěp. Kačanski, Nović, Sundečić, Pavlinović; literatura časopisecká rozmohla se jako nikdy před tím a jakkoli některé její úkazy měly jen krátké trvání, nabyla přece značné váhy politické, tlumočíc mínění rozličných stran a přispívajíc k politickému uvědomění lidu. Od téže doby pozoruje se i zvláštní ruch v srbské mládeži: sestupuje se ve vlastenecké spolky a pečuje o rozšíření osvěty v národě. Prvním pokusem literárních snah mládeže byla sbírka básní „Slavjanka“ (v Pešti 1847); na počátku let šedesátých následovaly „Licejka,“ jež vycházela v Bělehradě, a „Prehodnica“ v Pešti. Když se byl počet těch spolků rozmnožil, sešli se r. 1866 v Novém Sadě k prvnímu společnému shromáždění. Byla to ona pověstná Omladina. K ní přidružili se mimo mládež i jiní, kdož k témuž cíli se nesli: k rozšíření totiž vzdělání, k národnímu sjednocení a k politické svobodě. Z peněz sebraných vydáván „Omladinski kalendar“ a založen politický list „Mlada Srbadija“ (Mladé Srbstvo); r. 1870 podniknuto vydávání „Politického Slovníka“ (Političi Rječnik) vedením Vladimíra Jovanoviće. Vlády jak uherská tak srbská za Michala III. (Garašanin a Hristić) vzaly v podezření a stíhaly Omladinu; nemohši

[1]) Dalmácie čítá k 400.000 d. srbského původu, mezi nimi 80.000 pravoslavných, ostatní jsou skoro samí katolíci, v jich počtu pak 65.000 hlaholitů; dále jest tam všeho všudy jen 20.000 Italiánů, ovšem ve vyšší městské třídě; okolo 1000 Albánců, několik set židův a nepatrný počet Němců.

odbývati pravidelných shromáždění, slila se s národní opposicí; nicméně směr, jakýmž se brala, nevymizel, stav se společným heslem strany, jejíž cílem jest národní sjednocení a svoboda. [1])

Úplný seznam politických listův i časopisů té doby (a vůbec) najde čtenář v „Srbské Bibliografii" St. Novakoviće. Mimo ony, jež jsme již jmenovali, byly ještě tyto: Daniel Medaković, nedbaje obmezování a zákazů, vydával od r. 1848 „Napredak" (Pokrok) v Karlovcích, „Pozornik" a „Vojvodjanku" v Zemuně, posléze „Srbski Dnevnik" v Novém Sadě, jenž stal se politickým a literárním středištěm Srbů rakouských. Rokem 1861 počal v Bělehradě vycházeti „Vidov dan" (Sv. Víta den, 15. června, výroční den Kosovské bitvy) řízením Miloše Popoviće. R. 1865 jal se Vlad. Jovanović, člen strany radikální, vydávati v Ženevě francouzskosrbský časopis „Slobodu," jež v Srbsku byla zapovězena. [2]) V Bělehradě St. Novaković založil literární týdenník „Vilu," jenž několik let se udržoval. Svetozar Miletić, nynější náčelník svobodomyslné strany Srbů rakouských a hlava srbské opposice na sněmu uherském, velenadaný politik a publicista (jemuž se Maďaři za působení jeho mstili pověstným trestním řízením r. 1876—78), založil r. 1866 v Pešti politický list „Zastavu" (Prapor), jejž potom přenesl do Nového Sadu. Jest to nejlepší politický žurnál u Srbů. Zasedá-li Miletić na sněmu anebo když v žaláři sedí, zastupují jej při novináeh Štěp. Pavlović, Štěp. Popović, Milan Djordjević.

Za poslední doby počínají Srbové všímati si též literatury ruské. Dříve jižní a západní Slované znali větším dílem jen několik málo jmen ruských učených slavistů: nyní objevují se tam překlady z nové ruské literatury, kterými prokleštuje se známost nejen její vědeckého, nýbrž i básnického obsahu a směru. Takž vyloženy srbským jazykem „Dějiny srbské řeči" od Majkova, „Listy o dějinách Srbův a Bulharův" od Hilferdinga, mnohá díla Puškinova (básně i povídky), Lermontovův „Démon," spisy Gogolovy, Turgeněvovy, Gončarovovy a j. [3])

Konečně mnohoslibným úkazem jest rozkvět činnosti vědecké, zvláště v oboru dějepravy a národopisu srbského národa, kdež učenci

---

[1]) Nepřátelé Omladiny žádných prostředků nezamítali k její zkáze. Když kníže Michal byl r. 1868 zavražděn bandou zákeřníků, Hristić pustil slech, že vraždu tu nastrojila revolucionářská Omladina. V Pešti té příhody rádi použili, by sprostili se hlavních svých odpůrců: Miletić zbaven jest důstojnosti, kterou v Novém Sadě zaujímal, zatčení pak jeho překáželo jen, že byl sněmovním poslancem; za to uvězněni Vlad. Jovanović, spolupracovník Miletićovy „Zastavy," a bulharský emigrant Ljuben Karavelov. Vyvázli na svobodu teprv za několik měsíců, když totiž v Novém Sadě z příčiny té nastalo bouřlivé hnutí a Miletić podal řízný dotaz na sněmu.

[2]) List ten dlouho se neudržel; později byl Jovanović spolupracovníkem Miletićovy „Zastavy." Od něho pochází též: Les Serbes et la mission de la Serbie dans l'Europe d' Orient. Par Vladimir Jovanovics. Paris 1870. — The emancipation of the Serbian nation. Geneva 1871.

[3]) Však nechtějme se klamati. Známost ruské literatury není ještě valná. Není tomu dávno, co jednomu z našich slavistův, Lamanskému, v samé intelligenci srbské přihodilo se najíti úžasný příklad neznámosti Ruska („Serbija i južnoslav. provincii Avstrii" v Oteč. Zap. 1864, únor 661). *Ta* doba ještě není u konce.

srbští dokázali již díla ceny nevšední. Přední místo po soudu jednomyslném drží tu filolog prvního řádu Jiří (Djuro) Daničić (nar. 1825 v Novém Sadě). Študoval v Pešti a pak ve Vídni, kdež seznámiv se s Karadžićem, stal se horlivým stoupencem jeho reformy; ve filologii byl mu učitelem Miklošič. Životopis Daničićův není leč vyčtení znamenitých jeho prací a študií o srbskochorvatském jazyku. Již prvním spisem svým obrátil k sobě pozornost; byla to knížka: „Rat (boj) za srpski jezik i pravopis“ (1847), sepsaná na obranu Vukovy reformy; [1]) vystoupení to bylo tak rozhodné, že od té doby spor na poli vědeckém jest ukončen. Od r. 1856 žil v Bělehradě, jsa professorem lycea (potom „veliké školy“) a sekretářem „Družstva;“ byl i redaktorem „Glasnika,“ v němž mnoho důležitých prací filologických podal na veřejnost. Již r. 1850 vydal krátkou mluvnici srbskou, která pak v novém zpracování vyšla pod názvem: „Oblici (tvary) srpskoga jezika (5. vydání v Záhřebě 1869). R. 1858 vyšla jeho pozoruhodná „Srpska sintaksa;“ v letech 1862—64 vydával „Rječnik iz književnih starina srpskih“ (tři svazky), bez něhož nemůže obejíti se, kdo študovati chce starou srbskou historii a jazyk. Vedle toho Daničić vydával památky starého písemnictví, jmenovitě uvedená výše sepsání sv. Sávy, Domentiána, Daniele, pak jiná drobnější, a sice v „Glasniku,“ v „Radu,“ v „Starinách,“ před tím v Miklošičově Slovanské bibliothéce (Slav. Bibliothek). R. 1865, nepohodnuv se s vládou a starými stranami, zbaven byl professury; i povolán jest do Záhřeba, kdež stal se členem a sekretářem jihoslovanské akademie. R. 1874 dal na veřejnost, zase v Bělehradě, nové dílo: „Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika do svršetka XVII. vijeka;“ roku pak 1876 „Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika.“ Ale též v jinou stranu činnost jeho byla obrácena: přeložil na jazyk srbský Starý Zákon (vyšel v plném vydání r. 1868), jenž zároveň s Vukovým překladem Nového Zákona tiskne se kyrillicí i latinkou a koluje po celém národě srbském.

Filologické práce Daničićovy podle uznání příslušných soudců vynikají takovou cenností, že nižádný z jazyků slovanských nebyl tak důkladně probádán, jako srbský pracemi Daničićovými. [2])

O dějinách srbské literatury pracoval horlivě Stojan Novaković (nar. r. 1842), professor „veliké školy“ a jeden čas též ministr národní osvěty. Počal veřejně vystupovati okolo r. 1860: vydal knížku básní, překládal ze slovanských básníků, jmenovitě z Puškina („Kav-

---

[1]) Spisek vyšel v Pešti, neboť Vídeňská censura ho nepropustila z „důležitých důvodův politických.“

[2]) *Sreznevskij*, Zap. Akad. XXIV., protok. 210; *Jagić*, Archiv I., 500., II., 156 a sled. Hle jak se pronáší mezi jiným Jagić: „Jsem přesvědčen, že každý europský filolog měl by potěšení z těch výborných prací, kdyby jazyk, kterým jsou psány, veliké většině nebyl na závadu, aby se s nimi mohli seznámiti; čehož já jen želeti musím. Neboť vůči té veliké pohromě, která Srbsko postihla (1876), mohl bych za jisté pokládati, že i v kruhu europských filologův a jazykozpytců, již z úcty, jakou vzbuzují práce Daničićovy, našli by se noví přátelé spravedlivé věci srbské.“ Sr. Izv. II. Otd. Akad. VIII., 396—397 (?). O pracích Daničićových viz „Srbadiji“ II. 1876, čís. 1., St. *Novakoviće* v „Srpské Zoře“ 1878 čís. 1. a sl. (za příčinou 30leté památky působení Daničićova, jež slavila se v lednu 1878).

kazský zajatec“) a Czaykowského, psával kritické úvahy do „Srbského Letopisu,“ „Danice,“ „Vidovdana“ a jinam, mimo to mnohé články dodával pro „Glasnik,“ podávaje tam na veřejnost filologické památky a dějepisná pojednání. R. 1867 vydal dějiny srbské literatury (2. vyd. 1871); r. 1869 velmi úplnou a zevrubnou „Srbskou bibliografii“ od r. 1741 do 1867, kterou pak doplňoval v „Glasniku;“ r. 1877 dějepisnou chrestomathii srbského jazyka pod názvem „Primjeri.“

Vědecká činnost srbských spisovatelů hlavně v „Glasniku“ se sbíhá, kdež vycházely práce Daničićovy, Novakovićovy, Nik. Krestiće (spisovatele „Dějin národa Srbského,“ v Bělehradě 1863—64), Milićeviće, Čedomila Mijatoviće, Vlad. Jakšiće, Spasiće, arch. Dučiće, P. Sretjkoviće, Iv. Pavloviće a mnohých jiných. Ze spisův o sobě vydaných zmínky zasluhují ještě „Zeměpisný a statistický slovník knížectví Srbského“ od Jovana Gavrilovića, r. 1846 vyšlý, k němuž řadí se bohatá udaji kniha Milićevićova „Kneževina Srbija.“ O pracích, jež hledí k srbskému národopisu, promluvíme na jiném místě.

Vůbec může se říci, že literatura srbská, byť se jí nedostávalo ještě základu, kterého jí poskytnouti může ne-li politická, alespoň národně kulturní jednota, přece již nyní podává záruky opravdového rozvoje, jak v oboru básnickém tak i v oboru vědeckých prací, Srbstva se týkajících; též časopisectvo srbské čím dál tím pilněji přihlíží k potřebám a důležitostem skutečného života národního. Za blahé znamení pokládati sluší vzrůstající sblížení jednotlivých částí národa a snahu o srbskochorvatské sjednocení.

5. Snahy illyrské.

Literatura západních Srbův a Chorvatů, přeživši skvělou dobu svou v Dubrovníku, čím dál tím více klesala; časem jen objevili se v ní spisovatelé výtečnější, kteří však žádného patrného sledu nezůstavili v rozvoji národa. Výše bylo již z části k příčinám toho nedostatku ukázáno. Dalmatská literatura, ač jí nescházelo spisovatelů velikého nadání, nebyla dosti samostatna: ani původem svým, ježto vyrostla z půdy italské a z ožilého klassicismu; ani platností v obecenstvu, jemuž byla pouhou poetickou hříčkou, pouhým doplňkem vlaského vzdělání „vlastelinů“ (šlechticů), zůstávajíc třídám lidu namnoze cizí. Býval ovšem mezi spisovateli také jednotlivci z lidu, ale literatura v celku k jádru národa nepronikla a také — až na řídké výjimky — málo se o národ starala, tak že, jakkoli básnictví i literatura hojně se pramenily ve vyšších vrstvách, lid stoje stranou, svými silami je podporovati nemohl. Lid měl jen svou literaturu církevních knih, svou zastaralou glagolici atd. Mimo to byly i národní síly západosrbského světa nanejvýš roztříštěny: jádro pravoslavného Srbstva zůstávalo v sousedství sevřeno tureckým jhem; druhá část žila v římském katolictví; krom toho byly jednotlivé větve národního kmenu rozděleny místními nářečími, z nichž každé hledělo vlastní literatury se dodělati — Chorvaté, Srbové, Dalmatinci, Slavonci, Korutané. Přes to byla by literatura

snad i podržela cenu svou, kdyby byla stačila europskému ruchu; ale tu velice se opozďovala. Snaživější mysli unášeny byly do literatur cizích, neboť domácí až do samého XIX. století lpěla na směru, kterým vyznamenávaly se věky XVI. a XVII. Jako by necítíc, co děje se vůkol, zvrhala se v prostá slohová cvičení a zapomínala na vzdělání národa, jež tehdy vůbec bylo zanedbáváno; myslilať se, že jemu stačí pouhá katolicko-klerikální mravouka. Jednotlivé významnější zjevy literární, jako Kačić-Miošić, nebyly s to, aby tu zarážku hned protrhly; teprv později, jakož uvidíme, a dílem i na jiném místě Kačić prospěl národnímu znovuzrození.

Literatura mohla se osvěžiti jediným toliko prostředkem: kdyby totiž, střesouc se sebe scholastický prach, byla dovedla rozptýlené síly sjednotit a k životním účelům je obrátit v duchu novověké osvěty a svobodomyslných snah demokratických. Jedině tím spůsobem mohla vážnosti a platnosti nabyti.

Obrat takový se v srbskochorvatské literatuře skutečně dokonal: u Srbů pravoslavných Dositejem Obradovićem a Karadžićem, u Chorvatův až v třicátých rocích našeho století. Střediskem nového literárního ruchu stal se Záhřeb. Tato doba západní literatury srbskochorvatské byla proti dřívější opravdovým obratem: literatura nalezla nový cíl a setkala se na něm se souhlasem národa; obzor se rozšířil a literatura nabyla podstatné historické a národní opory a veřejné platnosti. V té západosrbské literární obnově let třicátých ukazuje se nám zároveň jeden z výrazných zjevů tak zvaného panslavismu, který zde a pak v české literatuře tehdejší nejmocněji se projevil. Domácí snahy západního Srbstva setkaly se tu s povšechným hnutím národů slovanských, jež zvláště v rocích 30.—50. bylo živé.

Toto z dávna se připravující hnutí národní mělo u rozličných plemen rozličné místní příčiny a podněty. U západních Srbů ty podněty plynuly z jich poměru k Uhrům. Záležitost literární byla od samého počátku záležitostí politickou, čili vlastně v politické měla svůj původ: Chorvatům bylo hájiti své národnosti proti uherské panovačnosti; potýčka literární rozhodovala se v krvavých potržkách, jež sběhly se v Záhřebě u příležitosti voleb roku 1842—45, a posléze v událostech roku 1848—49. Chorvatské hnutí jevilo se jako odpor proti přemrštěným národním snahám Uhrů, kteří usilujíce vybaviti se z vídeňské centralisace a dojíti politické svobody, měli za to, že toho dosáhnou povznešením a rozprostraněním národní své řeči. Latina, jež v právním i politickém řízení dosud byla panovala, zaměněna jest maďarštinou, kteréž od té chvíle Uhři všemi silami hleděli panování zjednati po veškerých zemích koruny, byť Slovany obydlených, tudíž i v Chorvatsku a Slavonii, ode dávna s královstvím Uherským spojených. Toto šíření maďarštiny podle přiznání samých její obhájců dálo se s nemírností a s přepínáním, jakéž samy o sobě mohly vésti k nepřátelským srážkám. Týž účinek měla maďarisace i u druhých Slovanův, u kterých pokoušeno se průchodu jí zjednati: u Slováků na severu a u pravoslavných Srbů na jihu Uher. Konečně Chorvaté, Srbové a Slováci chopili se zbraně.

Záměry Uhrů nesly se k panství politickému i národnímu zároveň.

Opposice Chorvatů brala se rovněž obojím směrem; dříve však než propukl zjevný boj politický, projevil se národní odpor pozoruhodným ruchem literárním, jenž znám jest pode jmenem illyrismu.

Dějiny té doby nenašly ještě svého vypravovatele. Jak uherští tak i slovanští spisovatelé věc vyličují z protivných stanovisk, tak že co jedni chválí, druzí odsuzují; než cesta prostřední jest dosti na snadě. Onino prvější mezi jiným vysvětlovali hnutí chorvatské jako plod piklů vídeňské vlády, jež z Chorvatů chtěla si učiniti nástroj proti revolučnímu ruchu Uhrů. Není pochyby, že vláda rakouská v chorvatském povstání proti Uhrům spatřovala svou výhodu a že také z něho kořistila — na jednom z předních původců hnutí chorvatského lpí do poslední doby podezření, že byl Metternichovým jednatelem; — naproti tomu Uhři dokonce nebyli štědři svobodou ke svým slovanským spoluobčanům;[1]) za druhé pak, což jest i hlavnější, hnutí chorvatské svým rozsahem a svou mravní a národní vahou nebylo věru takové, aby bylo mohlo vzejíti z piklů. Naopak, byl to přirozený vznět, jenž i z té příčiny mocně se projevil v literatuře, že měl svůj původ v dávném kvašení sil národních.

Ohniskem illyrských snah byl Záhřeb. Zde bylo střediště politiky, zemské vlády a vzdělanosti, zde stýkali se rozliční činitelé národního

---

[1]) To přiznávají i historikové, kteří psali ve smyslu uherském. Viz „Geschichte des Illyrismus," str. 12. Spisovatel této knihy shledal tré příčin hnutí chorvatskému: přílišnou ukvapenost a nedostatek snášelivosti u Maďarů; vzbuzení panslavismu; a chyby rakouské vlády, jež Chorvaty popuzovala. Chyby vlády přiznáváme, jen že pocházely z celé soustavy; co se týče panslavismu, neníť on nic jiného leč slovanské znovuzrození, jež v stejné míře původ svůj mělo v povzbuzení od druhých slovanských plemen přicházejícího jako v samoděčném oživení citu národního. Novější nestranní dějepisci zřejmě vytýkají nespravedlivost požadavkův uherských. Viz „Les Serbes de Hongrie," str. 198, 201, 212 atd.

V rocích čtyřicátých, když ruch se vykvašoval, vznikla celá literatura politických brožur a pamfletův o chorvatsko- a srbskouherské a německé záležitosti. Máme za to, že nebude zbytečno uvesti tu některé: *D. H.*, Sollen wir Magyaren werden? Fünf Briefe geschrieben aus Pesth . . . Karlstadt 1833. (První vydání té brožury vyšlo r. 1832; Maďaři přičítali ji buď Kollárovi buď Gajovi. Sr. Les Serbes de Hongrie, 202). — Slawismus und Pseudomagyarismus. Leipz. 1842. — Ungarische Wirren und Zerwürfnisse. Leipzig 1842. — Vertheidigung der Deutschen und Slaven in Ungarn. Von *C. Beda*. Leipzig 1843. — Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn. Leipz. 1843. — Slawen, Russen, Germanen. Ihre gegenseitigen Verhältnisse in der Gegenwart und Zukunft. Leipz. 1843. — Ist Oesterreich deutsch? Eine statistische und glossierte Beantwortung dieser Frage. Leipz. 1843. — *S. H****, Apologie des ungrischen Slawismus. Leipz. 1843. — (*Wesselényi*), Eine Stimme über die ungarische und slawische Nationalität. Leipz. 1844 (překlad maďarské brožurky, r. 1843 vyšlé, hájící stanoviska maďarského). — Slaven und Magyaren. Leipz. 1844 (též ze strany maďarské). — Der Sprachenkampf in Oesterreich (z Biedermannovy „Monatschrift" 1844). Leipz. 1845. — *Ludv. Štúr*, Das neunzehnte Jahrhundert und der Magyarismus, Wien 1845. — Das Verhältnis Croatiens zu Ungarn. 1846. — *A. Tebeldi* (Beidtel), Die Slawen im Kaiserthume Oesterreich. Wien 1848. — Geschichte des Illyrismus, nebst einem Vorworte von Dr. W. Wachsmuth. Leipz. 1849. — Z nových spisův o tom předmětu nejzevrubnější jest: Les Serbes de Hongrie, Prague et Paris 1873—74.

života; tomuto hlavnímu městu chorvatskému nemohlo rovnati se žádné jiné místo srbskochorvatského západu: pročež přirozeně sbíhaly se zde i snahy literární. Než národnost místní, uprostřed které leží Záhřeb, užívá nářečí tak zvaného „kajkavského" (vlastního chorvatského či slovenskochorvatského); nově tu vznikající literatuře nastala tedy s novým směrem a s úkolem širého národního sjednocení vážná otázka, které nářečí vyvoliti za jazyk spisovný. Místní kajkavština byla by působení nové literatury sevřela do těsných hranic vlastního Chorvatska, neboť těžko bylo doufati, že by postranní to nářečí přijato bylo jádrem srbskochorvatského národa, jenž choval jednak tradice literatury dalmatské, jednak kráčel cestou samostatnou, raženou Obradovićem a Karadžićem. Záhřebská literatura učinila tehdáž moudré rozhodnutí, za které její ředitelům spravedlivá chvála náleží: přijala do svých knih onen prostranný srbský jazyk, který v pravdě, s výjimkou jen kajkavské oblasti, jeden jest i ve východních i v západních vlastech srbskochorvatských. Tím učiněn značný krok k usmíření národních a literárních protiv, kteréž tehdy byly ještě tak příkré, že Šafařík smíření takové měl za nemožné.[1])

Takž literatura záhřebská stala se pokračováním dubrovnické a přiblížila se k srbské, od níž ji dělilo nyní jen písmo. Ale jakž pojmenovati ten jazyk a ten okruh národní, jejž sjednotiti chtělo písemnictví záhřebské? Za prapor jednoty zvoleno starověké jméno „Illyrie," v domnění, že Chorvaté a Srbové jsou potomci starých Illyrův, a Záhřeb doufal stanouti v čele budoucího sjednoceného celku.

Přední původce národního toho hnutí a nové literatury „illyrské" byl znamenitý dr. Ludevít Gaj (1809—1872), rodem z Krapiny v Chorvatském Záhoří. Jsa muž velice nadaný, horlivý a bystrý, prokázal illyrskému znovuzrození služby neskonalé; ale zároveň — onť to jest, na němž utkvělo podezření Metternichovské agentury. Může být, že Gaj v nesnadném tehdy položení Chorvatů mezi revolučním Uherskem s jedné a byrokratickou libovládou Metternichovskou s druhé strany, postaviv se v pravý čas mezi národní ruch a zlovolný absolutismus, rozvoji menších národností nepřející, dopustil se jistých chyb neblahých (vypsání života jeho posud není); ale pro svoji literaturu mnoho pracoval a bez důvodu se zajisté neshlukl okolo něho kruh nadaných vlastenců, z nichž někteří činni jsou i podnes.

Gaj študoval v Št. Hradci, Vídni a Pešti; přebývaje v tomto městě, poznal politické snahy Uhrův a seznámil se s pěvcem Slávy Dcery Kollárem, proslulým hlasatelem slovanského vzkříšení, jemuž za směr svých idei národních mnoho měl děkovati. R. 1830 vydal již spisek o opravě chorvatského pravopisu, jež potom také i pronikla v literatuře.[2]) Koncem r. 1834 počal vydávati politický list „Novine

---

[1]) Josef Jireček v předmluvě k druhému dílu Šafaříkovy Gesch. der südsl. Liter., hovoře o současném srbskochorvatském sblížení literárním dokládá: „Alles das sind Fortschritte, welche Šafařík, als er das vorliegende Werk verfasste (okolo r. 1830), wohl als wünschenswerth, aber als so wenig wahrscheinlich betrachtete, dass er dieselben kaum anzudeuten gewagt hat."

[2]) Oprava záleželа v tom, že vlastně zavedl český způsob psaní, tedy místo dosavadních neladných spřežek *cz*, *ch* neb *cs*, *sz*, *sh*, *x* české *c*, *č*, *s*, *š*, *ž* atd. (Pozn. překl.)

Horvatzke" s literární přílohou „Danica (dennice) Horvatzka, Slavonzka i Dalmatinzka", v chorvatském nářečí domácím (v kajkavštině). R. 1835 začal již novým pravopisem psáti a v obou listech uveřejňovati také články v nářečí srbskochorvatském. Ale brzo shledal, že obmezen jsa na vlastní Chorvatsko, jehož obyvatelstvo nepřevyšovalo počtu 700.000 duší, ku platnému a šírému působení nedospěje. Pročež r. 1836 listy své přezval *Ilirske narodne novine* a *Danica Ilirska* a nevzdělané nářečí chorvatské zaměnil bohatým jazykem srbskochorvatským, jenž panuje v Dalmácii, Slavonii, Srbsku, Bosně atd., honosil se již slavnými spisovateli za doby dubrovnické a u Srbů novověkých měl Obradoviće, Vuka a velkolepé národní epos. Chtěje jedním společným názvem sceliti rozmetané údy jednoho národa, přijal pro ně starověké jméno Illyrů. Nové jméno dopouštělo mluviti o veškerenstvu srbského plemene, jsouc zároveň praporem sjednocené síly národní, jež měla nyní vítězně čeliti uherským útokům: vlastenecké nadšení illyrské snadno mohlo shromažďovati pod jednu korouhev — a skutečně také shromažďovalo — veškeré zástupce drobných těch odstínů národních, jež po tu dobu dělila provincionální řevnivost.

Než z počátku illyrská jednota narazila na odpor Srbů pravoslavných, kteří nechtěli dopustit, aby „Illyrové" zmocnili se jejich jazyka, jejich národních podání a slávy národní: nastala tu rozepře mezi dvěma literaturami jednoho plemene, mezi literaturou záhřebských Illyrův a literaturou Srbstva pravoslavného. [1]) Konečně r. 1843 jméno Illyrův jakožto pouze knižné, nemající kořenů v národním vědomí a vyjadřující pouhou vidinu, bylo zanecháno, snad ostatně i z té příčiny, že rakouská vláda užívání jeho prostě zapověděla. Illyrové od té doby počali se nazývati Jihoslované.

Budiž tomu jakkoli: přeměna jména, kterouž těsné místní přehrady se odklizovaly, a přijetí nové spisovné řeči, jež značný díl rakouského Slovanstva zahrnovala, jsouc při tom v držení historických upomínek, došly plného úspěchu a potkaly se s celým souhlasem čelných mužů tehdejší slovanské literatury. Šafařík úplně schvaloval tu reformu, jež (podle slov jeho) přivozena byla skutečnými potřebami doby, a vážností svou podporoval snahy illyrské. [2]) Jakož v skutku bylo jižním Slovanům tak velice potřebí kéhosi střediště, v němž by se sbíhati mohly snahy o rozvoj Srbstva západního, že Záhřeb doby té náhle vzrostl v slovanské ohnisko, téže bez mála důležitosti, jako byla Praha. Shromáždil se tam celý sbor nadaných jihoslovanských vlastencův, publicistů, básníků, učenců, kteří do „Danice" přispívali i samostatná díla skládali. Někteří z počátku psali kajkavsky, potom však přešli k nářečí „illyrskému", t. j. srbsko-chorvatskému. Takž horlivými spolupracovníky Gajovými byli: Dragutin Rakovac, Ludevít Vukotinović, A. Zdenčaj, V. Babukić, Iv. Mažuranić, Stanko Vraz; dále Iv. Kukuljević, M. Bogović a jiní. Mnozí z nich slavného jména sobě získali v dějinách veškerého slovanského znovuzrození.

---

[1]) Na straně Srbů vedl hlavní půtku jmenovaný již *Todor Pavlović.*
[2]) „Ost und West," čís. 17. (otištěno v knížce hr. Draškoviće, o které řeč bude níže).

„Illyrové“ chopili se se vší horoucností ideje slovanské jednoty a nadšené jejich hlasy nezůstaly bez ozvěny u slovanských vlastenců̊v jihozápadního Rakouska. Nejprvé „Chorvatské“, potom „Illyrské Noviny“ stále čtenářům připomínaly širou vlast slovanskou, mluvily o mohutnosti slovanské veleříše, rozkládající se od Adrie k moři Ledovému a k Číně, uváděly na paměť slovanské staré dějiny, ukazovaly na vrahy Slovanstva a dovolávaly se jednoty a vzájemnosti, kteréž jediné prý mohou Slovanstvu pojistiti národní blaho. Pojednávaly o velikém cíli plemene slovanského, jež musí ponížiti konečně své nepřátely a zaujíti zákonní své místo mezi národy. Zvláště pak poukazovaly na dějiny vlastního národa, vyzývajíce k obraně práv jeho proti nepřátelům, t. j. proti Maďarům. Články novinářů záhřebských byly psány s nevšední znalostí a zdárně mezi obecenstvem účinkovaly.

Básníci chorvatští v hlásání téže myšlénky nezůstávali pozadu. Sám Gaj již r. 1833 složil píseň „Ještě Chorvatsko nezhynulo, pokud my žijeme“ (Još Hrvatska nij’ propala atd.), vyzývající všecky Illyry, aby utvořili nový spolek a sestoupili se v jedno „kolo“, v kterémž, jako za starých časů království Chorvatského, byli by sjednoceni Krajinci, Štyřané, Korutanci, Slavonci s Bosnou, Istrií a Dalmácií. Vukotinović, jeden z nejhorlivějších hlasatelův a věštců nového spolku, v básních svých vyzýval Chorvaty, by „svrhli kruté jho, jež poskvrňuje jméno a ubírá půdy jich plemeni.“ Ač ještě neukazoval přímo na „vraha“, volal hned z počátku k Chorvatům:

„Všecko na této zemi, i stařec i dítě, touží po zlaté svobodě a jde s vytasenou zbraní na její rušitele.“

„Jest čas, bychom již tasili meče na vrahy našeho jména a v potocích krve nepřátelské stopili nespravedlivost jejich, — budiž to naším prvním přikázáním“ atd.

Vyzývá Illyry, by všickni do jednoho dostavili se k boji svatému, a slibuje jisté vítězství. Jiný básník, Trnski, uvádí též na mysl, kterak sjednocení jest nevyhnutelné: „Kdo ubíjí mého bratra, Srba nebo Dalmatince nebo kterého koli jiného, ten prolévá i mou krev; pročež nechť jednota naše porazí cizozemce — a ty, bratře, odevři oči!“ Vlastenecká poesie obracela se k zašlým dobám a na rozvalinách hradův a měst zbořených ukazovala následky staré nesvornosti, nové pak vítězství ve sjednocení.

Každým novým rokem zjevněji vystupovala ve spisech „Illyrů“ nenávist k panství uherskému. Potkávali se při tom se soucitnými ozvy jiných národů slovanských, přede vším Čechův a nářečím toliko rozdílných Slovenců; též od pravoslavných Srbů daly se slyšeti hlasy přátelské (poslání Sávy Tökölyho, starosty Matice Srbské v Pešti, k Lud. Gajovi, v „Danici“ 1840, č. 40), jelikož Illyrové (byť někteří, jako i sám Gaj, sem tam osvědčovali vroucí oddanost katolicismu) na prvním místě kladli cíl politický. V Bosně apoštolský vikář Barašić psal do Říma žaloby na Gaje, že prý rozšiřuje škodlivé učení; za příčinou bosenského povstání r. 1837 žaloval tamní paša vládě rakouské, že Gaj jest vlastní původ těch nepokojů. Projevili svůj soucit i ruští slavjanofilové: do doby té padají cesty potomních ruských slavistů, kteří vstoupili zde v přátelské svazky s náčelníky „Illyrstva“,

jako i v Praze s českými vlastenci, a vynesli si odtud zajisté velký díl svých vidin a snah.

V rocích čtyřicátých „Illyrové" vystupují již co strana politická: mluví hlasitě o odloučení chorvatských království od koruny Uherské a předpovídají Uhrům záhubu. R. 1838 založena v Záhřebě čtenářská Beseda (Čitaonica), kdež shromážděny časopisy ze všech skoro zemí slovanských a vlastenci mívali své schůzky. Účinkováno též na veřejnost pořádáním národních bálů, koncertů, průvodů se zpíváním vlasteneckých písní, počal se nositi národní kroj. I študenti z gymnasia účastnili se povšechného ruchu: maďarské své mluvnice na hranici spálili a školu opustili. Téže doby založeny v Záhřebě rozličné vlastenecké spolky: hospodářský, jehož presidentem byl biskup záhřebský Haulik (rodilý Slovák), přívrženec nového směru a pečlivý přítel národních škol; *Matice Illyrská*, zřízená na spůsob srbské, počala vydávati plody starých dalmatských básníků (první byl Gundulićův „Osman"); konečně i „národní spolek paní". Čtenářské spolky šířily se ze Záhřeba po jiných městech chorvatských, udržujíce zřetel venkova stále obrácený k literárnímu a politickému ruchu hlavního města. Propaganda ovšem někdy až k naivnosti sestupovala. Hrabě Janko Drašković, horlivý „Illyr", podporovatel všelikých vlasteneckých podniků té doby, starosta illyrské Matice, záhřebské Besedy atd., sepsal (ale po německu) brožurku, jež měla za účel, získati illyrismu chorvatských žen, [1]) a tu, vykládaje o znamenitých událostech dějin illyrských, počítá svému národu neméně než 3000 let! Vyskytla se konečně i marseillaisa k nastávajícímu národnímu boji.

„Kdož narodil se Slovanem a zrodil se hrdinou, vztyč teď vysoko svůj prapor; opásejž se každý šavlí a sedni na hbitý kůň! Vzhůru, bratří, Bůh jest s námi, zlý duch jen proti nám!"

„Vizte, jak černý divý Tatařín (t. j. Maďar) zašlapává náš jazyk a národ; ale dřív než on bude moci pokonati nás, my svrhnem jej v bezdno pekla."

„Od severu chrabrý Slovák a od jihu Illyr bratrsky si podávají pravice k bohatýrským hodům při blesku kopí, zvuku trub, třesku mečův a hřmění pušek."

„Nechť srubne každý jednu hlavu, by slávu naši omyl v krvi vrahově, a dosáhneme konce našeho utrpení. Vzhůru bratří" atd.

Takový hle byl duch illyrské literatury za posledních roků před uherským povstáním. Toť již není prostoduché blouznění o dobách minulých, o ideálním Slovanstvu, o bratrském sjednocení; toť rozdrážděnost a zjevná válka. Za to poměry národní se vyjasnily. Při volbách záhřebských r. 1842—45 došlo již ke krvavým srážkám. Vášně byly do krajní míry vzbuzeny,[2]) politické kvašení ukončilo se vojnou r. 1848—49.

---

[1]) Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter über die ältere Geschichte und Regeneration ihres Vaterlandes. Agram 1838.

[2]) Die gesammte Literatur des „Jung-Illyriens" erhielt einen neuen, doch höchst beklagenswerthen Aufschwung, und glich einem grossartigen Pasquill, das fast die ganze illyrische Intelligenz in Anspruch zu nehmen schien. Geschichte des Illyrismus, str. 78. Tak se vyjadřuje stranník Uhrů. Třeba však doložiti, že Uhři i maďaróni (jakož slovou chorvatští jich přívrženci) nechovali se jinak.

Na ukázku, jak Illyrové smýšleli o národopise a dějinách svého plemene, uvádíme zde knihy Seljanovy (Početak atd. literature ilirske 1840; Zemljopis pokrajinach ilirskich 1843). V zeměpise svém (jenž vědecké váhy nemá) vykládá, kterak „Slované, ten veliký a mohutný národ, nejen v Uhrách dvojnásobnou mají převahu nad maďarskou národností, ale v celé říši Rakouské dvě třetiny činí všeho obyvatelstva, zaujímajíce nad to celou polovici Evropy, třetinu Asie a značný díl Ameriky; slovem, že jsou největší národ na božím světě, čítající do 80 millionů duší." Dále ukazuje na nečetný národ Uhrů, neeuropského původu, přistěhovalý z Asie; vábnými barvami líčí blažený život dřevních, svobodných ještě Slovanův a vyzývá k národnímu sjednocení, jež mohlo by navrátit onu blahou dobu minulosti. V druhém spise svém takto se pronáší o toužené jednotě: „My jsme jedno tělo netoliko podle krve a jazyka s Čechy, Poláky a Rusy, nýbrž i v užším smyslu podle nářečí, písní, obyčejů, národních vzpomínek; duch nynějšího Slovanstva vzkládá na nás jinou, vyšší povinnost, zejmena aby všickni Slované považovali se za členy jedné velké rodiny." První z knih těch, jinak velmi nevinná, vzbudila na se pozornost a uherští úřadové další její vydávání zarazili; přes to však odvolávání na 80millionové Slovanstvo a na 3000letou minulost jeho v Evropě stalo se obecnou zvyklostí. Byly to momenty do očí bijící a jakkoli na ten čas málo platily ve skutečnosti, přece k národnímu probuzení mocně přispívaly. Na druhé straně zavdaly ovšem příčinu k oněm nářkům na panslavismus — hrozící prý europské osvětě — jaké v tu dobu zdvihly se v Uhřích a v Němcích. Od těch časů nářky ty po každé se opakovaly, kdykoli mezi Slovany objevily se snahy o svobodu a lidský byt.

„Illyrské" ideje nezůstaly bez účinku i v politických vztazích mezi Chorvaty a Srby. Rakouští Srbové, když došlo ke zbraním, prohlásili se býti spojenci Chorvatův a zvolený tehdy srbský patriarcha Rajačić přijímal r. 1848 v katolické metropoli chorvatské do svých rukou přísahu od Jelačiće, nového bána chorvatského, a žehnal mu, — událost to v chorvatských dějinách neslýchaná.

Jmenovali jsme již několik spisovatelů, kteří byli Gajovými spolupracovníky. Gaj sám mnoho nepsal; on všemu dával jen směr, měl v rukou řízení a byl činným politicky. Ve svých časopisech umístil několik jen rozprav vlastních o minulosti Chorvatův a jich poměrech k Srbům; vládl hojnými vědomostmi, ale nedostávalo se mu střízlivé soudnosti a jeho obrana Illyrstva nebývala vždy šťastna a prospěšna, ježto nezřídka na úkor Srbů směřovala. Po r. 1848 vzdal se vší politické činnosti; když pak uherské povstání bylo pokořeno a nastala reakce, bylo mu snášeti nemalá příkoří. „Danica" r. 1849 přestala vycházeti a obnovena teprv r. 1853; zde vyšla jeho „Banologija iliti (čili) o hrvatskih banovih." Podotkneme ještě, že založiv r. 1839 v Záhřebě tiskárnu, vydával mimo jiné i staré spisovatele dalmatské: Hannibala Lučiće, Ranjinu, Djordjiće. [1]) Jeho spolu-

[1]) Posud není životopisu Gajova; krátký nalezá se v „Naučném Slovníku." V *Hilferdingově* spisku „Les Slaves Occidentaux" (Sobr. sočin. II. 81), vylíčen jest Gaj jako „jeden z nejspůsobilejších nástrojů politiky rakouské." Mírněji soudí *Lavrovskij*, „Izvěst. II. Otd. VIII., 410—411. Viz též „Knjižnica Gajeva," Zagr. 1875, I—XXX.

pracovníci byli lidé velmi vroucích snah a působení jejich, došedši tehdáž plného úspěchu, jest důkazem nejlepším, že literární reforma jimi provedená byla skutečnou potřebou. Stanko Vraz (1810—1851, vlastně Jakub Fras), rodilý Slovenec, byl jeden z nejohnivějších a nejnadanějších Illyrův a náleží k nejlepším chorvatským básníkům. Z počátku psal svým domácím nářečím, potom však přešel k illyrštině, jež mu otvírala širší působiště. Verše jeho vynikají pravou poesií a líbeznou formou; sluší podotknouti, že do chorvatské literatury uvesti hleděl všecky formy europské lyriky. Od r. 1835 uveřejňoval své básně a dopisy v „Danici“; v r. 1840 vydal milostné písně „Djulabije“ (t. j. granátová jablíčka); r. 1841 „Glasi iz dubrave žeravinske,“ r. 1845 „Gusle i Tambura“. Při tom konal pilná studia národopisná, jichž ovocem jest sbírka překrásných národních písní ze Štyrska, Krajiny, Korutan a západních Uher, jež vyšla r. 1839. Ve spolku s Dragutinem Rakovcem a Vukotinovićem, potom pak sám, vydával (od r. 1842) časopis *Kolo*, list to nad míru zajímavý; bylť to nadšený hlasatel nového směru v národní literatuře. [1]) Dragutin Rakovac (1813 do 1854), též ohnivý básník i vlastenec, psával nejprve kajkavštinou, pak byl horlivým Illyrem; velice se přičiňoval o probuzení národního vědomí. Posléze byl tajemníkem chorvatské hospodářské společnosti. On a Mijat Sabljar položili základ *Národnímu Museu* (se schránkou starožitností a přírodnin a s knihovnou), věnovavše mu vlastní sbírky.

K starším básníkům nové doby náleží jmenovaný již Ljudevit Vukotinović (vlastně Farkaš, potom Farkaš-Vukotinovič). Již r. 1832 složil drama kajkavským nářečím, pak stal se „Illyrem“ a psal plamenné vlastenecké písně, z nichž mnohé dosud se zpívají; vyšly r. 1838 pod názvem „Pěsme i pripovědke“ (2. vyd. 1840). R. 1842 vydal novou sbírku pozoru hodných básní pod názvem „Ruže i tàrnje“; r. 1844 „Prošastnost (minulost) ugarsko-horvatska,“ historické to povídky; v rocích 1859—61 vydával almanah *Leptir* (Motýl). Po r. 1848 věnoval se přírodovědě a hospodářství a pracuje též literárně v těch oborech. Mirko Bogović (nar. 1816), jeden z nejnadanějších chorvatských básníkův, vstoupil na kolbiště literární v listě „Kroacie“ a v „Danici Ilirské,“ na to vydával básně „Ljubice“ 1844, „Smilje i kovilje“ t. j. protěž a kovyl (jména dvou bylin) 1847, politické verše „Domorodni glasi“ 1848, a za dob revoluce stál v popředí hnutí politického. Pak oddal se výhradně literatuře: psal povídky, hlavně historické (vyšly 1860), dramata „Frankopan“ 1856, „Matija Gubec“ 1860, a tragédii „Štěpán, poslední král bosenský“ 1857.

Bratři Mažuranićové, Anton a Ivan, měli též nemalý podíl v díle illyrského znovuzrození. Působení jejich počalo se již v rocích třicátých. Anton (nar. 1805), jeden z nejstarších spisovatelův a vlastenců chorvatských a dobrý znatel národní řeči a literatury, kromě prací filologických obstarával vydání starých dalmatských básníkův a s Webrem a Mesićem sestavil chrestomathii „illyrské literatury,“ do

[1]) „Děla Stanka Vraza“ v 5 dílech, Záhřeb 1863—68, 1877. V díle pátém nalezají se mimo jiné též jeho dopisy a články z „Danice“ a „Kola“ a listy z r. 1833—50, velmi památné pro dějepis literárního znovuzrození chorvatského.

které přijal též některé spisovatele Srbů pravoslavných („Ilirska Čitanka,“ ve Vídni 1856). Ivan Mažuranić (nar. 1813), jenž z let šedesátých zaujímá důležité místo při zemské vládě chorvatské, pracoval též v oboru jazykovědy a dějepisu, r. 1848 byl účasten tehdejších událostí a sepsal pozoru hodnou brožuru „Hrvati Magyarom“; hlavním však základem literární jeho slávy jsou skládání básnická. Chorvatští kritikové nazývají plody ty geniálními, Mažuraniće na první místo kladouce mezi všemi básníky jihoslovanskými.[1]) Skládání těch není však mnoho. Nejprve vystoupil s menšími básněmi v „Danici“; pak vydal r. 1844 ony dva zpěvy „Osmana,“ jimiž, jakož jsme se již výše zmiňovali, doplnil mezeru Gundulićovy epopéje tak skvělým spůsobem, že podle soudu chorvatských kritiků reprodukce ta jest obdivu hodna a samojediná by Mažuranići pojistila slavné jméno básnické. Hlavní jeho dílo jest však báseň „Smrt Smaila-agy Čengiće,“ jež náleží k nejvzácnějším plodům srbskochorvatské literatury. Vyšla po nejprv „po illyrsku,“ písmem latinským v záhřebském almanahu „Iskra“ r. 1846, potom „po srbsku,“ totiž cyrillicí (v Subbotićově Cvjetniku srb. Slov. 1853); dále ji vydal Tkalac cyrilským i latinským písmem v Záhřebě (1857) atd. — příklad to sblížení obou literatur, srbské a illyrské, jakýchž za novější doby více se událo na obou stranách. Báseň ta přeložena do ruštiny od Petrovského a od Benediktova[2]); do polštiny od Kondratowicze; do češtiny od Jos. Koláře. K číslu básníků nové „Illyrie“ může býti připočten i Nikola Tomašić (jakožto Niccolo Tommaseo v literatuře vlaské proslulý, nar. 1802), rodem ze Šibeníku, po spůsobu starých dubrovnických básníků vlastenec italský i slovanský zároveň. Jeho „Iskrice“ (vyšly r. 1844, pak 1848 a opět 1849) požívají u jihoslovanských čtenářů slávy díla klassického. Ostatně byl Tomašić více italským politikem a spisovatelem než básníkem slovanským; v rocích 1848—49 byl soudruhem znamenitého Manina při dočasné vládě povstalých Benátek. Z četných jeho spisů vlaských uvádíme zde jen „Canti popolari Slavi, raccolti ed illustrati da N. T. (Národní písně slovanské, sebrané a vyložené od N. T.) Venezia 1842.“

Jeden z nejstarších Illyrův jest dr. Dimitr Demeter z řecké rodiny, z Macedonie do Chorvatska přestěhovalé (nar. 1811), známý zvláště svými divadelními kusy, ve kterých nápodobil básníky dubrovnické (Dramatička pokušenja, v Záhřebě 1838, 1844). Po několik let vydával „Danici,“ v r. 1844—46 almanah „Iskru“, ve kterém uveřejnil několik svých povídek, r. 1842 vydal v časopise „Kolo“ báseň „Grobničko polje;“[3]) od r. 1856 byl redaktorem úředních „Národních Novin.“ Mnoho se přičiňoval o chorvatské divadlo. Hrabě Janko Drašković, ze starého rodu chorvatského (1770—1856), vřelý vlastenec a první ze šlechty chorvatské, jenž k illyrství se při-

---

[1]) Viz „Jihoslované“ v Slovníku Naučném, str. 373—374.

[2]) Překlad Petrovského uveřejněn byl v „Poezii Slavjan,“ str. 250—263.

[3]) Grobnické pole, blíž Rjeky, památné bojiště z r. 1242. Když Tataři, porazivše na hlavu krále Uherskéko Belu IV. a stihajíce jej vtrhli do Chorvatska, tu Chorvaté, Slavonci a Dalmatinci připravili jim na Grobnickém poli porážku tak citelnou, že ihned Chorvatsko opustili.

vinul, sepsal několik básní do „Danice" a jmenovanou již německou brožurku a jako zakladatel „Čitaonice" přičinil se nemálo o probuzení národního vědomí; kromě toho byl znalec slovanských nářečí. Ivan Trnski (podle dřívějšího pravopisu Tarnski, nar. 1819) počítá se mezi nejlepší chorvatské básníky; jeho verše objevovaly se již v rocích třicátých, a sice milostné, do nichž uváděl též ideje vlastenecké, a satirické. Mohou býti ještě jmenováni: Ant. Njemčić (1813 do 1859); Pavel Štos (1807—1861), jenž působil ještě před Gajem; kněz Jiří Torlinac; Mato Topalović († 1861), též kněz, první ze Slavonců, jenž připojil se k snahám illyrským, a j. v.

K nejčinnějším konečně přívržencům illyrismu náležel Ivan Kukuljević-Sakcinski (nar. 1816), jenž po dnešní den vážné místo zaujímá v literárním ruchu chorvatském. Kukuljević študoval v Záhřebě, na to konal službu vojenskou, opustil ji r. 1842 a vystoupil na jeviště politické v chorvatském sněmu zemském. Již v letech třicátých pracoval na poli literatury, sepsav, mimo četné menší básně, hrdinské drama „Juran i Sofia" (1839), jež novosadská divadelní společnost r. 1840 dávala na záhřebském jevišti; byl to první původní kus chorvatského divadla. V r. 1842—47 vydával svá „Različita djela" (ve 4 dílech), obsahující rozličné povídky, sepsání dramatická a písně, ku kterým přičinil i některé písně národní, jež sám zaznamenal. R. 1848 uveřejnil sbírku básní politických pod názvem „Slavjanke" v obvyklém té doby tónu „illyrských" básní — s nenávistí k „vrahům" a s panslavistickými vzpomínkami a nadějemi. Měv činné účastenství v politickém hnutí chorvatském let čtyřicátých, dobyl si slavného jména jako vlastenecký řečník. On první učinil návrh na sněmu chorvatském r. 1843, by chorvatština prohlášena byla za řeč úřední na místo latiny; návrh ten se zápalem byl uvítán od vlastenců mladé Illyrie, zavržen však od konservativců, kteří latinu Maďarům napříč podporovali. Kukuljevićovy řeči na zemských sněmích, ač tiskem nevyšly pro svou ostrotu, takovou mu zjednaly přízeň, že r. 1848, když nastalo úplné bezvládí, on s Gajem a Vraniczanyim sám třetí povolán byl k vedení prozatímné vlády v Chorvatsku. Téže doby uspořádal ono národní shromáždění, na kterém Jelačić zvolen byl za chorvatského bána. Byl též vůdcem deputace chorvatské, z několika set lidí složené, která císaři Ferdinandu předložila 24 článků národních žádostí. On to byl také, jenž z jara r. 1848 v novinách „Slavenski Jug" první učinil návrh sjezdu slovanského, kterýž se také potom v Praze odbýval; mimo to konal diplomatická poselství k rakouským Srbům a do knížectví atd. Když nastala reakce, opustil Kukuljević dráhu veřejnou a věnoval se pracím starožitnickým a dějezpytným, na kterémž poli neméně horlivě působil. R. 1850 přičiněním jeho zřízena byla „Společnost dějin a starožitností chorvatských," která učinila jej svým starostou; orgánem společnosti byl známý *Arkiv za poviestnicu jugoslavensku*, důležitý pro jihoslovanský dějezpyt. Dále podnikl Kukuljević vydávání starých dalmatských spisovatelů, sestavil historickou chrestomathii z jejich spisů („Stari pjesnici hrvatski XV—XVI. vieka"), sepsal „Slovník jihoslovanských umělců," shromaždil hojnou sbírku rukopisů, konal antikvářské cesty po zemích illyrských a Itálii,

vydával dějepisné památky (Jura regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae, 1860 [Práva království Ch., D. a Sl.]; Monumenta historica Slavorum meridionalium [Dějepisné památky Jihoslovanů] 1863), sestavil četná vypsání měst chorvatských a historických míst atd.

Takové bylo tedy ono „illyrské“ znovuzrození, jež v literatuře, která před tím jevila sotva známky života, tolik činnosti nenadále vzbudilo. Rakouská vláda probuzení slovanskému tehdy nepřekážela, ano tajně i pomáhala jemu, doufajíc nalezti v něm zbraň proti požadavkům uherským. Ale když cíl byl dostižen, věci se úplně proměnily. Vítězstvi nad Uhry dobyté nejen že Chorvatům neprospělo, nýbrž na opak přineslo jim tíhu reakce, a Uhři plným právem mohli se posmívati, že Chorvaté, bojujíce v řadách rakouských mnohem méně si vybojovali než Uhři, kteří válčili proti nim. Jak mile Vídeňská vláda opět se pocítila v silách, dolehla centralisační reakce na všecky země slovanské a Chorvaté dospěli k poznání (ačkoli ještě ne všickni), že mimo toho „nepřítele,“ s kterým válčili, mají ještě jednoho, mnohem nebezpečnějšího. Místo maďaření nastalo němčení, podporované vším úsilím úřednické vlády. Lidé, kteří navštívili Záhřeb za posledních let, mluví o velkém rozmožení němčiny. Rozumí se, že trpěla i literatura: chorvatský vlastenec, a ovšem tím více panslavista, jenž před tím svobodně se vyjadřoval, nyní byl rušitelem veřejného pokoje a státního řádu. V literatuře nastal neblahý obrat. Jedni, kdož působili na politickém jevišti, musili odstraniti se anebo (jako Kukuljević, Bogović a j.) obmeziti na pouhé literární předměty; jiní podrobili se tomu, co jim kázala vláda. Počalo se pronásledování tisku. Zakusil ho Bogović r. 1853, když pro „urážku Veličenstva“ uvržen byl do žaláře; zakusil ho i P r a u s, vydavatel novin „Südslavische Zeitung“, v nichž rozbíral choulostivou otázku o poměrech mezi Slovany a Němci; neušel žaláři ani velenadaný dr. Imbro T k a l a c, bývalý redaktor německého denníku „Ost und West“, ve kterém ozývala se opposice proti novější ústavě Schmerlingově atd.

Illyrské snahy nalezly horlivé následovníky též v Dalmácii a při širším rozvoji národního uvědomění neminuly se účinku. Stav literatury byl tu skoro tentýž jako v Chorvatsku; slovanské literatuře bylo zde zápasiti s italskou a povznášeti kleslé nebo nerozvinuté národní vědomí. Vyskytli se i zde nadšení národovci, kteří ostatně nevždy slévali se s „illyrstvím“, šetříce zvláštnosti svého dalmatského položení a dělíce se, jakož výše bylo ukázáno, mezi literaturou srbskou a chorvatskou; byli druhdy i tací, jako Božidar Petranović, kteří rovnou měrou náleželi jedné i druhé. Literární činnost oživila se v Dalmácii v letech čtyřicátých. Jakožto jeden z hlavních sloupů dalmatské literatury srbskochorvatské jeví se hrabě Medo P u č i ć (neboli Pucić, Orsato Pozza, nar. 1821) ze starého rodu dubrovnického. Z počátku psával o slovanských záležitostech jazykem vlaským, v časopisech „La Favilla di Trieste“ a „L'avvenire di Ragusa“; překládal do italštiny Královdvorský rukopis, Gundulića, Mickiewicze. Ale již r. 1844 vydal ve Vídni anthologii ze starých básníků dubrovnických a pilně přispíval do „Danice“ a „Zory dalmatinské,“ roku pak 1849 vydal v Záhřebě „Taljanke,“ sbírku básní, jež byl sepsal za pobytu

svého v Itálii, a v časopise „Dubrovniku“ uveřejnil překlady ze Zaleského a Puškina. R. 1856 vyšla jeho „Povêstnica (Dějiny) Dubrovnika“; v rocích 1858—62 vydávalo Srbské Družstvo jeho sborník památek, k dějinám dubrovnickým hledících, pod názvem „Spomenici srpski.“ Illyrského ruchu účastnil se vlasteneckými básněmi; jeho „Pjesme“ vyšly v Karlovci 1862, „Cvieta“ ve Vídni 1864; nové básně vycházely v „Dubrovniku“ 1867 a j.

R. 1844 založili dalmatičtí vlastenci list „*Zora dalmatinska*“, který do r. 1848 vycházel řízením Aug. Kaznačiće, Valentiće a A. Kuzmaniće; v něm hlavně sbíhaly se práce dalmatských spisovatelův. Aug. Kaznačić býval redaktorem řečených vlaských časopisů „Favilla“ a „L'avvenire“ a psával vlasky i chorvatsky. Otec jeho Anton Kaznačić, skladatel vlasteneckých básní, pracoval tolikéž o dějepisu své vlasti. [1]) Matiáš Ban, již dříve jmenovaný, založil časopis *Dubrovnik* pro literaturu a dějepis obce Dubrovnické (vycházel od r. 1849 do 1851); později, jmenovitě r. 1867, list ten vzkřísila dubrovnická „štionica“ (čtenářská beseda) pod redakcí markýze Josefa Buniće (Bona). Za jednoho z nejlepších básníků dalmatinských pokládá se P. Anton Kazali (Kazalić, nar. 1815). První jeho verše objevily se v „Zoře dalmatinské“; r. 1856 vydal báseň „Zlatka“; r. 1857 „Trista vicah udovicah“ a báseň „O Grobnickém poli“ — předmět, který jsme již viděli u Demetera. [2])

První dobou svého působení náleží též Dalmácii básník, který v přítomné chvíli těší se největší oblibě a od mnohých na první místo jest kladen v chorvatské literatuře básnické. Jest to Petr Preradović, rodem z Vojenské Hranice (1818—1872). Mládí své trávil ve vojenské akademii, odkudž r. 1838 do služby vojenské postoupil; dlouho byv vzdálen od vlasti, zapomněl skoro jazyk mateřský a první své básnické pokusy psal po německu; teprv potom, když pluk jeho dostal se do Dalmácie, probudila se v něm láska ku vlastní národnosti a počal psáti po chorvatsku. První jeho verše objevily se v „Zoře dalmatinské“ r. 1844 a v Gajově „Danici“ [3]). R. 1846 vydal v Zadře sbírku básní jmenem „Prvenci“. Ale nebylo mu přáno dlouho žíti ve vlasti: účastnil se válek rakousko-italských, byl Jelačićovým pobočníkem atd. R. 1851 vydal v Záhřebě „Nove pjesme“; v „Nevenu“ 1852 uveřejnil úryvek z dramatisovaného eposu „Kraljević Marko“; mnohá jeho skládání roztroušena jsou po časopisech; nad jiné cení·

---

[1]) Zpomínka na něj nalezá se v záhřebském časopise „Vienac,“ 1874, 255.

[2]) Úryvek ze „Zlatky“ otištěn v „Poezii Slavjan,“ str. 265—266.

[3]) V listě k Stanku Vrazovi, z máje r. 1845, Preradović děkuje mu za příznivý hlas o jeho písních a vypravuje o svém obrácení k rodnému jazyku a básnictví takto: „Sve što ja pišem, to kao iz sna radim, iz sna prvih ljeta moga života, gdje niesam druge glase nego materine slušao. Preveć su me tudji običaji, tudja čustva, tudje mišlenje nadrasli, za da bi ja mogo izvorni domorodni spisatelj postati: ja ću uviek u sumraku basati, medj tudjom noći i domorodnim danom. Po tih razlozih morao bi pero baciti, prekrstiti ruke i plakati. Ali opet pamet mi veli: s plačom nećeš ni sebi ni drugima pomoći, čini što možeš, krpaj, ako ne znaš šiti. I tako moj prijatelju, ja krpam i moja utjeha u tom stoji, da i krpana holjina može biti poštena.“ Děla St. Vraza, V., XXII.

se jeho epické básně „Prvi ljudi“ a „Slavjanski Dioskuri.“ Sebrané spisy jeho vyšly r. 1873.[1])

Ruch dalmatský doznal týchže protivenství jako záhřebský illyrismus. Slovanská činnost v rocích padesátých utuchla; není valna ani teď ještě, jen že vlastenci neztrácejí naděje v budoucnost, těšíce se, že lid v Chorvatsku a v Dalmácii chová ještě bohatý poklad národnosti, který jej přenese do lepších časů. Vedle toho hleděli se chorvatští Jihoslované sblížiti s východními Srby. Zevnějším znakem sblížení toho bylo, že ve svých publikacích propůjčovali místo spisům obou literatur, obojího písma. Viděli jsme, že obojím písmem vydána byla báseň Mažuranićova; Chorvat Tkalac své „Státní právo knížectví Srbského“ vytiskl kyrillicí; Vukotinović téže azbuce místa popřál v almanahu „Leptir“ atd. Vůbec však souvěká literatura jihoslovanská nese na sobě sledy obtížného položení, v kterém nalezal se a posud nalezá politický a společenský byt Srbstva, jak východního tak i západního.

Národ v podstatě jediný zůstává posud rozdělen: v ohledu politickém — mezi svobodnými knížectvími, Rakouskem a Tureckem, — ve vyznání náboženském i v písemnictví. Úzkoprsé provinciální vlastenectví zveličuje místní odstíny národní; náboženská nesnášelivost rozlučuje lidi jednoho jazyka i jedné krajiny; neznalost, kterak vzdělání jinozemské smířiti s láskou k vlastnímu národu a domovu, přivodí ztrátu národnosti; politické soupeřství rozděluje Srby a Chorvaty, ačkoli nad oběma visí ještě cizí nebezpeč: vše to přivozuje rozstroj, stejně záhubný všem částem národa. Působení mužův osvícenějších teprve teď počíná urovnávati ten rozsmek a na jeho místo klásti vyšši prospěch národní. Tímto směrem béře se i nová jihoslovanská poesie.

Od počátku znovuzrození řídilo se básnictví Jihoslovanů, a sice u všech jejich odvětví, směry literatur europských a přisvojovalo si také jejich formy. Srbové v Rakousku i v knížectví neměli v té příčině žádných tradicí, pročež působení literatury německé bylo u nich tím mocnější; u Srbů západních obživly zpomínky starého básnictví dalmatského a toto stalo se předmětem nových študií. Vedle toho stále více pronikaly v nové literatuře živly poesie prostonárodní. Blízké sousedství jednotlivých srbských plemen, společenství mnohých starých podání národních jakož i nových prospěchů politických, konečně pokrok dějepisných vědomostí přivedly osvícené vlastence k poznání, že nezbytně potřebí tíhnouti k srbskochorvatskému národnímu sjednocení. Myšlénka ta opětuje se na rozličných koncích jihoslovanské literatury, počínajíc od Dositeje Obradoviće až k básníkům illyrismu. Vroucnými její hlasateli jsou i nejnovější srbští básníci: pějí opět o bratrské lásce a jednosvorném boji proti nepřátelům a vyzývají bratří ode Drávy po Balkán, od Dunaje po moře Jaderské. „Slyšíte-li . . ., čeho počínají žádati národové, jaké jsou jejich tužby

---

[1]) Pjesnička djela Petra Preradovića. Izdane troškom naroda. Zagr. 1873 — s životopisem, sepsaným od jeho přítele I. T. (Trnského) a esthetickým oceněním jeho děl od Markoviće.

a naděje?" praví souvěký básník dalmatský (Sundečić). „Již otřásá se země pod jich nohami, hlasové jejich rozlehají se k oblakům a z každé strany donáší nám větérek tajemná slova, povzbuzující naše srdce i mysli; jsou předchůdci určené doby, od které očekáváme své spásy. V hloubi jeskyně, kdež odpočívá náš Marko, zableskl již jeho meč . . . Nechť bohatýři opásají se šavlemi, nechť připraví si dobré koně, nechať spí u koní pohotových, by tím hbitěji mohli býti v sedle a rychleji přepadnouti nepřítele — a tam děj se co Bůh dá i naše pěsť! . . . Avšak nebudeme se spoléhati na pouhé junácké páže; proti úkladům potřebí brániti se chytrostí a náš nepřítel jest — úkladnictví. Nechať rozum velí našim rukám a jednou počnouce nechť nepřestanou, pokud neklesnou nebo nezvítězí."

Týmže voláním po národní jednotě ozývali se i jiní současní básníci, Srbové Maletić, Jakšić, Utješenović, Subbotić, Chorvaté Vukotinović, Mažuranić, Bogović, v Dalmácii pak Medo Pučić, Kazali i j. Pohříchu skutečnost ještě málo odpovídá nadšeným těm pobudkám: Srbochorvaté pořád ještě trvají hluboce rozděleni politickými hranicemi i vlastním svárem a nepochopením svého postavení; hlásané bratrství ještě národu od Dunaje a od moře Jaderského nespojilo. Povšimnutí též zasluhuje, že mnozí národovci tužby své národní smířiti hledí s vlastenectvím rakouským.

Netřeba se domnívati, že básnické ty prohlášky jsou planými idealistickými průpovědmi; majíť svůj kořen v uvědomění národním a politickém, které, ač zvolna, přece se rozmahá v národě srbsko-chorvatském, otvírajíc výhled na příští mocný ruch politický i kulturní, kdež zkušenost v minulosti nabytá poslouží vůdcům národa v budoucnosti.

Zůstávajíce v mezích literárního rozhledu, nedotýkáme se politických podrobností. Přestáváme na pouhém podotknutí, že Chorvatsko daleko ještě není v držení toho, co za své historické právo pokládá. Politická moc nalezá se v rukou dualistického Rakousko-Uherska, jehož obě polovice stejně jsou nenáchylny, šetřiti cizích práv historických. Uvnitř těší se Chorvaté sice jistým konštitučním svobodám, ale jsou bezmocni, by rozhodovali o obecných záležitostech národních a politických, jakož to nedávno bylo zříti při otázce o Vojenskou Hranici. Vlastenci vidí, že neprospívá odvolávati se na spravedlnost a na staré zápisy; než v národě není toho nadšení a té troufalosti, jako r. 1848. Tehdáž zjevné i tajné ponuky samé vlády, na Uhry rozezleně, pak i její slabost přiměly národní politiky, že obrátili se k národu a zjevný boj počali; nyní těch podmínek není.

Není divu, že při nemožnosti praktického působení bují politická fantasie. Objevila se i v politické literatuře chorvatské. Mimo časopisectvo, více méně praktickým snahám hovící, jež ostatně malý jen počet listů politických vykazuje (nejčelnější je z nich nyní *Obzor*, založený r. 1871), politická literatura chorvatská zastoupena jest několika spisovateli, z nichž zastavíme se jen při dvou. Jsou to Kvaternik a Ant. Starčević. Eugen Kvaternik (1825—1871), syn professora a spisovatele Josefa Romualda K., již jako mladík r. 1848 vystoupil na politické zápasiště, načež po rozličných nezdarech, skla-

máních a ústrcích stal se politickým spisovatelem, čím dál tím ostřejším. Stěžejní snaha jeho nesla se k obraně historických práv svého národa, k povznešení jeho minulosti a k válce s Uhry a s dualismem. Nejprve vystoupil se spisem francouzským: „La Croatie et la Confédération italienne“ (avec une introduction par L. Leouzon Le Duc, Paris, Amyot, 1859), jehož dějepisná část byla dobrá, politická však předpokládání neměla základu: pisateli zdálo se, že západní Europě záležeti má na zachování Chorvatska pro jeho historické zásluhy, poněvadž odráželo tatarsko-turecké nájezdy. [1]) Kniha ta vyšla, když Kvaternik byl na čas se vystěhoval ze zemí rakouských. Vrátiv se do Chorvatska na konci r. 1860, vydal: „Politička razmatranja“ (Politické rozhledy); „Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone;“ „Was ist die Wahrheit?“ (v Záhřebě 1861) proti Maďaru Szalayovi. Druhý díl jeho chorvatského spisu byl zabaven, on sám soudu odevzdán a uvržen do žaláře, načež opět vydal se za hranice, však zapověděno mu již, vrátit se do Rakouska. R. 1871 zahynul při pokuse povstání v Ogulině. [2]) Dějepravná část prací Kvaternikových prozrazuje velkou znalost dějin a mocný vlastenecký cit, ale v politických kombinacích dával se uchvacovati fantasii; přece však aspoň skutečného práva hájil. Docela jinak si vede Anton Starčević, advokát a politik, jenž vydal několik řečí a rozprav politických (uvádíme tu: „Govor u sednici Sabora (sněmu) Hervatskoga“ 1866; „Nekolike Uspomene,“ 1870; „Koja je prava hervatska politika,“ 1871; „Pasmina Slavoserbska po Herva'skoj,“ 1876). Jest to nejpříkřejší a nejkrajnější zástupce snah velkochorvatských, jakovíž kdy byli v chorvatské literatuře; neméně příkrý jest i při posuzování vnitřních záležitostí a působitelů chorvatských (n. př. v útocích svých na Mažuraniće a Stroszmayera). V této příčině snad mívá i někdy pravdu, jen že ji hrubě pronáší. Jeho velkochorvatské snahy však nesnesou, ba ani nezasluhují vážného posudku. Podle jeho tvrzení není žádných Jihoslovanův ani Srbochorvatův; historické právo náleží jen Chorvatům na celém tom prostranst í, které všickni jiní zaujato shledávají nejen Chorvaty ale i Srby. [3]) K Srbům pohlíží netoliko s citem soupeře, ale zrovna s krutým záštím, ba s pohrdou. On nechce nikterak uznati je za sourodý národ: jsou prý to „Slávo-Serbi,“ kteréž jméno po jeho výkladu v obou částech svých znamená otroky; nejsou starým jakýmsi národem, nýbrž

---

[1]) Dosti příznivý rozbor té knihy učinil *Hilferding*, jenž ostatně ukázal i k její omylům. Sebr. spisy Hilf. II., 153—165.

[2]) O pozdvižení tom viz „Les Serbes de Hongrie“ 331. — Příhody Kvaternikovy, ostatně velmi nešťastné, vypravovány jsou v „Zastavě“ 1878, čís. 55—56: „Žrtve rakovičke 1871 g.“

[3]) Hle země říše Chorvatské podle Starčeviće: „Zemlje, što ih obuhvaća deržavno pravo Hervatah, po historiji i po narodnosti, prostiru se: od Nemačke do Macedonije, od Dunaja do mora, a po današnjih posebitih provincialnih imenih, sledeće su: Južna Štajerska, Koruška, Kranjska, Gorica, Istra, Hervatska, Slavonija, Krajina, Dalmacija, gornja Albanija, Cerna Gora, Hercegovina, Bosna, Rašia, Serbia, — ter sve u kupno jesu jednim pravim imenom: deržava Hervatska“ Koja je prava herv. politika? str. 6.

zvláštní kés plemeno („pasmina“), cosi na spůsob pochorvatilých cikánů. [1]) Spis posléze jmenovaný věnován jest dějepisnému dokazování té nauky. Starčević píše zvláštním úsečným slohem a mluví tónem rozhodným, jenž nepřipouští odmluvy; neveliký kruh jeho stoupenců projevil se v nedávné půtce s A. A. Majkovem, jež povstala za příčinou velkochorvatských nápadů na Bosnu a Hercegovinu (po „historickém právu“ z dob krále Zvonimíra). Starčević jest přemrštěnec, ale bohužel nikoli náhodný. Jest to jeden z přemnohých příkladů pochybeného směru vlasteneckého a neblahé politické mělkosti, jež slovanským společnostem brání těžiti ze svých sil. Hádají se o budoucí vzdušné hrady, kdežto v přítomnosti je olupují dobří sousedé.

Má však současná literatura ještě druhou stránku, mnohem utěšenější. Jest to rozvoj vědecké a kulturní činnosti, jenž slibuje býti mohutným prostředkem k náležitému usvědomění národního prospěchu. Výše byla již řeč o založení společnosti pro pěstování dějin jihoslovanských a o Kukuljevićově „Archivu“ jakožto orgánu jejím. R. 1864 založen vědecký časopis *Književnik*, který, vycházeje (po tři roky) nákladem Matice Illyrské, věnován byl hlavně pracím dějepisným a filologickým; redaktory jeho byli Rački, Jagić a Torbar. Konečně r. 1867 nalezla činnost chorvatských učenců střediště a prostranné působiště v záhřebské *Jihoslovanské Akademii*, založené péčí chorvatského vlastence a katolického biskupa Jos. Jiřího Stroszmayera. Již prvním rokem začala akademie vydávati své práce ve sbornících: „*Rad (Práce) jugoslav. Akademije znanosti i umjetnosti*“ (podnes vyšlo k 40 svazkům); „*Monumenta* spectantia historiam Slavorum meridionalium“ (Památky hledící k dějinám jihoslovanským, 1868—76, pět svazkův); *Starine* (1869—76, osm svazků). Dále vydala celou řadu starých dubrovnických básníkův a podporuje i soukromé práce učenců chorvatských. Nejznamenitějším pracovníkem akademie jest její předseda, Franjo Rački (nar. 1829). Pocházeje z chorvatského Přímoří, študoval v Rjece a Varaždině, potom ve Vídni, a vyvolil si stav duchovní; stav se r. 1852 knězem a professorem práv a dějin církevních, již v rocích padesátých proslul některými výtečnými rozpravami o církevních dějinách své vlasti. R. 1857 odebral se návodem chorvatského mecenáše Stroszmayera do Říma, kdež několik let prožil jako kanovník illyrské kapituly (v domě S. Girolamo dei Schiavoni, t. j. sv. Jeronýma slovanského), pilně pátraje v knihovnách římských,

[1]) „Slavoserbi su smetje naroda, versta ljudih, koji se prodavaju svakomu. tko i po što ih hoće, i svakomu kupcu davaju Hervatsku u nametak ... Da bi Slavoserbi imali iskru uma i poštenja, oni ne bi bili Slavoserbi, a da bi imali iskru otačbeničtva, oni ne bi bili izdajice naroda hervatskoga“ atd. Nekolike Uspomene, 28, 32. — Umírnění chorvatští publicisté vyjadřují se o „Pasmině Slavosrbské“ velmi ostře: „Mjesto da nam bude idealom hrvatskoga rodoljuba (pa i sa svom svojom skrajnosti mogao bi to biti), on nije nego prosti paskvilant.“ Obzor 1877, čís. 77. — „Otvoreno pismo na preučena gospodina Majkova,“ následkem článku v „Nov. Vrem.“ 1876, od „skupštiny chorvatské akademické mládeže“ vydaný dne 25. ledna 1877, jest dětinství a prozrazuje neznalost ruské historie a literatury. Odpověď Majkova nalezá se v Nov. Vrem. 1877, 20. února.

hlavně ve Vatikánské. R. 1857—59 vyšla památná jeho kniha o Cyrillu a Methodu, jež mu čestné pověsti dobyla v celém světě slovanském. Po té následovala dlouhá řada děl o slovanské starobylosti a chorvatských dějinách: „Pismo slovjensko" (v Záhřebě 1861); „Odlomci iz državnoga prava horvatskoga" (ve Vídni 1861); mnoho čtení hodných historicko-politických článků v novinách *Pozor*; vydání slavného hlaholského evangelia Assemaniho (spolu s Jagićem, 1865); v „Književniku" (pak o sobě 1865) uveřejnil přehled pramenů chorvatského dějepisu „Ocjena starijih izvora (pramenů) za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka;" v pracích akademie vyšla nová řada pozoru hodných pojednání, npř. dříve již jmenovaná, nejlepší rozprava o bogomilech; „Pokret (Hnutí) na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća" (též o sobě, 1868); „Borba (Boj) južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku" (1875); v „Starinach:" „Gradja (Materiály) za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune (vzbouření) god. 1573" (1875) a množství drobnějších pojednání, úvah kritických a vydání památek. Rački náleží k nejčelnějším slovanským učencům a jest jeden z nejosvícenějších vlastenců chorvatských, znaje spojovati v sobě archeologickou učenost s živým pojímáním politického života a s citem slovanským.

Nemenší jsou zásluhy jiného učence chorvatského, jehož spisů jsme se často dovolávali při tomto našem výkladu: míníme Vatroslava Jagiće (nar. 1835). Byl nejprve professorem v Záhřebě, pak v Odesse, nyní pak zaujímá učitelskou stolici na vysokých školách v Berlíně. Bádání jeho nesou se hlavně k předmětům filologie, archeologie a literárních dějin. Několik jeho důležitých prací přinesl „Književnik;" r. 1867 vydal „Historii srbskochorvatské literatury" (staré doby), ve které literární dějiny obou větví národa v jedno spojuje; „Historii" tu jaksi doplňují často jmenované „Primjeri (ukázky) starohrvatskoga jezika" (1866) a „Prilozi k historii književnosti" (1868). Od té doby, co vstoupila akademie v život, přinášely četná jeho pojednání „Rad" a „Starine" (Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovinskih rukopisa, též o sobě, 1873, 1874, 1877). Usadiv se v Berlíně, založil r. 1875 velice závažný „Archiv für slavische Philologie," jehož obsah hlavně jeho pracemi se vyplňuje: přináší výskumné zprávy o rukopisech, filologické kritiky, pojednání o národních písních, vědeckou bibliografii. Nejnovější, nad míru zajímavé a originální dílo Jagićovo naleză se v jednom z posledních svazků „Rada," totiž: „Gradja za historiju Slovinske narodne poezije" 1876.

V pracích akademie účastní se i mnoho jiných učenců, chorvatských i jinoslovanských, jako: Šime Ljubić, pracoval v oboru dějepisu, literatury, numismatiky a epigrafie; Bohuslav Šulek, rodilý Slovák, v Chorvatsku zakořenilý, horlivý druhdy Gajův spolupracovník, jenž za poslední doby sestavil pozoru hodný technický slovník chorvatsko-německo-italský; Adolf Weber (jinak Tkalčević); M. Valjavec; Mato Mesić; Iv. Tkalčić; Armin Pavić, sepsal „Historii dubrovnického dramatu" a některá jiná pojednání o chorvatskodalmatské literatuře, přeložil Aristotelovu Poetiku a j.; Petr Matković; Ljud. Vukotinović, psal o přírodoznalství; Franjo Kurelac (1811

do 1874), originální učenec-samouk, politik, znalec živých slovanských jazykův a národopisec, Chorvaté přirovnávají jej ku Karadžići; [1]) z jinoslovanských učenců Fr. Miklošič, Daničić, Stojan Novaković, Leopold Geitler, Jaromír Haněl (oba poslední rodem Čechové, professoři na záhřebské universitě).

Jesti žádoucno, aby ten srbskochorvatský spolek nezůstal obmezen toliko na obor vědecký a na krátkou jen chvíli. Nejpřednější cesta, po které bude lze dojíti k spořádání poměrův jihoslovanských, jest srbskochorvatské sjednocení; jedině ono stranám oběma poskytne oné mravní síly, která pojistí jejich budoucnost. Prostředkem nad jiné ušlechtilejším, jenž k cíli tomu vésti může, jest věda. Při neblahém postavení vnějším všech skoro větví kmene srbskochorvatského ona nejmocněji může oživiti vědomí národní, prvními velikými křisiteli vzbuzené; jedině ona ukázati může historickou cenu dob dávno minulých, odkliditi národní sváry, napraviti pobloužení a vésti k ideálům, k nimž nésti se musí národní život a směřovati mají veškery síly všech politických zlomků toho kmene znamenitého.

Snaha po usmíření starých plemenných protiv skutečně oživuje díla učenců srbských a chorvatských. V tom smyslu oni obě národní větve slučují jedním jmenem Jihoslovanův a spolčují v obou jich středištích vědecké práce srbské i chorvatské. Osvícený zřetel k národnímu prospěchu shlazuje i náboženskou výlučnost. Chorvatský president akademie, katolický kanovník, našel vřelá a věhlasná slova, promlouvaje o pravoslavném učenci dalmatském. [2]) Slovútný srbský učenec, dotýkaje se nepřátelství mezi Srby a Chorvaty, trvá na tom, že obě plemena jeden a týž jsou národ, a prostými slovy ukazuje k jedině důstojnému ukončení malicherného toho, však hluboce záhubného sváru.

„Já myslím," praví Daničić, „že nemůže jinak býti, leč že Srbové a Chorvaté jsou jeden národ, jen že mají dvě jména . . . Pravdať, že leckomu as přicházeti může za těžko, nazývánu býti jiným jmenem než jakým on sám se zove; ale tu nebývá těžko jen jedné straně, nýbrž zajisté i druhé. Již to by mohlo tu obtíž hodně polehčiti; ale ještě víc by se ulehčila, kdyby uvážilo se, že ji samy naše dějiny s sebou přinesly a že jest jen jedna z oněch mnohých potíží národních (nevolje narodne), které nezbývá nám leč hrdinsky snášeti, pokud se jich nezbavíme, a kterých *nelze zbaviti se žádnými sváry*, *nýbrž velikými, historickými činy.* Aby pak národ schopen byl takých činův, o to jest nám se přičiňovati . . ." [3])

6. Srbské národní písně.

Mezi všemi národy slovanskými, ba mezi všemi europskými, Srbové nejbohatší mají poklad národních písní, zachovaný až na naše

[1]) Život jeho vypsal, ač ne dosti úplně, Weber v „Radu" 1874, XXXIX., 160—205; sr. str. 210. Životopisné zmínky nalezají se i v samých spisech Kurelcových; viz úvod k jeho „Pučke ili narodne pjesme" Zagr. 1871, a jinde.

[2]) Rački v Petranovićově nekrologu, Rad, XXX., 193.

[3]) Dioba slovenskih jezika, iz lekcija dr. Daničića. Beogr. 1874, str. 7.

dny v té živé bujnosti, v jakéž si národní poesii představujeme vůbec jen za starých dob původního stavu patriarchálního. Úkaz ten jest zajisté znamenitý; neboť ačkoli bedlivější pátrání i u druhých národů slovanských mnoho takého materiálu básnického domněle již ztraceného stále na jevo vynáší (jakož toho příklady zříme u Bulharův a pokud se týká starého eposu i u Rusů): však nikde nenalezá se tak rozkošná hojnost písní, nikde není té posud živoucí tvornosti, jako u Srbův. Úkaz ten patrně má své příčiny ve zvláštních stránkách národní povahy a národních dějin.

Kterak srbské národní básnictví historicky se rozvíjelo, posud není s dostatek vysvětleno, ačkoli o tom značná již literatura jest sepsána.[1]) První jeho počátkové vypučeli asi za prvotního věku národa, jen že již dávno jsou pokryti pozdějšími historickými vrstvami. Sledy nejdálnější dávnověkosti nejsnáze stopovati lze v písních obřadných, kterýmiž se pohanský obyčej trvale ustálil; méně ve zpěvích epických, jež v se pojímají i děje nově dokonané i nové pověsti hrdinské, svoje, cizonárodní a knižní.

Za starodávna srbskému národnímu eposu nedostalo se téměř nikdy (aneb aspoň velmi zřídka) písemného zaznamenání. Jsouť velice vzácny i pouhé zmínky o tom, že v národě žilo. Po uvedení křesťanství duchovenstvo u jižních Slovanů, zrovna jako u nás, brojilo proti světským písním, vidouc v nich živel pohanský, a nebylo by je ani za hodny uznalo zmínky jakési, kdyby mu nebylo kázati proti nim. V celé staré literatuře pravoslavného Srbstva vyskytuje se tuším jen jedna zvěst o národních písních: v Domentiánově životě sv. Sávy (v XIII. století). Ba ani po pádu carství, když srbské epos neobyčejného rozkvětu dosáhlo, vlastenecké podání místa nenašlo v písemní literatuře; za to nadutá prázdnota církevního slohu dostoupila svrchované míry, jež některým učencům byla až odpornou při považení, že ani slůvka neměla pro tragický osud národa.[2])

Prvý písemný sled národního eposu dávno již spatřoval se v letopise popa Dioklejského čili Duklanského, jenž sepsán byl v XII. století.[3]) Ze XIV. věku jest nejasná zmínka o junáckých písních srbských u Byzantince Nikefora Gregory, jenž po Srbsku cestoval v letech 1325—26 a slyšel, jak se písně na památku hrdin zpívají; ale neznaje jazyka, ve své byzantinské pýše a obvyklé naproti „barbarům" nevědomosti samu řeč shledal prý zvířeckou a nelidskou. Gregorovo svědectví poukazuje k eposu, jež předcházelo cyklus Kosovské bitvy.[4])

---

[1]) V ruštině nejprvnější pojednání o srbské poesii národní objevilo se v *Bodjanského* dissertací „O narodnoj poezii slavjanskich plemen," M. 1837; dále psal *Prejs* „O epičeskoj poezii Serbov" v Aktách Petrohr. Univ. 1845; P. *Bezsonov* při vydání bulharských písní; o souvěkých pěvcích a písních vypravují ve svých cestopisech *A. Popov, Hilferding, P. Rovinskij*; v „Poezii Slavjan" nalezá se jich dosti hodný počet přeložen. Z rozprav jihoslovanských skoumatelů nejlepší jsou: *Miklošičova* Die serbische Epik, v Oesterr. Revue, 1863, II.; *Jagićova* v „Otačbině" 1875, čís. 12, 574—589, a úplněji v „Radu" XXXVII., 1876: „Gradja za historiju" atd.

[2]) Uvedli jsme již dříve vyjádření Hilferdingovo, „Bosna" 277—279.

[3]) *Ranke*, Istorija Serbii, Moskva 1857, 62; *Jagić*, Hist. knjiž. 113—117; „Gradja" (vydání samost. 1876), 80.

[4]) Sr. ostatně *A. Paviće*, „Narodne pjesme o boju na Kosovu," Zagr. 1877, str. 3. a 4.

Dosti určitá zmínka o srbských zpěvích hrdinských děje se ve vypsání cesty, kterou konalo Vídeňské poselstvo do Cařihradu r. 1531. Při poselstvě tom nacházel se též jakýsi Kuripešič, rodem Slovenec, jenž příhody cesty té vypsal jazykem německým. Zde nalezá se trojí zmínka o písních: „v Chorvatsku a Bosně mnoho písní se zpívá o Malkošići" — „Bosňáci a Chorvaté zpívají ještě mnoho písní o rytířských činech věrného sluhy knížete Radoslava Pavloviće" — „u Chorvatů dosud pěje se mnoho písní o Kobilovići." [1]) Prvější jména jsou nejasna; posledním jest míněn známý soudruh knížete Lazara v bitvě Kosovské, Miloš Kobilić neboli Obilić. V jiném vypsání cesty, z Budína do Adrianopole konané r. 1553, jež pochází od zmaďařilého Chorvata Vrančiće (kterýž rodem jsa ze Šibeníka, po vlasku psal se Verancio a později byl Uherským primasem), děje se zmínka nepřímá o hrdinách srbského eposu. Vrančić o písních nemluví, maje na mysli vůbec jen klassické památky těch krajin, nikoli slovanské; ale přece na dvou místech zmínku činí o srbských hrdinách. Jednou o knížeti Lazaru a Miloši. [2]) Druhá zmínka jest dosti zajímava. Vykládaje o jistém prosmyku balkánském (u Vetrena a Suché Klissury) s pozůstatky starožitností, má za to, že tu bývaly nějaké staré hradby; ale nynější prý obyvatelé, nic nevědouce o starých Řecích, Thrácích, Macedoňanech a Římanech, všecko na svou dobu obracejí; tak i založení Klissury připisují Nováku Debeljaku nebo Marku králeviči. [3]) Podotknutí to jest zajímavým dokladem, že srbští hrdinové již v XVI. století byli rozličným místům přisvojováni; tenkráte týká se to Bulharska, kdež jméno kraleviče Marka bylo neméně proslaveno jako u Srbův.

Gerlach ve svém vypsání cesty po Turecku z r. 1573 a 1578 zmiňuje se podle vypravování okolních obyvatelův o zříceninách zámku (blíže Pirotu), ve kterém prý sídlel Miloš Obilić. [4]) Pověstný v XVI. století diplomat rakouský a cestovatel Busbek podává zajímavých zpráv o srbských a bulharských obyčejích a písních národních, jmenovitě o žalozpěvích, jež slovou „naricanja," naeniae. [5]) Český cestovatel z konce

---

[1]) „Wegreise K. K. Majestät Botschaft nach Konstantinopel" 1531. Srbský výklad přinesl „Vidov Dan" 1863.

[2]) Quod Lazari temporibus fuisse memorant, quem ab Amurathe, magno Turca constat esse occisum una die cum Milosso Kobilith. „Iter Buda Constantinopolim," vydání *Fortisovo* ve „Viaggio," XXI.

[3]) „Credibile est, Haemi hic fuisse claustra . . . Verum incolae nostri aevi, ignari bellorum veterum, quae inter Graecos et Thraces, Macedonas et Romanos successivis temporibus per eas Europae partes viguerunt, ad sua tempora cunctas accommodant et trahunt ejusmodi vetustates. Unde et Clyssurae Pagum Clyssuram alii *Novak Debeglie*, alii Marci Kraglievitz regulorum Graeciae, iisque, quoniam per tot successiones in his regionibus dominiorum ipsi quoque illas tenuerunt praesidiis, coeca vetustatis barbaries originem etiam locorum adscribit. Sed fallitur, quia veterum est utrumque opus." Tamtéž, XXXIV—XXXV. Písně o Nováku-Debeljaku viz u *Vuka* (díl III., vyd. 1846); *Bezsonova*, „Bolg. Pěsni," úvod 86 a sled.; ve sbírce Miladinoveů nazývá se „ajdut Debel Novak."

[4]) Tagebuch Stephan Gerlach des älteren, Frankf. 1674, str. 522. — „Gradja," 83—86.

[5]) Místo z Busbeka uvedeno jest v článku Č. *Mijatoviće* (Glasnik XXXVI., 260); viz též *Milićeviće* knež. Srbija, 185—187.

XVI. století, Vratislav z Mitrovic, jenž v poselství jel do Konstantinopole (a mnoho v Turecku vytrpěl), na cestě mezi Sofií a Filipopolí viděl rozvaliny Dervent-kapské a slyšel, že žil zde poslední despota neboli král bulharský Marek Karlovic, t. j. Marko králevič. [1])

Národní poesie srbská počala do literatury vnikati teprve z konce XV. století, u básníků doby dubrovnické. Při všem tom, že škola tato veskrz opírala se o cizí, latinské a vlaské vzory, zachovávala přece živý cit pro národní píseň, jenž od básníka k básníku stále i vzrůstal. Již u prvních lyriků dubrovnických, u Menčetiće a Držiće, setkáváme se s úryvky buď ryze národních písní, buď blízkých jim nápodobení. [2]) U Hektorevića shledáváme, v jeho básni o rybolovství, tři ryze národní písně: „počašnici“ (píseň, která se zpívala, když se někomu připíjelo na zdraví); píseň o Marku králeviči a bratru jeho Andrijáši; a píseň o zahynutí severinského vojevody Radosava, zabitého udbinským vojevodou Vladkem. Baraković zachoval nám ve své „Vile Slovinské“ pozoru hodnou a velice zvláštní píseň o matce Margaretě (Majka Margarita). Dinko Ranjina opětuje jen motivy písní národních. Gundulić v „Osmanu“, Palmotić v písních svých připomínají hrdiny srbských národních básní: caře Lazara, Miloše Obiliće, Marka keáleviče, Sibinjanina Janka (Hunyada), Michajla Svilojeviće; jest patrno, že znali dobře národní epopéji. Zajímavé svědectví nalezá se u pověstného Križaniće. Připomínaje, kterak Římané staří měli obyčej, za stolem poslouchati písně o slavných činech svých předků, dokládá: „U Chorvatův a Srbův ještě za mého dětství (v prvé polovici XVII. století) zachovával se podobný obyčej. Vídal jsem, jak znamenití páni a vojvodové při hostinách seděli za stolem a za zády jim stojící vojínové zpívali o slávě předků. Všecky ty zpěvy hlásaly chválu Marka keáleviče, Nováka Debeljaka, Miloše Kobiliće a některých jiných bohatýrů.“ V jeho mluvnici uvedeny jsou dva verše z písní takových, oba dlouhého, šestnáctislabikého rozměru, o kterém níže jednati budeme.

Jsou konečně i polská svědectví z první poloviny XVII. století, že srbské „gusli“ a srbské junácké písně dostávaly se až do Polska a Malé Rusi. V onu dobu tureckých válek pěvci srbští po domích šlechty a zvláště maloruských kozáků zpívali o slavných válečných činech polských a chorvatských bohatýrův. [3])

K posledku připojíme ještě jedno svědectví o srbských národních písních, svědectví ovšem děsné. Nalezá se v Raićově „Historii slovanských národův,“ kamž dostalo se z kroniky Brankovićovy. Raić vypravuje, kterak Pavel „kněz“ (kiniszi) a vojvoda Bathory slavili nad Turky vítězství r. 1485: „Po slavně dokonaném vítězství a po zahnání Turků kníže Pavel se spolurovným vládcem a druhem svým voj-

---

[1]) Příhody Vratislava z Mitrovic vyšly v ruském překladě v Petrohradě 1877. Citované místo nalezá se na str. 40. — O tom, jak jméno Marka keáleviče k rozličným místům se poutá, viz ještě *Bezsonova* a *Mackenzie* and *Irby*, Travels.

[2]) „Pjesme,“ ve vydání jihosl. akad. 505—512. „Ani jeden slovanský národ,“ podotýká Jagić, „nemá posud z tak dávného věku nepochybných ukázek obřadných písní, jako jsou tyto úryvky z XV. století.“ (Gradja, 91.)

[3]) Gradja, 86—87.

vodou Bathorym i se všemi pluky veselíce se učinili úmluvu, že mezi mrtvými těly ustrojí večeři. I sednuvše za stůl na mrtvých trupech postavený jedli a veselili se, pak vstavše počali *válečný rej hráti* (voinstvenno choro igrati), přizpěvujíce *rozličné junácké písně.* A kníže Pavel dav se též v skočnou hru, uprostřed kruhu toho popadl zuby mrtvé tělo nepřátelské a dlouho s ním skákal, v zubech je drže. Skutkem tím všecky to vidoucí velikým úžasem naplnil a o své herkulské síle všecky přesvědčil." [1])

Nedávno nalezly se celé sbírky vypravných písní, ze XVII. a XVIII. století pocházející, jež jsou důkazem, že tehdejší jich milovníci konečně počali přímo přihlížeti k pramenům poesie národní. R. 1851 uveřejnil Miklošič (v Slav. Bibliothek, I.) podle starého rukopisu z r. 1663 píseň o Svilojevići, jejíž rozměru nemohl na ráz poznati, ježto v rukopise byly verše psány netržitě. Nové objevy ukázaly, že vládne tu zvláštní (patnáctislabiké) metrum epické, totéž, které se spatřuje v písních Hektorevićových a Barakovićových; kdežto obyčejný rozměr epický u Srbův jest desítislabičný. Svilojević podle Miklošičova výkladu není nikdo jiný leč známý v uherských dějinách Michal Szilagyi, jenž r. 1460 sťat byl v Cařihradě. Miklošič soudí, že píseň tu zaznamenal chorvatský bán a spisovatel Petr Zrinyi († 1671).

Toho času známy jsou tři staré sbírky epických písní. Jedna, dubrovnická, byla objevena r. 1859 Hilferdingem, jenž otiskl z ní dvě památné písně o bitvě Kosovské. [2]) R. 1870 uveřejnil Miklošič z téže sbírky a ze dvou ještě jiných přes dvacet písní, mezi nimi několik velmi dlouhých. Sbírka dubrovnická obsahuje 38 písní. Díl jich sebral dubrovnický měšťan Djuro Matej (1675—1728), jenž spolu s Ignácem Djordjićem mnoho se přičinil k oživení dalmatské literatury v Dubrovníce po strašném zemětřesení r. 1667; druhý díl náležel Jozovi Bettondimu či Betondići († 1764); třetí připojen byl r. 1758 sběratelem neznámým. Druhá sbírka písní, jež nalezá se v Perastě (předměstí Kotorském), sestavena byla, jak se za to má, v rocích 1682—1714. Sbírka třetí, pocházející z počátku XVIII. století, chová se v knihovně jihoslovanské akademie v Záhřebě.

Hilferding, naleznuv ve sbírce dubrovnické neznámý potud 15-slabiký rozměr, spatřoval v něm ukázku zvláštního národního metra, „jež nyní již *vymizelo v srbském epose, v minulém však století* převládalo ještě v písních, oslavujících události prošlých časů." Podle jeho slov rozměr ten „epickému vypravování dává mohem klidnější a volnější povahu, nežli verš desítislabičný, který ve sbírce dubrovnické z r. 1758 vyskýtá se jen v epických zpěvích původu *novějšího* a v písních lyrických, nyní pak v epose srbském panuje výhradně." Jinak na věc pohlížel Miklošič (jenž větší počet písní proskoumal než Hilferding). On zvláštnost tu vysvětloval nikoliv tím, že by písně 15slabikého verše byly starší známých nyní písní metra 10slabičného, nýbrž že náleží jinému plemeni. Posud se za to mělo, že mezi národy slovanskými jen

---

[1]) *Jagić* v „Otačbině," 578—579. Sr. „Gradja," 86: Ja ne bih odveć žalio, da mi tko dokaže, da se ovaj grozni prizor velike surovosti ne proteže na Hrvate i Srbe, već na koga god drugoga, n. pr. na „bratju" Magjare."

[2]) „Bosnija" 1859, 242—263.

Bulhaři, Srbové a Rusi mají písně výpravné; Miklošič přidružil jim nyní Chorvaty, dokazuje, že *jim* náleží ony nově objevené písně. Jest pravda, že vlastní Chorvaté, se Srby nepomíšení, nemají epických básní; známo také, že lid v těch krajinách, kde Chorvaté žili po hromadě se Srby a s nimi promícháni, písně epické zná a epického rozměru srbského užívá (verše *10slabičného*, s přestávkou po čtvrté slabice): ale nyní se ukazuje, že za starší doby měli Chorvaté své zvláštní metrum epické, které u Srbů se neshledává. Že metrum to skutečně Chorvatům náleželo, Miklošič tak soudil z toho důvodu, že písně ze XVI.—XVII. století, tím rozměrem složené, po jazyku jsou nepopěratelně chorvatské. Tento podle Miklošiče chorvatský rozměr skládá se obyčejně z *patnácti* slabik, s přestávkou po slabice sedmé. Mimo to jeví se v mnohých těch písních ještě jedna metrická forma, tolikéž v srbském epose nevídaná, totiž: po několika verších, po osmi, šesti, čtyrech, ba i dvou stává zvláštní krátký veršík jako by refrén (jenž při zpěvu nejspíš provázel hudební frási), poslední slova předchozího dlouhého verše opakující nebo je doplňující novým určením a vůbec smysl jejich sesilující. (Cos podobného shledává se i v maloruských dumách). Během času metrum to zaniklo, o čemž Miklošič takto se pronáší: „Zaniknutí chorvatského metra epického a částečné mnohých písní zesrbštění tím se nejpodobněji dá vysvětliti, že srbský živel se rozšířil (do zemí chorvatských) na západ a na sever, odkudž též pochází, že jsou krajiny, kde obyvatelé jmenují se Chorvaté, ač mluví srbsky.“ Takým během pronikaly na západ a sever i písně čistosrbského původu. [1])

Dalo se očekávati, že pozornost, jakou národní poesii věnovali básníci dubrovničtí a řečení sběratelé, trvaleji utkví v písemnictví. Jakož v skutku se to potvrzuje. Slavonský spisovatel Relković umístil ve svém „Satiru“ (1761) národní píseň o bratřích Jakšićích (sr. Vuka, II, 100). Nad jiné však vřelým milovníkem národních písní a podání byl jmenovaný již častěji Andrija Kačić-Miošić. Nemnohé jsou z písní jeho národní, ale on uměl tak zachytit jejich ráz, že kniha jeho zcela znárodněla. Zajímavo jest, stopovati to první přichýlení k národní epice. Nálada skladatele „Razgovora“ prosvitá z veršů, které za úvod slouží písním: básník vystupuje tu jako národní pěvec, co „stařec Milovan,“ jehož žádají, aby zpíval o dávných hrdinách; Milovan jest ochoten, ale ukazuje zároveň, jak nesnadná to věc. „Kdo může shrnouti oblaka? Kdo stačí opěvat po světě junáky?“ Nežádá odměny, ale zpívati chce za lásku a slávu. [2]) V písni následní („poskočnici“), která podle spisovatelových slov „může se v kole zpívati,“ vyjmenovává

[1]) Beiträge zur Kenntnis der slav. Volkspoesie. I. Die Volksepik der Kroaten, v Pamětních spisech Víd. akademie, XIX, 1870. S tím míněním Miklošičovým však nesnáší se *Jagić*, jenž (v „Otačbině“ 582) vyjadřuje se v ten rozum, že písně epické i s dlouhým veršem na tolik jsou srbské jako chorvatské. Záležitost ta není ještě dokonale objasněna, což státi se může teprv, až vyjdou na veřejnost všecky toho druhu památky, pokud se zachovaly. Sebrání jich učinil Bogišić, ale posud nevyšlo tiskem.

[2]) Ko će skupit po nebu oblake?
Ko l'izpjevat po svjetu junake?

všecky národy slovanské a slaví jejich hrdinství. Osnova knihy samé počíná chronologickým výčtem událostí ze starých dějin „illyrských," se jmeny slavných králův a knížat; jednotlivé děje vypravovány jsou řečí nevázanou, načež teprv následují písně. Zpěvy první, o Konstantinu a Heleně, o čtyrech sv. Sávech a j. jsou patrně Kačićem utvořeny. Druhým, složení již národnějšího, jako jest npř. píseň o Štěpánu Tomaševići, králi Bosenském, píseň o Sibinjaninu Janku, o dobytí Cařihradu a j., Kačić sám udává pramen v latinských knihách, listech a „rozličných historiích." Při mnohých konečně patrně užil národního podání. Vuk Karadžić, kterýž přísným býval posuzovatelem původnosti národních písní, upozornil, že sám Kačić jen o dvou zpěvích povídá, že pějí se jako mezi lidem: jest to píseň o ženitbě Sibinjanina Janka a píseň o Sekulovi, Mustaj-paši a dívce dragomaně. [1]) Ale Vuk i o těch soudil, že Kačić nezaznamenal jich z přímého poslechu v národě, nýbrž „ze své hlavy, jak sám je pamatoval." K těm dvěma písním národního původu druží Karadžić ještě zpěv o Juriši Senjaninu. [2]) Však může býti, že i jiné písně více méně přidržují se národní osnovy, jako: píseň o Miloši Kobilići a Vuku Brankovići, téhož obsahu, jako jest ona ve sborníku dubrovnickém: vypravuje o sváru Miloše a Vuka, o zrádě tohoto a vzešlém z toho nešťastném konci bitvy Kosovské. [3]) Vůbec však zpěvy Kačićovy tak velice vynikají slohem národním, že na první pohled těžko rozeznati píseň tvořenou od národní.

Povšimnutí zasluhuje, že Kačićovy písně epické všecky (s výjimkou pouze dvou či tří) složeny jsou v rozměru desítislabičném a že není tam ani jedné verše patnáctislabikého. Byly pak Kačićovi hlavním pramenem při jich spisování Bosna, Hercegovina a to Chorvatské Přímoří, do kterého již valně pronikl živel srbský. Bosna a Hercegovina byly vůbec až do poslední doby hlavním zdrojem srbského eposu; zajisté že i v předešlém století bujelo zde ono nejhojněji.

Přísní kritikové vytýkají Kačićovi nedostatek vkusu; ale prostonárodní kniha málo kdy takové výčitce ujde, ježto již k vůli svému účelu nemůže k vyšší umělosti se nésti. Kačić právě obracel se k lidu, nikoli k těm třídám, „koji latinski i talianski jezik possiduju;" chtěltě svým prostým spolukrajanům vdechnouti lásku k svojí minulosti. Byli lidé, jimž se Milovanovy kousky nelíbily; těm odpovídá: „Komu se líbí mé písně, ať je zpívá; komu ne, ať jde spat." [4])

Ne bi ti ji Vile izpjevale,
Kamo li e starac Milovane.
Nije lasno uz gusle vikati,
Ni junake po imenu zvati.
. . . .
Da za novce ne pjevam junake,
Već za ljubav, slavu i poštenje,
Vitezovah starih uzvišenje.

[1]) Str. 119—121 benátského vydání Kačićovy knihy, 1801.
[2]) Str. 239—240 vydání benátského. Viz „Narodne srpske pjesme" Karadžićovy, 2. vydání, v Lipsku 1824 I., předml., str. XXXVIII.
[3]) Píseň ta (jediná z Kačićových) přeložena i do ruštiny: „Poezija Slavjan," str. 239-241.
[4]) O formě Kačićových písní viz „Jihoslované" (ze Slovn. Nauč.) 353—354.

V literatuře europské objevily se ukázky srbské národní poesie po prvé v pozoru hodných spisech italského opata Fortisa. [1]) Muž tento, vynikaje všestranným vzděláním, bystrým vtipem a znalostí literatur europských, osvědčil, že bystrý má smysl pro vznikající potřeby literatury, zasvětiv snahy své poznání národní bytnosti Srbů dalmatských, k nimž hluboký soucit choval, jakož i národní jejich poesie. V knize své umístil několik ukázek písní srbských, čili jak on je jmenuje, morlackých, mezi nimiž znamenitou „Žalostnou píseň o urozené Asan-aginici.“ [2]) O Kačići pronáší se Fortis velmi přísně, ačkoli pravda jest, že shledal při něm některé vady skutečné, jako na př. libovolnost v některých látkách. Vůbec byl Fortis na svůj čas dobrý pozorovatel: všimnul si, do které historické doby až sáhají srbské písně (jmenovitě že do XIV. století); uměl oceniti vzácnou jich hodnotu, „připomínající prostotu reků homérovských;“ oceniti „zvučnost a lahodu jazyka, jenž jako by na dobro byl povržen již u vzdělanců těch národův, kteří jím mluví“ — maje tu na mysli úpadek literatury dubrovnické.

Fortisovy spisy měly ten důležitý význam, že v europské literatuře první ukázaly k národnímu básnictví jižních Slovanů. Jeho „Cesta po Dalmácii“ zavdala Dalmatinci Janu Lovrići podnět k novému spisu, jenž přinesl mnoho doplňkův a oprav k Fortisově knize, [3]) kteráž toho času tu v celku, tam z části vyložena byla na jazyky francouzský, německý a anglický. Srbské, čili jak jim po Fortisu říkáno, morlacké písně obrátily k sobě pozornost a s nimi zároveň i k srbskému národu. Slavný Herder umístil je ve své sbírce „Stimmen der Völker,“ dílem podle tištěné knihy Fortisovy, dílem podle jeho rukopisův. [4])

Slavného rozhlasu došly srbské písně po všech slovanských i europských literaturách sbírkami Karadžićovými. V učeném světě německém, jenž dávno již v tom směru naladěn byl humánním učením Herderovým a právě nové vědě národozpytné oddávati se počal, písně Karadžićovy nad jiné vřele uvítal Jakub Grimm, jenž seznámil se se sběratelem již v r. 1813 a od té doby byl jeho stoupencem i přítelem. R. 1819 pobyl Karadžić v Rusku, ale práce jeho nedošly tam tako-

---

[1]) Saggio d' osservazioni sopra l' isola di Cherso ed Osero. Venezia 1771; zvláště pak Viaggio in Dalmazia, Ven. 1774.

[2]) Canto di Milos Cobilich e di Vuko Brankovich, v „Saggio 162—168, z Kačiće; „Xalostna pjesanza plemenite Asan-Aghinize,“ Viaggio I., 98 a sled. Fortis dovolává se ještě Kačićových písní ve vydání benátském 21, 119—120, Viaggio I., 22, 72—73.

[3]) Osservazioni di Giov. Lourich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del Signor Abate Alberto Fortis (s připojeným životopisem hajduka Sočivici). Venezia 1776. — Zevrubněji o Fortisu a Lovrići psáno ve „Věstn. Jevropy“ 1876, měs. prosince: Pervyje sluchy o serbskoj narodnoj poezii.“

[4]) Píseň o Asan-aginici největší slávy nabyla. Přeložil ji Göthe a Herder ji umístil v „Stimmen der Völker.“ Vuk jí místo učinil ve své prvé sbírce (1814), v druhé však ji vynechal, chtěje do té sbírky pojíti jen ony písně, které sám slyšel anebo které jinak byly dokázány; s tou se však nikde nesetkal, ačkoli schválně pobyl na těch místech, kde ji asi Fortis slyšeti mohl. Nicméně jevila se tak velice býti národní, že ji do nového vydání svých písní zase pojal (v kn. III., ve Vídni 1846, 527—533). Francouzským jazykem vyložil ji Nodier, po německu v novém překladě objevila se ve sbírce pí. Talvj.

vého povšimnutí jako v Německu (ač později dostával z Rus stálého platu), kdež Jenská universita jej čestným doktorem filosofie učinila a Grimm, Vater, Bopp, Humboldt sebraným jeho písním se obdivovali. Dojem ten prozírá z prohlášky, která byla v „Göttingische gelehrte Anzeigen“ (1823, čís. 177—178) za příčinou druhého vydání Karadžićových písní uveřejněna. List ten uvítal nové to vydání s velikým účastenstvím a hlas jeho nechť slouží za doklad, jak německý svět učený vůbec pohlížel k Vukovi.

„Srbské ty písně,“ dí kritik, „nejsou vyšťárány ze starých pergamenův, nýbrž pocházejí všecky ze vřelých úst lidu; nebyly snad před tím nikde ani zapsány, tak že v tom smyslu staré nikterak nejsou, ale ovšem starým se rovnají. Některé opěvují příběhy, jež sběhly se před dvaceti teprv lety, a znamenati nelze, že by ony písně, které předmětem svým jsou starší, které npř. obmykají neurčité děje národního podání, slohem a spůsobem od tamtěch se v čem lišily.“ Písní těch nelze prý ani přirovnávati tak zvaným národním písním německým.

„Písně německé vyznamenávají se co do formy jistou hrubostí (das Rohe), jež vlastní jest nářečím prostonárodním, co do obsahu nesouvislostí a nemotorností, kteréžto vlastnosti vysvětlují se, uvedeme-li si na paměť, jak dávno třídy vzdělanější vzdálily se z kruhu těch předmětův a ponětí. Naproti tomu písně srbské vynikají čistou, ušlechtilou řečí, jadrným, nezmotaným a jasným vypravováním od začátku až ku konci. V srbských zemích není žádného nízkého nářečí prostonárodního (gemeine pöbelhafte Volksmundart), alespoň ne v tak ostré odchylce, jako u Němců. Sběratel mohl je zapisovati přímo z úst lidu, nemaje potřebí, měniti na nich něco a opravovati v slovích neb verši.“ Že písně srbské prosty jsou vší prostonárodní hrubosti, dobře vysvětluje kritik příčinami historickými: vulgárnost jen tam se jeví, kde rozvoj vzdělanosti a literatury z mnohých nářečí jen jedno povznesl a učinil panujícím, ostatní zanedbav a postrčiv do pozadí. Totéž stane se i srbštině, až jedno z její nářečí vyšine se na panující jazyk spisovný.

Kritik unáší se dále poetickými úvody, kterými epické písně obyčejně počínají ve spůsobě přirovnání nebo protiv; ukazuje, jak hojný chovají v sobě materiál pro študium epiky; konečně obdivuje se lepotě a libozvučnosti srbštiny. „V srbštině vládnou libé, mužně lahodné formy více než ve kterém koli jiném nářečí slovanském; leccos připomíná v ní vlaštinu,“ jako npř. rozmanitý přechod hlásky *l* v jemnou samohlásku. Viděli jsme výše, jak sami Italiáné vychvalovali libozvučnost „morlackého“ jazyka. A v pravdě: krom přeměny hlásky *l* v jemnou samohlásku vyniká srbština i jinými zvláštnostmi, jež libozvučnosti napomáhají. Tak vůbec ráda měkčí tvrdé souhlásky, druhdy drsné v jiných nářečích; vyhýbá se jich nelibozvukému hromadění, tak častému v ruštině, polštině, češtině; hledí počet samohlásek rozhojniti; souhlásky *t* a *d* změkčuje, hlásky *ch* téměř ani nezná, *ě* rozvádí v *je* nebo *ije*. Vystříhajíc se setkání souhlásek, dbá zároveň krátkosti slov, jichž délka v jiných slovanských jazycích bývá velmi nepohodlna — čímž stává se, že jedno a totéž slovo v podobě śrbské bývá kratší než na př.

v ruské; klade samohlásku mezi dvě souhlásky i v slovech cizích. Ta hojnost jasných a plných hlásek opravňuje skutečně k porovnávání srbštiny s vlaštinou.

Od let dvacátých objevila se v europských literaturách dlouhá řada překladů srbských písní. Nejprve, zdá se, vystoupila paní Talvj, jejíž pozoru hodné překlady německé vyšly ve dvou svazcích, r. 1825 a 1826 [1]); dále vycházely překlady od W. Gerharda [2]); od Sigfrýda Kappera, jenž mimo jiné skupil v překladě písně o bitvě Kosovské v jeden cyklus; od Vogla a jiných. První tušíme překlad francouzský pořídil Charles Nodier; jiné přeložení francouzské učinila podle Talvj paní Elise Voiartová r. 1834; z originálu překládal August Dozon (r. 1859). Překlad anglický spůsobil Bowring; vlaský Carrara. Jest i překlad maďarský.

V ruském písemnictví prvý, jak se zdá, písně srbské překládal znamenitý filolog Vostokov, jenž někdy i býval básníkem; mezi překlady jeho (uveřejněnými v „Sěvernych Cvětach" r. 1827) byla i „Žalostná píseň o Asan-aginici." Ale dále se srbským básním na Rusi nedařilo: Puškin, obmýšleje ruské literatuře přisvojiti srbskou poesii, přeložil „Písně západních Slovanů" z padělané sbírky Mériméeovy (la Guzla), ačkoli věděl o sbírce Vukově. [3]) Řádné poznání a ocenění poesie srbské na Rusi počalo se teprve vznikem vědy slovanské: pracemi Bodjanského, J. Preisa, Srezňevského, V. Grigoroviče, nověji pak A. Hilferdinga, O. Popova, P. Rovinského, M. Petrovského a j. Značný počet srbských národních písní nalezá se přeložen v „Poezii Slavjan" (v Petrohradě 1871). Do maloruštiny překládal je Starickij, [4]) do češtiny jmenovaný výše Sigfrýd Kapper. [5])

Uvedeme zde úsudek paní Talvj, jež s láskou obírala se srbskou národní poesií: obsahujeť mnohá věrná pozorování a dává spolu poznati, jak hluboký dojem učinily srbské písně v literatuře europské.

„Národní písně přimykají co nejtěsněji ku všednímu životu Srbův. Jsou obrazem jich myšlenek, citů, konání a utrpení; jsou básnickým vyjádřením rozličných těch stavů, ve kterých nalezají se lidé jednoho národa. Ve světnici, kde sedí kolem ohniště ženštiny s domácí prací; v horách, kde hoši pasou svá stáda; na návsích, kde mládež shromažďuje se, prováděti své *kolo*; na rovinách, kde klidí se obilí v lesích, jež projíždí osamělý poutník — všude rozlehá se píseň. Píseň provází všelikou práci a často i k ní se vztahuje. Srb *žije* v písni.

„Srbové písně své obyčejně dělí na dvě třídy. Menší písně rozličného metra, lyrické i epické, které zpívají se bez průvodu hudebního, slovou *ženské*, poněvadž jsou od ženštin větším dílem složeny. Jiné dlouhé to epopéje, ve verších z pěti pravidelných trochejů slože-

---

[1]) Druhé vydání: Volkslieder der Serben. Halle und Leipz. 1835, 2 d.; třetí vydání vyšlo v rocích padesátých.

[2]) Wila. Serbische Volkslieder und Heldenmärchen, von W. Gerhard. Leipz. 1828, 2 d.

[3]) Zevrubněji o tom jednáno ve „Věstn. Jevr." 1876, pros., 740—742.

[4]) Serbśki narodni Dumy i Pisni. Per. M. Staryćkyj. Kyjev, 1876. 420 str.

[5]) Zpěvy lidu srbského. 2 svazky. V Praze 1872—74.

ných, a zpívané při *guslích* (houslovém to nástroji o jedné struně), jmenují se písně *junácké* . . . Písně ženské zobrazují v nejvyšší míře domácí život. Doprovázejí nás při všelikých okolnostech domácího života, při pracích všedních dnův i o svátcích a dnech veselí, obyčejný běh jejich přerušujících. Mnoho bylo již povědíno, a přece ještě mnoho bylo by co povídati ku chvále těch ladných výlevů něžného, svěžího a upřímného citu . . . Přestaneme tu jen na poznámkách o tom, čím liší se srbská poesie od písní jiných Slovanů.

„Rozdíl shledáváme předkem ve *veselosti*, jež tvoří základní živel písní srbských, — v oné světlé a průzračné jasnotě ducha, jež tak jest podobna čistému blankytu jižního nebe. Jen upomínky na svízele manželského života těžkými někdy mraky to krásné nebe zakalují. Bázeň dívky, aby nedostala starého muže, strach ze zlé tchyně, sváry se švakrovými, rozmnožené starosti domácího živobytí — jelikož po spůsobu patriarchálním ženatí synové zůstávají v domě rodičů, všickni vespolek činíce jednu rodinu — vše to zasmucuje nepřebranou jindy veselost Srbek, vyvodíc z pokorného jejich srdce krotké stesky a snad častěji ještě děsné kletby. Písně, které netáhnou se k nějaké zvláštní příhodě, nesou na sobě silný a jasný ráz rodinného života a oplývají narážkami na poměry domácí . . .

„Ze starobylých písní, které pějí se o zvláštních příležitostech, nejpamátnější jsou písně *svadební*, přispůsobené k rozmanitým obřadům slovanské svadby. Setkáváme se tu s jedním z mnohých těch odporů mravního světa, jež při veškeré filosofii zůstávají záhadny. Kdežto totiž všecky symbolické obřady mocně ukazují k stydnému stavu poroby a ponížení, k jakému *ženu* slovanskou odsuzuje svazek manželský (slovanské *dívky* do jisté míry požívají nezkrácené svobody a blaženosti a jsou-li sličny a pracovity, bývají i váženy a zvlášť pečlivě hleděny): písně, jež jsou básnickou ozvěnou těch hrubých, surových, ponižujících výkonů, jsou jemné, veselé a z míry líbezné. Rozličné známky k tomu ukazují, že písně tyto, rovněž jako svadební písně ruské — jež velmi jsou srbským podobny — z velmi dávného věku pocházejí. Jako v ruských, tak i v těchto není žádné zmínky o obřadech církevních . . .

„Podivu zvláště hodné jsou srbské písně *junácké* (hrdinské). Z toho zajisté množství jak prostých legend tak i spletitých vypravování můžeme poznati, co to jest národní poesie výpravná, jak se tvoří a rozšiřuje, jakou přirozenou sílu výmyslu jeví — sílu, kteréž neovládá žádné umění. Srbové v této věci stojí zde samojediní; z národů novověkých nižádný nemůže rovnati se jim v epické tvornosti; na velkolepé výtvory starověké vrhli pak nové světlo. Pročež vydání srbských zpěvů bez nadsazování můžeme nazvati jednou z nejpamátnějších literárních událostí nového věku.

„Povšechný ráz srbských zpěvův jest *objektivnost* a *plastičnost*. U většině případů pěvec na předmět svůj hledí s povýšeného stanoviska. Obrazy své líčí nikoli skvoucími barvami, nýbrž jasnými, výraznými rysy; čtenáři netřeba žádných vysvětlení, vidí vše vlastníma očima. Srovnáme-li srbské epopéje s tím, co dříve měli jiní národové slovanští, shledáme, že Srbové je daleko předstihují . . . Srb, i když

představuje své sourodáky v bitvě s odpovědnými nepřáteli a tryzniteli, jeví k nim skoro tolik účastenství jako Homér k svým Řekům . . . Hlavní cena srbských písní lyrických nezáleží v překrásných jednotlivostech, nýbrž větším dílem v celé jich osnově a v jasném, názorném a malebném jich nesení. O skladbě jejich podotknem jen tolik: v slovanské národní poesii vůbec žádné není takové sprostnoty, jakáž nezřídka poskvrňuje národní ballady národů germanských. Co se ostatně *důstojnosti* slohu týká, jak se jí obyčejně rozumí, té nelze očekávati od žádné poesie národní. Ti čtenářové, jichžto cit, nezvyklý poesii přírody, zaráží se nad jistými slovy méně ušlechtilými, nevědomky utroušenými v nejkrásnějších druhdy líčeních, neubrání se někdy dojmu nepříjemnému, srbské písně čítajíce. Při tom jsou obrazy všude svěží, trefné a případné, a jakkoli efekty tu vznešenosti tu hluboké tragičnosti dostihují se často svrchovanou prostotou, přece nic jim není tak cizí, jako strojená vážnost a vybroušená jemnost francouzského divadla.

„Množství a rozmanitost srbských zpěvů výpravných jsou ohromny. Nejstarší cyklus legend tvoří veliký car Dušan Nemanić a jeho hrdinové; pak nábožný kníže Lazar, poslední svobodný panovník Srbský, zajatý v bitvě a utracený od Turků, a smrt věrných jeho spolubojovníků na Kosově Poli. Dvě bitvy, jež zde byly svedeny, r. 1389 a 1447, činí konec Srbskému carství. V přímé souvislosti s těmito zpěvy epickými nalezají se písně, jichž hrdinou jest srbský Heraklés — Marko králevič, počtem nejméně třicet nebo čtyřicet. Děje, písněmi těmito zobrazené, bývají nemálo surové a smělé, majíce často základ báječný.“

Příznivé tyto úsudky jsou tím zajímavější, že pocházejíce od cizinky, daleky jsou vší národní strannosti. (*Talvj*, Historial view, 368—378).

Srbské národní epos jest sice v podrobnostech již z části proskoumáno, ale zevrubného a celistvého pojednání posud o něm není. Věcnou jeho historii těžko sestaviti s hodnověrností: plody jeho známe již jen v nové podobě, kde starobylost a novota tak splývají v jeden společný tón, že výtvory ty mohly dojímati jako jedna báseň celistvá. Dojem ten i vzbuzovala srbská poesie u prvních skoumatelův.

„Porovnáváme-li vypravování o dějích starších s novějšími,“ dí Preis, „žádného přísného mezi nimi rozdílu neshledáváme ani v tónu, ani ve slohu, ani ve spůsobech a obratech epických. Vypadajíť jedny i druhé jako výtvory jedné osoby. Jest pravda: v starších zpěvích na jeviště vystupují převážně jen Srbové, v novějších předvádí se větším dílem boj Srbů s Turky; v oněch bojují hrdinové meči, šípy, kopími, v těchto panuje již ohnistřelná zbraň. Ale ty i ony známky jsou nepodstatny, a nemajíce účinku na spůsob výkladu, slouží spíše jen za důkaz, že ve starších zpěvích věrněji zobrazena jest minulost. Proto i tak zhusta písně novější i v jazyku i v líčení národního bytu chovají tolik starobylého, že to nikterak se neshoduje s nynějším stavem jazyka i národu. Odkud by se archaismy ty vzaly v novějších písních, ne-li ze starého, z pokolení na pokolení přechovávaného materiálu? Sloh epický — dílo to věkův a celých pokolení — zůstává všude jeden

a týž: moci jeho podrobuje se duch pěvce národního, byť jakkoli byl originální a vynalezavý.“

Příčinu toho jednotného rázu písní srbských Preis v tom shledává, že v srbské poesii povždy věrně obrážel se život národní, který v podstatě týž zůstal i po změně vlády politické. Srbové bývali od dávna národ vojenský a pastýřský; jakožto národ ničeho nepřijali ani od Byzantincův ani od latinského západu, byť jakkoli plichtili se k nim rod panující i šlechta; týmiž zůstali i za doby panování tureckého. Za doby té bojovnost jejich bouřila se proti tureckému útisku, zplozujíc nesčíslné činy hrdinské Černohorců, hajdukův a přímořských Uskoků — činy, jež předmětem jsou nových zpěvů, skládaných na starý spůsob.

Takový jest povšechný dojem bezprostřední, jejž vzbuzuje srbské epos, v ústech národa nyní splynulé v jednu dlouhou, zdánlivě celistvou a ovšem jednorodou báseň — v epopéji historických jeho osudův. „Na celé té dlouhé pouti,“ dokládá Preis, „všady národ provázely jeho epické písně, v jeho vojenském životě stále čerpaly svou látku; jsouť i podnes v čerstvé paměti národa. Zajímavo jest stopovati, jaké předměty si písně volí. Pěvci národní nejraději zastavují se při těch dějích, kterých Srbové účastnili se hlavou i rukama. Z té příčiny píseň národní nevypravuje o krvavých vojnách prvních králů z rodu Nemaniců. Ze všeho, co Nemanići vykonali, zachovali se v paměti národa jen klášterové jimi založení a oni „věční jich obyvatelé na onom světě,“ jak píseň praví — a zachovali se zajisté jen příčinou jich poměru k dalším osudům srbského národa. V dobách těžkých zkoušek byli klášterové útěchou národa, štítem křesťanství, strážemi národnosti. Poblíže jich Srbové snáze zapomínali na přítomnost a vzpomínajíce na posvátnou svou minulost, netratili naděje v budoucnost a připravovali se k ní. Národní píseň mlčí též o skutcích Matyáše Korvina, jakož jest i skoupa na vypravování o činech rakouských vojevůdců proti Turkům; naproti tomu hned je hovornější, když zajde řeč na bitvy, ve kterých každý z družiny byl vůdcem i vojákem. Ohromní zástupové, poslušní pokynu jednoho, nejsou předmětem národní písně... V tom zdá se, že vězí i příčina jejího úpadku za našich dnův u většiny národů slovanských.“ [1])

Dojem jednotnosti doplňuje se věcněji bádáním historickým. Není-li i možno stanoviti netržitou chronologii plodům srbského eposu, tož věda souvěká poskytla prostředkův, aby aspoň určily se posloupné doby hlavnějších změn, jež nastaly v nitřním jeho rázu. Takovým spůsobem odhalují se před námi jak prvotní báječný podklad eposu tak i další navrstvení věkův pozdějších. Proskum epických spůsobův a obratův i jiných podrobností objasnil nám prvotný smysl oné řeči epické, která stala se již poetickým mravem; my rozeznáváme již historické epochy, jež v básnictví národním zanechaly svého odlesku; konečně ve množství podobných a dílem i stejnotvárných dějův rozeznáváme i osobité rysy jednotlivých hrdin.

---

[1]) *Preis*, O epič. poezii Serbov, v Aktech Petrohr. Univ. 1845, str. 143 až 147.

V celku jsou srbské junácké písně památný a za doby nynější jediný v Europě příklad živé národní epiky. Jimi vstávají před námi zrovna věky poesie homérovské, se všemi vlastnostmi její starožitné tvornosti i obecnosti. Za minulých dob, kde junácké písně bližší ještě byly událostem opěvovaným, zajisté také plněji opěvaly jich podrobnosti, nedostalo se jim jen sběratele, aby uvil z nich dokonalou epopéji jako jest Iliáda. Měli Srbové vše, čeho k tomu potřebí.

Pozorujíce národní vlastnosti Srbů, dopátráme se, proč epos jejich jest dokonalejší než básnictví druhých národů slovanských, zvláště pak Bulharů, kteříž přece nalezali se ve stejných s nimi okolnostech. Jestliže srbské epos věrněji zachovalo ráz minulosti, lépe udrželo památku starých bohatýrův a vyniká větší plodností, vysvětluje se to tuhou povahou srbského národa, jenž neklesl pod ranami, které mu osud přinesl, ano v rozličných a neřídkých případech zachoval i hrdinnost dob patriarchálních. Pozorovalo se, že tam, kde stýká se dvojí obyvatelstvo, srbské beře vrch nad bulharským, vtiskujíc mu svůj mrav i jazyk: je-li tomu tak, tož úkaz podobný jeví se i v převaze srbské epiky.

První sběratel písní srbských, Karadžić, naznačil dva hlavní oddíly v srbském básnictví národním, jmenovitě: písně junácké a písně ženské, čili jinými slovy písně epické a písně lyrické (písně osobních citů, domácí a obřadné). Zpěvy epické rozdělují se podle historické posloupnosti ve čtyři hlavní doby.

K době první táhnou se písně s pozůstatky dřevních báječných představ a starověkého bytu, kteréžto pozůstatky shledají se srovnáním s písněmi jinoslovanskými neb se společnými tradicemi indoeuropskými. Staré zvěsti promíchány jsou tu obyčejně s novým navrstvením, podání pohanská s křesťanskými; také bývají staré motivy nalepeny na novohistorická jména anebo jeví se v rouše křesťanském. Sem spadají písně, kde vystupují víly, hadi, tříhlaví lidé, vypisují se divotvorné příhody neb vypravují se křesťanské legendy. Na příklad uvádíme ze sbírek Vukovy a Petranovićovy: „Ženidba zmije Ljutice Bogdana,“ „Kumovanje (kmotrování) Grčića Manojla,“ „Ljubomornost“ (Žárlivost), „Smrt Grozdane šćeri (dcery) Dušanove,“ „Ženidba Relje Bošnjanina s vilom“ (sám Relja „Krilati“ [křídlatý] obdržel asi pojmenování své po nějaké báječné vzpomínce), „Sveci (svatí, též „andjeli“) blago dijele“ (rozdělují poklady), „Ognnjana Marija u paklu“ a j.[1]) K báječno-legendárním písním druží se legendy a báchorky prostomluvné.

Druhá, již historická doba srbské epiky obmyká písně o starých králích z rodu Nemanićův. Oddíl ten, nyní nečetný, býval zajisté mnohem bohatší; však další události, které mocněji pohýbaly myslemi národa, jej zatemnily.

Třetí doba vyniká znamenitým cyklem zpěvů, zobrazujících boj křesťanstva s Turky — zpěvův o bitvě Kosovské, o Marku králeviči, o hajducích a úskocích. Toť centrální oddíl srbského eposu, nejčetnější a nejrozšířenější. Kdekoli po vlastech srbského národa, kde hynou již

---

[1]) Viz *Novakovićovu* předmluvu ke sbírce Petranovićově, v Bělehradě 1867, VI. a sled.

staré upomínky, cosi ze starého eposu zachovalo se, jsou to zajisté písně o Kosově a Marku kraleviči. Vytkli jsme již, kterak Markova sláva daleko zašla za hranice srbského národa a že jmenovitě Bulharům jest rovněž hrdinou národním; dodáváme, že jméno jeho ode dávna známo jest i na srbskochorvatském Přímoří, v Chorvatsku, ba i u Slovenců. Závažnost této střední doby vysvětluje se důležitostí věku samého: věčný boj s Turky pohlcoval veškery národní síly, udržoval vědomí staré svobody a připravoval svobodu novou. Není divu, že doba ta základním a oblíbeným byla materiálem epice srbské.

K pozdnějším věkům úskokův a hajduků přiléhá čtvrtá doba eposu srbského, obsahující písně o Černém Jiří a jeho soudruzích, o novějších vojnách s Turky, o válečných činech Černohorců. Zdroj ten podnes hojně se prýští; jen že zpěvy epických pěvců často přímo linou se do knihy, jako na př. písně vládyky Petra II. Něguše a vojevody Mirka.

Básnickou čilostí a tvorností srbské plémě vyniká nade všecky ostatní národy slovanské. Ale čilost ta následkem historických a místních účinků není stejna po rozličných krajích srbských. Zpěvy junácké rodí se a pamatují nejvíce v hornatých krajích knížectví srbského, Bosny a Černé Hory. „K severovýchodu čilost básnická umiňuje," vykládá paní Talvj; „rakouští Srbové *znají* ještě písně, ale zpívání jich a gusle zanechány jsou slepcům a žebrákům. Pirch ostatně slyšel ještě písně o Marku kraleviči v Uhrách v okolí Nového Sadu. Naproti tomu písně milostné jakož i všecky ty, které zahrnuty jsou jménem písní ženských — ačkoli nebývají od ženských jedině zpívány — vyskytují se hlavně v těch krajích, kde záře západní osvěty obecnému citu dodala snad jakési jemnosti. Domovem největší jich části jsou *vesnice* ve Srjemu, v Banátě a Bačce; slýchají se také po bosenských městečkách, kdežto v *městech* provincií rakouských vytiskly je písně novější, snad méně pozoruhodné, zajisté však méně národní." [1]) Že písně národní zachovaly se lépe na jihozápadě, vysvětluje Preis povahou horského obyvatelstva; zdá se však, že případněji se věc vysvětlí předně tím, že kraje ty právě byly dějištěm činův opěvaných, a za druhé, že jsou vzdáleny působení civilisace, kteráž neblaze účinkuje v té příčině. Vede se tu poesii srbské tak jako každé jiné: národní píseň jen tam v plné síle žive, kde věrně se zachovává podání starého selského bytu, upadá pak v zapomenutí a mizí v městech, otevřených účinkům „civilisace". Preis zachování básnického materiálu u Srbů dobře vykládal stálostí a nehybností jich národního života v dějinách: v tom leží jich síla, ale v tom jest i jejich slabost. Staré básnictví přicházelo ovšem v zapomenutí, když chýlila se ke konci patriarchální bezprostřednost života i názorův. Hrubá druhdy civilisace, stará scholastika a domnělý klassicismus nevážily si národní poesie, nepřejíce jí v knize místa a za neslušnou ji pokládajíce, čímž přispívaly rovněž k její úpadku. Teprv novější věda jakož i povšechný zřetel k věcem národním přiznávají opět hodnotu národní poesie, chtějíce aspoň ostatky její zachrániti jakožto odkaz předkův a ohlas života národního, jichžto

[1]) *Talvj*, Historical view, str. 383.

šetřiti dlužno, nemá-li ztratiti se duševní spojení s národem a jeho dějinami.

K závěrce uvedeme zde jednotlivá vydání srbských národních písní jakož i spisy hledící k vylíčení a objasnění národního života.

Spisy Vukovy zůstávaly napořád vzorem přísně kritického sbírání ústního básnictví, národních obyčejův a podání. Vedle nich již nemnoho prací podobných se objevilo. V rocích třicátých vyšla sbírka Milutinovićova[1]) písní černohorských a hercegovských. R. 1845 objevilo se v Bělehradě *Ogledalo Srbsko*, černohorské to písně junácké, sebrané pod dozorem vladyky Petra II. Něguše, k nimž připojil některé svoje. R. 1858 vydány v Bělehradě „*Crnogorske gusle*, ili narodne pjesme, priče (pohádky), podskočice (písně taneční) i napijalice" od Štěpána Popoviće. Téhož roku vyšly *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke* (v Oseku 1858), jež sebrali Ivan Franjo Jukić z Baňaluky a Ljubomir Hercegovac, kterážto sbírka však nedošla pochvaly kritiky. Ljubomir Hercegovac jest přijaté jméno bosenského františkána Grga Martiće, jenž psával ještě pod jinými jmény, nazývaje se tu Nenad Poznanović, tu zas Radovan, a znám jest jako dosti záslužný skladatel básní v duchu národním, tak že výtvory jeho zaujímají mezi poesií ryze národní a umělou místo prostřední. Sepsal jmenovitě báseň *Osvetnici* (mstitelé), která klade se blízko k Mažuranićovu „Čengić-agovi": báseň skládá se z tří částí; první slove „Obrenov" a vypisuje události v Hercegovině r. 1857 jakožto zárodek vojny s Turky; druhá nese název „Luka Vukalović a boj u Grahova"; třetí opěvuje turecko-černohorskou válku r. 1862.[2])

Karadžić sám nikdy nepobyl v Bosně ani v Hercegovině a velice toho litoval, ježto země ty jsou nad jiné bohatým hnízdem srbské poesie. Písně tedy bosenské a hercegovské ve sbírce jeho nebyly jím samým na místě zapsány, nýbrž pocházejí od pěvcův domácích. Tak svazek šestý jeho sbírky, jenž vyšel po jeho smrti pod názvem *Srpske narodne pjesme iz Hercegovine* (ve Vídni 1866), obsahuje písně (ženské), sebrané hlavně Vukem Vrčevićem. Z Bosny a Hercegoviny tři pozoru hodné sborníky písní sestavil též řeholní kněz Bogoljub Petranović:[3]) zavírají v sobě mnoho variantů písní již odjinud známých, ale také mnoho zpěvů nových, velice zajímavých. Dále mohou ještě býti jmenovány *Gusle crnogorske* Filipa Radičeviće (v Bělehradě 1872); *Srpske nar. pjesme pokupljene po Bosni* Kosty Ri-

---

[1]) „Pjevannja crnogorska i hercegovačka, sobrana Čubrom Čojkovićem Crnogorcem. Izdana Josifom Milovukom." Ve Vídni 1833 s podobiznou Milutinoviće. Druhé vydání (v Lipsku 1837) jest opětování prvního s přídavkem nových písní od samého sběratele. Na konci knihy naleza se poznamenání: „Od Pjevannje stotinu je pjesana g. Vilhelm Gerhard zimus preveo sa mnom na tajtonski jezik."

[2]) „Jihoslované" (ze Slov. Naučného) str. 554.

[3]) „Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine" (zpěvy epické ze staré doby), v Bělehradě 1867, vydáním Srbského učeného Družstva a s předmluvou St. Novakoviće; XXVIII. a 700 str. (O vydání tom viz Jagiće v Radu II.) Druhý díl epických písní vyšel v Bělehradě 1870, XVI. a 653. Třetí sbírka, obsahující písně ženské, vyšla pod tytulem „Srpske nar. pjesme iz Bosne" v Sarajevě 1867. XXIII. a 359 str.

stiće (v Bělehradě 1873), vyšlé po smrti sběratelově; konečně neveliká, ale pěkná sbírka písní *srjemských.*[1])

Literatura o srbském prostonárodním básnictví jest velmi rozsáhlá; bylo hojně o něm pojednáno od slovanských i neslovanských učencův a spisovatelů. Více méně náležitě psali o něm Bodjanskij, Preis, Bezsonov, Štúr, Talvj, Mickiewicz a j. Za let posledních konána o nich i podrobnější studia; tak zvláště písně kosovské vábily k sobě učence i básníky. Již r. 1851 pokusil se českoněmecký překladatel Sigfrýd Kapper svésti písně o bitvě Kosovské v jeden celek,[2]) doplniv co scházelo, vlastními přídavky, však nevždy zdařilými. Jiný pokus o sestrojení kosovské epopéje podnikl Bezsonov (v „R. Besedě" 1857, II., pod názvem „Lazarica", str. 38—80). Jmenovaný svrchu Medo Pučić podobný pokus provedl při vlaském překladě Mickiewiczova pojednání.[3]) Též francouzský učenec d'Avril snažil se v překladě francouzském sestaviti celek z písní kosovských, přidržovav se přísně původních textův.[4]) Podobný svod, ale srbských textův, učinil Stojan Novaković, vydav jej pod názvem: „Kosovo. Srpske nar. pjesme o boju na Kosovu uredjene kao cjelina" (3. vydání vyšlo v Bělehradě 1876). Konečně Armin Pavić dílo podobné podnikl a vydal v Záhřebě 1877 pod tytulem: „Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389," s obšírným úvodem, v němž rozebrány některé vážné otázky z historie srbské epiky.[5])

Rovněž obšírný cyklus dal by se sestaviti z písní o Marku králeviči.[6])

Srbské *pohádky* tolikéž nejdříve a nejlépe vydal Karadžić; poslední jich vydání vyšlo r. 1870.[7]) Mimo to jsou sbírky Athanasia Nikoliće z r. 1842—43, Jov. Vojnoviće z r. 1869 a Jiřího Kojanova Stefanoviće z r. 1871. Báchorky bosenské sebrali a vydali r. 1870 bosenští mladí bohoslovci.[8]) V Záhřebě vyšla sbírka Mijata Stojanoviće: „Pučke (prostonárodní) pripoviedke i pjesme" 1867. Konečně mnoho báchorek uveřejněno bylo po časopisech: v „Letopise" srbské Matice, v „Danici", „Vile", „Matici", v „Bosanském Prijatelji" a j.[9])

---

[1]) Srpske nar. pjesme. Skupio ih u Sriemu B. M. V Pančevě 1875. 151 str.
[2]) Lazar der Serbenzar. Nach serbischen Sagen und Heldengesängen. Wien 1851.
[3]) Mickiewicz dei canti populari illirici. Zara, 1860, 154—175.
[4]) La bataille de Kossovo. Rhapsodie serbe tirée des chants populaires et traduite en français. Paris 1868.
[5]) Na jiném místě (při bulharských nár. písních) zmínili jsme se o sbírce *Milojevićově.* Viz o ní ještě „Glasnik" XXXVIII., 329 a sl.; *Jos. Jirečka* v Sitzungsberichte der böhm. Gesellsch. 1874, 248 a sl.; *Jagiće*, Archiv I., 576; *Krek*, Einleitung, str. 68—69, pozn.
[6]) Viz velmi rozumný přehled písní o Marku králeviči v knize pí. Mackenzie a Irby, I., 119—127. Sborník takového druhu známe jen z ohlášení. R. 1878 vyšel prý v knihkupectví bratří Popovićů v Novém Sadě „Kraljević Marko, veliki srpski narodni spjev u 30 pjesama," složený z junáckých písní.
[7]) Srpske nar. pripovijetke. Ve Vídni 1870. X. a 342 str.
[8]) Bosanske nar. pripovjedke. Skupio i na svietlo izdao zbor redovničke omladine bosanske u Djakovu. U Sisku 1870. Sv. I. 146 str.
[9]) Podrobná bibliografie v *Jagićově* Archivu, I., 269—270.

Na západě srbskochorvatských vlastí národní epos, snad následkem jinakých poměrů historických než jaké vládly na jihu a na východě srbském, buď docela vyhynulo anebo jest velmi chudé. Zmínili jsme se výš o rukopisných sbírkách z minulého století, na nichž Miklošič svou domněnku zakládá, že bývalo kdysi zvláštní epos chorvatské; ale věc ta posud není rozhodnuta. Co se týče písní lyrických, ty byly posud málo sbírány. O Dubrovníku projevil se Karadžić, že nemají tam již nijakých písní; ve sbírce jeho ony písně, ženské a obřadné, které jako dubrovnické jsou poznamenány, nepocházejí od tamních rodákův, nýbrž jsou to písně hercegovské, trochu napáchlé přímořským nářečím. Jiní však tvrdí (a mají spíš pravdu), že Dubrovník má své písně, milostné i obřadné.[1])

Nářečím vlastně *chorvatským* (slovenskochorvatským, kajkavským) vzdělány jsou tyto sbírky písní a pohádek: V rocích čtyřicátých uveřejnil Kukuljević v posledním svazku svých „Različitih diel“ sbírku písní národních z Chorvatska, z Uher a z Rakous. Prof. Matěj Valjavec vydal dva překrásné sborníky pohádek.[2]) R. 1868 vydal sbírku chorvatských písní a pohádek Plohl-Herdvigov.[3]) R. 1871 vyšel sborník slovútného národopisce a filologa Fr. Kurelce.[4]) V nářečí čakavském z chorvatského Přímoří psána jest sbírka Mikuličićova.[5]) Daničić vydal r. 1871 v Záhřebě povšimnutí hodnou sbírku *přísloví;* St. Novaković vytiskl snůšku *hádanek* „Srpske nar. zagovetke“ (v Pančevě 1877); Vuk Vrčević vypisoval *národní hry* atd.[6])

Národopisné práce, prohlédající k bytu, mravům a obyčejům národa, chovají značnou již zásobu cenných vědomostí. K leccemus měli jsme příležitost již poukázati. Prvním dělníkem byl i zde Vuk. Z prací novějších zasluhují tyto býti vytknuty: V. Bogišić zabýval se hlavně zpytováním slovanských, zvláště pak jihoslovanských právních obyčejův. Přední jeho díla: „Pravni običaji u Slovena“ (v Záhřebě 1867, původně v „Knjiženviku“) a „Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena“ (v Záhřebě 1874, LXXIV a 714 str.) jsou rozsáhlou sbírkou obyčejů ze všech zemí srbskochorvatských a dílem i z Bulharska.[7]) Miličević, původce dříve již jmenované knihy „Kneževina Srbija,“ vydal před tím obraz selského bytu pod názvem: „Život

---

[1]) *Makušev*, Izslědovanija etc., str. 73—75.

[2]) Matija Valjavec Kračmanov, Narodne pripoviedke u i oko Varaždina. Ve Varaždině 1858. — Narodne pripoviesti iz susjedne Varaždinu Štajerske. V Záhřebě 1875.

[3]) Plohl-Herdvigov, Hrvatske nar. pjesme i pripoviedke u Vrbovcu. Ve Varaždině 1868 (2 sv.)

[4]) Pučke ili narodne pěsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga . . . na Ugrih. Skupio Fran Kurelac, starinom Ogulinac a rodom iz Bruvna u Krbavi. V Záhřebě 1871.

[5]) Mikuličić, Nar. pripovietke i pjesme iz hrvatskoga Primorja. U Kraljevici (Porto Rè), 1876.

[6]) Srbské pohádky (Vukovy sbírky) přeložila do němčiny dcera Karadžićova Vilémina: Volksmärchen der Serben. Berlin 1854 (s předmluvou od Jak. Grimma). Anglický překlad vzdělala paní Mijatovićová: Mijatovics Csedomille, Serbian Folk-Lore, popular tales. London 1874.

[7]) O Bogišićově knize „Slovenski Muzeum“ (v Novém Sadě 1867, ze Srbského Letopisu 1866) promluvíme na jiném místě.

Srba seljaka" v „Glasniku" (XXII. 1867 a XXXVII. 1873). Toma Kovačević vydal „Opis Bosne i Hercegovine" (v Bělehradě 1865.[1]) Bogoljub Petranović, vydavatel výše dotčených sbírek písní, vykládal o obyčejích srbského lidu v Bosně (v „Glasniku" XXVIII.—XXX. 1870—71).

Z katolických Bosňáků nad jiné přičiňoval se o poznání své vlasti Ivan (řeholním jménem Franjo) Jukić (1818—1857). Pocházeje z Bosny, študoval v Záhřebě a přivinul se ku Gajovi. Pracoval nemálo pro vzdělání národa, sbíral písně, pohádky, pověsti, konal bádání o dějinách. Četná jeho díla jsou: „Bosanski prijatelj" (1850, 1853, 1861); „Zemljopis i povjestnica Bosne" 1851. Po jeho smrti vydal Filip Kunić r. 1858 výše řečenou knihu písní bosenských a hercegovských, jež byli Jukić a Martić spolu sbírali.

Podrobné práce země- a národopisné, od Miškoviće, Obradoviće, Sretjkoviće a j., roztroušeny jsou po „Glasniku" a jiných časopisech.

---

[1]) O spise tom pojednal *Rački* v „Književniku" III., 156.

II. Korutané.

Zvláštní ratolest Jihoslovanstva jsou Korutané čili Slovenci.[1])

Starší středověké dějiny Korutan, Krajiny, Štyrska a Istrie, zemí to osazených plemenem korutanským, jsou stěhováním národů nad míru zmotány, tak že těžko říci, byly-li tu slovanské osady před VI. stoletím, v kteréžto době korutanští Slované z východu sem byli

---

[1]) *O dějinách, národopise a statistice* Slovenců tyto spisy jednají: *Valvasor*, Ehre des Herzogthums Krain. Laibach, 1689, 4 díly. Od r. 1877 vychází v sešitech nové vydání té knihy v Lublani. — *K. Mayers*, Geschichte von Kärnten. Cilly 1785. — *A. Linhart*, Versuch einer Geschichte von Krain. Laibach 1788—91. 2 d. — *Göth*, Das Herzogthum Steiermark etc. Wien 1840—41. 2 d. — *Muchar* u. *Prangeer*, Geschichte des Herzogthums Steiermark. Gratz 1844—65. 8 dílů. — *Herrmann*, Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten. Klagenfurt 1843. — *Wilh. Gebler*, Gesch. d. Herzogthums Steiermark. Gratz 1862. — *Felicetti* u. *Liebenfels*, Steiermark im Zeitraume vom VIII. bis XII. Jahrh. (obsaženo v „Beiträge zur Kunde Steierm. Geschichtsquellen. Gratz, 1872—73. IX—X., a vůbec celá ta publikace). — *A. Dimitz*, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1873. Laibach 1874—76. 3 sv. — *Czoernig*, Das Land Görz und Gradiska, geogr.-stat.-hist. dargestellt. Wien 1873. — *Ant. Krempl*, Dogodovštine Stajerske zemlě, v Grádci, 1845 a sl. — *V. F. Klun*, Slovenci, etnograf. očerk, v „Russké Besědě“ 1857, III.; Očerk istorii ich slovesnosti, tamtéž 1859, I—III. — *Janez Trdina*, Zgodovina Slovenskega naroda. Ljubljana 1866. — Slovník Naučný, články Korutany a Štyrsko od *Kořana*, Krajina od *Erbena*.

O jazyku: Kopitar, Grammatik der slaw. Sprache in Krain, Kärnten u. Steiermark. Laibach 1808. — *P. Dainko*, Lehrbuch der windischen Sprache. Gratz 1824. — *F. S. Metelko*, Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreich Illyrien etc. (podle soustavy Dobrovského), Laibach 1825. — *Murko*, Grammatik der slaw. Sprache in Steiermark. Gratz 1843. — *Janežič*, Slovenska slovnica. Celovec, 1854; Popólni ročni slovár slovenskega in nemšk. jezika. Celovec 1851, 2 sv.

O literatuře: V. F. Klun, dotčené pojednání v Ruské Besedě 1859; dále: Die slovenische Literatur. Eine historische Skizze. Wien 1864 (z Oesterr. Revue 1864, III., 76—100 a V. 52—66). — *Šafařík*, Gesch. der südslaw. Literatur. I. Slowenisches und Glagolitisches Schriftthum. Prag 1864 (do roku 1830). — *Iv. Macun*, článek o slovenské literatuře v Slovníku Naučném pod záhlavím „Jihoslované“ IV., 311 až 318, též o sobě, jazykem srbskochorvatským, a zevrubněji: Kratak pregled slovenske literature. Zagreb 1863.

Avary zatlačeni. Od té doby však jisté již zprávy jdou o tom národě, jenž u západních spisovatelů slove Karantané a Vindové, u jiných pak Slovanů nazýván bývá Slovenci (či Slovinci) neb Korutané (tak jmenovitě u Nestora a Dalimila). Rozloživše se a upevnivše v zemích těch, měli na počátku již nepřátelské styky s Avary, s německými a italskými sousedy a s Byzancií, která tehdy sem ještě vztahovala svou ruku panující. V století VII. přitulili se k širé slovanské říši Sámově (627 – 662), kterýžto panovník v tu dobu zlomil moc avarskou. Ale rozsáhlý spolek slovanský, jejž zřídila záhadná ta osobnost historická, dlouho nepotrval a Korutané mívali opět potržky se sousedy, jež skončily se tím, že dostali se v područí nejprve Bavorův a potom, na závěrce století VIII., za Karla Velikého upadli v porobu Franků. Stav podmaněných byl velmi krušný: přemožitelé ponechali sice Slovanům jich drobná knížátka, ale jen proto, aby mohli jim pohodlněji vládnouti; prodlením času pak Slované úplně podrobeni jsou německým vévodám a markrabím. Země, podmaněnými vindskými Slovany a Avary osazené, skládaly za panování Karla Velikého a jeho nástupců tři provincie: Marku Východní, jež později stala se jádrem Rakouského vévodství; vévodství Korutanské; a konečně Slovanské Krajiště, jež skládalo se z nynější Krajiny a z částí Korutan a Štyrska. První dvě země byly podřízeny vévodství Bavorskému, třetí hrabství Furlánskému. S čímž skonává se zároveň nezávislá samostatnost slovanská těch zemí, které od té doby dějiny mají společné s říší Německou a pak Rakouskou.

Křesťanství proniklo k Slovencům dosti záhy. Již v VII. století počali západní učitelé hlásati Korutanům slovo boží, ze dvou stran přicházejíce: z Akvileje Vlaši, ze Salcpurka Němci. Ale patriarchové akvilejští propagandě té méně píle věnovali nežli biskupové salcpurští, čímž se stalo, že tito nad zeměmi Slovanů korutanských dosáhli úplné téměř vlády duchovní. Křesťanství, západním duchovenstvem uváděné, nicméně neujímalo se snadně: Slované latinským službám božím nerozuměli, mimo to kněžstvu cizozemskému podkládali zištné zřetele. Několikráte došlo i k bouřkám. Přes to hlásání nové víry trvalo neustále po celé VII. století. V druhé půli věku VIII. přičiňoval se zvláště horlivě o rozšíření křesťanství mezi Korutany salcpurský biskup Virgilius, jenž z té příčiny nazýván bývá apoštolem Korutanův, ač sám ni jednou nenavštívil osobně těch zemí. Konečné ustálení křesťanství nastalo po franckém podmanění, kteréž západnímu duchovenstvu otevřelo všecky cesty k dostižení toho cíle; křesťané korutanští poddáni jsou patriarchovi akvilejskému a salcpurským biskupům a přijali latinskou liturgii podle obřadu římského.

Těmto korutanským Slovanům náleží památné *Zlomky Frisinské.* Jsou to tři latinským písmem psané slovanské kousky, jmenovitě: dvě zpovědní formule a úryvek z nábožné řeči; nalezly se vloženy ve starém latinském rukopise. Zlomky ty kladeny byly od učenců do XI., do X., ba i do IX. století a počítají se k nejstarším památkám jazyka slovanského.[1]) Podle soudu Šafaříkova psány jsou v letech 957—994,

[1]) Latinský rukopis s dotčenými Zlomky býval majetkem kláštera Frisinského, nyní nalezá se v knihovně Mnichovské. První zmínku o něm

nejspíše frisinským biskupem Abrahamem; patrně sloužily kněžím latinským, kteříž nemohli obejíti se bez pomůcek podobných při správě stádce slovanského. Památka taková nemohla leč právě jen tam vzniknouti, kde konání apoštolského úřadu stále nalezalo se v rukou duchovenstva latinského, z Němec a z Itálie dosazeného. Přes to vše v učeném světě slovanském hlásáno a mocně hájeno bylo učení, žeť Korutané byli ten národ slovanský, kterému Cyrill a Method vymyslili svou znamenitou azbuku, a že na jejich jazyk sv. písmo přeložili. První, kdož myšlénku tu pronesl, byl slovutný učenec slovanský Kopitar, rodem Krajinec, o němž níže víc povíme: on jmenovitě k vlasti Korutanů vztahoval, cokoli v starých památkách řečeno jest o působení Cyrilla a Methoda v Pannonii (kteráž patřila tehdy k říši Velkomoravské), staroslovanštinu vysvětloval tvary nářečí slovenského a vývody z dějin korutanských, a vůbec dokazoval, že domov staroslovanštiny je vlast Korutanů. Svého času nauka ta potkala se s odporem českých i ruských jazykozpytců a archeologů, později však nalezla mocného obhájce v učenníku a nástupci Kopitarově, v Miklošiči.

Po Frisinských Zlomcích korutanské nářečí na několik století zmizí nám úplně z vidu. Dějiny jeho písemného vzdělávání počínají se teprv *reformací*, když nové učení, pronikajíc do Štyrska, Korutan a Krajiny, vřelé přívržence nalezalo v tamní šlechtě a v zemských stavích. Přišlo zcela přirozeně, že stoupenci reformy připadli na myšlénku, novému učení zjednávati průchod řečí národní. Takým během dostalo se v druhé polovici XVI. věku nářečí slovenskému náhle jakéhosi vzdělávání v knihách, jež sloužiti měly náboženskému osvícení lidu. Nejznamenitějším z těch slovenských šiřitelů reformace byl Primus (Primož) T r u b e r (1508—1586), kanovník a vikář na rozličných místech Krajiny a Korutan. Záhy již přilnul k reformaci a položiv sobě rozšíření jí ve svém národě za úkol života, odhodlal se psáti nářečím, jehož dosud v písmě nebylo užíváno. „Před třiceti čtyrmi roky," podotýká sám při svém vydání Nového Zákona (r. 1582), „nebylo naším jazykem ještě ani písmeno psáno, ať nic nedím o knihách; národ měl za to, že jazykové vindský a uherský příliš jsou hrubí a sveřepí, aby jimi se mohlo psáti a čísti." Truberova činnost došla upřímné podpory u barona Jana U n g n a d a (1493—1564), jenžto pro příchylnost svou k reformaci nucen byl vlast opustiti (1554) a vystěhoval se do země Virtemberského vévody, kdež každý útočiště nalezal, kdožkoli jinde trpěl pro víru. Ungnad velmi horlivě přičiňoval se o rozšíření knih protestantských; mezi jiným založil tiskárnu a peněžité poskytoval pomoci k vydávání knih celému sboru protestantů slovanských, kteří shromáždili se tu a tiskli knihy chorvatské a korutanské písmem hlaholským, latinským a cyrilským. Tento kruh nábo-

---

učinil *Aretin* (Neuer Liter. Anzeiger, 1807, čís. 12., str. 190), po něm *Dobrovský* (Slovanka. Prag 1814, 249—251). Vydání Zlomků s úplným snímkem a s vysvětlivkami od Vostokova obstaral *Köppen* v „Sobranii slovenskich pamjatnikov, nachodjaščichsja vně Rossii," SPb. 1827, 4°, a pak *Kopitar* v knize „Glagolita Clozianus" ve Vídni 1836. Nové otisky podali na veřejnost *Janežič* (v Slovnici 160—168) a *Miklošič* (Chrestomathia palaeoslovenica, 1854, 89—92).

ženských spisovatelů osvědčil pozoruhodnou činnost, jež zajímavou činí episodu v literatuře jihoslovanské. Baron Ungnad byl toho kruhu mecenášem; on větší díl svého jmění obětoval na založení tiskárny (v Urachu ve Virtembersku) a na podporu knih a jejich spisovatelů; značné příspěvky přicházely též od rozličných německých knížat protestantských. Po jeho smrti však tiskárna zašla.

Truber již r. 1547 musil z Lublaně prchnouti; r. 1550 vznikla v něm po prvé myšlénka, psáti jazykem lidu, a zvolil k tomu písmena německá a latinská; r. 1555 učinil první pokus tisku, načež v něm pokračoval v Tubinkách a v Urachu. R. 1561 povolali jej krajinští stavové zpět do Lublaně, kdež pobyl potom několik let, udržuje svazky s Ungnadem (r. 1562 jel jen na krátko do Urachu); ale protivenství a nátisky katolického duchovenstva vypudily jej zase do Němec, kdež i život svůj dokonal, ctěn a vážen pro křesťanskou svou mysl. Ungnad měl na mysli velkolepé rozšíření reformace po veškerých zemích srbsko-chorvatských, pročež netoliko Slovencům knihy tiskl, ale i Chorvatům. R. 1562 přivezl mu Truber z Lublaně dva pravoslavné popy z osad uskockých. Byli to Matouš Popović Srb a Ivan Maleševac Bosňák; ti měli úkol, obstarati knihy cyrilské. Povolán též do Virtemberska Štěpán Konsul Istrianec, jenž s Antonínem Dalmatou pracovali o knihách hlaholských. Měli v předsevzetí tom i účastenství Dalmatinci Jiří Juričić a Linhart Merčerić, kteří tolikéž tisky hlaholské obstarávaíi, a jiní zástupcové národností jihoslovanských. O knihy vlastně slovenské vedli péči zároveň s Truberem zvláště Šebestián Krelj (1538—1567), Jiří Dalmatin († 1589) a Adam Bohorič. Knihy tiskly se nejprve v Tubinkách a v Urachu, pak v Lublani — kdež pracoval Truberem r. 1561 zavezený sem knĕhtlačitel Jan Manlius (Janez Mandelz) — konečně ve Virtemberce, Řezně, Norimberce a j.[1]) Mimo výklad protestanského učení pečovali vydavatelé též o přeložení svatých písem. Ježto Truber v řečtině se neznal, vzdělal překlad Nového Zákona podle textův latinského, německého a vlaského; posléze vydána byla celá bible (1584) péčí Jiřího Dalmatina.

Práce Dalmatinovy a Bohoričovy znamenitě prospěly ustálení spisovné řeči, jíž Truber sám valně neposloužil. Byv vychován v Salcpurku a ve Vídni a dlouho v Němcích pobyv, neměl slovenčiny ve své úplné moci, pročež v překladech svých užíval obratů německých a znešvařil jazyk mnohými barbarismy. Mimo to jen místního nářečí svého rodiště, Dolní Krajiny, se přidržel. Řeč Dalmatinova jest bohatší a správnější. Jiří Dalmatin vynikal nad Trubera i učeností: při překladu sv. písem neřídil se Luterovou toliko osnovou, nýbrž přihlížel i „ku

[1]) O knĕhtiskařské té činnosti jihoslovanských protestantů viz: *Schnurrer*, Slawischer Bücherdruck in Würtenberg im XVI. Jahrhundert. Tübingen 1799; *Dobrovského* Slavin; *Kopitarovu* slov. mluvnici; *Kukuljevičův* Arkiv za pov. jugosl. I., 142—154; *A. Duvernois*, Tjubingenskije akty slavjanskoj knigopečatni v Vjurtembergě (Mosk. Univ. Izvěstija 1868, 3, 275—315); *Iv. Kostrenčić*, Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protest. Literatur der Südslaven in den J. 1559—69, Wien, 1873. Předmět ten ostatně podnes není ještě řádně proskoumán a objasněn.

pramenům prvotných jazykův.“ Sám Kopitar, jakož shledáme přísný oné doby posuzovatel, uznal cenu prací Jiřího Dalmatina, netajiv, že „řeč Dalmatinovy bible i po 200 letech ještě (totiž až do toho skoro času, co psal Kopitar) nikterak nezastarala,“ t. j. čistotu národního slohu zachovávala. Všeliké ty pokusy v nevzdělávaném po tu dobu jazyku zavdaly konečně podnět k pozoru hodné na onen čas práci mluvnické: první tu mluvnici sepsal (1584 ve Vitemberce) učený Adam Bohorič, učenník slavného humanisty a jemného reformátora Melanchthona.[1])

Ale památný ten rozkvět písemnictví, protestanstvím vzbuzený, nepotrval dlouho u Slovanů korutanských a Chorvatů. V první polovici XVII. století nastala katolická reakce téhož tmářského a pobuřujícího rázu, jako v Čechách po bitvě Bělohorské. Katolíci, podporováni jsouce tuhou vládou arcivévody a potomního císaře Ferdinanda II, obdrželi konečně vrch nad stoupenci reformy. Zvláštní komise, „Reformations-Commission in Krain“, zřízena byla k obnově katolicismu, a písemnictví jedva vypučelé skonalo pod náboženským pronásledováním. Evangeličtí kazatelé a všickni, kdož nechtěli se protestanství odříci, jsou vypovězeni, jmění jejich zabaveno, lublaňská tiskárna zničena. Jezovité sháněli a pálili knihy s takovým úsilím, že dnes tisky jihoslovanských protestantů náleží k největším vzácnostem; mnohé i nadobro jsou vyhlazeny. Od té doby počíná se *katolická* doba slovenské literatury, obmykající století XVII. a XVIII.

Protestantské ono hnutí náleží k nejzajímavějším úkazům v dějinách literatur slovanských. Jakož byla reformace vůbec vzepřením proti středověké theokratii a průchod otevřela svobodnějšímu myšlení, tak i v životě národním povzbudila síly k veřejné činnosti. Nastalo v Krajině totéž oživení jako bylo v Čechách. Hle, u národa skrovného na počet, jenž po celých devět věků (od VII. do XVI.) katolickoněmeckého panství zůstal bez literatury, objeví se náhle rázné úsilí, stvoří se spisovná řeč, vyskytne se celá řada nevšedních mužův a prací, vědecké známosti věku toho upnou se k slovanským předmětům, navazují se mezislovanské svazky a ruch u Slovenců vzbuzený vlní se dále k Chorvatům a Srbům v Bosně a v Přímoří — byl to počátek, jemuž kynula budoucnost. Vítězství katolické reakce vznikající ten život zadusilo na celá dvě století a tak důkladně, že i novější historikové slovenské literatury, ovládáni katolickým zřetelem, významu toho dějinného převratu nevidí anebo viděti nechtějí. Na jedné straně pyšní se bezděky tím obdobím svého písemnictví: Ungnadovo jméno prý „dlužno v paměti chovati s největší vděčností,“ on byl „mecenášem Slovenců XVI. století,“ „silným dubem, kolem něhož vinula se útlá réva slovenské literatury“; Truber, Jiří Dalmatin, Bohorič byli „za-

---

[1]) Tytul té mluvnice byl takový: Arcticae horulae succisivae de Latino-Carniolana litteratura, ad Latinae linguae analogiam accomodata, unde Moschoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boemicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatica cognatio facile deprehenditur. Praemittuntur his omnibus tabellae aliquot Cyrillicam, Glagoliticam et in his Rutenicam et Moschoviticam Orthographiam continentes. Rozbor její podán v *Dobrovského* Slavin 1834, str. 11—22, 124—145.

kladateli a otci“ té literatury (jak Klun se vyjadřuje). Ale na druhé straně nevelmi želí úpadku toho písemnictví, dělníky jeho s hlediska katolického odsuzujíce. V tom smyslu ozval se jmenovitě Kopitar (1808): „Truber, Dalmatin a Bohorič náleželi k té straně náboženské, jež povalena zde byla mocnou volí Ferdinanda II. Krajinskými spisovateli učinil je duch náboženského fanatismu, a od toho zlého ducha prchají Musy svobodné. První toho následek byl, že uražené Musy odemstily se barbarismy (v jazyku prvých spisovatelů slovenských); a druhý, že nenávist, jež pronásledovala stranu protestantskou, postihla i její díla.“

Divně se čte to obviňování z fanatismu překladatelů bible, jakoby nebyli fanatiky horšími oni jezovité, kteří spalovali tu bibli, a jakoby jezovité, protestantstvo pronásledující, byli bojovali za svobodu Mus!

Co získaly „Musy“ jezovitským vítězstvím? Sami dějepiscové přiznávají, že slovenská literatura až do nynějšího století skládala se ze samých toliko knih modlicích a jinakých spisů církevních, t. j. jinými slovy, že vlastně tu žádné literatury nebylo a že Musy nadobro uprchly z Krajiny.[1]) Krajinští historikové, aspoň někteří, snažili se dokázati, že žádná zvláštní škoda literatuře nevzešla, neboť duchovenstvo katolické bylo prý „předním zástupcem a horlivým zvelebovatelem“ řeči a literatury. Ale skutky, jimi samými doznávané, svědčí naopak o úplném zmrtvění literatury, jež trvalo celé dva věky a přestalo teprv, když nová doba přinesla nové probuzení. Při tom titéž historikové jedva že na „první zakladatele a otce“ písemnictví a „silné ty duby“ neuvalili daremnou obvinu, jakoby *jimi* byla se v slovenské literatuře počala „nadvláda živlu německého“ nad slovanským, která až posud trvá. O literatuře se to nemůže již proto říci, že *před nimi* živel slovanský se vůbec ničím neprojevil. Věc měla se spíše naopak, neboť právě s protestantstvím duch národní se s takou silou vzpružil; německé šlaky v jazyku, na které se ukazuje u Trubera a Bohoriče, jsou jen přirozeným následkem té příčiny, že před nimi slovenčina nikým nebyla písemně upotřebována a vzdělávána. Historikové sami přiznávají, že v tehdejším položení Krajiny „literární obcování s Německem bylo nevyhnutelno.“[2]) Již Dalmatin Jiří, překladatel bible celé, náleže z části k mladšímu již pokolení, vadám těm hleděl odpomoci v duchu národním. Ze začátku XVII. století katolické duchovenstvo zřídka kdy spis jakýsi vydalo, ovšem jen náboženský a poučný. Postačí vytknouti zde jen jména: jest tu horlivý katolík a pronásledovník protestantů, biskup Kren (Chrön neboli Hren, 1560—1630), pod jehož dozorem vydán překlad evangelií; Kastelec (Matěj, psán

[1]) K omluvě toho úkazu uvádějí řečení historikové, že „většina národa nepocítila ještě potřeby vlastních plodů literárních, čehož více důkazů vidíme i dnes;“ (!) žeť zvláštní smysl pro náboženství leží v povaze jak Slovenců tak i jiných Slovanů, „u nichž pusté mudrlantství a filosofické vidiny nedovedly ještě otupiti a zahlušiti přirozený mocný cit náboženský“ (přes to u jiných Slovanů dávno literatura rozkvétala; či snad jí nebylo ani potřebí?); že knihy náboženské přec jen „trvalý základ vlastenské literatuře položily,“ neboť prý „nižší třída zvykala čtení, nyní čte již víc a raději než dříve a může vše jíti dále tou cestou.“ *Klun*, Rus. Bes. 1859, I., 112—113, II., 96—97.

[2]) *Klun*, tamtéž I., 112.

Castellez a Kasteliz, nar. 1620); Janez Kerstnik od S. Križa (Joan. Baptista a S. Cruce); nejapný gramatik, kapucín Hippolit († 1722); Paglovic (1690—1740) a j. Počíná se, ještě v století XVII., jeviti též činnost vědecká, ale jazykem latinským a německým. Takými učenci byli Schönleben a zvláště Valvazor, kteříž dle toho stojí mimo rozvoj národní literatury.

Vyhubení reformace bylo těžkou ranou národnosti slovenské; s vítězstvím strany katolické dostalo se na vrch němectví. Ježto němčina stala se vyšším třídám jazykem vzdělanosti a řeč národní zůstala obmezena na prostý toliko lid, literatura nemohla ovšem prospívati. Nezdržujíce se při sepsáních katolických duchovníkův a jezovitův, můžeme zkrátka říci, že sepsání ta ni dost málo nepřispívala ke vzrůstu literatury. Podle přiznání samých katolických dějepisců tehdejší díla církevní nemají v literatuře „žádné váhy, ba jsou, ač věk XVII. nebyl chud učenými Krajinci“ (kteří psali latině a německy), „proti dřívějšku krokem nazpět.“ Kastelec byl velmi činný spisovatel, nikoli bez jisté ceny, ale vzdělával se na dílech Dalmatina a Bohoriče; kněz Jan Kerstnik nebyl leč otrockým následovníkem Kastelce, „jejž ještě i pokazil“; mluvnice mnicha Hippolita jest „nesmyslný výtah z knihy Bohoričovy.“ „Překrásný jazyk slovenský uvázl na stupni politování hodném — řeč spisovná (na počátku XVIII. století) lišila se od prosté řeči lidu pouze tím, že byla ještě bídnější.“ [1])

Krajinští učenci, jak již podotknuto, slovensky nepsali — což jest opět znamením úpadku: nebylať slovenčina za dosti důstojnou považována pro vážné předměty vědy. Zmínky zasluhuje J. Lud. Schönleben (1618—1681), jenž krom toho, že vydal několik spisů náboženských, v širší vešel známost hlavně pracemi o krajinských dějinách, pravda velice nekritickými, ale prozrazujícími aspoň lásku k vědě a snahu vlasteneckou. Památnějším jest Jan Vikhart baron Valvazor (1641—1693): nabyl na svůj čas velmi rozsáhlého vzdělání, byl členem „královské společnosti věd“ londýnské, obcoval s krajinskými i přespolními učenci, a jakkoli všecka jeho díla jsou psána buď latině nebo německy, zasluhuje přece místa ve slovenské historii literatury, tož pro velikou vážnost, jaké požívá jeho vlastenecké dílo o zemi Krajinské. Mimo několik latinských rozprav místopisných, pojednávajících o rozličných místech vlasti Slovenci obývané, sepsal hlavní dílo: „Ehre des Herzogthums Krain“ (1689), kteréž, ozdobeno jsouc rytinami a mapami, ve čtyrech velkých foliantech obsahuje rozsáhlé snešení zpráv o přírodě, národech, dějinách, obyčejích, o městech, znamenitějších místech atd. země Krajinské a posud není bez ceny. Valvazor značný svůj majetek vynaložil na to dílo, na pojížďky po zemi, na vydání knihy, na chování rytců, kteří pro knihu pracovali, a zemřel v chudobě. Od r. 1877 vychází v Lublani po sešitech nové vydání toho díla, jež za národní pomník se pokládá.

---

[1]) Tamtéž II., 99—103. Klun těší se tím, že jakkoli nevděčna jest práce historika tehdejší literatury, přece „v oboru vědy“ má cenu i „snaha účinná,“ totiž snaha katolických kněží; ale viděli jsme, že nebyla ona nijak účinná, zůstavši bez všelikého výsledku po celá dvě století výhradné jich vlády.

Takž literatura slovenská během dvou celých věků, kdež „zástupci“ a vůdci jejími byli katoličtí kněží a jezovité, vlekla se dosti bídně. Teprv na konci století minulého, když u všech Slovanů počaly vyskytovati se pokusy samostatné činnosti, též národ slovenský našel několik záštitníků své věci národní. Knihy slovenské již v druhé polovici XVIII. století častěji vycházely a literatura začala se částečně vymykati z dřívější koleje výhradně duchovenské, ačkoli pořád ještě zůstávala v rukách hlavně kněžských. Obrat jakýsi znamená se z dob kněze Marka Pohlina (1735—1801), jenž vydávaje knihy pro lid, kruh čtenářů rozšířil. Případněji však počítá se nová doba slovenské literatury od jeho následovníkův a spoludělníkův Japela, Kumerdeje, Linharta a Vodnika.

Jiří Japel (1744—1807), kněz, kanovník a inspektor národních škol v Krajině, vytrvav na oné obecné dráze spisovatelů církevních, památný jest jakožto hlavní pracovník při novém překladu bible, při čemž mu pomocníky byli Kumerdej, Škrinjar, Šraj, Rihar a j. Starý Dalmatinův překlad dávno již byl jako protestantský zapovězen, mimo to nad míru vzácen. Japelovo vydání vycházelo v r. 1784—1804. V rukopise zůstaly jeho práce mluvnické, které svědčí, že tehdy již pomýšlel na sjednocení jižních Slovanů v jednom jazyce, navrhuje jim společné jméno Illyrův. On jest též první slovenský veršovec: překládal z básníků cizích i původní verše psal, ač nehrubě valně; ale vše zůstalo v rukopise. Antonín Linhart (1758—1795) proslavil se jednou veselohrou a přeložením „Figarovy svatby“ (kteráž byla velkou novinou v tehdejším slovenském písemnictví), zvláště pak dílem: „Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen südslavischen Völkern Oesterreichs.“ Mezi slovenskými učenci, kteří tehdáž psávali německy, jmenován bývá také Ivan Popovič († 1763), pisatel knihy „Untersuchungen vom Meere,“ ve které mezi jiným vyjádřena jest nadšená jeho láska k Slovanstvu. Leopold Volkmer (1741—1816), rodem ze Štyrska, psal verše a obrázky selského života. Básničky jeho došly velkého rozšíření v tom kraji, kde národní písně, jsouce stále kněžstvem odsuzovány, v lidu hynou, ustupujíce nechutným veršům díla jeho. Básničky ty vydal Murko r. 1836 v Hradci Št. pod názvem: „Leopolda Volkmera fabule in pesmi“ (bajky a písně).

Prvním skutečným básníkem Slovenců byl Valentin Vodnik (1758—1819). Jsa kněz a učitel na gymnasii lublaňském, počal roku 1797 vydávati „Ljubljanske Novice;“ před tím vydal několikero kalendářů s povídkami. Působením Dobrovského a pod ochranou slovenského mecenáše barona Sigmunda Zoisa nabyl rozsáhlejšího filologického vzdělání a vědecké své známosti rozšířil; byl mezi prvními, kdož národní jazyk počali s velkým prospěchem uváděti v literaturu a jako mnozí spisovatelé znovuzrození slovanského, tak i on práce básnické spojoval se študiemi o slovenské národnosti. Mnohé jeho písně znárodněly. R. 1809 skládal písně vojenské (pesmi za bramborce), pro slovenské zeměbrance. Když r. 1809 Krajina s Přímořím připadla Francouzům, Vodnik pro svou znalost francouzského jazyka ustanoven byl za ředitele nižších a středních škol lublaňských. Za francouzského panování bez závady mohl pracovati ku probuzení národnosti, pročež

velice ctil Napoleona. R. 1811 vydal svou mluvnici, „Pismenost,“ v čele jejím položiv báseň „Ilirija oživljena,“ vyjadřující jeho národní a vlastenecké naděje o národní celistvosti a svobodě. Po odchodu Francouzů, když rakouské panování r. 1814 se navrátilo, báseň ta jakož i vůbec příchylnost Vodnikova ku Francouzům spůsobila mu pronásledování od vlády rakouské. Byl se svého místa sesazen a umřel v chudobě, nedokončiv prací svých, na př. sestavení velkého slovníka. Vodnik jest vůbec znamenitá osobnost slovenského písemnictví, kteréž jím také počíná novou dobu svou. [1])

Období, označené jmeny Japela a Vodnika, zrodilo celou řadu prací mluvnických. Každý bez mála spisovatel zabýval se skládáním slovníka nebo mluvnice anebo obojího zároveň. Vyzývaly k tomu zajisté jednak neustálenost spisovné slovenštiny, jejíž rozumné vzdělávání katolickou reakcí bylo přetrženo, jednak příklad Dobrovského. Ta první doba národního probuzení vynesla na povrch vůbec záležitost jazyka; shledávaly se známky rodu a připravoval se orgán budoucího písemnictví. Tak psali mluvnice: Zelenko, Popovič, Kumerdej (tento se stálým přihlédáním k jiným slovanským jazykům), Japel, Vodnik, Kopitar, Dainko, Metelko, Murko atd. Jiní, jako Dainko a Metelko, pokoušeli se též, k vůli přesnějšímu vyjádření hlásek, dáti jazyku nové písmo, nešvarně míchajíce písmena latinská s cyrilskými.

Po Vodniku neobjevilo se ve slovenské poesii dlouho nic znamenitějšího. Byliť básníci-filologové: kněz Urban Jarnik (1784—1844), kněz Petr Dainko (vlastně Danjko); terstský biskup Matouš Ravnikar (1776—1845), spisovatel duchovní; Micha Kastelic, tím pamětihodný, že r. 1830 založil první, ostatně drobný časopis *Krajinskou Včelu* (Kranjska Zhbeliza, podle tehdejšího pravopisu), ve kterém mimo jiné vystoupil nejznamenitější básník slovenský František Prešern (1800—1849). Vypsání Prešernova života posud není. Rodiče jeho byli stavu selského; študoval nejprve v Lublani, pak práva ve Vídni. Poměry jeho života byly prý velice trudné, což velkým dílem připisuje se na vrub jeho nepřátel kněží. Teprv r. 1846 dosáhl samostatnějšího postavení, stav se v Lublani advokátem. Soudruhem prací jeho literárních byl Stanko Vraz, jen že později se v snahách veřejných rozešli: Vraz, jenž z počátku psal slovensky, přilnul potom k záhřebskému „illyrstvu,“ kdežto Prešern zůstal slovenštině věren. Prešernova poesie jest velmi rozmanita: skládal básně epické, lyrické, satirické, vynikal vzletnou fantasií, hlubokým citem a mocným výrazem; lyričnost však převládá. Též básnická jeho forma jest velmi rozmanita. Sbírku svých veršů vydal nedlouho před smrtí, pod názvem: „Poezije doktora Franceta Prešerna“ (v Lublani 1847). Zajímavo jest, že Prešern, živ jsa v době slovanského znovuzrození, nesdílel se v tom ruchu, ano jaksi nedůvěřivě k němu se choval; zůstal pouhým místním

[1]) Básně jeho objevily se u veřejnosti nejprve v knížce „Pesmi za poskušnjo,“ 1806, pak ve vydání (kteréž nijak neuspokojuje) z r. 1840 konečně ve sborníku „Vodnikove pesni, uredil France Levstik. Ljubljana 1869.“ Životopis jeho podán v almanahu „Vodnikov Spomenik,“ vydaném od *Etbina Kosty*, 1859, a v lublaňském gymnasiálním programu na r. 1875 od *Pleteršnika.*

spisovatelem slovenským, ano jednu chvíli zalíbilo se mu i psáti německy. [1])

V počtu spolupracovníků „Kranjské Čbelice“ [2]) mohou býti ještě jmenováni: Blažej Potočnik (1799—1872), jehož působnost ostatně víc k novější době se táhne, skladatel mluvnice (jazykem německým), církevní spisovatel, rakousko-loyální veršovec; vynikal prý bohatými a velice rozmanitými vědomostmi; písně, jež složil, znárodněly; [3]) J. Žemlja (1805—1844), také kněz; Val. Stanič (1774—1847); Krempl (1790—1844); Jan Zalokar (1792—1872), sestavil mezi jiným slovensko-německý slovník (v rukopise), který co se týče bohatství přirovnává se slovníku Vukovu; [4]) biskup Ant. Slomšek (1800—1862) a j.

R. 1843 založil doktor lékařství a veterinář Jan Bleiweis (roz. 1808), byv tehdáž tajemníkem hospodářské společnosti, v Lublani list hospodářský „Kmetijske in rokodilske *Novice.*“ Bleiweis učinil „Novice“ středištěm slovenské literatury: sem ukládali své příspěvky všickni spisovatelé současní; zde sbíhaly se snahy o národní vzdělání, o zvelebení spisovné řeči, o spojení Slovenců v jeden celek národní, a to v době, kde literatura posud byla rozdělena přehradami jednotlivých provincií a nářečí. Byla to záležitost v skutku nalehavá. Uvedli jsme již výrok Kopitarův, že Dalmatinova řeč prodlením dvou století nezastarala: tak nehybná byla literatura katolicko-církevního směru. Při spisovatelích, kteří obnovili slovenské písemnictví z konce minulého století, znamená se, jak velice jim vadila nedostatečnost jazyka. Tím, že otevřen do literatury vstup osvětě novověké, musil přirozenou měrou i jazyk do šíře vzrůstati; spisovná řeč nabývala tu nové podoby a bohatila se. Bleiweis hleděl hověti praktickým potřebám národa, což bylo hlavním základem jeho potomní oblíbenosti. Položil též základ novému pravopisu: v druhém roce vydávání „Novic“ zanechal starého, nevhodného pravopisu Bohoričova a zavedl spůsob psaní, jakýž „Illyrové“ přijali, mnohem prostší a dokonalejší. [5]) Spolupracovníky jeho byli skoro všickni novější spisovatelé slovenští: M. Vertovec († 1851); Fr. Malavašič (1818—1863); Mat. Majar (nar. 1809) a I. Muršec, vrstevníci to St. Vraza — psali o předmětech praktických, populárních, náboženských a mravoučných; Oroslav Caf, filolog; [6]) Davorin Terstenjak, kněz, zanášejíci se slovanskou starobylostí, jazykovědou a bájeslovím (ostatně velmi libovolný ve svých vývodech), a jiní.

---

[1]) *Fr. Levstik,* „Prešern,“ Listki 1872, sv. I.; *Bleiweis,* Literarna zapuščina dr. Fr. Prešerna. Letopis Mat. slov. 1875, 153—179. Zajímavá jeho korrespondence s Vrazem vytištěna jest v 5. díle „Děl St. Vraza“ 1877; Prešern dopisoval si s ním, se svým krajanem, po německu! (Některé jeho básně přeložil do češtiny Fr. Lad. Celakovský; viz Fr. L. Č. Spisů básnických knihy šestery, 1847, str. 362—365. — Pozn. překl.)

[2]) Vyšlo jí 5 svazků, 1830—33 a 1848; v posledním otištěna opět Vodnikova „Ilirija oživljena.“

[3]) Letopis Matice Slovenske 1872—1873, 137—152.

[4]) Letopis, tamtéž 148—150.

[5]) T. j. vlastně českou abecedu s *c* místo *z*, *č* místo *zh*, *š* místo *fh*, *ž* místo *sh* atd. (Pozn. překl.)

[6]) Jeho nekrolog, psaný Štifterem, naleza se v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1874, 175, IV. 107—110).

Rok osmačtyřicátý oživil i zde nemálo smysl pro politiku a literaturu. Objevilo se několik časopisů politických, které, když nastala reakce, sice zanikly, ale od té doby živel politický nevyhynul již v literatuře. V posledních letech jakožto jeden z nejčinnějších pracovníků na poli slovenského písemnictví vynikl Antonín J a n e ž i č (nar. 1828). Od r. 1850 řídil nevelký časopis, věnovaný literatuře, od roku pak 1858 „*Glasnik* za literaturo in umetnost," v němž opět sešli se všichni zástupcové slovenského básnictví, zábavného čtení a literatury prostonárodní. R. 1851 vydal slovenský slovník (Slavo-Nemški Slovar, 2. vyd. v Celovci 1874), r. 1854 slovenskou mluvnici (Slovenska Slovnica), ku které připojil přehled literatury. R. 1861 vystoupil se sbírkou básní; dále vydával „Cvetje iz domačih in tujih logov" (Květy z domácích a cizích luhů), snůšku to kusů původních i přeložených, mezi jiným též ze slovanských nářečí. [1])

V souvěké poesii slovenské první místo nyní zaujímá Jan V e s e l-K o s e s k i, finanční rada v Terstě. První jeho verše vyskytly se v „Novicích" r. 1844; básník byl již tehdáž dospělého věku. Básně jeho vynikají mocným citem a bohatou fantasií; mezi náboženskými a loyálními předměty jeho poesie vine se též nitka politická, zaznívá povzbuzování k národnímu vzkříšení, tak že Vesel mezi slovenskými básníky jest politickým vůdcem svého národa. Překládal též mnoho z básníků cizích: ze Schillera, Göthe, Chamissa, Körnera, Uhlanda, z básnictví novořeckého, z básníků ruských Deržavina (ódu „Bůh"), Rylějeva, Puškina (básně „Klevetnikam Rossii," „Prorok," „K morju" a povídky), Lermontova, Chomjakova („Orel") atd. Z hrubších věcí přeložil „Messinskou nevěstu" a „Pannu Orleánskou" od Schillera a několik zpěvův Iliády. Sebrané spisy jeho vyšly r. 1870. [2])

Veselovu účinkování přičítá se nové oživení literatury, jež pořád více lne k věci národní. Z celé řady nových básníkův a spisovatelů prostonárodních jmenováni zde buďtež: Fr. C e g n a r (nar. 1826); Lovro T o m a n (1827—1870), básník a politik; Miroslav V i l h a r, oblíbený básník a skladatel hudební; [3]) Frant. L e v s t i k (nar. 1833), vydal r. 1853 „Písně," jimiž vzbudil na se hněv kněžstva; [4]) K r e k (Poezije, 1850); Jos. J u r č i č, žurnalista, spisovatel tragédie „Tugomer" (1877) ze starých dějin slovanských a vydavatel sbírky: „Klasje z domačega polja, zbirka najbolših dél slov. pisateljev" atd. Přisvojují se slovenskému písemnictví též díla literatur cizích: Lavoslav G o r é n j e c přeložil několik povídek Gogolových; Maxmilián S a m e c Turgeněvův „Dým" (v Št. Hradci 1870); Jan B i l c Mažuranićovu „Smrt Smail-agy Čengiće" a j. O předmětech vědeckých psali: Frant. B r a d a š k a,

[1]) Nalezla tu místo též „Babička" Boženy Němcové překladem Fr. Cegnara. (Pozn. překl.)

[2]) Razne dela pesniške in igrokazne. Vydání Slov. Matice. V Lublani 1870. Veliký svazek, 690 str. Viz Letopis Mat. Slov. 1870, 163-201. -- *Macun* ve svém přehledu literatury, str. 58 a násl., připomíná, že první verše Veselovy objevily se r. 1818 v „Laib. Wochenblattu."

[3]) Sebrané písně jeho vyšly r. 1860.

[4]) Přeložil do slovenštiny též Kralodvorský rukopis a vydal jej v Celovci 1856. (Pozn. překl.)

z oboru starých dějin slovanských; Jan Parapat o historii národa slovenského atd.

R. 1865 založena byla *Slovenská Matice*, jež vydává svůj „Letopis;“ starosty jejími byli po řadě Lovro Toman, Kosta a nyní jest Bleiweis. Etbin Kosta (čili, jak se psával, Costa, nar. okolo r. 1830, zemř. 1874 či 1875), syn krajinského právníka a německého spisovatele, sám též psával německy, hlavně o právech, vydávaje mimo jiné „Mittheilungen“ o historii Krajiny; při tom pracoval i na poli písemnictví národního. Byl pořadatelem slovenskoněmeckého album, na počest Vodnikovu vydaného (Vodnikov Spomenik — Vodnik-Album 1859), ve kterém sám položil životopis toho básníka. Jakožto starosta Matice byl i redaktorem Letopisův a sestavoval každoročně zevrubný knihopis slovenské literatury. [1])

Za posledních let jeví se, hledíc ku skrovnému rozsahu národa, značná činnost v písemnictví slovenském. Vedle Matice trvají ještě jiné jednoty, jež v národním životě prospěšně působí: hospodářské, řemeslnické, politické a j.; mnohé mají své tištěné orgány. Živel katolický v nich neposlední zaujímá místo, dodávaje té činnosti svého zvláštního rázu: jest tu „Katoliška družba (společnost) za Kranjsko;“ „katolicko-politická jednota“ v Lublani; Spolek sv. Mohora (Hermagora) v Celovci, biskupem Slomškem založený k vydávání a šíření v národě knih náboženských. Dále jsou zde: „Kmetijska družba“ (hospodářská společnost); jednota dramatická v Lublani; „národní čitalnice“ v Lublani a v Novém Městě; jednota učitelská; národní a politický spolek v Gorici; „Slovenija, društvo za brambo narodnih pravic“ (na obranu národních práv) v Lublani a j. Toto rozhojnění veřejné samodělnosti, k potřebám národa obrácené, bude míti zajisté za následek vzkříšení a sesílení národního vědomí v lidu, jakož i přispěje k jeho vybavení z výhradné moci kněžské. Že v literatuře již protestů proti té kněžské převaze neschází, viděli jsme. Mezi publikacemi, které jednotlivé ty spolky vydávají, zasluhují zmínky tyto: *Slovenska Talija*, sbírka to původních i přeložených her divadelních, vydávaná dramatickou jednotou od r. 1867; *Soča*, hlasatel politického spolku v Gorici, vycházející od r. 1871 vedením Viktora Dólence; *Slovenski učitel*, orgán jednoty učitelské; spolek sv. Mohora vydává *Slovenského prijatele*, řízením (od r. 1857) kněze Ondřeje Einspielera, jenž horlivě zastával se práv národních v německém časopise „Stimmen aus Innerösterreich,“ který však r. 1863 zanikl. Uvádíme zde ještě *Besednik* (od r. 1869); „*Slavjan*, za Slavjane kniževne i prosvětljene“ vedením Matiáše Majara. Z denníků politických nejlepší jest této doby *Slovenski narod*, vycházející od r. 1868, jehož nynějším redaktorem jest výše řečený J. Jurčič.

Těsné poměry, ve kterých nalezala se slovenská národnost a jež vážnějším pracím slovesným nebo vědeckým místa neposkytovaly, dávno již Slovence nutily utíkati se do literatury německé. Zajisté že tytéž okolnosti německé literatuře přivedly i dva nejznamenitější z učenců,

---

[1]) Za příčinou kyjevského archeologického sjezdu sestavil spis: „Slovenska bibliografia“ 1868—73.

které kdy zrodila Slovenie. Jsou to Kopitar a učenník jeho Miklošič, kteří i v historii slovanského znovuzrození i ve vědě stejné zaujali stanovisko. Ač nenáleží vlastně literatuře slovenské po jazyku, ježto psali německy a latině, přece jim v ní místo přísluší, jakožto zástupcům slovenského plemene v rozvoji vědy slovanské, ve které mnoho dokázali; mimo to díla jejich, byť k abstraktní filologii hleděla a k archeologii, přece obsahem svým nemálo slovenského plemene se dotýkají.

Bartoloměj Kopitar (1780—1844) narodil se v jedné vsi Horní Krajiny. Otec jeho byl prostý vesničan a Kopitar jako hoch pomáhal otci v selských pracích. V 9. roce svém postoupil do německé školy, pak do gymnasia, jež ukončiv r. 1799 stal se nejprve domácím učitelem, pak tajemníkem u téhož slovenského mecenáše, barona Zoisa, který byl ochráncem Vodnikovým. Kopitar osm let strávil v tom domě, zabývaje se študiemi klassiků; známost s Vodnikem přivedla jej ke študiu řeči a literatury vlastního národa. Po té odebral se do Vídně, aby študoval práva, ale již záhy ustanoven byl censorem knih slovanských a řeckých, obdržev spolu místo ve dvorské knihovně. R. 1814 vyslán byl do Paříže, aby tam obstaral navrácení knih, jež byli Francouzové r. 1809 z Vídně odvezli; druhou cestu konal do Itálie roku 1837. Kopitar byl člověk bystrého rozumu, velmi rozsáhlých vědomostí historických a filologických, při tom však náramně nesnášelivý. Řada pozoruhodných jeho prací počíná se r. 1808 vydáním svrchu již zmíněné „Grammatiky slovanského jazyka v Krajině, Korutanech a Štyrsku“ (po německu sepsané); byla to na onen čas nejlepší práce v oboru slovanského jazykozpytu. V úvodu k té knize položen jest přehled slovanských nářečí a osudů slovanštiny církevní, dále se vypisují dějiny jazyka slovenského začínajíc od prvních tisků protestantských (o starších památkách se té doby ještě nevědělo), v doslovu pak přidán jest přehled slovenské literatury. Druhá větší práce jeho byla znamenitá kniha „Glagolita Clozianus“ (1836, po latině), kdež při rozboru starého rukopisu hlaholského z XI. stol. pojednává též o Zlomcích Frisinských a dochází k takové závěrce, že církevní slovanština není jazyk starobulharský, nýbrž staroslovenský či korutanský. Tvrzení bylo tak neočekávané a protimyslné, že potkalo se jako hotový blud s rozhodným odporem druhých filologů slovanských; Kopitar po té s tím větší urputností při něm trval. R. 1839 vyšel nový spis latinský Kopitarův: „Hesychii glossographi discipulus et epiglossistes russus in ipsa Constantinopoli sec. XII—XIII.“ Jest to výklad řeckého rukopisu z XI. neb XII. století, Busbekem z Cařihradu přivezeného ve století XVI., ve kterém vedle gloss řeckých nalezají se připojeny vysvětlivky ruské. Konečně při vydání evangelia Remešského, „Text du Sacre“ zvaného, jež r. 1843 v Paříži bylo pořízeno k rozkazu caře Mikoláše, nalezá se Kopitarem sepsaný úvod „Prologomena historica,“ jednající o počátcích křesťanství u Slovanův a o osudech toho rukopisu. Tuto opět tvrdí, že církevní slovanština jest jazyk staroslovenský, jenž za starodávna prý rozkládal se od nynějších hranic slovenského národa až k dolnímu Dunaji, že pak tento vlastně tak zvaný „slovenský“ národ nejprve příchodem Chorvatův a Srbů v VII., po druhé příplyvem Maďarů v IX. věku roztržen byl na dvě části, na korutanskou a bul-

harskou, a že Method r. 870 hlásaje evangelium u Blatenského jezera, zaváděl slovanskou bohoslužbu jazykem korutanským. Menší spisy Kopitarovy sebral a vydal r. 1857 Miklošič (B. Kopitar's Kleinere Schriften, Wien, 2 sv.).

Povaha Kopitarova i působení jeho bývají rozličně posuzovány; při významu jeho ve slovanské literatuře nebude snad od místa, když déle se při jeho osobnosti pozastavíme. Kopitar byl zajisté co do povahy své „absolutista," jak se o něm vyjadřuje životopisec ve „Slovníku Naučném," člověk cholericky nesnášelivý, mnoho o sobě se domýšlející, lehce pak vážící své odpůrce (ale nikoli *všecky*). My slyšeli jsme od očitých svědků, kteří s Kopitarem rozpráveli, že on na př. s velikou úctou mluvíval o Vostokovu, jenž přece „slovenské" jeho theorie se nedržel. Nemáme úmyslu, vynášeti zde konečný soud o jeho osobnosti, přece však máme za to, že nestačí nazvati jej Mefistofelem nebo rakouským náhončím nebo docela nepřítelem Slovanstva beze všech okolků; mohlyť v té povaze býti rysy upřímné, kterých nechtělo se viděti. Předně obráží se v Kopitarově povaze historie vlastního jeho národa, nevelkého, ode druhých Slovanů vzdáleného, dávno zahnaného do katolické výlučnosti. Krajinští spisovatelé dlouho již psali po německu; slovanské znovuzrození ani v následním pokolení krajinském nevzbuzovalo tak růžových nadějí, jako jinde, ukazujíc se na př. Prešernu docela jinak než Vrazovi; budoucnost očekávala se jen pospolu s Němci, nikdy bez nich nebo docela výše nich. Za druhé nebyl ovšem Kopitar rusofilem, jako mnozí Čechové bývali oné doby, s nimiž ruští slavisté a přátelé Slovanstva obcujíce, podle nich i podle sebe ponětí si činili, jaký má býti „pravý Slovan." Kdežto nedostatek té příchylnosti k Rusům mohl míti své příčiny, na Rusi se to již vyhlašovalo za „nepřátelství k Slovanstvu." Však nestranný pozorovatel přizná, že ten nedostatek rusofilství, jakož tehdy již nezřídka se jevil u vzdělaných i v domácím svém okruhu vlasteneckých Západoslovanův, tak i nyní ještě ukazuje se v odluce západního Slovanstva od východního. Z toho pošla známá u Kopitara nedověrčivost ve slovanských záležitostech, kterou nepříznivé položení vlastního národa ještě jen zostřilo, při tom pak mohly ovšem zvláště bíti do očí slabé stránky „panslavismu," jakých dosti bývalo. Vidíme nyní, že na př. jeho nedůvěra k některým tehdy objeveným památkám staročeské literatury nebyla zcela licha. [1]) „Nepřátelství k Slovanstvu" těžko srovnati s tou horlivou pomocí, kterou se propůjčoval Vukovi. Jisté nedůvěry a pochybnosti nebyl ani Šafařík prost, jemuž tak veliká náleží zásluha při díle slovanského znovuzrození — jakož mně samému bylo pozorovati v rozmluvě, kterou jsem s ním měl v posledních letech jeho života. Konečně byla u Kopitara katolická jednostrannost; ale na ni nemělo se odpovídati jednostranností řeckovýchodní. Slovem, vysvětlení Kopitarovy povahy jest spletitější záhada, než jak se obyčejně za to má. [2])

---

[1]) Posud z oněch památek staročeské literatury uznány za podvržené padělky toliko: Milostná píseň krále Václava, Píseň pod Vyšehradem a některé glossy v Mater verborum. (Pozn. překl.)

[2]) Velice nepříznivé hlasy *Hilferdingovy* čtou se v brožuře „Les Slaves Occidentaux" nebo v Sebraných jeho spisech II., 79—80. Podrobný

Frant. **Miklošič** (čili jak on se sám starým uherským pravopisem píše, Miklosich), za nynější doby nejznamenitější filolog slovanský, narodil se r. 1813 v dolním Štyrsku. Chodil do škol ve Varaždině a v Mariboru, pak študoval filosofii a práva v Št. Hradci, kdež potom r. 1837 dosedl na učitelskou stolici filosofie. Ale roku následujícího šel do Vídně, hodlaje tam ve študiích pokračovati, stal se pak doktorem práv a vstoupil do advokátské kanceláře. Známost s Kopitarem uvedla jej však na jinou dráhu. Již na gymnasii vynikal známostí řečtiny, jakož vůbec študium jazyků miloval: Kopitar přemluvil jej, by celý věnoval se slovanskému jazykozpytu, což Miklošič také učinil. R. 1844 dostal se do dvorské knihovny a tu již o příštím jeho osudu bylo rozhodnuto. Doma, ve vlasti náležel ke kruhu mladých slovenských vlastenců, býval v přátelském spojení se Stankem Vrazem; svými učenými záměry úplně se odstranil od literárních záležitostí své vlasti. [1]) R. 1844 dokonalým již filologem se projevil (svým posudkem srovnávací mluvnice Boppovy uveřejněným ve Wiener Jahrbücher der Literatur, 1844, CV., 43—70). R. 1848 zvolili jej krajané jeho na sněm, on však poslanectví složil, v záměnu obdržev professuru na vysokých školách Vídenských, kde již r. 1853 vyvolen za rektora. Za svými vědeckými účely mnohé cesty konal: r. 1836 a 1842 pobyl v Itálii, r. 1851 byl v Cařihradě, 1852 v Němcích a ve Francii, 1856 v Dalmácii a na Černé Hoře atd. Nebudeme vypočitávati přemnohých jeho spisův (některé byly již jmenovány v knihopisných poznámkách), jen ku hlavním tu ukážeme. V prvních letech zanášel se hlavně jazykem staroslovanským či slovanštinou církevní, v příčině které osvojil si a dále rozvíjel nauku Kopitarovu. Další snahou jeho bylo sestavení srovnávací mluvnice jazykův slovanských, kteráž, jsouc jedinou toho druhu, dospěla nyní na čtyři svazky. Jako v onom prvním tak i v tomto druhém oboru ku hlavním dílům mnoho podružných spisů se pojí: tak zasluhuje zde zmínky zajímavá rozprava o slovanských slovech v novořečtině, albánštině, maďarštině a v řeči cikánské. Dále obstaral důležitá vydání starých památek: „Vitae sanctorum“ (Životy svatých), rukopisu Supraslského, Šišatoveckého apoštola, Dušanova zákonníka, kroniky Nestorovy a j.; jakož i pramenů dějepisných: „Monumenta Serbica,“ „Acta et diplomata graeca medii aevi“ a j. Připomínáme tu ještě ono dříve již uvedené pojednání o srbskochorvatské epice, dále o „rusaliích,“ o slovanských názvech křesťanských pojmův atd. Slovenská literatura má od něho jen čitánku (Berilo) pro vyšší gymnasia.

Dvěma těmi filology prvního řádu, byť i nepsali řečí mateřskou, měli Slovenci svou účast v ruchu slovanském. Miklošič, spisuje jazykem německým, jest podnes jediný všeslovanský jazykozpytec.

---

rozbor Kopitarova učení o kolébce církevní slovanštiny nalezá se u *Bodjanského*, v pojednání „O vremeni proischoždenija slav. pišmen,“ 213—266. O Kopitarově poměru k slovanskému učenému světu viz tehdejší polemiku jeho a proti němu, též „Slovník Naučný“ v čl. Kopitar, konečně Vostokovovu korrespondenci (Sbornik II. akad. otdělenija, sv. V.) SPb. 1873, v rejstříku, zvláště pak listy čís. 271 a 290 a str. 348, 464, 474.

[1]) Ve Vrazově korrespondenci často se o něm zmínka děje.

Zbývá zde zmíniti se ještě o písemnictví Slovencův, žijících v západní části Uher, u kterých podnes zachovaly se sledy bývalého protestantství. Nářečí jejich jest štyrskoslovenské, blíží se však poněkud slováckému, tak že jakousi pásku činí mezi jazyky Slovanstva severozápadního a jihovýchodního. Štěpán Kuzmič (Stevan Küzmics), evangelický kazatel, přeložil na to nářečí Nový Zákon (Nouvi Zákon, v Dobrosoli 1771, v Prešpurku 1818). Sem patří také, jak se zdá, vydání církevních knih jiného Kuzmiče, Mikoláše, kněze katolického, na konci předešlého století. [1]) Ukázky slovenského nářečí z Uher podal v posledních letech M. Valjavec. [2])

Jiný, nejzápadnější cíp slovenského plemene a Slovanstva vůbec činí nečetná čeleď Rezjanů. Sídla jejich rozkládají se ve dvou údolích julských Alp, již v království Italském, v úhlu mezí jeho severních a východních. Zevrubný, až i nejmenších podrobností se dotýkající obrázek toho vzdáleného ostrůvka Slovanstva podal Baudouin de Courtenay spolu s ukázkou tamního nářečí. [3])

Národní básnictví Slovenců není valně bohato, k tomu jest i málo dosud proskoumáno. Ježto národ dávno již utratil samobytnost svou a nad to ještě provinciálně byl rozdělen, jest pochopitelno, že nemohl vytvořiti neb zachovati mnoho písní epických. Něco písní toho druhu jest o vojnách s Turky, jichžto se Krajinci účastnívali. Okolnost ta, neméně i srbské sousedství přispěly, že pronikla i k Slovencům epická sláva hrdin srbských. Znajíť Slovenci Marka kraleviče i Matiáše Korvina. Nejvíce písní přechovávají, jak Klun tvrdí, Bělokrajinci, žijící v sousedství Srbův a Srbům snad bližší než Slovencům. Básnictví lyrické dávno již podlehalo působení ciziny a písní knižných

Neměli Slovenci ani dobrých sběratelů. Co sem tam vyskytovalo se jako by píseň národní, na př. u Vodnika, v „Krajinské Včele," u Dainka, ve snůšce polského emigranta Korytky [4]) a j., buď docela jest nenárodní anebo předělané a v jazyku opravené. Nejlepší sbírkou zůstává podnes kniha Stanka Vraza: „Narodne pěsni Ilirske, koje se pěvaju po Štajerskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske" (v Záhřebě 1839). Zmínky též zasluhuje sbírka Janežičova: „Cvetje Slovanskega naroda" (v Celovci 1852). Križnik a Valjavec vydali menší sbírky národních pohádek. [5]) Do němčiny překládal slovenské písně známý básník německý Anastasius Grün (hr. Auersperg), člen staré šlechty krajinské. [6])

* * *

[1]) Viz *Šafaříkovu* Gesch. der südslaw. Literatur, I., 28, 49, 80, 101 a j.
[2]) V Letopise Matice Slov. 1874, 102—155.
[3]) „Rezja i Rezjane" ve „Slav. Sborniku" 1876, III. 223—371, kdež zároveň prokázána veškera literatura o tom štípku národním. Týž vydal dále: Pokus zvukosloví rezjanského nářečí a Rezjanský katechismus, obé v Lipsku 1875.
[4]) Slovenske pésmi krajnskiga naroda, vydal *Blažnik* (krom 1. sešitu). V Lublani 1839-44, 5 sešitů.
[5]) Slovenske pripovedke iz Motnika. Nabral Podšavnički (*Gašpar Križnik*). V Celovci 1874. — *M. Valjavec*, Narodne pripoviesti iz susjedne Varaždinu Štajerske, v Berichtě des k. Gymn. zu Waraždin 1875.
[6]) Volkslieder aus Krain. Leipzig 1850, s předmluvou o krajinském básnictví národním. O téže věci psali ještě: *M. Žolgar*, Slovensko na-

Slovenská národnost a literatura, jakož jsme viděli, nacházela se v minulosti a posud se nachází v postavení nanejvýš nepříznivém. Malý ten a k tomu rozdělený národ neměl dosti síly, aby vytvořil samostatnou literaturu, a přece nechtěl splynouti se sousedními Chorvaty, kteří by mu bývali mocnou podporou. Literatura Slovenců zavírá se na spisech příležitostných, kalendářích a almanazích, kteréž nedávnému pozorovateli připadaly jako „poslední vyšlehnutí dohořívajícího ohně.“ Pravilo se, že nižádné v Rakousku plémě slovanské neněmčilo se a neztrácelo tak rychle jako slovenské, téže doby pak zakládalo si ještě na národní své osobnosti, nevidouc, že hrozí mu konečná záhuba. „Za posledních desíti let“ — tak vyjádřil se o Slovencích r. 1861 cestovatel, jenž nebyl žádným přítelem Němců — „germanisace tak hluboké kořeny zapustila, že netoliko v městech, ale již i po vesnicích netěžko bývá setkati se s takými Slovenci, že zapomněli ne-li na dobro, aspoň na polo již jazyk svůj, pletouce v hovor stále slova německá. V mladším pokolení němčina stala se módou . . . Neníť více již ani nespokojenosti pro vypuzení rodného jazyka z úřadů veřejných, a tak sama nabízí se příležitost, spěšně odstraniti ještě ten posledek, který zbyl tu ze všeho, co nazývalo se kdysi národním.“ [1])

Vlastenci slovenští sami přiznávají, že germanisace již hluboko proniká národ, jakož viděti z pokázy jazyka, ze ztráty obyčejův a z úpadku národní poesie. Nicméně od r. 1860 pozoruje se u Slovencův opět zvláštní oživení, jakého nebývalo před tím, poskytujíc nové naděje na omlazení národa. [2]) Příčiny jeho byly asi rozličné, nejvíce snad přispělo k tomu ústavní zřízení, jež veřejné činnosti ponechávalo širší prostory, což ovšem mělo účinek i na literaturu. Za vlády takových poměrův i katolické duchovenstvo osvědčilo se horlivým působením pro národní jazyk ve škole; vlastenečtí spisovatelé pak, chopivše se zdárně potřeb praktických, unesli za sebou národ.

Ale i pro to počáteční oživení mnoho ještě činiti zbývá.

---

rodno pesništvo. Gymnasial-Programm, Cilli 1873, 23—39; *Krek*, Nekoliko opazek o izdaji slov. nar. pesnij (Listki, IV. Svez., v Lubl. 1873).

[1]) Russkoje Slovo 1861, kn. I., str. 28. — Dr. Klun hájí slovenštiny proti takovým nářkům, ačkoli doznává, že okolo Lublaně jest národní jazyk velice pokažen. „Ale netřeba hned souditi o slovenském jazyku“ — dokládá — „podle těch nestvůr úžasných (abschreckende Verunstaltungen), jaké se na př. v Lublani slýchají, kdež slova německá i vlaská pestře jsou promíchána slovenskými koncovkami anebo i naopak a kde vše to působí takovou směsici jazyků, že jeden satirik vtipně vedle sebe sestavil tu „iblanska Spraha“ s vlastní řečí slovenskou.“ (Oesterr. Revue 3, 821. Sr. též Ruskou Besedu 1859, II. 103.).

[2]) Viz Zeitschrift für slav. Literatur od Smolera, 1864, II., 2, 112—115.

Část třetí.

Rusové.

Postranní literatury jazyka ruského.

Národ Ruský má v přítomné době objemnou literaturu vlastně ruskou (velkoruskou) a dvě postranní jihoruské: jednu, jež rozvila se v mezích nynější Malé Rusi, a druhou v nynější rakouské Haliči. Ponechávajíce sobě výklad literatury velkoruské dílem pro rozsáhlost předmětu, hlavně pak pro její historický význam k dílu zvláštnímu, přestaneme tu na vylíčení dějin obou postranních literatur jihoruských.

Z předu bylo již pojednáno o rozsídlení ruského plemene, o jeho početnosti a národopisném rozčlenění. Ruský kmen již v dobách nejstarších, do kterých sahá známost dějepisná, jednolitým národem nebyl; rozdělen jsa v drobná plemena, za starověku k národnímu scelení a sjednocení nedospěl. Starý letopisec zmiňuje se o válkách plemen jednotlivých, na př. Polanů s Dřevany; sjednocení, jež počalo se v Kyjevě, dokonávalo se podmaněním a výbojem. Sjednocení kyjevské zůstalo neúplné a dělení údělů dálo se opět podle jednotlivých zemí. Nicméně dospěla stará Rus přece k vědomí, že jest národním celkem. Jazyk dřevní doby, ač nebyl v místních nářečích stejný, přece nebyl tak rozdílný ještě jako později, při tom odchyloval se pomalu od jazyka Slovanstva sousedního. Řecké křesťanství bylo společným údělem veškerého kmene ruského, přivádějíc části jeho k vědomí, že činí jednu společnost, rozdílnou od pohanských i mahomedánských národů severu, východu a jihovýchodu, ale rozdílnou i od polskokatolického západu. Též knížata, jsouce jednoho rodu, udržovala vědomí o jednotě ruské země. Vědomí to vyráží také ze starých památek ruského písemnictví: z Nestorovy kroniky, z Chození igumena Daniele, ze Slova o pluku Igorově.

Již v dřevním věku počal ruský národ osady zakládati na severu a východě. Co se stalo se starými jeho místními odličnostmi, historický národopis nám posud nevysvětlil; ale je-li pravda, že na jihu byly

zahlazeny kyjevským sjednocením, tož v dobách středních národ ruský účinkem různých sídel a dějin opět mění se ve svých částech. Rozloživ sídla svá po ohromných prostranstvích (již v XVII. století až po Amur), rozrůznil se již pouhou rozličností pončbí, půdy a zaměstnání; novou zrůdnost přinášelo míšení jeho s jinorodci a pocházející z toho jich ruštění (tak na př. již v dřevní době nastalo v nynějším středním Rusku pohlcování plemene finského obkličující jej severní větví ruskoslovanskou); rozličné sousedství neméně vtiskovalo svůj ráz národnímu typu, životu i mravu; plemena, jež prostranství od sebe dělilo, tolikéž rozcházela se přirozeným rozvojem svých zvláštností. Konečně změny ohromné spůsobily politické osudy celého národa. Dřív než stačil zříditi se v jeden celek, nájezd asijských barbarů zadal jižní Rusi takovou ránu, že se po ní již nevzpamatovala. Politická váha ruského národa přechýlila se na dobro na sever, a jih i západ dostaly se v područí cizí, Litvy a Polsky. Nejkrajnější na jihozápadě ratolest kmene ruského, Halič, ještě sic po tatarském nájezdu měla svou dobu politické váhy, pod knížaty z rodu Vladimírova, ale postavena jsouc mezi mocnými sousedy, na konci XIV. století podrobila se úplně Polsce. Jižní a západní Rus, připoutané k Litvě a Polsce, nacházely se v okolnostech, jež nemálo účinkovaly na byt jejich politický. Třídy vyšší od lidu se pomalu odloučily, přijaly katolictví nebo unii a zpolštěly.

Vidíme tedy, že již od starověku trvaly poměry, ve kterých rodilo se národní rozdělení. Ježto Rus jižní a západní po několik věků vedly život politický zcela rozdílný od Rusi severní (a nejzazší kout na západě, Halič a Rus Uherská vedou jej posud), jesti pochopitelno, že kmenové větve se ještě víc od sebe oddálily. Na Moskevské Rusi vytvořil se konečně typ velkoruský, jehož dílem jest sjednocení Rusi střední a severovýchodní a zřízení mocné samovládné říše, která od času Petra Velikého teprv seznamuje se s osvětou europskou. Na Rusi jihozápadní účinkem kozáctva vyvinul se ruský typ v duchu patriarchálně demokratickém, válka pak s Polskou, namohši veškery síly národa, zatemnila v upomínkách jihoruského lidu stará podání, na severu zatím zachovaná, a spůsobila nové rovněž změny v životě národním.

V takých rozdílech trvá Ruské plémě až podnes. Projevily se ovšem i v písemnictví. Kdežto hlavní tok ruské osvěty proudí se literaturou, kterou hlavně (nikoli však, jakož uvidíme, jedině) vzdělal národ velkoruský, snaží se větev jihoruská, jež v prošlých dobách mívala své periody dějnosti samostatné, též najíti průchod svým plemenným zvláštnostem. Snahy tyto potkaly se na straně velkoruské s nepřátelstvím, u státní moci a namnoze i v literatuře, jako prý nebezpečný počin roztrhání národní jednoty, vycházející z osobní toliko svévole jediného kruhu, snad nemoudrého, snad i zle smýšlejícího. Jiní zase tvrdí, že snažení to nejen žádného nebezpečí v sobě nechová, ale naopak ku širšímu rozvoji národních sil se nese. Kdožkoli však na věc pohlíží se stanoviska čistě historického, tomu neujde, že jihoruské snahy i původem i obsahem svým zcela podobají se oněm úkazům

v životě jiných národů slovanských, které my jmenujeme národním *znovuzrozením*: z čehož jde, že zjev ten jest v dějinách založený a nevyhnutelný.

I. Jihorusové.

Novější rozkvět jihoruské literatury, jež nalezla mnoho nadšených pěstovatelů, zdvihl na Rusi národní spor, jakýž i v jiných zemích slovanského znovuzrození zde onde vznikal. Vzešla totiž o to rozepře, jak dalece jest plémě maloruské a nářečí jeho rozdílné od panujícího velkoruského a zdali maloruská literatura právo má trvati samostatně. Za posledních desítiletí rozepře ta se zvláště přiostřila: jedni stáli na úplné svéprávnosti literatury jihoruské, druzí s urputnou nesnášelivostí proti ní brojili. Půtka literární dostala konečně politické příchuti a klidné, literární a vědecké rozbírání toho předmětu bylo vnějšími okolnostmi nejednou již (jako právě nyní) přetrženo. [1])

---

[1]) Díla o *statistice* a *národopisu* Jižní Rusi: *Šafařík*, Slovanský Národopis. 3. vyd. v Praze 1849. — *Kuliš*, Zapiski o Južnoj Rusi. SPb. 1856—57, 2 svazky. — *Mich. Lebedkin*, v Záp. zeměp. Společn. 1861, 3., podal počet obyvatelstva devíti západních gubernií. — Zapiski Jugo-Zap. Otděla Geogr. Obščestva. 2 sv. Kyjev, 1874—1875. — Trudy Etnografičesko-statističeskoj Ekspedicii v Zapadno-russkij kraj, snarjažennoj Rus. Geogr. Obščestvom. Izd. P. Čubinskim. SPb. 1872—77. Svazek I., III—VII. — K jiným výskumům ukázáno bude v textě.

O *dějinách:* Předně díla o všeobecné historii ruské: *Solovjev*, Istorija Rossii s drevnějšich vremen. M. 1851—1878, 27 svazkův. — *N. Kostomarov*, Istorič. Monografii i Izslědovanija, SPb. 1863—70, 11 svazkův. — Slovanským čtenářům, kterým by těžko bylo zabývati se tak obšírnými díly, odporučujeme: *Solovjeva,* Učebnaja kniga russkoj istorii, 7. vyd. SPb. 1867; *Kostomarova* Russkaja istorija v žizneopisanijach. SPb. 1873—76; anebo nejkratší: *P. Pavlova,* Tysjačelětije Rossii, SPb. 1863. — Akta, týkající se dějin jižní a západní Rusi, vydávaná archeogr. komissí řízením Kostomarova. SPb. I., 1863; II., 1865; III., 1861; IV. 1863; V., 1867; VI., 1869; VII., 1872. (Velice bohaté zprávami z dob Chmelnického a jeho prvních nástupců v hetmanství.) — Archiv jugozap. Rossii, izd. vremennoju Kommissijeju dlja razbora drevnich aktov. 6 dílů v mnohých svazcích. Kyjev, 1859—78. — Pamjatniki, izd. vremennoju Kommissijeju dlja razbora drevnich aktov. Kyjev, 1847—59, 4 sv. — *M. Sudijenko,* Materialy dlja otečestvennoj istorii. Kyjev, 1853—55. 2 sv. — Dokumenty, objasnjajuščije istoriju zapadno-russkago kraja i jego otnošenija k Rossii i k Polšě. SPb. 1865. — Dnevnik Ljublinskago Sejma 1569 g. Sojedinenije velikago knjažestva Litovskago s korolevstvom Polskim. SPb. 1869. — *N. Zakrevskij,* Lětopiś i opisanije goroda Kijeva. M. 1858. — Sbornik materialov dlja istoričeskoj topografii Kijeva i jego okrestnostej. Vydala Vremennaja Kommissija atd. V Kyjevě 1874. — O maloruských *letopiseeh* a starých sepsáních historických (Samovidce, Velička, Hrabjanky, Simonovského a j.) řeč bude na svém místě. — Kijevskij Synopsis, ili kratkoje sobranije ot različnych lětopiscov o načalě Slavenorossijskago naroda i pervonačalnych knjazej Bogospasajemago grada Kijeva. Vtoroje izdanije kijevskoje ispravnějšeje. Kijev 1823. — *V. Ruban,* Kratkaja lětopiś Malyja Rossii, s 1506 po 1776 god. SPb. 1777. — *D. Bantyš-Kamenskij,* Istorija Maloj Rossii, so vremen prisojedinenija onoj k Ross. gosudarstvu pri carě Aleksějě Mich., s kratkim obozrěnijem pervobytnago sostoja-

Otázka o rozdílnosti a stáří národnosti jihoruské uvažována byla se stanoviska dějin, jazyka, národopisu a literatury; posud však není náležitě objasněna a pohříchu i samo rozbírání její bývá řečenými okolnostmi stěžováno.

Spor počal tou stěžejní otázkou: komu náležela nejdávnější Rus, který národ vytvořil nejstarší ruské dějiny? Jedni národem tím praví býti ryzí Jihorusy; druzí v Kyjevské Rusi nejiný národ spatřují než který potom zřídil ruský stát v Moskvě, nynější Jihorusy pokládajíce za plémě novější formace nebo za pozdější přistěhovalce. Obě strany v tom chybovaly, že obě do starověku přenášely *nynější* poměry národopisné.

Již ta jediná okolnost, že obě národní větve osobují si dobu Kyjevskou (a obě činí tak právem), jesti důkazem, že jsou si obapolně historicky bližší nežli by se souditi mohlo podle jich nynějších rozdílů národních, mnohonásob narostlých za celé to tisíciletí, které jedna i druhá prožily různo. Naproti tomu však nelze o tom pochybovati, že byl jakýs národopisný rozdíl mezi starověkým severem a jihem (ač zajisté mnohem menší než nyní), jakož i že staré dějiny Kyjevské náleží větvi jižní.

Nejstarší letopisec — jemuž od časů Schlötzerových tolik chvály se dostalo pro jeho rozvážnost — zůstavil některé mezery, jež posud

---

nija sego kraja. M. 1822, 4 díly; 2. vyd. 3dílné v M. 1842. — *N. Markevič*, Istorija Malorossii, M. 1842—1843, 5 svazků. — *A. Skalkovskij*, Istorija Novoj Sěči ili poslědnjago koša Zaporožskago. 2. vyd. v Odesse 1846. — *M. Kojalovič*, Litovskaja cerkovnaja unija. SPb. 1859—1861 (s přehledem literatury o věci), 2 sv.; Lekcii po istorii Zapadnoj Rossii (z časopisu „Deň“). M. 1864. — *V. Šulgin*, Jugozapadnyj kraj v poslědnjeje dvadcatipjatilětije, 1838—1863. Kyjev 1864. — *P. Kuliš*, Istorija vozsojedinenija Rusi. 2 sv. SPb. 1874; Materialy dlja istorii vozsojedinenija Rusi. SPb. 1877. — *O. Levickij*, Očerk vnutrennej istorii Malorossii vo vtoroj polovině XVII. věka. V Kyjevě 1875, I. — O pracích V. B. Antonoviče i M. P. Dragomanova bude řeč v textě samém.

O *jazyku*: *Al. Pavlovskij*, Grammatika maloross. naręčija, ili grammatičeskoje pokazanije suščestvennějších otličij, otdalivších maloross. narěčije ot čistago rossijskago jazyka. SPb. 1818. — *Jak. Hołovackyj*, Rozprava o jazyci južnoruśskom i jeho naričjach. Lviv, 1849. — *I. Sreznevskij*, Mysli ob istorii russkago jazyka, SPb. 1850. — *P. Lavrovskij*, Obzor zaměčatelnych osobennostej narěčija malorusskago, sravnitelno s velikorusskim i drugimi slav. narěčijami, v Ž. Min. Nar. Prosv. 1859. č. 6. — O někotorych fonetičeskich i grammat. osobennostjach južnorusskago (malorusskago) jazyka, neschodnych s velikorusskim i polskim. Tamtéž 1863, sv. CXIX., 45—56. — *A. Potebnja*, Zamětki o malorusskom narěčii. Voronež 1871 (z „Filolog. Zápisek“ Chovanského). — *P. Žiteckij*, Očerk zvukovoj istorii malorussk. narěčija (s přehledem rozličných mínění o věci). Kyjev 1876. — *F. Pyskuniv*, Słovnyća ukrainśkoj (abo juhovoj ruśskoj) movy. Odessa, 1873 (brožura, 152 str.). — *M. Levčenko*, Opyt russko-ukrainskago slovarja. Kyjev 1874.

O *literatuře*: Různé články v „Osnově,“ SPb. 1861—62. — *I. Pryžov*, Malorossija v istorii jeja literatury s XI. po XVIII. věk. Voronež 1869. (Z „Filolog. Zap.“ 1869, seš. I—III., 51 str.) Za příčinou této knihy vyšel ve „Věstniku Jevr.“ 1870, seš. 6., článek od P. T-jeva. — *N. Kostomarov*, O malorusskoj literaturě, v „Poezii Slavjan,“ 1871, str. 157—163. — O jiných dílech bude řeč na svém místě v textě.

veliké rozpaky působí všem vykladačům, jako na př. záhada o Varjazích; ale přes to jsou národopisné jeho zprávy velmi závažné. Tam kde nyní přebývá národ jihoruský, nalezáme v IX. století celou řadu plemen, jež vidělo se letopisci zvláště vyjmenovati; a sice žili prý na Volyni a v Podolí Dulěbi a Volyňané, k moři Uliči a Tiverci, v Haliči Chorvaté, v Polesí Dřevané, podle Dněpru Polané, v Černihovském kraji Seveřané a j.; na severu přebývali Novgorodci, jež Nestor jmenuje také Slověné; na Dvině, Němnu, hořením Dněpru Kriviči neboli Poločané, praotci nynějších Bělorusů; na východě žili Radimiči a Vjatiči, o nichž podotýká letopisec, že pošli z Lechů; dále na východě a severu seděla plemena finsko-turecká, jež záhy již podřizovala se osaďám a vrchmoci Slovanů ruských.

Od počátku státního života, tedy od IX. století, Polané a stoličné jejich město Kyjev zaujali uprostřed plemen ostatních postavení panující a podrželi je až do polovice věku XII. Tomuto jižnímu spolku zemí knížeckých vlastně, s Kyjevem v čele, dáno bylo za oněch věků jméno *Rus*, které v XI. století rozšířilo se ještě na Volyň a Halič, ale Novgorodu již nezahrnovalo ani Bělorusův a také na severovýchod nesáhalo.

Nestor nejmenuje žádného plemene zvláštního, jež by lze bylo považovati za prakmen nynějších Velkorusův. Jesti patrno, že dály se tu rovněž tak nové přetvory, jako na jihu, kde dřevní jména plemenná vyměněna byla jediným názvem „Rus." Prodlením času vytvořily se tři hlavní rozdíly ruské národnosti: Jihorusi, Bělorusi a Velkorusi. Odštěpení jihu od severu proniklo na vrch v polovici XII. stol. i zvláštním tvarem politickým, vznikem totiž a vzrostem Suzdalsko-Vladiměřského knížectví, jehož přímou potomkyní byla pak Moskva. Nejnovější dějepisci vůbec již uznávají, že plémě velkoruské později než jihoruské vyrostlo a uspořádalo se v postupu výbojův a osad na severovýchodě.

Konečný rozsmek mezi jihem a severem, a sice v ohledu historickém i národopisném, spůsobil tatarský nájezd. Tataři dobyli starého stoličného města Kyjeva a pobořili je, spustošili a vylidnili zemi. Kyjev nikdy již nenabyl někdejší moci a bohaté nádhery, ač i pak zůstal střediskem jižní Rusi. Na počátku XIV. století následovalo nové podmanění: jižní a západní Rus upadly v područí Litvy, kteréžto jméno od té doby kraji jihozápadnímu či Bílé Rusi zůstalo vlastní; jih název Rus i dále podržel.

Na této dějepisné půdě točil se nejvíce spor o jihoruskou národnost. Historikové jihoruští starou Kyjevskou Rus přičítajíce výhradně svému plemeni, souvěké Jihorusy pokládají za přímé potomky Rusi Kyjevské, nynější pak jihoruský jazyk za přímý výstřelek oné staroruštiny, která se čte v Nestorově kronice, u jižních a západních letopisců, v Slově o pluku Igorově. Dějepisci velkoruští zase, a nejostřeji mezi nimi Pogodin, tvrdili, že maloruská národnost jest zjev zcela nový, že obyvatelé Jižní Rusi za starověku byli opět jen Velkorusové, že jejich jest celý ráz dřevních dějin, jakož i že staré kyjevské pověsti, v epických zpěvích zachované, jim jediným jsou jen známy. Původ novější maloruské národnosti a jejího nářečí vysvětluje Pogodin tak, jako by nynější Malorusové byli potomci Rusínů karpatských, kteří

přišli sem po tatarském nájezdu a osadili zemi Tatary spustošenou. Jiní učenci zase z filologické stránky dovozovali, že maloruština jest pozdní toliko nářečí místní.

Jak spor ten rozsouditi? Zbývala tu jediná cesta: bedlivé proskoumání dřevních poměrů národopisných. Ale té doby takových výskumů ještě nebylo. Než i to, co známo již bylo tenkrát, nedopouštělo pochybovati o starožitném a netržitém bytí národa jihoruského. První zprávy letopisné vědí již vypravovati o plemenech rozličných, z nichž mělo „každé svůj mrav.“ Domněnku, že stará kyjevská národnost vpádem tatarským vzala za své, těžko bude dokázati. Obyvatelstvo nebylo zajisté všecko vyhubeno; z těch, kteří útěkem se byli spasili, většina as vrátila se, když první hrůzy minuly (jakož se obyčejně stávalo); noví pak osadníci, jichž mohlo něco z Haliče přijíti, byli titéž Jihorusové. Rusíni haličtí podnes jen některými nepatrnostmi dělí se od ostatních Jihorusů, za starověkosti pak tvořili s Rusí Kyjevskou jednu národní a politickou skupinu. Naproti tomu rozdíl mezi národností jihoruskou a severní tak jest znamenitý, že zcela převyšuje kde které rozdíly místní v plemeni ruském, z čehož souditi sluší, že rozloučení obou těch větví hledati jest u věku velmi dávném.

O jazyk maloruský též byly spory vedeny. Dříve pokládala se maloruština za prostý jazyk ruský, jen polštinou pokažený (tak soudilo se v dobách, kde Grečova pisanina považovala se za vědu), tak že i mnozí ji polskoruským jazykem nazývali. Později, když s jedné strany proneseno bylo mínění, že jihoruština jest jazyk samostatný a svébytný (Maksimovič), vystoupili jiní s učením, že nebyla jazykem staré Rusi, nýbrž že jest nářečím odjinud přišlým (Pogodin), anebo že jest to řeč druhotná, vzniklá ze staroruštiny nedříve leč v stoletích XIII—XIV., jelikož prý ruské písemné památky z věků starších nejeví žádných známek, z kterých by se souditi mohlo, že již tehdáž jihoruština trvala jako jazyk prvotný a samobytný (Sreznevskij). S druhé však strany celá řada jazykozpytců více méně závažných jihoruštinu za jazyk samostatný považuje a hlavním nářečím slovanským na roveň klade: tak Miklošič, Schleicher, do jisté míry též Bodjanskij, Lavrovskij, Lamanskij a jiní.[1]) V posledních letech k vyjasnění sporné věci velice přispěli Po-

---

[1]) Půtky o jihoruské řeči a národnosti, v rocích 1850tých i později vedené, více méně účastnili se Pogodin, Maksimovič, Sreznevskij (v „Mysljach ob istorii russk. jazyka;“ ale jinak mluvil v „Obozrěnii glavn. čert srodstva v slav. narěčijach,“ Ž. Min. Nar. Prosv. XL.), Lavrovskij, Kotljarevskij a j., v „Moskviťanině,“ „R. Besědě,“ akad. „Izvěstích,“ „Osnově.“ Za posledních let literární ta půtka přičiněním rukou jiných zvrhla se v politické podezřívání ukrajinofilství. — Mínění *Miklošičovo* čte se ve Vergleichende Gramm. I. str. IX.; *Schleicherovo*, v Beiträge zur vergl. Sprachforsch. I., 22; *Lavrovského* v „Obzoru“ výše jmenovaném str. 263; *Bodjanského* v „Čteních“ 1858, IV., III., 72; *Lamanského* ve spise „O někot. slav. rukop.,“ str. 80. Miklošič praví, že „jazykozpyt dokázal, kterak maloruština má uvažována býti jako jazyk samostatný a ne jako nářečí velkoruštiny;“ o čemž viz *Jagiče* v Archivě I., 508. Lamanskij shledal, že některé zvláštnosti jihoruštiny pocházejí z dob předhistorických. Podle slov Lavrovského „známky toho nářečí propůjčují mu nesporného práva k místu samostatnému, jakověž i jiná nářečí slovanská zaujímají.“

tebnia a Žiteckij, ohledavše ji se světlem historické nauky o hláskách a tvarech jazyka, podporované známostí postranních nářečí jihoruských a národopisnou historií plemene. Žiteckij vychází z té zásady, že jazyk staroruský čili onen prajazyk, který pokládati sluší za kmen všech větví dalších, nebyl po celém národě stejný, nýbrž že obsahoval v sobě jisté různosti, které, jsouce obrazem rozličného bytu plemen jednotlivých, nicméně celistvým rázem jednoho jazyka byly zakryty. Z té nestejnosti starého jazyka různo pak vyvíjela se jednotlivá nářečí. Prvotné hnízdo východních Slovanů byly země mezi Karpaty a vrchovišti Dněpru; odtud vycházely jednotlivé roje osadníků na sever i východ, zde také hledati sluší nejstarších skupin plemenných. O starých plemenech víme velmi málo; Žiteckij, chtěje objasniti národopisné jejich osudy, pokládá za nejúčelnější, stopovati nynější rozdíly v národě a poměr jich podle toho určovati, jak které nářečí nynější blízké jest či daleké starobylým tvarům staré ruštiny. Za východiště v tom smyslu přijímá Žiteckij nářečí podlasko-maloruská. V historickém pochodu povstávaly z místních mluv drobných plemen, v té míře jak se ona politicky seskupovala, řeči zemské (t. j. z místních nářečí jedno se počalo nad jiné povznášeti a převahy nabývati): v tu dobu událo se vyniknutí a vyštípení jihoruštiny, běloruštiny a novgorodštiny. Doba ta trvala příbližmo od polovice IX. do polovice XII. století: v tomto století starý byt plemenný úplně již vzal za své a z dosavadních řečí zemských počaly dvě velké skupiny vynikati v podobě dvou hlavních nářečí ruských, jižního a severního. Spisovatel tu pronesl velmi správnou myšlenku (ku které dosud málo bylo přihlíženo při vyšetřování historického postupu jazyka), že na rozvoj jazyka veliký měly účinek jak celý byt národa tak i jeho dějiny: neboť jako plémě, přebývající daleko anebo stranou všeho dějinného ruchu snáze zachovává bez porušení starobylost jazyka (jakož prastaré formy se v skutku přechovaly v nářečích krajin odlehlých), tak zase národ, zavlečený do žáru světodějného, dříve svléká starožitný ráz a vytvoří nový obsah a s ním zároveň i nové formy jazyka. Tak to i bylo u Jihorusův a Velkorusův; od polovice XII. století vedl se zápas o prvenství mezi jihem a severem, vyvýšení Rusi severovýchodní povzneslo i severovýchodní odstín jazyka, v kterémž místní nářečí kraje toho pomalu utonula (jako novgorodské), a velkoruština stala se pomalu panující. Los dějin, rozloučiv sever a jih, potáhl v různé směry i jejich nářečí. [1])

V XIV. století rozdělení jižní a západní Rusi od severní se dokonalo. Politický střed jižní Rusi sice již dříve přešinul se víc na západ, na Rus Červenou, jejíž znamenití panovníci Roman a Daniel o sjednocení celého jihoruského národa se pokoušeli; ale pokusové ti se nezdařili a na závěrce XIV. století připojena Halická Rus k říši Polské jako její provincie. Ve východní části jižní Rusi a na Rusi severozápadní (Bílé) zřídil se na počátku XIV. století zvláštní stát ruský pod vládou knížat litevských, pročež i nazývalo se knížectví Litevské či zkrátka Litva. Poláci neustále snažili se ruský ten stát

[1]) Podrobněji u *Žiteckého* na str. 259, 269—273; sr. „Věstnik Jevr.“ 1876, červen: „Drevnij period russkoj literatury.“

připojiti ku své říši, na kterýž úmysl také Litevská knížata volávali na polský trůn; konečně i dostihli záměrů svých na Lublinském sněmu r. 1569.

V tu dobu co Moskva podnikala sjednocení Rusi severovýchodní a k zvláštnímu svému státnímu a kulturnímu životu se propracovávala, Rusové jižní a západní nacházeli se v okolnostech naprosto jinakých, které druh druhu nadobro odcizovaly. Vpád tatarský přerušil jednotný vývoj celistvého národa, tak že od doby té zachovalo se na jihu temné jen vědomí plemenné jednoty se severem a toliko náboženská páska byla mocnější. V zemích Litevských nastoupil nový veřejný řád, jenž mocně účinkoval na položení národnosti: v prvních dobách ruská národnost „na Litvě“ zůstávala sice panující, ale národ počal ztráceti pomalu své třídy vyšší, jejichž bohatství a moc mohly mu býti záštitou; bojarstvo čím dál tím více navyká polským mravům, jazyku a katolickému náboženství, posléze i skoro docela splývá s polským panstvem a stává se jako ono cizí, konečně i nepřátelské vlastnímu národu. Přeměna národnosti a náboženství nejen že vyšší třídy oddělila od lidu, nýbrž uvrhla tento i v stav úplného bezpráví. Zavedení církevní unie postavilo národní ruskou církev na stupeň jedva trpěné sekty. Konečně však živel utištěný vzmužil se ku strašlivému odporu a dal pocítiti svou sílu celou řadou ukrutných pozdvižení, jež počala se na konci XVI. století, v polovici pak XVII., za hetmana Chmelnického, ukončena jsou připojením Malé Rusi k carství Moskevskému. Ukrajina Zádněprovská zůstala při Polsku i potom a poměr tříd panujících k lidu též trval ve své míře; v druhé polovici XVIII. století „Kolivščyna“ připomněla ukrutnosti vojen kozáckých s Poláky. Po té následovalo několikeré rozdělení Polska: veškera Malá Rus (krom Halické) a Rus západní „navráceny“ jsou Rusi carské a s ní sjednoceny. Ale teprv osvobození selského lidu z nevolnictví r. 1861 přetrhalo, aspoň zhruba ony svazy, jež tak nešťastně, všem stranám nešťastně, jižní a západní Rus k Polsku poutaly.

Připojená k carství Malá Rus po celých sto let ještě udržovala se při svých řádech, moc hetmanská však pořád klesala, scvrkla se až v pouhé jméno a konečně i to bylo zrušeno. Malá Rus poddávala se víc a více ruskému zřízení, mravu a vzdělání. Nicméně Jihorusové, ač naproti Polákům cítili se býti s Rusy moskevskými plemenem jednokrevným (nikoli pouze stejnověrným), přece hned při samém „spojení“ pociťovali se býti národem od Moskvičů rozdílným: připojujíce se totiž k Moskvě, vyhradili si zachování svých politických práv a vnitřní samostatnosti. Ale rozdíl byl nejen v právech politických, nýbrž sáhal mnohem hloub: pronikal celý byt, jazyk i povahu národní.

Ježto Ruské plémě ve středověkém dělení svém rozdrobeno bylo v několik politických skupin, vzešla z toho nemalá strakatina jmen, která za dnů našich svádívá ku mnohým omylům a nesrovnalostem, zvláště ve spisech polemických. Taková nesrovnalost jest na př., když polští spisovatelé školy ukrajinské (či lépe školy Duchińského) jméno „Rus“ přikládali pouze Jihorusům, Velkorusy pak nic jinak nejmenovali leč „Moskalé,“ „Moskva“ anebo (což bylo již milostí) „Rossijané,“ za plémě docela jinaké je vydávajíce (turanské podle Duchiń-

ského), Jihorusy pak téměř s Poláky stotožňujíce; anebo když Haličané (mýleni z části rozpočty rakouské diplomacie) pořád ještě se motají v názvech „ruský,“ „rossijský,“ „rusínský“ (rutenský). Ale ta středověká strakatina docela prostě se vysvětluje.

Když Litevská knížata, zmocnivše se Rusi jihozápadní, založili veliké knížectví Litevské, tehdáž Rus západní či Bílá krátce slula „Litva;“ Rus jižní staré své jméno „Rus“ podržela. Za XV. století stávala v nynějším Rusku čtyři politická tělesa východního Slovanstva: Rus, Litva, Novgorod, Moskva. V XVI. století Novgorod padl a zůstala jen tři: Rus, Litva, Moskva. Na východě se jméno Rus bralo ve smyslu příslušnosti ku společnému rodu ruskoslovanskému (kterýžto názor zděděn byl po dřevní Rusi Kyjevské); na jihozápadě udržovalo se jako starý název místní. Na východě se jmenem tím značila jednota celého kmene, původním, povšechným rázem jazyka, náboženstvím a písemnictvím nerozdílného; na jihozápadě se krom toho se jmenem tím snoubila stará domácí tradice *zvláštního* „ruského“ plemene. Když pak dokonávalo se sjednocení moskevské, bylo po starém zvyku přenešeno *na ně* jméno, jež náleželo sjednocení druhdy kyjevskému: přenešeno jako politický název národního státu; ale později, jsouc původně významem znaků společných, přešlo též na zvláštní a místní znaky moskevské. „Tehdáž národ jihoruský zůstal takořka beze jména“ dí Kostomarov; „místní jeho a zvláštní jméno, jehož národ jiný (velkoruský) počal užívati ve smyslu povšechném, nabylo u Velkorusů téhož významu, jež před tím mělo u Jihorusů. Národu jihoruskému bylo, jako by byl oloupen o své příjmí. Nezbylo mu leč úlohu vyměniti s Velkorusy. Jako za starověku Rus severovýchodní nazývala se Rusí ve smyslu jen širším toho slova, na místě užšího jeho významu užívajíc pojmenování vlastních (t. j. podle zemí: Novgorod, Suzdal, Moskva a j.): tak zas tenkráte národ jihoruský mohl si ruské jméno přikládati jen v širším smyslu, k naznačení pak své zvláštní, místní národnosti bylo mu najíti sobě pojmenování jiné.“ Národ jihoruský speciální jméno své zachoval jen v Červené Rusi — jen tam, kde stál naproti národům cizím, Polákům, Němcům, Uhrům, kdež tedy bylo potřebí rozeznávati se od nich ve smyslu celonárodním; však všude tam je ztratil, kde stýkal se s jinými Rusy — s Moskvou a s Rusí Západní: tuto kázala nutnost rozeznávati se ne již od cizince, nýbrž od jednorodce, pročež bylo potřebí názvu místního. Odtud pošly názvy: Ukrajina, Malá Rus, Hetmanština, Kozačina, Čerkasi. „Jest ovšem pravda,“ dokládá Kostomarov, „že z názvů těch ani jeden nepostačoval (protože ani jeden neobjímal celého okruhu národa), snad proto, že národ k vědomí zvláštní své národnosti zcela nedospěl . . . Vymyšlené za poslední doby jméno „Jihorusové“ posud zůstává toliko v knihách, ač nezůstane-li i navždy.“ [1])

---

[1]) *Kostomarov*, Istorič. Monografii I., 229—233. Název „Ukrajina“ přichází již ve XIII. století (Polnoje Sobr. Lětop. II., 160); rovněž staré jest pojmenování „Malá Rus,“ ač nehodí se na nynější Malorusko. Byzantinský spisovatel Kodin jména *μικρὴ Ῥωσσία* užívá, kdykoli jmenovati chce knížectví Halicko-Vladiměřské (1292 r.). V témže smyslu přichází v latinské listině knížete Jiřího Vladiměřsko-Volyňského r. 1335 (Nos Georgius Dei gratia natus dux totius Russiae minoris). Název „Čerkas“

Koncem konců jsou zde dva souvěké ruské typy, jež nad jiné dobře charakterisoval Kostomarov (v pojednání „Dvě ruské národnosti“). Pošedše z jednoho kořene, vyvinuli se každý jinak působením rozdílné půdy, jiného podnebí a jiného sousedství. Dějiny utváření jich rozdílné dokonaly; však pásky mezi nimi nespřetrhaly. I ten i onen národ v rozvoji svém historickém co nejtěsněji přimykají k staré době kyjevské: odtud sever vyváděl historii své církve, své moci státní, své literární vzdělanosti, svých historicko-národních pověstí; odtud jih čerpal vědomí své osobnosti národní, jež národ úplného zotročení uchránilo v dobách cizího útisku politického a náboženského. Po spojení s carstvím Moskevským, jež událo se v polovici XVII. století, Malá Rus dosti dlouho zachovávala zvláštní své postavení, konečně však stala se úplně účastnou vnějších i vnitřních osudů ruského národa, jeho slávy i jeho pohrom. A nezůstala pouhou jen nečinnou účastnicí života ruského: naopak, krom toho že vůbec přiložila svůj díl sil hmotných a mravních, ve mnohých případech i sama velmi platně přispěla k zvelebení ruské vědy a literatury. Tak bylo v století XVII., kde kyjevská učenost svítila Moskvě povzbuzujícím příkladem; tak bylo za Petra, jenž mezi učenci jihoruskými horlivé nalezl pomocníky reformy; tak bývalo i v přítomném století, kde živlové maloruští mohutným proudem vplynuli v ruskou literaturu plody Gogolovými a kde se zvýšenou všímavostí k národním záležitostem, s probuzenou láskou k národu a se vznikem národopisných študií Malá Rus objevila nám bohatý poklad své národní poesie. Již toho jediného příspěvku živlů jihoruských při rozvoji všeruské vědy a poesie dosti by bylo, aby vzbudila se dychtivost po poznání jihoruské národnosti a abychom všeho zdaru přáli probouzejícímu se její uvědomění.

Hlavní události z jihoruských dějin.

— — Stará Rus. Sjednocení její v Kyjevě.
1240— Chán Baty dobyl Kyjeva a rozkotal jej.
1321— Opanování Kyjeva a Volyně Gedyminem Litevským. Vilno hlavním městem knížectví Litevského.
1386— Litevská říše spojena s Polskou manželstvím Jagella a Hedviky.
1392— Za Vitolda spojení to rozloučeno. (Dále však zase obnovováno.)
1500 (okolo) — První kozáčtí hetmané: Ostap Daškovič, Łanckoroński.
1569— Konečné Litvy s Polskou sjednocení, podle úředních zápisů na základě rovného práva (na sněmě Lublinském).
1589— V Kyjevě založena „bratrská“ škola (od r. 1631 kollej, od r. 1701 akademie).
1596— Brestská unie.

---

velmi dlouho se udržoval i ve staroruské úřední a diplomatické řeči i v prostonárodním užívání. Četli jsme nedávno, jak jeden velkoruský arcikněz minulého století, broje proti maloruským hodnostářům církevním, jichž toho času dosti bylo, nazývá je „čerkasiški.“ („R. Starina“ 1878, V.. 190). Název „Kozaččina“ jest zřejmý, ale velmi těsný. My dali jsme přednost pojmenování „Jihorusové,“ poněvadž „Malá Rus“ ani zeměpisně ani historicky neobsahuje všeho jižního plemene, nevztahujíc se ani k veškerým jeho sídlům v samém Rusku, na př. k východní části Lublinska, nesáhajíc na Rus Červenou (Halič) a na Rus Uherskou a nehodíc se do starých dějin.

1648—49. Pozdvižení Chmelnického; mír Zborovský.
1653— Perejaslavská úmluva: Malá Rus dává se pod ochranu caře Alekseje Michaloviče, se zachováním politické samostatnosti a domácích zřízení.
1667— Mír Andrušovský: Malá Rus rozdělena mezi Polsku a mocnářství Ruské.
1686— Kyjev Moskvě „navrácen."
1750—64. Poslední nominální hetman Cyrill Razumovskij. Zřízení Maloruského Kollegia. (Dále za Kateřiny II. rozdělena Malá Rus na tři náměstnictva; zavedeno či přituženo nevolnictví; zničeno Zaporoží; přivtělen Krym.)
1767— Hajdamáci a řezba Humaňská.
1772— První rozdělení Polsky: kraje západoruské přivtěleny Ruskému mocnářství (Halič dostala se Rakousku).

I. Nejstarší a střední věk.

Historie jihoruského písemnictví dělí se ve tři doby; první splývá s nejstarším věkem obecné literatury ruské; druhá objímá věk rozdělení jižní Rusi od severní, vyznačený bojem Jihorusů za pravoslaví a kozáckými vojnami, a vyniká novým rázem jazyka se zřejmými již známkami maloruštiny; třetí doba běží od konce předešlého století a sbíhá se s obecným znovuzrozením Slovanstva a se vznikem národních literatur.

Jakož rozdílná byla mínění — jak výše jsme ukázali — o počátcích jihoruské národnosti (vzešlá hlavně z nedostatečné známosti jihoruské minulosti), tak i o staré památky ruské literatury spor byl mezi harcovníky obou národností. Nejen „Slovo o pluku Igorově," nýbrž i Nestorovu kroniku i ostatní plody věku starého jedni pokládali za památky oné ruské národnosti, která na severu se potom hýbala a vtělila v Moskvě; druzí za památky vlastně jižní je prohlašovali, náležící jazyku i národu jihoruskému. [1]) Ale, jakož jsme byli rovněž podotkli, nelze v stoletích X—XII. obě národnosti, severní a jižní, týmž loktem měřiti, jakým je měříme dnes: sever a jih byly tehdáž národně i politicky úzce spojeny, a vnášeti do staré té doby poměry století XIX., anebo i jen XV—XVI., bylo by nemístné a nevčasné. Pokojný zajisté rozvoj ruské národnosti byl nejprve přerušen nájezdem tatarským a pak zase litevským zabráním jihu a západu; ale po onu dobu trval mezi jihozápadem a severem pevný reální svazek společenství politického, národního i náboženského. Spisovatel jižní zastupoval spolu i Rusy severní; spisovatel severu byl znám i na jihu. Slovem, jih i sever jevily se v písemnictví jako jedna rodina, jako jeden celek. Tak stará letopisná snešení, jakovýmž jest také kronika Nestorova, obsahují zprávy o veškerých zemích ruských; též severní

[1]) Známoť, že k památkám těm se jako k svému majetku táhli též polští historikové školy ukrajinské, jimž zdálo se, že na př. Polané kyjevští byli Poláci, Rusi že zcela jiný jsou národ než „Moskalé" atd. Sám Wiszniewski polské literatuře přiosobil „Slovo o pluku Igorově." Nemístnost těch nápadů dokazovati bylo by zbytečno. Však názor ten jest příliš osamělý a nesdílejí se v něm povážlivější spisovatelé polští.

letopiscové počínali snůšky své pozdější kyjevským Nestorem. Tu tam byla místní zvláštnost, někdy i řevnivost, následek to federativního složení zemí, ale národní jednota udržovala se neporušeně v paměti a stále zobrazovala se v písemnictví. Jakkoli povstaly na jihu Nestor, Pečerský Paterik, Danielovo Chození, Cyrill Turovský, [1]) byly přece majetkem všeho národa ruského, a všecka ta jižní literatura skoro jedině zachovala se podáním severním a v severoruských sepsáních, jelikož staré památky spisovnictví jižního v nekonečných těch spoustách, které stihaly Jižní Rus, podlehly zničení. Takž obrážela se jasně v písemnictví jednota národního vědomí, kterou zatemnily jen události věků pozdějších. Po plodech věku kyjevského znamená se za moskevské doby jiný již, moskevský duch v písemnictví, kdežto na jihu události a poměry národního života měly v zápětí tolikéž nové směry. Sepsání staroslovanská a staroruská, která původně na jihu vznikla, upadla potom na témže jihu v zapomenutí anebo daleko ne již v té přesnotě se zachovávala jako na severu. Podobný úkaz uvidíme též v osudech starého výpravného básnictví.

Památky starého věku byly tedy majetkem obou větví ruské národnosti, kteréž obě při všech svých známkách rozdílných ve věku tom také kořeny své mají. Niméně nelze přehlédnouti, že ruské písemnictví nejstarší oné doby, kde život literární převážně na jihu se jevil, nese patrně jiný ráz na sobě, nežli v době střední, kde hlavní proud národního života pohyboval se v severní a střední části ruské země. K rozdílu tomu přičinila se patrně národní různost jihu a severu. Starý věk vyniká vůbec svobodnou bezprostředností a jarou silou: v dějinách vnějších byla to doba smělých podniků, dalekého šíření panství; v životě duševním doba oživené činnosti, pozoru hodných počátkův literatury a básnické tvornosti. Národ vně i vnitř byl svobodnější, nebylo tu té tvrdošijné výlučnosti náboženské a národní, která potom tak dlouho ponechávala Moskvu bez všelikého spojení s osvětou europskou. Činnost vojenská, boj s dorážejícími ordami učinily kyjevský věk dobou hrdinskou národní poesie. Širší svobodě národního života sluší též přičísti onu prvobytnou samostatnost staré literatury: jakož přes Kyjev přišlo křesťanství, tak zajisté dříve již brala se tou cestou i jistá vzdělanost z jihu vnikající, neboť první počátkové literatury na jihu znameniti jsou na ten věk. Kromě knih, jež přišly od Jihoslovanů, zavírá v sobě ta literatura plody původní, kterým se díla jihoslovanská rovnati nemohou. Jedva bylo sem uvedeno křesťanství na konci X. stol., a již v polovici věku XI. vyskytují se spisovatelé, kteří vpravivše se do nových názorů umějí se hladce vyjadřovati, a v XII. století zříme již dokonalého církevního řečníka (Cyrill Turovský). Dále spatřujeme

[1]) *Pečerský Paterik* slove sbírka životopisů sv. otců z pečerského kláštera v Kyjevě, pocházející z XI. století. — *Danielovo Chození* (Choždenije Daniila) jmenuje se cestopis igumena Černihovského Daniele, jenž na počátku XII. stol. do Jeruzalema se vydal a příhody cesty té prostodušně a ne bez půvabu vypsal. — *Cyrill, biskup Turovský* († 1120) zůstavil 20 řečí neboli kázaní, jadrným slohem a s básnickým nadšením psaných. O všech těch památkách šíře bude jednáno v historii literatury obecnoruské. (Pozn. překl.)

celou řadu legend, dílem velmi poetických (Pečerský Paterik); pozoru hodnou kroniku, které se ani pozdější sepsání nevyrovnávají (Nestor), a vůbec hojné spisy letopisné, mezi nimiž kronika Volyňská nad jiné vyniká živým vypravováním, barvou národní poesie okrášleným; dále knížecího spisovatele Vladimíra Monomacha; [1]) poutníka Daniele, jenž od novějších učenců vpočten jest mezi nejlepší středověké vypisovatele svatých míst; báseň ceny znamenité z družinného života, které pohříchu neporozuměli již a neuměli věrně podati pozdější písmaři. A vůbec spisovatelé doby moskevské poměrně nedostihovali té výše, které byli dostoupili spisovatelé věku předešlého: „Slovo o pluku Igorově" došlo tu jen slabého nápodobení v „Zádonštině;" „Paterik" nalezl důstojné pokračování v nemnohých jen životech sv. Otců, jmenovitě v novgorodských.

Zdali a jakou měrou v památkách starého věku projevilo se ono nářečí, které nyní jihoruským se nazývá, není ještě úplně vyjasněno. Úkol jest nesnadný, ježto staroslovanština, větším dílem v knize panující, místní nářečí utlačovala; mimo to památky starého věku došly nás veskrz jen v přepisích severních. Šafařík sledy tvarů jihoruských spatřoval již ve známých sbornících z let 1073 a 1076; jiní stopy takové nacházejí v evangelii z r. 1143, v „Prologu" z XII. stol. atd. Znaků takových staré rukopisy ještě málo chovají, ty pak, které shledávají se, mohou se vykládati za povrchní jen známky mluvy místní, jakovéž spatřují se také na př. v památkách novgorodských. Však o něco později znamená se již zřejmý ráz jihoruský i v knihách církevních, jako v Luckém evangelii ze XIV. století, v poučeních Efraema Syrského též ze XIV. století, zvláště pak v úředních listinách a písemnostech, ve kterých živá řeč mívala všude širší průchod. [2])

Vpád Tatarů spůsobil rozdělení jižní Rusi od severní; tolikéž panování litevské dalo nový obrat i politickému i duševnímu životu národa. Za panství litevského Jižní i Západní Rus octly se v jednom a témže položení. [3]) První podmanitel, Gedymin, byl pohan, ale jevil

[1]) Sepsal „Poučení svým dětem," jež výborným jest obrázkem vzdělanosti a názorů ruských v XII. století. (Pozn. překl.)

[2]) *Šafaříkův* Slov. Národopis, 1849, str. 27—28; *Buslajevova* Chrestom. 276, 278; Zapiski Akad. N. VII., II., 154, 161; *Gorského* a *Nevostrujeva* Opis. Sinod. biblioteki I., 208 a d., a kniha *Žiteckého.*

[3]) Svrchu jmenovaná díla o dějinách Jižní Rusi hledí u veliké míře též k Rusi Západní. Speciálně Západní Rus na zřeteli mají tyto spisy: Akty, otnosj. k istorii zapadnoj Rusi, sobr. i izd. Archeogr. Kommissijeju. 5 svazků. SPb. 1846—53. — Akty, izdav. Kommissijěju, vysoč. učrežd. dlja razbora drevnich aktov. Vilno, svaz. 1—2, 1865—67, sv. 3. 1870. — *P. Batjuškov,* Pamjatniki russkoj stariny v zap. gubernijach imperii. SPb. 1867—75 (6 seš.). — Archeogr. Sbornik dokumentov, otnosjaščichsja k istorii sěver.-zap. Rusi. Vilno, 1867—1870, 8 svazkův. — *O. Turčinovič,* Obozrěnije istorii Bělorussii s drevnějšich vremen. SPb. 1857. — *Erkert,* Vzgljad na istoriju i etnografiju zap. gubernii Rossii. S atlasem SPb. 1864. — *I. D. Běljajev,* Očerk istorii sěverozap. kraja Rossii. Vilno 1867. — *Ignacy Daniłowicz,* Latopisiec Litwy i Kronika Ruska. W Wilnie 1827 (ruský letopis, polským písmem přepsaný, s výkladem). — Práce polských historikův: *Lelewela, Bandtkie, Narbutta, Wiszniewského, Szajnochy, Jaroszewicze, Łukaszewicze* a j., týkající se Rusi litevské.

velkou snášelivost k pravoslavným. Olgerd dopustil, že dvanácte synů jeho dalo se pokřtíti na pravoslaví, posléze i sám pravoslaví přijal. Za Jagelly stalo se skutkem první dočasné sjednocení Litvy a Polska, které ihned ohlásilo se jako násilná propaganda katolictví: vzalo tu počátek ono utlačování, jež stalo se pramenem věkovitých běd západní i jižní částky ruského národa a vedlo k bouřím krvavým XVII. stol. Jagello počal již pravoslavným práv politických ujímati. Rozvázání polsko-litevského svazku za Vitolda na věci mnoho hrubě nezměnilo: Vitold byl snášelivější sice, ale proto přece náboženství katolické prohlášeno bylo za panující. Vítězství pravoslavné strany za Svidrigaila nemělo dlouhého trvání a následovaly po něm opět výboje katolické.

Politické odtržení Rusi jihozápadní od moskevské provázeno bylo rozdělením církevním. „Litva" (jakž od té doby nazývala se Rus jižní a hlavně západní) několikráte usilovala zříditi sobě vlastní metropoli ruskou, nezávislou na oné starobylé, jež ze starého Kyjeva přes Vladiměř přešla byla do Moskvy. V druhé polovici XV. století rozdělení to konečně podařilo se. Žádali si ho hlavně panovníci z příčin politických; ale jakož později se ukázalo, mělo svůj základ též v jiné povaze duchovního života, v jiném směru osvěty na jihu proti severu, tak že nebylo zcela bez přirozené podstaty. Ale v celku osvědčilo se nevýhodným jak církvi jihozápadní tak národu. V dobách, kde církvi té bylo zápas podnikati s katolictvím, odkázána byla na vlastní toliko síly a přetrhání církevního svazku, jenž za onoho věku míval důležitý význam, mělo na osudy národní účinek neblahý; ačkoli zas povážiti sluší, že Rusko východní tehdáž tíhlo k církevní a národní uzavřitosti a že jeho samovládná tvárnost málo ku sblížení vábila.

Za Jagellovců bylo položení pravoslavných na Jižní a Západní Rusi ještě jakž takž snesitelné, poněvadž panovníci tito buď nechtěli buď netroufali si obyvatelstvo drážditi tísněmi náboženskými; přece však bez nich nezůstalo, za kterouž příčinou (za Alexandra) mnoho knížat západoruských přešlo v poddanství velikého knížete Moskevského a více severských měst odpadlo, mezi nimi i Smolensk. Papežové dávno již zamýšleli podříditi sobě církev ruskou; v Moskvě úsilí jejich byla marna; ale na západě měli lepší čáku, jelikož polská vláda k téže věci se nesla. Koncil florentinský dával naději, že bude dosaženo cíle, jenž v tom záležel, aby jihozápadní Rus na dobro připoutána byla k Polsce katolické, i v politické i v náboženské příčině. Metropolita Isidor, jenž ve Florenci přijal unii, musil z Moskvy uteci; na Litvě sice byl uznáván, přece však uniatská metropole za nedlouho (již po smrti odporučeného Isidorem Řehoře, † 1472) ustoupiti musila pravoslavné. Ale síla pravoslaví byla patrně již v koncích: sjednocení Litvy s Polskou, v Lublině smluvené na rovných prý právech, polské panovačnosti poskytlo plné svobody a unií Brestskou se ještě dovršilo.

Veškery dějiny Litevské Rusi za panování polského zavírají se na postupném svírání a obmezování ruské národnosti a víry. Poláci pořád sice hlásali svobodu vyznání, ale ve skutečnosti byla pravoslavným politická práva pořád více zadržována: sněmové spěčovali se přijímati do senátu pravoslavné velmože, světské i duchovní; ve všedním obcování pospolitého života potkávalo se pravoslaví s ponižujícími

ústrky; právo králi příslušící, potvrzovati biskupy a představené klášterů, byvši zle užíváno, vedlo k velkým nešvarám; klášterové dostávali se lidem světským jako věc nájemná; na statcích jež náležely polským pánům, bylo pravoslavným Rusům zakoušeti všelikých protivenství a nebylo žádného dovolání. První čas po uvedení litevského panství knížata a zemané zůstávali ještě pravoslavnými; ale pomalu politické svazky s velmoži polskými, působení polských mravův a jisté vzdělanosti zvábily ruskou šlechtu do kruhu polského a tak polštěla pomalu a přecházela k vyznání katolickému, čím dál tím hustěji. Povoláním do Polska jezovitů nastala teprv těžká doba pravoslaví a ruskému národu. Jezovité uměli vábiti k unii jednak ruské duchovenstvo, nezávislé postavení a panování mu slibujíce, kdežto dosud viselo dílem na jinověrných vrchnostech a pánech, dílem na vlastních osadnících; jednak i šlechtu, ukazujíce na nevzdělanost pravoslavných duchovních a předkládajíce, kterak pravoslaví jest víra sprostší, jen hrubé sedlači přiměřená. Úkazy pospolitého života výroky ty potvrzovaly a tak od konce XVI. století rozmohlo se přecházení k unii nebo přímo ku katolictví do té míry, že ve století XVII. lid bez mála sám jediný stál při pravoslaví s částí pronásledovaného a povrženého duchovenstva.

Takový byl v povšechných rysech stav věcí na jižní a západní Rusi ve středním věku jich dějinného života.

Ale není zlého, aby nebylo k něčemu dobré: i polské panování mělo své blahé stránky. Časem vládla v Polště skutečná svoboda u víře: pokud zákonové měli řádný průchod, obec pravoslavná mívala volný a prostranný kruh působnosti, jakého nebývalo na Rusi Moskevské; skrze Polsko vnikalo na jihozápadní Rus školní vzdělání, směru sice scholastického a církevního, ale přec europského rázu. Příčiny tyto přispěly k probuzení živějšího ruchu literárního právě v dobu, když nebezpečí národnosti hrozící podnítilo rázný projev mravní i vojenské její síly v stoletích XVI. a XVII.

* * *

Osudy ruského písemnictví v těchto krajích od XIII. století jsou posud málo známy. Za pustošení tatarského dřevní památky hynuly a přirozenou měrou i všeliká činnost literární byla v úpadku. Pozdějšími spoustami na zmar též přicházely ony památky, které mohly asi vzniknouti v stoletích XIV. a XV. Po pádu Kyjeva knižná vzdělanost nalezla útulek v západnějších knížectvích ruských, jako v Haliči a Vladiměři, u Jaroslava Halického a Vladimíra Volyňského, jenž sám také psal knihy původně i převodně. Z úkazů pozdějších lze také souditi, že v samém Kyjevě všecka tradice nevyhynula, anobrž staré památky, jako na př. Nestorova kronika a Paterik, napořád zachovávaly se u vědomí i ve vážnosti. Ruská národnost udržovala se dlouho při své váze, netoliko v Kyjevě, starém hnízdě svém, ale i na severozápadě, v nejbližším sousedství Litvínů. Ještě před litevským podmaněním mívala Litva s Rusí jisté styky, litevští podmanitelé pak záhy přijali v severozápadním kraji ruský jazyk, učiníce jej jazykem úředním, spolu s ruskou věrou a s písmem. V tomto severozápadním koutě Rusi byl

té doby politický život více vyvinut než na jihu, čímž stalo se, že od XV. století zavládlo v písemnictví nářečí *západoruské* (čili běloruské, nazývané též polskoruským). Byl to jazyk dosti podivný: hlavním živlem byla ruština obecná, však protkaná staroslovanštinou a polštinou, konečně též nářečím jižním i vlastně běloruským. Nevlastní té příměsi však nebývalo všude stejně, někde víc a někde míň, podle obsahu: v knihách církevních bývala staroslovanština někde jen málo porušena místním nářečím pisatele; v listinách právních shledává se více živlu ruskonárodního; také krajina, ve které spis povstal, přičinila mu své mluvní zvláštnosti, tu jihoruského tam západoruského rázu; v památkách pozdějších znamená se čím dál tím zřejmější nákvas polský, jak v běloruštině, tak i v jazyku jihoruském. V tu dobu také již nářečí jihoruské vládlo v úřadě i v písemnictví s týmiž příměsky staroslovanštiny a polštiny. Stejné okolnosti a společné literární úkoly způsobily, že oba toky spisovného jazyka spolu splynuly a že spisovatelé XVI. a XVII. století z Rusi jižní i západní rovně náleželi oběma. Na konci vytknuté tuto doby ostatně jižní Rus a Kyjev znova nabývají nadvlády.

Památky západoruského nářečí záleží v celé řadě úředních sepsání a listin, jdoucích od XIV. století. Nejznamenitější z nich jsou: *Sudebnik* vel. kn. Kazimíra z r. 1468; *Litevský Statut*, sestavený v rocích 1522—29 a sněmem přijatý r. 1530, rozmnožovaný potom novými zákony; konečně tak zvaná *Litevská Metryka* (t. j. matrika). [1]) Statut z r. 1556 obsahuje mezi jiným výslovné ustanovení, že „pisař zemský má po rusku, literami i slovy ruskými, listy i obsýlky psáti a ne jiným jazykem i slovy.“ Litvín Michalon ve své knize latinské naříká na převahu ruštiny: „My učíme se moskevskému jazyku, jenž není starožitný ani nezavírá v sobě povzbuzení k statečnosti, jakož jest ruské nářečí i cizí nám Litvínům, t. j. Italcům, pošlým z krve italské.“ [2]) Totéž nářečí bylo jazykem diplomatickým při jednáních s Tatary a s Multanskem.

Bylo na Rusi západní i v *letopisech* pokračováno; ale kronikářské tyto práce nemají v literatuře váhy, jsouce krátké a nesouvislé. Zvláštní jest, že nacházejí se obyčejně pospolu s letopisy Rusi východní. [3]) Za to v písemnictví církevním pěstovány pilně církevní tradice staroslovanské: sem náleží znamenité cyrilské prvotisky, vydané Fiolem. Švajpolt Fiol († 1525) byl, jak se zdá, polský Němec, rodem z Lublina, kdež počíná již pravoslavné obyvatelstvo západoruské. Byl to patrně člověk podnikavý; cestovav po Němcích za svým řemeslem přiučil se tam knětiskařství a založil pak tiskárnu v Krakově, ve

---

[1]) Veliký počet úředních sepsání a listin toho jazyka vydán byl od prof. Grigoroviče, kníž. Obolenského, Archeogr. Komise, Vilenské komise pro rozbor starých písemností atd.

[2]) „Vremennik“ Mosk. Obšč. Ist. i Drevn. XXIII.; Archiv istor.-jurid. svěděnij, Kalačova, II. pol. 2., 43; Brat. Pomoč, 378. (Domínka, že Litvané pocházejí z Itálie, jmenovitě z Latium, byla v učeném světě tehdejším i pozdějším dosti rozšířena, až teprvé novější věda jazykozpytná i dějepisná ji vyvrátila. — Pozn. překl.)

[3]) Letopisy ony vydal, jakož výše bylo řečeno, *Daniłowicz* pod názvem: Latopisiec Litwy. Viz též *A. N. Popova* v Zápiskách II. Odd. Akad. I. Podrobné letopisy vydal *Narbutt* v knize: Pomniki do Dziejów.

které tiskl Šestodnev, Časoslov, Žaltář (a snad i jiné knihy) v rocích 1490—91. Ale již téhož r. 1491 pohnán byl před soud krakovského biskupa a musil tu přísahou dotvrditi věrnost svou církvi katolické; konečně, aby ušel všemu znepokojování, odstěhoval se do Uher. Zdá se, že byl vzat v podezření pro spolky s husity a pro náchylnost k pravoslaví, jemuž věnovány byly knihy jeho vydavatelství. Knihotisk na nějakou dobu se přetrhl; ale r. 1517 vyskytl se nový knihtlačitel. Jest to František Skorina. Pocházeje rodem z Polocka, študoval v Krakově, kdež dosáhl v lékařství hodnosti doktorské, načež jal se v Praze vydávati ruským jazykem bibli, přidržuje se při tom jednak překladu staroslovanského, jednak též přihlédaje k textům řeckým a hebrejským, hlavně pak k vulgatě; jest domnění, že měl též před rukama bibli českou. Jednotlivé knihy biblické vycházely v Praze v letech 1517—1519, pak přestěhoval se s tiskem do Vilna. Není posud rozhodnuto, byl-li Skorina pravoslavný či katolík; za pravoslavného počítá jej mezi jiným polský literární historik Wiszniewski. [1]) Západoruským nářečím psáno bylo dále též drahně jiných knih, překladů církevních otců, bohosloveckých spisů polemických; staroslovanské knihy bohoslužebné, jež vycházely z tiskáren západoruských, opatřovány bývaly předmluvami, doplňky a výklady běloruskými atd.

Nějaká vlastní činnost slovesná se té doby na západní Rusi neznamená. Přece však uvedené úkazy svědčí, že byla zde jakás úroveň vzdělání. V onu dobu náboženských zápasů byl překlad bible známkou duševní potřeby a vzbuzené hloubavosti. Možná, že domysly, jako by v životě Fiolově a ve Skorinově činnosti spatřovati se měly podněty české, nejsou zcela bez základu; neboť husitské hnutí způsobilo v Polště i v knížectví Litevském mocný rozruch, rovněž jako pozdější německá reformace. Za XVI. století měla reformace mnoho přívrženců mezi šlechtou polskou a západoruskou, zvláštním ochráncem protestantů za krále Sigmunda Augusta II. byl litevský kancléř Radziwiłł. Ten náboženský kvas jednak nutil ku hloubání o záhadách náboženských, jednak horlivé přívržence staré církve podněcoval, aby hotovili si zbraň při nebezpečí vznikajícím. Vůbec počal se zde, co se týče náboženství a snah duševních, zcela jinaký stav utvářeti než jaký toho času byl na Rusi Moskevské. Pravoslaví stýkalo se zde tváří v tvář s učeními odpornými; zde nestačovalo abstraktní, na odsudku v knihách přestávající zavrhování „bludu," nestačovala jalová nesnášelivost a výlučnost, prohlašující (ne-li v doslovném smyslu) katolíka či protestanta za slouhu satanášova; zdeť bylo činiti s živými lidmi, kteří nevšickni mohli být uznáni za slouhy satanášovy, s věcmi, jež potřebí bylo vysvětliti. Pročež objevila se potřeba týchže zbraní k zápasu, a ovšem

[1]) *Wiszniewski*, Historja liter. polskiéj, VIII. 477. O Skorinových vydáních psal *Sopikov* v „Opytě ross. bibliografii;" též jsou vyčteny v „Chronolog Ukazatelě slavjano-russkich knig cerk. pečati s 1491 po 1864 g." (od *Undolského* s doplňky od Viktora a Byčkova), vydaném v Moskvě 1871, str. 3—5, kdež i prokázána z části literatura toho předmětu. Viz též: *Kopitara*, Hesychii Glossographi, 38; *Holovackého*, v halickém Naukovém Sborníku, ve Lvově 1865, seš. 4.; *Maciejowského* v Encyklopedyi Powszechnej. Vůbec: *A. Hatcuk*, Očerk istorii knigopeč. děla v Rossii, v „R. Věstniku" 1872, V.

týchže prostředkův ku vzdělání, kterými vládli protivníci. Při tom ukázalo se, že vzdělání samo sebou má svůj půvab; stalo se mravem a lidem osvíceným hluboce cítěnou potřebou. Není divu, že pak mezi Moskvou a Rusí západní (spolu i jižní, neboť tam vládly tytéž příčiny) vznikalo jakési nedorozumění, jakmile rozdílové ti počali na vrch pronikati: moskevská nehybnost jala se totiž s jistým podezřením pohlížeti na jižní a západní bohoslovce pravoslavné, a zříme-li ten úkaz v stoletích XVII. a XVIII., sluší prvních počátkův nedorozumění toho hledati hlavně v století XVI. anebo ještě v XV.

Má se za to, a snad ne bez důvodu, že ruch, jenž zdvihl se na Rusi západní, účinkoval i na Moskvu. Jest domněnka, že na př. jeden z prvních knihtlačitelů v Moskvě, Petr Mstislavec, pracoval před tím v tiskárně Skorinově a do Moskvy přišel z Vilna. Později byla učenost běloruská a kyjevská důležitou činitelkou v dějinách ruské vzdělanosti.

Při výkladu církevní literatury polemické nevidí se potřeba, děliti jihoruský ruch od západního, ježto oba, pokud se v písemnictví projevily, jeden a týž měly ráz a též v jednostejném se nacházely položení k světu polskému a katolickému. Vlastní rozdíl mezi jihem a severozápadem vynikl teprv, když na jeviště dějin vystoupil živel národní: v kozáckých vojnách a v jejich ohlasech — v jihoruských národních písních.

* * *

Jazyk *jihoruský* jeví se za této doby v písmě již s těmi zvláštnostmi, které dělí jej od západního (běloruského) i od severního (velkoruského). Svrchu již byla zmínka učiněna o památkách, ve kterých vidí někteří jeho znaky již v prvním věku ruského písemnictví; od století XIV. počínajíc znaky ty ukazují se již velmi určitě. Tak v jihoruských aktech úředních, jež v počtu znamenitém nedávno byly vydány tiskem. [1])

Z prvních století střední doby pozůstalo málo zvěstí i málo památek písemných, tak že těžko učiniti sobě obraz literárních snah tehdejších. Závěrka doby předchozí dávala naději, že slovesnost bude rozkvétati. „Slovo o pluku Igorově" a kronika Volyňská připadaly některým badatelům, jako by byly plodem zvláštní školy, a měla-li se věc tak v skutku, pak škola ta znamenitou umělost v oboru národního básnictví dala na jevo. Nájezd tatarský zdálo se, že zadal smrtelnou ránu těm zárodkům; nicméně později rozvil se v jihoruském plemeni, při všem jeho poddanství cizí vládě, svérodý a živý proud, jenž mnohými rysy upomíná na minulost.

V písemnictví církevním přechovávala jižní Rus jen literární památky starší doby (ač na pohled v menším rozsahu než severní). Národní jazyk vystupuje tu, jako i na severu, hlavně v těch plodech, které životu byly bližší, jmenovitě v listinách a písemnostech; v knize mísil se, jako běloruský, s církevní slovanštinou a s polštinou. Jako

[1]) Vydání jich byla výše vyjmenována; ukázky jsou sebrány u *Žiteckého*, str. 353 a sled.

na severozápadě tak i zde živý národní cit a duševní probudilost projevily se snahou o vyložení sv. písem jazykem národním — zjev to pozoruhodný, jemuž na severu nic podobného nebylo. Takž vyskytl se na rozhraní XV. a XVI. století jihoruský překlad „Písně písní“ (s doslovem), v němž spatřují se sledy, že vzdělán byl podle českého textu [1]) V letech 1556—61 napsal písař Michal, syn protopopa Sanockého, čtvero evangelií, přikázáním kněžny Holšanské přeložených z jazyka bulharského na jihoruský, „dla lipšoho vyrozumłeńa ludu christijanskoho pospołytoho;“ překlad pořídil bezpochyby týž Michal pod dozorem Řehoře, archimandrity Peresopnického. [2]) Jesti to tak zvané evangelium Peresopnické. [3]) Dále evangelium v jazycích slovanském a maloruském, vyšlé z tiskárny Ťapinského bez udání místa a času, nejspíš okolo r. 1580, obsahující na krajích poznámky, jež táhnou se k evangeliu moskevskému, nedávno prý tištěnému; [4]) maloruský Žaltář ze XVII. století a j.

Spisovnictví jižní (i západní) Rusi pohybovalo se hlavně na poli náboženském. Výše jsme již podotkli, kterak Poláci státně i národně hleděli zmocniti se vyšších tříd ruského národa na Litvě a Jižní Rusi; stejnou dobou usiloval katolicismus o potlačení pravoslaví. Po „sjednocení“ politickém v Lublině dokonalo se „sjednocení“ náboženské v Brestě. Jedno i druhé odplavilo velký díl ruské půdy. Ale jakkoli znamenité byly výhody, jichž dostalo se ruskému bojárstvu v třídě polských magnátův a jakýchž nabylo vyšší duchovenstvo, skrze unii postouplé do řádu panující katolické hierarchie, přece v jich středu nalezli se lidé, kteří byli plamennými hájci národnosti. Boj ten i činí podstatný obsah jihoruské literatury v XVI—XVII století. Když úsilí ta ukázala se býti nedostatečna proti vzrůstajícímu útisku a když přistoupil k tomu ještě útlak hmotný v oboru hospodářském: tu vzplanuly památné vojny kozácké, jež jsouce válkou ryze národní, zvláštní ráz vtiskly dějinám jihoruským. Bylyť finálem zápasu, který počal se ve věku XV., někde již (jako na Rusi Halické) ve XIV. anebo ještě časněji. Polska, ztrácejíc země i lidstvo na západě, chtěla hojiti se na východě a jihu; podle povahy svého státu rozpočitávala, že dostihne cíle, když opanuje ruskou šlechtu a duchovenstvo; na *lid* nevzpomněla.

Napověděli jsme již, co bylo příčinou, že na západní a jižní Rusi vzmohl se odpor proti návalu polské národnosti a katolicismu. Církev pravoslavná zachovala se tu v celém ústrojí svém, jak z tradice a z kanonických zákonů vyrostlo; národ pak mocněji ještě, než na Rusi východní, účastnil se života církevního. Na Rusi Moskevské měla církev podporu mocnou v pravoslavné vládě; zde vláda byla jiné víry,

---

[1]) „Osnova“ 1861, sešit listopadový; „Naukovyj Sbirnyk“ 1865, seš. 4., 235.

[2]) Objeven *Bodjanským* (Žurn. Min. Nar. Prosv. 1838, máj); ukázky jsou u *Žiteckého* 360—364. Viz téhož: „Opisanije peresopnickoj rukopisi XVI. v., s priloženijem teksta evangelija ot Luki,“ v Kyjevě 1876, 4°.

[3]) Peresopnica leží na Volyni mezi Rovnem a Luckem; nalezají se tam zbytky starého kláštera.

[4]) „Otčet Publičnoj Biblioteki za 1856 g.“ str. 29.; Chronolog. Ukazatel *Undolského* čís. 87. Několik zajímavých rukopisů maloruských střední doby, posud ještě neproskoumaných, nalezá se v rukopisných schránkách E. V. Barsova a N. S. Tichonravova v Moskvě.

k tomu nevždy snášelivá, často i nepřátelská, církvi tedy bylo se opírati jen o lid a o mocné bojárstvo. Bojaři měli účastenství při volbě metropolity a při dosazování duchovních, účastnili se církevní správy a stávali též v obraně církevních práv proti vládě. Města mívala patronát nad svými kostely, bohatí páni nad kláštery a kostely svých statků, což bývalo často jedinkou oporou pravoslaví proti unii a katolictví; ovšem že to mívalo i svou stránku neblahou, ježto patronátního práva bývalo sem tam i zle užíváno, zvláště když octlo se druhdy i v rukou pánů katolických. Pravoslavná hierarchie nebyla tomu sama povděčna, že moc její obmezována byla osadníky, pročež od králů polských hleděla vymoci sobě postavení na světských pánech a osadnících nezávislého; majíc na zřeteli jen prospěch svůj vlastní, užitečnou stránku té závislosti oceniti neuměla. Z toho mnohé rozepře pocházely mezi hierarchií a „bratrstvy," ba za vojen kozáckých i mnohé neshody s národním hnutím samým.

Působnost „bratrstev" náleží k vynikajícím zvláštnostem života církevního a nepřímo i politického na Rusi jižní a západní. Prvního jich počátku hledati sluší ve starší ještě době ruského života. V chrámě nesbíhaly se záležitosti pouze církevní osad farních; on též zosobňoval obec politickou. Novgorod spatřoval takřka své vtělení v chrámě sv. Sofie; farní shromáždění, nazvaná „bratčiny," mívala i práva soudní Na Rusi Moskevské zachovala se bratčina jen ve významu občasné sváteční schůzky a hostiny; na západě a jihu, kdež o potřeby církve vláda nepečovala, bratčina vzrostla v trvalý svazek, v obec, jež starala se o prospěch své církve, o církevní správu atd. Hlavním základem jižních a západních bratrstev bylo magdeburské městské právo spolu s patronátem farních osad nad kostely. Bratrstva mívala pevné zřízení, své starosty a členy; některá byla i stvrzována mocí státní. Bratrstvo Lvovské známo jest od r. 1439, Vilenské od r. 1458. Hlavní rozvoj bratrstev padá do oné doby, kde zápas pravoslaví a národa o svoji bytnost počal prudčí býti: na konec totiž XVI. století.

Běh času a položení ruské národnosti přinášely s sebou, že literární činnost jihozápadní Rusi utkvěla hlavně na *písemnictví církevním.* Nevidí se nám býti potřebno, abychom rozebírali věroučný a bohoslovecko-polemický obsah oné literatury: našemu účelu postačí, když ukážeme její rozšíření a veřejnou platnost a když vynikne, že pod lícem bohoslovecké půtky vedl se zápas o životní základy ruské národnosti.

Hledíme-li ku stránce vnější, zříme tu především památný rozkvět knihtiskařství. Kdežto v Moskvě první knihtiskárna zřízena byla roku 1564, teprv za sto let po vynalezení tisku, na Rusi západní objevilo se knihtlačitelství již r. 1491 přičiněním řečeného Švajpolta Fiola. Číslice, naznačující počet tiskáren a knih vyšlých jednak na Rusi Moskevské, jednak na jihu a na západě, ukazují názorně, do jaké míry tu i tam pěstovalo se vydávání knih.[1]) Do r. 1600 vyšlo z tiskáren

[1]) Údajům tuto kladeným třeba rozuměti jen přibližmo. O stoletích XVI. a XVII. nemáme ještě tak zevrubného inventáře, jaký o době Petrově vzdělal Pekarskij v knize „Nauka i literatura." Poslední knihopisné součty čtenář najde ve spisech *I. Karatajeva* (Chronolog. Rospis slav. knig, napečatannych kirillovskimi bukvami 1491—1730, SPb. 1861),

moskevských všeho 16 knih, ze západních a jižních 67; do r. 1625 z moskevských 65, ze západních a jižních 147; do r. 1650 (t. j. do spojení Malé Rusi s Moskvou) z moskevských 275, ze západních a jižních 300.[1]) Kdežto pak té doby na Rusi Moskevské nacházely se tiskárny jen v Moskvě, byla na Rusi jižní a západní činnost knihtlačitelská po celé zemi rozšířena, od hlavních měst až do posledních městeček a klášterův. Po tiskárně krakovské (1491) a pražské (1517) objevily se do r. 1650 knětiskárny tyto: ve Vilně (1525), v Nesviži (1562), v Zabludově (Chodkievičova, 1569), ve Lvově (1574), v Ostrohu (1580), tiskárna Ťapinského (okolo r. 1580), v Jeví (1600), v klášteře Dermanském (1604), ve Strjatině (F. Bolobanova, 1604), v Krylose (nedaleko Haliče, 1606), v Uhorcích (v kraji Samborském, 1611 či 1618), v Kyjevě (1614), v Mohylevě (1616), v Počajevě (1618), v Rochmanově (1619), v Četvertni (1625), v Lucku (1628), v klášteře Čornenském (1629), v Kuteině (1630), v Bujničích (1635), v Dolhopoli (1635), v Křemenci (1638), v klášteře Delském (1646), v Černihově (1646). Mnohé ty tiskárny nevydaly než dvé neb tré knih; přece však do očí bije to rozšíření knihotisku, důkazem jsouc patrného ruchu duševního. Nejčinnější tiskárny byly ve Vilně, v Kyjevě, ve Lvově, v Jeví, v Ostrohu, v Kuteině. Povšimnutí též zasluhuje, že v Moskvě se tiskly skoro napořád jen knihy bohoslužebné: církevní kalendáře, knihy zpěvů kostelních, mineje (missály), kanonniky (knihy zpěvů mešních) atd.; kdežto z tiskáren jižních a západních vycházela větším dílem samostatná sepsání pravoslavných polemistů, mezi nimiž některá u novějších bohoslovců ruských vysoké chvály docházejí. Zde konečně objevily se i první ruské knihy učebné.[2])

Mezi bojary, kteří chránili tehdáž a podporovali pravosláví, na předním místě zasluhují jmenováni býti knížata Kurbskij a Konstantin Ostrožskij. Kníže Andrej Michajlovič Kurbskij, vyučenec Maksima Greka[3]) a ruský polní vůdce, ušed na Litvu r. 1563 před ukrutnostmi

Undolského (Chronolog. Ukazatel, vyp. 1. M. 1871), *Jak. Holovackého* (Dopolnenie k Očerku slavjano-russkoj bibliografii Undolskago, ve Sborn. II. Odděl. Akad. XI. SPb. 1874).

[1]) K posledním nepřipočitáváme knih, jež vycházely v „Ugrovlachii;“ za to připočítali jsme krakovská vydání Fiolova a pražská Skorinova, poněvadž byla určena pro západní a jižní Rus a jejich dílem byla. Dokládáme, že jsme neměli zření k tiskům nepatrným, jako: jednotlivých listův atp.

[2]) První *azbuka* (abeceda) tištěna byla ve Vilně r. 1596 (a potom *bukvář* čili slabikář v Mohylevě 1636); za ní následovaly již moskevské azbuky od Burcova, r. 1634 a 1637, a bukvář slovansko-řecko-latinský F. Polykarpova 1701. První *mluvnice*, řecko-slovanská jmenem *Ἀδελφότης*, tištěna ve Lvově 1591; druhá, slovanská, Vavřince Zizanija, ve Vilně 1596; třetí, slovanská grammatika Meletia Smotrického v Jeví 1618 a 1619, ve Vilně 1619 a 1629 (snad jiná také ještě 1621); moskevské vydání Smotrického jest z r. 1648 a 1721. Jiná mluvnice slovanská vyšla v Křemenci 1638. První *slovník* slovansko-ruský (t. j. jazyka cirkevně-slovanského a ruského), sestavený Pamvou Beryndou, vyšel v Kyjevě r. 1627.

[3]) Maksim Grek nazýval se tak, že pocházel rodem z Řecka: k rozkazu moskevského caře Vasila přehlížel překlady a přepisy ruských knih bohoslužebných, aby chyby v nich opravil, přeložil s několikem pomocníků žaltář, skutky apoštolské, některé řeči Jana Zlatoústého a

Ivana Hrozného (s nímž si pověstné listy psal), náležel tam k nejhorlivějším obhajcům pravoslaví, povzbuzuje všelijak jižní a západní sourodáky, rozesýlaje listy ruským velmožům i prostým řemeslníkům atd. Vida nedostatek duševních sil a chatrnost vzdělání (jakož v samém Kyjevě mniši odepřeli mu překládati knihy) a v rozhojnění knih spatřuje hlavní zbraň k boji s protivníky, sám učil se k stáru latině, četl Aristotela, na kterém se tehdejší dialektika škol katolických zakládala, přeložil celé Damaskinovo bohosloví, též jeho dialektiku a některé jiné knihy, převáděl Jana Zlatoústého, Basilia Velikého a k překladu Damaskina připojil zajímavou předmluvu. Společníky prací jeho byli: mimo tři jiné vystěhovalce moskevské hlavně příbuzný mu kníže Obolenskij, jenž vzdělání svého nabyv na vysokém učení krakovském a mnohé cesty za hranicemi konav, Kurbskému při překladech pomáhal. [1]) Knihy Kurbského psány jsou z části obyčejnou na Rusi církevní slovanštinou s příměsí ruštiny, z části jihozápadní spisovnou řečí, propletenou slovy polskými a latinskými.

Neméně znamenit byl kníže Konstantin Ostrožskij († 1608). Kurbskij, věren jsa tradici moskevské, dbal především o čistotu pravoslaví; kn. Ostrožskij přátelil se s protestanty, unii nepokládal za nemožnou (ačkoli sám pravoslaví zůstal věren a je ochraňoval), hlavní pak péči věnoval povznešení osvěty. Jsa velmož bohatý a mocný, založil v Ostrohu první vyšší učiliště jihoruské, jež za času jeho jmenovalo se akademie, a zřídil tiskárnu, ze které vyšlo několikero knih velice vážných. Nejčelnější dílo té tiskárny jest slavná Ostrožská bible (1580—81), první to úplná bible tištěná v jazyku staroslovanském. Jednu z přidaných k ní předmluv sepsal kníže sám. K předsevzetí tomu pobádal prý jej smutný stav církve „od vlků rozchvácené.“ Byloť ku splnění toho úkolu nemalého úsilí potřebí: nebylo ani způsobilých lidí ani úplných sepsání biblických. Okolo r. 1575 obdržel sice z Moskvy po poslu Haraburdovi úplný svod bible, ale převelice pokažený. Musil sháněti se po jiných textech: žádati jich od patriarchy Jeremiáše, z klášterů řeckých, bulharských a srbských, některé pak knihy (Tobiášovu, Judytinu a tři Ezdrášovy) přeložiti z vulgaty. Bible kn. Ostrožského na dlouhou dobu zůstala jediným vydáním textu staroslovanského; první bible moskevská tištěna byla teprv r. 1663. Vydání Ostrožské není bez nedostatkův; ale i nejpřísnější soudcové ruské církevní literatury prohlašují je za „drahocenný dar církvi pravoslavné.“ [2])

Ochrana, které vysoká šlechta poskytovala církvi pravoslavné, nebyla však trvalá. Již synové Kurbského a Ostrožského byli protivníky pravoslaví. Od konce XVI. století spolehala opposice národní

---

sepsal sám více řečí, pak úvahu o užitku grammatiky, rhetoriky a filosofie. Umřel 1556. V historii literatury velkoruské, do kteréž náleží, bude o něm širší řeč. (Pozn. překl.)

[1]) O Kurbském viz *Ustrjalova* Skazanija kn. Kurbskago; 2. vyd. SPb. 1842; *Ivaniševa* Žizň kn. Kurbskago v Litvě i na Volyni; Kijev 1850.

[2]) Filaret Černihovský na př. píše: „Zvláště drahocenný byl dar ten onoho času; neboť z jedné strany hrdá reformace, z druhé úkladné papežství vytýkaly pravoslavným nedostatek všeliké vzdělanosti, vysmívajíce se, že nemají ani bible.“ Obzor russkoj duchovn. liter. 862—1720, Charkov 1859, 235.

a náboženská hlavně na *bratrstvech*. Před Brestskou unií a více ještě po ní počala starší bratrstva úsilovněji se hýbati: ustrojovala se v pevnější řády, rozmnožovala počet svých členů, zakládala školy a tiskárny a účastnila se zápasu. R. 1586 přišel na Rus antiochejský patriarcha Jáchym, vyslán byv od sněmu všech patriarchů východních, a dal bratrstvu Lvovskému zápis rozsáhlých práv, obmezujících moc samého biskupa. Lvovské bratrstvo obdrželo právo staršinské nade všemi jinými bratrstvy, která ve svých zřízeních měla hleděti k němu jako ke vzoru. Brzy na to zavítal na Rus patriarcha cařihradský Jeremiáš, jenž povznesl ještě více platnost bratrstev, nabádav spolu k zakládání nových: r. 1588 zřídil sám bratrstvo ve Vilně; po té povstala bratrstva v Brestě 1591, v Miňsku 1592, v Bělště 1594, v Mohylevě 1597, v Lucku 1617 atd. Bratrstva obyčejná podřízena byla biskupům; ta však, která měla právo „stauropigií," t. j. závisela jen na patriarše (anebo na metropolitě, jenž byl patriarchovým exarchou), byla mnohem důležitější a požívala i jistých práv politických: byla ť od králů zvána na sněmy a od vrchností duchovních na sbory církevní, tak že účinkovala jako zastupitelstva lidu. [1])

Bratrstva jevila tehdáž svou činnost tím, že ujímala se praktických záležitostí církve a zakládala tiskárny a školy. Osvícení lidé rozuměli, že „kdyby (Rusové) byli vzdělanější, nebyli by nevědomostí svou přišli do takové záhuby." [2]) Za prvním učilištěm založeným v Ostrohu, následovala jiná při bratrstvech ve Lvově (1586), ve Vilně (1588), v Kyjevě (1588), v Brestě (1591), v Bělště (1594), v Miňsku (1613), v Lucku (1617), v Mohylevě, Orši, Piňsku. Nevšecky školy udržely se; ale některé, zejmena Lvovská, Vilenská a zvláště Kyjevská, stále prospívaly, jsouce na dlouhou dobu ohniskem pravoslavného vzdělání celé zemi. Připomínáme, že bratrská škola kyjevská byla základem kyjevské akademie.

Dějinný význam bratrských škol na tom záleží, že to byla vůbec první pravidelná učiliště ruská. Účel zvláštní měly ten, šířiti náboženské vzdělání a vychovávati bohoslovecké zápasníky; nicméně pojaly i ve svůj úkol i do svého vnějšího zřízení leccos z tehdejších akademií katolických, tak že ve vyučování připuštěny na nich v značné míře i nauky světské, jako filosofie, historie a literatura. Zřízení bratrské školy Lucké žádá na učiteli, aby žákům svým podával v zápiskách učení církevní, ale také učení „filosofů, poetů, historiků," [3]) jakož skutečně bývali v něm západo- a jihoruští učenci dobře zběhlí. Dějepisci novější sem tam vytýkají učencům oněm scholastiku a nevážnost k vědám světským, historikové církevní zas náchylnost k jinověrské latině; ale zapomínají při výtkách takových na běh tehdejších časů: školy ony byly dílem té společnosti, která účastnila se církevního zá-

[1]) První stauropigie byly Lvovská a Vilenská (1588); r. 1620 jeruzalémský patriarcha Theofan udělil právo stauropigií bratrstvům Luckému, Kyjevskému (Bohojavlenskému) a Sluckému; r. 1626 patriarcha cařihradský Kyrill tato poslední dvě znova podřídil biskupům a r. 1633 zřídil třetí stauropigii v bratrstvě Mohylevském.
[2]) „Perestoroha," v Aktech Záp. Rusi, IV., 204.
[3]) Pamjatniki Kijevskoj Komm. I., otd. 1., str. 83 a sled.

pasu, odtud také jejich scholastická theologie. Ale vyplnily přece svůj úkol. Ještě dlouho po připojení Malé Rusi k Moskvě byla kyjevská a západoruská učenost jediným zdrojem vědy v Rusku a jestliže scholastičnost prodlužovala se až do století XVIII., tož nářek na její přílišné panování týká se moci státní, která příliš málo tehdáž pečovala o uvedení vzdělanosti nové.

Jakož jsme byli svrchu podotkli, příprava ku Brestské unii a pak její dokonání byly mocným podnětem živého ruchu bohosloveckého a literárního, jenž na obou stranách se rozvinul. Přívrženci unie snažili se dokázati pravost věci své, pravoslavní mocně jim odpírali a unii zavrhovali. Zevrubné vylíčení toho boje literárního najde čtenář v dějepisu církve a v podrobných pojednáních. [1]) Zde postačí uvesti toliko hlavní účastníky toho hnutí, jež v dějinách osvěty jiho- a západoruské zůstává povždy památné. Ruským polemistům bylo tu zápoliti tváří v tvář s katolickou theologií, všemi zbraněmi latinsko-scholastické učenosti hájící unie a svrchovanosti papeže, a ruští spisovatelé v zápase tom čestně obstáli: mnozí spisové jejich na obranu pravoslaví vydaní podnes docházejí pochvaly i posuzovatelů nejpřísnějších, kteříž spravedlivou chválu vzdávají jak mocným jejich důvodům, tak i rozsáhlým jejich historickým a církevním vědomostem.

Brestský sbor církevní zavdal hned příčinu k potyčkám, jichž účastnil se i slavný jezovita polský Skarga. Z příčiny té polemiky povstal znamenitý spis proti unii Christofora B r o ń s k é h o (pod přijatým jmenem Christofora Filaleta): „Apokrisis, albo (neboli) otpověď na knižky o sborě Berestejskom“ (ve Vilně 1597), jenž, vydán byv v jazycích ruském (t. j. západoruském) a polském, hluboce dojímal i přátely i protivníky. [2]) Druhý vážný spis o unii jest „Perestoroha“

[1]) Viz na př. *Filareta* Černihovského: „Istorija Russkoj cerkvi,“ 4 díly, 4. vyd. v Černihově 1862, 5. díl v Moskvě 1859; „Obzor russkoj duch. literatury,“ část I. v Charkově 1859, č. 2., vyd. 2. v Černihově 1863. -- *P. Znamenského* Rukovodstvo k russkoj cerk. istorii, Kazaň 1870. — Celistvého obrazu té doby ještě není, pojednání částečných jest hojnost: *I. Flerov*, O pravoslavnych cerk. bratstvach, protivodějstvovavšich unii atd. SPb. 1857. — „Petr Mohyla, mitrop. Kijevskij“ ve sborníku „Tvorenija sv. otec,“ 1846, čís. 1., příl. 29-76. — *P. Pekarskij*, Predstaviteli kijevskój učenosti v polovině XVII. stolětija, v „Oteč. Zap,“ 1862, kn. 2., 3., 4. — *Makarij Bulgakov* (nyní arcibiskup litevský), Istorija Kijevskoj Akademii. Kijev 1846. — *S. Golubjev*, Petr Mohyla i Isaija Kopinskij, v „Pravosl. Obozrěnii,“ 1874, kn. 4—5. — Pamjatniki polemičeskoj literatury v zapadnoj Rusi. Kniga I. („Ruská historická bibliotéka, vydávaná od archeogr. komisí, IV.) SPb. 1878. Našla zde místo tato sepsání: 1. Dějanija Vilenskago sobora 1509 g.; 2. Dějanija Kijevskago sobora, 1640 (podle vypravování K. Sakoviče); 3. Dyaryuš berestejskago igumena Athanasija Filipoviča, 1646; 4. Oborona unii Lva Krevzy; 5. Palinodija Zacharii Kopystenskago; 6. Poslanija, pripis. starcu Artemiju, sotrudniku Kurbskago (z konce XVI. stol.). — Historie literatury polské *Maciejowského* a zvláště *Wiszniewského*; spisy *Łukaszewiczovy* (Historya szkół etc.), *Jaroszewiczovy* (Obraz Litwy) a j.

[2]) „Spis to znamenitý jadrností myšlenek a zajímavý mnohými dějepisnými dokumenty“ praví *Filaret* v „Obzoru“ I., 242. *Sr. Kojalovičovu* Unii, I. 181; „Apokrisis Christ. Filaleta, v perevodě na sovremennyj russkij jazyk“ v Kyjevě 1870; *N. Skabalonoviče* Izslědovanije ob Apokrisisě. SPb. 1873.

(Výstraha) původce neznámého, vyšlý okolo r. 1606; podle novějších výskumů jest pisatelem jeho lvovský kněz Andrej, jenž účastnil se sboru Brestského jako vyslanec lvovského bratrstva, byl očitým svědkem sněmu Varšavského a vynikal rovněž obsáhlými vědomostmi. [1]) Zachariáš Kopystenskij († 1627), kyjevský řeholní kněz, proslul spisem „O věrě jedinoj“ (vydaným bez udání kde a kdy, nejspíš v Kyjevě r. 1619 neb 1620, pod cizím jmenem), zvláště pak obšírným traktátem zvaným „Palinodia,“ proti unii čelícím, jenž však zůstal tehdy v rukopise. [2]) K nejpamátnějším osobám doby té náleží Meletij Smotrickij († 1633), učený mnich a pravoslavný biskup v Polocku. Študoval v kolleji jezovitské a pak na universitách v Němcích; z počátku býval vroucím hajitelem církve pravoslavné (čemuž na důkaz jeho „Pláč“ ve Vilně 1610 vydaný a jiná sepsání), tak že proti němu sám Skarga povstal, ale potom, buď přestrašen pronásledováním, jež nastalo po zavraždění uniatského biskupa polockého Kunceviče, anebo z nestálé povahy přešel k unii. Jeho „Apologia“ (vyšlá po polsku 1628), ve které unii vřele odporučoval, zavdala podnět kyjevskému metropolitě Jobu Boreckému († 1631), sluckému knězi Ondřeji Mužilovskému a j. k sepsání ruských odporů. Byv odsouzen na sboru Kyjevském, učení svého se odřekl; ale potom vydal knihu, ve které vyznal, že odřeknutí jeho bylo vynuceno, a umřel v unii.

Mezi učené bohoslovce a pravoslaví ochránce počítán bývá ještě spisovatel zvláštní, rázu poněkud jiného a více národního. Jest to Jan Višenskij neboli Višnevskij (z Višně), jehož působnost padá na rozhraní XVI. a XVII. století. O jeho životě ví se toliko, že to byl mnich Zografského kláštera na hoře Athos a že slynul horlivostí pro víru. Jaké vážnosti na Jižní Rusi požíval, vysvitá z toho, že církevní synoda r. 1621 usnesla se povolati jej z Athosu na Rus, jakožto muže nábožného, vynikajícího „životem i bohoslovím.“ Bylť Athosští stařící pozdvihli hlasu svého proti unii a list jejich byl jeden z prvních protestův; také Jan Višenskij rozeslal oné doby z Athosu listy, které šly z ruky do ruky. Po dnešní den tištěny jsou z nich čtyři: poslání knížeti Vasilu Ostrožskému a všem pravoslavným křesťanům na Malé Rusi; list „národu ruskému, litevskému a polskému všech věr a vyznání;“ třetí metropolitě a biskupům, kteří unii přijali; konečně „krátké návěští o latinských klamech“ (Izvěščenije kratkoje o latinskich prelestech). [3]) Athoský mnich ukazuje nám jinou stránku boje: on se neblýská a nechce blýskati učeností a řečnickým uměním, ale vládne přirozenou silou řečnickou, unášenou mocným citem a nadáním. Jakož zatracuje „kacířské“ odpadlíky, tak odsuzuje přísně i pozůstalé věřící pro nedostatek víry, pánům vytýká rozkošný život, nepravosti a násilí, proklíná biskupy a igumeny, kteří ze svatých míst nadělali sobě dvorcův, hrabou peníze a „děvkám svým“ věno chystají atp.; slabé a vrtkavé

---

[1]) Vytištěna v Aktech Záp. Rusi, sv. IV.

[2]) „Palinodija“ vydána v „R. Ist. Bibliotekě“ IV., str. 313—1200.

[3]) V Aktech Jižní a Záp. Rusi, SPb. 1865, II, 205—270. Viz o něm také Pamjatniki Kijev. Komm. 1848, I., 247; *Filaretův* Obzor I. 243. Pathetické vylíčení povahy Jana Višenského naleză se u *Kuliše* (Ist. Vozsojedinenija Rusi, I., 286—319).

povzbuzuje, aby nedali se zviklati záhubným svodnictvím, kterým je mate lživé katolictví, a směje se šviháctví a učenosti polských velebníků: slovem, bohoslovecké půtky zanáší do života a hájí staré pravoslavné nábožnosti jako posvátného klenotu. Latinské učenosti nemiluje, s nevážností mluví o Aristoteli a Platónovi, místo nich schvaluje ke čtení Časoslov (knihy hodinek duchovních) a Žaltář. Jest to zkrátka písmař starého rázu, jako byl i moskevský vystěhovalec Kurbskij; ale jakkoli starý směr, jejž jedině uznával, na národní zápas již nestačil, přece musil dojímati mocností svého přesvědčení a národního citu; listy jeho jsou živým obrazem tehdejších mravů, psány jsouce s podivnou směsí přísného klášterního asketismu a zdravého humoru národního.

Jan Višenskij byl též horlivým obráncem slovanského jazyka. „Evangelií a epištol při liturgii (mši) prostým jazykem nečtěte (nýbrž staroslovanským); po liturgii teprv pro lepší porozumění prostou řečí lidu vysvětlujte a vykládejte. Knihy církevní všecky a duchovní řády slovanským jazykem tiskněte: povím vám tajnost velikou, že ďábel takovou má závist na slovanský jazyk, že div žije od hněvu. Rád by jej z kořene vyhubil a všecko své úsilí na to vynakládá, aby jej znechutil a v ošklivost a nenávist uvedl; a jestliže někteří naši na slovanský jazyk vrčí a v lásce ho nemají, měj za jisté, žeť činí tak mistra onoho působením a našeptem, ducha jeho pozdvihujíce. A to ďábel proto má na slovanský jazyk takové záští, že jest plodonosnější nade všecky jazyky a bohu milejší: neboť on bez všelikých pohanských chytrostí a návodů, totiž bez grammatik, rhetorik, dialektik i jiných jejich pletich marných, ďáblu příjemných, prostým čítáním pilným, všech obmyslů prázdným, k Bohu přivádí, prostotu a pokoru vzbuzuje a k duchu svatému pozdvihuje . . . Pakliže jste se latinskou a světskou moudrostí zmlsali, pak jste i nábožnosti pozbyli, ve víře zemdleli a ochuravěli, i kacířství se oddali a onoho, v jehož jmeně jsme pokřtěni, rozhněvali. Zdaž není tobě lépe probírati se v časoslovu, žaltáři, zpěvníku, v epištolách a evangeliích a jiných knihách církevních i býti prostým člověkem bohulibým a život věčný obdržeti, nežli postihnouti Aristotela a Platóna a filosofem moudrým v životě tomto nazýváno býti, ale potom do pekla se dostati? Rozsuď sám. Mněť se zdá, že lepší jest ani písmene neznati a ke Kristu se dostati, jenž blaženou prostotu miluje a v ní příbytek sobě činí a pokoj svůj nachází. Nechať tedy víte, jak slovanský jazyk před Bohem čestnější jest než hellénský a latinský; nejsouť to žádné báchory, nyní však o tom rozklad široký činiti není zde místo . . .“

Prosí, aby listův jeho neskrývali, nýbrž je všem ukazovali, i svojim i Polákům; majíť prý zvykati otevřeně pronášeti své myšlénky. „A moje psaní všem do uší propusťte. Nebojte se k vůli Lechům (Polákům), ale bojte se Lechova stvořitele, jenž i Lechovu i nás všech duše ve své hrsti drží . . . A ten strach Lechův za vaši nevěru na vás puštěn, abyste se poznali, jste-li křesťané nebo kacíři.“

Jan Višenskij jest zástupce stránky národní v těch bojích. Se svého stanoviska měl pravdu, když nevražil na učenost latinskou; on pozoroval, že s latinskou vzdělaností přicházela zkaženost a proněvěra

panstva a vyššího duchovenstva, a dvě ty věci směšoval v jednu. Jevil se v tom národní duch a v duchu tom vedl tvrdošijný zápas za starou víru, staré podání a národní mrav.

Vraťme však se k učené činnosti Jihorusů. V XVII. století přešlo těžiště její do Kyjeva, přičiněním hlavně kyjevského metropolity Petra Mohyly (1597—1647). Slovútný tento muž, pocházeje z rodu bývalého knížete Multanského, nabyl vzdělání svého v Paříži, sloužil pak v polském vojště, kde v turecké válce mezi jiným účastnil se slavné bitvy Chotimské; maje mnohonásobné svazky s polskou šlechtou a králi jsa osobně znám, vystoupil rázně na obranu pravoslaví. Vstoupiv do kláštera, stal se archimandritou Pečerské lavry, [1]) konečně pak, vyslán byv do Varšavy, aby tam hájil práv církve, byl tam přijat s velikou poctou a jmenován kyjevským metropolitou. Takové povýšení neshodovalo se sice s pravidelným řádem, ale kromě šlechty drželi jej i kozáci, s nimiž se byl na vojně spřátelil. Později skutek ten v zapomenutí uvedl svými zásluhami o církev. Obnovoval starožitné svatyně historické, opravoval církevní knihy, psal a vydával knihy na obranu církve proti uniatům (*Λίθος* proti Kassiánu Sakoviči polským jazykem r. 1644); jsou i zprávy, že přičiňoval se o opravu bible a o sebrání životů svatých. Ku jmenu jeho poutá se též „Pravoslavné vyznání víry“ (obšírné a krátké), jež mnohokrát bylo vydáno a slyne jakožto klassický výklad pravoslavné věrouky. Nejslavnější dílo jeho však jest rozšíření a bohaté nadání kyjevské školy bratrské, příští to akademie; škole té věnoval své neúmorné snahy i svůj majetek. [2])

Školy starší, Ostrožská totiž a školy bratrské, vzdělaly drahný počet pozoru hodných spisovatelův a vlastenců. Tak vyšli ze školy ostrožské: Leontij Karpovič († 1620), pověstný kazatel a polemista; hetman Konaševič Sahajdačnyj († 1622), jenž nemalé úsluhy prokázal též jihoruské osvětě; Izaiáš Kopinskij († 1634), Mohylův předchůdce na kyjevské metropoli a původce traktátu o askesi pod názvem „Žebřík duchovní.“ Ve školách lvovských a volyňských vzdělávali se: Vavřinec Zizanij-Tustanovskij, sestavitel první mluvnice církevního jazyka slovanského a většího katechismu; Job Boreckij († 1631), kyjevský metropolita a opravce knih církevních; Cyrill Trankvillion Stauroveckij, slovútný kazatel a spisovatel knihy

---

[1]) Pečerská Lavra nazývá se klášter v Kyjevě, nejstarší a nejslavnější ze všech ruských, s jeskyněmi podzemními, v kterých druhdy poustevníci přebývali. Založen byl r. 1062. (Pozn. překl.).

[2]) „Když Bůh milostivě dopřál mně býti pastýřem metropolitského stolce Kyjevského a před tím ještě archimandritou Pečerské Lavry — napsal Mohyla ve své závěti — od té doby, vida já úpadek nábožnosti v národě ruském a znamenav, že pochází jen z nedostatku vzdělání a cvičení, učinil jsem slib Pánu Bohu, že všecek majetek, jenž spadl na mě po rodičích i vše, cokoli po povinném opatření svatých míst mně svěřených zůstane z důchodů statků jim náležitých, obrátím jedním dílem na obnovení pobořených domů božích, z nichž zbývaly již jen bídné rozvaliny, druhým dílem pak na založení škol v Kyjevě, na utvrzení práv a svobod národa ruského . . . A tomu mému slibu a záměru nedostatečnému Pán Bůh svatou svou milostí požehnal, tak že za živobytí svého ještě spatřil jsem veliký prospěch církve boží z těch nauk a rozmnožili se lidé učení a nábožní, k užitku církve boží . . .“

„Zrcadlo Bohosloví" (tištěna v Počajevě 1618, v Unevském klášteře 1692), kteráž cení se jakožto první pokus soustavného vzdělání bohoslovecké nauky pravoslavné, sestavený s velkou znalostí literatury světské i církevní; Pamva Berynda, známý sestavitel církevně-slovanského a ruského slovníka; dotčený již spisovatel „Palinodie" Kopystenskij a jiní. Ze školy kyjevské pošli: Taras Zemka; Feodosij Safonovič, bohoslovec a spisovatel kroniky knížectví Volyňského; Arsenij Satanovskij a Epifanij Slavineckij, kteříž oba činností svou prosluli při „opravě knih" v Moskvě. V Kyjevě vzdělávali se též: slavný hetman Chmelnickij, jenž vynikal mnohými vědomostmi a v několika jazycích se znal, pak pověstní vůdcové kozáčtí Tetera, Somko, Sirko, Samojlovič atd.

Ve školách bratrských převahu měl živel řecký, jenž hned při zřizování bratrstev činným býval a jehož zástupci byli na př. elassonský metropolita Arsenios, exarcha Nikifor, Kyrill Lukaris (potomní patriarcha). Naproti tomu Petr Mohyla, když rozšiřoval školu kyjevskou, s řeckým vzděláním spokojen nejsa dal přednost školní učenosti západní s jazykem latinským. Ještě jako pečerský archimandrita vyslal do západní Europy několik mladíkův, aby vzdělali se tam a v novém pak duchu vyučovali: byli to Taras Zemka, Silvestr Kossov, Izaiáš Trofimovič, Gizel a j. Stali se potom správci školy, Trofimovič jakožto rektor, Kossov jako prefekt. Nová škola nebyla uvítána hrubě přátelsky: jak katolíci tak uniaté pouštěli slechy, že se tam pěstuje učení kacířské, kalvinské; lid pojal podezření, hrozil školu rozkotati, chtěl zabiti samého Mohylu a těmi latináři „nakrmiti dněprovské jesetry." Přes to však „kollej," jakž se od té doby nazývala škola kyjevská, ustálila se, nestavši se ani latinskopolskou ani kalvinskou; bylať tam pravda, více než dříve pěstována scholastičnost, přece však byla prvním vyšším učilištěm na Rusi, jehož působení vážné místo zaujímá v dějinách ruské osvěty.

Literatura, kterou jsme posud ukázali, jest, jakož bylo viděti, vlastní dílo západní, zvláště pak jižní Rusi, dílo tím pozoru hodnější, že bylo vykonáno za okolností nejobtížnějších, pod vládou jinověreckou, za bojů s mohutným katolictvím, a bylo vykonáno vlastní samočinností národa. Historikové literatury velkoruské plody této doby a školy obyčejně do svých výkladův přijímají; máme-li však zření k národním živlům, nemůžeme jinak leč literaturu tu položiti do dějin západní, zvláště pak jihoruské národnosti. Vždyť všickni, kdož v ní působili, jsou Rusové krajův západních a jižních a náleží onomu národu, od kterého se Rus Moskevská stále odlišovala, Litvou, Čerkasy, Kozáky, Malorusy jej nazývajíc. [1]) Témuž národu náleží i prostředky, kterými to vzdělání vzešlo, i hmotné — oběti to bohaté, tehdáž ještě pravoslavné šlechty a nadání bratrstev; i mravní — mocnost přesvědčení a ryzost povah, jichž tehdejší těžké boje velmi vyžadovaly, pak horlivost při díle osvěty, jež za krátkou dobu zrodila celou řadu učenců,

---

[1]) Severovýchodní Rusové ruchu toho se účastnili jen některými málo zástupci, jakož byl vystěhovalec Kurbskij a jeho spolupracovníci, vystěhovalec Ivan Fedorov.

vysoce ceněných i od pozdějších a přísných posuzovatelů. Nebyl tehdáž literární zápas bez nebezpečenství. Polemisté těch dob uznávali za hodno, jména svá skrývati, někdy i místo a dobu tisku tajiti, aby ušli osobnímu pronásledování a pomstám. Tak skrývali se Brońskij, Kopystenskij, sám Petr Mohyla a j. [1]) Literatura razila si tu nový směr, v Moskvě neznámý a s podezřením se potkávající, potom však i tam oblíbený: jihoruská vzdělanost samostatně užila nových pramenův osvěty jak z tehdejší řecké učenosti tak i z latinské scholastiky, jíž potřeba vymáhala rovněž zmocniti se, když sloužila za zbraň straně protivné. Zde byly také zřízeny první pravidelné školy; rozkvetl knihotisk; podniknuto dříve než v Moskvě opravení a vydání bohoslužebných knih, o čež přičiňovali se Konstantin Ostrožskij, Gedeon Boloban († 1607, biskup halický a lvovský, jenž tiskl je v Strjatině a Krylose), Job Boreckij, Petr Mohyla, Josef Tryzna a jiní mužové, výše již z části jmenovaní; zde sestaveny byly první traktáty věroučné (péčí Vavřince Zizanija, Izaiáše Trofimoviče, Petra Mohyly, Cyrilla Trankvilliona), které po dlouhou dobu jedinými byly výklady ruského pravoslaví; zde objevily se první ruské mluvnice a slovníky. V Moskvě, kdež té doby nebylo žádné školy pravidelné, pohlíželi k tomu západo- a jihoruskému ruchu vzdělavatelnému s nedůvěrou; novota, byť pouze literární, zdála se býti již podezřelou, zapáchající kacířstvím neb latinictvím. V Moskvě brali v podezření katechismus Vavřince Zizanija, jejž potom ovšem přijali; „Učitelnoje Evangelije“ Cyrilla Trankvilliona uznáno bylo za papeženské; přece však moskevské knihy „O víře“ byly jen opáčením spisů západoruských, k tomu ještě porušeným. [2]) Slovem: Rus západní a jižní byly tehdy půdou, kde klíčila se a rozkvétala ruská osvěta, a dlužno jim tu historickou zásluhu přiznati.

Vplyv jihozápadní ruské vzdělanosti na Moskvu lze stopovati již od konce XVI. století, z dob působení Konstantina Ostrožského; trval pak v pracích Vavřince Zizanija, Smotrického, Zachariáše Kopystenského, Petra Mohyly. Ještě před připojením Malé Rusi povolán byl do Moskvy Epifanij Slavineckij († 1675); od té chvíle pak, co Malá Rus sloučena s Velkou, nalezly sobě jihoruské vplyvy již přímý a širší průchod do Moskvy.

Kyjevská literatura se stále rozhojňovala; v druhé polovici XVII. století spatřujeme opět dlouhou řadu náboženských spisovatelů, při nichž nedostatky směru scholastického nezřídka až příliš se jevily, kteří však přec, ať v té či oné míře, šířili chuť a lásku ku vzdělání. Buďtež tu jmenováni: Joannikij Galatovskij († 1688), kazatel a polemista; Antonín Radivilovskij; Lazar Baranovič († 1694), arcibiskup černihovský, jenž psával i polsky — kázání jejich poklá-

[1]) Kopystenskij píše: A zaś koły chto z našych, osobłyve protyv Łatynnykiv, vydast knihu, tedy takovoho preślidovaty i prez verchnisť svitskuju oprymovaty ne vstydajutśa. Nelźi tedy, jeno za takovymy zadatkamy vitstupnykom, nazyvajučymśa unejatom vitpovisty i ispravytyśa pravdy svojej i vyvid o sobi daty, čoho i pravo vśich narodiv dopuščajet

[2]) Sr. Rus. Istor. Bibliot. IV., pozn. na str. 23; *Filaretův* Obzor I., 238, 251, 265 a j.

dají se za výrazné vzory scholastického řečnictví; Varlaam Jasinskij († 1707); Jan Maksimovič († 1715), plodný veršovec a j. Mějž zde místo též učený bohoslovec Adam Zernikov († 1691), jenž ostatně svého času málo vešel v známost.

K závěrce XVII. století učenci západo- a jihoruští účinkují na samé již Rusi Moskevské, jako: Simeon Polockij, Dimitr Rostovskij a j., kteří tedy týmž právem mohou přičteni býti i literatuře severoruské. V akademii moskevské, jež byla slovansko-řecko-latinská, převládal z počátku živel řecký; od r. 1701 však, kdež správa její dostala se do rukou učence kyjevského, rjazaňského to metropolity Štěpána Javorského, přetvořena byla na kyjevský způsob. Za caře Petra kyjevští učenci veliké vážnosti požívali. Petr nepřál duchovním starého rázu moskevského, kteříž větším dílem byli odpůrci jeho oprav, a ačkoli patriarcha Dositej prosil Petra, aby k církevním důstojenstvím nepovolával ani Řeků̊v, ani Srbův, ani Čerkasův (t. j. Malorusův), nýbrž rozené Moskviťany dosazoval, „ač i nemoudří jsou," Petr přece přednost dával Jihorusům, jimž dostávalo se takým způsobem důležitých míst v církvi i jinde. Takž došli povýšení Štěpán Javorskij, Dimitr Rostovskij, Theofan Prokopovič, Filothej Leščinskij, Varlaam Kossovskij, Feodosij Janovskij, Gedeon Višnevskij, Theofilakt Lopatynskij a j. I za panovníků následujících vyšší kněžstvo z „Čerkas" svou váhu zachovávalo, vzbuzujíc řevnivost, ba nepřízeň duchovenstva velkoruského. [1])

Druhý, neméně hojný oddíl jihoruské literatury tvoří *dějepis*. Odvětví toto vzniklo zde opět samostatně, na půdě nových poměrů národního života, které tak měly dojíti historického zaznamenání.

Známoť, na čem záležel národní život jižní Rusi od konce XVI. století. Od utvoření velkého knížectví Litevského národnost ruská přes několikeré jeho spojení s Polskou zůstávala pořád panující a spokojena; války s Tatary a Turky sbližovaly oba národy ve společných podnicích a vzpomínkách; mnohá jména došla čestné slávy jak v Polště tak na Rusi. Sblížení to bylo by trvalo dále, kdyby se bylo šetřilo jedné výminky, kterou bohužel tak zřídka umí chápati národové dějinami sloučení — národní totiž a náboženské rovnoprávnosti. Šlechtická a katolická Polska byla zvláště neschopna, aby výmince té porozuměla; pokatoličení a zpolštění ruského bojárstva ji v nevážnosti k prostému lidu a k „selské víře" ještě utvrdilo. Ale záhy již počaly se jeviti strašlivé výstrahy: národ, od šlechty své opuštěný, často i vyšším duchovenstvem zrazený, našel své zastupitelstvo a záštitu v kozáctvě.

[1]) O stavu literatury velkoruské, kdež dále pracovalo působení jihoruské školy, viz *Pekarského* „Nauka i literatura v Rossii pri Petrě V." SPb. 1862, 2 díly. — *Jiř. Samarina* „Theofan Prokopovič i Stefan Javorskij kak propovědniki" M. 1844. — *I. Čistoviče*, „Theofan Prokopovič i jego vremja." SPb. 1868. (Sborn. stat. Akad., t. IV.). — *M. Suchomlinova*, „O literaturě perechodnago vremeni — konca XVII. i načala XVIII. věka." Ž. Min. Nar. Prosv. 1862, kn. 4. — *D. Izvěkova*, „Otnošenije russkago pravitelstva v pervoj polovině XVIII. stol. k protest. idejam." Ž. Min. Nar. Prosv 1867, říj.; o poměrech vlády ke katolické propagandě, ibidem 1870, září; „Iz istorii bogoslovskoj polemič. literatury XVIII. stol." v Pravosl. Obozr. 1871, srp. a září. — Celá řada jednotlivých pojednání o literatuře XVII. a XVIII. věku čte se v posledních ročnících „Trudov" kyjevské duchovní akademie.

Nastávala povstání. Hleděno k nim jako k selským vzbouřením a mštěna ukrutnými popravami. Nikdo nechtěl rozuměti, že povstával tu celý národ, v nejdražších citech urážený a v samé bytnosti dotknutý. Vzpoury Lebedova a Nalivajkova za doby unie nabývaly již povahy boje náboženského. Jako duchovenstvo a měšťané, tak vstupovali v bratrstva i zaporožští kozáci; k úkladům a násilím katolíkův a uniatův odpovídali svým zase násilnictvím a zrádce pravoslavné víry zabíjeli. Sám tábor Zaporožcův (Sič) zřídil se v jakési nábožensko-národní bratrstvo. Kozáci zhusta přímo se vkládali v záležitosti církevní: hetman Konaševič spůsobil, ovšem přispěním jeruzalemského patriarchy Theofana, že Job Boreckij dosazen byl na metropolitský stolec kyjevský, a zabezpečil hierarchii pravoslavnou. Kozácká moc stala se národní oporou snah duchovenských a dávno před vojnami Chmelnického poslali kozáci, uradivše se s metropolitou Jobem, poselství do Moskvy s prosbou za ruskou ochranu. Ale vše zůstávalo při starém, až konečně po nezdařilých povstáních Tarasově, Pavljukově, Ostraninově vzplanul všeobecný požár — povstání Chmelnického, jež skončilo se spojením Malé Rusi s Ruskem Moskevským.

Tato doba nejvyššího vzpružení národa zrodila jihoruské dějepisectví. Svrchu zmínili jsme se, kterak za prvních věků Ruskolitevského knížectví stará letopisná tradice dále se tu pěstovala; doby vojen kozáckých vytvořily zvláštní sloh dějepravný. Zprvu byla to tatáž forma krátkých letopisných záznamů. Takoví jsou letopisové, vydaní N. Bělozerským: „Letopis, co v ruských a polských stranách se dělo a jakého roku“ od r. 1587 do 1750; „Krátké letopisné vypsání znamenitých a paměti hodných udalostí a příběhů“ od r. 1506 do 1783; „Chronologie vysoce slavných, jasně velmožných hetmanův“ od r. 1506 do 1765, a j.[1]) Takové byly nejspíše i ony „kozácké kronyčky,“ „kozácké letopisy“ a „zápisky,“ o nichž zmiňují se jihorušti historikové XVII. a XVIII. století, na př. Veličko.[2])

Za krátkými letopisy následují opravdové již práce dějepisné, jichž ohniskem jsou Chmelnického vojny. Práce ty počaty byvše od souvěkovcův a účastníkův udalostí těch, zachovaly nám obraz národního nadšení oněch dob; proniknuty jsou vroucí láskou k rodné zemi a jistým sebevědomím z přestálých těch bojův. Takový jest „Letopis S a m o v i d c ů v o vojnách Bohdana Chmelnického,“ ponejprv Bodjanským vydaný[3]) a nad míru důležitý pro dějepis té války. Jak z obsahu

[1]) Južno-russkija lětopisi, otkrytyja i izdannyja N. Bělozerskim. Tom. I. (neveliký; 2. ještě nevyšel). V Kyjevě 1856.

[2]) U Markeviče nachází se zmínka o Letopise maloruském, sestaveném od kněze florovského kláštera kyjevského, mnicha Maksima Nikiforoviče *Plisky*, dovedeném do r. 1708. Markevič měl prvopis v rukou (Istorija Malor. V., str. 10, 19, 40, 92). Nevíme, je-li to krátký nebo obšírný letopis.

[3]) Ve „Čteních“ 1846. Bodjanskij dal mu i ten název pro rozdíl od jiných letopisů. V díle samém nalezají se jen nápisy jednotlivých částí, na př. na str. 1.: „Letopis o hetmanech, kteří v Malé Rusi byli před Chmelnickým a co se za nich stalo;“ str. 6.: „Letopis o počátku vojny Chmelnického;“ str. 8.: „Vojna sama roku 1648;“ str. 14.: „Počíná se vojna Zbaražská“ atd. Kyjevská archeograf. komise připravuje nyní nové vydání Samovidce podle nově nalezených sepsání.

vysvitá, žil spisovatel a působil od prvního počátku vojen Chmelnického až do posledních let XVII. století: soudí se tak podle toho, že od těchto let vypravování pozbývá svého živě vyličujícího rázu a přechází v hubený chronologický výčet příběhův. Začátek letopisu vzal Samovidec z nějaké jiné kroniky ukrajinské. [1]) Druhý znamenitý spis o dějích vojen kozáckých jest letopis Samuela Veličky. O jeho skladateli víme jen tolik, že sloužil při kanceláři vojska Zaporožského; ze spisu samého vysvitá, že to byl vřelý vlastenec, jemuž Ukrajina byla rodnou mateří („matka naša Małaja Rossyja" II., 18, 32, 34, 36) a Chmelnickij Mojžíšem, seslaným, aby Ukrajinu vyprostil z polské poroby (I., 31). Veličko nepřestal na sepsání toho, co sám pamatoval, nýbrž upravil si dílo své na způsob učeného dějepisu, uživ kozáckých „kronyček" i jiných sepsání, cizích i domácích. Letopis jeho jest drahocenné snešení historických zpráv, listův a úředních písemností. [2])

Samuel Zorka, z něhož Veličko čerpal, byl Chmelnického vrstevník, dílo jeho však podnes zůstává v nepovědomosti. Pocházeje rodem z Volyně, byl nejdříve v Zaporožském vojště „pisařem" (t. j. podle dnešních představ ředitelem záležitostí při vojenském štábu) a po čas války s Poláky „o všech věcech a konáních úplně věděl a dokonale i obšírně v dyaryuši (denníku) svém je vypsal." [3]) U Veličky zachovala se nadhrobní řeč Chmelnickému, kterou Zorka složil. K nejvážnějším jihoruským letopisům náleží dílo Řehoře Hrabjanky († 1730). O životě tohoto nestranného a co se týče vědomostí, Veličkovi se vyrovnávajícího, učeného spisovatele známo jest toliko, že r. 1723 jel s Polubotkovým [4]) posláním do Petrohradu a r. 1729 na

---

[1]) V knihovně „Mosk. Obščestva Istor. i Drevn." nachází se velkoruský překlad Samovidce se zajímavými přídavky, vzdělaný, jak se podobá, v předešlém století.

[2]) „Lětopiś sobytij v jugo-zapadnoj Rossii v XVII. věkě, sostavil Samoil Veličko, 1720. Izdana Vremennoj Komissijeju dlja razbora drevnich aktov." Kyjev, 1848, 1851, 1855, 1864; 4 svazky. Nápis té části, která obsahuje vypravování o Chmelnickém, položil Veličko takový: „Skazańe o vijni kozaćkoj z Polakamy, črez Zinovyja Bohdana Chmelnyćkoho, hetmana vijśk Zaporožskych, v ośmi litech toćyvšojśa. Vit avtoriv: Nimećkoho — Samuiła Pucendorfyja, Kozaćkoho — Samuiła Zorky, i Polskoho — Samuiła Tvardovśkoho, vijnu tuju v kniži svojej Wojna Domowa nazvannoj, viršom Polskym opysavšoho. Nyni že v kratći stylem hystoryčnym i naričjem małorossyjskym spravłennoje i napysannoje tščańem Samoiła Vełyčka, kancelarysta nehdyś vijśka Zaporožskoho. V seli Žukach, ujizdu Piłtavskoho. Roku 1720." Mezi prameny, jichž Veličko užil, byl také polský „Dyaryusz" Okolského. Rukopis „Skázání o vojně kozácké" ozdoben jest podobiznami hetmanův od Chmelnického až do Mazepy. Zmínka o „kronyčkách" děje se v předmluvě a v díle III. na str. 13 a 516. Chybí však u Veličky tři důležitá léta: 1649—51.

[3]) Veličko I. 54. Zorka přináší mezi jiným důležitou zprávu, kterak roku 1654, když kozáci na Perejaslavské radě caři Alekseji učinili přísahu, bojáři moskevští jmenem carovým dali slavný slib, že car bude držeti Malou Rus pod svou ochranou při neporušeném zachování všech její starých práv, chrániti ji vojskem a peněžitými subsidiemi před všelikými nájezdy nepřátel. Veličko I., 173; *Kostomarov* „Bogdan Chmelnickij," 3. vyd. 1870, III., 134—135.

[4]) Połubotok byl podhetman kozáků Zaporožských, jenž marně namáhal se udržeti kozácké svobody proti všemohoucnosti carské. (Pozn. překl.).

přímluvu hetmana Daniila-Apostola jmenován byl od Petra II. haďačským plukovníkem. Historické jeho vypravování sahá od nejstarších časův až do zvolení hetmana Skoropadského r. 1709; hlavní však předmět jest zase Chmelnického doba.[1]) Jakož vidno již z nápisu knihy, Hrabjanka rozmlouval s vrstevníky a spolubojovníky slavného hetmana, jenž vypodobněn tu jest jako ideální hrdina národní. Hrabjanka již pouští se do učených úvah o dřevní minulosti kozáků, jež vyvozuje od Kozarův.[2])

Všickni jmenovaní tuto spisovatelé psali obyčejnou jihoruštinou, jaká panovala v knihách na konci XVII. a na počátku XVIII. století: jest to v rozličných podobách směs slovanštiny církevní se živly polskými a ryze národními. Od století XVII. počínají se s rozvojem kyjevské literní vzdělanosti a učenosti jeviti též pokusy soustavného vzdělávání dějepisu. Pokusem takovým jest „Paterik" Silvestra Kossova († 1657 jako kyjevský metropolita), polským jazykem v Kyjevě vydaný r. 1635; zvláště pak „Chronika" Feodosija Safonoviče, jenž od r. 1665 byl igumenem jednoho kyjevského kláštera. Kronika tato do r. 1290 následuje letopisu Kyjevského a Volyňského, dále jdou kusé zprávy o dalších ruských příbězích, konečně následuje krátká kronika Polská a Litevská, vyňatá ze Stryjkowského.[3]) Ve způsobě podobné kompilace ze starých letopisů sestavena jest obšírná kronika, kterou sepsal černihovský mnich Leontij Bobolinskij roku 1699 („Letopisec, to jest Kronika z rozličných spisovatelův a mnohých historikův" atd.). Jest to kronika světa, jdoucí od stvoření až do počátku XVII. století, sebraná z bible, z latinských, řeckých a polských historiků, z kronik litevských, z Nestora, z Četí-Minejí[4]) a j. a psaná jazykem národnímu velice blízkým.[5]) Pro vlastní dějepis jihoruský mnoho se tam nenajde, ale jsou tam některé důležité zprávy a listiny. Nejslavnější pak dějepisný plod té doby jest „Synopsis," jež obyčejně se připisuje Innocenci Gizelu († 1684). „Synopsis" sestavena ze Safonoviče s novými doplňky; neuspokojuje sice jakožto dějepis, ale čím svého času bývala, nejlépe z toho viděti jest, že po dlouhou dobu byla učební knihou ruského dějepisu, tak že ani spisy Lomonosovými

---

[1]) „Lětopiś Grigorija Grabjanki. Izd. Vrem. Komm." Kyjev 1854. Vlastní tytul spisovatelův zní: „Dijstvija prezilnoj i vit načała Polakiv krvavšoj nebyvałoj brani Bohdana Chmelnyćkoho, hetmana Zaporožskoho, s Polaky ... z riznych litopysćiv i iz dyaryuša, na toj vijni pysannoho; v hradi Hadjaču trudom Hryhoryja Hrabjanky sobrannaja i samobytnych starožyłiv svidytelstvy utverždennaja. Roku 1710." *Sr. Kostomarova* „Bogdan Chmelnickij" 3. vyd. I., str. V. čís. 22(?).

[2]) Od časův hetmanství Brjuchoveckého Hrabjanko shoduje se tak velice se Samovidcem, že těžko rozhodnouti, kdo od koho bral.

[3]) Stryjkowski jest zasloužilý polský historik z 2. polovice XVI. století. (Pozn. překl.).

[4]) Četi-Mineji, měsíční čtení, slove ohromná kniha životů pravoslavných svatých a blahoslavených, sestavená podle dnů, na které se památka jejich světí. (Pozn. překl.)

[5]) Výňatky z ní vydány při letopise Hrabjankově, str. 273—327. Obsahuje též „Korotkoje sobranije kroniki Litevskoj": toť ta „Litevská Kronika" neznámého původce z XVI. či XVII. století, kterou vydal Narbutt v Pomnikach do dziejów litewskich (ve Vilně 1846). Bobolinskij položil ji do svého díla s některými doplňky, změniv poněkud jazyk.

nebyla ještě nadobro vytlačena. První vydání objevilo se r. 1674, poslední r. 1836.[1])

Nebudeme tu dalších památek jihoruského dějepisectví vyjmenovávati, z části vydaných, z části ještě rukopisných, v nichž hlavně doba Chmelnického se zobrazuje.[2]) O pozdějších pracích z XVIII. století zmíníme se níže.

Konečně měla jihoruská literatura též své knižné *básnictví*. Jakož písemnictví toto, vznikajíc z přirozené potřeby vzdělání, nejbližší vzor vůbec nacházelo v literatuře latinskopolské, tak nalezlo tam i vzory pro skládání v řeči vázané. Za oněch dob ve školách mocně ještě panovala kuchyňská latina a latinské veršování; vedle vzorů latinských vznikaly i polské, a není tedy divu, že u literátů západo- a jihoruských s latinou zdomácnělo též skládání veršů na polské brdo, kde se toliko slabiky počítají — spůsob to v samé polštině těžkopádný, duchu ruštiny pak docela odporný. Od založení škol veršopisectví ještě více se rozhojnilo, ježto mu pravidelně bylo ve školách vyučováno. Málo která kniha obešla se bez veršovaného věnování, bez epigramu na přitištěný erb; verše psány při všelikých možných příležitostech. Byl v XVII. a XVIII. století spůsob, že školáci k svátkům a k narozeninám verše psávali a buď po domích bohatých neb zámožných lidí je recitovali, dostávajíce za to dárkův, anebo i veřejně před obecenstvem říkali. Nejstarší známé „virši" nesáhají přes závěrek XVI. století; v XVII. shledáváme již několikero vydání veršů, jako: „Virši" na Kristovo narození (ve Lvově 1616); „Virši" Kassiána Sakoviče (v Kyjevě 1622) na pohřeb hetmana Sahajdačného, věnované „Zaporožskému Vojsku";[3]) „Eucharistirion čili vděčnost," sborník to veršovaných díkůčinění, ke cti Petra Mohyly složených od žáků kyjevské kolleje (v Kyjevě 1632) atd. Celá polovice knihy Cyrilla Trankvilliona „Perla drahocenná" (v Černihově 1646) skládá se z veršů ku chvále sv. Trojice, Rodičky boží, andělův, svatých a j. Veršovci opěvali i příběhy kozáckých vojen; několikero kusů takových nedávno bylo tiskem vydáno podle starých sepsání.[4]) Nejvíce však rozhojnilo se veršopisectví pouze krasořečnické a řemeslné. Z mnohých příkladův uvedeme zde jeden: jmenovaný již Jan Maksimovič sepsal báseň „Bohorodice děvo raduj se" o 25.000 slabičných veršů. Takovým spůsobem došlo se až k Herkulovým sloupům. Veršovnictví takové dlouho se udržovalo ve školských bursách, částečně přešlo i v majetek národních zpěvákův a rozmnožilo řadu prostonárodních písní duchovních.[5]) Dříve však než úplně upadly v zapomenutí, vešly slabičné verše i do literatury ruské, — bylyť básnickou formou knížete Kantemira[6])

---

[1]) *Pekarskij*, Nauka i Liter. I. 317.

[2]) Jsou dílem vyčteny u *Kostomarova*, Bogd. Chmeln. I., str. III—XIII.

[3]) Verše ty vydány od *Antonoviče* a *Dragomanova* ve sbírce „Istorič. Pěsen Malorusskago naroda," Díl II., seš. 1, str. 127—135

[4]) Viz *Kostomarova* „Bogdan Chmeln." díl III., a „Istorič. Pěsni," II., 1, str. 135—144.

[5]) Drahný počet jejich vytiskl *Bezsonov* v knize: Kalěki perechožije.

[6]) Kníže Kantemir (1708—1744), ruský diplomat z rodiny původně multanské, byl první co do času básník ruský novověkého směru, psal satiry, překládal z Horatia atp. V historii literatury ruské bude o něm místněji jednáno. (Pozn. překl.)

— slovo pak „virši“ v jazyku se zachovalo k naznačení chatrného a hrubého veršotepectví.

Z téhož latinskopolského pramene jihorušti literáti přejali i hry duchovní čili *mysterie*. Základní formou jejich byla jesličková představení s loutkami, při nichž buď figury na pohled mluvily buď odříkávaly se verše. Oblíbené předměty těch „jesliček“ byly: Příchod tří králův, Útěk do Egypta, Smrt Herodesova a j. Z počátku se kusy ty přísně držely svého předmětu, potom však shledáváme je prostoupeny živly národními a komickými. Jedna jesličková hra s komickými výjevy z národního života, psaná církevní slovanštinou a nářečím jihoruským, klade se do času hetmanování Sahajdačného. [1])

Hry duchovní, přišedše se scholastickým slohem literatury, zůstávaly vlastním majetkem školy. Učitelé rhetoriky a poetiky vázáni byli každoročně skládati jednu takovou hru, která se o letních prázdninách také představovala. Se scholastickým učením přešly mysterie i do Moskvy. Mezi prvními jihoruskými mysteriemi, které se v Moskvě dávaly, připomínají se: „Aleksej, člověk boží,“ zpracování to známé legendy; „Jozef, syn Izraelův;“ „Žalostná komedie o Adamu a Evě.“ Dva spisovatelé, kteří tehdy vůbec prostředničili mezi Jižní Rusí a Moskvou, byli též skladateli mysterií: Simeon Polockij sepsal dva kusy, „o bludném synu,“ a „o Nabuchodonozoru a třech mládencích v peci ohnivé;“ Dimitr Rostovskij, jenž zvláště lnul k jihoruštině a svůj denník („Dyaryuš“) veskrz psal jihorusky, sepsal celou řadu her duchovních: „Kající hříšník,“ „Esther a Ahasver,“ „Kristovo narození“ a j. [2])

Jedna z nejzajímavějších her jihoruského skládání jest: „Milost boží, Ukrajinu od nesnesitelných úkorův polských osvobodivší skrze Bohdana Zenobia Chmelnického,“ kteráž byla dávána „ve školách kyjevských r. 1728.“ [3]) Kus ten připisuje se obyčejně Theofanu Prokopoviči, ale možné jest, že on nikterak nebyl jeho původcem. Dále jsou známy ještě divadelní kusy, na spůsob her duchovních skládané, od Varlaama Ljaščevského, Jiřího Konisského a j.

Nejživější část starého divadla tvořily tak zvané „interludie“ nebo „intermedie“ (mezihry), kousky to, jež dávaly se při mysteriích a sloužily oddechu a kratochvíli diváků. Mezihry tyto nejsou žádné kusy celistvé; jest to řada výjevův a rozmluv, mezi sebou nikoli jedním předmětem, nýbrž jen komickým účelem spojených. Jakož mysterie svou církevní látkou vázány byly na obor pouhé knižnosti a rysy ze skutečného života do nich jen některými nahodilými drobnostmi vnikaly, tak mezihry byly zas výhradně otevřeny živlům národním. Posud vydáno neboli ohledáno bylo jen málo takových kusů. Komické osoby vzaty z národního života ruského i maloruského: rozkolník, poddáčí

---

[1]) Vydána *Markevičem* ve spise: „Obyčaji i pověrja Malorossijan.“ Kyjev 1860.

[2]) O duchovních hrách vůbec viz: Drevn. Ross. Biblioteku *Novikova* č. VIII. (hry Polockého); *Pekarského* „Nauka i Liter.,“ díl I.; *Tichonravova* „Lětopisi rus. literat. i drevnosti,“ díl III—V. Tichonravov připravil k tisku vydání starých divadel a vyjití té knihy se právě očekává.

[3]) Vydal ji Maksimovič v „Čteních“ a otištěna jest v „Istor. Pěsnjach.“

(kancelářský písař), kostelník, šašek, mladé ženky, cikán, žid; jedni mluví rusky, druzí ukrajinsky; vystupuje i někdy polský pán, jako na př. ve svrchu jmenované hře jesličkové, kterou vydal Markevič.

Povinnost zaopatřiti ku představení vhodné kusy, ležela, jakož jsme podotkli, na učitelích poetiky a rhetoriky. Jeden z takových učitelů, Dovhalevskij, v rocích třicátých předešlého století složil několik her, v nichž opět vystupují Rusové, Poláci a Ukrajinci; typy národní kresleny jsou hrubě, ale s patrnou snahou, zobraziti skutečnost; kozák zpívá píseň, bez pravidelného sice rozměru, ale s některými sledy národních motivů.[1])

Takž v první polovici XVIII. století trval ještě literární rozvoj, jehož počátkové vypučeli ve věku XVI. nebo ještě časněji. Připojení k Moskvě přineslo jihoruskému vývoji prospěch i neprospěch, jak v politické tak v literární příčině: maloruské síly nabyly širšího působiště v celém ruském plemeni, jemuž zajisté veliké úsluhy přinesly; útvaru státnímu otvírala se velkolepější budoucnost; ale místní národnost octla se v položení trpném a doznala rozličné ujmy, dílem nevyhnutelné, dílem i nepotřebné. Není zde místo k uvažování politického stavu připojené Malorusi, dotkneme se věci té jen, pokud souvisí s ruchem národní literatury.

Připojením Malé Rusi k Moskvě, jež stalo se r. 1654, vyproštěna byla jedna toliko část Jižní Rusi z panství polského; Rus záděněprovská a severozápadní zůstala dlouho ještě v moci polských pánův a v područí katolicismu; ale i po rozdělení Polsky ještě ruská národnost připojených tehdy krajů nedostala se na vrch, nýbrž zůstala i dále podrobena dřívějším pánům svým, v Haliči pak odevzdána jest docela v moc Polákův a Rakušanů. Mohlo se to považovati za nutnost, přivozenou historickými okolnostmi; ale již za nedlouho po připojení vyšla na jevo rozdílnost mínění o jihoruské věci národní mezi vládou moskevskou a hetmanstvem. Moskva se svého stanoviska nesdílela se v snahách, jež na Jižní Rusi panovaly, aby totiž i ostatní kraje, které posud při Polsce zůstávaly, byly navráceny. Při tom politickém rozdělení duševní život jihoruský, jenž tolik choval zárodků mnohoslibných, rozdvojil se a v jistém smyslu klesl. Maloruské síly čím dál tím více splývaly s velkoruskými a prokázavše v XVII. století až do polovice XVIII. velké úsluhy osvětě všeruské, odcizovaly se pořád víc bezprostředním tradicím své krajiny; západní kraj pak a Halič čím dál tím mocněji pociťovaly nedostatek oné hlavní opory, jakouž býval jim od počátku XVII. století Kyjev. Ruská centralisace, jak moskevská tak petrohradská, tísnila vnitřní život Malé Rusi, což mělo ovšem účinek na literaturu nepříznivý. Dřívější doba při vší svévoli polského panování ponechávala přec volnou prostoru samočinnosti národa i společnosti; v životě ruském samočinnost všeliká dávno byvši sklíčena, ve století XVIII. ještě více jest utlumena, což arci neblaze působilo na místní národnost.

Naproti tomu zase z jiné strany činí se jihoruské historii a

---

[1]) *Tichonravov*, Lětopisi III—V.; *Pekarskij*, Nauka i Liter., d. I.; Práce kyjevské akademie 1865, kn. 2.

osvětě rozličné výčitky. Podle soudu dějepisců polských bylo jihoruské národní hnutí za XVI. a XVII. století pouhá toliko vzpoura sedláků proti veřejné moci a veřejným řádům; někteří historikové ruští, mezi nimi i vážnější, vykládají kozácké vojny, zvláště od účastenství kozáků v polském nájezdě za mezicarství, skoro na tentýž spůsob a kozáci jeví se jim jako „dobyvatelé zipunův;“ [1]) jihoruský jazyk zdál se býti filologům neústrojnou smíšeninou polštiny a ruštiny; jihoruská osvěta jest prý opozdilá scholastičnost, jejíž tíha dlouho ležela na ruské literatuře. Jihoruští učenci prý jazyk ruský polonismy naplnili; ona osvícenost prospívala prý jen šlechtě a duchovenstvu, nevyrostši z potřeb národa, a proto „k samostatnosti dospěti nemohla a zanikla beze sledu“ atd. [2])

Nebudeme tu jednati o polských dějepiscích, kteří příliš dávali se ovládati zjevnou stranností národní; stačí tu podotknouti, že polští spisovatelé soudnější počínají sami již jiným zrakem se dívati na polskou minulost. Co se týče kozáckých nájezdů na jednoplemennou říši Moskevskou, těch historie ospravedlniti nemůže; ale kozácké bandy z dob mezicarství nelze za jedno bráti s jihoruským národem. Výtky, činěné jihoruské osvětě, jsou neméně podivné: nikdo se nepře, že by kyjevská učenost nebyla pro druhou polovici věku XVIII. zastaralá; ale aby spravedlivě se mohla oceniti, potřebí připomenouti si historický počátek její a tu byla, jakož jsme ukázali, zjevem svého času znamenitým, jenž naopak zasluhuje uznání, tím spíše, že vznikl z počinu společnosti samé a pod tíhou panství cizího, politického i náboženského. Kdo určiti chce poměr její k ruskému životu a k ruské vzdělanosti, tomu náleží zřetel míti na její počátek a na dobu rozkvětu nikoli na konec, a oné doby Rus západní a Kyjev stály bezesporně výše než Moskva. Nevědomost, jež v Moskvě tehdy panovala, a nedostatek škol byly každému příchozímu s podivením; [3]) o základních potřebách církve, jakož byla na př. polemika s katolictvím, sestavení dogmatiky, pracováno více v nesvobodném Kyjevě nežli v Moskvě svobodné; Moskva nerozuměla kyjevské učenosti a stihala ji podezřením; sám Nikon [4]) byl z latinictví viněn pro přízeň svou k učencům

---

[1]) *Zipun*, slovo tatarské, (jako i *župan*) znamená svrchní šat donských kozákův. O kozácích se pravilo, že za zimu vše roztrhali, zipuny, kalhoty i boty — nu a šli si dobývati nových. Dobyvatelé zipunův (iskateli zipunov) znamená tedy vůbec tolik co kořistníci neb lupiči. (Pozn. překl.)

[2]) O věcech těch vedena byla tuhá půtka mezi Kostomarovem a Padalicí r. 1861. Viz též *Solovjeva*, Ist. Rossii XIII., 49, 228 a sled.; *Pekarského*, Predstaviteli Kijevskoj učenosti, v Oteč. Zap. 1862, 4., 390—391 a j. Sr. Filolog. Zapiski 1869, seš. II—III., 42—43. O novějších názorech Kulišových zmíníme se níže.

[3]) Věc jest známa, že netřeba na ni sbírati svědectví. Vytkneme tu jen některá: slova Paysija Ligarida, jenž zarážel se nad nebytností škol v Moskvě; slova Dimitra Rostovského, že se tam „zanedbává osení a opouští slovo boží,“ t. j. rozumné církevní učení, při vší veliké horlivosti o pobožnost obřadnou; stesky Pososkova, že kněží „nejen proti luteránskému a římskému bludu, ale ani proti tomu hloupému rozkolu neumějí se obrniti;“ známa jsou svědectví Kotošichinova, též vypravování vážných cizozemců, jako Fletchera, Olearia a j.

[4]) Patriarcha moskevský Nikon († 1681) sepsal mnoho důležitých spisů náboženských a z cizích jazyků přeložil více děl historických a země-

kyjevským; Moskva vydávala se za strážkyni víry, přes to však konečně sama čerpala z týchže kaceřovaných učenců. Kyjevská scholastika, slabičné verše, rhetorika byly ovšem zastaralé v XVIII. století, ale byly prvním krokem ku přisvojení europských, živějších forem literárních. Mimo to měla scholastika svůj zvláštní účel církevní a školní; slabičné verše psal ještě Kantemir a ke scholastické rhetorice přiznával se i Lomonosov. Mezi nejpřednějšími spolupracovníky caře Petra byl též Theofan Prokopovič, jeden z nejvýraznějších zástupcův učenosti kyjevské . . . Pakliže moc scholastiky příliš dlouho trvala, není tím, jakož jme podotkli, vinen Kyjev, nýbrž vinna jest státní moc, jež málo se starala o zjednání přístupu nové osvětě; starý Kyjev nemá v tom viny, že Akademie Nauk působila v příliš těsném okruhu a že první universita zřízena byla teprv r. 1755. Námitka, že jihoruská literatura nemohla dospěti k samostatnosti pro vlastní mdlobu anebo proto, že nevzešla z potřeb národních, jest velmi libovolna: jihoruská literatura právě naopak vyrostla z potřeb společnosti, jež zjevily se v „bratrstvech;“ rozvinula se dosti mocně a naprosto nezanikla beze sledu, nýbrž se svým podílem církevní učenosti vplynula v literaturu ruskou na prospěch *všeruský* — a to jest historické její právo a zásluha a nikoli nedostatek.

Hle v takovém poměru byla jihoruská literatura ku vlastně tak zvané ruské či k moskevské. Že ztrácel se při tom vlastní ráz jihoruský, vysvětluje se zcela prostě. Při vší odchylnosti nebyli tu dva rozliční jazykové. Nechť jakkoli různě rozvíjely se dvě ty větve kmene ruského, v církevní literatuře ať na Rusi Moskevské či na Litvě nebo v Jižní Rusi, všude zachovávala se církevně-slovanská tradice: jakož na Rusi Moskevské spisovnou řečí církevních spisovatelů byla staroslovanština s velkoruským přibarvením, tak na Litvě a na Rusi Jižní vládl týž staroslovanský jazyk s odstíněním běloruským a jihoruským. Příměs domácího nářečí v jazyce spisovném byla tu i tam velmi nestejná: v knihách církevních nejvíce bylo církevní staroslovanštiny, tak že mnohé písemní plody jihoruské (snešení sněmů církevních, listy pastýřské, spisy bohoslovecké atd.) bývají všelikých příměsí domácího nářečí zcela prosty; naproti tomu v aktech úředních, v listech politických, v historických sepsáních atp. místní nářečí zas převládá. Při splývání literatury jihoruské s velkoruskou společenství obou záleželo hlavně na učených knihách církevních, i sešly se — nikoli na velkoruštině, nýbrž na společné oběma církevní slovanštině, ve spisech pak bohosloveckých též na latině. Jazyk prvních slabičných veršů, když se i v Rusku objevily, byl týž jazyk střední a umluvitý. První počátky ruské literatury povídkové vznikly prostřednictvím západních a jižních spisovatelův . . . Než od konce XVII. století velkoruština, jsouc jazykem státním, touto vahou svou víc a více zatlačovala maloruštinu z veřejného života, z úřadův, z domů vyšších tříd, konečně i z literatury a z knih — zřízena censura, činěna opatření proti „zvláštnímu nářečí“ atd.[1])

---

pisných, mimo to pořídil sborník ruských letopisů. O něm šíře bude jednáno v literatuře ruské. (Pozn. překl.)

[1]) Viz synodální úkaz z r. 1721 (za nedlouho tedy po ustanovení synodu) u *Pekarského,* II. 670.

Během XVIII. století Malá Rus účinkem státního zřízení ruského čím dál tím více pozbývala svého zvláštního rázu, jakým vynikala v době připojení svého k carství Moskevskému: zrušení hetmanského důstojenství zničilo poslední stín její samosprávy; zavedení (či silné rozšíření) práva krěpostného (nevolnictví) za Kateřiny II. srovnalo maloruský lid s bezprávným stavem ruských sedláků. Od těch dob Malé Rusi nezbývalo leč pomalu převraceti se v ruskou provincii, utráceti svůj staronárodní ráz a přijímati ruské mravy, řeč, vzdělanost a posléze i literaturu. Vyšší třídy je také přijímaly. Z dob XVIII. století dala Malá Rus mnoho spisovatelů literatuře ruské, zprvu hlavně duchovních, potom i světských; maloruština stala se postranním jen nářečím. Žila sice ještě, nerci-li v lidu, ale i v drobné a prostřední šlechtě, ale patrně neměla již budoucnosti. Vzdělancům širší literární působení nebylo možné leč toliko v jazyce ruském — v tom, kterým mluvila vláda, veřejná správa, ruské vzdělanstvo, ruská literatura a kterému náleželo jediné literární obecenstvo. Bogdanovič, Kapnist, Gnědič, Narěžnyj pracovali zcela pro ruskou literaturu. Jeden z nejčelnějších ruských spisovatelů, Jihorus Gogol, podle rozsáhlosti svých básnických zámyslů mohl býti jen spisovatelem ruským; jazyk rodného kraje neposkytoval mu dostatečného působiště.

2. Nový věk.

Zdálo se, že maloruština pozbyla vší budoucnosti. Ale s dobou slovanského znovuzrození, tedy od konce minulého století, nastal i jí nový věk rozvoje.

Když v době této vznikly první pokusy, aby maloruština v písemnictví byla uvedena, ukázalo se, že rozdíl mezi ní a panující v knihách ruštinou tak jest veliký, že jednotu udržeti téměř jest nemožno a že potřebí maloruštině zvláštní literatury. Zjev ten z počátku zůstal v ruském písemnictví nepovšimnut, potom však příčinu zavdal k rozličným nedorozuměním, jmenovitě o otázce, kde se vzalo to nářečí a odkud si béře právo. Viděli jsme výše, jak se historicky rozvíjela rozdílnost ruských nářečí a že příznaky její spatřují se již v nejstarších památkách písemných; za doby, kde nářečí jihoruské vedlo svůj samostatný život, ve stoletích tedy XVI. a XVII., byla rozdílnost ona již značná; když pak od konce věku XVII. písemnictví jihoruské splývalo s velkoruským, tu obě setkávala se na neutrální půdě slovanštiny církevní. Zatím však pásmo literárního rozvoje jihoruštiny v plodech domácích nepřetrhlo se a staré její zvláštnosti stále se dál rozvíjely; když pak nové literární pokusy jevily se již v jazyku ryze národním, musila odchylnost jeho od velkoruského tím mocněji do očí bíti, že také ve spisovném jazyku velkoruském od Lomonosova počínajíc žila úsilovná snaha vymknouti se z příměsků slovanštiny církevní a postaviti se na půdu ryze národní. Tak se stalo, že v rocích dvacátých a třicátých, když jako spisovný jazyk ruský ustálila se velkoruština, zjev čisté jihoruštiny setkal se s pochybnostmi. Filologové starého kroje,

jako na př. Greč, tvrdili prostě, že „maloruské nářečí zrodilo se teprv a sesílilo za dlouhého polského panování na Rusi jihozápadní a že tedy může nazývati se podřečím polštiny.“ [1]) Později zase Pogodin v literární půtce s Maksimovičem úplně zavrhoval učení, že by na jihu před vpádem tatarským byli jacísi Malorusové, a Kyjevany prohlásil za Velkorusy. Konečně rozepři rozhodla věda: Šafařík určitý vynesl nález, že nářečí jihoruské jest jazyk tak samostatný jako kterékoli jiné hlavní nářečí slovanské a novější výskumy příslušných jazykozpytců, jako jsou Miklošič, Lavrovskij, Potebnja, Žiteckij, povznesly záležitost tu z libovolných výkladů ke skutečné platnosti.

Za posledních desítiletí, co otázka jihoruské literatury nabyla důležitosti, nastal soud o tom, zda zvláštní literatura maloruská má právo k svému bytí. Vyskytli se krutí protivníci, kteří jihoruštinu za místní podřečí vyhlašujíce, písemné její vzdělávání uznávali za neprospěšné, ba za škodné; zavrhovali je jako násilnou choutku po zvláštní literatuře, jejíž potřeby národ necítí; spatřovali v tom snahu, působiti rozkol, a jakési stranění, nebezpečné i v příčině politické. Hajitelé naproti tomu, ukazujíce k rozdílnosti jihoruské národnosti, jež jest hotovým skutkem, právo její dovozovali i s povšechného hlediště i se stránky praktické nevyhnutelnosti: jsouc zvláštní národností, má mravní právo i potřebu pěstovati své zvláštnosti; s druhé pak strany spisovná ruština jest ohromnému počtu národa jihoruského nesrozumitelna. Kteréžto důvody dotvrzovaly se tou úvahou, že by jihoruská literatura mohla i měla sloužiti potřebám několika millionů lidí téhož plemene, živoucích v Rakousku, jmenovitě v Haliči, v Bukovině a v Uhřích, kteří ještě méně rozumějí spisovné velkoruštině; pro něž by tedy udušení maloruské literatury bylo hotovou újmou jejich národní věci.

Ku spravedlivému posouzení toho sporu potřebí jest, obrátiti zřetel k jedné věci, kteráž obyčejně zůstávala nepovšimnuta. Míníme, že vzrůst jihoruské literatury jest jen část onoho velkolepého děje, jehož nepřiznati není možno a jenž slove — slovanské znovuzrození: jest to temný pud lidu a šlechetné snažení nejlepších zástupců jeho, projeviti a k rozvoji přivesti vnitřní síly národní v té podobě, jakáž původem i dějinami dána jest, v podobě totiž národní. Celé řadě slovanských národův přineslo probuzení národního citu spásu národnosti a základ nového rozvoje; hnutí to jest u vyšším stupni snahou lidskou a lidumilnou, nesoucí se k povznešení mravního vědomí národův a usilujíci otevříti jim přístup k životu duševnímu, dosud velice zahajovanému. [2])

---

[1]) Opyt istorii russk. liter. SPb. 1822, str. 12. O věci té psal *Bodjanskij* v Učen. Zap. Mosk. Univ. 1835, č. IX.; *Žiteckij* v Očerku zvuk. istorii. 4. Polští spisovatelé nepřestávali tvrditi, že jihoruština jest podřečí polštiny.

[2]) Ukazujeme k věci té uprostřed samého výkladu, poněvadž byla za posledních desítiletí a posud jest uhelním základem, na kterém leží všecek prospěch jihoruské literatury, a poněvadž s ní v pravdě svázány jsou její osudy. Ruští protivníci jihoruského písemnictví a též někteří učenci západoslovanští námitky své na tom zakládají, že prý literatura jihoruská naleza se v sousedství mohutné literatury ruské, která dostatečně zabezpečuje národní prospěch: ale vnitřní stav ruské literatury pohříchu ještě nepodává plného základu k takovémn domnění.

Dějepisné študium jihoruské literatury přesvědčí nestranného pozorovatele, že právě s toho vyššího stanoviska má býti uvažována. V XVIII. století dálo se ono splývání jihoruské vzdělanosti se všeruskou, o kterém svrchu byla řeč: nejlepší síly jižní Rusi, vychovanci to kyjevské akademie, zaujímali vysoká místa v církevních i světských úřadech [1]) a tím, že snahy své věnovali službám veškeré říše, přirozenou ovšem újmu bral živel místní, tím více, že říše pořád k větší tíhla centralisaci. Ale národ v tak krátkém čase nemohl splynouti s velkoruským, ba ani dnes ještě pozorovati nelze, že by se k tomu schylovalo: trvá zde podle sebe dvojí obyvatelstvo, různé netoliko jazykem, ale i mravy, obyčeji, celou povahou. Za předešlého století obě ty národní větve žily ovšem víc než teď každá o sobě a tak ještę svůj ráz lépe zachovávaly: v drobné a střední šlechtě přechovávala se stará podání, tlela láska k vlastnímu bytu národnímu, žil ještě maloruský patriotismus; maloruský jazyk udržoval se pořád mezi oněmi vysoce postavenými Malorusy, kteří dostali se do kruhu rusko-francouzského panstva předešlého století. Razumovští, Bezborodko, Zavadovskij, Troščinskij vřelý cit zachovávali k obyčejům a jazyku rodného kraje.

Maloruská literatura při všem návalu velkoruských řádův a jazyka vykazuje v XVIII. století přece několik plodův, jež kolovaly v rukopise v těch skromných kruzích, kteří příliš mnoho od literatury nepožadovali, však rádi slýchali svůj rodný jazyk. Provozovaly se tu jesličkové hry, poslouchaly se písně a dumy, čítaly se i ony těžké slabičné verše, kteréž přece byly ale národní obsahem a jazykem. Velmi zajímavý úkaz toho svénárodního života jest rozšíření spisů historických. Některé z dějepisných knih dřív již jmenovaných psány byly ještě v prvních letech XVIII. věku, mnohé nalezaly tu své prodlužovatele, kteří je novými příběhy doplňovali. Tak na př. kozácké „kronyčky“ byly vedeny až do konce XVIII. století. Po Dimitru Rostovském, jenž denní své zápisky skládal jazykem maloruským, po letopise Hrabjankově a j., řada historických sepsání netrhla se; některá psána jsou již po rusku nebo jazykem smíšeným, ač věnována výhradně Malé Rusi. Jakub Markovič, vyučenec kyjevské akademie a blízký příbuzný Theofana Prokopoviče, vedl své zápisky od r. 1718 do 1768, jež mnoho zajímavých podrobností obsahují o přechodné době dějin jihoruských. [2]) K r. 1722 odnáší se „dyaryuš“ čili denník Mikoláše Chanenka, staršího písaře vojenské kanceláře. Jsa potomek Zaporožce, z rodu, jenž důležité úřady držíval v kozáckém vojště, vzdělával se v kyjevské akademii, byl za hetmana Skoropadského starším kancelářským, pobyl s generální staršinou v Petrohradě, stal se pak náměstným plukovníkem, účastnil se polních výprav a byl předposledním generálním korouhevním. [3]) Spisovatelem jedné z nejznamenitějších knih o dějinách maloruských jest Petr Iv. Simonovskij († 1809, sto let bez mála stár): študoval v kyjevské akademii, pak ve Varšavě,

[1]) Hodnosty církevní jsme již jmenovali; ze světských uvádíme Zavadovského, Bezborodku, Troščinského.

[2]) Vyšly pod nápisem: „Dnevnyja zapiski Jakova Markoviča“ v Moskvě 1859, s podobiznami Markoviče a jeho ženy v národních strojích.

[3]) Čtenija Mosk. Obšč. 1847, I.; 1858, I., Směs.

kdež pak sám učitelem se stal, potom cestovav za hranicemi s dětmi maloruského generálního podskarbího [1]) Gudoviče, poslouchal přednášky v Královci, Dobrosoli, Lipsku a j., načež do vlasti se navrátiv sestavil své „Opisanije o kozackom malorossijskom narodě.“ [2]) Vypravování dovedeno toliko k příjezdě hetmana Razumovského do Hluchova, v roce 1751; o době následní psáti nechtěl, neměv, jak sám praví, žádného v ní zalíbení. [3]) Neméně vážna jsou díla poukrajinilého cizozemce Alexandra Iv. Rigelmana. Zanešen osudem na Malou Rus, tak si novou vlast zamiloval a tolik pro ni pracoval, že německé jeho jméno stojí v řadě nejlepších vlastenců maloruských. „Taková zvláštní a ve svém spůsobě jediná společnost (jako byla ukrajinská),“ podotýká Bodjanskij, „musila mladého, vědychtivého a osvíceného inženýra ovšem zaujati. Zprávy, jež nám zůstavil, prozrazují člověka, jenž úplně zdomácněl mezi těmi, které vypisuje, a líčí je nejvýš hodnověrně, zevrubně a nestranně.“ Od něho pochází několikero historických sepsání, mezi nimi hlavní jsou: „Lětopisnoje pověstvovanije,“ načaté r. 1777 a doplněné potom do čtyr svazkův; „Istorija o donskich kozakach“ 1778, a jiné; nejdůležitější jest ono první. [4]) Rigelman mnoho čerpal ze Samovidce a Hrabjanky, z tohoto vzal mnohé kusy šmahem. Připomínáme tu ještě zápisky Čepovy, zeměpisné a dějepravné práce Šafonského, konečně spisy znamenitého arcibiskupa běloruského Jiřího Konisského (1717—1795). Horlivý tento obránce náboženských a občanských práv západoruského národa pracoval i o jeho dějinách; památné však dílo jež jemu se připisovalo, „Istorija Russov,“ podle všeho nevyplynulo z péra jeho, o čemž níže povíme.

Vyjmenované tuto spisy, často velmi rozumně a s nemalou znalostí sestavené, dokazují, že ve společnosti maloruské udržovalo se živé vědomí vlastní osobnosti národní. Vlastně slovesných plodů z doby té známo jest málo.

Spisovatelem toho druhu z počátku XVIII. stol. jest Klíment Zěnovijev, řeholní kněz z doby Mazepovy, podle všeho polovzdělaný a nezcela klášstersky přísný. Rukopis jeho díla, jenž teprv nedávno

[1]) Generální podskarbí — jméno z polštiny přejaté (polské *skarb* = poklad) jako i sám ten úřad z polského zřízení pocházel; znamená co staré naše „nejvyšší komorník“ neboližto podle nových ponětí, nejvyšší úředník zemský nad financemi. (Pozn. překl.)

[2]) Celý tytul zní takto: Kratkoje opisanije o kozackom malorossijskom narodě i vojennych jego dělach, sobrannoje iz raznych istorij innostrannych, německoj — Bišenga, latinskoj — Bezoldi, francuzskoj — Ševalje, i rukopisej russkich, črez bunčukovago tovarišča Petra Simonovskago, 1765 goda.“ M. 1847 (ze „Čtení“ 1847, čís. 2., IV a 159 str.)

[3]) „Jakož velikolepé a slavné toho hetmana (Razumovského) bylo jak zvolení a vlády nastoupení, tak zvláště držení všeho domu proti jiným hetmanům přes celou dobu jeho trvání, tak že jedny k obdivu, druhé k závisti přivádělo: tak skonání onoho hetmanského úřadu Malé Rusi bylo na škodu; o tom však, jakož i o veškerém životě jeho i panování zůstavuji potomním věkům, aby vypsání učinily.“

[4]) Vydáno *Bodjanským*: „Lětopisnoje pověstvovanije o Maloj Rossii i jeja narodě i kozakach voobšče... sobrano i sostavleno črez trudy inženergeneralmajora i kavalera Aleksandra Rigelmana, 1785—86 goda.“ M. 1847 (ze „Čtení“ 1847, kn. 5—9), s 28 obrázky Malorusů rozličných stavů v národním kroji a s dvěma mapami.

byl objeven, obsahuje velkou sumu slabičných veršů, složených podle vkusu XVII. století. Klíment počíná filosofickým rozjímáním o pravdě, o nemocech, o boží shovívavosti, o jmenech božích, o smrti, načež pouští se do zobrazování a líčení skutečného života, pojednává o živobytí rozličných tříd společnosti, o klášteřích a kostelích, o psaní a lidech písma znalých, konečně též o „pannách děti rodících“ atd. Obsah veršů těch podává dosti zajímavý materiál k poznání maloruského života tehdejšího: byltě Klíment člověk zkušený a mnoho převidělý, ale jeho hlediště bylo dosti nízké, klaní se třídám panujícím a neosměluje se na ně šípem své satiry. Básnické hodnoty verše ty jsou zcela prázdny; jest to sbírka suchopárných, školáckých popisů s mravoučnými průpovídkami. Maloruština toho skládání znešvařena jest slabičným veršem a příměsí polštiny a církevní slovanštiny. [1]) Posud se našel jen jeden rukopis těch veršů, z čehož souditi sluší, že ani u spolukrajanů nedošly obliby.

V Klímentových verších zřetelně se obráží vnitřní stav Malé Rusi za prvních dob jejího sjednocení s Moskvou. Lid, osvobodiv vlast, zůstal v porobě stavů vyšších, kteří dbali jen vlastních prospěchů. Malá Rus pozbývala napořád své autonomie, i ve správě i v ohledu státoprávním, a ruské obyčeje, jazyk, vzdělanost a literatura vytlačovaly pomalu starobylost maloruskou, nejprve v třídách vyšších, za nimi pak i v jiných stavech. Význačné stránky národního rázu zachovávaly se jen v lidu, t. j. v nižší třídě, která neměla hlasu v životě veřejném a úředním, pročež ovšem živel maloruský octl se nutně v pozadí. Prostý lid, opovržený za panství polského, i teď v celku vázl na témže stupni veřejného práva. Vyšší společnost od lidu se oddělila a shlížela naň jako na něco cizího a nižšího, ačkoli sama u vzdělanosti daleko nepokročila a postavení svého v národě a veřejnosti nechápala.

Tím vysvětluje se, proč v té společnosti mohl tak na slovo býti vzat, ba historické vážnosti nabyti takový podivín, jako byl Skovoroda. V jeho působení a spisech spatřuje se tolik seminářské scholastiky a podivínství, že mnozí ani dnes ještě nemohou při něm shledati nic krom pošetilosti a scholastičnosti, kdežto národovci maloruští neostýchají se vyhlašovati jej za vážného křesťanského mudrce a za národního působitele.

Řehoř Savič S k o v o r o d a (1722—1794), syn prostého kozáka (podle jiných kněze), vzdělával se v kyjevské akademii, dostal se pak do sboru maloruských zpěváků, kteří posláni byli ke dvorské kapele do Petrohradu, odkudž potom domů přišed, vědychtivostí puzen vydal se na cesty po Europě a proputoval pěšky Polsko, Německo i Vlachy. Vrátiv se do vlasti vedl život podivínský: větším dílem přetloukal se u přátel a známých, nechtěje přijíti žádného úřadu z té příčiny, že by jej tísnil v obvyklém jeho životě svobodném a prostém a překážel mu v jeho zalíbení v přírodě. Povrhuje všelikým pohodlím, žil velice bídně a znenáhla stal se z něho toulavý filosof. Posléze byl také spisovatelem.

---

[1]) Obšírné úryvky z něho uvedeny jsou v *Kulišových* článcích v „Russké Besědě“ 1859 a v „Osnově“ 1861 (v sešitě lednovém).

Filosofie jeho záležela v mlhavém blouznění a hloubání bohovědeckém a mravoučném. Spisy jeho předivných názvů obsahují větším dílem podobné mravouky mystické, psány jsouce nejvíce slohem scholasticko-obrazným a řečí zhusta bláznivou. Jeho bajky, „symfonie,“ „dialogy,“ kolovaly po přátelích a známých; jeho básně a písně rozešly se v národě skrze slepce a banduristy.[1]) Konečně jméno jeho proslulo po celé Ukrajině: jedněm byl hlubokým filosofem a mudrcem, druzí měli jej za pouhého podivína, ba za blázna. U většiny docházel úcty pro svůj dobrovolný asketismus, tak rozdílný od onoho v církvi obvyklého, jakož i pro svá mravoučná kázání. Podle všeho podobal se ruským svobodnozednickým mravokárcům, kteří zhusta bývali suchými mystickými pedanty, přes to však v obecenstvu působili jistým mravním účinkem. Malorušští historikové počítají Skovorodu k svým zasloužilým národovcům, v jednu řadu jej stavíce s Karazinem, Kotljarevským a Kvitkou. Platnost jeho takto byla vytknuta v maloruském orgánu „Osnově“ (1862, sv. zářijovém, na str. 70): „Skovoroda jest obrazem přechodu od staré kozácké svobody, zničené před jeho očima jedním škrtem péra Kateřiny II., k životu státního pořádku, k světu vědy, literatury a umění . . . On opustil scholastickou akademii, aby cestoval za hranicemi. Chud a bíden, opovrhl potom v Perejaslavi, v Charkově a v Moskvě pohodlím professury k vůli volnému a toulavému životu nezávislého myslitele. Takto naň pozírajíce, nemůžeme odepříti jemu, vrstevníku Siče a zmatečnosti nové doby, vrstevníku Harkušovu[2]) a bývalých nepořádků na Ukrajině, plného uznání.“ Podle mínění M. Kostomarova byl Skovoroda zástupcem svobody náboženské, mravní i občanské, zakusil za to pronásledování a nemoha snésti obklopujícího jej despotismu, oddal se tuláckému životu. Licoměrnost, pochlebnictví, utiskování slabých, zahálčivost panstva, nalezaly v něm povždy smělého kárce. V pověstné písni „Všakomu hradu nrav i prava“ (Každé město má svůj mrav a svá práva) hřímá proti každému, kdož „dla čyniv uhly panškyji tret“ (pro úřad kouty panské vymetá), zatracuje popa beze cnosti křesťanské, licoměrníka i každého „vyščoho ščo nyžčoho hne, i dužoho ščo nedužoho davyt i žme“ (vyššího jenž nižšího hněte, i velikého jenž malého dusí a tiskne). Však myšlénka o ceně a důstojenství lidu nebyla mu jasna, alespoň není u něho nikde jasně vyjádřena. Propaganda jeho byla v celku mysticko-náboženská a mravokárná a druhdy i za meze světa maloruského sáhala; chápalť se filosofických záhad, káral materialisty atp.

Spisy jeho nejsou ve vlastním slova smyslu maloruské, ale maloruská skutečnost mu byla nejbližší a také místní nářečí našlo v nich z části své místo. Pročež Skovoroda může k maloruským spisovatelům dobře býti přičten. Díla jeho podnes nevyšla ještě všecka tiskem.

---

[1]) *Bandura* sluje hudební nástroj, podobný kytaře; *banduristé* jsou zpěváci, jacíž bývali chováni na dvořích polských a maloruských velmožů a kteří národní své zpěvy na banduru doprovázeli. (Pozn. překl.)

[2]) *Harkuša* byl svého času znamenitý loupežník či zbojník s tím nádechem sociálního bojovníka, který ruskému zbojnictvu v národních písních dodává jisté zaře. Činy jeho padají do druhé polovice XVIII. století. (Pozn. překl.)

Z tištěných vytýkáme zde: „Bibliotcka duchovnaja“ (v Petrohradě 1798, 3 díly), vydaná M. Antonovským beze jmena původce; „Načalnaja dveř (První brána) k christianskomu dobronraviju“ (v Sionském Věstníku 1806); „Ubohyj Žajvoronok“ (Ubohý Skřivánek), podobenství, v Moskvě 1837; „Basni (bajky) Chaŕkovskija“ (v Moskvě 1837); „Braň archistratiga Michajła s Satanoju“ (Boj vrchního vůdce Michala se Satanem, v Petrohradě 1860) a j. Zůstalo ještě mnoho děl netištěných, s podobnými divnými názvy, s mystickou mravoukou a s těžkým slohem. [1])

Novější národovci maloruští přísně odsuzovali spisovatele, jímž vlastně počíná se nová literatura maloruská — Kotljarevského. Ivan Petrovič Kotljarevskij (1769—1838) pocházel z chudé šlechtické rodiny maloruské, vzdělával se v poltavském semináři študentském, kdež tehdy již proslul skládáním veršů, byl pak domácím učitelem, sloužil v úřadě civilním i na vojně, posléze byl dozorcem poltavského vychovávacího ústavu pro děti chudých šlechticů. Záhy již obrátil zřetel svůj k národnímu jazyku, mravu a obyčejům a z té znalosti maloruského života kořistil hojně při spisování svém. První jeho pokus literární byla pověstná *Aeneida.* Praví se, že již v semináři počal „perełyćovaty“ (přelicovati, na rub obraceti) onu Virgiliovu báseň, kteréž dílo pak na vojně dokonal. Parodie ta získala mu slávy veliké a obíhala v opisech z ruky do ruky; potom byla mnohokráte vydávána (v Petrohradě 1798 ve třech dílech, pak ještě 1808; 1809 ve 4 dílech; v Charkově 1842 v šesti dílech). Usadiv se v Poltavě, býval Kotljarevskij častým hostem u tehdejšího maloruského gubernátora vojenského Repnina a sepsal pro domácí jeho divadlo „Natałku-Połtavku“ (1819) a „Moskala-Čarivnyka“ (Moskala čarovníka). Oba kusy měly veliký úspěch a posud objevují se na jevišti.

Kotljarevského spisy došly neobyčejné obliby, ze které se dílem podnes těší. Byl to první spisovatel, který promluvil ryzou maloruštinou; v jeho básni je tolik veselé šprýmovnosti, že dlouho zůstala zamilovaným čtením všech čtenářů; mnohé verše z ní udržovaly se v paměti a vešly v přísloví; písně jeho znárodněly.

Kotljarevskij tím dojmem, jakýž způsobil za své doby, dobyl si vynikajícího místa v dějinách své literatury. Však maloruští kritikové se v úsudcích o ceně jeho činnosti velice rozcházejí. Kdežto jedni od něho počítají vlastní počátek maloruské literatury v duchu národním a za první zjev národního znovuzrození jej pokládají: druzí, přísnější, v dílech jeho spatřují toliko „hlas pohrdavého shlížení na prostý národ a na vše, več tento prostomyslně věří a čím udržuje se ve své zdravé mravnosti . . . V jeho přelicované Aeneidě sebráno jest vše, cokoli mohli *páni* najíti pitvorného, směšného, nešvarného při chatrnějších obrazcích *prostého lidu* . . . Již pouhý ten pomysl, napsati parodii jazykem svého národa, jest důkazem malé vážnosti k tomu jazyku . . . Ten věk byl vůbec poslední zkouškou maloruské národnosti, jež klesala

[1]) *O. Chaljavskij* v Osnově 1862, srp. 1—39, zář. 39—96. Zde vyčteny jsou podrobně spisy Skovorodovy, vydané i nevydané. Viz též Osnovu 1861, čec. Jakožto doklad přílišného nadsazování Skovorody uvádíme čl. *Chiždeu* v „Teleskopě“ 1835. Sr. též *Filaretův* Obzor II., 116—119.

pomalu k bezvědomí; ale na nejnebezpečnější zkoušku vydala ji Kotljarevského parodie.“ [1]) Dobrodušný Kotljarevskij sotva měl tak zlomyslné záměry; jeho parodie nechtěla hověti libůstkám pánů, byla spíše jen ohlasem zdvihajícího se odporu proti staré klassičnosti a plodem pouhého žertu. „Parodie Kotljarevského“ dí jiný, klidnější kritik, „nabyla větší váhy, než by se od takového plodu literárního mohlo očekávati. Na štěstí má povaha maloruská mnoho zvláštního, jen jí vlastního humoru: a ten vynesl Kotljarevskij na světlo, aby obecenstvo obveselil. Kterýžto svérodý humor národní osvědčil se i bez parodie nad míru svěžím a občerstvujícím živlem na poli literárním.“ [2]) Jako v oné básni tak i v divadelních kouscích zachycuje Kotljarevskij zdařile rysy národních mravův a upadá-li při tom někde v sentimentálnost našim názorům již přílišnou, bylať ona v duchu tehdejšího času, jakož se spatřuje též při ruské škole Karamzinově; z čehož však vyplývá, že život národní nebyl Kotljarevskému jen předmětem posměškův. Ostatně humor a sentimentálnost Kotljarevského shledáváme i u jiných spisovatelů, kteří zření své obraceli k životu národnímu: táž sentimentálnost i náchylnost k smíškům zří se u Osnovjanenka, Hrebenky, v maloruských povídkách Gogolových. Ale i u Kotljarevského umlká tón žertovný, když v téže Aeneidě vzpomíná minulých dob hetmanštiny — dob národní samosprávy. [3])

Vrstevníkem Kotljarevského byl Gogol otec (Vasil Afanasjevič). Známo jest ze životopisu slavného syna, že dramatické skladby otcovy byly mezi prvními spisy, které naň měly účinek: Gogol otec psal nářečím ukrajinským veselohry, kteréž dávány na domácím divadle jeho příbuzného, bývalého ministra Troščinského, jenž na Malé Rusi žil ve výslužbě. Úryvky z těch divadel položeny jsou v Gogolově životopise, jejž sepsal Kuliš; mimo to nalezen i celistvý kus, „Prostak,“ téže skoro látky, jako „Moskal Čarivnyk,“ ale lépe sepsaný i co do řeči a dramatické osnovy i co do prostoty. Ale kusy Gogola otce nebyly svým časem vydány, pročež zůstaly beze všeho literárního vplyvu, krom toho účinku, jakýž měly na syna; přece však povšimnutí zasluhují, jakožto úkaz vnitřního života jihoruské národnosti na počátku tohoto století. [4])

Příklad Kotljarevského nezůstal bez následovníků. Vyskytla se nápodobení Aeneidy, jež kolujíce mezi čtenáři navykala obecenstvo literárním pokusům v nářečí maloruském. R. 1816 založen časopis „Ukrainskij Věstnik“ (zastaven r. 1821), věnovaný místním záležitostem maloruským, jenž obíral se i maloruskou literaturou. V něm literární své prvotiny podával na veřejnost Petr Petrovič Artemovskij-Hułak, jehož spisy jsou prvním zjevem pozoru hodnějším písemnictví maloruského po Kotljarevském. Artemovskij-Hułak (nar. 1791, † v po-

---

[1]) *Kuliš* v Onově 1861, I., 235 a sled.
[2]) *Kostomarov* v „Poeziji Slavjan“ 158.
[3]) „Pysanňa I. P. Kotlarevškoho“ (s podobiznou atd.) V Petrohradě 1862. Kritické úvahy v Osnově 1861, leden a únor. — Sobranije sočinenij na maloross. jazykě. Kijev 1875, 2. vyd.
[4]) „Prostaka“ uveřejnil *Kuliš* v Osnově 1862, únor. 19—43; ale není tam pověděno, kde a jak zachránil se ten rukopis.

lovici let šedesátých) byl syn duchovního z Kyjevské gubernie, študoval v kyjevském semináři, pak na universitě v Charkcvě; později byl na téže universitě dlouhá léta professorem ruského dějepisu, od konce pak let padesátých po deset roků rektorem. V „Ukrajinském Věstníku“ uveřejnil humoristické sepsání „Pan ta Sobaka“ (Pán a pes), kdež při líčení bídného psova života, an za bedlivou věrnost svou dostává jen bití a špatné obsluhy, proráží opět tón žertovný, ale žert kloní se tu již v stranu vážnou; mimo to jest ve formě i slohu více síly a svěžesti než bylo u Kotljarevského. Neveliký ten kousek zaujímá podle soudu maloruských kritikův tím vyšší místo v literatuře, že vyjadřoval „bolestný, ale zadržený cit lidu, beznadějně snášejícího zvůli stavu nevolnického.“ Pak následovala jiná sepsání: „Sołopyj ta Chyvrja, abo horoch pry doroźi“ (Solopij a Chyvra, či hrách při cestě); „Do Parchyma,“ podle Horáce; ballada „Tverdovškyj;“ překlady z Horatia, Göthe a j (vydány v „Slavjanině“ 1827 a v „Utr. Zvězdě“ 1834), ale všecky ty věci daleko zůstávají za prvním pokusem. Praví se, že Artemovskij byl člověk velice nadaný a k tomu vzácný znalec národního života i mravu; jazykem národním vládl tak dokonale, jako nikdo jiný z maloruských spisovatelův; ale nevyšinul se z Kotljarevského manýry a brzo psáti přestal; co psal zase v stáři, bylo slabší pokusů prvních. Zdá se, jako by si netroufal vystoupiti jasněji v tom směru, kterým počal. Ale ačkoli mnoho nesepsal a spisy jeho sebrány nebyly, přece došly neobyčejné obliby: obíhaly v rukopisech a učeno se jim na vzpamět. Později, když literární názory maloruských spisovatelů vzdálily se již oné manýry, Artemovskij v očích jejich přece nepozbyl své vážnosti, a to pro mistrné ovládání řeči, kteráž jest u něho rázná a vytříbená. [1])

Příměji dotkl se života národního spisovatel, v němž viděti se může přechod k novému období maloruské literatury, kdež spisovatelé úkolu svému lépe rozumějí, v lidu již nevyhledávajíce jen předmětův žertu a kratochvíle, nýbrž i vznešených ideálů života společenského a národního. Kvitka, o němž mluvíme, více pracoval v ruské literatuře než v maloruské, ale krajané jeho přikládali mu a posud přikládají takový význam, jakého mu ruská kritika nepřiznávala.

Řehoř Fedorovič Kvitka (ondy známější pod přijatým jmenem Osnovjanenko), syn charkovského statkáře (1778—1843), požíval, jako tehdáž většina dětí statkářských na venkově, vzdělání dosti chatrného, totiž bez pravidelné školy. Když mu bylo dvanáct let, chtěl jíti do kláštera, ale zadrželi jej; pak jej dali na vojnu, odkudž přestoupil ve službu občanskou; ale pak zase přešel k vojsku a v roce 23. vstoupil konečně do kláštera, kdež strávil jako novic asi čtyři léta. Život klášterní se mu rovněž znechutil; i usadil se doma a znenáhla do charkovského společenského života vtažen byl, kdež po založení university vznikal jakýsi ruch literární. Zde konečně nalezl Kvitka své působiště: staral se o šlechtický klub, o divadlo, o dívčí ústav, byl členem správní rady téhož ústavu, újezdným starostou atd. Veřejný ten život povzbudil též jeho činnost spisovatelskou, arciže ne již

[1]) *Kuliš* v Osnově 1861, březn. 78—113, kdež uvedeny také nejlepší jeho básně; *Kostomarov* v „Poeziji Slavjan“ 159.

v mladých letech: přijal účastenství v literárních dycháncích a ve vydávání „Ukrajinského Věstníka.“ První jeho sepsání byla přikrojena zcela po spůsobu tehdejších časopisův a almanahů; byly to nevinné satiry a ostrovtipné hříčky. Z let třicátých počala se řada jeho povídek maloruských, které jsou hlavní jeho literární zásluhou. Povídky ty, po časopisech a almanazích roztroušené, objevovaly se obyčejně v jazycích maloruském i ruském, v překladu jeho vlastním nebo cizím, a sebrány jsou od Kvitky samého v knize: „Malorusskija pověsti“ (v Moskvě 1834—37; v Charkově 1841; vydání Kulišovo: „Povisti Hryhoryja Kvitky“ 2 d., v Petrohradě 1858). Mimo to sepsal Osnovjanenko několik kusů divadelních, ze kterých „Šelmenko“ dlouho byl oblíben, pak dva mravopisné romány: „Pan Chaljavskij“ a „Pochoždenija (Příhody) Stolbikova.“ Podstatným však jádrem jeho činnosti zůstávají jeho maloruské povídky, z nichž za nejlepší pokládají se *Maruśa*, *Serdešna Oksana*, *Konotopśka viďma* (čarodějnice), *Kozyrdivka* a *Ščyra lubov* (Upřímná láska). Čtenářům ruským Osnovjanenkovy povídky zdály se býti tklivými idylami, jeho národní charaktery ženské příliš idealisovány, vypravování manýrovité a žvatlavé; jeho krajané však podnes zachovávají o něm to příznivé mínění, které povídky ony vzbudily při prvním svém objevení. Ruským čtenářům ovšem scházel půvab jazyka, jenž Malorusy okouzloval. V písemnictví ruském, jež počínalo se tehdy obírati záhadami vnitřních běhů veřejných a politických, Osnovjanenko nedošel valné přízně pohlížením svým na veřejné záležitosti, jež osvědčil satirou ve svých románech a poučováním lidu ve svých „Listech k milým krajanům;“ naproti tomu líčení maloruského života, zvláště pak ženy maloruské náleží do jiného oboru, a tu ovšem mohl tvořiti s větší bezprostředností a vystihovati poetickou pravdu. Osnovjanenkův úspěch v tom oboru má nepopěratelnou důležitost historickou, ježto tím, že přichýlil se k národnímu životu a jeho obyčejům, na novou dráhu slovesnou uhodil, kterou pak nastoupili i jiní spisovatelé maloruští. Souvěký spisovatel, jenž sám pocítil na sobě dojem maloruských plodův Osnovjanenkových, s velikou chválou se pronáší o jeho povídkách, v nichž zdařile zachyceny jsou i národopisné stránky života i nejsrdečnější city národní. Kvitka, praví, „všady jeví se věrným kreslitelem národního života. Sotva kdo předčil jej v úkole povídkopisce a spolu ethnografa; v té příčině i nad vrstevníka svého Gogola vyniká, ačkoli zas v uměleckém provedení jemu daleko ustupuje . . . Kvitka učinil ohromný dojem na čtoucí obecenstvo v Malé Rusi; rovněž i lid prostý a písma neznalý, když se mu čtly spisy Kvitkovy, přicházel v nadšení. Nevadily úspěchu skladeb nadaného spisovatele ani manýra poněkud zastaralá ani slobodské nářečí, které v nich panuje, od nářečí jiných krajů maloruských poněkud odchylné . . . Velkoruští kritikové vytýkali mu strojenou sentimentálnost, v kterou prý obláčí lid, jejž zobrazuje; ale u Kvitky není ani té ani jiné strojenosti; nezasloužená výtka z toho pochází, že kritikové toho lidu, jejž kreslil maloruský spisovatel, neznali.“ [1])

Té doby maloruská literatura velikou plodnost jevila, kteráž jest

---

[1]) *Kostomarov,* tamtéž 159—160.

důkazem, že ruch ten nebyl jen jakýms nahodilým projevem provincialismu. Kol Osnovjanenka, jenž tehdy nejčestnější místo zaujímal v nové té literatuře, skupil se celý kruh spisovatelů, kteří dílem byli hlasateli téhož směru národního, dílem pokročili ještě dále. Do doby té náleží: Borovikovskij, překladatel Mickiewiczova „Farysa" a spisovatel několika ballad; Eug. Hrebenka (1812—1848), sepsal po rusku celou řadu povídek, jazykem maloruským pak vyložil Puškinovu „Poltavu," vydal almanah „Łastivka" (Vlaštovka 1841) a spisoval národní pohádky („Prykazky" 1834, 1836); pseudonym Iško Materynka (O. M. Bodjanskij), jenž s dokonalou znalostí jazyka vyprávěl maloruské pohádky („Naśky ukrainśky kazky" 1833); Cyrill Topola („Čary ili něskolko scen iz narodnych bylej i razskazov ukrainskich") a pseudonym Ambrož Mohyła (A. Metlinskij: „Dumky ta Pisni," „Južnorusskij sbornik") — kteříž prosluli zdařilými obrázky národního života a mravův i ohlasy národní poesie, zvláště pak posléze jmenovaný, při němž maloruští kritikové shledali hloubku citu, překrásné pojímání kozácké starověkosti a umělecké provedení.[1]) Dále sem patří ještě Pisarevskij, Petrenko, Korsun, Ščogolev a j., kteří psali maloruské básně. Do téže doby náleží také první působení spisovatelů, kteří v době následní stali se nejpřednějšími zástupci literatury maloruské. Jsou to — Kostomarov, Kuliš a Ševčenko, o nichž bude řeč níže.

Na závěrce let třicátých, jakož i v rocích čtyřicátých ukazuje se nám již literatura v jiném poměru k národu, jenž byl předmětem její výtvorů, nežli bylo u Kotljarevského, Artemovského ba i u Osnovjanenka ještě. Zmínili jsme se již, jak přísně novější maloruští kritikové odsuzovali manýru dvou prvních spisovatelů, u nichž lid jeví se býti předmětem komicko-karrikaturních smíškův anebo přepjaté sentimentálnosti; způsob ten zvláště Kotljarevskému měli za zlé, jakožto lichometné vděčení se panstvu, jež národ opustilo. Ale vidí-li se již snaha taková, pak to byla vůbec stránka všeruská oné doby: pochlebnictví pánům spatřuje se i u nejznamenitějšího básníka ruského v předešlém století; pohrdavé shlížení na „chátru" (ať byla již ruská nebo maloruská), bylo tehdy obecné, pročež i ruští spisovatelé nebyli z jiných. Věc vysvětluje se tím, že lichý klassicismus, jenž vládl v ruském písemnictví, národní záležitosti byl zcela cizí a že literatura nenalezla ještě cesty k duchu národnímu. Co se týče Kotljarevského, sami kritikové přiznávají, že za oněch časů byl on přece „jediný spisovatel, jenž zobrazil ode všech zapomenutý a povržený život lidu ukrajinského."[2]) Byla to bezprostřední, takřka vrozená náklonnost ku svému, a čtenáři Kotljarevského všichni také nebyli z toho zkaženého a špatného obecenstva, jež hotovo bylo posmívati se prostému lidu, nýbrž podobní, ať tak díme rození milovníci svého jazyka, kteří jiného podkladu žádného při Aeneidě nehledali. Sentimentálnost, kteráž byla

---

[1]) Některé básně Ambr. Metlinského (tři) a Lva Borovikovského (jednu) přeložil do češtiny Fr. Lad. Čelakovský a vydal v sebraných básních svých (vydání Matice České, 1847). Tamtéž nalezá se i jedna píseň Kotljarevského. (Pozn. překl.)

[2]) *Kuliš* v Osnově 1861, leden 249.

Kotljarevským do slovesnosti vnešena, jest spolu důkazem, že on úmyslu neměl, pro pochlebenství nějaké tropiti si posměch z lidu. Jeho nedostatky plynou pouze z nedostatečného literárního vkusu, nikoli však z křivého zachování se k národu.

U Osnovjanenka spatřují se také ještě nedostatky jeho předchůdců. Ruští kritikové, kteříž ostatně neznali lidu, jejž zobrazoval, vytýkali mu, že jeho humor, jakož i povšechný názor jeho nejsou s dostatek prohloubeny. Přes to však nelze zapříti, že Osnovjanenko miloval svůj národ a soucitně kreslil jeho život i mravy. Pročež jest i stupněm od prvních vzdělavatelů maloruské literatury k onomu novému směru, který vznikl na konci let třicátých.

V novém tomto období poprvé vzešel širší rozhled o tom, čím literatura národu býti má — ač nenáhle nýbrž teprv postupně. Kdežto jedni pořád ještě jen z přirozeného pudu hlásili se k jazyku svého národa a přestávali na spisování v něm toliko svých nepříliš obsažných veršů, v myslech druhých naproti tomu rozjiskřovala se paměť krušné i slavné minulosti a tvořily se vidiny nové budoucnosti. V tomto stupni maloruské literatury zřejma jest ona rovnoběžnost jejího rozvoje se všeslovanským „znovuzrozením,“ o kterém jsme se již zmiňovali. Jako totiž u druhých slovanských národův, tak i zde literatura brala svůj počátek z polouvědomělého zřetele k národnímu jazyku a podání; národní cit projevoval se nepodobnými snahami, pro něž patrně nebylo půdy. Čím dál tím více snahy ty mohutní, probouzejíce národní vědomí. V rocích třicátých a čtyřicátých jeví se v maloruské literatuře, ač ještě nevelmi objemné, všecky zvláštnosti slovanského znovuzrození: předně úsilovná činnost slovesná, horlivé pěstování básní a povídek v jazyku národním, při čemž dílem motivy národní opětovány, dílem snaženo se národním jazykem pojednávati o literárních ideách vyšších; za druhé mocné přilnutí k študiím národopisným; za třetí silně probuzená láska k památkám historického života národa, zejmena k těm, jež nové formace jihoruské se týkaly, k zvěstem totiž z věku kozáckého a z dob bojů za národní svobodu. Jména maloruských spisovatelů z této periody jsme již uvedli; o pracích národopiscův, jako byli kníže Certelev, Metlinskij, Bodjanskij, Sreznevskij, Maksimovič, Kostomarov a jiní, ještě promluvíme. Zajímavo jest, že v maloruské literatuře opětoval se i ten zvláštní úkaz, kterým provázena byla literární obnova u Čechův: i zde vyskytly se, zajisté jen z touhy, aby vzdělán byl obraz drahé minulosti, literární padělky — ve způsobě celé řady domněle starých „dum“ národních.

V jistém smyslu náleží mezi podvržené spisy také „Istorija Russov,“ o které jsme již dříve zmínku učinili — aspoň pokud se původ její připisoval spisovateli, jehož jméno nese. Tu však jest nám se vrátiti poněkud nazpět.

„Istorija Russov ili Maloj Rossii,“ připisovaná Jiřímu K o n i s s k é m u, arcibiskupu běloruskému, dávno v rukopisech kolovala (ač neví se určitě, od kterého času) mezi vlastenci maloruskými. R. 1846 poprvé vyšla tiskem, vydána byvši Bodjanským v „Čteních Moskevské Společnosti pro pěstování dějepisu a starožitností ruských“ a také o sobě. V předmluvě takto se vykládá její sepsání: „Známý svou uče-

ností a znalostí deputát šlechty maloruské, pan Poletyka, chystaje se nastoupiti úřad svůj poslanecký v oné veliké komisi císařské, která měla vypracovati návrh nového zřízení, pokládal za nezbytnou povinnost svou, ohlédnouti se po vlasteneckém dějepisu. Dorozuměl se o tom s prvním učitelem svým, běloruským arcibiskupem Jiřím Konisským, jenž byl rodilý Malorusín a dlouhá léta pobyl v kyjevské akademii jako prefekt a rektor. A tento archijerej (vysoký kněz) odeslal panu Poletykovi kroniku tuto čili historii, s tím vrchnopastýřským ujištěním, že vedena byla od dávných let v stoličním klášteře mohylevském od lidí umělých, kteříž o zprávy potřebné dopisovali si s učenými muži kyjevské akademie i s rozličnými učenci maloruských klášterů, zvláště pak těch, ve kterých mnichem přebýval Jiří Chmelnickij, před tím hetman Maloruský, jenž mnohé v nich zůstavil zápisky i listy otce svého hetmana Zenobia Chmelnického, tolikéž i denníky památností a dějův národních, a že spolu byla jím přehlédnuta a opravena. Pan Poletyka, porovnav ji s mnohými jinými letopisy maloruskými a shledav ji dokonalejší, přidržoval se jí při svém jednání a díle v komisi. Pročež historie ta, prošedši tolikem výtečných hlav, zdá se, že musí býti hodnověrnou" atd.

Bodjanskij, tiskem ji vydávaje, o původu jejím neměl nijakého podezření a také jiní jak z počátku tak i později, ač některé zprávy její nepokládali zrovna za přesné, přece za její původce měli Konisského, ba když byly vysloveny o tom pochybnosti, neváhali i zastávati se hodnověrnosti toho původství, odvolávajíce se k známému vlastenectví a vysokému nadání Konisského. [1]) Pochybnost tušíme první pronesl Maksimovič; Kostomarov tvrdí přímo, že „Historie" ta připisuje se křivě Konisskému a že „přeplněna jest výmysly." [2]) Dílo to však v každém případě jest pozoru hodné: ať cenu historickou má jakoukoli, zajímavé zůstává jako památka literární. Oplývajíc jistým maloruským vlastenectvím, vyniká překrásným, ač trochu archaickým vypravováním, založeno jest na určité myšlénce a (jak praví Filaret) „mnohé obrazy utrpení pravoslavných nakresleny jsou štětcem velikého umělce."

Odkud vzal se ten útvor? Zajímavá ta záhada pohříchu pořád ještě svého rozřešení očekává. Napověděli jsme, že kniha ta kolovala v rukopise; Bodjanskij ukázal, že stávají sepsání její ruská, maloruská i běloruská — což tím se vysvětluje, že tendenční její vlastenectví došlo přízně čtenářův. Podle soudu nových učenců jihoruských (jejž uvádíme zde po osobním sdělení jednoho z nejlepších znalců Jižní Rusi) „Istorija Russov" není dílo Konisského aniž jakéhos duchovního jeho věku a také za hodnověrný letopis pokládati se nemůže: jazykem a slohem náleží počátku našeho století, duchem pak době ukrajinských dekabristův, [3]) kdež svobodomilovné snahy věku Alexandrova vyhledávaly sobě místních opor v dějinách Novgorodu, Ukrajiny atd. a kde psány

---

[1]) Mimo dříve již jmenované dějepisce Malé Rusi též *Filaret* (Obzor, 1863, 122) a *Pryžov* (ve Filolog. Zap. 1869, II—III., 36—37).

[2]) V „R. Starině" 1877, sv. XIX.

[3]) Těm čtenářům, kterým by význam slova „dekabristé" byl temný, připomínáme, že sluli tak členové tajných spolků ruských, vzniklých ku konci panování Alexandra I., jež nesly se k federativnímu ustrojení

byly „Nalivajkova zpověď“ a „Vojnarovskij.“ [1]) Maksimovič, jenž k počtu prvních rozšiřovatelův „Istorii Russov“ náležel (kterouž později zavrhoval) a také ji Puškinu svým časem dodal, vypravoval potom, že všecky sledy, na které, rozbíraje otázku o prvních její rukopisech, připadal, vedly ke knížeti Repninu, jenž byv maloruským generálním gubernátorem jaksi záhadně důstojenství to opustil. Maksimovič měl podezření, že buď sám Repnin nebo někdo jemu blízký sepsal nebo předělal „Istorii Russov.“ A vskutku, „Istorija“ vypadá jako dějepisný pamflet; spisovatel neboli spisovatelé nebyli přísni u výběru pramenů (což ostatně při tehdejším stavu dějepisných vědomostí na Rusi jest pochopitelno); sloh připomíná spůsob vypravování starých (anebo domněle starých), s vymyšlenými řečmi historických osob; děje přiléhají k tendenci. Ale při všem tom spisovatelé méně „lhali“ než jak se jim za vinu dává: mnoho brali ze starých letopisů, jako ze Samovidce, Hrabjanky, a jak se nyní shledává, též mnoho z ústních podání, z anekdot, veršů, písní, které netoliko ve šlechtě ukrajinské, potomstvu to kozácké „staršiny,“ ale i v lidu kolovaly.

Pro svou tendenci jest „Istorija Russov“ velice památna v postupu maloruských národních názorů. Podle Kostomarova „proniknuta jest všecka pološlechtickým místním vlastenectvím maloruským, které nedávno tomu bylo ještě v módě u maloruského obecenstva;“ podle soudu jiných jest vlastenectví domnělého Konisského mnohem širší, blízké zejmena ruskému liberalismu z doby dekabristů: slovem, byly to sny o vzkříšení staré svobody, s touže šlechtickou příměsí, která spatřuje se u dekabristův. Ale ačkoli „Istorija“ z té stránky podrobena jest výčitkám, zůstává přece hodna pozoru jakožto projev živého vlasteneckého citu, jako dílo, v němž zachováno mnoho ústních podání; živila lásku k místní domovině, bez kteréž není řádného občanského rozvoje.

Domnělý Konisskij zřetelem svým k národní minulosti pojí se již k době let třicátých a čtyřicátých. Historické vzpomínky oživovaly činnost přítomnou a okrašlovaly minulost: časy „hetmanščyny“ skvěly se jako zlatý věk národní svobody; národopisci z ochoty a archeologové ve svém poloprostodušném citu vlasteneckém poddělávali anebo docela nově skládali staré písně a dumy o slavných činech kozáctva a jeho vůdců (možno takové nalezti v starých vydáních Maksimoviče a Sreznevského, podobně i ještě u Kuliše). Minulost idealisována jako u všech romanticko-národních škol; sled té idealisace pronikl i v nové pokolení spisovatelů.

Zatím obracován čím dál tím úsilovnější zřetel k národnosti a snahy ty braly posilu dílem z podobného ruchu v písemnictví ruském dílem z účinků slovanského znovuzrození. Na konci let třicátých zjevila se svrchu řečená trojice výtečných duchů, jichž působení — s pře-

říše, k řádům ústavním, k vybavení lidu selského z nevolnictví; snahy jejich propukly veřejně v prosinci 1825 (dekabr — prosinec, odkudž jejich jméno) tím, že v Petrohradě spůsobili vojenskou revoluci, která však záhy byla udušena a na strůjcích (Rylějev, Pestel, Muravěv a j.) krvavými popravami pomštěna. (Pozn. překl.)

[1]) Názvy dvou epických básní dekabristy Rylějeva; předmět jich vážen z maloruských dějin. Viz „Konr. Rylějeva básně, přel. H. J. Mejsnar,“ v Praze 1875. (Pozn. překl.)

stávkou v rocích čtyřicátých — jest nejznamenitějším úkazem posledních desítiletí.

Taras Hryhorovič Ševčenko (nar. 25. ún. 1814, † 26. ún. 1861) jest největší básník jihoruské literatury. Počátkem činnosti své náleže ještě konci předešlé periody, vynikl potom jako nejnadanější básnický zástupce nových snah slovesnosti maloruské. Narodil se ve stavu nevolnickém, na statku kyjevského statkáře Engelhardta. V osmém roce věku svého osiřel, chodil do školy k farnímu ďáčku (kostelnímu zpěváku), nemoha však jeho sužování a bití snésti, utekl od něho a chtěl vstoupiti do učení k ďáčku jinému, jenž byl malířem, konečně však vzat byl mezi tak řečené „kozáčky.“ [1]) R. 1832 dal jej pán k úsilovným jeho prosbám na učení cechovnímu malíři v Petrohradě: Ševčenko z vlastní píle zabýval se kreslením a seznámil se s jedním umělcem, kterýž vida jeho prospěch uvedl jej ku konferenčnímu sekretáři umělecké akademie s prosbou, aby mu bylo dopomoženo k vysvobození ze stavu jeho žalostného. Od konferenčního sekretáře dověděl se o věci Žukovskij a ustanoveno Ševčenkovi pomoci, což se takto povedlo: slavný Brjullov vymaloval Žukovského podobiznu, ta dána do loterie a výtěžek obrácen na výkup Ševčenka z nevolnictví. Bylo to 22. dubna 1838. Od té doby navštěvoval učení umělecké akademie, kdež brzo stal se oblíbeným žákem Brjullova. R. 1844 obdržel název svobodného umělce a odebral se na Malou Rus hledat nových předmětů své malbě a své poesii.

R. 1840 vyšla první sbírka Ševčenkových básní pod názvem „Kobzar“ a od té doby byla platnost jeho v maloruské literatuře již pojištěna. Byl uznán (čímž posud zůstal) za nejmohutnějšího jihoruského básníka. V prvních těch útvorech zračí se hluboké básnické pojímání národního života, jenž duší jeho táhl se všemi strastmi i bědami, s mračnými historickými vzpomínkami na doby hrdinské i se všemi nadějemi. „Hajdamaky,“ vyšlé r. 1841, méně se již líbily, taktéž i další skladby, jež v těch letech vycházely v „Łastivce,“ „Majaku“ a „Molodiku,“ almanahu to Beckého. Nicméně, ač v básnické jeho činnosti nastala, jakož hned povíme, osudná přestávka, skladby jeho slynuly napořád jako smělé ozvání básnické.

Na Malé Rusi zasáhla Ševčenka těžká rána. „Není divu,“ praví Kostomarov, „že maloruský básník, jenž živ jsa a působě v dobách nejpřísnější péče o zachování stávajícího pořádku, osmělil se odhaliti roušku s tajin národních citův a tužeb a jiným ukázati, co útisk a strach nutily každého skrývati a bázlivě dusiti v sobě — že odsouzen byl osudem na těžká strádání, jichž ohlas příkře se ozval v jeho skladbách.“ R. 1847 obviněn byl (z politických piklů) stejně s Kostomarovem a Kulišem, vřaděn do vojska a poslán na vojenskou službu k Orenburku, zároveň pak mu zapověděno psáti: tam držán byl nejprve v samém Orenburce, pak v pevnosti Orské, potom přidělen k obtížné výpravě k Aralskému moři, roku pak 1850 posazen do pevnosti Novopetrovské. Na štěstí našli se někteří osvícenější lidé, kteří přátelskou

[1]) Kozáčkové slují sluhové ruských pánů, zvláště statkářův, kteří nosí zvláštní národní kroj. Za dob nevolnictví musil jako nádvorní kozáček sloužiti každý z poddaných, jejž pán k tomu povolal. (Pozn. překl.)

péčí mu krušný stav vyhnanství ulehčovali. R. 1857 konečně přičiněním petrohradských přátel, zvláště pak hraběnky A. I. Tolsté obdržel milost a ze služby vojenské vyproštěn. Ubytoval se v Petrohradě, v domě umělecké akademie, r. 1859 pobyl ve svém rodišti a r. 1861 v únoru zemřel.

Vyhnanství učinilo přítrž ve veřejné činnosti básníkově; proto však pracovati nepřestal. R. 1857 tištěna byla v Kulišových „Zapiskach o Južnoj Rusi" báseň „Najmyčka" beze jmena spisovatelova; navrátiv se do Petrohradu, přistoupil k novému vydání „Kobzáře," jež vyšlo r. 1860. R. 1861 sestavil krátké vypsání svého života (v Narodnoj Besědě, 1861). Před koncem svého žití hodlal vydávati poučné knížky pro lid, uspěl však vydati jednu toliko či dvě. Po jeho smrti vyšly v „Osnově" nová řada písní „Kobzáře" a Ševčenkův denník, jenž ostatně nevytištěn celistvý.

Utrpení, jež mu bylo snášeti, nezahlušilo v něm básnické síly, nezatemnilo a neoslabilo jasných jeho a lidumilovných názorů. Jsa mužem lidu dle samého již původu, byl ovšem oddán věci národní, cítil a hlásal pravdu jeho položení bez pomoci strojené sentimentálnosti i bez její okras. Další rozvoj jej na dráze, na kterou jej básnický pud uvedl, jen utvrdil. Takž jeví se nám Ševčenko jako vzácný vzor básníka bezprostředně národního, jenž od lidu neoddělil se ušlechtilejší povahou, ač z obmezených názorů prostonárodních se vyšinul. „Ševčenkovy básně," praví Kostomarov, „toť básně celého národa, ale ne již ony, které sám národ již propěl ve svých útvorech bezejmenných, zvaných písněmi a dumami; jsou to básně, které by národ sám musil zapěti, kdyby v samorodé tvornosti své byl neustal po svých prvních písních; či ať tak lépe dím, jsou to básně, jež národ skutečně zapěl ústy svého vyvolence, svého pravého předáka. Taký básník jako Ševčenko není jen malířem národního života, pěvcem národních citů a konání, nýbrž jest národním vůdcem, buditelem k novému životu, prorokem."

V prvních plodech Ševčenkových znamenají se ještě sledy onoho romantického okrašlování minulosti, které zřeli jsme v době předešlé; ale „archeologický" ten směr nepotrval dlouho. Když obeznal se lépe v dějinách své vlasti, pozbyla proň již „hetmanščyna" kouzla bývalého, i radil krajanům svým, aby vážněji obírali se naukou dějin, kteráž ukáže jim, že pravou příčinou bídného politického stavu jich vlasti byla ta „kozácká staršina," jež hnala se za zisky osobními, na prospěch národa zapomínajíc. Naproti šlechtickým tradicím o hetmanství staví ideu osvobození lidu z nevolnictví. Povstává i proti onomu samolibému spisovnictví (na př. slavjanofilskému), jež zůstává hlucho při dolehavé bídě, při nevědomosti a zotročilosti lidu. Ale jsa maloruským vlastencem a demokratem dalek byl vší náboženské a národní nesnášelivosti; s ryzím jeho lidumilstvím snoubily se šlechetné pomysly, jež rozvoj literatury přinášel; při snažení národním nezapomínal na důležitosti všelidské. Přítomnost jej tížila, i očekával národu „apoštola pravdy a nauky . . ." [1])

---

[1]) O Ševčenku sepsána již značná literatura. V „Osnově," r. 1861—62, uveřejněny byly krom nových písní a denníka ještě také jiné příspěvky životopisné. Dále znamenati sluší: *Afanas. Čužbinského* Vospominanija

V jiném oboru jihoruského písemnictví slavno jest jméno vrstevníka a druha Ševčenkova, Mikoláše Iv. Kostomarova (nar. 1817). Pocházeje z gubernie Voronežské (kdež obyvatelstvo maloruské stýká se s velkoruským), vzdělával se v jednom soukromém ústavě moskevském, potom na voronežském gymnasii a na vysokých školách v Charkově. Dokonav učení r. 1836, žil několik let v krajině charkovské, zabývaje se horlivě národopisnými študiemi. Téže doby nastoupil dráhu spisovatelskou v jazyce maloruském pod přijatým jmenem Jeremiáš Halka: složil historické drama „Sava Čałyj" (1838), „Ukrajinské ballady" (1839), sbírku básní „Vitka" (Větvička, 1840) a tragédii „Perejasławśka Nič" (Noc), přeložil do maloruštiny Byronovy „Hebrejské melodie" a jednu píseň z Kralodvorského rukopisu (Jelen) pro almanah „Snip" (Snop, 1841), do Beckého almanahu „Molodika" podal pak několik básní. K dosažení mistrovské hodnosti na vysokém učení charkovském sepsal disertaci „O unii;" ale tato prvotina historického spisování nedošla uznání a byla pak zničena. Napsal tedy jiné pojednání: „O historickém významu ruských národních písní" (1843): byl to první pokus podobného skoumání v literatuře ruské, ba v celé slovanské. Z Charkova odebral se na Volyň, kdež opět zanášel se skoumáním národopisným, při tom pak ohledával místa, památná udalostmi věku Chmelnického. Již tehdy, r. 1844, odhodlal se psáti jeho dějiny. Roku 1845 usadil se v Kyjevě, kdež za nedlouho povolán byl na učitelskou stolici ruského dějepisu na universitě. Té doby sepsal a do tisku dal dílo o slovanském bájesloví (tištěno bylo církevním písmem 4⁰), jež však nemohlo vyjíti, a brzy na to, r. 1847, i sama činnost jeho přerušena byla spůsobem žalostným. Příručím kurátora kyjevské university byl tehdy M. V. Juzefovič. Na Kostomarova bylo udáno, že jest politicky nebezpečný — z příčiny, kterou níže položíme —: byl zatknut, proseděl rok ve vězení na pevnosti Petropavlovské a pak vypovězen do Saratova, kdež trávil od r. 1848 do 1856. Času těžkého svého

o Š. SPb. 1861 (R. Slovo, 1861, kn. 5); *E. Hannenko*, Novyje materialy dlja biografii Š. (Dr. i Nov. Rossija, 1875, VI., 193—196); *D. Mordovcev*, tamtéž, V. Některé zprávy o prvních letech života S. v Petrohradě nalezají se v knížce: „Ivan Maks. Sošenko," životop. nástin od M. Č., v Kyjevě 1877. — Nové vydání Kobzáře vyšlo v Petrohradě 1867; několikero vydání sebraných spisů ve Lvově, v Praze, v Ženevě (mezi čímž „Kobzar" s přídavkem vzpomínek na Š. od Turgeněva, Jak. Polonského a j., i autobiografie, vzaté z Nár. Čtení, v Praze 1876). Viz též: *Om. Partyćkyj*, Providny idei v pyśmach T. Ševčenka, Lviv 1872; *Ohonovśkyj*, Krytyčno-estetyčnyj pohlad na dekotri poezii T. Ševčenka („Pravda" 1873); *V. Maslov*, T. G. Ševčenko, biogr. očerk, v Moskvě 1874; *Mežov*, Bibl. ukaz. ist. slov. 1872, str. 474—476. — Také v cizích literaturách objevilo se několik článkův o Ševčenku, jako: *Battaglia*, T. Szewczenko, życie i pisma jego. Lwów 1865; *Georg Obrist*, T. G. Szewczenko, ein kleinruss. Dichter, Czernowitz, 1870 (nástin životopisný a několik překladů); čl. v Revue de d. Mondes, 1874; *Wald. Kawerau*, v Magazině für die Liter. d. Auslandes 1878, čís. 12 a sl. — Jesti též mnoho překladů: „Kobzar" v ruském překladě vydán *Gerbelem* v Petrohr. 1860; polské překlady učinili *L. Sowiński* (ve Vilně 1861), *V. Syrokomla* (Kobzarz, ve Vilně 1862), *A. Gorzałczyński* (v Kyjevě 1862); české vycházely v „Obrazech života" 1860 (s úvahou životopisnou a esthetickou od Jos. Perwolfa) a ve „Květech" 1866 (od E. Vávry); srbské v Novakovićově „Vile" 1868 atd.

osudu však mohl užívati k obyčejným pracím svým — ke skoumání historickému a národopisnému. R. 1856 vzat byl na milost a tu počíná se nová řada jeho prací, po rusku sice psaných ale obsahem náležících historii a národnosti jihoruské: „Borba (válka) ukrainskich kozakov s Polšeju do Bogdana Chmelnickago“ (1856), „Bogdan Chmelnickij“ (1857, 3tí předělané vydání 1871), „Bunt (vzbouření) Steňki Razina“ (1858), „Očerk (nákres) domašnej žizni (života) i nravov velikorusskago naroda v XVI. i XVII. stolětijach“ (1859). V r. 1861—1862 vycházel V. Bělozerského měsíčník „Osnova,“ věnovaný dějepisu, veřejným záležitostem a literatuře Jižní Rusi, a Kostomarov s Kulišem byli hlavními jeho spolupracovníky. Kostomarov tu veřejnosti podal několik velmi důležitých pojednání, k záležitosti jihoruské hledících, jmenovitě „Mysli o federativnom načalě (základě) v drevnej Rusi,“ „Čerty (rysy) narodnoj južnorusskoj istorii,“ „Dvě russkija narodnosti,“ „Hetmanstvo Vyhovskago“ atd., a řadu článků polemických, jako „Pravda Poljakam o Rusi,“ „Pravda Moskvičam o Rusi,“ polemiku se spisovateli polskými o jihoruských dějinách (počatou již od r. 1859 v „Sovremenniku“) a j. V rocích šedesátých a sedmdesátých následovala nová řada jeho spisův o dějinách ruských: „Sěverno-russkija narodopravstva“ (liduvlády), „Livonskaja vojna,“ „Smutnoje vremja“ (Bouřlivá doba), „Padenije Rěči pospolitoj“ (Pád státu Polského); vedle pak těchto objemných prací dějepisných řada drobných študií o Dimitru Donském, Ivanu Susaninu, konečně „Russkaja istorija v žizneopisanijach“ (v životopisech); dále sem náleží práce s vydáváním pramenů: „Starinnyje pamjatniki russkoj literatury“ (1861—1862), „Akty otnosjaščijesja (vztahující se) k istorii južnoj i zapadnoj Rossii“ (vydávané archeogr. komisí); práce hledící k sebrání a vydání národních písní a k jejich výkladu; konečně znamenati sluší díla čistě slovesná: „Kremucij Kord,“ tragédie z dějin římských (sepsaná v Saratově); „Syn,“ vypravování ze XVI. století; „Kudejar,“ z dob Ivana Hrozného a j.

Takovým způsobem činnost Kostomarova skoro výhradně náleží obecnému písemnictví ruskému; ale díla jeho čelí hlavně k vyjasnění historických osudův a k proskoumání národnosti Rusi Jižní, pročež při všem tom, že počet sepsání jeho jihoruských není veliký, právem klade se do řady nejpřednějších působitelův jihoruských. Dobylť si zajisté o jihoruské uvědomění zásluh velikých, zvoliv k tomu přísnou cestu historického a národopisného bádání. Študium dějin a národního básnictví zůstavilo v něm navždy šetrnou úctu k mravní osobnosti národní a pro objasnění vnitřních dějin Jižní Rusi více vykonal než kdokoli jiný. Dějepisné práce jeho hned od r. 1856 zjednaly mu rázem důležité místo v ruském dějepisectví: po Karamzinu byl on první a jest dosud jediný historik-umělec, jenž zná zobrazovati minulost živou malbou osob, mravův a udalostí, druhdy sic bez německo-učené důkladnosti, ale vždy s řádnou znalostí, jež při snaze, vzdělati obraz minulého života, dostupuje až výše umělecké. Jeho sepsání, k nimž počítáme též mistrovsky přednášená universitní a veřejná čtení, učinila jej jedním z nejoblíbenějších ruských spisovatelů; historické jeho názory však spůsobily mu nepřátelství, jednak mezi spisovateli ruskými, jednak mezi polskými. Příčiny toho jsou kolikeré. Předně byl Kostomarov

první, jenž vedle historie centralistické a z části i proti ní postavil ideu dějepisu federativního, krajinského. Snad nauku svou dosti přesně všude nerozvinul, ale v podstatě má pravdu a ta zásluha mu právem náleží, že on první dbal o vytknutí a určení krajinských živlův ruské národnosti a že uznání historického jejich práva se domáhal. Šlo tu hlavně o nejznamenitější krajinský živel nynějšího ruského národa, o Rus Jižní. Ruským historikům zdálo se, že snaha ta směřuje k zlehčení historické váhy Moskvy; ba vinili Kostomarova přímo (na př. za příčinou Dim. Donského a Susanina) nepřátelstvím k Moskvě, že prý chce ztenčiti její slávu, podvrátiti její ctihodné tradice a ideály. Za druhé kritikové polští činili na Kostomarova útoky z jiné strany: vyčítali mu, že skutečné historické vztahy mezi Jižní Rusí a Polskou převrací, že kozácké vojny zveličuje na válku o národní svobodu, že vůbec podněcuje národní nenávist k Polákům. Odpověď k těmto i jiným obvinám může býti jen jedna: totiž přísný kritický přeskum dějepisných jeho udajů. Bylo v tom něco pracováno, ale ještě ne mnoho, a byť některá vedlejší jeho mínění neobstála, v celku přec věrně líčí události a jest nejlepším tlumočníkem historického vědomí jihoruského.[1])

Třetím konečně v památném tom spolku byl P. A. Kuliš (nar. 1819). Pocházeje ze starého kozáckého rodu po otci i po matce (v Hluchovském újezdě gubernie Černihovské), od dětinství vyrůstal uprostřed ryzího národního života a starých tradicí poetických, jež ve vnímavé jeho mysli staly se základem pozdější jeho činnosti. Vzdělával se na gymnásii v Severském Novgorodě a potom na universitě kyjevské; ale učení jeho nešlo pravidelně, dílem pro nemožnost nákladu, dílem i z jiných příčin. Kuliš učení universitního nedokonal, uměl však vlastní neúnavnou pilností nahraditi ten nedostatek a brzo obrátil k sobě pozornost horlivostí svou pro národní věc a národopisnými známostmi. Za dob ještě universitních seznámil se s professorem ruské slovesnosti, slavným Maksimovičem, jenž potom pomocí svých známostí Kulišovi zjednal bezpečné postavení. Když byl opustil universitu, pobyl jako učitel v Lucku, v Kyjevě a v Rovně. V Maksimovičově almanahu zvaném „Kijevljanin“ (1840—1841) objevily se první práce Kulišovy: povídky z národního podání. Téže doby seznámil se také s proslulým spisovatelem polským Michalem Grabowským a s milovníkem knih Świdzińským, kteří mu platně prospěli při jeho bádáních o ukrajinské minulosti. R. 1843 vydal první svůj historický román „Michajło Čarnyšenko“[2]) a báseň „Ukrajinu,“ r. pak 1845 první část románu

[1]) Krátký životopis M. Kostomarova nalezá se ve „Slovníku Naučném,“ v „Poezii Slavjan“ (str. 172—173), v Münsterově „Gallereji,“ v díle Baumanově „Rus. sovrem. dějateli.“ Proti Kostomarovu vystupovali hlavně spisovatelé slavjanofilští, též Zabělin, Karpov („G. Kostom. kak istorik Maloj Rossii,“ M. 1871; odpověď Kostomarova v „Golose“ 1871 čís. 130; P. A. v „Graždanině“ 1872, čís. 2. a sl.); z polské strany zvláště Padalica (Zenon Fisz) a j. (Pražský „Světozor“ 1880 č. 6. přinesl jeho podobiznu s krátkým životopisem a delší, znaleckou úvahou o literárním jeho působení. Některé jeho maloruské básně do češtiny přeložil Fr. L. Čelakovský. Viz Fr. L. Č. Spisů básnických knihy šestery, v Praze 1847, str. 353—359. — Pozn. překl.)

[2]) Román ten, do češtiny přeložený Krist. Štefanem, vyšel v Jak. Malého „Bibliotéce zábavného čtení“ v Praze 1847; v téže bibliotéce vyšla ve

„Černá rada“ (v Pletnevově „Sovremenniku“). V Kyjevě přidružil se k mladým ukrajinským vlastencům, které oživovala tehdáž snaha, pracovati pro vlast — ke Kostomarovu, k Ševčenkovi, k V. Bělozerskému. Zatím Pletnev zval jej do Petrohradu, kdež chystal mu vědecké povolání: Kuliš uposlechnuv, přijal poslání za hranice, kdež měl se naučiti slovanským jazykům, však na cestě ve Varšavě zasáhla jej tatáž bouře, která stihla byla Kostomarova, jen že ne tak krutě. Byv jako politicky podezřelý zatknut, proseděl dva měsíce na pevnosti, potom tři léta strávil v Tule. Příčinu k jeho zatčení zavdala „Pověst o ukrajinském národě,“ kterou uveřejnil ve „Zvězdočce,“ časopise pro mládež, jejž vydávala paní Išimová. R. 1850 směl se navrátit do Petrohradu, ale psáti bylo mu zapověděno. Vstoupil do státní služby a mnoho pracoval pro časopisy (bezejmenně), sepsal též několik povídek a „Zápisky o Gogolově životě“ (první to nástin později vyšlého životopisu). Ale když ve službě nepostupoval, vzal propuštění a ujel na Ukrajinu, kdež zabýval se hospodářstvím a spisováním. R. 1856 dosáhl amnestie úplné a mohl tedy zjevně působiti v literatuře. Téhož a následujícího roku vydal dva svazky pozoru hodných „Zápisek o Jižní Rusi;“ r. 1856 připravil také k tisku druhé vydání maloruských „Kázání“ kněze Hrečuleviče, jež přepracoval a z dobré polovice sám sepsal; r. 1857 uveřejnil v „R. Besědě“ svůj dávno počatý román „Černaja rada, chronika 1663 goda,“ jejž zároveň též vydal po malorusku. R. 1860 vydal sebrané své „Pověsti“ (ve 4 dílech) a almanah „Chata.“ Vydávati časopis nebylo mu dovoleno; když pak roku následujícího počala vycházeti „Osnova,“ byl nejčinnějším její spolupracovníkem: každé téměř číslo přinášelo od něho rozpravy kritické a historické, psané po rusku, a historické povídky a básně jazykem maloruským. R. 1862 vyšla neveliká sbírka jeho básní, pod názvem „Dosvitky“ (t. j. Přástvy). Dříve již, r. totiž 1857, vyšlo první vydání jeho „Gramatky“ (mluvnice), ve které odporučoval nový pravopis maloruský, jenž se také ujal a vůbec sluje „kulišovka.“ [1]) V rocích šedesátých hmotná tíseň přinutila jej hledati služby v Polště, ale nepohodnuv se tam s kníž. Čerkasským (jenž za poslední války byl ruským vladařem v Bulharsku), mužem to nepodajným a despotickým, za krátko se služby vzdal. Jeden čas též pracoval při časopisech halických, ale ve zmatku tamních poměrů i tam našel nepřátely. R. 1869 vydal maloruský překlad knih Mojžíšových, r. 1870 ve Vídni a v Lipsku čtvero evangelií a žaltář. [2]) Stav jihoruské literatury zračí se v tom, že Kuliš pracemi těmito na zřeteli měl nikoli ruskou Ukrajinu, nýbrž Halič, kdež pilná potřeba kázala, pečovati o záchranu ruské národnosti v tamních okolnostech: všaktě chtěl (anebo byl nucen) touž ruskou

svazku zvaném „Ruská směs“ (r. 1845) též Kulišova povídka „Plivník.“ (Pozn. překl.)

[1]) Spoléhá na týchž základech jako srbský pravopis Vukův: chce býti věrným obrazem mluvy lidu a dokonale naznačiti výslovnost, tudíž přetrhává spojení s pravopisem historickým, jenž ovšem k etymologii více přihlížel než k výslovnosti a tak aspoň na pohled činil jazyk maloruský v písmě bližším ruskému. (Pozn. překl.)

[2]) Knihy ty vyšly beze jména překladatelova, Kuliš však potom přiznal se k nim (Ist. vozsojed. Rusi, tom II.).

národnost na Ukrajině od toho díla vzdalovati. Ale v Haliči prý — z jiných zase důvodů — knih těch také se bojí! Od r. 1874 vychází pozoru hodná „Istorija vozsojedinenija (sjednocení) Rusi,“ rozvržená do velikých rozměrů (posud vyšly dva svazky textu a jeden dějepisných pramenů).

Dlouhá ta řada přerozmanitých prací prozrazuje ducha čilého a činného, kterýž však nebyl prost jistých nedůsledností a omylů. Kuliš nikdy nebyl ani pouhým národopiscem ani pouhým historikem: do historie i do národopisu vnášel básnické nebo novinářské přímluvy, při tvoření pak uměleckém nedostatek ryzí poesie nahrazoval umělými rozvahami. [1]) Druhdy dávaje se unášeti citem, viklal se ve svých zásadách a nezřídka upadal do opačné krajnosti. Tak v Gogolově životopise po nadšené chvalořeči následuje soud nad míru příkrý o jeho povídkách z maloruského života; posudek takový, byť jednotlivé jeho výroky byly i správné, v celku již proto není spravedliv, že nebral v úvahu čas ani místo. Týmž účinkem citu vysvětluje se i nejnovější přepodivný obrat ve smýšlení Kulišově, jenž spatřuje se mezi „Historií sjednocení“ a mezi články o kozáctvě, položenými v „Rus. Archivě“ 1877 (čís. 3. a 6.), kdež dřívější modly s oltářův svrhují se a pisatel si počíná jako nejhorší odpůrce snah, kterým sám celý svůj život předešlý byl zasvětil. [2])

Takové hle byly osudy a skutky tří čelných spisovatelů, jichž díla jsou jádrem a základem jihoruského ruchu literárního. Zbývá nám promluviti o té okolnosti ještě, která na hlavy jejich snesla onu bouři, jež působení jejich přetrhla v r. 1847 a kteráž jest paměti hodna v dějinách veškerého slovanského uvědomění.

R. 1846 shromáždil se v Kyjevě nevelký kruh jihoruských vlastenců. V kruhu tom vznikla myšlénka na zřízení spolku, jehož účelem by bylo pracovati (cestou veskrz mírnou a pokojnou) ku vnitřnímu rozvoji ukrajinského lidu a k rozšíření slovanské vzájemnosti. Spolek měl spolehati na zásadách ryze humanních a osvětových. Bylo ustanoveno, přijímati jen lidi vzdělané, kteříž účinkujíce na mladé pokolení, připravovali by je k budoucí činnosti; mělo se dále působiti jen silou myšlénky a přesvědčení, prostředky veskrz čistými, unikajíc všeho násilenství; v náboženství uznávala se plná svoboda svědomí. Co se týče Ukrajiny, pomýšleno především na osvícení lidu, na vydávání užitečných

[1]) Postřehli to ruští i polští kritikové, jako na př. i sám Grabowski, jenž Kulišovi přátelsky byl nakloněn.

[2]) Životopis Kulišův naleзá se ve „Slovníku Naučném“, pak v haličském časopise „Pravda“ (ve článku velmi zajímavém „Žyzň Kuliša“, 1868, čís. 2—4, str. 24—28, kdež patrně zprávy váženy od samého Kuliše). V „Rusském Archivě“ 1877 čís. 6., tam kde položen Kulišův článek s novými jeho pohledy na dějiny jihoruské, redaktor umístil (buď pro lepší informací p. Kuliše anebo pro posměch) Samarinovu úvahu z příčiny Kulišovy „Pověsti o ukrajinském národě“. Nová mínění Kulišova zvrátil Kostomarov v „R. Starině“ 1878, březn., 385—402, vysvětliv je povahou pisatelovou. Jiní ukrajinofilové, jinak přísnější než Kostomarov, naproti tomu o posledních pracích Kulišových pronášeli se s velikou úmírněností. Spatřovali v nich sice cestu nechvalnou (nájezdy na kozáctvo a na chłopomanii“ atd.) ale cíl záslužný: aby totiž na Ukrajině přestaly již přeludy, které věru přesahovaly všecku míru.

jemu knih, na zřizování selských škol přispěním osvícenějších statkářů; za věc nejpřednější a nejdůležitější pokládáno zrušení nevolnictví a stavovských výsad, tělesných trestův atp. Aby však bylo zjevno, že spolek nebude míti na zřeteli jedinou Ukrajinu, zvoleni za jeho patrony slovanští apoštolové a převzděno mu: „Cyrilsko-Methodějské bratrstvo." V čele jeho stáli Hulak, Kostomarov, Ševčenko; nepřímo náleželi k němu i Kuliš a Bělozerskij; pak se přidružilo i několik jiných vlastenců maloruských. Předním osobám kruhu toho tanulo na mysli čisté, ideální křesťanství, jež všecky miluje, zvláště chudého, hájí vždy pravdy a národnosti není na odpor: byly to tytéž myšlénky, jichž nadšenými hlasateli byli tehdy Lamennais, Guerrazzi a jiní. Sledy toho křesťanského směru lze pozorovati v básních Jeremiáše Halky i Ševčenkových, rovněž v pracích Kulišových. Záležitost slovanská pojímána v témže humánním a svobodomyslném duchu. O čem v přátelském kruhu hovořilo se theoreticky, to Ševčenko vyjadřoval básnickými obrazy (jakož svědčí pozoru hodné skladby: „Do mertvych i žyvych," „Šafarykovi" a jiné). „Již z toho lze viděti," pravý znalý onen vypravovatel, jenž sepsal řečený životopis Kulišův, „jakým duchem nesl se kyjevský spolek ukrajinský. Křesťanství a slovanské dějiny byly jim světlem a teplem při velkém jich úkole. Všickni znali dobře písmo sv. a měli je u veliké vážnosti. Mocně na tom stáli, že Slovanům ničeho se není nadíti do diplomacie, že k dílu onomu potřebí jest nových lidí a nové síly a silou tou že musí býti čistota srdce, pravá osvícenost, svoboda lidu a křesťanské obětování se." Politickým jejich ideálem nebyla centralisovaná říše, nýbrž federace pod ochranou ruského císaře; aby pak se mohlo k tomu dojíti, především že potřebí šířiti přesvědčení, kterak nezbytno jest vymaniti lid z nevolnictví a rozšířiti v něm vzdělání.[1])

Vznik Cyrilsko-Methodějského bratrstva jest úkaz velice památný a v literatuře nejen jihoruské, nýbrž u veškerém písemnictví ruském významný. Především potvrzuje naše mínění již dříve vyslovené, že jihoruská literatura vznikala a rozvíjela se souběžně se slovanským „znovuzrozením," s kterým nyní již vstoupila v přímý styk a vzájemný svazek. V ruském literárním životě bylo „bratrstvo" vůbec projevem panslavismu, však velice nepodobného onomu, jenž téže doby rodil se v kruhu moskevském — panslavismu, založeného nikoli na panství jednoho plemene nade druhým, nýbrž na rovnoprávnosti a na vnitřní svobodě.[2]) V rozličném tom pojímání panslavismu obrážely se jednak rozdílná theorie jednak i rozdílný stav obou národností ruských: jedné

[1]) V ruské literatuře posud není vylíčena historie památného toho spolku. Zprávy o něm nalezají se ve „Slovníku Naučném" (v článcích o Kostomarovu, Ševčenku a Kuliši), v řečené „Žyzni Kulišově" a j.; Kostomarovovy vzpomínky při pražském vydání Ševčenka jsou velmi neúplny; kniha Kirkorova „O literaturze pobrat. narodów" obsahuje o stíhání Kostomarovského kruhu pouhé tlachy (str. 64.). V rozsudku, jenž nad Kostomarovem byl vynešen, řečeno bylo, jak se praví, že odsuzuje se „pro zřízení tajného spolku, ve kterém zosnováno prý bylo sjednocení všech Slovanů v jednu říši".

[2]) Nelze však zatajiti, že ostatně i panslavisté moskevští druhdy vyjadřovali se v podobném smyslu; ale obyčejně theorie moskevské nadvlády převládala.

podřízené, druhé mocné a vládnoucí. Kyjevská theorie z mezí těsného kruhu nevykročila a část její slovanská nikdy již nebyla vyřčena v celotě; sami původcové „bratrstva" nezůstali potom zcela věrni starým svým zásadám. Přes to však ve spisech členů toho kruhu a nejbližších stoupenců jejich znamená se, že docela jinak než Moskvané pohlížejí na rozvoj národních literatur a na poměry mezislovanské; v názoru jejich jest více historické pravdy a lidské spravedlivosti. Máme za to, že názoru tomu, širším základem opatřenému, podaří se, aby proklestil sobě čím dál tím prostrannější dráhu a nabyl náležité platnosti při postupu „slovanské myšlénky" na Rusi.

Takž od r. 1856, když po desítileté pomlce ukrajinští spisovatelé směli zase pracovati, ruch jimi vzbuzený byl již vážnější povahy. Orgánem jeho objevila se r. 1861 „Osnova," kteráž za dvě léta svého vycházení snesla množství veliké materiálu básnického, dějepisného, národozpytného i publicistického. Ale po dvou letech zašla, dílem následkem překážek vnějších, dílem též proto, že obsah její byl obmezen na příliš těsný obor záležitostí jen ukrajinských. Vzbudila mnoho nových sil; než hlavními sloupy jejími po Ševčenkovi zůstali přec jen Kostomarov a Kuliš. Tuť také vlastní počátek tak řečeného novějšího *ukrajinofilství*. „Osnova" byla znamenitý časopis a mocně působila, ale nebyla i bez značných nedostatků: její působením věc ukrajinofilská zakládala se spíše na bezprostředním, leč nejasném citu k rodné zemi a k národu, nežli na určité myšlénce svobody osobní a veřejné a svobody vědeckého skoumání. Před „Osnovou" byli maloruští spisovatelé pouhými diletanty — a zůstali jimi ještě i při ní: s „národním" duchem směšovalo se leccos národní věci neprospěšného a cizího; jihoruským národovcům nového pokolení nelíbily se na př. útoky na „módní materialismus," jež prý zanechati se mohly jiným; [1]) nelíbilo se, že dějepis vyvržen byl z oboru, jejž obsahovati měly knihy pro lid; nelíbilo se smíření s veřejným stavem, nelíbila se i činnost jistého druhu (jako A. Storoženkova) [2]) — což vše nejeví velké rozvahy politické a společenské. Tak se stalo, že jedni umlkli, druzí pozbyli dřívější pružnosti, třetí pryč zabloudili.

Dějiny ukrajinofilského hnutí za posledních patnácti let jsou tak blízky, že nelze byť jen trochu úplného jich vypsání podati, již z pouhých příčin vnějších, na nás nezávislých; však i všude bývá těžko, dovesti dějepis do chvíle poslední. Ale nevyhnutelným býti se vidí, aspoň hlavní stránky toho ruchu ukázati, jenž — jakož uvidíme, i podle soudu lidí z naprosto jiného tábora, z velkorusko- totiž slavjanofilského — chová v sobě mnoho cenných živlů, jimiž by ruský rozvoj měl se doplňovati. Však žel, že ruch ten sevřen byl okolnostmi neblahými, tak že pod jejich tlakem literární působení bylo nemožné; protest konečně proti těm poměrům přešinul věc na zcela jinou půdu.

S onoho hlediště slovanského, které jsme byli již naznačili a s kterého také pohlížíme na hnutí jihoruské, ukazuje se nám ono jako

[1]) „Osnova" 1862, květen, 2.

[2]) A. Storoženko, spisovatel maloruský (o němž dále bude řeč ještě), sloužil pod Muravěvem, pověstným pokojitelem polského povstání (1864), v odboru správním a policejním. (Pozn. překl.)

přirozený projev národního (byť i jen krajinského) vědomí. Snaha o rozvoj místních zvláštností má tudíž pro sebe všeliké právo mravní i veřejné; neníť také, jakož tvrdí protivníci, nijakým přečinem proti panujícímu jazyku spisovnému, neboť hnutí to vynáší na světlo potřebu již stávající (jež dokázána jest všemi předchozími dějinami) a tedy přirozený postup rozvoje národního jen dovršuje; konečně třeba zvláště na paměti míti, že ku hlavním úkolům ukrajinofilství náleželo, pracovati pro Rus Halickou, kterážto snaha dosud byla naprosto cizí ruskému písemnictví. [1])

Z příčiny skrovné zralosti veřejné a politické ruského života přijímá většina všeliké nové hnutí s nedůvěrou a nepřátelsky, což arci neblaze účinkuje jak na postup ideí samých, tak i na ony, kdož v čele hnutí stojí, zvláště pak na ohnivější z nich. Ukrajinofilství viněno bylo z politické nespolehlivosti již tehdá, když sotva počalo sbírati se a málo podávalo příčin k takým obvinám. Zde můžeme ukázati jen první počátky toho hnutí.

V ukrajinofilství ozvala se nejen přirozená láska k své národnosti, ale posléze i svědomost meziplemenných a veřejných její poměrů. Co od konce předešlého století jevilo se jako diletantství a romantismus, v letech čtyřicátých, v Cyrilsko-Methodějském bratrstvě, vystupuje již jako hluboké, nadšené, historicky uvědomělé snažení. Byl to první počin uvědomělosti: vzal za své, jakož jsme výše ukázali; ale klidné a střízlivé jeho uvážení by ukázalo, že hýbal zároveň věcmi, na nichž by i společnosti i vládě ruské samým záležeti mělo. Jsou to: myšlénka slovanská (jakož nyní se vidí, ruskému obecenstvu podnes nejasná), osvícení lidu (na jehož nevzdělanost posud žalujeme), záštita maloruských národních živlů proti panovačnosti živlu polského (proti němuž později sama vláda činila politická opatření, vojenská i civilní, cestou porušťování). Takový byl tedy politický a veřejný podklad lite-

---

[1]) Polemická literatura o ruském ukrajinofilství značnější jest než samo veškero písemnictví ukrajinofilů v nářečí maloruském, nečetné již z příčiny uvalené na ně tísně. Rozepře počala se „Osnovou" a vedena byla v prvních letech šedesátých v „Dni", v „Rus. Věstníku", v „Mosk. Vědomostech", v „SPb. Vědomostech", v „Golose", v „Sioně" (orgánu ruského židovstva), v „Kijevljaninu", v „Kijevském Telegrafu", ve „Věstniku jugo-zapadnoj Rossii", v haličských listech „Pravdě", „Metě", „Slově" atd. Vytkneme zde jen několik článkův: *Kostomarov*, „Dvě russkija narodnosti", v „Osnově" 1861, březen; „O južno-russkom jazykě", tamtéž 1862, květen. — *V. Budjanskij*, Zamětki o Galicii (SPb. Vědom. 1867, čís. 213—214, o souvislosti halických poměrů s ukrajinskými). — *Volynec*, S galickoj granicy (SPb. Vědom. 1867, devatero článků důležitých, v témže smyslu). — „Slavjanskoje „Obozrěnije" (v SPb. Vědom. 1868). — *M. T—v*, „Vostočnaja politika Germanii i obrusenije, ve „Věstniku Jevropy" 1872, v únoru až květnu; „Jevrei i Poljaki v jugozapadnom krajě", tamtéž, 1875, črc. — *B. V.*, „Pišma Rusina" (v „SPb. Vědom." 1873, čís. 5, 44, 64, 174, 180, 188, 229, 280). — *Ukraineć*, Łyteratura rossyjska, velykoruska, ukrainska i hałyćka. Lviv 1873—74 (z „Pravdy" týchž let, sv. VI.—VII.); téhož spisovatele jest: „Po voprosu o malor. literaturě". Věna 1876, též jiné spisy. — Vydumki „Kijevljanina" i polskich gazet o maloruskom patriotizmě (z „Kijevského Telegrafu"). V Kijevě 1874. — *Chv. Vъlk....*, Pišma iz Kijeva (v SPb. Vědom. 1874. čís. 63. 196). — *Gogockij*, Sovremennoje ukrainofilstvo (v „R. Věstníku" 1875, sv. 115, 117).

rárního ruchu, vzniklého v rocích čtyřicátých. Po desítileté pomlce ideje ty obnoveny jsou a hlásány více méně výrazně v „Osnově“ i v jiných spisech předáků národních. To jest: obecná myšlénka (jižního kraje), byvši jednou odstrčena, opět vrátila se na cestu předešlou, ježto dobře cítila i chápala, že jen na té cestě kyne jí vítězství. Při vymanění selského lidu bylo všem rozumným lidem jasno, že nezbytná jest potřeba pracovati pro lid, přičiniti se k jeho vzdělání a k povznešení stavu jeho. Příběhy prvních let šedesátých dokázaly, že i ta dávná myšlénka o meziplemenných poměrech nebyla bez praktické důležitosti: maloruský odpor proti živlu polskému přinesl politický zisk i samé vládě. Nové pokolení, jakož obyčejně bývá, přijímalo ideje starých ukrajinofilů se zápalem, zkušenostmi ještě neochlazeným, uvádělo je z říše vidin do života skutečného, věnovalo jim své vroucí nadšení — s druhé strany pak neopatrné slovo, osamělý skutek uvalil podezření viny na celý směr, na celý kruh lidí; skutečný stav převracován, přátelé prohlašováni za nepřátely a nepřátelé za spojence; nezralý dav obvinu opakoval, hluče po druhých a ničemu nerozuměje. Nastalo těžké dusno, hmotné i mravní; a v něm bylo i žíti souvěkým ukrajinofilům. Položení bylo tím trapnější a divnější, že příčiny hnutí toho byly v ruské literatuře dostatečně objasňovány.

Stav ukrajinské národnosti nestranný jeden pozorovatel takto vypisuje:

„Do prvního rozdílu Polsky byl jihozápadní kraj ustavičným dějištěm krvavé války za národnost. Celou řadou drobných povstání, jež nedlouho před rozdělením srazila se v kolivštině, bránil se národ maloruský polštění a šlechtickému i židovskému vykořisťování. Ale od řečené doby (jakož dobře podotýká p. T—ov v článcích „Věstnika Jevropy“ 1872) stav věcí náhle se mění a opět značně sesiluje se živel polskošlechtický. Celá města i městečka odevzdávána v majetek polským velmožům; uniatským kněžím, kteří stáli o zachování národnosti a přestupování uniatů ke katolictví brániti chtěli kázáními v ruském (i velkoruském) jazyku, byla dána zápověď, účinkovati v tom smyslu. Všecka ta opatření patrně mířila jen k jednomu cíli: lid měl se jednak co možná nejvíce zpolačiti, jednak Poláci, jimž všecka půda v tom kraji náležela, chtěli tam dospěti, aby prohlásiti mohli jakožto politický zákon, že jihozápadní kraj jest země polská.

„Tak stála národní věc v kraji jihozápadním, když na počátku šedesátých let uprostřed kyjevského vzdělanstva zasvitlo národní uvědomění. První jeho čin bylo osvědčení, že země a universita — polské nejsou; druhý — péče, aby co nejvíce rozhojnilo se národní vědomí a aby bylo lze odpírati všelikým vnějším překážkám, a sice povznešením národního vzdělání.

„Kyjevské vzdělanstvo poznalo, osvěta žeť nejlepší bude zbraň proti nárokům Poláků, kteří sami dobře postarali se o školy s vyučovacím jazykem polským. V Kyjevě tedy zřízeny jsou školy nedělní a vydržovány soukromým nákladem; bylo potřebí knih — shledaly se i ty, z nichž některé (jako „De ščo pro svit božyj“) dočkaly se až trojího vydání v ruském překladě; tištěna laciná vydání Kvitky, Šev-

čenka; „Ošnova“ konala sbírku na vydávání maloruských knih. Knížky ty vydávati počal Kostomarov . . .

„A v jakém stavu vězel lid? Ten lid, jenž historickým osudem nedospěl ani k vlastnímu národnímu jménu, jenž Velkorusu říká „Russkyj“ a přece celou propastí oddělen jest od Poláků, lid ten národního vzkříšení nepotřeboval; on je osvědčoval skutkem — klada odpor povstání polskému v jihozápadním kraji, a to z vlastního počinu. Ale lid ten potřeboval, aby národnost jeho byla zabezpečena a nejpřednější cesta k tomu bylo — vzdělání.

„Počala intelligence i jinou práci, těsně přimykající k první — bádání historická a národopisná: sbírán všude národopisný materiál, zaznamenávány písně, pohádky, shledávány zprávy o hospodářském, právním, národním životě lidu; konalo se pátrání po archivech podle plánu, sestaveného Ivaniševem, tehdejším rektorem kyjevské university.

„Polské třídy vzdělané tomu podrývání svých záměrů nedívaly se lhostejně. Hleděly účinkovati na samolibost ukrajinských vlastenců, spílajíce jim chłopomanů;[1]) ale vlastenci se nad tím netrápili. Počala se literární půtka: „Gazeta Narodowa“ a „Biblioteka Warszawska“ tropily sobě z maloruského básnictví pošklebek; „Czas,“ „Revue Contemporaine,“ „Dziennik Literacki“ otiskovaly žvasty Duchińského, dokazujíce, že Malorusové jsou odštěp plemene polského a země jejich že polská jest. K tomu odpovídala z části již „Osnova.“ Ukrajinofilové za dílo svých nepřátel pokládali, že hned potom byli viněni ze „separatismu,“ kteréžto slovo tehdá bylo v obyčeji příčinou americké vojny a horlivě bylo vykřikováno z jisté strany, proti ukrajinofilům polem táhnoucí. Poprvé vyslovil je „Sion,“ časopis židovský, nevrlý na ukrajinofily, že mluvili o židovském vyssávání maloruského národa. „Moskovskija Vědomosti“ a „R. Věstnik“ chytily se té obviny a přidaly k ní ještě jednu — že prý ukrajinofilové a polští povstalci jsou skoro jedno.“ (Vѣlk., SPb. Vědom 1874, čís. 63.)

Hle v čem tedy záleželo ukrajinofilství: byla to snaha, národu svému poskytnouti prostředků ku vzdělání, ochrániti jej od vplyvu polského, proti kterémuž brzo samé vládě bylo bojovati, a konečně podle sil svých pomáhati jednorodé Haliči. —

Přijetí na milost kruhu Cyrilsko-Methodějského spadá v jednu dobu s živějším ruchem ruské společnosti, jenž nastal v polovici let padesátých. Od toho času oživily se i maloruské snahy literární — což právě bylo prvním úkolem ukrajinofilů. Bylať po rocích čtyřicátých procitla zas touha po spisech v rodném jazyku. Od r. 1857 vystupuje spisovatelka, jež pod jmenem Marko Vovčok (M. A. Markovičova) známa jest i v ruském i v jihoruském písemnictví. Maloruské její povídky z národního života[2]) došly jak u kritiky tak i u obecenstva veliké pochvaly pro uměleckou cenu, pro hloubku citu a věrné

[1]) Chłop — čes. chlap: tak polští páni nazývají sedláky; chłopomanie jest tedy s přihanou řečeno jako asi „milískování se sedláky“. (Pozn. překladatele).

[2]) Bylo jich mnoho přeloženo do češtiny a není téměř belletristického časopisu českého, aby některou z nich nebyl přinesl. O sobě však posud žádné nevyšly. (Pozn. překl.)

líčení. V tom oboru Marko Vovčok zdá se, že ještě nižádným z jihoruských spisovatelů nyní působících nebyl předstižen. Sepsal: „Povistky (Narodni opovidanńa)" 2. vyd. v Petrohradě 1861; „Opovidanńa," v Petrohradě 1865; „Sočinenija," díl I., povídky z ukrajinského národního života, v Petrohradě 1867; „Ukr. narodnyje razskazy," velkoruský to překlad od I. Turgeněva, v Petrohradě 1860.

„Osnova" mnoho spisovatelů vzbudila, více méně nadaných, kteří zanášeli se kreslením národního života jihoruského, buď snovouce dále starší pásmo literatury maloruské (v duchu Osnovjanenkově), buď přilehajíce k realistické škole literatury ruské. Z nich nejvíce vynikl Aleksej P. Storoženko (1814—1874), jenž v rocích šedesátých sloužil pod M. N. Muravěvem v západním kraji; chválí se při něm, že dovedně líčí národní život a dokonale vládne národním jazykem („Ukrainśky opovidanńa," v Petr. 1863, 2 d.). Dále buďtež jmenováni: L. I. Hlibov („Bajky," v Kyjevě 1863, 2 vyd. v Kyjevě a Černihově 1872); A. Nečuj-viter; St. Rudanskij; M. T. Nomys (Ukrainśky prykazky, v Petr. 1864); A. Konisskij; F. H. Kucharenko; Dm. Olelkovič; St. Nos a j. Ještě před tím, než vycházela „Osnova," počal psáti po malorusku D. L. Mordovcev, vydav „Malorusskij literaturnyj sbornik" (v Saratově 1859), v němž sdruženy jsou práce jeho s Kostomarovými. N. Hatcuk vydal „Užynok ridnoho pola" (t. j. Žeň rodného pole, v Moskvě 1875). Z nového pokolení spisovatelů zmínky zasluhuje zvláště Iv. Levickij (sepsal: „Povisti," v Kyjevě 1874; veselohru „Na Kožemjakach," 1875; operu „Maruśa Bohusławka," 1875; řadu prostonárodních spisů, jako: „Unija i Petro Mohyła," „Perši kyjevśki kńaźi," „Tatary i Łytva," 1875—76); pokoušel se líčiti netoliko život lidu ale i mravy třídy vzdělané, které se po tu dobu ukrajinští spisovatelé nedotýkali v povídkách svých. Ve své hlavní povídce „Chmary" zvané líčil projev ukrajinského národního citu v novém vzdělaném pokolení a srážku jeho s nepřátelskými živly společnosti. „Zaporožći" jest povídka s romantickým blouzněním o jihoruské minulosti. Za posledních let vyšlo sebrání starších ukrajinských spisův Kostomarova (Jeremija Hałka Sbirnyk tvoriv, v Odesse 1875). M. Starickij vydal sbírku srbských národních písní („Serbśki narodni dumy i pisni, v Kyjevě 1876) atd.

Jakkoli v málo příznivých okolnostech dlelo hnutí maloruské, přece na pokusech jen čistě slovesných, belletristických, nepřestávalo. Jalo se pracovati pro národní školu, vydávati knihy vzdělavatelné, konati bádání dějepisná a národoskumná, konečně i prohlédati ku zjednání literárních i jinakých svazků s Jihorusy halickými, bukovinskými a uherskými. Vytkneme tu některé podrobnosti.

Péče o zvelebení národního školství jevila se u vlastencův ukrajinských již od konce let padesátých. Polská společnost konala tu již přípravy ku povstání; zakládány po vesnicích polské školy, v nichž kněží sedláky ukrajinské učili polským knihám, v Kyjevě pak polští študenti vyučovali svá pacholata.[1]) Naproti tomu zas kyjevští študenti

[1]) Ježto studenti polští jsou většinou synkové šlechtičtí, mívá mnohý z nich k své službě „chłopca" při sobě, t. j. po našem staročeském spůsobu

„Ukrajinci“ (t. j. uvědomělí Malorusové) zařizovali „školy nedělní,“ jmenovitě r. 1859; národní škola otevřena byla při gymnásii v Bílé Cerkvi; ve školách čítaly se maloruské knížky a z knih ruských činěny výklady maloruským jazykem. [1]) Ukazovala se nezbytná potřeba počátečných knih ke čtení a k vyučování. Zamýšlel vydávati je Ševčenko, později k myšlénce té vrátil se Kostomarov a v „Osnově“ (1862, v květnu) vybízel maloruské spisovatele, aby zanechajíce diletantství a psaní veršů na selský způsob, raději obrátili své zření k praktickým potřebám lidu: „slavíka (prý) básněmi nelze krmiti,“ ku vzdělání národa potřebí knih v jeho jazyku. Při „Osnově“ uspořádána sbírka na ten účel a několik také knih vyšlo; nejlepší z nich byla „Opovidanńa z švjatoho pysanńa“ (Příběhy ze sv. písma) od kněze Štěpána Opatoviče.

Za prvních dob ukrajinofilství ruská veřejnost nebyla proti tomu ruchu, jejž za přirozený uznávala, ba s přátelskou ochotou mu vstříc přícházela. Jakož jsme byli podotkli, byla orgánem jeho „Osnova“ (1861—1862). Časopis ten založen byl v době, když v ruské společnosti trval ještě onen živější ruch, jenž nastal v prvních letech panování nynějšího caře, kde literatura jen kypěla snahami o pokrok, prvními určitými záměry národního blaha a duchem národního smíru; tehdáž alespoň projevy ukrajinské samočinnosti nevzbuzovaly v literatuře žádného nedorozumění ani podezření. Ale nálada taková netrvala dlouho.

Od r. 1862 znamená se patrný obrat v ruském životě, všeliké veřejné samočinnosti nepříznivý; obrat ten ucítili brzo i ukrajinofilové. Trval sice ještě dále nastalý ruch; podle úředních rozumů bylo potřebí proti polské propagandě působiti, pročež nedělní školy se trpěly a v Kyjevě zřízena byla (r. 1862—63) „dočasná pédagogická škola“ ku vzdělání učitelů pro školy maloruské; školníci ruští i místní učitelé žádali, aby se v nižších školách vedle jazyka ruského smělo užívati též maloruštiny. Ale brzy se vše proměnilo. Kyjevské nedělní školy jsou zrušeny; r. 1863 zapovědíno vyučovati po malorusku a vydávání školních i prostonárodních knih maloruských zakázáno; v novinářské literatuře jistého druhu, kteráž té doby dělala se strážkyní ruskonárodních a konservativních prospěchů, „ukrajinofilství“ stiháno podezřením, porovnáváno s „nihilismem,“ hledány v něm „polské pikle“ a konečně i „separatismus.“ Příčiny toho obratu byly rozličné. „Konservativní“ literatura (kteráž sama včera byla liberální) dobře stav ten uměla využitkovati ve smyslu „videant consules“ (t. j. vládo a národe pozor!). Heslo takové na Rusi více než kde jinde uzdu rozvazuje zlým pudům velkého davu a v pouta svírá lidi i snahy v podezření vzaté: bylot tedy snadno ukrajinofilství na roveň klásti jednak s tak řečeným „nihilismem,“ s kterýmž nic nemělo společného, jednak s „polskými piklemi,“ což v křiklavém bylo odporu se vší skutečností. Povšimnutí zasluhuje, že ukrajinofilové sami

---

„pachole“, obyčejně selského synka ze svého statku. Ježto pak v Kyjevě študovali hlavně synkové polské šlechty z Ukrajiny, z Volyně a Podolí, pacholata ona bývala ovšem národnosti maloruské. (Pozn. překl.)

[1]) Bude zde vhod připomenutí, že prvním zakladatelem nedělních škol v Kyjevě a pak v Petrohradě byl proslulý *ruský* učenec, jenž nikdy nepřiznával se k ukrajinství.

naproti tomu tvrdili a také důkazy přiváděli, že obviny na ukrajinofilství házené nejpředněji vycházely z tábora polského a tudíž byly vlastním „piklem polským," že jmenovitě polští páni jihozápadního kraje ještě před povstáním činili udání na ukrajinské školy a knížky, jako by v národě škodlivé vlnění působily (na př. že „Gramatka" Kulišova budí v lidu starý „kozácký a hajdamácký duch"). Vidí se dnes, že polští pánové-revolucionáři byli z většího dílu chatrnými liberály: zříce bytnost polské národnosti v tradicích šlechtických a v katolictví, nemohli ovšem snášeti se s ukrajinofilskou přízní k lidu, jež polským nápadům na jihozápadní kraj patrně šla napříč.[1]) Ale ruští konservativci, nerozumějíce tomu poměru, s hlasy svými se k těm obvinám připojili a tak sami stali se hříčkou oněch „polských piklů," jež tak statečně potírali. Dále povstali proti nedělním školám také ruští klerikálové, kteříž v nich (jako i polští páni) a v ukrajinofilství celém větřili svobodářství: jednalo se tehdáž, aby národní školy odevzdány byly duchovenstvu, a zastanci toho záměru hleděli se duchovenstvu zavděčiti, útoky činíce na tehdejší školu ukrajinskou. Konečně židovský „Sion," popuzen nářky na židovské vyssávání lidu maloruského, pustil do světa hlas, že ukrajinofilové hoví „separatismu," t. j. směru po odloučení Malé Rusi (ale kam?) od Ruského carství.

Útoky na ukrajinofily sbíhaly se obyčejně se zpátečnickými snahami v samých záležitostech ruských. Stotožňování ukrajinofilstva s „piklemi polskými" pomátlo konečně i pojmy o maloruské literatuře těm, kteří jí dříve přáli.

Slavjanofilové, kteří v rocích padesátých vítali s pochvalou maloruská kázání Hrečulevičova, neméně i později ještě maloruský překlad evangelií a snah ukrajinofilských se povždy zastávali, potom také mluvili o „polských piklích." „Mosk. Vědomosti" z počátku samy též příspěvky na vydávání maloruských spisů sbíraly; „Sovrem. Lětopis" uveřejnil i protest kyjevských „chłopomanů" (za název ten se vlastenci ukrajinští nestyděli) proti pomluvám, jež na ně kydali domácí aristokrati-zpátečníci. Ale Katkov (tehdejší mocný redaktor „Mosk. Vědomosti") již s „Osnovou" se hašteřil, tvrdě, že ukrajinofilové národní řeč „přemršťují;" na závěrce počal trousiti o „polských piklích." Vycházející tehdáž místní „Věstnik jugozapadnoj Rossii," jejž řídil Govorskij, míval z počátku sám přátelské svazky s ukrajinofily (jakož uveřejnil na př. r. 1862 v kn. 5. článek: „Čto takoje chłopomany?" na jejich obranu) a dovozoval, že ukrajinská mládež při všech svých fantastických snech mnohem jest panstvu polskému nebezpečnější než Rusku, potom však též počal ukrajinofily za spojence polských povstalců prohlašovati, jda dílem s proudem času, dílem též chtěje uškoditi „chłopomanům" v příčině odevzdání národní školy duchovním; tvrdil i, což Polákům bylo příjemno slyšeti, že maloruština není leč pokažená polština.

---

[1]) Ukrajinofilové právem podotýkali, že polští revolucionáři-aristokraté svým šlechtickým zpátečnictvím bližší jsou „Mosk. Vědomostem" nežli jakémus liberalismu a ukrajinofilství. „Mosk. Vědomosti" potom zporovaly to nemilé sousedstvo, když „Věsť" počala vycházeti, kteráž hlásajíc konservativní zásady byla zjevným orgánem polského a ruského zpátečnictva, jmenovitě strany, osvobození lidu z nevolnictví nepřející.

V letech šedesátých a sedmdesátých trvaly ještě dále hádky o rozličných stránkách sporného předmětu; v r. 1874 zvlášť mocně se obnovily za příčinou archeologického sjezdu kyjevského, přešedše i do listů halických, vídeňských a j. Na Rusi tato perioda ukrajinofilství ukončena r. 1876 zrušením jihozápadního odboru ruské zeměpisné společnosti, jenž v Kyjevě míval své sídlo.

* * *

Tato episoda nepřátelství k ukrajinskému ruchu nepodává potěšitelného valně svědectví o stavu ruské společnosti. Po starém návyku ke vnější jednotvárnosti, ze staré bázně před všelikým veřejným počinem a následkem nevšímavosti k postupu, jakým se béře vývoj národnosti, bylo ukrajinské hnutí — jehož přirozenost dokazovala se již samým jeho historickým trváním — již při prvních krocích u veliké části obecenstva přijato s nepřízní, jež může býti na škodu stranám oběma. Zapomínalo se, že síla celku dostihuje se rozvojem částí, moc říše vzrostem sil místních; že „dvě ruské národnosti“ jsou jednou dějinami dány, čehož nesmaže již ani novinářský boj ani jakékoli vládní opatření, že však při tom obě sloučeny jsou blízkým pokrevenstvím, mocným svazkem dějin a jedněmi upomínkami. Zapomínalo se, že k pravému uvědomění národnímu dochází se jen osvětou, k blahobytu pak hmotnému upřímným toliko prohlédáním k národním potřebám; že šlechetný zřetel k lidu nastal u vlastenců̊v ukrajinských, jako i u ruských, ještě za nevolnického útlaku, a jevil se nikoli ve způsobě politického blouznění, nýbrž jako hluboký cit k národu a k otčině, u mnohých jako cit ryze křesťanský, vřelý a nezištný. Zapomínalo se konečně, že péče o národnost v kraji západním měla daleký význam politický, směřujíc k povznešení ruského národního živlu, tuzemního a mnohem četnějšího, proti politickým nápadům polským a majíc na zřeteli také onu část téže ruské národnosti, která oddělena jsouc od ruského středu politického, přebývá v Haliči, Bukovině a v Uhrách. Ale, žel bohu, nepřátelství rodí zas jen nepřátelství.

V ruské literatuře nevládly ostatně jen samé takové názory v té příčině. Mnozí nejen že nejevili žádného nepřátelství k ukrajinskému hnutí, nýbrž naopak s plným soucitem sledovali veřejné a literární jeho prospívání. Byli si vědomi, že oba národové jedno jsou, a přáli zdaru oběma částem celku. Kromě přemnohých svazků historických a kulturních, oba spojujících, činí pásku mocnou mezi oběma osoba slavného spisovatele, kterým počala se nynější perioda ruské literatury novější a jejž obě národnosti rovným právem mohou za svého počítati — míníme Gogola. Dějiny obou národností byly po mnohé věky oběma společné a ruskému zpytateli jest uznati staré i nové historické zásluhy celého plemene, při tom pak národopisných jeho zvláštností nepomíjeti. Maloruským písním národním mimo Malorusy nikdo tak nerozumí, jako čtenář ruský. Rylějev zbásnil některé episody dějin maloruských; Puškin byl maloruskými písněmi jako okouzlen a sled dojmu toho uvázl v „Poltavě;“ Turgeněv převáděl povídky Marka Vovčka; Ševčenko při návratu z vyhnanství vítán byl — jakož pamatujeme — v ruském

kruhu literárním s nejživějším soucitem; Kostomarov, jejž tak haněli pro nepřízeň k staré Moskvě a pro stranění Malé Rusi, požíval u čtenářův a posluchačů lásky takové, že zřídka se jí na Rusi dostane učenci.

Nelze zatajiti konečně, že i mezi slavjanofily ozývali se druhdy hlasové soucitní o maloruském národě a jeho rozvoji, což uvážení hodno při tak výlučných strannících národnosti velkoruské. Takové byly na př. hlasy Chomjakova o maloruské literatuře pro lid a o historických študiích jihoruských, zvláště pak prohlášky Hilferdingovy. Pojednávaje kdysi o vzrůstu slovanské ideje v ruském obecenstvě, zvláštní naděje kladl jmenovitě do Malorusů. „V ruském národě jsou hlavně povoláni k tomu Malorusové . . . Kyjev bližší jest druhým Slovanům než Moskva a samo maloruské plémě jest bližší jim ve všech příčinách než velkoruské: onoť jim bližší jazykem, jenž nejsa tak ostře odlišen jako náš velkoruský, stojí jaksi uprostřed mezi tímto a nářečími západoslovanskými, v západních pak končinách maloruské národnosti splývá s řečí uherských Slovákův; bližší jest druhým Slovanům i se strany historické a společenské... Konečně i to, v čem plémě maloruské odchýlilo se od původních řádů slovanských (větší rozvoj osobní individuálnosti, nebytnost pozemkové obce, větší vývoj života měšťanského atp.), činí jakýsi přechod od svétvárných slovanských řádů plemene velkoruského k západoeuropským řádům Slovanů západních. K čemuž ještě dokládáme, že odvěký boj s Poláky, jenž pro nás má význam převážně jen jako záležitost státní a více méně se nám jeví jako něco nehmotného a smyslův našich vzdáleného, naproti tomu u Malorusů všech strun národního života se dotýká jakožto rozepře domácí a osobní — že vezdejši ten boj stále musí Malorusům připomínati ideu slovanskou jako jedinou smírkyni. Takovým spůsobem, jakož za to mám, Malorusové mohou první propracovati se k idei slovanské a vnésti ji pak v obecné vědomí vší ruské země; jsouť jako svazující sponou mezi námi a ostatním světem slovanským... Myšlénku tu nevydávám za nic jiného leč jen za položení a pouhou dohádku, ale snad není náhoda, že Ševčenko, z jehož básní jedině vane národní nadšení, v poesii krom národní struny maloruské a struny náboženské nalezl ještě třetí — slovanskou, jakož svědčí jeho „Hus“ a velkolepé poslání k Šafaříkovi (což obé psáno jest v rocích ještě čtyřicátých).“

Plné však uskutečnění slovanské ideje — dokládá týž spisovatel — teprv tehdy nastane, až ona pronikne celou zemi velkoruskou a bude pohýbati veškerou Rusí: pak teprv dovrší se naše vlastní uvědomění národní. [1])

3. Národní písně maloruské.

Souběžnost maloruského ruchu se slovanským vůbec shledává se mezi jiným též v horlivých študiích národopisných, ku kterým se obrátila omlazující se literatura. Originálnost a bohatství maloruských národních

---

[1]) *Hilferdingovy* sebrané spisy I., 338–340.

písní, byvše jednou poznány, získaly jim nadšených milovníkův a sběratelů. Národnost méně původní v mravích, v životě a v básnickém pokladě měla by méně příčin státi o zachování své zvláštní osobnosti. Národnost však maloruská při vší mohutnosti velkoruského vplyvu, jenž proniká ji mnohonásobnými způsoby sousedství, veřejné správy a vyučování, a přes poruštění vyšších tříd zachovala tolik svérodého, že zvláštnost její byla patrna: ryzý Malorus (Chochol) dávno se stranil Velkorusa (Moskala, Kacapa); [1]) kde nalezají se národnosti podle sebe, nesměšují se; když pak národní živel jednou octl se v literárním a veřejném proudu, tím více pudil k projevení národních zvláštností a k dalšímu jich rozvoji.

Maloruské „dumy" a písně jsou vzácným zjevem slovanského básnictví národního. Malorusové náleží s Velkorusy, Bulhary a Srby k oné skupině slovanských národův, která zachovala skutečné epos národní, jeden to z důkazů starověkosti a původnosti svého národního bytí: tato skupina také jediná udržela skoro podnes dar epické tvornosti, v lyrice pak, v písních obřadných a v obyčejích mnohem více uchránila starobylosti než se jí dochovalo v národních písních plemen západoslovanských za tamního účinku cizoty a knižné vzdělanosti. Ale, jakož větším dílem bývalo u Slovanů, národní poesie žila jen v lidu, literatura — mimo poslední dobu — si jí nevšímala. Z té příčiny historický osud maloruského národního básnictví zůstává ve tmách; nestává žádných památek, které by dochovaly nám byly dřevní sepsání těch plodův, tudíž výklad o jich starobylosti může se díti jen theoreticky a podle historických analogií.

Ve starobylosti té spůsobila skoumatelům zvláštní rozpaky otázka (nedávno opět na archeologickém sjezdě kyjevském r. 1874 podňatá): proč maloruské epos, pokud podnes poznáno jest, nezná oněch podání starokyjevské epiky, která podle obyčejného soudu by se byla v něm právě měla zachovati a která tak dokonale zachovala se v poesii severoruské. Někteří věc tu vysvětlovali novostí maloruského plemene: nemůžeť prý znáti věstí starokyjevských, když krajiny tyto osadilo v době mnohem pozdější. Ale věc ta dá se vysvětliti také jinak a neméně přirozeně. Předně není pravda, že by souvěký národ starých věstí naprosto neznal, neboť i dnes ještě upomínky některé o starých dobách trvají ve spůsobě kusých, nejasných pověstí. Také „Slovo o pluku Igorově," jež jest pozůstatkem nepochybným tvornosti básnické XII. století, pozdější dumě maloruské příbuznější jest nežli severní útvar kyjevského eposu. Hlavní důvod však jest ten, že věsti starokyjevské zatemněny byly oněmi novými ději, jimiž naplnil se historický život národa jihoruského a jež bohatou potravu podaly básnické jeho plodnosti: věky XVI. a XVII. byly národu jihoruskému novou dobou hrdinskou; mocné jeho dojmy byly příliš čerstvy, aby se mohly pojiti se starobylostí v jakousi epickou posloupnost, a byly tak velice

---

[1]) Velkorusové Malorusům říkají, ne bez jisté příhany, Chochlové (t. j. chocholouši, od dlouhé čupryny na vrch hlavě, kterou maloruští sedláci nosívali); v témž smyslu Malorusi jim opláceji přezývkou Kacapi (t. j. cápové, kozlové, od dlouhých vousů na bradě, u Velkorusův obyčejných, jakýchž však Malorusové nenosí, bradu holíce). (Pozn. překl.)

blízky citu národnímu, že zatlačily staré věsti v zapomenutí a daly vznik nové historické „dumě.“ [1])

Z této doby již několik písemných svědectví o básnictví jihoruském zachovalo se, jmenovitě o dumách. První, pokud známo, zmínka se činí o dumách v Sarnického letopisech při r. 1506, [2]) tedy skoro stejného času s prvními zvěstmi o kozáctvě, ačkoli ovšem jak kozáctvo tak dumy dříve se objevily než jména ta dostala se do listin a do letopisův. V staré gramatice české Jana Blahoslava, r. 1571 dokonané a nedávno podle rukopisu ze XVI. století vydané, uvedena jest v původním jazyku zajímavá památka jihoruského básnictví tehdejšího jakožto „slovenská píseň z Benátek, kdež mnoho Slováků čili Chorvatů přebývá.“ Píseň ta patrně pochází ze Zádněstří, majíc blížence v písních teprv nyní v známost vešlých. [3]) Dotčený svrchu Jan Višenskij v jednom ze svých listů, jež z Athosu posýlal pravoslavným krajanům maloruským, čině jim napomenutí, aby drželi se víry svých otců a statečně odporovali protivníkům, dává jim naučení pobožného života, tu pak zcela v duchu tehdejších nařízení církve ruské přísně odsuzuje národní obyčeje a písně. Výčet jich skládá vábný obrázek národopisný.

Nejprve radí „očistit“ sváteční trhy, neboť prý sice svátek takový není křesťanský ale ďábelský. „*Koledy* z měst a z vesnic učením vyžeňte; neb nechce Kristus, aby při Narození jeho ďábelské koledy se konaly, ale nechať je sobě (ďábel) v propast svou zanese. *Štědrý večer* z měst a z vesnic do blat zažeňte, ať si tam s ďáblem sedí a z lidí si posměchu netropí. *Voločělnoje* [4]) po Vzkříšení z měst a vesnic vyvlekouce utopte; nechceť Kristus při svém slavném Vzkříšení toho smíchu a rouhání ďábelského míti. Na Jiřího mučenníka ďábelský svátek vycházky na pole, satanovi tancem a skoky oběru činiti vyhlaďte: hněváť se na zemi vaši Jiří mučenník, že není pravoslavného křesťana, jenž by ďábelské to rouhání vyčistil a vypudil. Pirohy a vejce náhrobní v Ostroze a kde by co takového se dálo vyvrzte, aby již v křesťanstvě ten kvas pohanský pominul. *Kupadla* na Jana Křtitele utopte a ohňové skákání utněte; hněváť se Křtitel na zemi vaši, že v jeho den dopouštíte ďáblu smích si tropiti z vás. Petr a Pavel prosí vás, chcete-li

---

[1]) Názor tento pronesli jsme již v prvním vydání této knihy. Překrásný výklad o této věci učinil *Žiteckij* v Očerku zvukovoj istorii, 287–291; sr. „Věstník Jevropy“ 1876 červen, 593—598; též mínění *Kostomarova* v „Besědě“ 1872, XII, 30—32.

[2]) „Per idem tempus duo Strusii fratres, adolescentes strenui et bellicosi, a Valachis oppressi occubuerunt. De quibus etiam nunc elegiae, quas *dumas* Russi vocant, canuntur, voce lugubri et gestu canentium se in utramque partem motantium, id quod canitur exprimentes; quin et tibiis inflatis rustica turba passim modulis lamentabilibus, haec eadem imitando exprimit“. Annales, sive de origine et gestis Polonorum et Lituanorum, 1587, VII, 379.

[3]) *J. Hradil* a *J. Jireček*, Jana Blahoslava Grammatika Česká. Ve Vídni 1857, str. 341. Zevrubné vysvětlení písně podal *Potebnia*: „Malorusskaja nar. pěsnja po spisku XVI. věka“. Voroněž 1877 (z „Filolog. Zápisek“).

[4]) *Voločělnoje* sluje u Bělorusův obyčej, že v čas velkonoční tlupy zpěváků chodíce od domu k domu zpívají písně z křesťanského i národního bájesloví, začež dostávají dárků. Zpěváci slují *voločebniki* a zpěvy ty *voločebnyja pěsni* od slovesa *voločiťsja* = toulati se, dům od domu choditi. (Pozn. překl.)

od nich milost míti, abyste zničili a popálili houpačky a kolýsky, na jejich den dělané po Volyni a Podolí a kdekoli by cos takového se dálo; mrzkoť jim hleděti s nebes na to ďábelské divadlo, křesťanským lidem připravované.“ (Akta, hledící k dějinám Jižní a Západní Rusi, II., 223—224).

O kozáckých dumách nalezáme též zprávy ve vypsáních vojen Chmelnického. Když Chmelnického syn Timofej ženil se s dcerou Multanského gospodára, tchyně, chtíc se mu zavděčiti, ustrojila svadební hostinu na spůsob ukrajinský a nevěsta na večer, kde se konal obřad rozplétání vlasů, dala si zpívati kozácké dumy. [1]) Maloruští pak dějepisci samého Bohdana Chmelnického činí původcem známé písně, ve které vypisuje se smutné položení Malé Rusi tehdejší, obklopené nepřátely. [2])

Polský dějepisec XVII. století, Stanislav Temberski, uvádí v latinském výtahu známou podnes píseň o Bajdovi, vykládaje ji na Dimitra Višněveckého (1564), slavného válečníka a zakladatele první žaporožské siče. [3]) Od sedmnáctého století pak již jdou rukopisy, v nichž souvěké písně o příbězích kozáckých vojen jsou zaznamenány. [4])

Hlavním však chráncem těch písní byl sám národ. Byvše z úst jeho sebrány, žijí nyní takřka druhý život, silou svou básnickou vzdělané třídy společnosti nynější sbližujíce se slavnou minulostí a s jádrem národa.

První sběratelé vyskytli se té doby, když literární pokusy v jazyku maloruském počaly na se bráti tvářnost uvědomělého směru. Kterak samostatný byl ten počin, jde z toho na jevo, že jak ruské tak maloruské sbírky objevovaly se beze všech skoro vzorův a ukázek z jiných literatur, bez jakýchž slovesné a učené práce na Rusi jinak se neobcházely. Bylť to ovšem romantismus, jenž literaturu uváděl do říše národních pověstí; také vzmahající se národní snahy přiváděly k zpytování národnosti — již Herder sbíral a velice cenil „Hlasy národův“ —: ale co se zvláště týče národních písní, sbírání jich bylo v celku dílo nové a ruská i maloruská literatura osvědčila se při tom nemálo samo-

[1]) *Kostomarov*, Bogd. Chmeln., vyd. 1870, III, 42—43.

[2]) Malá Rus byla již tehdy spojena s Moskvou, ale tato uzavřela s Polskou mír, doufajíc, že Aleksej Michajlovič zvolen bude za Polského krále; Rakušané a Turci Ukrajině hrozili, žádajíce, aby se Polsce pokořila, neboť báli se sesílení Ruska. „Vše to uvrhlo Chmelnického v smutek a žal, až z toho onemocněl. Nejspíše v trudných těch chvilích tento hetman-básník složil onu tklivou allegorickou píseň, ve které v podobě ubohé čejky, dvěma ptáky týrané a nad svými dětmi plačící, básnicky vyjádřen jest osud Jižní Rusi — ač je-li pravda, že píseň tu skládala určitá osoba a ne sám národ.“ *Kostomarov* tamtéž III, 241. Jest to ona známá píseň: „Oj bida, bida — čajći neboži“. Text její, mnohokráte otiskovaný, spatřuje se mezi jiným (i s výkladem) v *Zakrevského* „Starosvětském Banduristě“ II, 37—38. Připisována byla i jiným historickým osobnostem Ukrajiny.

[3]) Chronologia synoptica palmitis Coributei. V Krakově 1669, str. 16—17. Viz též *Antonoviče* a *Dragomanova* „Istor. Pěsni“, I, str. 154 a sled.

[4]) Viz na př. „*Kostomarova* III. sv., přílohy; *Antonoviče* a *Dragomanova* „Istor. pěsni“; *Jagiće* „Gradja za historiju Slov. nar. poezije“, str. 74—77 a „Archiv für slav. Philologie“ II., 297—307, pak poznámky *Petrova* a *Žiteckého.*

statnou. První, kdož ukázal k maloruským výpravným básním, byl kníže P. Certelev, knihou r. 1819 v Petrohradě vydanou pod názvem „Opyt sobranija starinnych maloross. pěsen.“ Dále byl horlivým sběratelem maloruských písní Maksimovič, jemuž vůbec náleží převeliká zásluha v oboru vědeckých prací maloruských.

Michal Aleksandrovič Maksimovič (1804—1873), z nebohatého šlechtického rodu gubernie Poltavské, študoval na vysokém učení moskevském, nejprve na fakultě slovesné, potom na fysicko-mathematické, a byv v botanice specialistou stal se již r. 1829 na téže universitě professorem botaniky, po pěti letech pak, r. 1834, dosazen byl do Kyjeva na učitelskou stolici ruské slovesnosti. Byl to ostatně dávno již zamilovaný jeho předmět: již v r. 1827, když mu hájiti bylo magisterské dissertace z botaniky, vydal první svou sbírku maloruských písní. R. 1834 vyšel druhý mnohem obšírnější jich sborník, s dějepisnými a filologickými poznámkami. V letech čtyřicátých Maksimovič z university odešel a žil na venkově, zřídka bývaje v Moskvě a v Kyjevě. Tu teprve práce jeho ustálily se konečně na dějezpytu, literární starožitnosti a národopise jižní Rusi: svého času mnoho vážných plodů vydaly, klestíce dráhu dalším bádáním o jihoruské minulosti. Zmínili jsme se svrchu, jak Maksimovič v oné stěžejní rozepři o původě maloruského plemene hájil starobylosti národa i jazyka; hlavní však zření obracel k proskoumání jihoruských národních písní. R. 1845 přichystal k tisku třetí vydání těch písní, jež však pro jakési censurní obtíže vyšlo teprv za několik let (Sbornik ukrainskich pěsen, Kijev 1849). Nebudeme se zdržovati vypočítáváním všelikých spisů Maksimovičových; stačí tu podotknouti, že vydání jich za posledních let podniknuto bylo jihozápadním odborem Zeměpisné Společnosti v Kyjevě, po jeho zrušení pak že pokračuje v něm Církevní Archeologická Společnost kyjevská. [1]) Působení Maksimovičovo zvláště tím jest památné, že skoro výhradně zasvěceno bylo jen rodnému kraji: jest to místní učenec v nejlepším slova smyslu a k tomu pracoval v dobách, kde práce jeho při vší jich speciálnosti netěšily se příznivým okolnostem. Jeden životopisec jeho vyřkl o něm, že jako Lomosonov byl podle slov Puškinových první ruskou universitou, tak „Maksimovič byl Kyjevské Rusi sám historicko-filologickou akademií a k tomu ještě čilým národovcem.“ Osobní jeho svazky se spisovatelským kruhem Puškinovým a potom s Gogolem měly ten účinek, že práce jeho mocně působily v tehdejší postup literárních ideí. Jakožto spisovatel vládl Maksimovič krásně maloruským jazykem, na př. v překladě Slova o pluku Igorově; též jeden z prvních sv. písmo do maloruštiny překládal, jmenovitě Žalmy (Psalmy, pereložennyje na ukrainskoje naréčije, 1859, 1867).

Poslední vydání Maksimovičových písní jmíno bylo svého času za přesně původní; bedlivějším skoumáním však vyšlo na jevo, že ve sbírce té nalezá se mnoho padělkův, na něž se hledělo tehdy velmi shovívavě. [2]) Téže doby I. I. Sreznevskij (nar. 1812), jenž později

---

[1]) Sobranije sočinenij M. A. Maksimoviča. Kijev, 1876—77, 2 veliké svazky; při třetím má býti i život Maksimovičův.

[2]) Zprávy o tom nalezneš u *Antonoviče* a *Dragomanova*, „Istor. Pěsni“, sv. I., v předmluvě. O Maksimoviči vůbec viz jeho nekrolog v „Věstniku

jako slavista tak velice proslul, vydávati počal „Zaporožskou Starinu" (vyšly 2 díly v šesti sešitech, v Charkově 1833—38), ve které též drahně dum a písní veřejnosti podal s dějepisnými výklady; ale i tuto, jako u Maksimoviče, bylo, jakož se nyní shledává, mnoho nepochybných padělků. [1]) Dále objevila se sbírka Platona Lukaševiče: „Malorusskija i Červonorusskija dumy i pěsni" (v Petrohradě 1836), jež obsahovala i halickoruský materiál. V rocích padesátých staré sbírky zastoupil nový sborník, pořízený svrchu již jmenovaným professorem university charkovské a pak kyjevské, Ambrožem Metlinským: „Narodnyja južnorusskija pěsni," v Kyjevě 1854. [2]) V r. 1856—57 vyšly Kulišovy „Zápisky o Jižní Rusi," obsahující též cenný materiál národopisný. Ale i ta kniha není bez padělku: vytištěna v ní domněle stará duma o výpravě námořní pohanského knížete do země křesťanské, kterou prý vydavateli dodal Šišackij-Iljič (I., str. 172—178) a která patrně jest nově skládána a k tomu ještě dosti nejapně. [3])

Také Kostomarov vydal tehdá v „Maloruském liter. sborníku" D. Mordovceva (v Saratově 1859) písně, jež sebral byl r. 1844 na Volyni. Zde jmenovány též buďte spisy N. Zakrevského: „Lětopiś i opisanije goroda Kijeva" (v Moskvě 1858), „Opisanije Kijeva" (2 sv., v M. 1868) a „Starosvětskij Bandurista" (3 d., v M. 1860—61), sbírka to písní, přísloví, hádaček s maloruským slovníkem.

Veliký zisk bralo študium maloruské národnosti z bádání dějepisných. Viděli jsme zpředu, kterak z dob Chmelnického vojen, zvláště pak v prodlení století XVIII. maloruští dějepisci vlastenečtí s láskou sbírali kde které zvěsti a historie skládali o minulých osudech své vlasti. Práce jejich ležela dlouho v úkrytu anebo kolovala v opisech. V našem století objevili se jako pokračovatelé v jejich díle Dm. Nik. Bantyš-Kamenskij a N. A. Markevič (1804—60), oba sepsavše dějiny Malé Rusi, [4]) v rocích pak čtyřicátých zvláštních zásluh dobyl si na tom poli známý slavista Osip Maks. Bodjanskij (1808—1877). R. 1846 podnikla totiž moskevská „Společnost pro dějiny a starožitnosti ruské" vydávání pověstných „Čtení" a Bodjanskij, jenž před tím byl zvolen za sekretáře společnosti a byl vlastně její duší, zvláštní zřetel obrátil k maloruským spisům historickým starší doby, potud nikomu (mimo nemnohé milovníky) neznámým. Tím odkryta celá takřka literatura. V oddíle „materiálů" přinesla „Čtení" u velkém počtu dějepisných pramenů, důležitých pro obecnou historii slovanskou i ruskou,

---

Jevr." 1874, břez., 442—453, a *Kostomarova* v „Sěvern. Věstníku" 1877 str. 25.

[1]) „Istorič. Pěsni" v předmluvě. *Kterak* se to dálo, není ještě osvětleno; vydavatel sám takto se pronáší o „Starině": „Některé z těch písní zapsal jsem já sám z úst pěvcův, jiné dodali mně přátelé a příznivci." Sborn. statej Akad., díl V., seš. II., 461—462.

[2]) Viz o něm ve článku p. De-Pule o Charkovské universitě, položeném ve „Věstníku Europy" 1874, únor, 101—104.

[3]) Bylo k tomu ukázáno tehdáž v posudku, jejž přinesl „Sovremennik." Sr. „Istor. Pěsni" I., předml. XXI.

[4]) Z předu jmenovali jsme již spisek téhož Markeviče: „Obyčai, pověrja etc. Malorossijan." (V Kyjevě 1860). O Markeviči viz „R. Starinu" 1874, kn. 5.

celou řadu starých historických památek maloruských. R. 1849 bylo další vydávání „Čtení,“ jež Bodjanskij redigoval, zastaveno příčinou „okolností na vydavatelstvu nezávislých,“ ale i za ten krátký čas postačil Bodjanskij na světlo vynesti věci znamenité, jako: Samovidcův letopis, díla Rigelmanova, Simonovského, Chanenkova, „Istorii Russov“ Konisského atd. Když po desíti letech „Čtení“ zas byla obnovena, Bodjanskij opět působiti počal ve Společnosti řečené, ujav se dřívějšího svého předsevzetí a řídě „Čtení“ v tom smyslu, že bez nich nemůž se obejíti, kdo poznati chce maloruskou (také obecnou ruskou a slovanskou) starobylost, historii a etnografii. [1])

V letech čtyřicátých počátek svůj vzala celá řada dalších publikací, předůležitých pro poznání minulosti Rusi jihozápadní. Jakkoli vláda v druhé čtvrti tohoto století nemálo tísnila literaturu, uznávala přece vážnost bádání dějepisného a tak byla po příkladu petrohradské komise archeografické, jež od let třicátých vydávala staré listiny a letopisy, zřízena v Kyjevě r. 1843 „dočasná komise pro rozbor starých písemností“ (vremennaja kommissija dlja razbora drevnich aktov). Nejhorlivěji se o věc přičinili Maksimovič a Nik. Dm. Ivanišev (1811 až 1874), professor a jeden čas i rektor vysokého učení kyjevského. Ivanišev byl vůbec nejčinnějším pracovníkem při archeologickém skoumání rozličných pozůstatků starobylosti vlastenské, zvláště při proskoumávání archivů kraje jihozápadního a při vydávání písemných památek, jež hojného materiálu poskytly dějepiscům jižní a západní Rusi a ukázaly netržitost historického života tamní ruské národnosti pod záplavou rozličných živlů cizích. [2]) V knihopisných poznámkách napřed položených byly publikace této kyjevské „dočasné komise“ vytknuty. R. 1859 komise tato, seznámivši se blíže s ústředním kyjevským archivem, jenž r. 1852 při kyjevské universitě sestaven byl z památných knih městských a zemských gubernie Kyjevské, Volyňské a Podolské, práce své rozšířila a počala vydávati „Archiv jugo-zapadnoj Rossii“ s takovým úkolem: měl přinášeti 1. materiál k dějinám pravoslaví v západní Ukrajině; 2. listiny o vnitřním zřízení osad; 3. o kozácích a hajdamácích; 4. o původu jednotlivých šlechtických rodů; 5. o městech; 6. o hospodářském a právním bytu selského lidu. [3]) Každému z těchto oddílů věnováno jest již po několiku svazkův. S Ivaniševem pracoval a po něm zůstal hlavní vědeckou silou „Archivu“ V. B. Antonovič, jak při ohromné práci proskumu materiálu a při úpravě jeho do tisku, tak při dějezpytném bádání vnitřního stavu zemí jihozápadních v minulosti. Výsledkem těch archivních študií jsou Antonovičova díla: „Poslědnija vremena (doby) kozačestva na pravoj storoně Dněpra;“ „Izslědovanije o proischoždenii (původu) kozačestva;“ „Očerk (nákres) sostojanija pravoslavnoj cerkvi v jugo-zapadnoj Rossii v XVIII.

---

[1]) O Bodjanském ještě promluvíme; nekrolog jeho viz ve „Věstn. Jevropy“ 1877, říj. 899—904.

[2]) Zevrubný životopis Ivaniševa, ostatně dosti podivný, čte se v „Drevnej i Novoj Rossii“ 1876.

[3]) Všeho napočetlo se v ústředním archivě 5815 památných knih a 453.381 jednotlivých písemností z XVI. století. Dějepisného materiálu vynešeno již přemnoho, ač propátráno teprv jen k 500 knih.

věkě;" dále študie o městech, selském lidu, konečně o hajdamáctvě — vše vzorná díla, jimiž názorně a přesvědčivě objasňují se národní dějiny Jižní Rusi.[1]) Výše byla zmínka učiněna o jiném podobném podniku, bohatém jak materiálem tak výskumy o jihoruské, zvláště církevní historii: jsou to „Trudy kijevskoj duchovnoj akademii." Vážná též pojednání sepsal A. M. Lazarevskij, jednak o maloruském stavu selském („Maloross. pospolityje krestjane 1648—1783," v Černihově 1860), jednak i o jiných stránkách staré Malé Rusi. O spisech M. Kostomarova jsme již řeč měli: podle soudu maloruských kritikův díla jeho o národní stránce ruské historie položila základ novému ukrajinství; jeho polemika s Poláky a s Moskviči objasnila sousedské a příbuzenské vztahy maloruského národa; jeho študie o federativním stavu staré Rusi byly vedle bývalého „Cyrilsko-Methodějského bratrstva" prvním podnětem ukrajinského panslavismu.

V letech šedesátých nastalo zvláště horlivé skoumání národopisné: sbírány národní písně, vypisovány národní obyčeje, pozorován národní život se stránky pospolité i hospodářské. Pozoru hodné výsledky těch prací objevily se v rocích sedmdesátých celou řadou důležitých publikací, jež náležitě ocenili učenci ruští i západoslovanští. Rokem 1873 počal v Kyjevě působiti „jihozápadní oddíl" ruské Zeměpisné Společnosti. V r. 1874—75 vyšly dva svazky „Zápisek," v nichž mimo přírodopisné a hospodářské články Malé Rusi se týkající položeny jsou závažné práce národopisné P. P. Čubinského, A. A. Russova („Ostap Veresaj, jeden z posledních kobzářů maloruských,") I. V. Lisenka (o hudebních zvláštnostech dum a písní Ostapa Veresaje), M. P. Dragomanova, P. S. Ivaščenka, A. I. Lonačevského, H. I. Kupčanka („Některé děje- a zeměpisné zprávy o Bukovině" s mapou a sbírkou písní).

Vedle toho vycházely ještě porůzné sbírky. Vydalť I. J. Rudčenko: „Narodnyja južnorusskija skazki" (pohádky), ve dvou dílech v Kyjevě 1869—70; „Čumackija narodnyja pěsni," v Kyjevě 1874 (sr. „Věstnik Jevr." 1872, kn. IX—X.); Lisenko: „Zbirnyk ukrainškych piseń," 2 seš., v Kyjevě 1872; A. J. Sementovskij: „Malorusskija zagadki" (hádačky), v Petrohradě 1872; Jefimenko: „Sbornik maloros. zaklinanij" (ve „Čteních" 1874, I. 1—70). Nejdůležitějším však zjevem jsou „Istoričeskija pěsni Malorusskago naroda" pp. Antonoviče a Dragomanova (svazek I. v Kyjevě 1874; sešit 1. svazku II. 1875), vzorné to vydání písní, založené na hojnosti variantů, poprvé očištěné od padělkův a oprav a důkladnými dějepisnými výklady opatřené. Žel, že nic neslyšeti o dalším v tom pokračování. Z látky nastřádané u kyjevské Zeměpisné Společnosti sestavil Dragomanov „Malorusskija narodnyja predanija i razskazy" (pověsti), v Kyjevě 1876. Kostomarov, jenž již r. 1843 v pojednání svém disertačním pokusil se o historické určení ruských národních písní, vrátil se k tomu předmětu v článcích o velkoruském básnictví národním („Věstnik Jevropy" 1872, VI.), zvláště pak podrobně o maloruském („Istorič. značenije južnorusskago narodnago pěsennago tvorčestva," v R. Besědě

---

[1]) O působnosti V. B. Antonoviče psala „Nedělja" 1878, čís. 20—21.

1872, IV—VI., VIII., X—XII.) Probral též zevrubně sbírky Antonoviče a Dragomanova. [1])

Zbývá zmíniti se ještě o jednom památném předsevzetí k poznání jihozápadního kraje, podniknutém silami maloruskými. Jsou to „Trudy etnografičesko-statističeskoj ekspedicii v Zapadno-russkoj kraj, snarjažennoj Imp. Rus. Geogr. Obščestvom. Jugo-zapadnyj Otděl“ (šest velikých svazků, 1872—77). Myšlénka o uspořádání výpravy do západního kraje k vůli skoumáním národopisným a statistickým vznikla v petrohradské Zeměpisné Společnosti již r. 1862. Byl tehdáž vypracován program, ale politické nepokoje, v kraji tom tehdy vzniklé, přinutily věc odložiti k časům pokojnějším. R. 1865 hnuto opět tou záležitostí: program přesouzen a z části změněn, přistoupeno i k vykonání jeho (vyslán S. Maksimov do západního kraje); ale dílo šlo velmi neuspokojivě. Konečně r. 1869 komise Zeměpisné Společnosti, která věc tu měla na starosti, k proskoumání severozápadního kraje zvolila p. Kuznecova, pro jihozápadní povolala P. P. Čubinského. Volba tato byla tak zdařilá, že úspěch převýšil všecka očekávání. Zpytování dála se s náležitým úsilím a důmyslem. Od polovice následujícího roku (1870) docházely již výsledky prací té výpravy, která v osvícených kruzích jižního kraje setkávala se s nejvřelejší příchylností a užívala výskumů, sbírek, návodův i všeliké podpory učenců místních i ochotníků. Rokem 1872 práce výpravy Čubinského počaly již tiskem vycházeti (v Petrohradě): vydání konalo se pod dozorem M. Kostomarova a P. Hiltebrandta.

V I. svazku (dosud vyšel sešit 1. r. 1872 a 2. r. 1877) mají býti obsaženy národní pověry, báchory a čáry, pak hádačky a přísloví; II. objímati má báje mythické a pověsti z národního života (nalezá se v tisku); svazek III. (vydán 1872) zahrnuje národní denník; svazek IV. (vyšel 1877) zavírá v sobě rozličné obřady — při narození, křtinách, svadbách, pohřbech, se zevrubným vypsáním obyčejův a s množstvím případných písní, mnohé z nich (138) s nápěvem; svazek V. (vyšel 1874 o 1209 str.) obsahuje písně milostné, rodinné, z pospolitého života a žertovné; [2]) ve svazku VI. (vydán 1872) podány jsou právní zvyklosti národní podle rozhodnutí selských soudů; ve svazku VII. (seš. 1. r. 1872, seš. 2. r. 1877) pojednává se o Židech, Polácích a vůbec národech původu nemaloruského, podána bude statistika Malorusů, nastíněn selský byt a jazyk s přídavkem tří map: o židovském

[1]) O Historických Písních psal ve „Věstn. Europy“ 1874, XII., o Nár. podáních a pověstech v „R. Stařině“ 1877, XIX. Posudek o Písních a Malor. pověstech podal též *A. N. Veselovskij* (v „SPb. Vědom.“ 1874, čís. 278 a v „Drev. i Nové Rossii“ 1877, II., 205—211), o Písních rovněž *Iv. Novickij* (v „Kijevljanině“ 1874, čís. 100). „Malor. narodnyja dumy i kobzař O. Veresaj“ slove článek Or. Millera v „Dr. i N. Rossii“ 1875, IV., 348—362. O Ostapu Veresaji, jejž jsme slyšeli i v Petrohradě, psáno bylo také v halické „Pravdě“ 1868. — Podotýkáme ještě, že v „Pamjatnoj knižkě“ Saratovské gubernie na r. 1872 (v Saratově 1872) čtou se zprávy o maloruských ostrůvkách v té gubernii: „Malorossijskija pěsni, zapisannyja v Balandě, Atkarskago ujezda“ od S. Illjuminarského (č. II., odd. III., 1—27); „Sloboda Samojlova“ s maloruským obyvatelstvem, od I. Horizontova (tamtéž str. 28—43).

[2]) Viz o tom *Jagiće* v Archivu I., 320 a sl.

obyvatelstvu kraje jihozápadního, o obyvatelstvu katolickém a polském a o jihoruských nářečích a podřečích.

Tak bohatý obsah získala výprava za kratičký čas. Úkaz to tím hodnější pozoru, uváží-li se, že všecek ten materiál sebraly a zpracovaly jediné místní síly učené; rychlý pak zdar podniku dokazuje, že jihoruské obecenstvo má čilý smysl pro všestranné poznání svého národa a veřejných jeho poměrů, a že pravdu mělo ukrajinofilství, když na to poukazovalo — kteréž samo bylo též důkazem toho živého citu národního.

Vyložený tuto postup vědeckého odkrývání národního básnictví maloruského dokazuje, žeť věc nesnadná sestaviti již nyní jeho dějiny. Jednak není žádných skoro písemných jeho památek ze starého věku, jednak nynější jeho obraz není posud úplný a také ne veskrz jasný. Vždyť přistoupeno teprv k prvnímu soudnému vydání písní historických; teprv objevil se (v Čubinského výpravě) pokus první pravidelného sbírání básnického pokladu národa a zpytování jeho života; porovnávací proskum ruského národního básnictví ledva teprv počal se v pracích Veselovského, Dragomanova, Buslajeva, a před nynějšími i budoucími zpytateli dlouhá ještě leží řada otázek, mezi nimi i o věcech nejpodstatnějších. Nejlepší rozhled v maloruském národním básnictví, obmezený ovšem jen stavem jeho nynějším, najde čtenář ve svrchu jmenovaném spise M. Kostomarova.

Noví skoumatelé shledávají v maloruských zpěvích výpravných tyto periody, jež s historickými dobami národního života se srovnávají: 1. písně věku družinného a knížeckého, obsahující upomínky z dřevního života ještě předtatarského, jenž potom za Gedyminoviců trval ve své míře až do polovice XVI. století či do Lublinské unie; 2. písně věku kozáckého, o bojích s Tatary a s Poláky; 3. písně věku hajdamáckého, z doby úpadku kozáctva, kde trval ještě útisk v těch částech jižní Rusi, které zůstávaly pod polským panováním; 4. písně z doby rekruty a nevolnictví; konečně 5. novější písně za svobodu.

V jihoruských zpěvích zapomenuty jsou, aneb aspoň *skoro* zapomenuty jsou věsti o starověkém Kyjevě; v záměnu vytvořil národ samostatnou epopéji věku kozáckého, která ostře se liší od eposu, jenž zachoval se na severu Rusi. Kdežto v severních zpěvích hlavně kyjevská starověkost zaznívá se svými bohatýry, pozdější pak doby historické slaběji se v nich ozývají a jen jako náhodou: jsou písní jižních hlavním ohniskem — doby kozácké. Na severu dávno již epos hynulo v paměti lidu a jen v odlehlých zákoutích zachovalo se, dějinným životem nedotknutých, tak že objevení jeho za dob posledních vypadalo jako vynález: epos maloruské naopak až do posledních desítiletí žilo plně a bujně v lidu ukrajinském. Konečně severní „bylina“ [1]) ve své stěžejní části kyjevské trvá v myslích lidu jen jako daleká a báječná upomínka, s přítomností nic nemající, mohla tedy tón nevyrušitelné klidnosti epické zachovati; naproti tomu jižní duma vzrostla ze živých událostí a v epický tón mísí se cit lyrický.

---

[1]) Tak lid ruský nazývá starobylé pověsti a písně starověké. (Pozn. překl.)

Zrozeny jsouce z nových poměrů, vynikají epické zpěvy jihoruské ještě i jinými zvláštnostmi. Kdežto starověké epos kyjevské, i v té podobě, jak se podnes zachovalo, mnoho živlů chová bájeslovných a to nikoli jen v nahodilých podrobnostech, nýbrž v samé své osnově: jesti nové maloruské epos výhradně hrdinské. Motivy báječné a starobylé epické formy zůstaly v něm jen jako z obyčeje, jeví se jako pouhá manýra; jesti to spíše básnická symbolika nežli báječná upomínka. Podstatným obsahem těch zpěvů jsou skutečné děje, hrdinami jejich jsou živoucí bohatýři národního zápasu, jichžto činy, povahy, tragické osudy jímaly mysl i cit národa. Takž epos maloruské obsahuje všecky doby dějinného života maloruského od XV. až do XVIII. století, vypravuje o bojích s Tatary a Turky ve stepích a na Černém moři, o utrpeních poroby, o vojnách s Poláky, konečně o novějších událostech, o hajdamáctvě atd. Přese všecko básnické přibarvení lze v útvorech těch nezřídka určitě viděti skutek historický, jenž sloužil za podklad, osobu, jež vyvolena za hrdinu, i všeliké příčiny veřejné a životní; čehož všeho není v starobylém epose. Básnická malba dumy odstíněna jest vroucím citem písně lyrické a jeví zhusta krásy neobyčejné, tak že zjevem jest přepůvabným v oboru vší slovanské poesie. Živý pocit přírody poskytuje jí množství básnických obrazů, jež sličně šperkují předmět epický.

Od té doby, co hyne život národní, také maloruské epos potrácí svou plodnost. Ještě století XVIII. zachovalo několik zbytků maloruské minulosti: Záporoží ještě dožívalo dni poslední; bouřlivé děje věku minulého nalezly ohlas svůj ve smělých podnicích hajdamákův a v „kolivščyně;“ též maloruská duma chovala se pořád v čerstvé paměti národa — banduristé, kobzáři, lyrníci mohli ještě vykládati bohaté zásoby starých věstí; ale nyní již učení skoumatelé musí pospíchati, aby zaslechli ještě a zaznamenati mohli písně „posledních minstrelů“ maloruského pěvectví.

Lyrické písně Malorusů rovněž vynikají básnickou svěžestí a hlubokým citem. Krom písní citu osobního, zejmena ženského, oplývá poesie maloruská přerozmanitými písněmi obřadnými a z pospolitého života.

Jeden z nejlepších znalců jihoruských písní národních, jenž sám také je sbíral z úst národa — Kostomarov, takto porovnává je se zpěvy plemene velkoruského:

„Ve své snaze, aby poznanou jednou ideu odělo pevným, hmotným a makavým tělem, plémě velkoruské klonilo se povždy a posud se kloní ku hmotnosti, v duchovní pak stránce života zůstává za jihoruským; pročež básnická tvornost u Jihorusů mnohem šířeji, živěji a plněji se rozvila. Poslechněte hlasu písní, přihleděte k útvorům, jež zplodila básnivá mysl jednoho i druhého plemene, k národním skladbám slovesným tu i tam. Nepravím, že písně velkoruské prázdny jsou vší poesie, naopak, velmi poetickou jeví se v nich zvláště síla vůle a povědomost úkolu, čehož obého tak velice jest potřebí k výkonu úlohy, kterou národ vytkl sobě v historickém postupu svého politického života. Nejlepší jsou z písní velkoruských ony, ve kterých zobrazují

se momenty, kde duše síly své sbírá anebo kde vyličuje se buď vítězství nebo nezdar, jenž ostatně nikdy nesklátí vnitřní mohutnosti.“

„Lid velkoruský, praktický, převážně ku hmotnosti se chýlící, povznáší se k poesii teprv tenkrát, když z kruhu běžného života se vyšine; jinak pracuje, nedada se uchvacovati a unášeti, oddávaje se spíše zcela podrobnostem a případnostem a spouštěje tudíž s mysli obrazný ideál, jímž všeliká věc se poeticky zbarvuje. Pročež národní poesie velkoruská tak často zalétá do říše nadsmyslnosti, vymykajíc se z mezí možnosti přirozené, a tak často klesá k pouhé zábavě a kratochvíli. Historická vzpomínka mění se ihned v epos nebo přechází v pověst; kdežto naproti tomu v písních jihoruských zachovává se větší míra skutečnosti, kteréž často ani není potřebí, aby píseň blýskala rozkošnou silou poesie. V písních velkoruských vládne stesk, přemítání, ale není v nich té snivosti, která tak mile dojímá nás v písních jihoruských . . . Účasť přírody jeví se slabě v písních velkoruských, velemocně však v našich: jihoruská poesie jest od přírody nerozdílna, ona oživuje ji, činí ji účastnicí radostí i želů člověka. Tráva, stromy, ptáčkové, zvířata, světla nebeská, jitro a večer, parno a sníh — vše dýše, myslí, cítí s člověkem, vše ozývá se mu čarovným hlasem to soucitu, to naděje, to domluvy. Cit lásky, jímž obyčejně prodchnuty bývají všeliké písně národní, zřídka v písních velkoruských nad tělesnost se povznáší; naproti tomu v našich dostihuje vysoké duševnosti, čistoty, ušlechtilosti vznětu a líbeznosti obrazů. I tělesná stránka lásky v písních žertovných vyobrazuje se s tou anokreontskou půvabností, která zastírá všecku hrubost i sám cit zduševňuje a ušlechťuje. Žena v písních velkoruských zřídka kdy povznáší se k svému člověčenskému ideálu; zřídka krása její povznešena jest nad tělesnost; zřídka láska může ceniti při ní něco víc než podobu tělesnou; zřídka spatřuje se cnost a důstojnost ženské duše. Jihoruská žena v básnictví našem naproti tomu jest tak duševně krásna, že i v pokleslku svém jeví se poeticky cudnou a stydí se svého ponížení. V písních hravých a žertovných zvláště se ostře zří protiva v přirozenosti toho a onoho plemene. V písních toho druhu jihoruských vládne takový půvab ve slovích a ve vyjádření, že dostupuje tu míry umělecké; okřívající lidská přirozenost neuspokojuje se pouhou zábavou, nýbrž pociťuje potřebu, dáti jí ušlechtilou formu, kteráž by duši nejen obveselovala ale i povznášela; veselí chce obejmouti ji krásnem, posvětiti myšlenkou.“ (Istorič. Monografii, I., 266—268).

4. Lid běloruský.

K národnosti běloruské byl zřetel teprv pozdě obrácen a jest podnes velmi málo proskoumána. Běloruský kraj, byv k říši připojen při rozdělení Polska, považován byl za zemi polskou a zůstával jako dříve v rukou polské správy, polských statkářů, katolického duchovenstva; nikdo nevzpomínal, že lid tam jest ruský. Teprv za posledního

polského povstání náhle jsme se rozpomněli, že i zde žive ruský národ, a od té doby počaly se tam teprv študie národopisné.

Bílá Rus tak dlouho žila ve svazku s Polskem, dala mu tolik sil hmotných i mravních, že Poláci slušně ji mohli počítati za svou. „Jestliže pak jsme“ — jakož praví Bezsonov — „nyní teprv, tak pozdě, vzpomněli si nazývati a uznávati ji svou..., tož nikterak nemůžeme výčitky činiti slovesnosti a vědě druhé, polské totiž nebo zpolačilé, že ona, mnohem dříve než my študia konavši o národnosti běloruské a její minulosti, rovněž ji za svou považovala v pravdě a od věku, k čemuž vedla ji ovšem též skutečná příbuznost, ač vzdálenější, i zvyklost dávného spolubydlení i paměť konečně jedné podstaty či jednoho původu domácích forem života, později popolštělých.“ [1]) První výskumy vykonali spisovatelé polští, a práce jejich, zvláště starší, jsou nemalou vědeckou zásluhou. „Nemoudré bylo,“ praví dále Bezsonov, „míchala-li se do věci politika s výlučností polských záměrů; ale to přiházelo se teprv později, a nám jest rozpomenouti se, že sami jsme pomýšleli také nedávno ze všeho toho učiniti zbraň politickou. V každém případě druhá strana předešla nás.“ Starší spisovatelé polští „bez rozpaků národ ten i jazyk s plody jeho *ruským* nazývali a teprv později, působením politiky, vyskytly se a v obyčej přicházely názvy rozličné, chytře na zakrytí pravé podstaty vymyšlené, které žel, že svedly i vlastní naši nevědomost.“

Odkazujíce čtenáře, jenž by žádostiv byl zevrubně seznati postup študií o národnosti běloruské, k uvedené knize p. Bezsonova, vytkneme zde hlavnější toliko zjevy.

Již slavný lexikograf Linde pojal do svého „Slovníka jazyka polského“ (1. vyd. 1814) mnohá slova běloruská i některé rysy života i básnictví národního Bělorusův. Lukáš Gołębiowski v dílech svých, zvláště v knize „Lud polski“ (1830) ukázal k mnohým stránkám národního bytu Bělorusů, podav spolu několik písní národních v jazyku původním, ač písmem polským. Proslulý polskoruský archeolog, Zorian Dołęga-Chodakowski, sbíral sám běloruské písně z úst lidu. Pomalu účastenství k národnímu básnictví zrůstalo; písně objevovaly se již ve sbírkách, psány pravopisem polským anebo docela na jazyk polský převedeny, pročež ke snůškám tehdejším třeba se chovati velmi opatrně. V našem století západní a jižní kraj daly Polsku celou řadu znamenitých básníků, mezi nimi i největšího z pěvců polských, Mickiewicze, a zajisté, že národní poesie Ukrajiny a Bílé Rusi při rozvoji jejich básnickém účinkovala. Z větších sbírek oné doby, do kterých dostaly se písně běloruské, jmenujeme tyto: „Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny“ (ve Vilně 1837—44); „Piosenki gminne (prostonárodní) ludu Pińskiego“ (v Kovně 1851) vydané od Romualda Zienkiewicze; „Pieśni ludu“ (ve Varšavě 1836) od proslulého Kazimíra Vladislava Wójcického. Knížka Alex. Kypińského „Białoruś,“ vyšlá v Paříži 1840, jest tendenční a nevědecká.

V písemnictví ruském zdá se, že nejdřív Kalajdovič, slavný své doby badatel starožitností, zření své obrátil ke zvláštnostem bělo-

---

[1]) Bělorusskija pěsni, XX--XXI.

ruského nářečí. P. V. Kirčjevskij, jenž si vůbec velikých dobyl záslub o známost ruského básnictví národního, byv povzbuzen příkladem Chodakowského, navštívil Bílou Rus a zde sám sice písní nesbíral, ale vešel ve spojení s některými osobami, které mu písně dodávaly, zaznamenané polským písmem. Známo jest, že mimo malou část sbírku svou vydati nemohl. Teprv P. Bezsonov podnikl její vydání (nejprve písní duchovních) a doplňuje ji ohledal i sám krajinu běloruskou, kdež mimo jiné písemné památky běloruského básnictví národního nalezl též znamenitý rukopis toho druhu ze XVII. století. [1])

Zatím šly na místě věci svou cestou. Běloruská minulost, ovšem v soustavě historické „Litvy,“ nalezla slavné vzdělavatele v Narbuttovi, v Jaroszewiczi, v Łukaszewiczi, v Kraszewském, v Daniłowiczi a j. Z ruské strany konalo se vydávání západních pamětí, počínajíc pracemi prot. Grigoroviče a končíc publikacemi archeografické komise vilenské, jejíž starostou od r. 1867 jest na Rus vystěhovalý učenec halický, Jakub Holovackij. Hr. Tyszkiewicz, slavný archeolog domácí, vydal r. 1847 jazykem polským vypsání Borisovského újezda v gubernii Miňské, a od té doby vyskytovaly se také již statistické a národopisné nástiny jazykem ruským. Tak jmenovitě podával z oboru toho zprávy A. Kirkor do „Vilenského Věstnika,“ do „Etnograf. Sbornika,“ vydaného petrohradskou Zeměpisnou Společností r. 1858, a jinam. Ale u Kirkora nenazývá se místní obyvatelstvo veskrz ruským; jest prý to plémě „slovanské“ nářečí „krivičanského;“ proti dřívějšku byl i to již pokrok. [2]) V „Etnografickém Sborníku“ i v jiných publikacích Zeměpisné Společnosti roztroušeno jest vůbec mnoho zpráv a podavků, ale vše to jest příliš nahodilé, kusé, nevyspělé v obecnou záležitost; zůstávát posud i sama oblast běloruské národnosti v její celistvosti nevyšetřena. Mnoho zpráv obsahují též „Materialy dlja geografii i statistiki Rossii,“ jež od posledních let padesátých vydává generální štáb podle jednotlivých gubernií; ale vlastní stránka národopisná těch podavků trpí týmiž nedostatky; neboť i tuto ještě, na př. u p. Korevy, opakuje se název „krivičanské plémě“ a běloruské písně jmenují se „písně Slovanů.“ V „Materiálech“ těch vyšlo vypsání těchto gubernií: Vilenské od Korevy (1861), Kovenské od Afanasjeva (1861), Miňské od Zelenského (1864), Smolenské od Cebrikova (1862), Grodenské od Bobrovského (1863, všech nejobšírnější a nejlepší, také nejvíce k národopisu prohlédající). Též nalezáme národopisný materiál o běloruské národnosti v aktech II. oddělení petrohradské Akademie; sbírky přísloví od Špilevského a Nosoviče, prvý běloruský slovník od téhož Nosoviče.

Polské povstání a pak jeho upokojení nezůstalo bez následků ve stavu země, jež se i v písemnictví divnými úkazy projevily, které věrně zobrazil Bezsonov (tamtéž XVII—XVIII., XLVII., LIII.). Objevili se tam zvláštního druhu jednatelé, jež těžko bylo uznati za lepší zástupce

---

[1]) Ukázky z něho byly podány v „Istorič. Chrestomathii“ *Buslajeva* (v Moskvě 1861, str. 1623—1624).

[2]) Kirkor jest totiž Polák a p. spisovatel mu klade již za zásluhu, že Bělorusů neprohlašuje, jakož dříve jiní činili, šmahem za Poláky, ačkoli přec nechce přímo je připočísti Rusům. (Pozn. překl.)

ruské společnosti a vzdělanosti. Nejprv uznali, že západní kraj jest ruský; vznikla idea, ruskému plemeni zachovati tu zemi, ve které vládli Poláci, a ruskou národnost znova zvelebiti. Ale ukázalo se, že i ten lid běloruský není takový, jaký oni jednatelé doufali nalezti; i jali se předělávati tu národnost podle jim povědomého vzoru. Zvláštní jest, že snaha taková i tam podpory docházela, kde bylo se nadíti lepšího porozumění historickému vývoji a jistého smyslu pro rozmanitost v jednom národním kmenu.

Té doby objevila se též kniha P. Hiltebrandta: „Sbornik pamjatnikov narodnago tvorčestva v sěverozapadnom krajě" (ve Vilně 1866) — spis to nekritický, obsahující písně též padělané a dlouhé úvahy o národních poměrech té země. Týž pracoval ve spolku s jinými také o „Archeografickém Sborníku," jenž hledí k dějinám toho západního kraje.

Několik písní, správně zaznamenaných, uveřejněno bylo také ve „Věstniku Zapadnoj Rossii." Bez učených pretensí, s chybami, ale nikoli bez zásluhy jest „Sobranije pěsen, skazok, obrjadov i obyčajev kresťjan (selského lidu) sěverozap. kraja" od M. Dmitrijeva, vyšlé ve Vilně 1869. A. Sementovskij vydal „Etnografičeskoje obozrěnije Vitebskoj gubernii" (v Petrohradě 1872). Nad jiné pak zasluhují pozornosti dvě knihy. Jedna slove „Bělorusskija pěsni, s podrobnymi objasnenijami ich tvorčestva i jazyka, s očerkami narodnago obrjada, obyčaja i vsego byta," od P. Bezsonova (seš. 1. v Moskvě 1871).[1] Druhá jest: „Bělorusskija narodnyja pěsni s otnosjaščimisja k nim obrjadami i sujevěrjami (pověrami), s priloženijem objasnitelnago slovarja i grammatičeskich priměčanij (poznámek)," od P. Šejna (v Petrohradě 1874). Dva ti spisové jsou úvodem k vážnému, vědeckému proskumu běloruského národního života i básnictví.

[1]) Předmluva p. Bezsonova, které jsme se dokládávali, jsouc vážným svědectvím muže, jenž na místě samém působil a byl očitým svědkem, poskytuje zajímavých zpráv o stavu tamního lidu hned po polském povstání. My úplně spisovateli přisvědčujeme i když hájí národní osobnosti Bělorusů i v tom, co povídá o oněch „jednatelích;" jen zdá se nám býti kratochvilné jeho dorážení na „Petrohrad," jenž prý je vším vinen. Ale větší střízlivost by poučila p. Bezsonova, že „jednatelů," „polákožroutův" a „porušťovatelů" atd. Moskva rovněž tolik vychovala, ne-li mnohem víc ještě.

II. Haličti Rusini.

Země Halická za dávného věku bývala jedním z hnězd Slovanstva. [1]) Zde bylo Velké Chorvatsko a Velké Srbsko, odkudž kdysi na jihozápad odebrali se národové toho jména. Jméno Chorvatů dlouho se pamatovalo zde, lpíc na jednom plemeni příkarpatském. V IX. století západní část nynější Haliče náležela k říši Velkomoravské, v X. též jeden čas příslušela k říši České, načež dostala se Polsku; část její východní dobyta byla na závěrce X. století knížetem Kyjevským Vladimírem a kraj

---

[1]) *O národopise a statistice* Halické a Uherské Rusi i Bukoviny jednají: *Šafařík*, Slov. Národopis, 1849; statistiky Rakousko-Uherska. — *Jak. Holovackij*, Cesta po halické a uherské Rusi, v Časopise Č. Mus. 1841, 42 a 43; Karpatskaja Ruś, v „Slov. Sborniku" I., 1875, 1—31; II. 1877, 55—84, s národopisnou mapou Haliče, Bukoviny a Rusi Uherské. — *I. Sreznevskij*, Ruś Ugorskaja, v „Věstniku Geogr. Obščestva," SPb. 1851—52, IV. — *Deško*, o Karpatské Rusi, v halické „Semejné Bibliotéce" 1855. — *H. J. Bidermann*, Die ungarischen Ruthenen, I. Statistik, Geo- und Ethnographie, II. Historischer Theil, Innsbruck, 1862—67. — — *Schmedes*, Geogr.-statist. Übersicht Galiziens und der Bukowina, Lemberg 1869. — „Slavjanskij Sbornik" I., 1873, 31—88 (rozpravy od Naumoviče a jiných). — *H. Stupnicki*, Geogr.-statystyczny opis królestwa Galicyi i Lodomeryi. Lwów 1864. — *Wł. Rapacki*, Ludność Galicyi. Lwów 1874. — *G. I. Kupčanko*, Někotoryja istoriko-geograf. svěděnija o Bukovině, Kijev 1875 (ze Zápisek jihozáp. oddělení Zeměp. Spol., sv. II., 289—369). Bukovina i jeja narodonaselenije (v Bukov. Kalendáři 1875). — „Avstro-Vengrija." Sestavili F. Feldman a A. Rittich pod red. N. Obručeva. 3 seš. 4°, SPb. 1874—76.

O dějinách: Obecná díla o ruské a polské historii, pokud hledí k Haliči a ku knížectví Vladiměřsko-Volyňskému. — *Engel*, Geschichte von Halitsch und Wladimir, 2 d., ve Vídni 1793; Geschichte der Ukraine und der ukrain. Kosaken, wie auch der Königr. Halitsch und Wladimir. Halle 1796. — *Dioniz Zubrzycki*, Kronika miasta Lwowa. Ve Lvově 1844; Kritiko-istoričeskaja pověsť vremennych lět Červonnoj ili Galickoj Rusi, do konca XV. stol. (Přeložil z polštiny a vydal O. Bodjanskij v Moskvě 1845); Istorija drevnjago Galičskorusskago knjažestva, 4 č., ve Lvově 1852—1855 (jazykem ruským). — *Kaz. Stadnicki*, Synowie Giedymina, 3 sv., ve Lvově 1853 (sem hledí jmenovitě sv. II.: Lubart, książe Wołyński). — *M. Smirnov*, Suďba Červonnoj ili Galickoj Rusi do sojedinenija jeja s Polšeju (1387). SPb. 1860. — *Aug. Bielowski*, Królestwo Galicyi, v „Bibliotece Ossolińskich," nové řadě, I., 1—43, ve Lvově 1862. — *Isidor Šaraněvič* (Szaraniewicz), Istorija Hałyčko-Volodymirškoj Ruši vit najdavnijšych vremen do roku 1453. Lviv 1863,

ten již tehdy slul „Červená Rus" (Červenskije goroda). Zmocnil se ho sice král polský Boleslav, ale pak opět jej opanovali Ruská knížata Jaroslav a Mstislav a od polovice XI. století zůstal při rodě knížete Rostislava Vladimírovice. V polovici XII. století kníže Vladimirko zvolil za sídlo své hrad Halič nad Dněstrem, což byl počátek *knížectví Halického.* Vladimirko, podnikavý, chytrý a rázný, byl jeden z mocnějších údělných knížat své doby. Syn jeho byl znamenitý Jaroslav Osmomysl, připomínaný v „Slově o pluku Igorově." Když velkoknížecí vláda ruská zašla na severovýchod, do Suzdali, zůstala Halič sama pro sebe, obyčejně vrchní moci knížat Suzdalských neuznávajíc. Dějiny Halického knížectví ve stoletích XII. a XIII. vykazují některé skvělé doby rozkvětu a politické mohutnosti, ale také doby vnitřních bouří a zápasů vnějších. Již po Jaroslavově smrti stala se Halič předmětem rozepře mezi ruskými knížaty rozličných linií a též mezi sousedy, Poláky totiž a Uhry. R. 1199 zhasl poslední Rostislavic a po nových bouřích spojena jest Halič s Vladiměřsko-Volyňským knížectvím pod vládou druhého znamenitého knížete Rusi Halické, Romana, jenž ku knížectví svému připojil též Kyjev a počal se i nazývati „samodržec vší Rusi." Ale panování jeho dlouho netrvalo. Syn jeho Daniel byl při otcově smrti ještě děckem, za mládí svého několikráte vstupoval na stolec otce svého, r. 1224 bojoval vedle jiných knížat ruských proti Tatarům na Kalce a teprvé v polovici XIII. století upevnil se v knížecí vládě a přijal název Ruského krále. Nájezdem tatarským byly dosavádní svazky mezi Haličí a Rusí východní přervány; jih klesl pod tatarskými spoustami, sever byl daleko a doma čím dál tím dorážlivěji vystupovalo požadování a poručníkování polské a uherské. Na závěrce XIII. stol. panoval Lev Danilovič. Pravnuk tohoto Lva, Jiří II. syn Ondřejův, byl poslední samostatné kníže Haličské. Po jeho smrti, r. 1337, stala se Halická Rus opět kořistí spornou mezi Litvou, Polskem a Uhry. R. 1352 Polský král Kazimír v úmluvě panovnické s Ludvíkem Uherským (jenž po Kazimírovi byl i králem Polským) postoupil jemu vrchního práva na Halič, kterážto okolnost po 420 letech posloužila Rakousku za důvod k tak zvané „revindikaci" Haliče. Konečně roku 1387 Rus Halická na dobro připojena jest k Polsku jakožto nerozdílná část Polské koruny a nazývala se od té doby „vojvodství Ruské;"

---

s mapou; Kościelne sprawy na Rusi za rządów Kazimierza Wielkiego, v Bibl. Ossol. tamtéž II., 318—337; Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniéj w drugiéj połowie XV. wieku. Lwów 1869; Kritische Blicke in die Geschichte der Karpaten-Völker im Alterthum und im Mittelalter. Lemberg, 1871. — Ke spisům *Petruševičovým* ukážeme v textě samém. — *Duliškevič*, Istoričeskija čerty Ugro-Russkago naroda. Ungvar, I—III., 1875—77. — *A. Šaguna* (biskup sedmihradský), Gesch. der griechisch-oriental. Kirche in Österreich. Hermanstadt, 1862. — *I. Fiedler*, Beiträge zur Geschichte der Union der Ruthenen in Ungarn (Sitzungsberichte der Wiener Akad. XXXIX., 1862). — *Orlaj*, Istorija o Karpato-Rossach, v „Sěvern. Věstniku" 1804. — *Vojtkovskij*, Ob unii vengerskich Rusinov, v „Rus. Besědě" 1859, kn. IV. — *Igumen Arsenij*, Russkije v Vengrii, v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1868, červen, 699—716. — *Matisov*, Dviženije narodnoj žizni v Ugorskoj Rusi, „Beseda" 1871, VI., 225—248. — *Vlad. Mordvinov*, Pravoslavnaja cerkov v Bukovině, SPb. 1874. — *G. A. Devolan*, Ugorskaja Ruš. Istorič. očerk. M. 1878.

Volyň, jež dříve již byla připojena k Litvě, dostala se říši Polské sňatkem Jagella s Hedvikou jako součástka velkého knížectví Litevského.

Takž vidí se, že Halická Rus na počátku svých dějin nacházela se v přímém úvazku s celou Rusí ostatní a byla částí dřevní federace ruských knížectví. Vidíme tu týž národ (jihoruský), týž rod knížecí, totéž kyjevské pravoslaví a duchovenstvo, týž stav společnosti, jeden jazyk, jedno písemnictví. Starobylé rozdíly plemenné zmizely i zde časem, jako na vší Rusi, a zaměněny jsou scelujícím názvem Rus, jenž, jak známo, lpěl tehdy zvláště na jižní větvi ruského národa. Halická tato Rus tíhla ku Kyjevu a Kyjev ji i za svou uznával; skladatel „Slova o pluku Igorově" s hrdostí vzpomíná knížat Halických jakožto slávy ruského rodu knížecího.

Však od polovice věku XIV. stav věcí se mění. Halická Rus stala se příslušenstvím Polsky a sdílela se od těch dob v její osudech politických, po všecky ty věky až do její pádu. Polské panování osvědčilo se jako posloupné utlačování ruské národnosti až k samému kraji úpadku. Halická Rus od jiných zemí ruských dělila se hlavně tou zvláštností, že vzmohla se zde již záhy, hned ve XII. století, bojárská aristokracie, kteráž stavovské prospěchy své kladši nad národní, největší díl viny má v politickém neštěstí Halické Rusi. Za polského panování počaly vyšší třídy národa přijímati polské obyčeje, jazyk, katolické náboženství a konečně úplně se odcizili lidu. Ruská národnost posléze byla obmezena na prostý toliko lid, čím dál tím více ztrácející práva národní, církevní a společenská. Slovem, zde nastal již od polovice XIV. století ten stav, který na Rusi Kyjevské a Západní vyvinul se teprve v století XVI. a vzbudil tam bouřlivý odpor národní. Zde podobné vzepření bylo nemožné: národ záhy pozbyl vůdců, ježto šlechta jeho splichtila se s polskou, k tomu byl hrozně zemdlen a ztýrán pohromami vnějšími: krajina tato, jakož od dávna trpěla válkami domácími mezi knížaty a vojnami polskými a uherskými, tak potom vydána byla nejvíce nájezdům a plenům Tatarů, Multánců, Kozákův a Turkův. Konečně i útisk náboženský na dlouho zbavil národ vůdců církevních. Již r. 1361 zřízeno bylo ve Lvově katolické biskupství, ač onoho času bylo tu katolíkův ještě málo, a co jich bylo, byli jen příchozí, Poláci, Uhři a Němci. Katolicismus byl tehdy velikou mocí, poskytuje rozličných výhod a výsad svým vyznavačům. Naproti tomu stolice pravoslavné metropole zůstávala skoro po dvě stě let neobsazena (od 1361 do 1539). Když dokonala se unie Brestská, trvalo to přes sto let, než haličtí biskupové pravoslavní (lvovský a přemyšlský) přistoupili k ní: měliť Haličané platné účastenství při hájení pravoslaví a teprv r. 1700 lvovský biskup Josef Šumlanskij unii přijal, kteráž z těch dob panuje v Haliči posud.

Ale ačkoli Rus Halická mnohem dříve než Kyjevská a Západní podrobena byla dvojímu útlaku, politicko-národnímu a náboženskému, a národní síly byly ochromeny: došlo zde přec mocného ohlasu národní a náboženské vzpružení, jež od XVI. století zachvátilo Litvu a Ukrajinu. Když zdvihl se tam ruch na obranu práv národních a náboženských, zápas ten nalezl také horlivé účastníky a vůdce v Rusi Halické. Vznikala zde v XVI. století bratrstva, zakládaly se školy a tiskárny, jež

poskytovaly polemické zbroje k obraně pravoslaví; na halické půdě dokonaly se mnohé rozhodné výjevy vojen Chmelnického. Ale vojny se ukončily; při spojení Malé Rusi s Moskvou Ukrajina zádněprovská („pravobočná") zůstala při Polsce a ovšem tím víc i Halič; šlechticko-republikánské zřízení dolehlo tím větší tíhou na ruský lid; pravoslavné živly pohltila unie; ruská národnost octla se v ponížení a v povržení.

Při prvním rozdělení Polsky dostala se Halič Rakousku, jež na základě svrchu dotčené úmluvy, r. 1352 mezi králi Polským a Uherským zavřené, činilo si právo na ni, jakožto na příslušenství koruny Uherské. Halič obdařena tu tytulem království (Königreich Galizien und Lodomerien, t. j. království Halické a Vladiměřské). Panování císaře Josefa II. označeno bylo velkými přeměnami ve správě, péčí o spořádání země, zrušením katolických klášterů, založením university ve Lvově, spolu však záměry germanisačními, k jichž provádění povoláno bylo mnoho cizích úředníků, hlavně „bratří" Slovanů z Čech a z Moravy. Posléze však živel polský přec obdržel nadvládu nad rusínským. R. 1809, po míru Vídeňském, ztratilo Rakousko velkou část Haliče, jež připadla vévodství Varšavskému; ale Vídeňský kongres ji zase v předešlém spůsobu obnovil a tak zůstává při Rakousku podnes.

Vnitřní stav politický Haliče zůstal pod vládou Rakouskou v též míře, jako za panování polského. Trval tu dále zápas dvou národností, či lépe řečeno, utlačování živlu rusínského polským se opakovalo. Rakouská vláda sice časem krotila ten boj, ale neupokojila ho. Poláci po starém obyčeji považovali se za pány Rusínů, nechtíce vůbec v Haliči uznati jiné národnosti mimo polskou. R. 1846, když obmýšleli povstání ve smyslu polsko-aristokratickém a halickopolští sedláci pověstnou řeží obořili se na polské statkáře, vládě rakouské uzdálo se též Rusínův užiti proti živlu polskému a tenkráte to hr. Stadion, cís. vladař v Haliči, „vynalezl Rusíny," jak vídeňští šprýmaři oné doby říkali. Rok 1848. konečně i ruské národnosti v Haliči přinesl naději práv politických a od těch dob zápas pronikl na vrch, trvaje v rozličné míře tu jisté svobody, tu staré tísně; vláda podle okolností hned „vynalezá" a podporuje Rusíny, když chce Poláky držeti na uzdě, hned zas jim je „obětuje."

Hlavní události z dějin Halické Rusi.

R 907—	Haličtí „Chorvaté" účastní se Olegovy výpravy na Cařihrad.
981—	Vladimír, kníže Ruské, dobyl na Leších Přemyšle a Červenských měst (Červené Rusi).
1145—	Vladimirko. Knížectví *Halické.*
1153—1187	Jaroslav Osmomysl.
1199—	Roman, kníže Vladiměřsko-Volyňský, spojil Volyň a Halič.
1249—1264	Daniel Romanovič v Haliči, „král Ruský."
1268—1270	Lev Danilovič staví Lvov.
1335 (okolo)	Smrt Jiřího II. syna Ondřejova, Lvova pravnuka, posledního samostatného knížete ruského v Haliči.
1387—	Připojení Halické Rusi k Polsku. (Volyň již před tím připadla Gedyminovi.) Halič stala se účastnou dějin

	polských a maloruských. (Od XIII. stol. nájezdy Tatarů, pak Multancův a Turků; vojny kozácké).
1772—	První rozdělení Polsky. Halič připadla Rakousku.
1777—	Bukovina připojena k Rakousku.
1784—	Založení university ve Lvově za Josefa II. (R. 1806 ona universita spojena s krakovskou.)
1795—	Třetí rozdělení Polsky.
1809—	Vídeňský mír.
1817—	Lvovská universita obnovena.
1846—	Halická řež.
1848—	Počátek národního a politického znovuzrození Halické Rusi.

I. Literatura halickoruská.

Svrchu vyložili jsme, kterak o jižní památky staroruského písemnictví spor byl veden z té příčiny, že památky ony v dobách pozdějších staly se historickým majetkem Rusi severní či moskevské, pročež pokládaly se za zjev buď dějin celoruských anebo převážně velkoruských, kdežto zas dějepisci maloruští považovali je za vlastnictví hlavně jihoruského národa. Haličtí vlastenci a učenci neméně v nich spatřují své dědictví:[1])

[1]) *K literatuře* Halické Rusi hledí tyto spisy: *Jos. Levickij*, Suďba galicko-russkago jazyka i literatury, v „Dennici" P. Dubrovského 1843, břez. a dub., a v Jordánových Jahrb. der slav. Liter. 1844, 5—6 Heft. *Jak. Holovackij*: Try vstupytelnyji predpodavańa o ruśkoj słovesnosty, Lviv 1849; Istoričeskij očerk osnovanija Galicko-ruskoj Maticy atd., ve Lvově 1850; Bibliografia galicko-russkaja s 1772—1848 goda, v „Hałyčanyně" 1863, seš. III—IV., str. 309—327; O pervom łiteraturnom dviženii Rusinov v Galicii so vremen Avstrijskago vladěnija v toj zemlě (39 str., z Naukového Sborníka, seš. II., 1865); O červonno-russkoj literaturě, v „Poezii Slavjan," str. 197—204; Dopolnenije k Očerku slavjano-russkoj bibliografii Undolskago (ve Sborn. stat. Akad. XI., 1874), i jiné podavky bibliografické v témže Sborníku sv. X., XVII. — Zorja Hałycka, od r. 1848; Hałyčanyn; Vremennyk Instytuta Stavropigijskoho; Naukovyj Sbirnyk; Pravda a j. časopisy halické obsahují drahně látky dějepisné. — Osnova 1862: „Rusiny v 1848 godu" (dub.); „Bibliogr. ukazatel galicko-russkoj slovesnosti" od Vl. Mežova (čen.). — Sovremennik, 1861: „Nacionalnaja beztaktnosť" (kn. 7). — *M. T—ov*, Literaturnoje dviženije v Galicii, v „Věstn. Jevr." 1873, září a říj. — *M. Dragomanov* psal o halicko-ruské literatuře v předmluvě k Feďkovičovým povídkám (v Kyjevě 1876); též úvahu o Holovackého „Dopolnenii," v „Drevn. i Novoj Rossii" 1876 I. 90—93. — *Ukraineć*, Łyteratura rossyjska, vełykorusska atd. Ve Lvově 1873—74 (z „Pravdy" r. VI—VII). — *M. Kolodskij*, Zamětki o Galicii, v Spb. Vědom. 1869, čís. 293, 297, 305. — Jiná sepsání uvedena byla již ve výčtu spisův o ruském ukrajinofilství.

O jazyku jednají: Nejprv knihy, jež přivedeny jsou výše při jazyku maloruském vůbec. Mimo to: *M. Lutskay*, Grammatica Slavo-ruthena, seu Veteroslavicae et actu in montibus Carpathicis Parvo-Russicae, seu dialecti viventis linguae. V Pešti 1830. — *J. Lewicki*, Grammatik der kleinrussischen Sprache in Galizien. — *I. Wagilewicz*, Gramatyka języka małoruskiego w Galicyi. Lwów 1845. — *J. Łoziński*, Gram. języka ruskiego. V Přemyšli 1846. — *Jak. Hołovackyj*, Rosprava o jazyći južnoruśkom i jeho naričjach. Lviv 1849 (a při Istor. Očerku Matice); Gramatyka ruśkoho jazyka. Vo Lvovi 1849. — *Osadca*, Gram-

Nestora, Ilariona, [1]) Vladimíra Monomacha, Cyrilla Turovského, Daniele vypovězence, [2]) Slovo o pluku Igorově osobují i svému štěpu, jakožto historické památky jihoruské; Jižní Rus, ku které sebe počítají, jeví se jim jako „zástupkyně všelikého umného rozvoje po všech zemích, jež slovou ruské“ (Holovackij, Predpodav. 14.). Slovem, ta odtržená Rusi část staré své dějiny úplně slučuje s dějinami Rusi Kyjevské — k čemuž má i plné právo, ježto za oněch dob činila s ní jeden celek politický i národní. Za jak tuhý jmín byl ten svazek v oněch dobách, vidno jest z letopisův, kteří dobře znají Červenou Rus a píší o ní v stejné míře jako o jiných zemích ruských; vidno jest dále ze „Slova o pluku Igorově,“ kdež čte se známé básnické oslovení halického knížete Jaroslava. [3]) Jedna z nejznamenitějších kronik ruské starožitnosti, Volyňská, jež slyne nevšedně živým vypravováním, náleží zejmena halicko-volyňskému kraji dřevní Rusi. Ale všecky tyto odkazy staré doby upadly zde potom více ještě, než na Rusi kyjevské, v zapomenutí kolikavěkým účinkem cizí vlády, katolicismu a unie.

Haličtí dějepisci dále své literatuře též vlastní Litevský Statut, působení Švajpolta Fiola v Krakově, dra. Skoriny a Konstantina Ostrožského, ba i samo kozáctvo s jeho slavnými činy i s jeho básnictvím. Komu skutečně náleží tyto zjevy, vyšetřili jsme již dříve: co vzniklo ve Vilně a v Kyjevě, nelze ovšem připsati Lvovu, ale národní a politické hnutí, které počalo se v XVI. století na Rusi litevské, kyjevské i halické z jedněch pramenů, z jedněch okolností a s jedním cílem, bylo veskrz velmi vzájemné, tak že hrubě ani nelze místní zjevy vylučovati z celku. Obecného toho ruchu úkazy jsou též lvovské bratrstvo, halické školy a tiskárny, haličtí církevníci a spisovatelé. Tito činitelé při jihoruské osvětě věku XVI—XVII. účinky svými platně též přispěli k následujícímu rozvoji všeruské vzdělanosti.

Po připojení Malé Rusi k Moskvě vzdělavatelná činnost jihu rozdělila se a hlavní proud její obrátil se k severovýchodu. V té části Jižní Rusi, která při Polsce zůstala, ovšem tedy i v Haliči trvalo dále staré utlačování ruské národnosti a víry, síla však odporu víc a více mdlela a halickoruská národnost octla se v stavu nanejvýš žalostném. Vyšší třídy dávno již přestoupily ke katolictví a zpolštěly; měšťanstvo jest o obecní samosprávu oloupeno a odevzdáno libovůli starostův a

---

matyka russkoho jazyka (podle Miklošiče). Ve Lvově 1864. — *P. Ďačan*, Metodyčna grammatyka jazyka małoruśskoho. Ve Lvově 1865 (kniha učební).

[1]) Ilarion byl první Rus, jenž zasedl na metropolitskou stolici v Kyjevě. Žil za vel. kn. Jaroslava Vladimírovice (jenž † 1054) a zůstavil některé spisy duchovní. (Pozn. překl.)

[2]) „Slovo o Daniilě Zatočnikě“ jest staroruské skládání, ve kterém spůsobem vtipným jakýs Daniel stěžuje si vel. kn. Jiřímu Vladimírovici, že byl z domova vypověděn. (Pozn. překl.)

[3]) Halický Osmomysle Jaroslave! Vysoko sedíš na svém ze zlata kutém trůně, podepřev hory Uherské svými železnými pluky, zastoupiv královi cestu, zatvořiv brány Dunajské, metaje břemeny přes oblaky, soudy řídě do Dunaje. Hrůzy tvé po zemích tekou, otvíráš brány Kyjevské, střílíš z otcovského zlatého trůnu Saltany za zeměmi. Střílej, pane, Končaka, pohanského otroka, za zemi Ruskou, za rány Igora, bujného syna Svatoslavova! (Český překlad podle vydání Hattalova z r. 1858.)

kastelánů; bohatých kupcův a řemeslníků zde nebylo; obchody měli v rukou židé. Staré nepřátelství mezi živlem polským a ruským vzrostlo v obyvatelstvu až do míry vrchovaté: zášť plemenné bralo posilu ze šlechtické pohrdy k „chłopu," ježto Rusínem nezůstal než toliko „pop a chłop." Váha a vzdělání duchovenstva klesaly hloub a hloub; bratrstva již neúčinkovala s dřevní horlivostí a hlavní z nich, stauropigijské ve Lvově, podřízeno jest římské kolleji de propaganda fide; statkův pravoslavné církve zmocňovali se katolíci; nižší duchovenstvo bylo chudé a nevzdělané. [1]) Výše poněkud stálo i vzděláním i majetností duchovenstvo řeholní, jež po přijetí unie obdrželo jezovitské zřízení. Z řádu těchto tak řečených „baziliánů" brali se biskupové a jiní církevní hodnostové; v rukou jejich zůstávaly ještě bohatší statky, tiskárny a školy; po vypuzení jezovitů odevzdány jim též vyšší školy latinské. Ale baziliané působili ve smyslu polském, činíce přechod k pouhému katolictví, a známost starého písemnictví a jazyka slovansko-ruského byla čím dál tím větší vzácností.

R. 1772 stala se Halič částí říše Rakouské jakožto polopolská provincie. Pod novým panováním stav hmotný sice se polepšil, ale národnost rusínská dlouho ještě zůstala podřízenou a utlačenou. Přese všecka opatření vlády rakouské, směřující k zlepšení správy a k rovnému postavení obou národností, stará jizva meziplemenné nenávisti se nezacelila. Poláci, utrativše nezávislost politickou, chtěli zhojiti se rozšířením pole své národnosti na újmu Rusínův, což se jim také dařilo příčinou větší zámožnosti, větší společenské váhy a vyšší vzdělanosti. Zmínili jsme se již o opravách Josefa II. Haličtí dějepisci vděčně připomínají tehdejší opatření vlády rakouské. Josef II., vykonávaje své svobodomyslné a lidumilovné úmysly, pozdvihl ony dva stavy, které tehdáž jedině činily národ rusínský: stav selský a kněžský. Zřídil pravidelnou úřední správu a řádné soudy, ulevil selskému lidu, obmezil práva statkářův, všem stavům rovný otevřel přístup do škol atd. Žádaje povznesti národní vzdělání, požadoval, aby duchovenstvo učilo a kázalo národním jazykem. R. 1783 založen první duchovní seminář ruský, a zde, v ústavě z veřejných peněz vydržovaném, otevřeny první ruské přednášky. V listopadu 1784 zřízeny vysoké školy ve Lvově a v brzku i tam uveden jazyk ruský, nejdřív na fakultu bohosloveckou, pak i na druhé. [2]) Do škol halických přicházeli též Rusové z Uher a ze Sedmihrad. Mezi professory byl i znamenitý Petr Lodij, rodem uherský Rusín, jenž později pozván byl do Ruska a v Petrohradě zaujal stolici filosofie a pak práva. Však volnosti té se Rusíni dlouho netěšili. Poláci brzo zas dosáhli panujícího postavení. Rakouská vláda, jíž dříve prospěšným býti se vidělo Rusíny podporovati, čímž působiti chtěla proti

[1]) V předmluvě k slovansko-ruskému slovaři, vydanému v Suprasli 1722, čte se o nevědomosti duchovních osob takto: S nevýslovnou bolestí srdce shledali zkoušcové či examinátoři při lidech, v duchovní úřad postavených, že stý zná sotva jazyk slovanský, nevěda co čte při službách božích, na záhubu duše své i duší správě jeho svěřených.

[2]) V tu dobu domácí jazyk nejmenoval se ještě ani rusínským ani rutenským, nýbrž prostě ruským: lingua russica, russische Sprache. Ale ať pravdu díme: přednášky konaly se jazykem staroslovansko-ruským.

snahám Poláků tíhnoucích k Varšavě, po konečném rozdělení Polsky upokojila se z té stránky a spojila se s Poláky k přitlačení Rusínů. Rusínské snahy vylíčeny jako církvi a vládě nebezpečné, ruské přednášky zrušeny, posléze i sama universita r. 1806 do Krakova přenešena; ve Lvově zůstalo toliko lyceum. Ruské přednášky vzaly zde za své r. 1808.[1]) Úsilí halických duchovních vrchností, aby aspoň nižší školy byly zřízeny s vyučovacím jazykem národním, rozráželo se o protivné působení polského duchovenstva a německého úřednictva, pokládajících školy takové za zbytečnost, ježto prý stačí na polsko přeložiti několik nejpotřebnějších církevních knih a netřeba k vůli sedlákům množiti jazyky a písma Již tehdy mělo se za to, že v nejhorším případě bude lze rusínské knihy tisknouti latinkou. R. 1816 ohlášeno bylo místními úřady, že z důvodů politických neuznává se za prospěšno, na místo jazyka polského šířiti rusínský, ježto prý tento jest nářečí ruštiny.

Haličtí dějepisci, jakkoli si chválí záměnu polského panování rakouským, přece dobře si povšimli, že r. 1772 nastala halickým Rusínům veliká újma: byli odtrženi od svých maloruských sourodáků, sobě samým ponecháni, všem cizím útiskům vydáni — katolickému, polskému a německému. A v pravdě přispění mohli hledati toliko u svojich.

Novější halická literatura počala vzcházeti ze zpomínek na staré písemnictví věku XVI—XVII. a spravovati se některými ruskými vzory XVII—XVIII. století; od konce století předešlého, po založení lvovské university a v souvislosti s ruskými přednáškami nastalo jakési sblížení s písemnictvím ruským, které však hluboko nesáhalo. Literární pokusy dály se podle vzoru knih starých, jež se zachovaly, a podle ruských spisů z minulého století: veršovaná část literatury skládala se z krasořečnických veršů, k slavnostním příležitostem skládaných podle vkusu byvalých študentských burs, řečí divně míchanou, kde církevní jazyk slovanský, jenž panoval v písemnictví před Lomonosovem, kažen byl neznámostí jeho a příměsí polskou a rusínskou. Mnohem účinnější byly ruské vplyvy v letech třicátých.

Mezi halickými přátely písemnictví nescházelo vlastenců, přejících rozvoji své národnosti, ale nemohli se vybaviti dlouho z těžkých pout obklopujících je poměrů, z drobných bojů s překážkami, národnosti činěnými, z uniatství, oddělujícího je od Malorusův i od vlastní minulosti; není tedy divu, že dlouho nenacházeli pravé cesty. Konečně došly sem ohlasy slovanského vzkříšení, zvěstující povstání Slovanů k novému životu, z druhé pak strany pronikly plody maloruské slovesnosti z Ukrajiny, kdež přímé již podány důkazy, že národní jazyk může povýšen býti k písemnému tvoření. Ukrajinská literatura mohla tu zcela přímo účinkovati, neboť veškera minulost nestačila plemennou jednotu smazati mezi Rusíny a Malorusy na poli jazyka, života i národního básnictví. Rusíni sami o sobě nebyli s to, aby prapor své národnosti vyzdvihli; ale když zároveň na Malé Rusi jihoruský jazyk

[1]) Tenkráte název „ruský jazyk“ vyměněn byl již pojmenováním „rutenský,“ jakožto méně sluch urážejícím: ruthenische či Landessprache, lingua patria.

národní vyskytl se v knihách a tvořila se malá literatura, úkaz ten nemohl se nedotknouti hluboce citův a nepovzbuditi Rusínů k následování. Národní básnictví maloruské konalo tu ten mravní a národní účinek, o kterém jsme se byli zmiňovali. Oné doby byly již sborníky kn. Certeleva a Mich. Maksimoviče na veřejnosti; polští učenci Dołęga-Chodakowski a Václav z Oleska obraceli zření své k ruským písním v Haliči a cenili je výše polských: kteréžto uznání dodalo též odvahy halickým vlastencům.

Na počátku roků třicátých sestoupil se malý kruh halickoruských študentů lvovské university a položil sobě za úkol, pracovati o poznání vlastní národnosti a založiti halickoruskou literaturu. Příklad jiných Slovanů povzbuzoval je a utvrzoval v myšlénce, že jejich národ — jemuž počítali úhrnem 15 millionů — má totéž právo na vlastní literaturu. V kruhu tom byli Šaškěvič, Vagilevič, Holovackij, Ilkěvič a jiní; aby se utvrdili ve svém slovanskonárodním snažení, dali si slovanská jména Ruslan, Dalibor, Jaroslav, Miroslav atd. R. 1834 odhodlali se vydati malou knížku — národních písní a vlastních skládání prosou i veršem; ale místní úřadové knížku zapověděli a pisatele odevzdali pod policejní dohlídku. Než později podařilo se jim přec vydati to dílko, a sice v Pešti (ježto v Uhrách vládl jiný řád); však v Haliči byla na ně opět zápověď dána. Byla to „Dněstrová Rusalka“ (v Budíně, písmem král. všeučiliště pešťanského, 1837, XX., 135, malá osmerka), a jí počíná se nová halická literatura.

Marcián Šaškěvič (1811—1843) jest spisovatel oné doby nejznamenitější. Syn jsa kněze z kraje Zločovského, študoval na universitě ve Lvově. Tu dostaly se mu do rukou Kotljarevského Aeneida, Maksimovičův sborník národních písní a maloruská mluvnice Pavlovského (1818), i učinily v něm úplný převrat: objevily mu novou cestu, kterou ihned nastoupiv jal se zpytovati vlastní národ, jeho písně, pověsti, obyčeje, literární minulost; se zanícením počal pracovati k probuzení národa a účinkoval v tom smyslu i na kruh přátel, jenž skupil se kol něho. „Dněstrová Rusalka“ byla po výtce jeho dílem. Jeho „Dumky“ a „Žalmy Ruslanovy“ byly počinkem nové básnické literatury; mnohé z jeho písní znárodněly. Šaškěvič časně odumřel, byv knězem v témž kraji Zločovském; ale základ přece dílu položil. Jméno jeho chová se u halických vlastencův u veliké vážnosti: on „první probudil Haličany k pravému ruskému životu,“ „dal poslechnouti čarodějných zvuků rodného slova,“ „ukázal cestu halické literatuře.“ [1])

Ivan Vagilevič (1811—1866) vzdělával se ve lvovském uniatském semináři; za účastenství v „Dněstrové Rusalce“ a pro spojení se slovanskými učenci (na př. se Šafaříkem) vyvržen byl z počtu čekatelů míst duchovenských; teprv r. 1845 bylo opatření to změněno a on stal se knězem. R. 1848 mnoho pracoval k probuzení národnosti, ale brzy se s dřívějšími přátely rozešel (podle vyjádření Holovackého „zaprodal se Polákům“), přestoupil k vyznání protestantskému,

[1]) Sr. „Pravdu“ 1868, 132. O Šaškevičově životě viz *Holovackého* „Vinok Rusynam“ 1846, str. 47—66; *Dědického* „Vspomínku na Marciána Šaškěviče“ v „Zoře Halické“ 1860, str. 488—497; *Om. Ostrovského* „v Pravdě“ 1872, 157—163.

mnoho bídy zkoušel, potom obdržel místo v bibliotéce „založení Ossolinských“ ve Lvově, byl překladatelem, přednostou lvovského archivu a pracoval mnoho v oboru dějin, jazyka, národopisu a starožitností halických. Rusínské jeho spisování přestalo na účasti v „Rusalce;“ potom psával již jazykem polským. Učené jeho práce roztroušeny jsou po časopisech: v českém „Časopise Č. Musea,“ v „Bibliotece Warszawské,“ v „Bibliotece Ossolińskich“ a j. Mnoho zůstalo v rukopise. [1])

Zápověď „Rusalky“ malým byla povzbuzením pro vlastence halické; přece však z konce let třicátých objevily se některé knihy, jež důkazem jsou neutuchlého citu k národnosti. Taká byla kniha Řehoře Ilkěviče († 1841): „Hałyćkyji prypovidky i zahadky“ (ve Vídni 1841); sem náleží též mluvnice: Levického, Vagileviče, Lozinského; několik sbírek národních písní, tištěných latinskými literami — Václava z Oleska, Žegoty Pauliho, Lozinského. Ale ačkoli Šaškěvič ukázal již literatuře cestu nechybnou — v duchu národním a živou řečí národa, přece vyskytovaly se ještě staré krasořečnické verše. Tak sepsal Josef Levickij „Stich“ (verš) ke cti halického metropolity (v Přemyšli 1838), Sim. Liseneckij veršované vypsání povodně v Pešti a Budině („Vozzrěnije strašilišča vo Pestě i Budě,“ ve Vídni 1838) atd. Zvláštní jest, že spisovatelé podobných veršů, znetvořujíce církevní jazyk, domnívali se, že piší po malorusku.

Maksimovič, rozbíraje v „Kijevljanině“ r. 1841 podobné plody červenoruské literatury, žasnul nad tou řečí, kterou jsou psány a jejíž nemožnosti patrně necítili oni spisovatelé. Hleděl jim vysvětliti, že literatura s nepřirozeným jazykem neobstojí a že její orgánem může býti jen živá řeč národa. [2]) Ale napomínání jeho nemělo hrubého účinku: řeči té podnes přidržuje se jedna strana spisovatelů halických.

---

[1]) Zprávy životopisné přinesl „Slovník Naučný“ s. v.; viz též „Pravdu“ 1868, 274. — (Do Časopisu Č. Musea podal dva národopisné obrázky: „Huculové“ (1838) a „Bojkové“ (1841), sepsáni to podle slov Hanušových (v Bájeslovném kalendáři 1860) „velmi bohaté, nesoucí v sobě zdroje zkušenosti zvláštní.“ Pozn. překl.)

[2]) „Přejíce Líseneckému i všem druhům jeho zdaru všemožného na poli básnickém,“ — tak psal Maksimovič — „podotýkáme jen tolik: proč na jeho „Vozzrěnii“ psáno jest, že složeno jazykem maloruským? Nižádný Malorusín k jazyku tomu co k svému se nepřizná, a též to není jazyk velkoruský ani běloruský: jest to *umělé* slovansko-ruské slovoskládání, jakýmž před sto lety psávali naši rušti veršovci, a proto také jejich sepsání předčasně zastárla . . . Literární či spisovný jazyk náš zdokonalil se tím, že k přirozenému, živému jazyku ruského lidu se sblížil, od kteréhož tak dalek byl knižný jazyk spisovatelů minulého století. Treďjakovskij, jehož verše jsou tak nelepy, národní písně nazýval nízkými a sprostými, kdežto naproti tomu Puškin za šperk nejkrásnější svých nevyrovnaných veršů pokládal jich národní sloh a velice si na těch svých kusech zakládal, jež sepsány jsou v duchu národním... Věkové pokusy našeho ruského veršovnictví měly by spisovatelům červenoruským sloužiti k poučení. Nechať zanechají umělého slovoskládání a veršotepectví! Živá literatura může jim vyrůsti jen na půdě živého národního jazyka: nechať jej poznávají v národních příslovích, pořekadlech, pohádkách, ještě pak více v písních maloruských, zvláště ukrajinských, kdež národní duch rvzkvetl k nejvyšší síle a kráse. Tím více to slušeti bude Muse červenoruské, jež rodí se ve středišti slovanského světa a v tu dobu jmenovitě, kde skoro všickni Slované poznali cenu své národnosti a tak vřele jí se ujali.“

Nebývalé před tím oživení literatury nastalo v r. 1848. Nebyli to jediní Haličané, co domnívali se, že starému pořádku nadešel konec; konštituce v březnu prohlášená, vyproštění z poddanství selského lidu, prohlášení rovného práva národností — vše to bylo splněním dávno chovaných nadějí; bylo již jen na obecenstvu, aby práv svých užívalo. Vznět myslí projevil se zvýšenou činností literární. [1])

Po prohlášení konštituce sestoupila se ve Lvově rusínská „hlavní rada" (jakýsi národní výbor), jež položila sobě za úkol vytknouti přání národa a hájiti jeho práv; založena halickoruská „Matice" k vydávání laciných knih užitečných; na vysokém učení lvovském zřízena stolice ruského jazyka a slovesnosti; ruština zavedena jako učební předmět do gymnasií východní Haliče. Opírajíc se o zásadu „rovnoprávnosti," požadovala „hlavní rada," aby ruský jazyk uveden byl netoliko do škol ale i do veřejných úřadů, t. j. do správy a do síní soudních. Rada cítila sice, kterak těžko bude dostihnouti toho cíle; Rusíni však doufali, že vláda jim přispěje ku pomoci. Stály totiž věci tak, že vláda tehdáž opět vyhledávala závaží proti Polákům; Rusíni jí ho podávali: úřední kruhy jim tedy neodporovali, anobrž přiznávali, že rusínský jazyk má totéž právo co polský. Ale když uherské povstání bylo upokojeno a Poláci přestali nebezpečnými býti, vláda stanula opět po jejich straně, ježto prý nesluší Rusíny velice povzbuzovati: shledala, že ruský jazyk není ještě dokonale rozvit, pročež že lépe bude, když úřední řečí bude zatím němčina, než Rusíni dostatek budou míti lidí schopných k úřadu učitelskému neb jinému veřejnému.

Takým během octli se Haličané opět v položení velmi nepříznivém. Bylit horlivě na jevo dávali oddanosť svou k říši, ale říše nerozpakovala se obětovati je Polákům.

K tomu přistoupily ještě nesnáze vnitřní. Události běžely rychleji, než Haličané stačili vyhověti jim. Vyjádření vlády, že rusínský jazyk není ještě tak dalece vzdělán, aby se ho mohlo užívati v obcování úředním, nebylo zcela bez podstaty. Tutéž dobu, co Rusíni počali dovolávati se politických práv své národnosti, sestoupil se ve Lvově „sbor ruských učencův a přátel národní osvěty" k založení Matice a bylo mu v příčině literatury začíti v pravém smyslu slova od abecedy: musil ustanoviti pravopis, tiskové písmo a spisovnou řeč. Věc nešla hravě: po tu dobu všichni vzdělaní Haličané mnohem lépe vládali jazykem polským nežli svým; [2]) stvořiti najednou hotovou řeč spisovnou nebylo možno; kromě toho jedni chtěli psáti jazykem ruskocírkevním,

---

[1]) O příbězích r. 1848 jakož i o novějším stavu halických záležitostí viz novější dějiny Rakouska, na př. Springerovy; mimo to: Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien zur Aufklärung ihrer Verhältnisse, von der ruth. Hauptversammlung („Hlavní rada"). Lemberg, 1848, 31. Juli. — An die Russinen. Mit kurzen historisch-politischen und statist. Notizen über die Russinen überhaupt und jene Galiziens insbesondere. Von einem Russinen. Lemb. 1848. — Słów kilka napisanych w obronie ruskiej narodowości. Lwów 1848. — *D. Zubrzycki*, Gränzen zwischen der russinischen und polnischen Nation in Galizien. Lemb. 1849; Die ruthenische Frage in Galizien, beleuchtet von einem Russinen. Lemb. 1851. — M. T—ov, Russkije v Galicii, „Věstn. Jevropy" 1873, kn. 1—2.

[2]) *Holovackij* v „Poezii Slavjan," 200.

druzí národním. Spor o jazyk, jejž si odbyti musily všecky slovanské literatury při svém znovuzrození, obsahoval tu v sobě víc něco než pouhou neshodu literární a filologickou.

Pomalu pronikl na vrch dvěma hlavními stranami (nepočítajíc přeběhlíků do tábora polského). Jedna stojí i dnes na jednotě „vše-ruské“ a snaží se psáti obecnou ruštinou; druhá zná se k jednotě jen s plemenem jihoruským a uvádí do knih jazyk národní. Strany obě rozcházejí se i v názorech politických. První (kterouž Poláci podle chrámu sv. Jiří nazývají „svatojurci“) skládá se hlavně z halického duchovenstva, vyniká klerikální konservativností v názorech, pohrdáním lidu a hledí proti Polákům působiti konáním služeb vládě a lavírováním ve „vyšší politice.“ Druhá jest přesvědčena, že k zvelebení ruské národnosti v Haliči vede cesta toliko jediná: péče o lid, o jeho vzdělání a probuzení, tedy literatura v jazyku národním, poněvadž jiný mu jest nesrozumitelný, a sblížení i sjednocení s maloruským znovuzrozením v Rusku; politické názory této strany jsou svobodomyslnější a lidu příznivější. V krušném politickém postavení rusínské národnosti, pod německou a polskou vládou, nemohli vlastenci haličtí posud se porovnati o národní poměry svého národa; z čehož ustavičné třenice mezi oběma stranami pocházejí, při nichž zvláště svatojurci často až z míry vykračují.

Neshoda halických stran trvá až podnes, pročež vidí se býti nevyhnutelno, dotknouti tu některých podrobností.

Nejstarší veterán halické literatury, Jak. Holovackij, vypodobňuje novější běh slovesnosti halické od r. 1848 až do nynějška s tohoto politického hlediště:

„Ruští Haličané, jež rok 1848 zastihl nehotové v jazyku, písemně polovzdělané, jali se po rusku psáti jak koho napadlo, důvěřujíce, že časem vyvine se během přirozeným pravidelný jazyk spisovný.

„Lidé v popředí stojící poznávali, že halickoruskému písemnictví slíti se jest s ruským, ale málo kteří troufali si vystoupiti veřejně s tím míněním, bojíce se pozbyti důvěry a podpory vlády. Hr. Stadion ještě roku 1848 pravil: „Je-li halickoruský jazyk s ruským jeden a týž, pak lépe mně bude, podporovati Poláky.“ Od té chvíle, co jmenován byl lvovským místodržícím hr. Gołuchowski, Poláci tím úsilovněji působili proti Rusínům ... Tísnivá opatření vlády přinutila Rusíny zavříti r. 1854 ruský klub ve Lvově a „Halickou Zoři,“ jež vycházela potud jako list politický, proměniti v časopis literární. Úvahy Haličanů, že Poláci nikdy nepřestanou znepokojovati Rakousko a že toto, nejsouc s to, aby samo zmohlo revoluční jejich výbuchy, povždy bude ruských Haličanů potřebovati, ukázaly se nepodstatnými. Když kníže Schwarzenberg „podivil svět rakouskou nevděčností“ a Poláci postavili se na stranu Rakouska proti Rusku, tu vnitřní cit a vědomí sourozenství bylo mocnější než rakouské vlastenectví Rusínův a Rakušané přesvědčili se, kdyby došlo k vojenskému sražení s Ruskem, že ruští Haličané pokorným nástrojem politiky rakouské nebudou. Od té doby vláda ještě mocněji jala se tlačiti a tisknouti Rusíny — a ustavičné nátisky spůsobily, že úplně odřekli se(?) spolku s Rakouskem. Vyslovil to jeden z předních Haličanů r. 1866 (po bitvě u Sádové), vystoupiv ve „Slově“ s tvrzením,

že ruští Haličané a Malorusové jsou jeden a týž národ s Velkorusy a tvoří také jednu národnost s nimi podle původu, dějin, víry, jazyka i literatury, nikdo pak neprotiřečil mu a neodporoval krom těch proklетých ukrajinofilův a Poláků.

„Učení o dvou ruských národnostech pořád ještě mysli mate halických ukrajinofilů, kteříž, jsouce podporováni Poláky, vedou si jako politická strana, Rusku nepřátelská . . . Němci a Poláci rozličnými naukami klamnými nepřestávají másti zdravý smysl národa co se týče vědomí jeho jednoty s Velkorusy podle dějin, jazyka i literatury, (?) vábíce nezkušené v sítě maloruského, ukrajinského či polskoruského vlastenectví . . . Lidé, kteří zaprodali se nepřátelům Rusi, balamuceni jsouce Němci a Poláky, balamutí též samy sebe i jiné a národu i vědě ovšem nemohou žádného užitku přinesti. Povážlivější z Haličanů jen jednu ruskou národnost uznávají a jednu ruskou literaturu.“ („Poezija Slavjan,“ úvaha o červenoruské literatuře, str. 203—204).

V takém pojímání věci shledávají se však hrubá nedorozumění a dějepisné omyly. Možnoť sice říci, že Haličané povinni jsou tíhnouti k jednotě s národem ruským (jakož v pravdě *měl* by tento jeviti se jako jádro, ku kterému měrou přirozenou lnouti by *mohly* části odloučené), ale praviti, že Haličané s Velkorusy činí jednu národnost netoliko podle původu (což jest pravda), ale i podle všech dalších dějin, podle víry a literatury — toť velké nadsazení. Na opak: v dějinách rozloučili se již v XIII. století; u víře rozvedeni jsou unií, ku kteréž přilnuli Haličané, kdežto Velkorusové zůstali pravoslavnými; v písemnictví rozešli se v témže XIII. století. Svazek mnohem tužší Haličany spojoval s Malorusy, ale i on od konce předešlého století velmi povolil; strana druhá měla tedy základ velmi rozumný, když především hleděla svazek ten obnoviti. S dějepisným nedorozuměním spojilo se pochybení praktické. Zatím co strana svatojurská obírala se svou knižnou theorií všeruské jednoty, lid při té nauce ponecháván byl sobě samému; kdyby i pravá byla to theorie, tož v přítomné době lid halický úplně byl cizí živlu „všeruskému“ hledíc k národnosti, k náboženství, k směru vzdělání a ovšem též v příčině státní, pokud pak zůstával ve svých okolnostech nynějších, bylo mu potřebí přede vším literatury, která by k němu mluvila jeho řečí a prospěla jeho probuzení. Mravní i hmotný stav lidu halického byl takový, že tato kulturní výpomoc byla nutna. Čím dále vězel by ve svém nynějším položení, tím by také déle trvalo společenské a politické jeho ponížení. Strana, jež zapomněla na lid, pracuje sama proti své národnosti, ježto tato posilu svou béře jen z řad lidu samého.

Tomu porozuměla strana druhá, kterou Holovackij nazývá ukrajinofilskou, ctě ji spolu názvy nehrubě laskavými. Tito „ukrajinofilové“ či „národovci“ zacházeli snad někdy daleko, bylo lze s nimi se v něčem nesnášeti; ale prohlašovati směr jejich za plod „balamucení“ německého a polského, jest nerozuměti potřebám literárního znovuzrození a prospěchům svého národa. A v pravdě: jak vládnouti ruským jazykem, když neznají se v něm řádně ani jeho zastánci? Jak odříci se své národní osobnosti, když nad ní ještě panuje vláda polskoněmecká a když spása leží jen v probuzení a vzdělání lidu?

V písemnictví opakoval se tu z části úkaz, jejž viděli jsme v srbské literatuře minulého století. Řečená všeruská škola u Haličanů podobala se tamější škole „slavenosrbské,“ která nemohouc uhoditi na pravou formu literární, jala se psáti smíšeninou jazyka církevního, povědomého z knih, a jazyka národního, v posledku pak krutě obořila se na Vuka, jenž psáti chtěl lidu a zvolil k tomu jeho řeč. U Haličanů byla věc spletitější: nechtějíce psáti jazykem lidu, zvolili řeč smíšenou ze živlů slovanskocírkevních, národních, polských a latinsko-kancelářských. Ježto ve skutečnosti nikde taková řeč nepanuje, jest to útvar patrně libovolný, v rozličných pak rukou tu více tu méně bývá v něm příměsi z jednoho a druhého jazyka. Jde na rozum, že řeč taková lidu jest nesrozumitelna. Pobloužení to tím divnější, že rusínský národ, ztrativ dávno vyšší stavy a nemaje zámožné třídy prostřední, na selském jen lidu záleží, pročež literatura má-li býti k čemu, bez národního jazyka nemůže se tu obejíti.

Uvedený však názor není ani také historicky správný. „Přední Haličané“ (jimiž spisovatel rozuměl přívržence strany „staroruské“) nebývali povždy tak přesvědčeni o „jednotě halické národnosti, řeči“ atd. s velkoruskou, jak on tvrdí. Naopak, onen první kruh vlastenců, ve kterém počátek vzalo halické znovuzrození, kruh totiž Šaškěvičův, snahám takovým byl ještě cizí, maje národnost svou za jihoruskou (jakouž i jest), za totožnou s onou, jež na Malé Rusi žive, a tam také hlavně nesl se jejich soucit. Sám Holovackij, nejvážnější ze „staroruských“ spisovatelův, tenkráte svou národnost nepovažoval ještě za „rossijskou“ (jakž Haličané velkoruskou národnost jmenují), nýbrž za jihoruskou. V ten rozum psána jest i pozoruhodná jeho „Rosprava“ (1848), kdež s láskou sbírá všeliké správy o *svém* jihoruském jazyku. [1]) „Lidé v popředí stojící“ dlouho nemohli se poznati řádně v té věci a velmi rozličně se vyjadřovali, podle okamžitých politických okolností: tu počítali se na 15 millionů (totiž dohromady s ruskými Malorusy), tu zas jen na 3 milliony (vlastních totiž Haličanů, Rusínův uherských a Bukovinců) a teprv později počali o „jednotě“ národnosti své s velkoruskou či „rossijskou“ mluviti — a všecka ta rozdílná mínění pronášeli jedni a titíž lidé v rozdílech několika let. Jak skrovná byla ta „jednota,“ znamená se z přiznání Holovackého, že z počátku „přední“ lidé psali „rusky, jak koho napadlo,“ on pak sám, nejlepší mezi Haličany znalec ruštiny a hajitel „jednoty,“ v tu dobu rovněž pletl ruštinu s maloruštinou. [2])

---

[1]) Hledě k spisovnému jazyku stál na tom, že má průchod v něm míti historická stránka jeho (což jest vůbec pravda), ale spolu mínil, že „jazyk izustnyj naroda je zapevno pravdyve i perše žereło dla pyśmennoho jazyka, bo v ustach naroda najčystijše zachovujutśa vši formy, čiłyj ład i skład jazyka, pravyj duch jeho.“ Str. 74. Totéž se čte v „Predpodavańach“ 1849, kdež maloruskou národnost vynášel nad velkoruskou.

[2]) Bylo pozorováno, že sám manifest Ruské Rady o žádostech Rusínův v příčině ochrany jejich práv psán byl řečí, kterou nikdo nikdy nemluvil a kde takřka jen polská slova přepsána jsou ruskou literou. Psalať Ruská Rada takto (klademe písmena diplomaticky věrně, nehledíce k výslovnosti poněkud odchylné): „Čuvstvom (Citem) narod-

Jesti patrno tedy, že oné doby i „lidé v popředí stojící," sami nevěděli ještě kudy kam v příčině spisovného jazyka, a dlužno tu s politováním vyznati, že řádnému pochopení věci překáželo starosvětské jejich vzdělání a chování, polosemínářské polopolské; vyneslit si ze študií jakési divné s vysoka na lid pohlížení a pohrdavé k lidu chování, k tomu lidu, jejž strojili se přec „povznesti" a vzdělávati. [1])

Rozstrk obou stran rozšířil se v rocích šedesátých. Oživení (byť jen krátkotrvalé) literatury maloruské v Rusku, jež nastalo okolo roku 1860, sdělilo se i Haliči: halická mládež zřela tu něco mnohem živějšího, s dychtivostí čítala spisy ukrajinofilské a usilovala, aby i v Haliči tak bylo psáno. Ruští ukrajinofilové dali příklad, jak třeba chopiti se vzdělání lidu, a podali vzoru k vydávání knih pro lid národním jazykem. Pokolení starší, jemuž taková literatura v řeči „chátry" vůbec nelíbila se, postavilo se zrovna nepřátelsky naproti „národovcům," ano později neobmeškali staří proti „proklatým ukrajinofilům" (jež k Polákům přirovnávali) opakovati ony klevety o nihilismu, jež v písemnictví ruském zdvihly se, jakož i ohřívati pomluvy o „duchu kozáckém," které rovněž pošly od Poláků. Onen protest z r. 1866, jímž strana staroruská pro-

---

nosti napojeni, i v tom naměreniju (úmyslu) sobrališmośa, my Rusini, kotrym dobro i ščasťe narodu na serdci, i budem děłati v sposob nastupajuščij:

a) Pervym zadańem (úlohou) našim bude zachovati věru i postaviti na rovni obrjadok náš i prava cerkvi i svjaščenikov (kněží) našich s pravami druhich obrjadkov.

b) Rozvivati i vznositi narodnosť našu vo vsěch jej častech: vydoskonaleńem jazyka našoho, zaprovoždeńem (zavedením) jeho v škołach nizšich i vyžšich, vydavańem pišm časovych, utrimovańem (udržováním) korespondencij s pišmennymi tak našimi jak innymi do ščepu slavjańskoho naležaščimi, rozšireńem dobrych i užitočnych knižok v jazycě ruskom, i usilnym starańem vprovaditi (uvesti) i na rovni postaviti jazyk naš z innymi v urjadoch publičnych.

c) Budem čuvati (bdíti) nad našimi pravami konstitucijnymi, rozpoznavati potreby narodu našoho i popravleńa bytu našoho na dorozě konstitucijnoj šukati (vyhledávati), a prava naši od vśakoj napasti i oskorbleńa (zkrácení) stale i silne choroniti.

O tom-to vsem vas, brańa Rusini, svědomych činim i upominajem, abyste tak, jak dosi (dosud), nezłomnuju věru zachovali našomu najjasnějšemu cesarevi i korolevi konstitucijnomu Ferdinandu I., v tom silnom perekonańu (přesvědčení), ščo (že) pod možnym (mocným) zastupleńem Avstrii prava naši i narodnosť naša ukrěpitiśa i siły svoji rozvinuti mohuť." (Osnova 1862, str. 45.)

[1]) Stůjtež zde charakteristická slova Diviše Zubrického, jež ostře naznačují to vysokomyslné povznášení-se nad prostým lidem: „Jsou zatemnělí ztřeštěnci" — píše Zubrickij (jazykem ruským) — „či spíše nízcí nevědomci, (?) kteří v lenosti dosud čas trávili, vlastnímu jazyku učiti se nedbali, cizího užívali nářečí, naslouchali toliko prostonárodní rozmluvy vlastních sluhův a dělníkův, a žádají nyní, abychom historii svou psali krajinským nářečím halické chátry. Podivná žádost! Historie píší se vzdělané a vzdělávající se třídě národa. Prostému člověku stačí kniha modlicí, katechismus a žaltář . . ." Ale ani těch strana staroruská nechtěla viděti v národním jazyku! Uvedené místo naleză se v Zubrického „Istorii drevnjago gal. kňaž." II., 47, v pozn. 13. Připomínáme, že ani sám Zubrickij zprvu „nedbal učiti se vlastnímu jazyku," psav před tím po polsku a po německu.

volala jednotu Haličanů s Velkorusy, daleko nebyl „úplným odřeknutím se spolku s Rakouskem,“ jak se zdálo Holovackému. Však nedlouho před tím totéž „Slovo“ po několik let vystupovalo proti oněm „novinářům-diktátorům, na severu Katkovu, urputnému nepříteli Malorusův, na jihu Govorskému, nepříchylným věci maloruské,“ a prohlašovalo se pro jednotu s Malorusy: mohl-liž tak náramný převrat ve smýšlení býti všeobecný? Naopak znamenalo se, že v celém sboru odpůrců strany staroruské ona manifestace učinila dojem nepříznivý, odmítavý: byla vykládána jako odřeknutí se vlastního národa.[1]) A v pravdě: což jiného lze vyvoditi z uvedených slov Holovackého, nežli závěrek, že není třeba žádné halické literatury?

V písemnictví otázka sporná se objasnila skutkem každému patrným: co psáno bylo v Haliči domnělým jazykem ruským, bylo bezduché a obsahem chatrné; každý jen trochu vynikající duch přichýlil se k řeči národní.

Konečně snaha „národovců“ měla i účinek při odpůrcích: dopustili aspoň užívání národního jazyka v knihách pro lid, v povídkách atp. Ale až dosud halická literatura i v jazyku i v obsahu pořád ještě představuje zmatek — jejž by čas byl již ukončiti.

* * *

Podle jedné dosti důkladné bibliografie halického písemnictví vyšlo od r. 1837 do 1862 na 250 rusínských knih: jsou to větším dílem menší brožury, slabikáře, spisy prostonárodní, nábožné písně, verše blahopřejné a jinak příležitostné; malý jen díl slouží vážnějším předmětům literatury. Spisovatelé jsou skoro napořád samí duchovní (uniaté); ráz jejich vzdělání obrážel se i v spisech jejich hojným proudem rhetoriky a podivnou spisovnou řečí, smíšenou ze slovanštiny církevní, z mluvy lidu, z polštiny a z latiny. Zprvu i panovali v halickém písemnictví: z jich řad utvořila se „staroruská“ strana.

Vnějším středištěm strany té jest „Stauropigijský Institut“ — pozůstatek to slavného ondy lvovského bratrstva. Institut jest jediný církevní spolek Rusínů-laiků, který (podle slov jeho dějepisce) „od

[1]) Stůjž zde na doklad jeden hlas z kruhu národovců: „Peršym počynom bezžyznennosty staroruśkoj partyi buło pryludne opušćeńe narodńoj pidstavy, vyrečeńeśa svoho narodu i jazyka, jake vidbułośa v złopamjatnij manifestacyi zdesperovanoho „Słova“ v 1866 r. Chto trocha mih zastanovytyś nad dośahłosťu seho aktu, musiv zrozumity, ščo naši provodyri kynuvšyś v ramena „obščerusyzmu“ — pisla ich vłasnych słiv — hotovoho i „nijakoho truda nestojačoho,“ vidcurałyśa praći i sovisnoho trudu dla dobra narodu, zrekłyśa organyčnoho rozvoju, samovižoho žyťa, a tym samym i vtratyły pidstavu vśakoho žyťa. Hałyćke „obščerusske objedynenie“ buło neperečnoju oznakoju linyvosty, zdrjachłyvosty i moralnoho pavperyzmu“ (Pravda, 1876, 953). — Obě strany v tom chybovaly, že mátly dvě rozličné věci: všerusství ve vzhledě kulturním a ve vzhledě politickém. Ve smyslu prvním by bylo Haličanům velmi prospěšné; ve druhém — strana „staroruská“ se „aktem“ svým příliš ukvapila, jak s ohledem na Rakousko tak i na Rusko. A ježto ve svém všerusství měla na zřeteli spojenství s ruským zpátečnictvím, byla nelibost „národovců“ zcela ospravedlněna.

svého počátku uprostřed ustavičných bouří minulých věků až do nynější doby udržel se, a spojuje v sobě vedení a zastupování tuzemských Rusínů, povždy mocně a blahodárně účinkoval na ruské obyvatelstvo a posud ještě, jak okolnosti dopouštějí, blahotvorně účinkuje.“ [1])

Vyložili jsme výše historickou váhu starého bratrstva, jež platně zasáhalo v osudy halické církve i ruského národa. R. 1699 přijalo unii a podřízeno jest římské kongregaci de propaganda fide. Za Josefa II., jmenovitě r. 1788, když církevní bratrstva byla veskrze zrušena, lvovské bylo zachováno a v podobě „Institutu“ učiněno jest závislým na vládě; novčji se stav jeho zase změnil při uzavření konkordátu. Nyní jest Stauropigijský ústav „patronem chrámu, správcem všeho církevního a farního jmění a základních fondů na zřízení a vydržování řecko-sjednoceného učiliště a sirotčince, na štipendia a podpory študující ruské mládeže a na vybývání fundačních služeb božích, vlastníkem tiskárny, litografie a knihkupectví . . . a pracuje k rozšíření vzdělání mezi ruským obyvatelstvem v Haliči . . . Členové institutu jsou v příslušném dekretě dvorském nazváni otci a náčelníky ruského národa, tedy za zástupce naší Rusi uznáni.“ [2])

Na tomto názvu: „patres et proceres gentis ruthenae“ v dekretě z r. 1788, otcové slušně sobě mohou zakládati: institut byl zajisté jediným zřízením, ve kterém veřejně jevila se ruská národnost a když r. 1848 rakouská vláda uznala potřebu Rusíny povzbuditi, „otcové“ objevili se přirozenými zástupci rusínského národa. Pod jejich ochranou, pod účinkem jich názorů knižných vyrůstala také první literatura Haličanů. Převahy své nechtěli postoupiti, když vyskytovaly se nové ideje politické a literární. V rukou této strany „svatojurců“ (neboli „rutenců,“ jakž jim také říkají, a „krylošanů“ [klerikálů], že řadí se kolem hierarchie) a blízkých jim světských „rusofilů“ jest mimo Institut též „Matice,“ „Národní dům“ obětmi halického národa zbudovaný, politický klub „Ruská Rada“ a „Spolek památky Mich. Kačkovského.“ [3]) Kačkovskij († 1873 v Kronštatě na své cestě na Rus) odkázal ve své závěti 50.000 zl. k literárním účelům a po Naumovičovu návrhu zřízen byl spolek s jeho jmenem, jenž vytkl sobě za úkol z peněz těch vydávati pro lid užitečné knihy. Do všech těch ústavův a spolků „národovcům“ a „ukrajinofilům“ přístup jest zamezen.

Od r. 1848 literatura halickoruská se patrně oživila. Založena byla „Zoře Halická“ (vycházela 1848—1857, v r. 1860 objevila se ještě v podobě almanahu), nejvážnější z tehdejších časopisů halických, věnovaný obraně práv rusínského národa a obsahující mnoho zvěstí o halickém ruchu národním, též mnoho zpráv dějepisných a literárních. Redaktory jejími byli mimo jiné Zubrickij, Gušalevič, Dědickij, Savčinskij. Kromě ní vycházely též: „Semejnaja (rodinná) Bibliotéka“ S. H. Šechoviče (1855—56); „Halický historický sborník,“ vydá-

[1]) „Vremennyk Instytuta Stavropygyjskoho,“ ročník I III., ve Lvově 1864—66, předml.
[2]) Vremennyk II., 96—97.
[3]) Viz o něm spisek *Dědického*: „Michajl Kačkovskij i sovremennaja galicko-russkaja literatura. Očerk biografičeskij i istoriko-literaturnyj.“ Č. I., ve Lvově 1876. (Sr. „Pravdu“ 1876, 913).

vaný Maticí (1854—60, 3 svazky); „Vlastenský (otečestvennyj) sborník“ V. Zborovského (ve Vídni 1858); almanah „Peremyšlanyn“ od r. 1850. Dále v rocích šedesátých vycházely: „Vremennyk Instytuta Stavropygyjskoho“ (1864—1866); „Hałyčanyn,“ sborník to literární, vydávaný od r. 1862 Jak. Holovackým a B. Dědickým; „Naukovyj Sbirnyk“ (ve Lvově 1865).

R. 1849 počal též vycházeti úřední list „Hałyčo-ruskyj Vistnyk,“ jehož redaktorem byl N. Ustyanovič; zjevil se i orgán strany rusko-polské, „Ruskyj Dnevnyk,“ vydávaný Vagilevičem. Rokem 1861 počalo vycházeti pověstné „Słovo,“ jež jest hlavním orgánem strany svatojurské či staroruské a vede nyní prudký boj proti „národnímu“ směru. Nejprve vydával je B. Dědickij, za posledních let pak V. Ploščanskij.[1])

V rocích šedesátých v témže směru působili, hájíce „jednoty ruského jazyka,“ i někteří spisovatelé nového pokolení, jako: O. Livčak, jenž vydával časopis humoristický „Strachopud“ s přílohou „Zołotaja Hramota“ (Zlaté písmo) a v r. 1867—68 „Słavjanskuju Zarju.“ Téhož směru přidržoval se i „Druh.“

První spisovatelé haličtí mnoho úsilí vynakládali na prozpytování národní minulosti, národního života a básnictví, mnoho se trudili záležitostí spisovné řeči a psali knihy elementární; ale stránka ryze slovesná jejich prací byla velmi nepatrna. Zanedbali dílo, počaté Šaškěvičem, a pravou cestu národního obsahu i jazyka opustili k vůli směru krasořečnickému a bezživotnému se spisovným jazykem nepřirozeným. I u lepších mezi těmi spisovateli zřídka spatřovala se pravá poesie; nejčastěji blýskalo se jen strojené veršovnictví, jež odpuzovalo již svou řečí, málo srozumitelnou prostým Haličanům, Rusům pak svou potvorností odpornou; krasomluvnost dlouho tu kvetla — ve verších ke cti rozličných duchovních vladařů, v ódách, v „projevech vděčného citu,“ v „radostných zpěvích“ a podobných útvorech, připomínajících vkus předešlého století. Sem tam obraceli se haličtí spisovatelé též k literatuře ruské, ale se svými názory literárními nemohli porozuměti jejímu obsahu a rázu: Puškin, Gogol, Turgeněv byli jim málo přístupni netoliko pro vlastní svůj ruský obsah, Haličanům málo povědomý, ale zajisté i příčinou slohu, živého realismu a nových myšlenek. Slovem, haličtí spisovatelé školy „staroruské“ při vší své touze, sloužiti své národnosti, ani doma neviděli pravých její zřídel ani v literatuře ruské živé její stránky neznamenali.

Hlavní spisovatelé té doby a toho směru jsou tito: Na předním místě sluší jmenovati Jak. F. Holovackého (nar. 1814), o němž jsme již častěji zmínku činili. Rodem pocházeje z kraje Zločovského, študoval na gymnásii ve Lvově, pak v Košicích a v Pešti, konečně na universitě lvovské fakultu bohosloveckou. Tu náležel ke kruhu Šaškěvičovu a první jeho báseň uveřejněna byla v „Dněstrové Rusalce.“ Roku 1843 vysvěcen byl na kněze (uniatského), r. 1848 povolán jest na učitelskou stolici ruské řeči a literatury při lvovské universitě.

---

[1]) Jméno toho publicisty jest i na Rusi dosti známo. Viz na př. článek od K. V.: „Dělo g. Ilovajskago v Galicii. Nebolšaja glava iz slavjanskoj patologii,“ ve „Věstn. Jevropy“ 1878, led. 361—379.

Horlivě a platně účastniv se všelikých literárních podniků, vědeckých i politických, na obranu práv ruské národnosti konaných, uvalil na se kruté nepřátelství Poláků, jež zvýšilo se, když místodržícím halickým stal se hr. Gołuchowski. R. 1867 jel na moskevskou výstavu (jež byla jakýmsi sjezdem slovanským) a téhož roku opustil i na dobro Halič, jmenován byv předsedou archeografické komise ve Vilně. Hlavní Holovackého zásluha záleží na spisech jeho historických, k nimž jsme již dílem ukázali v části knihopisné.[1]) Za posledních let byl horlivým hlasatelem „jednoty ruské národnosti" od Karpat do Kamčatky. Poslední jeho spisy vycházely v aktech petrohradské akademie nauk.[2]) Ke kruhu Šaškěvičovu též náležel Mikoláš Ustyanovič (nar. 1811). Narozen v kraji Stryjském,[3]) učení své dokonal na lvovské universitě, kdež poslouchal filosofii a bohosloví. První jeho pokus básnický byla „Slza na hrobě Michala barona Haraseviče" (rusínského vlastence, jenž zakoušel mnoho protivenství od Poláků) — nejlepší prý báseň rusínská před „Dněstrovou Rusalkou" a „Vinkem" (o němž řeč bude níže). R. 1849 byl redaktorem politického „Věstníka," po zastavení téhož uchýlil se na vesnickou faru, nepřestávaje činným býti na poli písemnictví. R. 1860 vyšla ve Lvově první část sebraných jeho básní (péčí B. Dědického). Někteří verše jeho kladou mezi nejlepší, jež má halická literatura. Skladba jejich jest dvojaká: z počátku psával jazykem lidu, potom však oblíbil si umělou řeč knižnou; verše tohoto druhu sám „staroruský" spisovatel Dědickij za kroucené uznává. Ustyanovič též psal jazykem polským (tak jmenovitě „Zhadka" na smrt Šaškěvičovu vydána r. 1848 po rusínsku i po polsku).

Básníkem záslužným nazýván bývá také Antonín Mogilnickij (nar. 1811), též kněz uniatský; za posledních let býval poslancem na sněmu lvovském a ve vídeňské říšské radě, kdež horlivě ujímal se ruské národnosti v Haliči. Sepsal: několikero dum, výpravnou báseň „Malavská poustevna," „Pověst starého Sávy z Podhoří" a satiru „Básníkova píseň." Nyní sami Haličané shledávají, že ve verších jeho málo jest poesie. Ivan Holovackij, bratr Jakuba H. (nar. 1816), študoval ve Lvově a ve Vidni, nejprv bohosloví, pak lékařství, byl pak vojenským lékařem, naposledy stal se redaktorem „Věstníka říšských zákonů" v ruském překladě. Vydal „Vinok Rusynam na obžynky" (ve Vídni 1846—47, dva díly) a „Pění radostného hlasu hosudáři Nikolaji Pavloviči, imperatoru *veškeré Rusi*" (1845, vyd. 1848). Ve „Vínku" krom Holovackého měli účastenství též jiní spisovatelé: jmenujeme tu z nich K. Skomorovského, jenž psával též pod jmenem „Dolyňa-

[1]) Dodáváme zde ještě, že vydal důležitý spis: „Widok przemocy na słaba niewinność srogo wywartéj." Jsou to historické zápisky jazykem polským Feodosije Brodoviče, arcikněze řeckosjednocené kapituly Lucké o příbězích na Volyni a Podolí r. 1789. Dva díly, ve Lvově 1861—62. Po druhé vyšlo to dílo s ruským překladem ve „Čteních" 1868—69. O Holovackého sbírce národních písní řeč bude níže.

[2]) Zevrubný Životopis Holovackého čte se v českém „Slovníku Naučném" (a ve „Světozoru" pražském r. 1880 čís. 3., kdež i jeho podobizna. Pozn. překl.)

[3]) V městečku Nikolajevě, pročež se i podepisoval druhdy „Nikolaj iz Nikolajeva."

nenko.“ Josef Levickij (1801—1860) vydal první rusínskou mluvnici, několik spisův elementárních a překládal Schillerovy ballady (vycházely v Přemyšli 1839—44). Ivan Gušalevič (nar. 1823) študoval na vysokém učení lvovském, vstoupil do stavu duchovního, byl učitelem ruštiny na lvovském gymnasii, potom farářem a konečně poslancem lvovského sněmu a vídeňské říšské rady. R. 1849 vydával „Novyny,“ pak „Pčołu,“ v rocích 1851—52 „Halickou Zoři.“ R. 1852 vydal „Cvěty z naddněstrjanskoj livady“ (Květy z naddněstřanských luhů); r. 1860 tištěny byly v „Hal. Zoři“ jeho písně a „Sen knížete Lva;“ roku 1861 vyšly sebrané jeho „Poezii“ (č. 1., ve Lvově, s krátkým životopisem od Dědického). Haličtí kritikové verše jeho vysoko kladou, ale řeč jest v nich míchaná a těžká.[1]) Sepsal též „Pastýřské bohosloví.“ Ivan Naumovič (nar. 1826) proslul jako politik a řečník a též jako národní spisovatel. Bohdan Dědickij (nar. 1827) študoval na vysokých školách lvovských a vídeňských, byl od r. 1856 učitelem ruštiny a polštiny na gymnásii v Přemyšli, od r. 1861 prvním redaktorem politických novin „Slovo.“ Jest to dovedný veršovec, složil báseň „Koňušyj“ (1853) a „Buj-tur Vsevołod, kňaź Kurskyj“ (1860), skládal verše k rozličným příležitostem atd. R. 1859, když za vlády hr. Gołuchowského vznikl v polských hlavách záměr (při spolupůsobení známého českého učence Jos. Jirečka), ruské písmo cyrilské vyměniti latinkou, Dědickij proti tomu povstal v brožurkách: „O nevhodnosti latinky v ruském písemnictví“ (ve Vídni 1859) a „Spor o ruskou azbuku“ (ve Lvově 1859).[2])

Spisy náboženskými a kázáními prosluli: M. Malinovskij, jmenovaný již Gušalevič, Ř. Ginilevič, St. Musťanovič, A. Radolinskij a jiní.

Literární a veřejné síly obou stran byly skrovny: jedna nevykročila ještě z těsného kruhu vzdělání seminářského, druhá sotva se probírala k světské intelligenci. Ale mezi tím vyrůstala před nimi vážná otázka o politickém a národním osudu Haliče. Obě strany cítily, že Haliči nelze obstáti samostatně, že nemůže vlastní literaturu založiti.

---

[1]) O politické písni Gušalevičově „Myr vam, braťa“ Dědickij podotýká, že ji r. 1848 zpívala nejen Rus halická, ale „znají ji Poláci a též synové jiných zemí slovanských.“

[2]) Spor o azbuku vzešel již při prvních počátcích nového písemnictví halického. V rocích třicátých hodlali někteří Haličané zavesti latinku, na př. *Lozinskij*. Proti němu povstal *M. Šaškěvič* ve spisku: „Azbuka i abecadło, odpowiedź na zdanie J. Łozińskiego o wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego.“ (V Přemyšli 1837). K pomyslu tomu svedlo je zajisté sousedství literatury polské, kdež v onu dobu jevila se zvláštní všímavost k národnosti jihoruské, zhusta i přání ji assimilovati. Příčinou spisku Dědického o nevhodnosti latinky byl nový pokus *Węglińského* (o němž budeme ještě jednati), psáti rusínsky písmem polským. Záměr za vlády Gołuchowského vzniklý, zavesti latinku, potkal se v Haliči s obecnou nespokojeností, pročež s něho hned sešlo. — Spor strany staroruské s národovci o řeč spisovnou vztahoval se i k azbuce: onino užívali pravopisu tak zvaného historického či etymologického, šetříce podle možnosti spůsobu psaní ruskocírkevního; tito oblíbili si kulišovku a hledí přiblížiti ji co nejvíce mluvě lidu. (Sr. *Holovackého* v „Poezii Slav.“ 204; *Mich. Kuzemského* Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861.)

Zápas s Poláky nutil Rusíny utíkati se do náruči rakouské; ale i tuto očekávalo je krušné a trapné zklamání. Nahlédli, že národní jejich střediště nalézá se „za kordónem." Ale za „kordónem" jsou dvě ruské národnosti. Jedna jest panující národnost mocného státu, při tom však náleží jinakému, od rusínského rozdílnému útvaru plemennému; druhá, politicky jsouc podrobena, s rusínskou jest jedna a nerozdílna. Jedni z Haličanů naklonili se na stranu prvé, jiní v stranu druhé. Svatojurci či strana staroruská hleděli, dílem z úmyslu, dílem v domnění, že zůstávají tak věrni historickému podání, písemnictví a spisovný jazyk přiblížiti k ruskému, obecenstvu svému dokazujíce (proti polským pomluvám), že národ ruský není cizí a jinověrecký a že vláda jeho nedopustí, aby národu křivdili Poláci. „Národovci" naproti tomu uznali, že potřebí jest těsně přilnouti k Malorusům, kteří téže jsou národnosti co Rusíni, že rozsáhlé to plémě je s to, aby založilo svou vlastní literaturu, a že do Velkorusů jest naditi se jen pohlcení národnosti jihoruské.

Ale vykonávání těch úkolů dálo se velmi nedostatečně Kdo pracovati chce o „všeruské sjednocení," tomu náleží vnikati v ruský život, v ruskou řeč a literaturu; ale strana staroruská nic skoro nečiní v tom směru: ruská literatura jest málo známa v Haliči a hádky o jednotě vedou se řečí, jakož jsme již ukázali, velice porušenou. Od časů polského povstání haličtí politikové sice všímají si ruských novin, ale ani z nich si mnoho nevybrali: známé výklady o ukrajinofilech, o Polácích, o nihilismu pomátly ještě víc jejich ponětí o Rusku a k rozplození jen obskurantismu přispěly, jehož bez toho bylo tu dosti.

Tak řečení „národovci" uznali, že místo honění se za nadsmyslným a k tomu záhadným „všerusstvím" důležitější jest, aby národní snahy nesly se k nejbližším a k tomu živým svazkům národního příbuzenství. Jakož v skutku také Ukrajina, hlavní jádro téhož plemene jihoruského, projevila v minulosti velkou statečnost v boji národním, nyní pak mocně tlačí se s národností svou v literaturu. K povznešení tedy národnosti halické podávalo se samo sebou sblížení s literaturou maloruskou. Došlo i k němu; ale z roků šedesátých není až dosud záležitost ta řádně vyjasněna mezi stranami halickými. „Obě strany" — pravil před desíti roky jeden pozorovatel — „mluví o své lásce k národu, před oběma stojí nejživotnější a stěžejná otázka — záchrana národnosti a prvotné národní vzdělání... A místo, aby družně pracovaly, všeliké neshody o záležitostech vzdálených zanechajíce svým časům, prou se mocně o záležitosti ty, ba i sváří se o ně. Hádajíce se o to, pohltí-li je „Moskva" anebo jak překládati sluší „Hamleta," jazykem-li národním či knižným, obě strany zapomínají na hladový a nevzdělaný lid a kydají si vzájemně do očí jména odpadlíkův a zaprodanců tu „Moskvě," tam „Polákům!" Co však nejméně lze odpustiti, jest malicherná váda o azbuku, jmenovitě, který pravopis je vlastenečtější, Kulišův-li či Maksimovičův." Od té doby, co úsudek tento byl napsán, literatura prostonárodní se trochu zmohla, ale rozpor trvá pořád ještě: strany stanuly proti sobě ještě příkřeji a týž pozorovatel později shledal, že národovcům i těžko jest mířiti se s tou zabedněností a zlomyslností, kterou spatřovali při straně staroruské... Po hlasech novin

ruských opětovány i zde pomluvy o nihilismus a polské pikle a staroruská strana, jakož jsme viděli u Holovackého, nemůže „prokletých ukrajinofilů“ (t. j. svých „národovců“) ani snésti, stavíc je v jednu řadu s Poláky, t. j. nepřátelům vlasti na roveň; polské a rakouské noviny křičely o duchu tu kozáckém tu zas moskofilském; vnitřní stav politický byl na nejvýš zmotaný . . . Z toho všeho nemohli se dosud probrati vlastenci haličtí.

Od šedesátých let „národovci“ prokázali dosti účinnou dělnost. Předkem sluší vytknouti, že založili několik časopisů; „Večernyći“ (1862—63), „Meta“ (1863—65), „Nyva“ (1865), „Pravda“ (od roku 1867) sluly tyto jejich orgány, „Pravda“ (vycházela pod rozličnými redaktory) pak zvláště byla dobrým listem. V té zmotanině poměrů vyskytovaly se též časopisy podezřelé pověsti; takový list byla „Ruś,“ orgán to polskorakouský. Byli i lidé, kteří měnili politické barvy, jako na př. X. Klimkovič, jenž nejprv byl redaktorem „Mety,“ pak spolupracovníkem „Rusi,“ dále vydával „Slavjanskuju Zarju,“ kdež jevil se jako přívrženec ruských slavjanofilův a zastánce všeruské jednoty, konečně počal vydávati „Osnovu“ (1871). Za nejnovějších dob utvořila se nová stránka národovců, jež jala se vydávati „Hromadśkyj Druh“ (Přítel obcí) a po jeho zapovězení „Dzvin“ (Zvon, 1878).

Na podporu národní literatury založili národovci r. 1868 jednotu „Prosvita“ (Osvěta), jež od těch dob hojně vydala prostonárodních knih užitečných a jest vůbec pěkným zjevem halické činnosti veřejné v národním smyslu. Dále povstal spolek „Ševčenko,“ jenž zřídil vlastní tiskárnu atd. Strana staroruská nevrle pohlížela na „Prosvitu,“ členy její nazývajíc tu ukrajinomany tu lachomany, konečně však sama pocítila potřebu, větší pozornost věnovati prostonárodní literatuře: Dědickij počal při „Slově“ vydávati přílohu pod názvem „Łysty do hromad;“ Naumovič jal se spisovati prostonárodní knížky a založil dva časopisy pro lid: „Nauka“ a „Ruśka Rada;“ k jeho návrhu byl též zřízen dotčený již spolek Kačkovského — ačkoli v celku stará strana pořád na tom trvá, že národním jazykem lze psáti jen pro prostý lid a že „ukrajinština“ odcizuje od „maloruského písemnictví.“

Sblížení s literaturou ukrajinskou, jež počalo se v rocích šedesátých, přineslo dobré ovoce — přirozenou silou věcí. Zjev petrohradské „Osnovy“ r. 1861—62, prvního to časopisu výhradně věnovaného záležitostem jihoruským, k tomu se jmeny proslulých spisovatelův a všímajícího si též Haliče, musil nezbytně zde dojímati. Ševčenkova pověst i sem ze světa ukrajinského zalétla; jméno jeho bylo v mladém pokolení halickém velice slaveno; o jeho básních psaly se rozpravy (Partyckij, Omel. Ohonovskij, Zharskij atd.), na jeho jméno zakládaly se spolky, výroční jeho památka oslavována ve vlasteneckých společnostech a stala se upomínkou národní povinnosti, ve Lvově pořízeno několikero vydání jeho spisů. K maloruským spisovatelům v carství obracelo se zření čím dál tím obecnější. Spisy M. Kostomarova o jihoruských dějinách překládány jsou a tištěny po časopisech halických (na př. jeho „Chmelnickij“ a „Ruské dějiny v životopisech“). Kuliš, pak pseudonym „Ukrajinec“ přímo se účastnili v časopisech těch svými pracemi (Kulišovy povídky a články dějepisné nalézají se ve „Večer-

nyćach," „Metě" a „Pravdě"). Otiskovány též povídky ukrajinských belletristů, jako na př. Levického-Nečuje,[1]) Marka Vovčka, Storoženka.[2]) Rusínské divadlo, zřízené ze skromných obětí vlastenců a otevřené ve Lvově r. 1864, činnost svou zahájilo kusem „Maruśa," vzdělaným podle Osnovjanenkovy povídky a největší obliby v něm docházely původní hry spisovatelů maloruských anebo kusy podle spisů jejich vzdělané, jako: Kotljarevského „Natałka-Połtavka," Osnovjanenkovy „Svataňe na Hončarivći" a „Ščyra lubov," Ševčenkovy „Nazar Stodola" a „Kateřina" (podle básně), Kostomarova „Sava Całyj," Kucharenkův „Černomořský pobyt;" dále zpracované kusy z Gogola, hry Gogola otce, miňského herce a maloruského spisovatele Palivody-Karpenka. Maloruské drama vůbec velké došlo obliby v Haliči: vždyť skoro v každém z těch kusů způsobem soucitným zobrazuje se stránka nějaká maloruského života národního, tak velice pohrdaného od panstva polského; „Sava Całyj" dokonce vyjadřuje přímo myšlénku o plné nezávislosti Rusi na Polácích — tak že kusy ty vzbuzovaly v obecenstvě cit národní hrdosti. Tím vším se patrnými činily výhody, ze sblížení s maloruskou literaturou plynoucí: tato totiž, dosáhši vyššího stupně rozvoje v úzkém svazku s obecnou literaturou ruskou, přinášela s sebou lásku k národnosti v podobách již určitých a uvědomělých, přinášela básnický obsah ceny nepochybné, vytříbenou formu a čistší řeč národní; onu lásku halická literatura neuměla ještě vyjádřiti, onoho obsahu a oné formy skoro ještě ani neznala, národní řeči se posud úplně nezmocnila. Pozoru hodno jest, že v halických chrestomathiích čili čitánkách (Toroňského, Partyckého, Barvinského) literatury halická a ukrajinská pospolu se nalézají a v jeden celek slity: písemnictví takto v čitánkách zobrazené počíná se Kotljarevským, Hulakem-Artemovským, Kvitkou, uvádí dále Marciána Šaškěviče, Holovackého, Kostomarova, Ustyanoviče, Ševčenka, Gušaleviče, všecky střídou nerozdílnou.

Posléze i v písemnictví halickém vyskytl se spisovatel, jenž živý a svěží cit projevil k životu národnímu. Jest to Josef či Jiří Horodenčuk Feďkovič. Narodil se r. 1834 v Bukovině, mezi Huculy, v rodině selské dosti zámožné. R. 1848—49 postihlo rodinu neštěstí; Josef nalezl útulek u jistého malíře Němce, jenž naučil jej německy a seznámil s německou básnickou literaturou. R. 1852 odveden byl na vojnu; vojenskou službu trpce mu konati přišlo; ale naučiv se v letech dětských od sestry „ruskonárodním" písním a pohádkám, učinil se jimi mezi bukovinskými a rusínskými spoludruhy v pluku oblíbeným. R. 1859 dosáhl hodnosti důstojnické. V tu dobu psával již německé verše a jeden německý professor a básník, se kterým seznámil se v Černovicích, pravil mu, že se může v lyrice měřiti s každým básníkem německým. Tamtéž setkal se také s jedním spisovatelem rusínským, jenž, slyšev jeho německé básně, přemluvil jej, by psal rusínsky — a tak vzalo počátek jeho rusínské spisování. Roku 1863 choroba přivedla jej na odpočinek se skrovným výslužným. Vrátiv se

[1]) Povisti Ivana Nečuja. Svazek I., ve Lvově 1872 (obsahuje: Dvi Moskovky. Rybałka Panas Kruť. Pryčepa).

[2]) V „Pravdě" ano i ve „Slově."

domu, našel ještě svou mateř na živu, ale u veliké bídě; brzo také zemřela. Krajané jeho Huculové volili jej k rozličným veřejným úřadům, roku pak 1867 ustanoven byl za okresního školního inšpektora. Vzdav se toho úřadu r. 1872, žil nějaký čas ve Lvově, zaměstnán při spolku „Prosvita," načež opět odebral se do své otčiny.

Feďkovičovy verše vyšly v několika svazcích v rocích šedesátých (první sbírka „Poezii Josifa Feďkoviča" ve Lvově 1862, s životopisným listem k Dědickému a s tohoto úvahou; druhá a třetí v Kolomyji 1867). Jeho povídky, uveřejňované v r. 1862—67 ve „Večernyćach," v „Metě," v „Nyvě" a v „Pravdě," sebrány jsou v knize: „Povisti Osypa Feďkovyča," jež vyšla v Kyjevě 1876 s vlastním životopisem spisovatelovým a s předmluvou od Dragomanova o halické literatuře.

Feďkovičovy spisy objevily se právě v tu dobu, když v Haliči nastal spor o literární směry. Jeho básně, zvláště pak povídky, psané s bezprostřední svěžestí, jež školou porušení nevzala a s patrným nadáním, slohem velice blízkým maloruskému i ruskému realismu národních pohádek, byly novým důkazem, že živá literatura možná jest jen v živém jazyku. Feďkovič narodil se v Bukovině, kdež lid jest pravoslavný, kdež aspoň církevní pojmy nejsou tak zmotány a rozdvojeny jako u halických uniatův. Poláků také není v Bukovině; úřední řeč jest německá, kteráž, ač lidu jest nesrozumitelna, však nemůže v národní mluvu se připlétati; k tomu Feďkovič neměl seminářského vzdělání a zůstal veskrze prost vší knižné strojenosti. Pročež stav se rusínským spisovatelem, zahovořil tím jazykem, který byl přirozený v jeho rodině i v jeho kraji. Obsah jeho útvorů jsou ty přímé dojmy, jež zažil sám, ten skutečný život, jejž zřel kolem sebe. Obzor jeho není rozsáhlý, ale není také smyšlený.

Působením názorů „národní strany" činnost halických básníkův a povídkopisců stala se živější; místo zkrouceného veršotepectví ozývá se pravá poesie, v novelách a povídkách jeví se skutečný život. Hlavní příčina toho obratu, jakož vůbec i sesílení národní strany byla ta, že v halický ruch vmísily se i síly ukrajinské. Vytkneme zde některé pospolu s vlastně halickými. V počtu básníkův a povídkářů nejznámější jsou a nejčinnější: O. Konisskij, veršovec a vypravovatel, jemuž kritikové haličtí druhdy první místo činili mezi souvěkými básníky jihoruskými; O. Jakovenko (snad pseudonym), jenž za poslední doby vydal povídku, ve které (jako u Nečuje-Levického) vypodobňují se rusko-ukrajinské společenské poměry; Danilo Mlaka (pseudonym), Bukovinec, skládal verše, jež velice se cení, a povídky; Štěp. Rudanskij, vydal volný překlad Iliády veršem; Eugén Zharskij; Zarevič; N. Lisikěvič; Hetmanec (pseudonym), překládal mezi jiným srbské písně a z Nekrasova; Kornel Ustyanovič (nar. 1840), syn Mikoláše U., vydal krom porůzných básní sebrané spisy své („Pyśma," č. I. a II.) ve Lvově 1875, obsahující historické zpěvy „Vadym" a „Iskorosteń," dumu „Svjatosłav Chorobryj" a tragédii „Ołeh Svjatosłavyč Ovrućkyj;" halická kritika přijala je příznivě, ale na poesii jest tu příliš mnoho učené archeologie a mythologie.

Rusínské divadlo kořistilo, jakož jsme podotkli, pilně z podavkův

ukrajinské literatury. Krom toho se také hojně překládalo, mezi jiným i z polštiny a z ruštiny. Původní kusy psali Gušalevič, Danilo Mlaka, Feďkovič, Ustyanovič. Ze Lvova divadelní společnost konávala vyjížďky po městech venkovských.

Vědecká činnost Rusínů vykazuje se již nějakou zásobou prací zvláště z oboru starých dějin, ale mnoho jí ještě vykonati zbývá k poznání minulosti a národního ducha. Nejstarší pracovník jest tu proslulý Diviš Zubrickij (1777—1862). Od r. 1829 byl členem stauropigijského ústavu a dlouho řídil jeho tiskárnu, spravoval jeho archiv a s velikou pílí halické dějiny zpytoval. První svou práci dějepisnou sepsal po německu: „Die griechisch-katholische Stavropigial-Kirche in Lemberg und das mit ihr vereinigte Institut" (ve Vídni 1830). Dále sepsal po polsku rozpravu o starých tiskárnách halických: „Historyczne badanie o drukarniach rusko-sławiańskich w Galicyi" (ve Lvově 1836). Polsky též sepsal onen dějepis Haliče, který později úplně přeložil do ruštiny a vydal Bodjanskij pod názvem: „Kritiko-istoričeskaja pověsť vremennych lět Červonnoj ili Galickoj Rusi" (v Moskvě 1845). Sestaviv objemnou sbírku historických pamětí, prosil Zubrickij vlády rakouské, aby vydala to dílo, byl však oslyšán; zaslal tedy ten materiál archeografické komisi petrohradské, kteráž ho ve svých publikacích upotřebila. Mezi tím složil, opět jazykem polským, „Kronikę miasta Lwowa" (1844) podle pramenů městského archivu. R. 1848 byl členem „hlavní rady," redaktorem „Zoře Halické" a měl činné účastenství při všelikých záležitostech rusínské národnosti. Mezi jiným sepsal také svrchu dotčenou brožurku: „Die ruthenische Frage in Galizien, von einem Russinen," pak za příčinou návrhu, aby Halič byla rozdělena podle národností, spisek jiný, jazykem polským (a německým): „Granice między polskim i ruskim narodem w Galicyi." Konečně v rocích paďesátých počal vydávati již po rusku „Historii dřevního halickoruského knížectví" (4 díly, ve Lvově, 1852—1855), jež dovedena jest do r. 1337. Jak viděti, byl Zubrickij člověk starých časů; výše bylo uvedeno, kterak „zatemnělými ztřeštěnci" nazýval ony halické spisovatele, kteří stáli o uvedení národní mluvy do písemnictví; však sám teprv na konci života jal se psáti onou „ruštinou," jaké užívají Haličané staré školy.

O pracích Jak. Holovackého zmínili jsme se již v předu. O starých dějinách Rusi Halické mnoho pracoval Isidor Šaraněvič (nar. 1829), professor na vysokém učení lvovském, jenž psával německy, polsky a rusínsky. V knihopisných poznámkách hlavní jeho díla jsou vyjmenována; přidáváme k nim zde ještě „Starodávný Halič" (1860) a „Starodávný Lvov" (1861). Zasloužilým pracovníkem v oboru halických starožitností jest Antonín Petruševič (nar. 1821), učený kanovník arcibiskupského chrámu sv. Jiří ve Lvově, halický bibliograf, historik a filolog. Rozličná pojednání jeho z oboru halických dějin církevních tištěna byla v „Halickém historickém sborníku," v „Haličaninu," v „Naukovém sborníku," jmenovitě: „Historie počajevského kláštera a jeho tiskárny," „Krátká zpráva o Cholmské eparchii." Dále vydal: „Lvovský letopis od r. 1498 do 1649" (ve Lvově 1868) a „Souborné halicko-ruské letopisy od r. 1600 do 1700" z letopisných

úryvkův a z rozličných historických záznamů souvěkých sebrané (v „Literárním Sborníku" halické Matice, sv. l., r. 1872—73). Za poslední doby vedl polemiku o staročeské památky „Libušin Soud" a „Kralodvorský rukopis," jichž pravost odmítá. Záslužné práce ve filologii a v historii literatury vykonal Omelián Ohonovskij (nar. 1833), professor lvovské university (nyní jest i předsedou, „hołova," spolku Prosvity); mimo jiné vydal nový výklad k „Slovu o pluku Igorově" (ve Lvově 1876), vůbec pak velice jest činným v řadách nové školy spisovatelské. Omelián Partyckij (nar. 1840), professor na učitelském ústavě, tolikéž horlivý stoupenec té školy, sestavil německoruský (t. j. rusínský) slovník 1867, vydal objemnou „Čitánku," pak z předu již zmíněnou knížku o básních Ševčenkových a j. Jinou čitánku sestavil Alexandr Barvinskij. K nejčinnějším spisovatelům halickým náleží Ivan Verchratskij (nar. 1846). Sepsal: „Počatky do uložeńa nomenklatury i terminologyi pryrodopysnoj, narodńoj" 4. seš. (ve Lvově 1864—72); „Znadoby do słovarja južno-ruskoho" (ve Lvově 1877), vzácný to slovnikářský materiál; mnoho článků do „Pravdy," konečně i básně („Kalyna" 1874; „Bajky" 1876) a j. Ivan Levickij vydal v „Pravdě" 1874—76, pak i o sobě dosti obsažný nárys jihoruského bájesloví: „Svitohlad (názor světa) ukrainśkoho naroda."

Zbývá nám zmíniti se o jednom ještě odstínu spisovatelů, náležících polou k polské, polou k rusínské literatuře. Jest to odvětví polské „školy ukrajinské" — polští to spisovatelé, kteří zamilovavše si jihoruskou národnost (již zároveň pokládají za odstín polské) o její životě a minulosti psali jazykem jihoruským sice, ale polským písmem. Úkaz to řídký jinak a dosti podivný, ale mile dojímající jakožto obrázek možného pokojného spolubydlení a kulturního spolku obou těch národův. Do té třídy náleží a také nejvíce proslul Tymko Padura (1801 až 1871, rodem z Ukrajiny), jehož působení padá do let čtyřicátých (Pyśma Tymka Padurry. Wydanie posmertne. Ve Lvově 1874, s životopisem); sem též patří sběratelé národních písní v Haliči Václav z Oleska a Žegota Pauli, o nichž budeme ještě mluviti; Spiridion Ostaszewski („Piu kopy kazok" ve Vilně 1850), jenž u vysokém stáří zemřel roku 1875;[1]) Lev Eug. Węgliński, (Nowyi poezyi małorusskii etc. w czystom jazyci Czerwono-Rusyniw, 3. sv., ve Lvově a Přemyšli 1859); Pavlin Święcicki (1840—76), Polák „chłopoman," jenž psával po rusínsku pod jmenem „Paweł Svij" a „Stachurski" atd.

* * *

Přirovná-li se nynější stav rusínského znovuzrození k onomu, jak bylo před třiceti lety, nelze neviděti značného pokroku. Byl ovšem z části přivozen okolnostmi vnějšími, na př. širší politickou svobodou, kteréž nevybojovali sami jen Rusíni; ale z části také úsilím vlastním. Za ten čas jazyk rusínský dosáhl přístupu do školy a do veřejného života; literatura se zvelebila na poli vědeckém i básnickém; na universitách lvovské a černovické (v Bukovině, založené r. 1874) některé

---

[1]) „Pravda" 1875, 689.

předměty vykládají se po rusku; zřízeno národní divadlo; zvýšil se zřetel k národním potřebám, jenž jeví se jednak hojnější literární spotřebou, jednak úspěchem spolků, založených na rozšíření národní osvěty;[1]) místo jediné druhdy třídy vzdělané — kněží, vyrůstá nová vrstva vzdělanstva světského; politické uvědomění vzmahá se.

Uvnitř společnosti vznikla ovšem neshoda: strana „staroruská" jest zatvrzelou nepřítelkyní strany „národní," drží zamčeny před ní všeliké ústavy, jež by měly býti celonárodní, a v její pracích na prospěch národní se neúčastní. Národní strana sama musí dráhu raziti své činnosti. Nepřátelství to lze historicky vysvětliti; ať jakékoli tu vládnou vady a osobní pohnutky jednotlivců, přec jen tu zračí se dvojí proud ideí: jeden spásy národnosti vyhledává ve spojení s plemenem mocnějším (ve kterémžto svazku očekává národnost tu podrobení a konečné pohlcení od silnější); druhý setrvává na národní osobnosti. Že právo jest při straně národní, nelze pochybovati, a staří dopustili se theoretické i praktické chyby, neporozuměvše tomu stavu a neuznavše ho. Mladí patrně vítězí, zvláště od té doby, co podporováni jsou silami ukrajinskými, jež nesměly doma působiti.[2]) Nutnost, uchýliti se k národní řeči, jest v Haliči mnohem nalehavější než na Malé Rusi: ruská národnost v Haliči obklopena jest národy cizími, nalézá se pod cizí vládou, nedosáhla ještě plné rovnoprávnosti tak dlouho slibované, nemá opory v literatuře ruské, jako Malá Rus. Strana staroruská toho nechápe a posud lze o ní říci, co pravil Maksimovič o spisovatelích halických v rocích čtyřicátých, že „od jednoho břehu odrazili a k druhému nepřistali."

Zbýváť i zde, jako v jiných zemích slovanských, velmi mnoho činiti pro ustálení národního života. Haličtí vlastenci ještě neprobrali se k jasnému určení poměru svého k „dvěma ruským národnostem." Strana staroruská, kážíc o „všerusství," neuměla posud ani seznámiti Haličany s ruskou literaturou; krom toho stanovisko své učinila odporným, ba i nenávistným, ježto ve „všerusství" vyhledávala spojenců

---

[1]) Spolky staré strany jsou: Matice a spolek Kačkovského; mladé: Prosvita a spolek Ševčenkův. Spolkův akademické mládeže, s účely tolikéž národně-vzdělavatelnými, jest také několikero: „Sič," „Ruská Osnova" a „Bukovina" ve Vídni; akademický spolek (jenž zprvu byl v rukou starých) a „Družnyj Łychvjar" ve Lvově. Za poslední doby dva lvovské spolky sloučily se: akademický spolek přešel k straně národní. — Vnější rozsah literatury se zvětšil. Dědickij, vydávaje r. 1860 sebrané spisy Ustyanovičovy, raduje se, že kruh čtenářstva se tak velice rozšířil, že vydání od 1000 do 2000 výtisků do roka se rozchází. „Úkaz ten," dokládá, „jest výmluvným svědectvím, že národní náš život se rozvíjí, tak že i nedověrci pochybovati přestávají o životních silách ruského národa v Rakousku." V přítomné chvíli vycházejí tyto časopisy: politický list „Słovo," orgán starých; „Pravda," časopis politický, literární a vědecký, orgán strany mladé; „Pyśmo z Prosvity," měsíčník pro členy spolku; „Gazeta školna," vydávaná Partyckým; „Ruskyj Syon," list uniatského metropolity Sembratoviče; „Łastivka," časopis pro mládež, red. Klemertoviče — všechny ve Lvově. V Kolomyji vychází literární list „Vesna" red. Isidora Trembického.

[2]) O domácích poměrech národovců viz na př. vlastní jich úvahy v Pravdě, 1872, 236 a sl.; 1876, 799—808, 953—959. Hlasy o souvěkém stavu literatury ukrajinské v Rusku tamtéž 1876, 500 - 505, 545—546, 638—640.

jen svému zpátečnictví; ale zvláštní by přec bylo, kdyby spolek se „všeruským“ živlem i sama mladá strana představovala si možným jen v té nelepé podobě, jakou mu dává „Slovo“ ... „Národovci,“ zastávajíce se halicko-maloruské národnosti a bojíce se pohlcení „Moskvou,“ v povahu této méně vnikají, než by třeba bylo k správnému historickému pojímání věci a snad i k rozpočtu pro budoucnost. Halicko-ukrajinské sjednocení, o něž nejvíce stojí, není také ještě dosti rozjasněno. Jest pravda: po národním rázu, životu, jazyku jsou Haličané i Malorusi národ jeden, tolikéž po mnohých zjevech v dějinách — ale nikoli po všech. Dějiny jejich se rozcházely a rozdíly ty nezůstaly bez účinku na útvar národnosti. Již od hluboké dávnověkosti bývaly cizí vplyvy mocnější na západě vlastí jihoruských nežli na východě. Od té doby, co Halič připojena byla k Polsku a co Litva se Kyjeva zmocnila, postavení jihoruské národnosti tu i tam bylo podobné, ale nikoli stejné; národnost východní zachovala víc ducha samostatnosti, v ní dozrálo zrno kozáctva, povstání a básnických „dum.“ Od století XVII. Ukrajina octla se opět v okolnostech zcela jinakých než Halič: dosáhla spojení se sourodým plnmenem, uchránila víru, osvobodila se od cizoplemenné vlády, kdežto Halič tutéž víru, za kterou v stoletích XVI. a XVII. tak zoufale bylo bojováno a o kterou sami Haličané dobyli sobě zásluh velikých, potom ztratila; polská převaha tak se rozmohla, že jen lid, porobený a polouvědomělý, zachoval staré obyčeje a zděděnou národnost; konečně, ať pravdu dím, sám ten duch a ráz národní málo ještě pronikl v literní vzdělanost. Literární vzkříšení maloruského štěpu v Rusku předešlo Haličany o půl století a národní živel, jakmile objevil se v písemnictví maloruském, hned se vší čistotou jazyka se zjevil, kdežto v Haliči posud nemůže řeč národní zhostiti se příškvar cizích.

Podle toho jest halicko-ukrajinská jednota neúplná. Pravda, býváť při národním znovuzrození potřebí jistého úsilí, aby páska mezi společností a lidem, buď ztracená nebo sesláblá, byla obnovena, študiemi a připodobením se k lidu; ale Rusínu halickému týž bude učiniti tak vzhledem k jihoruské minulosti a povaze nežli Malorusu. Rozumíme arci tomu půvabu, jakýž pro halického Rusína mají mocné projevy povahy jihoruské v ukrajinských dějinách; ale ve stotožňování dvou těch odstínů přec jest jakási strojenost, jakés nadsazování, jež posud nejsou pozastřeny aneb odstraněny vlastní vyspělostí anebo aspoň mocným přisvojením ducha ukrajinského. Může-liž halický Rusín *přímo* si osobiti staré dumy kozácké? nebo nové básně Ševčenkovy? Mimo to: Haličané stotožňují svou literaturu s maloruskou, ale ta mnoholičnými pásmy svázána jest s rozvojem literatury ruské, tudy i z té příčiny jest nezbytno, aby Haličané blíže seznámili se s obsahem a směry ruského písemnictví. [1]) Známost ta byla by nad to velice důle-

---

[1]) O nedostatcích halické intelligence vůbec, v té příčině pak zvláště, bylo nejednou již jednáno v literatuře ruské, na př. ve spisech, zpředu vyčtených v poznámkách knihopisných. Viz též *Lamanského* „Nacionalnosti italjanskaja i slavjanskaja,“ str. 15. Lidé, jimž nelze upříti širšího rozhledu a veliké známosti Slovanstva, vystříhají před přílišnostmi ukrajinofilství (viz *Jagićův* Archiv für slav. Philologie, I.,

žita i z vyšších důvodů: Rusové jsou nejbližší národ mohutný, na kterém by oporu mohli míti pro národní svou budoucnost a jemuž, až vykoná on dílo nového svého uspořádání vnitřního, kyne ještě, jak podle všeho se podobá, úkol vážný v budoucích osudech Slovanstva.

2. Rusíni uherští.

Jest ještě jedna neveliká čeleď ruského jazyka — Rusíni uherští, jejichžto sídla rozkládají se v severozápadních Uhrách, na jižním svahu Karpat, v sousedství Slováků na západě, Maďarův a Rumunů na jihu, halických Rusínů na oné straně Karpat. Počítá se všech k 500.000 a dělí se na Vrchovince a Doliňany (obyvatelé hor a dolin). Jsou to původní obyvatelé toho kraje, v rozličných dobách pak přicházeli k nim noví osadníci z Jižní Rusi. Za příchodu Maďarů Rusové, jak zvěstují zprávy dějepisné, byli jejich převodníky a spojenci, předním jejich vojem. Toho času byli Rusové již křesťany podle obřadu východního, za prvních pak věků těšili se národní svobodě, měli svou vlastní správu, ba při samém uherském dvoře ruský jazyk se ozýval. Prodlením času však se mnoho změnilo. Politické a dynastické svazky Uher záhy již otevřely bránu katolictví; mnozí Rusové byli překřtěni; jiní byli jmíni za pohany. Ruské bojarstvo, nalezši místo v řadách maďarské šlechty, pomalu svou národnost utratilo a zcela se s tou šlechtou smísilo. Národ, odtržen politicky od svých sourodáků, čím dál tím více pozbýval svých práv. Od polovice XVII. století zahostila se tu unie a Rusíni uherští octli se v témž, ne-li horším položení, co bratří jejich haličtí. Národem byl i zde jen „pop a chłop."

Rakouská vláda pečovala, aby ruský lid poddaný chráněn byl před útiskem maďarských statkářů. Za Marie Terezie vyšel „urbář," jímž stanoveny jsou práva i povinnosti poddaných; Josef II. zrušil nevolnickou závislost; r. 1848 vzala i robota za své výrokem sněmu uherského: ježto však nejbližší úřad byl vždy v rukou Maďarů, zákon se obcházel a utiskování trvalo jako dříve. Podobně i život církevní byl nad míru tísněn vkládáním se do něho katolických biskupů, maďarských statkářův atd. Biskupy ruské, kteří bývali ondy voleni, jala se vláda sama dosazovati, a tak dostávali se k úřadu tomu i nejhorší maďaróni (ruští to převrhlíci národní), jako byl též nedávný biskup Pankovič. Ruská mládež, študujíc obyčejně v seminářích vídeňském nebo pešťském, národnosti své se odcizuje a málo jí prospívá, když potom zaujme duchovní místa ve vlasti. Vlastenectví v ruskonárodním smyslu stiháno bývá podezřením a příkořími.

542—543). Ukrajinofilové haličtí mají konečně svůj raison d'être (jakož i přílišnosti ukrajinofilů ruských dají se historicky vysvětliti), a také mají pro sebe jednu autoritu slovanskou (*Štúrův* spis „Slovanstvo a svět budoucnosti," v Moskvě 1867, str. 140—141), ale buď jak buď, třeba vždy ještě hlouběji vniknouti v poměr Malorusů k Velkorusům, jak jevil se v minulosti i jaký jest v přítomnosti, než jak se záležitosti té rozumí v Haliči.

Ale jakkoli ztracen byl tento ruský ostrov, jakkoli nemožna byla všeliká pomoc, cit národní zde neutuchl a za našeho věku projevuje se ač slabým, však přec patrným snažením po rozvoji. Prvními strážci národnosti byli i zde, jako v Haliči duchovní: biskupové, (jako Bačinskij v předešlém století, Vasil Popovič za dob nedávných), kanovníci a mniši — jejichž církevní horlivost snoubila se s péčí o stádce svěřené, t. j. o lid všemi zapomenutý. Jmenováni zde buďte v počtu jich historikové uherskoruské církve: protoigumén Joannikij Bazilovič († 1821), jenž sepsal (jazykem latinským) děje ruského knížete Feodora Koriatoviče, který žil na Rusi Uherské a v Mukačevě klášter založil; kanovník Ondřej Baluďanskij v Užhorodě († 1853), jenž vydal dějiny církve ve třech řečích — rusky („Istorija," 3 díly, ve Vídni 1851—52), latinsky a maďarsky.

Rok osmačtyřicátý byl i zde počátkem vlastního hnutí národního. Rusové zprvu přáli pozdvižení uherskému, doufajíce, že povede k národní samostatnosti; ale brzo byli ochlazeni: revoluční vláda jala se ruské vlastence pronásledovati. Nicméně vědomí národního práva bylo jednou vzbuzeno a našlo své obhajce. Nejpřednějším byl Adolf Dobrjanskij, jenž národ svůj účinně zastupoval v kruzích vládních a uměl skupiti kolem sebe kruh lidí, hotových pracovati i bojovati za věc národní. On považován jest za původce ruskouherského probuzení. Za války uherské vídeňská vláda přála si vyslechnouti ruskou deputaci; deputace, v jejíž čele byl Dobrjanskij, přednesla žádosti svého národa, jež nesly se k samosprávě Uherské Rusi, k rovnoprávnosti s Madary, ke zřízení ruských škol a ruské university ve Lvově atd. Žádosti ty byly blahovolně přijaty, ruští vlastenci naplněni byli nadějemi — jen že tyto potom se nevyplnily . . . Hlavním Dobrjanského pomocníkem v díle národním byl kanovník Alexandr Duchnovič (1803—1865); jest to osobnost, jakéž i v jiných literaturách slovanských vyskytovaly se v rozhodné chvíli prvního jich vzkříšení. Pocházel z rodu ruských knížat Čerkasských; předek jeho zapleten byv ve střeleckém vzbouření utekl se na Uherskou Rus a tam přijal nové jméno. Duchnovič vzdělával se v Košicích a v Užhorodě, r. 1827 obdržel službu v eparchiální kanceláři, r. 1833 byl na kněze vysvěcen, r. 1843 stal se kanovníkem v Prešově. Spisovatelskou svou činnost všecku věnoval národní literatuře, psal vše, čeho třeba bylo prvnímu vzdělání národa i škole: bukvář, mluvnici (1853), zeměpis, národní vychovatelství (1857), „Chlěb duši" (1857), skládal divadelní hry, sbíral písně, dopisoval pilně do časopisů halických, založil „literární ústav prešovský," pravda velmi skromný, též se mu připisuje původ „spolku sv. Basilia," jenž však teprv za rok po jeho smrti, totiž r. 1866, v život vstoupil. Duchnovič skládal i básně; verše jeho roztroušeny jsou po časopisech a almanazích; jedna píseň: „Ja Rusyn był, jesm i budu" vešla v obecnou oblibu. [1]) Jeho učenníci pokračovali v díle vlasteneckém, působíce jakožto kněží mezi lidem anebo pracujíce v literatuře. Počaly sestupovati se vlastenecké společnosti a sbory; spolek sv. Basilia vydával knihy učebné

---

[1]) O Duchnoviči psal *Nil. Popov* v „Besědach" spolku přátel ruské slovesnosti, seš III., v M. 1871, na str. 50—61; tu i řečená píseň uvedena.

a prostonárodní (mimo jiné též mluvnice ruského jazyka Iv. Rakovského a Cyrilla Sabova) a politický list „Svět“ (1867—71), vedením nejprv Ihnatkova, pak Sabova, konečně Cyrilla Kimaka, za něhož list následkem pronásledování výše řečeného Pankoviče zašel. Mimo to vycházely „Cerkovnaja Gazeta“ Rakovského (1856—57) a „Učitelj“ (1867). Po zastavení „Světa“ Kimak vydával satirický list „Sovu,“ kdež šermoval proti Pankovičovu směru a okolí; ale i „Sově“ bylo zaniknouti po několika číslech a vydavatel ujel do Ruska, kdež stal se učitelem na klassickém gymnasii.

Také zde, jako v Haliči, úřadové pletli se do pravopisu, aby jazyk nepodobal se „moskevskému.“ Byl záměr, cyrillici zaměniti písmem latinsko-maďarským. V opak toho, co dálo se v Haliči, úřadové chtěli zaváděti kulišovku...

Z jiných spisovatelů Rusi Uherské budiž jmenován ještě národní a vlastenecký básník Alexandr Pavlovič a historik I. Duliškěvič, jenž sepsal: „Historické náčrtky Uherskoruského národa“ (3 seš., v Užhorodě 1875—77).

Za posledních let vycházel politický list „Karpat“ řízením Mikuláše Homičkova, ale nedošel zvláštní vážnosti u vlastenců uhersko-ruských.

Holovackij v řečené rozpravě o rusínském písemnictví chválí uherské Rusíny, že „nepoblázníli se ani odštěpnosti, ani ukrajinofilstvím, ani kulišovkou, nýbrž snažili se psáti čistou ruštinou.“ Ale snaha ta podnes nedošla splnění. Již „Svět“ byl na rozpacích: „jak máme psáti?“ — a rozpaky ty vzrostou, až při spisování knihy bude se zření míti na jiné též lidi, nežli na ty toliko, kteří církevnímu jazyku trochu naučili se v semináři. „Ruský“ jazyk spisovatelův uherských jest zrovna taková míchanina nepravidelná, jako řeč spisovná halické školy „staroruské,“ a rovněž tak se tam i pohlíží na otázku literatury. Ale tak divné bývá řízení živé věci národní. [1])

3. Národní písně rusínské.

S národním ruchem v Halické Rusi spojeno bylo, jako i v jiných zemích slovanských, úsilí o prozpytování národních písní a pověstí a národní starobylosti.

„Sbíráním písní,“ dí Holovackij, [2]) „až do novější doby nikdo se nezanášel, ač ve zpěvnících nábožných písní sem tam se i prosto-

---

[1]) Na př. uherský „Karpat,“ řídě se příkladem některých Haličanů staré školy, ukrajinské pokusy, psáti jazykem lidu, zavrhoval z té příčiny, že prý to „jazyk sluhů“ a že prý v tom vězí směr, „slíti pány se sluhy.“ Z toho jde, žeť dlužno držeti s „pány,“ pány pak na Uherské Rusi jsou Maďaři; a v skutku, za poslední slovansko-turecké války „Karpat“ za příkladem pánů stál na straně Turků a bouchal do Rusů. Viz „Svět“ 1869 čís. 30. a 32.; „Karpat“ 1877—78; „Věstn. Jevr.“ 1878, leden, 371—372.

[2]) V předmluvě k jeho sbírce písní ve „Čteních“ 1863, kn. III.

národní světské vyskytují. Ostatně sborníky takové nejsou starší, leč ze XVII. století a to v jazyku církevněslovansko-polskoruském. [1]) Ačkoli neshledává se žádná tvorčí jiskra v těch verších, přece šly z ruky do ruky, díky chuti k písním a ku zpívání. Onoho času vše zpívalo nebo zpěvy poslouchalo. Sami velmožové, byť odpadli od národa a víry jeho, rádi chovali u sebe banduristy, kteří zpívali kozácké dumy, dumky a rozličné písně. S těmito jihoruskými pány dostaly se na Halickou Rus i mnohé písně, jak historické tak z pospolitého života, z Ukrajiny před- i záděprské, kterými až podnes občerstvuje se a posiluje národní duch Červenorusů. Tolikéž duchovenstvo ruské přálo a přeje, jak známo, zpěvnosti národa, čímž podle přiznání samých spisovatelů polských předčí nad duchovenstvo polské a vůbec katolické... Ďáčkové, děti kněží a vůbec členů církve, též jejich učňové — bývali povždy a posud jsou velikými zpěvu milovníky, zpívávali a zpívají jak verše vlastního skládání tak i písně původu národního. Alespoň nedávno ještě žádná hostina neodbyla se u duchovních i světských, u měšťana, úředníka, šlechtice bez ruských písní; ba po večerech, zvláště letního času, městečka i vesnice vypadaly jako jeden ohromný sbor pěvcův a pěvkyň; vše zpívalo a prozpěvovalo. Pravím: zpívalo a prozpěvovalo, protože teď, kdo jen trochu přičichl ke škole, spíše už nějakou arii spustí z opery nebo fraškový kuplet nežli ruskou píseň anebo jako Němec mlčí; ovšem jsou výjimky, zvláště hledíc k prostému lidu. Zde chvála bohu vše ještě po starém: mravy, obyčeje, obřady, pověsti, víra a zpěvnost nepomíjejí a nepominou, pokud Rus Rusí zůstane, ať kdo cokoli mluví a dělá. Nadarmo neříkají nám odvěční naši sousedé Poláci: uparta Ruś (tvrdohlaví Rusi). Ale i v zimě mládež obojího pohlaví zpívává na svých „večornyćach" a „dosvitkach" (přástvách), při zábavách, hrách, slavnostech, ba i při práci, ať pomlčím o obřadech, zvláště svadebních. Jmenovitě ženské přísně dbají, aby vše na nich bylo „po starovyni (po starém), jak s davnych daven buvało" a aby, jak říkají, „to, ščo (co) ne za nas nastało, ne čerez (skrz) nas i perestało." Ba i tam, kde obyvatelstvo jest míchané, kde totiž Rusi a Poláci jsou pohromadě, tito o svadbách velmi často zpívají ruské písně a schválně zvávají ruské zpěváky a zpěvkyně, nejen k vůli zpěvu, ale aby se od nich přiučili, jak se to dělá u Rusů, jak na příklad Rusové oslavují „zakładčynu chaty" (zakládání chalupy), jak strojí „vesile" (svadbu); nezřídka též krom svého velebníka zvou i popa, aby „chalupu posvětil, černou mši sloužil a duší zemřelých vzpomenul" atd.

Rusínské národní písně tak jsou blízky a příbuzny ukrajinským, že často nebývá mezi nimi rozdílu, jmenovitě mezi staršími; nové periody dějin, ve kterých národní život v Haliči a na Ukrajině rozešel se na různé strany, spůsobily ovšem jistou rozdílnost v národním básnictví. Lid ukrajinský tu stvořil poesii dum, jichž ohniskem jest Rus Podněprská; ale jako u Srbů hrdinské zpěvy cyklu kosovského daleko za hranice té krajiny zašly, kde události se příběhy opěvané, tak i ko-

---

[1]) Viz v „Rusalce Dněstrové" 1837, str. 117—120: Pisni zo staroj rukopysi" (jak podotknuto v rejstříku).

zácké dumy rozešly se, jak se zdá, po všech vlastech jazyka jihoruského. Ač druhé větve národa neměly účastenství v těch podnětích, anebo aspoň jen malé, přec události mocně dojímaly mysli a city a píseň odjinud příchozí ujímala se jako svá. Zvláštní jest, že s ukrajinskými písněmi osvojovalo se i nářečí, ve kterém jsou skládány, tak že již ta okolnost ukazuje, odkud písně pocházejí.

Ostatně zpěvy ty mohly dílem i bližší míti prostředníky než ony ukrajinské banduristy, o nichž zmiňuje se Holovackij. Kozácké hnutí zasáhlo mimo jiné okolní krajiny částečně též Halič. [1])

„Kozáctvo," dí Žiteckij, „bylo tehdy souborem všeho pokroku a přítažlivým ohniskem. Vábilo k sobě lid ze všech zemí jihoruských... Zápal zachvátil všecek národ až do samé jeho hloubi a s ním přišlo i básnické nadšení, jehož plodem byly dumy. Básnická tvornost sdružena bývá, jak známo, s tvorností v jazyku, proto tedy jazyk dum při vší jeho staré osnově jest nový. Maloruské nářečí nabylo tu té podoby, která vlastně označuje mluvu lidu ukrajinského, prostou všech archaismů v části zvukoslovné, jež vlastní jsou jiným podřečím maloruským... Její vplyvu podrobují se ostatní podřečí maloruská. Ještě podnes, jak svědčí Holovackij, v některých stranách Haliče považuje se mezi lidem nářečí ukrajinské za krásnější a ušlechtilejší. Rozšířilo se s dumami dávno po vší Haliči; ba i Horalé (Huculové, Vrchovinci, Bojkové, Lemkové) zpívají písně původu ukrajinského (kozácké) podle tamější (t. j. ukrajinské) výslovnosti, kdežto ve zpěvankách lyrických a v písních obřadných své domácí nářečí zachovávají." [2])

Zmínili jsme se již, že v Haliči byl prvním sběratelem písní Dołęga-Chodakowski (Adam Czarnocki), jenž hned na počátku nynějšího století, kde věda národopisná a starožitnická byla ještě v plenkách, předvídal otázky, které potom nastaly vědeckému bádání. V znamenité rozpravě „O Słowiańszczyźnie przed Chrześciaństwem" (vyšlé r. 1818 a potom o sobě vydané v Krakově 1835) obracel zřetel učenců polských k důležitosti písní národních, polských i ruských, a sám je sbíral, ač k vydání své sbírky nedospěl. Jeho příkladu pak jiní následovali a ukázky písní halických dostaly se již do sbírek Fr. L. Čelakovského („Slovanské nár. písně," kn. 2. a 3., 1825 až 1827) a M. A. Maksimoviče (do prvního sborníku z r. 1827, z rukou polských). První objemnou sbírku písní rusínských, která také dlouho byla nejlepší, vydal Václav z Oleska (Zaleski), přidav k ní část hudební, složenou Lipińským, a pozoruhodné na ten čas pojednání o národním básnictví. [3]) Text byl tu psán latinkou, kteréž Zaleski vůbec dával přednost před písmem cyrilským; Haličanům to sice vhod nebylo, ale bohatá ta sbírka učinila dojem, ježto poprvé objevila bohatství národní poesie, lichotící národnímu citu a pozdvihující jej. Lichotilo i to, že to bohatství uznávali národní protivníci. August Bie-

---

[1]) Jsou o tom zprávy v Samovidcově letopise, jmenovitě, že při Chmelnickém byl též „pluk Životovský, neboť až tam kozáctvo sbíralo se i za Dněstrem okolo Haliče," a j.

[2]) Rosprava o jazyći južnoruskom, 42, 39; *Žiteckij* 290—291.

[3]) *Wacław z Oleska,* Pieśni Polskie i Ruskie ludu Galicyjskiego. We Lwowie 1833.

lowski, rozbírav tehdáž ten sborník, nepokrytě vychvaloval vysokou hodnotu a krásu písní jihoruských a kladl je nejen nad srbské ale i nad zpěvy ostatních Slovanů.

Zmínky zasluhuje dále „Ruskoje Wesile“ od Jos. Łozinského (v Přemyšli 1835) — vylíčení to svadebních obyčejův u Rusínů, kdež také několik písní jest uvedeno, vesměs psaných latinkou; později (r. 1860) týž Lozinskij uveřejnil vypsání národních her v ,,Zoři Halické.“ Jinde již učiněna byla zmínka o sbírce Platóna Lukaševiče, do které oddíl červenoruský pojat byl z Václava Zaleského. Nové sebrání učinil a vydal Žegota Pauli (,,Pieśni ludu Ruskiego w Galicyi,“ 2 části, ve Lvově 1839—40), bohatší ještě než bylo Zaleského, ale co do uspořádání chatrnější: Žegota Pauli polským písmem přepsal písně ze sbírek již hotových a nekriticky se zachoval k svým pramenům, Rusi Halické na př. připisuje druhdy písně, které jí nenáleží a které vzal ze sbírek ruských.

Družina Marciána Šaškěviče, jež vydala ,,Dněstrovou Rusalku“ (1837), ve které přes 50 písní národních bylo veřejnosti podáno, vynikla vůbec uvědomělou vážností k pracím národopisným: Šaškěvič sám, pak přátelé jeho Holovackij, Vagilevič, Ilkěvič, horlivě sbírali písně, přísloví, vypisovali obyčeje a obřady národní. V rocích třicátých a čtyřicátých také mnozí kněží zabývali se sbíráním písní národních, mezi jinými Jos. Levickij a Iv. Gušalevič, též jako spisovatelé proslulí.

Na Rusi Uherské první byl Michal Lučkaj, protojerej v Užhorodě († 1843), jenž ve své mluvnici (Grammatica Slavo-Ruthena) roku 1830 vydané uveřejnil čtyři národní písně (jak praví cantilenae populares, str. 166—174). Za časů novějších zabývali se tam sbíráním písní kněží Talapkovič, Al. Duchnovič, Al. Pavlovič.

V rocích 1861—62 vydal ve Lvově Ignác Halko ,,Národní zvyky a obřady z okolí nad Zbručem“ (ve dvou dílech), kteráž kniha obsahuje též několik písní, pak trochu přísloví na doplnění sbírky Ilkěvičovy. V ,,Starosvětském banduristě“ Zakrevského rovněž položeno jest několik písní halických ze Zaleského a sbírka přísloví podle Ilkěviče.

R. 1864 vyšly ve Lvově „Kołomyjky i šumky,“ sebráním Šalomouna Ščastného. Dále tištěno bylo drahně písní po časopisech, [1]) almanazích, menších sbírkách. Nejobšírnější sborník konečně sestavil Jak. F. Holovackij. Již za doby Šaškěvičovy, v letech 1834—40, sbíral je, mnohé cesty konaje po Halické a Uherské Rusi; k tomu, co sám shledal, připojil co od jiných bylo již vydáno, obdržel též mnoho sbírek rukopisných, celý pak materiál odevzdal Bodjanskému. R. 1863 Bodjanskij tisk té znamenité sbírky počal ve „Čteních moskevské společnosti pro dějepis a starožitnosti“ a bude všeho zajisté několik svazků. [2]) Nalézají se tu písně nejrozmanitějšího druhu: historické dumy kozácké; dumy o příbězích obyčejných; zpěvy z kozáckého

---

[1]) Připomínáme „Kolady Huculiv“ v „Metě“ 1863, II., 164—172.

[2]) „Narodnyja pěsni Galickoj i Ugorskoj Rusi,“ s předmluvou Bodjanského, zavírající v sobě zevrubný knihopis zpěvních sbírek. Počaly vycházeti knihou III. r. 1863 a vydávání pokračovalo v ročnících šedesátých a sedmdesátých „Čtení.“

života; písně vojenské a rekrutské; hajdamácké; čumácké a burlacké;[1]) hospodářské a skotácké; národní dumky; dumky stavů vzdělanějších — kolomyjky a šumky; písně obřadné; koledy; „ladkanč" čili písně svadební; zpěvy při křtinách; „štědrovky:" „hájilky" či chorovodné písně jarní; zpěvy veselé a šprýmovné: posměvačné, žertovné, klevetné, k svátkům; hospodské a pijácké; „sobotky" atd. Pojaty jsou tu sbírky Gušalevičova, Toronského, písně sbírané na Rusi Uherské od Talapkoviče, Duchnoviče, Pavloviče atd.

Bohatý materiál rusínských národních písní, pak obyčejů, pověstí a doložíme i jazyka,[2]) daleko ještě nevyvážený, poskytuje badatelům ještě širého působiště. Haličané dali na jevo dosti velkou horlivost v jeho sbírání, ale proskoumáno jest teprve velmi málo. Po našem soudu by národopisná skoumání byla vděčnou úlohou učenců haličských, a sice netoliko ve smyslu pouze vědeckém ale i v prakticky národním: vedla by ku sblížení s lidem, jenž jest přec a zůstane hlavním cílem národního vzkříšení, základem národního života; byla by to nová páska, vížící Halič s ruskou uvědomělostí národní ve smyslu „všeruském" a s ruskou literaturou — a jedno i druhé by halickému znovuzrození zajisté nemálo prospělo.

[1]) Čumáci slují Ukrajinci, kteří vedou obchod se solí a s nasolenými rybami, hlavně rozvážejíce je po Dněpru; burláci — pltníci, plavci na vorech. (Pozn. překl.)

[2]) Jihoruský jazyk posud nezmohl se na velký slovník, jakovéž mají jazykové jinoslovanští; slovníky Karadžićův, Jungmannův, Lindeho byly velikými událostmi národní literatury, první dva pak mohutnými pakami „znovuzrození."

Rejstřík jmen.

Písmem p r o l o ž e n ý m tištěna jsou jména spisovatelův, o nichž jednáno jest v samé historii literatury; písmem *ležatým* jména spisovatelův, kteří se uvozují jako pramen.

* Hvězdička při čísle stránky znamená, že jméno to čte se v poznámkách pod čarou.

A.

B.

C.

Jména počínající *Cs* a *Cz* nalézají se pod *Č*.

Č.

D.

E.

F.

G.

Některá jména maloruská, jež Rusové piší s *G*, nalézají se pod *H*.

H.

Některá slova od toho písmene bývají někdy též psána s *G*.

L.

M.

R.

S.

Slova počínající literami *Sch* a *Sz* čtou se pod *Š*.

U.

V.

W.

Z.

Ž.

Doplňky.

K str. **3.** „Histoire de la littérature contemporaine chez les Slaves, par C. Courrière." Paris 1879.

K str. **19.** „Sravnitelnyja etimologičeskija tablicy slavjanskich jazykov." Sestavil *F. V. Říha.* 2 seš. SPb. 1877—78. 4⁰.

K str. **33.** K jiným ruským knihám o Cyrillu a Methodu, zvláště k těm, jež vyšly v posledních letech, ukážeme v další části tohoto díla.

K str. **43.** *V. Teplov*, „Materiały dlja statistiki Bolgarii, Thrakii i Makedonii" (s přiloženou mapou, ukazující obyvatelstvo rozdělené podle vyznání). SPb. 1877. 4⁰. — „Putešestvije po slavjanskim oblastjam Jevropej koj Turcii," od pp. *Mackenzie* a *Irby*, s předmluvou Gladstonovou. Ruský překlad původního díla anglického, ve dvou svazcích. SPb. 1878. — „Narody Turcii. Dvadcať lět prebyvanija sredi Grekov, Bolgar, Albancev, Turok i Armjan — ženy i dočeri konsula." Dva svazky; překlad z angličiny. SPb. 1879. — „Južnoje Slavjanstvo. Turcija i soperničestvo jevropejskich pravitelstv na Balkanskom poluostrově." Historicko-politické nákresy od *L. Dobrova.* SPb. 1879. — S posledními událostmi objevila se v literaturách slovanských i europských celá řada spisů, přímo i nepřímo hledících k balkánskému Slovanstvu. Vyčtení všech by bylo dlouhé a také nenáležité k úkolu našemu, ježto obírají se hlavně záležitostí politickou.

A. Kunik a baron *V. Rozen*, Izvěstija Al-Bekri i drugich avtorov o Rusi i Slavjanach. SPb. 1878 (str. 118—161: o rodstvě Chagano-Bolgar s Čuvašami po slavjano-bolgarskomu imeniku, a dále). — *F. Brun*, Dogadki kasatelno učastija Russkich v dělach Bolgarii v XIII. i XIV. stolětijach. V Žurn. Min. Nar. Prosv. 1878, pros., 227-238. — *Fed. Uspenskij* vydal v témže Žurnále 1878—79 zprávu o nových památkách řeči a historie bulharské. — *Archim. Antonin*, Pojezdka v Rumeliju. SPb. 1879, 4⁰. Podrobný rozbor té knihy vydal P. A. Syrku v Ž. Min. Nar. Prosv. 1880, sv. červn. a červc.

K str. **47.** *Stojan Novaković*, „Bugari i njihova književnost," v časop. „Otačbina" 1875, kn. 3, 283 291, 396—406, 625—640 (říj., listop. a pros.). — *V. Jagić*, O jazyku a literatuře souvěkých

Bulharů (překlad ruský čte se v „Ježened. Nov. Vremeni“ 1880, čís. 82—83). —

K str. **91**. O Paysiji viz ještě článek *Lamanského* „Bolg. slovesnosť XVIII. věka“ v Žurn. Min. 1869, IX., 107—123.

K str. **95**. *Neofyt* Rylský vydal také „Opisanije bolgarskago svjaščennago monastyrja Rylskago“ v Srědci 1879. — O učilišti Gabrovském vyšla 1866 v Cařihradě knížka: „Gabrovsko-to učilište i negovy-tě pьrvi popečiteli.“

K str. **98**. K literatuře o bulharské rozepři církevní doložíme ještě několik spisů bulharských i nebulharských: *Ἀπάντησις εἰς τὸν λόγον τοῦ κύριου Ε. Καραθεοδώρη* (67 str., 1860. „Predstavitel bъlgarski H. P. H. Minčoolu“). Překlad z bulh. — Vozzvanije k gospodam predstaviteljam i nastojateljam, ot brailskago obščestva (tišt. v Bolgradě) 1861, 25 listop., 16 str. — Oproverženie na vъzraženie-to na velika-ta cьrkva protiv izdadeny-tě ot pravitelstvo-to projekty za rěšenie-to na bъlgarskij vъpros. Prevel ot pьrvoobrazno-to N. Mihajlovskij. 47 str. (tišt. v tiskárně „Makedonie“). — Okružno pismo svjatago bъlgarskago synoda kъmъ samostojatelny-ty pravoslavny cerkvy. V otgovor na okružno-to patriaršesko pismo kъmъ sъšty-ty cerkvy J. P. Č. Carigrad 1871, 27 str. Totéž po řecku: *Ἐγκύκλιος Ἐπιστολή* atd. Konstantinop. 1871, 30 str. — Izbiranie-to na bъlgarskyj ekzarch. Carigr., v tiskárně „Makedonie.“ 1872, 32 str mal. form. — Vъlnuvanija-ta na Fener i izverženija-ta mu. Carigr., v téže tiskárně 1872, 36 str. — Pismo do bъlgarskyj ekzarch (Anthym I.), *Vъlka Nejčova*, v listop. 1872, Bejoglu (8 str. 8°). — *Τὸ οἰκουμ. πατριαρχεῖον καί οἱ Βουλγάροι ὑπὸ Ε. Κανσοκαλύβου.* 1874. Spisek to athosského mnicha Řeka na prospěch věci bulharské. -- Spisky tyto jakož i jiné vzácné tisky bulharské sdělil s námi *P. A. Syrku*, mladý učenec, jenž zajímavou cestu do Bulhar konal v r. 1878—79 a od něhož věda vážných prací o balkánském Slovanstvu, starém i novém, očekávati může.

K str. **102**. *Ljuben Karavelov* (nar. 1834) umřel v Rusčuku 21. ledna 1879. Bulharského tohoto vlastence velmi si vážili i Srbové jakožto prostředníka mezi bulharským a srbským vzdělanstvem. Sr. „Zastavu“ 1879 čís. 18. a „Srb. Zorn“ 1879 čís. 2.

K str. **103**. Mezi novými spisovateli bulharskými budiž ještě jmenován *T. H Stančev*, jenž celou řadu knih prostonárodních sepsal obsahu nejrůznějšího: poučné spisy náboženské a vychovatelské, povídky (na př. „Ružica ot Jelograda, drevno sъbytie“ 1870), krátké historické kousky divadelní (na př. na příběhy poslední války), mravoučné veselohry (též „Beaconsfield, směšna pozorištna igra“). *Kira Petrov*, učitel a národovec, jenž zahynul před počtím války rusko-turecké, byl též prostonárodním spisovatelem (o jeho osudu podává zprávu spisek Radoslavův níže podotknutý). *Nikola Živkov* jest vlastenecký veršovec. Nejlepši z nových básníkův jest, jak se zdá, *I. Vazov*. Sepsal: „Tъgitě na Bъlgarija,“ v Bukurešti 1877, a „Izbavlenie, sovremenni stichotvorenija“ v Bukur. 1878. Také bulharští protestanti vydali ze sebe spisovatele, *Andreje S. Canova*: v rocích 70. vydával

náboženskо-poučné knížky ve Vídni a mimo to sepsal „Bъlgarija v istočnij vъpros“ (v Plovdivě 1879). Jednu poučnou knížku přeložila i Marie A. S. Canovova. Z kruhu protestantského vycházela v rocích šedesátých v Cařihradě řada podobných spisů, vynikajících protestantským rationalismem a pietismem, jako: „Papa-ta i rimsko-katoličeska-ta cerkva,“ 1861; „Idi pri Iisusa“ 1863; „Kalugerstvo“ (ve Vídni 1867, proti mnišstvu); „Slovo za post“ (vlastně proti postu), 3. vydání 1868; atd. Protestanté velkých zásluh si dobyli o povzbuzení smyslu pro vzdělání a pro školy.

K str. **104**. Od *Rakovského* pocházejí ještě tyto spisy: „Bъlgarskyj věroispověden vъpros s fanarioti-tě i golěmaja mečtajna ideja panelinizma“ malá 4° s rumunským překladem en regard, 111 str.; „Bъlgarski-tě hajduti. Těchno-to načalo i těchna-ta postojana borba s Turcy-tě ot padenija Bъlgarii do dněšny-tě vremena. Knižica pьrva,“ v Bukur. 1867; 8°, 39 str. Jest litovati, že při prvém toliko sešitě zůstalo (všech mělo býti pět), kdež řeč jest o dřevním carství bulharském; v části páté měl vylíčen býti „rozvoj národního ducha a širší ruch života politického od r. 1821 do 1867.“ Povšechné mínění Rakovského o významu hajductví vyřčeno krátce v předmluvě.

Z bulharské literatury emigrační vytkneme ještě spisy, vydané bulharským ústředním výborem: „La Bulgarie devant l' Europe.“ V Jassách 1867. — „Les plaies de la Bulgarie,“ v Galaci 1867 (viz „Slav. Zarju“ 1867, str. 179). — Ustav na bъlgarskijot revolucionni centralni komitet. Ženeva 1870 (mal. form. 21 str.). Účel komitétu jest „osvobození Bulharska revolucí, mravní i se zbraní v rukou.“ — „Bъlgarski glas. Ot B. R. C. K.“ (t. j. od bulh. revol. centr. komitétu.) V Ženevě 1870. Malá 8., 24 str. Vyzvání to k osvobození. — *At. A. Černev*, Ruščuški-te tьmnici ili bъlgarska-ta revoljucia na 1867 godina. Bukurešt 1876. Malá 8°, 142 str. — O hajductví: *N. D. Kozlov*, „Istorija na Hajdut Siderja i na negovъt bivol Golja. Po narodno predanie.“ Odessa 1876.

Zmínky jest hodna též knížka *R. Radoslavova*: „Slědstvija ot Krimejska-ta vojna na 1854—56 god. Za pamjat na 1876 god. po vъstanie-to v Tъrnovsko-to okružie, opisanie na Tъrnovsky-tě tьmnicy.“ V Trnově 1878, 73 str. malé osmerky.

Životopis *M. S. Drinova* čte se v pražském „Světozoru“ 1877 čís. 21.

K str. **112**. Zdá se, že ještě před vyjitím „Vedy“ byly ukázky z ní po sdělení Janka Šafaříka a A. Dozona vytištěny v knize *Dumontově* (Alb. Dumont, Le Balkan et l' Adriatique. 2me éd. Paris 1874, str. 164—173, 378—380). Část knihy té, věnovaná Slovanstvu, jest ostatně velmi povrchní. — Budiž zde uvedena ještě brožura: Dr. *Fligier*, Ethnographische Entdeckungen im Rhodope-Gebirge, Wien 1879 (v Mittheilungen der anthropolog. Ges. in Wien, IX.). Záhadná ta otázka dojde objasnění vydáním nových písní, jež chystá *Verkovič* v Petrohradě. Dokládáme, že tento archeolog vydal též: „Opisanije byta Bolgar, naseljajuščich Makedoniju“ v Moskvě 1868 (46 str., z „Mosk. Univ. Izvěstij“).

K literatuře národního básnictví dodáváme: Čtyři „národní bulh. skazky,“ jež zachovaly se ze sbírky Miladinovců, uveřejnil K. Ž. (Žinzifov) ve „Filolog. Zapiskach“ Voronežských, 1866, seš. 4—5., strana 85—92 — Zbornik ot razni bъlgarsky narodni prikazky a pěsni. Sъbrali i izdali *G. H. N. Lačoglu* i *N. M. Astardžiev*. Ruščjuk 1870 (dílem známé, dílem nové). — *Tončo Marinov*, „Bъlgarski narodni gatanki. Bъlgarska mъdrost“ (věnováno knížeti D.-Korsakovu) Sešit první (brožura). Ve Srědci 1879. V počtu tom nalézají se i hádanky, jež vydavatel sám skládal, na štěstí je však ke konci vyznamenal. — Překlady — český: *Jos. Holečka* Junácké písně národa bulharského, I. V Praze 1875; Junácké a milostné písně nár. bulh., II., tamtéž 1876; a německý: *Rosen*, Bulgarische Volksdichtungen. Gesammelt und ins Deutsche übertragen. Leipzig 1879.

K str. **113**. Osvobození vzbudilo v Bulharsku oživenou činnost, nemalé kvašení živlů společenských — a vše to ozvalo se v písemnictví, zvláště v politicko-časopisném. Uvolněny ruce starým pracovníkům, objevili se i noví: založeno mnoho listů veřejných, z nichž některé měly krátké trvání, jiné udržely se. Vyjmenujeme zde hlavní: „Bolgarin,“ založený v Rumunsku, vychází v Ruščuku; „Marica,“ založená r. 1878 od Danova v Plovdivě; „Cělokupna Bolgarija“ nazýval se list, jejž vydával Slavejkov nejprve v Trnově, pak ve Srědci (přestal vycházeti); „Osten,“ list satirický, jejž týž Slavejkov vydával v Trnově po čas zasedání národního shromáždění, zajímavý jakožto příspěvek k dějepisu toho sněmu; „Vitoša,“ vychází ve Srědci; „Bolgarskij Glas,“ tamtéž; „Naroden Glas,“ řízením Mančeva v Plovdivě; „Bolgarska Illustracija,“ vychází od r. 1879 ve Srědci. T. H. Stančev, učitel na hlavní škole Trnovské, jenž v r. 1872—73 v Ruščuku vydával časopis duchovní „Slava,“ počal r. 1879 vydávati „Slavjanin, naroden list za nauka.“ R. I. Blъskov vydával r. 1877—78 „Slavjansko bratstvo, političesko-literaturno spisanie.“ Vycházejí dějepisné knihy pro lid, jako: Bulharské dějiny od *T. Šiškova*; „Russko-turska vojna 1877 až 1878“ (obrázky a příběhy), v Trnově 1879, od *S. S. Bobčeva*. Tento spisovatel psával také rusky (Očerki iz byta Bolgar, v R. Věstn. 1879).

Politická rozepře mezi Srby a Bulhary o Macedonii a Hoření Albánii — ku kterému totiž plemeni slovanskému čítati jest tamní obyvatelstvo — dala též podnět spisům historickým a národopisným. Sem hledí jmenovitě: *Despot Badžović* (iz Makedonije), Kojoj slovenskoj grani pripadaju Sloveni u gornjoj Albaniji i u Makedoniji, Beograd 1878 (48 str.). — *Dim. Aleksijević* (iz Raosoka, u okolini Dibre), Staro-Srbi, Beogr. 1878, 48 str. — Přiznávajíce nějakou část bulharského obyvatelstva v těch vlastech, oba spisovatelé tvrdí, že lid tamní jest zvláštní plémě slovanské, které nicméně podle dějin i podle rodu náleží k Srbstvu, nikoli k Bulharům. Co se týče nářečí, pozoru hodny jsou tyto dvě knihy: „Goléma bъlgarska Čitanka ili vtora-ta čast na bъlgarskyjtъ bukvar, na naréčie po-vrazumitelno za Makedonsky-tě Bъlgary. Narědil Jedin Makedonec.“ Vydal Andrej Anastasov Rěsenec. V Cařihradě 1868. „Kratko zemleopisanie,“ v témž nářečí, od téhož spisovatele; v Cařihradě 1868.

O novém Bulharsku psal *Nemirov-Dančenko*: „Poslě vojny.“ Spb. 1880.

K str. **116**. Články *Nila Popova:* „Serbija poslě parižskago mira“ v „Besědě“ 1871, sv. VI., str. 165—224; „Serbija i Porta v 1861—67 god.“ ve „Věstn. Jevropy“ 1879, sv. 2—3. — *Jastrebov* (bývalý ruský konsul v Prizreně), Podatci za istoriju srpske crkve, v Bělehr. 1879 (velmi důležité). — Freiherr v. *Schweiger-Lerchenfeld*, Bosnien, das Land und seine Bewohner, geschichtlich, geographisch, ethnographisch und social-politisch geschildert Wien 1878. — *Arthur J. Evans*, Illyrian Letters. London 1878.

O Srbech uherských: *J. H. Schwicker*, Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Nach archivalischen Quellen dargestellt. Budapest 1880. Vypisují se tu jejich dějiny od r. 1690, t. j. od jich přistěhování, do r. 1792. Týž Schwicker přeložil do němčiny také knihu Hunfalvyho: Ethnographie von Ungarn, Budapest 1877, ve které čtou se zprávy o Srbech, Bulharech uherských a Slovácích; pak též knihu Kállayovu: Geschichte der Serben. Budap. 1878. — *Gavr. Vitković*, Kritički pogled na prošlost Srba u Ugarskoj v „Glasniku“ 1870-71.

K str. **137**. O chorvatských dějinách vyšel r. 1880 v Kazani spis *I N. Smirnova:* Očerk istorii chorvat-kago gosudarstva do podčinenija jego ugorskoj koroně. Istoričeskoje izslědovanije po istočnikam. — Právě také vyšla: Storia della letteratura slava (serba e croata) dalle origini fine ai giorni nostri, del prof. *Melchiore Lucianović*. Volume primo. Spalato 1880. První tento díl zahrnuje starou a střední dobu srbsko-chorvatského písemnictví. — Sem náleží též spis (prve opomenutý) *S. Ljubiće*: Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske, 1869.

K str. **144**. Sr. „Chorvatskija pěsni o Radoslavě Pavloičě i italjanskija poemy o gněvnom Rado“ *A. N. Veselovského* v Žurn. Min. N. Prosv. 1879, sv. lednovém.

K str. **156**. O Gundulićově básni viz pojednání *Romana Brandta:* Istoriko-literaturnyj razbor poemy Ivana Gundulića „Osman.“ V Kyjevě 1879. — O skladbě „Osmana“ psal *Luka Zora* v „Radu“ 1877, sv. XXXIX. — „Příspěvek k výkladu Osmana“ zove se článek *St. Novakoviće* v „Slovinci“ 1879 čís. 5.

K str. **157**. Roku 1878 vydal knihkupec Pretner v Dubrovníce: „Dubrovnik ponovljen, epos u XX pjevanja i Didone tragedija Jakete Palmotića Gjonorića.“

K str. **164**. Svak Petra Zrinského, markrabě *Frankopan*, byl také chorvatským básníkem. R. 1871 vydal *Ivan Kostrenčić* v Záhřebě sbírku jeho básní pod názvem: „Vrtić. Pjesme Franje Krsta markeza Frankopana, kneza tržačkoga“ Frankopan tento byl poslední potomek svého rodu; zahynul spolu se Zrinským, věku svého měv 30 let (popraven ve Vídni 1671) Verše jeho, lyrické, zvláště milostné, z části v podobě národních písní, nejsou sice znamenity, následujíce příliš vlaských, ale cenu mají jako památka historická; psány jsou nářečím chorvatsko-slovenským. Sestra jeho Anna Kateřina, choť Petra Zrin-

ského, byla ženština velkého ducha a proslula také jako chorvatská spisovatelka.

K str. **171**. „Žizň Dositeja Obradoviča po jego avtobiografii i razbor jego proizvedenij so storony jazyka i soderžanija" od *E. Gackeviče*, ve Varšav. univers. Izvěstích 1879, čís. 5—6.

K str. **179**. Mínění Šafaříkovo z r. 1822 o příkrosti Vukovy reformy čte se v jeho korrespondenci s Kollárem, v „Časopise Č. Musea" 1873 na str. 124. — Budiž zde jmenován ještě článek *Ljubena Karavelova* „V. St. Karadžič" ve „Filolog. Zapiskach" Voronežských 1867, I., 1—16; a starší pojednání *Jagićovo*: Zasluge V. St. Karadžića, Zagr. 1864. Brožuru *N. Rozena* „Vuk St. K.," vyšlou v Bělehradě 1864 (?) známe jen po ohlášení. — Na základě materiálu, Vukem nasbíraného, vydán byl: Deutsch-serbisches Wörterbuch, Wien 1877.

K str. **181**. „Lukián Mušicki a jeho literární činnost" zove se článek *Dj. Rajkoviće* v Letopise srbské Matice 1879, sv. 120. R. 1877 slavili Srbové 100letou památku narození Mušického.

K str. **182**. Na památku 50letého trvání Matice napsal *A. Hadžić* článek „Matica srpska 1826—1876," který se čte v „Letopise" matičném, sv. 121. z r. 1880. „Letopis" přinesl také životopis *Sávy Tökölyho*, jím samým sepsaný Viz též *J. Subbotiće* „Život Save Tekelije," v Budině 1861.

K str. **185**. „Sima Milutinović Sarajlija pesnik srpski" jest článek *Svetislava Vuloviće* v Čupićově „Godišnici" II., 280—348.

K str. **187**. Život *Zmaj-Jovana Jovanoviće* (nar. 1833), jejž krajané jeho kladou mezi první souvěké básníky srbské, ne-li za nejprvnějšího, čte se v „Srpské Zoře" 1879 čís. 1. Sebrané jeho spisy vycházejí v posledních letech v Novém Sadě.

V nedávné a souvěké novellistice srbské nejvíce proslula jména *Jak. Ignatoviće*, *Milorada Šabčanina*, *Jiřího Jakšiće* (nedávno zemřelého) a *Štěpána Mitrova Ljubiše*. Tento posléze jmenovaný počal teprve psáti ke konci svého života (umřel 1878) a povídkami svými ze života černohorského a dalmatinského („Pripoviesti crnogorske i primorske," v Dubrovníku 1875) nabyl velikého jména nejen u Srbův ale i u Chorvatů, kteří mu jinak nepřáli pro jeho chování politické. Nekrolog jeho čte se v chorvatském „Vienci," vzpomínky Todora Stefanoviće Vilovského v „Slov. Almanahu" 1879. Řada Ljubišových povídek tištěna byla v posledních letech v „Srpské Zoře." — Mimo to více méně chvalné pověsti těší se povídky *Stevana V. Popoviće* („Iz srpskoga života," N. Sad 1880, z bývalé Vojvodiny), *Panty Popoviće*, *Vladana Djordjeviće* (Skupljene Pripovetke," 2. vyd. 1879), *Lazara Kostiče*.

Básně *Br. Radićeviće* vyšly *po šesté* 1879. Vzpomínky o něm přinesla „Srpska Zora" 1879, čís. 2.

K str. **188**. Kniha Dm. Milakoviće vyšla též ve vlaském překladě: Storia del Montenero del cavaliere Dem. Milaković, traduzione di G. Aug. Kaznačić. Ragusa 1879.

K str. **190**. Krátký životopis Petra II. od *Vuka Vrčeviće* podán byl v „Slovinci" 1878 čís. 7. Listy Petra II. čtou se ve „Čteních" Mosk. Obšč. Istor. i Drevn. 1847, sv. 7., ve směsi str. 31—32, v korrespondenci Stanka Vraza a též v „R. Starině."

K str. **191**. „Život i rad dra. Božidara Petranovića" vydal *Jov. Sundečić* v Dubrovníce 1879 (ze „Slovince"). Krátký životopis M. Bana čte se v „Slovinci" 1879 čís. 17.

K str. **192**. K Bosně hledí následující spisy, k nimž podnět zavdaly poslední události: Bosna je srpska, ili odgovor na „Razgovore" don Mih. Pavlinovića i dva pisma prof. A. A. Majkova o Bosni. 2. vyd. v N. Sadě 1878. — *L. Petrović*, Krvavi dani u Bosni. Istiniti dogadjaj iz srpsko-turskog rata. 1878. — *Vasa Pelagić*, Istorija bosansko-hercegovačke bune u svezi sa srpsko- i rusko-turskim ratom. Budimpešta 1880.

K str. **196**. Od té doby, co sepsána byla přítomná kniha, vyšla zase již celá řada vážných a zajímavých prací *Stojana Novakoviće*, a sice: „Srpska Gramatika," část 1., 3. a 4., v Bělehradě 1879; pojednání z historického zeměpisu Srbska, v „Godišnici" Čupićově; o rozvrhu Daničićova srbskochorvatského slovníku v „Radě" 1878, XLV.; „Pripovetka o Aleksandru Velikom" (srbské zpracování Alexandreidy), v Bělehradě 1878; „Ledjan grad i Poljaci u srpskoj narodnoj pojeziji" v Letopise srbské Matice 1879, sv 120. (Viz o též věci list Šafaříkův v „Píśmach k Pogodinu" II., 392). Ein Beitrag zur Literatur der serb. Volkspoesie v „Archivě" Jagićově, sv. III.

Milan Milićević vydal v posledních letech několik spisů jiného druhu: „Jurmusa i Fatima, ili turska sila sama sebe jede. Priča o oslobodjenju šest okruga 1832—34." Beograd 1879, a „Zimnje Večeri. Priče iz narodnog života u Srbiji" Beograd 1879 — povídky to z národního života, jež s velikou chválou přijala srbská kritika. Dále: „Selo Zloselica" atd., v Bělehradě 1880, kdež pisatel dotýká se též politicko-národní záležitosti. Životopis Milićevićův přinesl „Světozor" 1878, čís. 7.

O životě *Čedomila Mijatoviće*, národního hospodáře a dějepisce (nar. 1842) psala „Srpska Zora" 1880, čís. 1.

K str. **203**. O Gajovi viz ještě: Otkrytoje piśmo doktora L. Gaja k M. P. Pogodinu i dokumenty k nemu v „Sovremennoj Lětopisi" 1867, čís. 21; pak „Ljudevit Gaj v Rossii v 1840 godu" od *Nila Popova* v „Drevn. i Novoj Rossii" 1879, čís. 8.

K str. **205**. „Černogorcy ili smerť Smail-agy Čengića" zove se nový překlad ruský básně Mažuranićovy od *A. Lukjanovského*, jenž vyšel v Pakově 1877.

K str. **208**. Krátký životopis *Antuna Kaznačiće* (1784—1874) přinesl „Slovinac" 1879 v čís. 14. Jeho „Pjesme razlike" se životopisem vyšly u Pretnera v Dubrovníce 1879.

K str **209**. Krátký životopis *Preradovićův* čte se v „Slovinci" 1879 čís. 15.

K str. **212**. O snahách chorvatských viz ještě: „Hrvati od Gaja do godine 1850“ od *Ivana Milčetiće* a „Hrvatska narodna zadača“ v almanahu chorvatské omladiny: Hrvatski dom, vyšlém v Záhřebě 1878, na str. 152—207 a na str. 234—242.

K str. **213**. Krátký životopis *Fr. Račkého* uveřejněn byl v „Slovinci“ 1879, v čís. 15., a *V. Jagiće* v českém „Světozoru“ 1877 čís 44 a též ve „Slovinci“ 1880 čís. 10.

K str. **214**. Několik doplňujících slov o srbskochorvatském časopisectvě:

U Srbů vznikl r. 1878 nový časopis vědecký „Godišnica,“ jenž se vydává nákladem fondu, Čupićem odkázaného na podniky vědecké a vzdělavací. Illustrovaná „Srpska Zora,“ kterou od r. 1876 vydává *Todor Stef. Vilovski*, všímá si mezi jiným novinek z jiných literatur slovanských. R. 1880 obnovil *Vlad. Djordjević* vydávání vědecko-literárního časopisu „Otačbina“ v Bělehradě. Založen nezávislý list politický „Videlo,“ a od r. 1878 svobodomyslný žurnál „Straža“ řízením *L. Paču* v Novém Sadě.

V Dalmácii, jmenovitě v Dubrovníce, vychází „Slovinac,“ jenž přináší články psané kyrillicí i latinkou: tu soustřeďují se dalmatské síly srbskochorvatské, nejvíce pak tu prací svých ukládá *Sundečić*.

U Chorvatů jest nejlepší na ten čas list literární — týdenník „Vienac,“ jehož redaktor *Aug. Šenoa* pokládá se za nejlepšího novellistu chorvatského. R. 1878 založen byl pozoruhodný list politický „Sloboda.“ K časopisům vědeckým přibyl „Viestnik“ chorvatské archeologické společnosti v Záhřebě. Akademie vydává pořád svůj „Rad,“ vycházejí též dále i „Monumenta“ k dějinám jihoslovanským; Kukuljević vydal dalších několik svazkův „Arkiva.“

Snaha po srbskochorvatském smíru neutuchá. V tom smyslu psána jest mimo jiné též brožura „Upoznajmo se!“ (od *Ilije Guteši* v Záhřebě 1880). Připomínáme tu též překrásné verše *Zmaj-Jovanoviće* na památku Preradovićovu.

K str. **219**. Očekávaná sbírka písní srbskochorvatských ze starých rukopisů, spořádaná *Bogišićem*, vyšla r. 1878 pod tím tytulem: Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa, skupio i na svijet izdao V. Bogišić. Knjiga prva, s raspravom o „bugaršticama“ i s rječnikom. Beograd 1878 (142 a 430 str.) — bohaté a velmi cenné vydání.

K str. **229**. Krátké zprávy životopisné o *Grgu Martići* přinesl „Slovinac“ 1878 v čís. 10.

K str. **230**. Zpěvům o boji Kosovském věnoval *St. Novaković* historickou rozpravu: „Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu“ v „Godišnici“ Čupićové II., 97—177, a v „Archivě“ Jagićové III., 413—462 — namířenou proti knize Armina Pavića. — Buďtež zde ještě uvedeny: „Pjesme narodne. Skupio i izdao *Miloš Milisavljević*. Čast I.“ V Bělehr. 1869. Všeho jest tu 104 větším dílem jen kratších písní; sbírka ta pozornosti zasluhuje proto, že písně sbírány jsou výhradně v Srbsku východním, v sousedství Bulharů. — „Car Lazar

u narodnim pesmama." V Pančevě 1880. — Písně o Kosově nedávno přeložili na řecký jazyk Kumanudi a Achill Paraschos; ale výtisku jich jsme v rukou neměli. — Velice záslužná a bohatá jest sbírka „jihoslovanských národních písní" (totiž srbskochorvatských a dílem i bulharských), kterou r. 1879 vydávati počal s nápěvy *Fr. Kuhač*. Text vychází písmem latinským a cyrilským v Záhřebě. — Materiál z básnictví národního podávali na veřejnost v „Slovinci" *Vuk Vrčević*, *Vid Vuletić* a jiní. — O archeologických pracích Milojevićových podává zajímavých vysvětlení knížka *Velička Trpiće*: Miloš S. Milojević u Prizrenu i njegovoj okolini. Beograd 1880.

K str. **231**. Obšírný životopis Bogišićův s výčtem jeho prací přinesl pražský „Světozor" 1879 v čís. 39—40.

K str. **233**. Nejlepší slovník slovenský jest „Deutsch-Slovenisches Wörterbuch," vyšlý v Lublani 1860.

K str. **242**. *Prešernův* životopis přinesly „Světozor" 1878 č. 50. a „Srpska Zora" 1879 čís. 6., na základě biografie, kterou sepsali slovenští spisovatelé I. Stritar a Fr. Levec. Také *Bleiweisův* životopis byl ve „Světozoru" 1878 (čís. 46.) a v „S. Zoře" 1879 (čís. 3.).

K str. **246**. O *Kopitaru* uvádíme ještě: zmínky v Čelakovského dopisech, uveřejněných v „Časopise Č. Musea" 1871 (list V. Staňka, str. 228—229); nanejvýš nepřátelská vyjádření Šafaříkova v „Píšmach k Pogodinu," č. II.; korrespondenci Dobrovského s Kopitarem v Jagićově „Archivu"; několik Kopitarových listů v českém „Časopise Musejním" 1872 a v Kukuljevićově „Arkivě" XII., 1875; článek Dj. Rajkoviće v „Srpské Zoře" 1879 čís. 4—5. a úvahy Lamanského o „novějších památkách staročeského jazyka" v Žurn. Min. 1879, zvláště pak ve svazku červnovém z r. 1880, kdež zdá se nám, že nejspravedlivěji oceněn onen znamenitý učenec slovenský.

K str. **252**. Již vyšel také II. svazek sbírky *Čubinského*, tak že dílo to jest již dokončeno. Obdrželo Uvarovskou cenu po posudku A. N. Veselovského.

K str. **253**. Dodej: *Ivan Novickij*, Očerk istorii kresťjanskago soslovija jugozapadnoj Rossii v XV—XVIII. věkě. Kijev 1876 (předmluva k I. svazku VI. části „Archiva jugo-zap. Rossii"). — *M. A. Kolosov*, Obzor zvukovych i formalnych osobennostej narodnago russkago jazyka. Varšava 1878 (str. 253—266 obsahují závěrky o poměru nářeči velko- a maloruského). — Dr. *Emil Ogonowski*, Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache. Lemberg 1880.

K str. **255**. Dr. *Jar. Vlach*, Die ethnographischen Verhältnisse Südrusslands in ihren Hauptepochen, v Aktech zeměp. společnosti Vídeňské 1880. Knihy té však jsme v rukou neměli.

K str. **280**. Nové vydání Samovidce již vyšlo: Lětopiś Samovidca po novootkrytym spiskam, s priloženijem trech malorossijskich chronik: Chmelnickoj, „Kratkago Opisanija Malorossii" i „Sobranija Istoričeskago." Izdana Vrem. Kommissijeju etc. Kijev 1878. Str. 81 a 468.

K str. **285**. O starých divadelních hrách maloruských rozepsal se obšírně *N. I. Petrov*: Južnorusskaja literatura XVIII. věka, preimuščestvenno dramatičeskaja" v „Ruském Věstníku" 1880, v máji a d.

K str. **291**. O *Čepových* zápiskách viz Bantyše-Kamenského „Istor. Maloj Rossii," 2. vyd., sv. I., VIII.

K str. **297**. R. 1878 slavena byla dne 18. listopadu stoletá památka narození *Kvitky*, a sice v Charkově, Kyjevě a Petrohradě. O slavnosti petrohradské psáno bylo v listě „Novoje Vremja" z 20. listop. 1878.

K str. **304**. V pražském vydání *Śevčenka* nalezají se též vzpomínky na Š. i na cyrilsko-methodějské bratrstvo od *Kostomarova*. Viz ještě: *Omelian Ohonovśkyj*, Žyťe Tarasa Ševčenka; čytanka dla selan i miščan. Lviv 1876 (brožura); *Václav Dunder*, Taras Ševčenko, v „Osvětě" pražské, č. 9, 11 r. 1872; Pomniki T. G. Ševčenka 25. fevr. 1879 goda v Odessě, sost. A. T. Odessa 1879.

K str. **306**. O životě *Kostomarava* sr. ještě „Istorii Peterb. Universiteta" 1868.

K str. **314**. Nekrolog Alexeje Storoženka čte se v „Odesském Věstniku" a v „Pravdě" 1875, 522—524.

K str. **323**. *Kostomarov* psal pod názvem „Istoričeskoje značenije južno-russkago nar. pěsennago tvorčestva" řadu článků do „Besědy" 1872, pak o historii kozáctva v jihoruském národním básnictví v „Russké Mysli" 1880.

K str. **326**. *Alfred Rambaud*, L' Ukraine et ses chansons historiques, v „Revue d. d. Mondes 1875, IX. Nového spisu francouzského *A. Chodźky* jsme neměli v rukou.

K str. **334**. „Iz istorii razočarovanij avstrijskich Slavjan. Posolstvo ugorskich Russkich v Věně v 1849 godu" — zove se článek *K. L. Kustodieva* v „R. Věstniku" 1872 č. 4., str. 377—407.

K str. **336**. K vysvětlení rusínskopolských stykův a vztahův vážný materiál udalostí i úvah sebrán jest ve spise: Polityka Polaków względem Rusi. Napisał Stefan Kaczała. We Lwowie 1879, 367 str.

K str. **337**. Článek Holovackéko o literárním ruchu Rusínů přeložen byl z *němčiny N. Bunakovem* (ze Slav. Centralblatt" 1866, čís. 37—40) ve Filol. Zápiskách 1867.

Opravy.

Na str. 6. řádku 34. shora místo *Sib.* čti *SPb.* (Sankt-Peterburg).
„ „ 18. „ 19. „ „ *blízká* čti *blízké* příbuzenství.
„ „ 19. „ 22. „ mezi slovy *Potebnia* a *Žiteckij* má býti čárka.
„ „ 19. „ 25. „ místo *Pfuhl* čti *Pful.*
„ „ 19. „ 31. „ „ *Dodrovský* čti *Dobrovský.*
„ „ 23. „ 41. „ „ *byvše* čti *byvši.*
„ „ 32. „ 15. zdola „ *příjetí* čti *přijetí.*
„ „ 36. „ 12. „ „ *1848* čti *1843.*
„ „ 39. „ 13. shora „ *déle* čti *dále.*
„ „ 39. „ 39. „ „ *ochýlný* čti *odchýlný.*
„ „ 39. „ 41. „ „ *jestliže* čti *pakliže.*
„ „ 43. „ 15. zdola „ *sudilišče* čti *sudilište.*
„ „ 45. „ 16. shora „ *byvší* čti *byvši.*
„ „ 48. „ 12. „ „ *řečtíny* čti *řečtiny.*
„ „ 49. „ 1. zdola „ *Nevostrajeva* čti *Nevostrujeva.*
„ „ 50. „ 2. shora „ *listopisců* čti *letopisců.*
„ „ 51. „ 17. „ „ *přijavše* čti *přejavše.*
„ „ 66. „ 30. „ „ *grijechu* čti *grijehu.*
„ „ 73. „ 8. „ „ *písemnictvi* čti *písemnictví.*
„ „ 110. „ 30. „ „ *Grabovu* čti *Gabrovu.*
„ „ 121. „ 20. „ „ *stali* čti *staly.*
„ „ 148. „ 1. „ „ *z otce* čti *s otce.*
„ „ 158. „ 5. zdola „ *umřel:* čti *umřel.*
„ „ 161. „ 22. shora „ *chorvatskéko* čti *chorvatského.*
„ „ 161. „ 5. zdola „ *ponovljan* čti *ponovljen.*
„ „ 162. „ 26. shora „ *jin ugis* čti *in jugis.*
„ „ 172. „ 17. „ „ *tvrdošíjnými* čti *tvrdošijnými.*
„ „ 179. „ 13. zdola „ *slovníku* čti *sborníku.*
„ „ 184. „ 28. shora „ *zůstaly* čti *zůstali.*
„ „ 200. „ 18. „ „ *provincionální* čti *provinciální.*
„ „ 223. na konci 9. řádku zdola, pak na konci řádku 15. zdola má býti čárka.
„ „ 268. řádku 16. shora místo *Rus* čti *Rusi.*
„ „ 271. „ 2. zdola „ *dochovnoj* čti *duchovnoj.*
„ „ 295. „ 7. „ „ *Onově* čti *Osnově.*
„ „ 374. „ 7. shora „ *Jakić* čti *Jukić.*